

**T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (YÖNETİM BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI**

**ALMAN YÖNETİM DÜŞÜNCESİNİN TARİHİ:
KAMERAL-POLİZEY BİLİMDEN DEVLET BİLİMİNE**

Doktora Tezi

İsmail Bahadır TURAN

Ankara-2017

**T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (YÖNETİM BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI**

**ALMAN YÖNETİM DÜŞÜNCESİNİN TARİHİ:
KAMERAL-POLİZEY BİLİMDEN DEVLET BİLİMİNE**

Doktora Tezi

İsmail Bahadır TURAN

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Can Umut ÇİNER**

Ankara-2017

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (YÖNETİM BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI

ALMAN YÖNETİM DÜŞÜNCESİNİN TARİHİ: KAMERAL-POLİZEY
BİLİMDEN DEVLET BİLİMİNE

Doktora Tezi

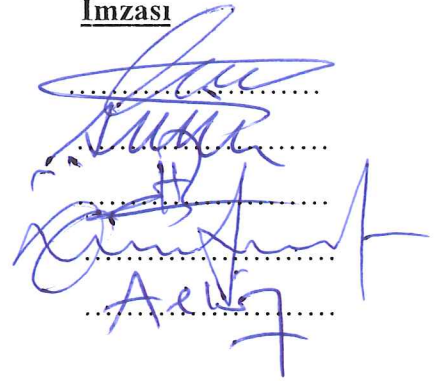
Tez Danışmanı: Doç.Dr.Can Umut ÇİNER

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Doç.Dr.Can Umut ÇİNER
Prof.Dr. Ahmet Alpay DİKMEN
Prof.Dr.Hamdi BRAVO
Prof.Dr. Örsan A. AKBULUT
Yrd.Doç.Dr. Tekin AVANER.

İmzası

Tez Sınavı Tarihi:07.07.2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../2017)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

İsmail Bahadır TURAN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
TABLOLAR	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMERAL-POLİZEY BİLİM'İN TARİHSEL-TOPLUMSAL TEMELLERİ	15
I. ALMAN ÜLKELERİNDE FEODAL YAPI	17
A. Alman Prensliklerinde Feodalite: Tarih, Coğrafya ve Kendine Özgülük	18
1. Alman Prensliklerinde Feodal Sıradüzen	22
2. Köy Topluluğu (Gemeinde)	24
B. İktidar İlişkileri, Coğrafya ve Nüfus	30
1. Coğrafyanın Tanımlanması ve Nüfus Hareketleri	31
2. İktidar İlişkileri : Grundherrschaft, Gutsherrschaft ve Junkertum	34
II. PRUSYA MONARŞİSİNİN KURULUŞU	49
A. Hohenzollern Hanedanı : Kuruluş Aşaması ve Feodal Zümreler	51
1. Hohenzollern Hanedanı ve Junkertum Dualizmi	53
2. İktidar İlişkileri : Hanedan ve Junker İktidarı	59
2. Brandenburg-Prusya ve Otuz Yıl Savaşları	72
B. Devletin Yapısı ve Yeniden İnşası	82
1. Genel Savaş Komiserliği ve “Monarşik Bürokratik” Yapı	82
2. Devletin Yeniden İnşasında Diğer Etkenler	85
3. “Monarşik Bürokrasinin” Özgünlüğü ile Hukukun Ayırışması	91
Bölüm Değerlendirmesi	100

İKİNCİ BÖLÜM

KAMERAL-POLİZEY BİLİMİN KURAMSAL DÜZLEMDE TARİHSEL TEMELLERİ	103
I. KAMERAL-POLİZEY BİLİM: KAVRAMLAR VE KISITLAR	106

A.	Araştırma Nesnesine İlişkin Sorunlar	107
1.	Kameral-Polizy Bilim İncelemelerinin Sınırları	110
2.	Kameral-Polizy Bilime Yaklaşım	112
B.	Kavram ve İçerik Olarak Kameral ve Polizy	116
1.	Kavram Olarak Kameral	117
2.	Kavram Olarak Polizy	124
3.	Kameral ve Polizy: Kavram ve İçeriğinin İlişkisi	143
II.	NESNENİN OLUŞUMU, DEĞİŞİMİ VE TARİHİ	145
A.	Kameral-Polizy Bilim: Üzerinde Yükseldiği Zemin.....	146
1.	Kameral-Polizy Bilim: Toplum-Devlet Tasarımı.....	147
a.	Düşünsel Temel.....	148
b.	Kameral-Polizy Bilim: Toplum ve Devlet Tasarımı	151
2.	Kameral-Polizy Bilim: Yöntem.....	157
B.	Kameral-Polizy Bilim: Disiplinin Kuruluşu ve Üniversiteleşme Süreci.....	166
1.	Üniversiteleşme Öncesi Kameral-Polizy Bilim	166
2.	Üniversiteleşme Aşaması : Akademik ve Siyasi Alandan Yaklaşımlar.....	168
C.	Kameral-Polizy Bilim: Nesnenin Dönüşümü ve Etkileyen Alanlar.....	171
1.	Disiplinleşmenin Arka Planı	171
2.	Başlangıç Aşamasında Nesnesi ve Akademik Kuruluşu.....	173
3.	Kameral-Polizy Bilim Eğitimi : Reformasyon Etkisi.....	193
4.	Kameral-Polizy Bilim: Gelişim Süreci ve Nesnenin Değişimi	196
D.	Kameral-Polizy Bilim'den Devlet Bilimi'ne	207
1.	Özel Kameralizm-Evrensel Kameralizm: Değişim.....	208
2.	Devlet Bilimi'nin Temeli: Devlet Bilgeligi ve Devlet Bilgisi	215
E.	Kameral Bilim: Merkantilizm, Fizyokrasi ve Kavramların Sınırları	219
1.	Merkantilizm: Kavram Olarak Varlığı ve İçeriğinin Tanımlanması.....	220
2.	Ortak İlkelerin Varlığı ya da Tanım Sorunu	225

3. Merkantilizm: Devletin Kuruluşu ya da Mutlakiyet	227
4. Merkantilizm ve Kameralizm : İlişkinin Nedeni ve Kökeni	230
5. Merkantilizm ve Sömürgecilik.....	233
6. Merkantilizm, Kameralizm ve Fizyokrazi Arasındaki Sınırlar	234
Bölüm Değerlendirmesi	242

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEVLET BİLİMİ: KAVRAM, KURAM VE TARİH	245
I. DEVLET BİLİMİNİN TANIMI, İLKELERİ VE GELİŞİMİ	247
A. Devlet Biliminin Gelişimi.....	249
1. Devlet Bilimi: Sorunlu Bir Kavramın Açıklanması.....	252
2. Doğal Hukuk'tan Devlet Bilimi'ne Geçiş.....	255
3. Devlet Bilimi ve Kapsadığı Disiplinler: İçerik	259
B. Değişen Toplumsal Gerçeklik ve Devlet Bilimi:	267
1. Restorasyon Çabası: Robert von Mohl	267
2. Yeni Üretim Tarzı ve Devlet Bilimi: Lorenz von Stein	272
3. İrade-Eylem İkiliği ve Devlet Bilimi: Johann Kaspar Bluntschli	290
II. KAMERAL-POLİZEY BİLİM VE DEVLET BİLİMİ: KÖKEN	301
1. İktisadi Bilimlerin Kökeni Olarak Kameral Bilim.....	302
2. Sosyal Bilimlerin Kökeni Olarak Polizey Bilim ve İdare Hukuku	305
Bölüm Değerlendirmesi	312
SONUÇ.....	313
KAYNAKÇA.....	322
ÖZET	345
ABSTRACT.....	347
EKLER.....	349
Ek-1: Brandenburg (1134-1440).....	349
Ek-2: Brandenburg (1440-1608).....	350

Ek-3: Brandenburg-Prusya (1608-1619).....	351
Ek-4: Brandenburg-Prusya (1640-1688).....	352
Ek-5: Brandenburg-Prusya (1688-1713) ve Prusya (1713-1740)	353
Ek-6: Prusya 1740-1786	354

TABLÖLAR

Tablo-1: Alman Prensliklerinde 1500-1800 Yılları Arasında Nüfusun Gelişimi.....	33

GİRİŞ

Yönetim, sadece akademik bir çalışma alanı olarak değil, toplumsal yaşamın her anında açıklandığı/bilindiği iddia edilen, ancak bağımsız bir disiplin olarak özellikle araştırma nesnesine ilişkin tartışmaların sürdüğü bir olgudur. Bu olgunun açıklanmasına yönelik çabalar, günümüzde ağırlıklı olarak yönetimin, öznenin bilinçli bir tasarımı olarak ele alınmasına dayanmaktadır. Yönetimin bu şekilde irdelenmesi ise toplumsal gerçekliğin dışına ve dışında soyutlanmasına, kökenini kaybetmesine neden olmaktadır.

Toplumsal gerçekliğe uygun olarak yönetime ilişkin bilgiler oluşturulurken aslında, “nasıl yönetmeli” sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu şekilde ortaya çıkan yönetim bilgisi de, devletli yaşamda karşılaşılan sorunlara çözüm aramaktadır. Dolayısıyla toplumsal gerçeklikteki dönüşüme ve yaşananlardan çıkardıkları sonuçlara göre toplumlar, yönetime ilişkin alanı düzenlemektedirler.¹ Bu çerçevede tezde, toplumsal gerçeklikteki değişimle birlikte Alman prenslikleri, ancak aslında Prusya’da yönetime ilişkin bilginin ne şekilde oluşturulduğu, nesnesi, nesnesindeki değişim ve Çağdaş Yönetim Bilimlerinin kökeni olup olmadığı incelenecektir.

Tezin ilk temel amacı, Alman prenslikleri, ama özellikle Prusya’nın içerisinde bulunduğu toplumsal gerçekliğe uygun “yönetime ilişkin bilginin” nasıl yaratıldığı ve toplumsal gerçeklikteki dönüşümle birlikte nasıl değiştiğidir. Ancak her ne kadar çeşitli yönleriyle ortaya konacak olsa da, Prusya’da, devlet eliyle kapitalizmin inşası süreci ayrıntılarıyla incelenmeyecektir. Dolayısıyla Alman prensliklerinde feodal dönemin yönetim bilgisi olarak Kameral Bilim’in (*Kameralismus*, *Kameralwissenschaft*) doğuşu, gelişimi ve dönüşümü ya da terk edilişi irdelenecektir. Ancak bunun ardından Kameral ya da Polizey² Bilim’in (*Kameralwissenschaft*, *Kameralwissenschaften*, *Policey*(ya da *Polizey*)*wissenschaft*, *Policey*(ya da *Polizey*)*wissenschaften*) Çağdaş Yönetim Bilimlerine tarihsel-kuramsal köken oluşturup oluşturmayacağı ortaya konabilecektir. Aynı zamanda bu çaba, Kameral-Polizey Bilim’den Devlet Bilimi’ne bir evrilmenin izlenip izlenemeyeceği sorusunun

¹ Bkz. Örsan Ö. Akbulut, “Yönetim Üzerine”, *Yönetimsel Gerçeklik ve Yönetimsel Olan*, İpek Özkal Sayan (Ed.), Ankara Üniversitesi Yayınları No: 266, Ankara 2010, s.53-60

² Polizey’in tanımı ve Polis kavramından farkı, ikinci bölümde ayrıntılı şekilde açıklanacaktır.

yanıtlanmasını da içermektedir. Tez bağlamında, bu tür bir geçişin izlenebileceği, ancak Devlet Bilimi'nin feodaliteden kapitalizme geçiş aşamasında, her iki üretim tarzının gerilimlerini içeren bir dal olduğu ileri sürülmektedir.

Yönetim olgusunu anlama ve açıklama çabaları, başlangıcını geçmişte aramakta, bu şekilde bir yandan meşruiyet kazanmak istenirken diğer yandan köken sorununu çözmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla çağdaş yönetim kuramlarına köken aranırken Fransa ve ondan da önce Prusya'ya gidilerek Kameral Bilim seçilebilir. Çünkü Kameral Bilimi, hem tarihi hem de akademik/okullu ya da bilimsel açıdan daha derli toplu olmasıyla başlangıca yerleştirmek anlamlı görünmektedir. Ancak Türk alanyazını dâhil olmak üzere çalışmalar, hemen tümüyle dönemin okumayı zorlaştıran kırık yazı (*Die Frakturschrift*) ile basılmış Alman Dilindeki kaynaklar incelenmeden, sonraki yüzyılların bazı araştırmalardan çekilen kısa, birbirini tekrar eden alıntılar üzerinden yürütülmektedir. Aynı zamanda Türkçe alanyazında Kameralizm, ağırlıklı olarak ABD'de, kısmen Kıta Avrupa'sında üretilen İngilizce kaynaklardan aktarmaya dayalı, birbirinin benzeri yazılarda ele alınmaktadır. Bu çalışmalarda Kameral Bilim, Kameralizm olarak adlandırılmakta, bütüncül şekilde incelenmemekte, uygulamada fark olmakla birlikte Merkantilizm'in bir türü ya da entelektüel despotizm olarak tanımlanmakta, iktisadi ve siyasi olarak sınıflandırılmaktadır. Hatta bazen Türkiye'de alanda bir ilk olma iddiasındaki yazılarda köken, Prusya'ya dayandırılmaktadır.³ Açıklamalara temel oluşturan dönemin düşünürlerinin eserleri ve fikirlerine ilişkin derinlemesine bir araştırma söz konusu değildir. Ayrıca sadece Türkiye'de değil Avrupa ve ABD'de de, Almanya'daki çok geniş bir mirası ifade eden alanyazın, incelenmeksizin durmaktadır. Peukert, Devlet Bilimi'ne ilişkin Anglo-Sakson alanyazını benzer biçimde eleştirmektedir. Peukert'e göre, Anglo-Sakson alanyazın Devlet Bilimi'nde en iyi tarafını göstermemektedir. Genellikle hızlıca biraraya getirilmiş, yüzeysel

³ Bunlar arasında; Ali Rıza Saklı, "Kamu Yönetimi Disiplinin Kökenleri: Prusya Ekolü", *Ege Akademik Bakış*, Cilt 13, Sayı 3, Temmuz 2013, s.285-294; Çiğdem Erdem, "Mehmet Sadık Rıfat Paşa ve 19.Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'na Batılılaşma Bağlamında Kameralizmin Girişi", *G.Ü İİBF Dergisi*, 2010, 12/2, s.171-196; Durmuş Hocaoglu, "Demokrasi, Kameralizm ve Osmanlı'daki Etkileri", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sivil Toplum Özel Sayısı, Yıl 3 Sayı 18, Kasım-Aralık 1997, s.375-381; Mehmet Aktel, Uysal Kerman, Yakup Altan vd., "Kameralizmi Anlama Çabası", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 12, Haziran 2015, s.83-98, Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2009; Vural F.Savaş, *İktisatın Tarihi*, Siyasal Kitapevi, Ankara 2007, sayılabilir.

makale derlemeleri mevcuttur. Çalışmalarda, çeşitli olgular art arda verilmekte, ampirik, tarihsel ve politik iktisatın tarihinden sayısız detay, zekice hazırlanmış bir değerlendirmeye çerçevelenmeksizin sıralanmaktadır.⁴

Bu tezin konusu, Robert von Mohl, Lorenz von Stein ya da Johann Kaspar (Caspar) Bluntschli'nin tanıtılması ve tüm yazın miraslarının, düşüncelerinin tartışılması değildir. Ancak Devlet Bilimi ve köken tartışmaları bağlamında yeri geldiğinde bu yazarlar başta olmak üzere diğer Alman yazarların düşünceleri ve eserleri de ilgili olduğu ölçüde ele alınacaktır. Diğer taraftan *hukukçu, tarihçi, iktisatçı, filozof, toplum bilimci*, 19. yüzyılın siyasal bilimler alanındaki son *genelcilerinden*⁵ biri sayılan⁶, Devlet Bilimi'nin en önemli temsilcisi olduğu söylenebilecek olan Von Stein'in incelenmesinin ayrı bir çalışma konusu olduğu düşünülmektedir.

Diğer taraftan tez ile aynı zamanda, Türkçe alanyazında eksikliği duyulduğu düşünülen Kameral-Polizy Bilim'in kapsamlı bir biçimde tanıtılması amaçlanmaktadır. Bu amaç kapsamında, Almanya'da İdare Hukuku (*Verwaltungsrecht*) ve Kamu Hukuku (*Öffentliches Recht*)'in gelişimi ve yönetim bilimi ile içsel bağı da Kameral-Polizy Bilim ile ilintisi bağlamında ve nesne tartışmaları çerçevesinde göz önünde tutulacaktır.

Tezin, zaman, coğrafya, kavram ve dil bilgisi açısından bazı kısıtları bulunmaktadır. Araştırma alanının, kavramların oluşum ve içerik değişimini kapsayacak biçimde, zaman bakımından sınırlandırılması bir zorunluluktur. Ancak özellikle Kameral ve Polizy kavramlarının ortaya çıkışı gibi Alman prensliklerinin iktisadi-toplumsal tarihinin mümkün olduğunca geriye götürülmesi, varsayımların doğrulanması açısından her zaman yarar sağlamamaktadır.

Öte yandan zaman bakımından çizilecek sınırın, varsayımların irdelenmesinde son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Ne var ki temel kavramların tarihte ilk defa ne zaman bir metinde geçtiği ya da bir şekilde kullanıldığının bilinmesi,

⁴ Helge Peukert, *Das tradierte Konzept der Staatswissenschaft*, Frank Ettrich, Arno Scherzberg, Gerhard Wegner (Yay.), Erfurter Beiträge zu den Staatswissenschaften, Heft 4, De Gruyter Rechtswissenschaften Verlag, Berlin 2005, s.8

⁵ Genelci; Batı dillerinde generalist, uzmanın karşısı olarak birçok alanda geniş bilgi sahibi olan” anlamında kullanılmaktadır.

⁶ Lorenz von Stein, *Handbuch der Verwaltungslehre und des Verwaltungsrecht*, Utz Schliesky (Yay.), Mohr-Siebeck Verlag, Tübingen, März 2010, s.VII-X.

kavramın içeriğiyle birlikte ortaya çıktığını tek başına göstermemektedir. Dolayısıyla kavramın bilinen ilk ortaya çıkış tarihine gitmek, kavramı açıklamak bakımından tek başına yeterli olmayacaktır. Ancak tezde, Kameral ve Polizey kavramlarının ilk kullanımlarından itibaren içerik açısından dönüşümünü izlemek üzere zaman sınırı, 15.yüzyıla başlatılmış, modern kapitalist toplumsal gerçekliğin kuruluşu ve kavramların terk edilişi, başka deyişle içeriğini yitirmesinin gösterilmesi için 20.yüzyılın başlangıcıyla kapatılmıştır. Aynı şekilde tezi taşıyan temel kavramlar dışında, hangi toplumsal gerçeklik bağlamında Kameral-Polizey Bilim'in oluştuğunun gösterilmesi açısından Alman prensliklerinin iktisadi ve toplumsal tarihi de, Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı sonrası feodal üretim tarzının ortaya çıkışıyla başlatılmıştır. Ancak, doğal olarak, tez kapsamında ayrıntılı bir feodalizm tartışmasına girilmeyecektir. Diğer taraftan, 7.yüzyıl ile sonrasına dair kaynakların eksikliği nedeniyle feodal dönemin gösterileceği bölümde ilk aşama, her ne kadar 6. ve 7.yüzyıldan başlatılmış olsa da, Alman prensliklerinin tarihi ağırlıklı olarak 11.yüzyıldan itibaren ele alınacaktır.

Tezin zaman açısından ağırlık noktasını, Hohenzollern Devleti'nin kuruluşu, Alman Birliği'nin kurulması ardından modern Almanya'nın ortaya çıkış dönemi oluşturmaktadır. Bu şekilde doğrusal bir tarih çizgisinde feodaliteye geçiş, feodalitenin yükselişi ve krizi ardından modern kapitalist devletin inşası izlenebilecektir. Dolayısıyla 17. ve 19.yüzyılları kapsayan bu dönem, aynı ölçüde Kameral-Polizey Bilim'in tarihini de kapsamaktadır.

Coğrafi sınırlama daha sorunludur. Günümüzde Almanya ya da Almanya Federal Cumhuriyeti (AFC), II. Dünya Savaşı sonrası işgal bölgelerine bölünen ve 1990'da birleşen Almanya'yı ifade etmekle birlikte aslında çok yeni bir tarihi olgudur. Alman tarih yazımındaki önemli çıkmazlardan biri, bu aşamada gündeme gelmektedir. Alman halkı, İndo-Cermen ve Cermen köklerinden ortaya çıkmış, ilk bin yılın sonunda Franklar, Bavyeralılar, Alemanlar, Thüringliler, Saksonyalılar ve bir ölçüye kadar Frisyalılar bu kökten ayrıışmıştır. Bu ayrıışmaya karşın, öncelikle dil birliğine dayanan ve müşterek isimlendirmeyi isteyen bir ortak bilinç de mevcuttur. Ancak asıl soru, Alman tarihinin, Alman prenslik ve hanedanlarının tarihi ya da tüm Alman halkı ve onu kapsayan yapı olarak Kutsal Roman Cermen İmparatorluğu'nun tarihi

olarak mı ele alınacağıdır.⁷ Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu tarihi olarak yaklaşılmasının, aslında çeşitlilik içerisindeki özgün tarihselliklerin göz ardı edilmesini ve çok daha sınırlı, yüzeysel, Alman halkını tüm tecrübeleriyle yansıtmayan bir tarih anlatımını işaret ettiği düşünülmektedir.

Diğer taraftan, tek tek Alman prensliklerinin irdelenmesi gerektiğine dair bir diğer yaklaşım, özellikle 20.yüzyılın son çeyreğinde öne çıkmaya başlamıştır. Burada sorun, tüm prensliklerin ve kent devletlerinin sayıca çokluğu ile toprakların el değiştirmesi gibi nedenlerle araştırma konusu edilememesidir. Dolayısıyla hâkimiyet altındaki alanın büyüklüğü, hanedanın hüküm sürdüğü süre, görece askeri ve iktisadi güç gibi çeşitli kıstaslara başvurulmakta, bazıları dışarıda bırakılmaktadır.⁸ Bu yaklaşım çok daha kapsayıcı ve açıklayıcı olsa da kesişme alanları ile ortak noktaları arama zorunluluğunu beraberinde getirdiği düşünülmektedir. Ancak yine de ortak Alman tarihinin yapı taşları olarak tek tek Alman prensliklerinin araştırma konusu yapılmasının daha yararlı bir yaklaşım olabileceği değerlendirilmektedir. Alman tarihi araştırmaları için daha doğru bir yöntem olduğu söylenebilecek bu yaklaşım, tek tek prensliklerin, kent devletlerinin ya da daha doğru deyişle Alman prensliklerinin ele alınması ve irdelenmesini zorunlu kılacaktır. Böylesi bir yöntem, özellikle en küçük prenslik dâhil olmak üzere, yönetim bilgisine dair ortak noktaların bulunmasını, genel değerlendirme içerisinde ağırlığının belirlenmesini gerektireceği için hem tezin olanakları dışında kalmakta hem de yanıltıcı olma olasılığı taşımaktadır.

Alman prensliklerinin başta hanedanlar olmak üzere tarihlerinin aslında bir diğeri olmaksızın yazılamayacağına inanılmaktadır. Ancak bunun dışında bir yaklaşımın, tez bağlamında, araştırma alanı ve konusu açısından daha doğru olacağı düşünülmektedir. Öncelikle Alman Dilinin konuşulduğu coğrafya konu edilecektir. Şöyle ki, ilgili alanyazında olduğu gibi feodal yapı, coğrafi açıdan Elbe nehrinin doğusu ve batısı ayrımıyla incelenecektir. Bu ayrımın anlamlı olup olmadığına dair iki farklı görüş vardır. Söz konusu görüşler, feodal yapının Elbe'nin iki yakasında önemli farklılıklar gösterdiği tezine dayanmaktadır. Elbe'nin iki yakası ise

⁷ Gerhard Köbler, *Historisches Lexikon der deutschen Länder- Die deutschen Territorien vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, siebente Auflage, Verlag C.H. Beck, München 2007, s.VII-VIII

⁸ Gerhard Köbler, München 2007, *a.g.k.*, s.VII-X

Hohenzollern Hanedanlığı ve Prusya monarşisinin kurulduğu coğrafyayı kapsaması nedeniyle önemlidir. Dolayısıyla Alman Birliği'nin kurucu yapı taşı olarak Hohenzollern Hanedanlığı, başka deyişle Brandenburg-Prusya alanı, tez bağlamında ana coğrafyayı oluşturacaktır. Özellikle Kameral-Polizay Bilim'in ortaya çıkması ile günümüz ölçülerinde olmasa da akademik kimliğine bu coğrafyada kavuşması, bu seçimin yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Coğrafi sınırı bu şekilde çizmek, özellikle Avusturya'nın ya da daha doğru deyişle Habsburg İmparatorluğu'nun ve diğer önemli Alman prensliklerinin tümüyle dışarıda bırakıldığı anlamına gelmemektedir. Diğer taraftan Alman Dilindeki alanyazında, söz konusu dönemler konu edildiğinde de, genel olarak "Almanya" (*Deutschland*) ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifadeyle dönem açısından kabaca, Avusturya dâhil tüm Alman prensliklerini kapsayan alan anlatılmaktadır. Kameral-Polizay Bilim'e etkileri ve katkıları bağlamında, bu coğrafyada üretilen bilgi de inceleme konusu yapılmıştır. Aslında bu tür bir ayrımı yapmanın çok da olanaklı olmadığı düşünülmektedir. Kameral-Polizay Bilim'in kökeninde yer alan birçok yazarı, doğduğu ve akademisyen olarak çalıştığı yer ya da hizmet verdiği saray bakımından Habsburg, Brandenburg-Prusya ya da diğer prensliklere bağlı olarak göstermek oldukça zordur. Bu tür bağılıklardan kolayca vazgeçen Johann Gottlieb von Justi'nin yaşam hikâyesi, buna önemli bir örnektir.⁹

Kavramların kullanımıyla ilgili bazı açıklamaların yapılması yararlı olacaktır. İlk olarak Polizay ya da Policey karşılığı olarak Polis, gerek kent devletlerini gerekse günümüzde emniyet birimlerini çağrıştırdığından yanlış anlamalara yol açmamak için tercih edilmemiştir. Bunun yerine "Polizay" kullanılmıştır. Polizay kavramının açıklandığı bölümde, bu tercihe ilişkin daha ayrıntılı açıklama yapılacaktır.

Tez kapsamında Alman Dilinde yönetim bilimiyle ilintilendirilebilecek "*Staatswissenschaft*" ve "*Verwaltungswissenschaft*" (ya da *Verwaltungslehre*) olarak iki ayrı temel kavram bulunmaktadır. "Der Staat" karşılığı *devlet*, "Wissenschaft" karşılığı olarak *bilim* kullandığında, "die Staatswissenschaft", *Devlet Bilimi* olarak Türkçeye çevrilebilir. Bu, kelime karşılığı bir çeviri olur ki, tezde yer verilen "Devlet Bilimi" kavramı, böylesi bir sözlük tercümesi değildir.

⁹ Bkz. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz38138.html#ndbcontent> (13.06.2017)

Çeşitli sözlüklerde değişik kullanım şekilleri mevcuttur. Grosses Deutsch-Türkisches Wörterbuch Band I (*Almanca-Türkçe Büyük Lugat Cilt-I*)’de, “Staatswissenschaft” için *devlet ilimleri, siyasi ilimler*, sıfat olarak “staatswissenschaftlich” için ise *siyasi ilimlere mütaallik* karşılıklarına yer verilmiştir. Kelimenin kullanımı için verilen örnekte “staatswissenschaftliche Studien machen”, *siyasi ilimleri tahsil etmek* olarak tercüme edilmiştir. Aynı sözlükte “Verwaltung” için *idare, temşiyet (işletme manasında)*, “Verwaltungsakademie” içinse *idari ilimler akademisi* tercümeleleri uygun görülmüştür.¹⁰

Öte yandan Türk Dil Kurumu yayını Almanca-Türkçe Sözlük’te, “Staatswissenschaft”, *siyasal bilimler, kamu yönetimi bilimi* olarak tercüme edilmiştir. “Verwaltung”, *yönetim, idare* olarak karşılığını bulmuş, “Verwaltungswissenschaft” ya da “Verwaltungslehre” için herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir.¹¹

Diğer taraftan Langenscheidts Taschenwörterbuch’da “Devlet Bilimi”, “Staatswissenschaft(en)” olarak çoğul alınmış ve *siyasal bilimler* olarak çevrilmiştir. Bu sözlükte “Verwaltung” tercüme edilmemiş, fiil olarak “verwalten”, *yönetmek, idare etmek* sözcükleriyle karşılanmıştır.¹²

Görüldüğü gibi temel bazı sözlüklerde farklı çevirilere rastlanmaktadır. Tezde ise “Staatswissenschaft” ve “Verwaltungslehre”, yazarın Devlet Bilimi’ne yaklaşımı ve kavramın değişimi göz önüne alınarak Türkçeye çevrilmiştir. Dolayısıyla yazıda, “Staatswissenschaft” için “Siyasal Bilim”den ayrı olarak *devlet olgusuyla ilgili bilginin tümünü kapsayacak* “Devlet Bilimi”¹³ kullanılmıştır.

Yazarların önemli bir bölümü eserlerinde Devlet Bilimi’ne, Devlet Bilimleri olarak çoğul değil (*Staatswissenschaften*), tekil biçimiyle Devlet Bilimi olarak (*Staatswissenschaft*) yer vermiştir. Çoğul-tekil kullanım, Kameral ya da Polizey

¹⁰ Arif Cemil Denker, Bülent Davran, *Grosses Deutsch-Türkisches Wörterbuch*, Cilt I, Kanaat Kitapevi, İstanbul 1973, s.311-479

¹¹ Yaşar Önen, Cemil Ziya Şanbey, *Almanca-Türkçe Sözlük 2 O-Z*, Türk Dil Kurumu Yayını 546, Ankara 1993, s.1010,1229

¹² Heinz F.Wendt, *Langenscheidts Taschenwörterbuch Teil 1 Türkisch-Deutsch*, Langenscheidt Verlag, Berlin-München 1993, s.913,984

¹³ James Wilford Garner, “Siyasal Bilimin Niteliği ve Alanı”, *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, (Çev. M.Tuncer Karamustafaoğlu), Cilt XX, Sayı 1, Yıl 1963, s.91-104

Bilim (*Kameralwissenschaft-Polizeywissenschaft*) ve Kameral-Polizey Bilimler (*Kameralwissenschaften-Polizeywissenschaften*) olarak da görülmektedir. Tekil kullanımın daha çok bu bilgi alanlarını, sistemli bilgi üreten nomotetik bir bilim olarak gören yazarlardan kaynaklandığı söylenebilir. Çoğul kullanım ise bu çalışma alanını, pratik bilgilere yaslanmış ve birçok disiplini içeren bir bütün olarak gören yazarlarca tercih edilmiştir. Tezde, ilk açıklama bağlamında Kameral-Polizey Bilim kullanılmıştır. Diğer taraftan eserlerine yer verilen yazarların konumlandıkları akademik pozisyona göre kullanımlarına dikkat edilmiş ve tekil-çoğul tercihi üzerinden yaklaşımları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tez bağlamında incelenen Alman Dilindeki kaynaklarda, aynı kelimelerin farklı yazımlarına rastlanmaktadır. Örneğin Cameral ya da Policey biçimdeki yazım, özellikle ilk dönem eserlerde görülürken, 17.yüzyıl sonundan itibaren Kameral ya da Polizey kullanılmıştır. Yeknesaklık sağlamak ve dönemler arası kullanımlardaki çeşitlilik sebebiyle karışıklığa yol açmamak için tez boyunca Kameral ve Polizey şeklindeki yazım tercih edilmiştir. Benzer şekilde, daha kapsamlı açıklamaları zorunlu kılması sebebiyle bu aşamada ayrıntılarına girilmeyecek olsa da, “Grundherrschaft”, “Gutsherrschaft”, “Gutswirtschaft”, “Junkertum” gibi feodal iktisadi-toplumsal yapıya ilişkin kavramların sadece Türkçe karşılıklarının verilmesiyle yetinilmeyecek ve tezin olanakları ölçüsünde kavramların gelişimi irdelenecek, içerikleri doldurulmaya ve anlaşılır kılınmaya çalışılacaktır. Döneme ait kavramların bu şekilde ele alınmasının, Türkçe alanyazında bir boşluğu dolduracağına inanılmaktadır. Ancak bazı kavramların, yine bir kavram olarak Türkçe karşılıklarının bulunmadığı düşünülmektedir. İlerleyen bölümlerde Colin Mooers ve Marc Bloch’un eserlerinde de görüleceği üzere Anglo-Sakson alanyazında da Alman Diline özgü olan ve kapsamlı açıklamaları zorunlu kılan bu kavramlar, olduğu gibi verilmiştir. Bu tercihe örnek olarak Gutsherrschaft gösterilebilir. Dolayısıyla her ne kadar detaylı şekilde açıklanacak olsa da bazı kavramların Alman Dilindeki kullanımları verilmeye devam edilmiş, açıklayıcı olabildiği ölçüde Türkçe karşılıkları gösterilmeye çalışılmıştır.

Öte yandan tez konusunun kapsadığı zaman aralığında, Alman Dilinde yazım ve dilbilgisinde önemli değişiklikler olmuştur. Alman prensliklerinde Alman Dili kullanılsa da, dilde kural birliğinden söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla Alman

prensliklerinin birinden diğetine, bazı dilbilgisi kuralları, kelimeler ve yazılışları farklılık göstermektedir. Bu çerçevede Alman Dilindeki gerek dil bilgisi gerekse yazım kuralları açısından değişim, anlamdaki dönüşümle birlikte izlenebilmektedir. O nedenle tezin yazımında kavramlardan alıntılar, günümüz Alman Dili yazım kurallarına ve harf kullanımlarına uydurulmaksızın eserde olduğu şekliyle verilecektir. Benzer biçimde kaynakça ve dipnotlarda da, özellikle yayınevi adı gibi günümüz alışkanlıkları dışındaki kullanımlar sürdürülmüştür. Dipnotlarda Alman Dilindeki kaynaklar da, Türkçeye tercüme edilmemiştir. Bunun iki sebebi olduğu söylenebilir. İlki, eski kaynakların isimlerinin uzunluğu, günümüz alışkanlıklarının dışında kelime kullanımları nedeniyle tercümelerinin anlamsız görülebilmesi ya da Türkçe ile kastedilmek istenenden farklı anlamlara gelmesidir. Diğeri, Alman Dilindeki kavramların, Türkçe karşılıklarının her zaman bir başka kavram olmaması, uzun anlatımları zorunlu kılmasıdır. Bunun bir amacı da, olası diğeri araştırmacılara, eserlere daha rahat ulaşma olanağı sağlamaktır. Ayrıca belirtilmelidir ki, Alman İdealist Felsefesi'nin uzun, devrik ve iç içe geçmiş cümleler ile ağıdalı üslubu, tercümelerde göz önünde bulundurulmuş ve olanaklar ölçüsünde anlam kayması ya da bütünlüğün bozulmamasına dikkat edilmiştir.

Son sınırın ise, coğrafya ve zaman kısıtlarının bir sonucu olduğu söylenebilir. Alman prensliklerinin yönetim düşüncesi olarak Kameral-Polizy Bilim inceleneceği için Alman Dilinde bilgi üretilen alan ve Alman Dilindeki eserler, tümüyle denebilecek ölçüde kaynakları oluşturmaktadır. Kameral-Polizy Bilim alanında çok sayıda kapsamlı yayın bulunmaktadır. Aynı zamanda devletin varlığını sürdürmesi için kontrol etmesi gerektiği kabul edilen, sağlık, maden, orman, tıp, eğitim, hayvancılık, arıcılık gibi her alan, ayrı bir dal olarak Kameral-Polizy Bilim içerisinde inceleme konusu yapılmıştır. Bu nedenle ayrı ayrı her alana ilişkin eserlerin, örneğin sadece madencilik ya da ormancılık gibi, ele alınması olanaklı görülmemektedir. Ancak Kameral-Polizy Bilim alanında verilen hemen hemen tüm eserler, temel kaynak kabul edilmesi, yazıldığı döneme ve günümüze etkisine göre değerlendirilerek sıralanmış, sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Bu tür bir ayrıma ve sınıflandırmaya rağmen olanaklar ölçüsünde etkili olduğu düşünülen hemen her eser, tez bağlamında inceleme konusu yapılmıştır.

Nitel araştırma yöntemi olarak belge/doküman inceleneceği için 2012-2015 yılları arasında çeşitli dönemlerde, tez konusuna ilişkin olarak Kiel Üniversitesi (*Christian-Albrechts Universität zu Kiel*) ve üniversite bünyesindeki Lorenz von Stein Enstitüsü ile Münih'teki Bavyera Devlet Kütüphanesi'nde çalışma yürütülmüştür. Aynı zamanda Tübingen Üniversitesi'nden Prof.Dr. Stefan Koslowski, Kiel Üniversitesi'nden Prof.Dr. Joachim Krause, Viyana Üniversitesi'nden Prof.Dr. Thomas Simon, Passau Üniversitesi'nden Prof.Dr. Hans-Christoph Kraus, Münih Üniversitesi'nden Prof.Dr. Gideon Stiening ile 2012-2017 yılları arasında yazışmalar yoluyla görüşleri ve çeşitli eserleri alınmıştır.

Tez konusu dolayısıyla ağırlıklı olarak, 17.yüzyıl ve 20.yüzyılın ilk çeyreğinde Kameral-Polizy Bilim ve Devlet Bilimi ile ilgili Alman Dilinde yazılmış hemen hemen tüm birincil kaynaklar temin edilmiştir. Öte yandan yine 19.yüzyıl ve 20.yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan dönemi kapsayan iktisat tarihi başta olmak üzere, Alman prensliklerinin iktisadi ve toplumsal gelişimini ele alan kaynaklara ulaşılmıştır. Kelimelerin tercümesi, kavramların açıklanması ve içeriğine ilişkin tartışmaların tarihsel süreç içerisinde ortaya konması ve doğru biçimde verilebilmesi için “sözlükler, ansiklopediler ve yıllıklar”dan da yararlanılmıştır. Ayrıca Bavyera Devlet Kütüphanesi'nde bulunan ve birebir dijital ortama aktarılan kaynak eserler de tez kapsamında temin edilmiştir.

İnceleme nesnesine gerek geçmiş gerekse günümüz Alman akademik çevrelerinde nasıl yaklaşıldığının anlaşılması açısından Alman üniversitelerinde sosyal bilimler öğreniminde kullanılan ders kitapları, kaynakçanın oluşturulması sırasında incelenmiştir. Aynı zamanda Kameral-Polizy Bilimi, sanat tarihi, mimarlık gibi alan dışı yayınlarda farklı bağlamlarıyla ele alan eserler taranmıştır. Bu şekilde Kameral-Polizy Bilim'in dönem için ne ifade ettiğinin her yönüyle anlaşılmasını sağlayacak tüm bir resminin çizilmesi amaçlanmıştır.

Diğer taraftan Türkçe alanyazında sayıları az da olsa tez konusuyla ilintili olduğu düşünülen kitap ve makalelere ulaşılarak incelenmiştir.¹⁴ Kameral-Polizy

¹⁴ Bunların başlıcaları; Ali Rıza Saklı, “Kamu Yönetimi Disiplinin Kökenleri: Prusya Ekolü”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt 13, Sayı 3, Temmuz 2013, s.285-294; Çiğdem Erdem, “Mehmet Sadık Rifat Paşa ve 19.Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'na Batılılaşma Bağlamında Kameralizmin Girişi”, *G.Ü İİBF Dergisi*, 2010, 12/2, s.171-196; Çiğdem Erdem, *Kemalist Kameralizm, Kameralizmin Tek Parti Dönemine Yansımaları (1930-1939)*, Savaş Yayınları, Ankara 2015; Durmuş Hocaoglu, “Demokrasi,

Bilim ve köken, nesne tartışmaları bağlamında “Kameral-Polis”, Kameralizm, Bluntschli ve Von Stein’a kısaca da olsa değinen tüm Türkçe kaynaklara erişim için alanyazındaki kitapların isim ve kavram dizinleri taranmıştır. Ayrıca tez kapsamında, bir yandan kronolojik olarak alanyazın taraması yapılmış ve böylece hem en eski hem de en yeni yayınlara ulaşılmaya çalışılmış, diğer yandan ana tez konusu ile alt konulara göre alanyazın incelenmiştir. Bu şekilde olası eksikliklerin ve hataların en aza indirilmesi hedeflenmiştir.

Tez üç ana bölümde tasarlanmıştır. Kameral-Polizy Bilim’in üzerinde yükseldiği tarihsel ve toplumsal koşulların ortaya konmasının bir zorunluluk olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla ilk bölümde önce incelenecek alan, coğrafi özellikleriyle ortaya konacak, dönemin toplumsal ve iktisadi yapısı açıklanacaktır. Ardından Cermen kabilelerinin feodal yapısı irdelenecektir. Genelde Cermen ve bölgede yerleşik diğer topluluklar, özelde ise Elbe’nin batı ve doğusundaki iktisadi-toplumsal yapı ele alınacaktır. Ancak ağırlık, Brandenburg, Prusya, Mark ve çevresine verilecektir. Bu bölümde, feodal yapıya ilişkin özgünlükler ve kavramlar da, Junkertum gibi, açık bir biçimde ortaya konmaya çalışılacaktır. Çünkü bu özgünlükler ve kavramlar üzerinden feodal yapının farklılığı ve işleyişi açıklanabilecek, bu işleyişin Hohenzollern Devleti’nin kuruluşuna giden, başka deyişle yol açan özellikleri irdelenebilecektir. Bu özelliklerin, Hohenzollern Devleti’nin kuruluşunun, dolayısıyla Alman tecrübesinin özgünlüğünün anlatılabilmesinde kritik öneme sahip olduğuna inanılmaktadır. Öte yandan bu bölümde, feodaliteye geçişe değinilerek feodalizmi tanımlayan özellikler geçiş tartışmaları bağlamında irdelenecek, feodalizm ve kapitalizm arasındaki karşıtlık ilişkisi ortaya konmaya çalışılacaktır. Grundherrschaft, Gutsherrschaft’a dönüşmüş, Gutsherrschaft da, en güçlü feodal zümre olarak Junkertum’un ortaya çıkışını

Kameralizm ve Osmanlı’daki Etkileri”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sivil Toplum Özel Sayısı, Yıl 3 Sayı 18, Kasım-Aralık 1997, s.375-381; Mehmet Aktel, Uysal Kerman, Yakup Altan vd., “Kameralizmi Anlama Çabası”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 12, Haziran 2015, s.83-98, Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2009; Vural F.Savaş, *İktisatın Tarihi*, Siyasal Kitapevi, Ankara 2007, Ceyhun Gürkan, “Modern Maliye Teorisinin Klasik Kökenleri: İbni Haldun’dan “Post-Kameralizm’e Mali Düşünce”, *Maliye Dergisi*, Sayı 164, Ocak-Haziran 2013, s.1-26, Ceyhun Gürkan, “Modern Kamu Maliyesinin Oluşumu: Maliye Tarihine Alternatif Kuramsal Yaklaşımlar”, *SBF Dergisi*, Yıl 2014, Cilt 69, Sayı 1, s.43-76; Ceyhun Gürkan, “Kameralizm: Modern Yönetim ve Maliye Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 110, 2007, s. 216-246; Ceyhun Gürkan, “Kameralizm: Merkantilizm ve Fیزیokrasi ile Bir Karşılaştırma”, *Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü*, Fikret Başkaya ve Aydın Ördk (Der.), Özgür Üniversite Yayınları, Ankara 2008, s. 625-650.

sağlamıştır. Junkertum ise Hohenzollern Hanedanı'nın iktidar mücadelesi verdiği en önemli rakibidir. Kavramlar ayrıntılarıyla açıklanacaktır. Ancak bu aşamada, söz konusu iktidar mücadelesinin Prusya'da siyasi, iktisadi gücün merkezde toplanması ve buna yönelik olarak Hohenzollern Hanedanı'nın aldığı önlemlerin Kameral-Polizy Bilim'in yaratılmasının itici gücü olduğu söylenebilir.

Birinci bölümün devamında, açıklanan feodal iktisadi-toplumsal yapının üzerinde Prusya monarşisinin kuruluşu ele alınacaktır. Bu süreçte coğrafya daraltılarak, Brandenburg, Prusya ve Mark bölgesinin iktisadi-toplumsal yapısı, feodal ilişkilerle birlikte açıklanmaya çalışılacaktır. Feodal ilişkiler bağlamında Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu, Hollanda, İsveç ve Lehistan ile diğer Alman prensliklerinin bölgeye etkisi ortaya konacaktır.

Dönemin etkili güçlerinin sürekli bir çatışma alanı olan bölgenin tarihi, dolayısıyla Hohenzollern Devleti'nin kuruluşu, “Köylü Savaşları, Otuz Yıl Savaşları, On Üç Yıl Savaşları ve Reformasyon” tartışmaya çekilmeksizin incelenemeyecektir. Ancak bu inceleme, özne, başka deyişle prensler, krallar ya da önemli diğer tarihî kişilikler ile gelişmeler üzerinden yapılmamıştır. Söz konusu gelişmelerin, toplumsal gerçekliğe ve dolayısıyla oluşturulan yönetim bilgisine etkisi irdelenmeye çalışılmıştır. Bu bölüm, aynı zamanda değişmekte ya da daha doğru bir ifadeyle oluşmakta olan yeni toplumsal gerçekliğin yönetim bilgisinin, akademik alanda karşılığı olarak Kameral Bilim'in kuruluşunun, arka plan ya da düşünsel tarihini de kapsamaktadır. Ancak bu konunun ayrıntılarına ikinci bölümde girileceğinden, bu bölümde sadece Prusya monarşisinin yükselişiyle ilintisi bağlamında değinilecektir.

Bu bölümde bir diğer amaç, mevcut toplumsal gerçekliğe ait yönetim düşüncesinin, nasıl ve ne şekilde somutlandığı sorusunun yanıtlanmasıdır. Amaç doğrultusunda, Prusya'da geleneksel-ussal yönetim aygıtının kuruluşu ve gelişimi açıklanacaktır. Böylece, toplumsal gerçekliğe eş biçimde, yönetim bilgisinin yaratılmasının zemini tarif edilecektir.

İkinci bölümde, hem ilk bölümün sonuçlarından yararlanılacak, köken tartışmaları göz önünde tutularak Kameral-Polizy Bilim'in hangi toplumsal gerçekliğin yönetim bilgisi olduğu ortaya konmaya çalışılacak hem de Kameral-Polizy Bilim tarihi ayrıntılarıyla incelenecektir. Bu sırada, alanyazındaki bazı maddi

hatalar da düzeltililecektir. Ancak öncelikle ilk bölümde olduğu gibi Kameral-Polizey kavramları tarihsellikleri içerisinde akademik ve pratik alan ayrımı dikkate alınarak açıklanacaktır. Kameral-Polizey Bilim ve Devlet Bilimi'nin gelişimi, sadece kronolojik olarak aynı bölüm içerisinde incelenmeyecektir. Çünkü Kameral-Polizey Bilim ve Devlet Bilimi kavramlarının içsel bağları, gelişimi ve dönemin ana akım bilimlerinden kopuşu, bazı yazarların ön görülü eserlerinin kameral düşüncenin gelişiminde açık bir sıralama yapılmasını zorlaştırması, ilgili bölümde açıklanacağı üzere kesin bir kronolojik sıralamayı olanaksız kılmaktadır. Ayrıca dönemin iktisadi-toplumsal yapısının düşünsel alandaki yansımalarının, son derece önemli olduğu değerlendirilmektedir. Ancak özellikle Kant, Fichte, Hegel üzerinden yapılacak bir inceleme, ayrı bir çalışma konusudur.

Üçüncü bölüm ise Kameral-Polizey Bilim'den Devlet Bilimi'ne geçiş ve Devlet Bilimi'nin incelenmesine ayrılmıştır. Böylece ilk iki bölümün veri ve sonuçları da çekilerek bu bölümdeki açıklamalarla birlikte, Kameral-Polizey Bilim ya da Devlet Bilimi'nin, Çağdaş Yönetim Bilimlerine köken oluşturup oluşturamayacağı tartışılacaktır. Tezin temel varsayımı, Kameral-Polizey Bilim ve Devlet Bilimi'nin, çağdaş yönetim kuramlarına köken oluşturamayacağı ve Kameral-Polizey Bilim'in feodal sistemin, Devlet Bilimi'nin feodaliteden kapitalizme geçiş sürecinin son aşamasının yönetim bilgisi olduğudur. Kameral-Polizey Bilim, 19.yüzyıldaki anlamıyla Devlet Bilimi'ne evrilmiştir. Diğer yandan Kameral-Polizey Bilim'in tümüyle terk edilmesinden ve yeni bir disiplin olarak Devlet Bilimi'nin yaratılmasından bahsedilemez. Devlet Bilimi ise feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde, toplumsal gerçekliğin değişmekte olduğunun anlaşılmasıyla ortaya çıkan yeni bir disiplindir. Ancak Devlet Bilimi, kapitalist üretim tarzının yükselmesiyle birlikte parçalarına ayrılarak dağılmıştır. Son bölümde bu konu ayrıntılı olarak tartışılmıştır.

Özetlemek ve yinelemek gerekirse tezin temel varsayımı, Kameral-Polizey Bilim ile Devlet Bilimi'nin farklı üretim tarzının yönetim bilgisi olması nedeniyle çağdaş yönetim kuramlarının kökeni olamayacağıdır. Tezin diğer bir varsayımı, Devlet Bilimi'nin feodaliteden kapitalizme geçiş sürecinde ortaya çıkması sebebiyle her iki üretim tarzının çelişkilerini gidermeye ve bütüncül bir yönetim bilgisi oluşturmaya çalıştığıdır. Bu bağlamda bir başka varsayımın, Kameral-Polizey Bilim'in sadece

kral ya da prensin hazinesinin yönetimi olmadığı gibi içeriksiz, toplum ve devlet tasarımı olmayan bilgi yığını şeklinde sınıflandırılmayacağı olduğu söylenebilir. Aynı biçimde Kameral-Polizy Bilim ve Devlet Bilimi'nde başlangıçlarından itibaren görülen kapsam ve içerik değişikliklerinin, yeni bir üretim tarzına geçmekten değil, feodal düzendeki iktidar ilişkilerinde yaşanan değişikliklerden kaynakladığı, 19.yüzyılda görülen Devlet Bilimi'nin feodaliteden kapitalizme geçiş sürecinin yönetim bilgisi olduğu önemli bir diğer varsayımdır.

Prusya'daki yönetsel gerçekliğin, monarşik-bürokrasi olarak somutlandığı, Kameral Bilim'in, Merkantilizm'in Alman versiyonu olarak görülemeyeceği, Kameral Bilim'in Merkantilizm'den önemli farklarının bulunduğu, diğer varsayımlar olarak sıralanabilir. Öte yandan Otuz Yıl Savaşları başta olmak üzere incelenen dönemde yaşananların, feodal zümreler ile Hohenzollern Hanedanı arasında yol açtığı gerilim ile gerilimin çözümünde izlenen yolun, Kameral-Polizy Bilim'in ortaya çıkışındaki temel basamakları oluşturduğu varsayılmaktadır. Bu varsayım, Kameral-Polizy Bilim'in, Prusya merkezli olduğunu da kapsamaktadır. Çünkü Bavyera gibi görece daha güçlü prenslikler değil de Hohenzollern Devleti'nde Kameral-Polizy Bilim'in yerleşmesi ve üniversiteleşmesinin sebebinin, toplumsal gerçeklik bağlamında karşılaşılan sorunlara verilen yanıtta yattığı düşünülmektedir.

Kısaca tezde, Alman prensliklerinin tarihsel gelişimi üzerinden Kameral-Polizy Bilimi düşüncesinin ortaya çıkışı ve yükselişi, Devlet Bilimi ve bu bilgi kaynaklarının çağdaş yönetim kuramlarına köken olup olamayacağının incelenmesi amaçlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMERAL-POLİZEY BİLİM'İN TARİHSEL-TOPLUMSAL TEMELLERİ

Kamu yönetiminin kökenine ev sahipliği yapan genelde Alman prenslik, özelde Prusya'nın üzerinde yükseldiği iktisadi ve toplumsal koşullar, bu koşulları çevreleyen coğrafya, Avrupa kıtasının diğer alanlarından bazı farklılıklar göstermektedir. Prusya'ya özgüllüğünü kazandıran bu koşulların incelenmesi, daha sonraki gelişmelerin açıklanması ve anlamlandırılması ile özellikle Hohenzollern Devleti'nin başka deyişle Prusya'nın kuruluşunun ortaya konmasında önemlidir. Dolayısıyla bu bölümde, kamu yönetimi disiplininin Alman kökenlerinin arandığı Prusya'nın, hangi iktisadi-toplumsal temellere sahip olduğu kendi tarihselliği açısından irdelenecektir. Çünkü bu şekilde oluşturulan yönetsel bilgi olarak Kameral-Bilim, sadece dayandığı toplumsal gerçekliğin belirli bir andaki durumu olarak değil, toplumsal gerçeklikteki dönüşümlerle birlikte nasıl değişime uğradığı gösterilerek ele alınabilecektir.

İlk olarak Alman prensliklerindeki feodal yapının ayrıksı özellikleri ortaya konmaya çalışılacaktır. İnceleme alanında hâkim feodal yapıdaki birey, topluluk ve otorite ilişkileri açıklanacak ve ayırt edici özellikleri ele alınacaktır. Ardından söz konusu özgünlüğün etkilerinin ortaya konması ile bu etkilerin Hohenzollern monarşisinin kuruluşuna yansımaları incelenecektir. Aynı zamanda, inceleme alanındaki iktidar yapıları irdelenerek, ekonomi-dışı zorun gelişimi ele alınacaktır. Özellikle Otuz Yıl Savaşları ile birlikte yaşanan yıkımın, iktidar ilişkileri, din ve iktisadi yapı başta olmak üzere toplumsal gerçeklikte yarattığı dönüşümün ve bu dönüşümün yönetim alanındaki etkileri gösterilecektir. Bu şekilde Kameral-Polizey Bilim'in Prusya'da nasıl bir toplumsal gerçekliğin yönetim bilgisi olarak ortaya çıktığının açıklanabileceğine inanılmaktadır.

Başka ifadeyle, Prusya'nın kuruluşuna koşut biçimde toplumsal gerçekliğin somutlaşması olarak “yönetsel mekanizma”, tüm unsurlarıyla birlikte incelenecektir. Amaç, bu bölümde yönetimin, neden, nasıl ve ne şekilde somutlaştığı sorusunun

yanıtlanmasıdır. İktisadi-toplumsal ilişkilerin karmaşıklaşması yanı sıra, feodal yapının Hohenzollern Devleti lehine kontrol altına alınma çabaları ile sürekli savaş ve beraberindeki yağma, göç, salgın hastalıklar gibi sebeplerle nüfusun ve bölgenin kaybedilmesi tehlikesi, tarım alanındaki krizle birlikte feodal yapıda görülen değişim, yönetim alanını etkileyen başlıca nedenlerdir. Bu nedenlere tepki olarak düzenli-sürekli ordu kurma girişimi, merkezi bir rol oynamaktadır. Düzenli ordunun kurulmasına yönelik oluşturulan organizasyon olan “Genel Savaş Komiserliği” (*Generalkriegskommissariat*), ekonomik alan-siyasal alan birliğini gösterir biçimde bir süre sonra askeri olanla birlikte iktisadi ve toplumsal tüm alanları kapsayan yönetsel aygıt haline gelmiştir. Ancak düzenli ordunun kurulması çerçevesindeki gelişmeler aslında sonuçtur. Dönemin gelişmelerinin gerçek sebebi ise feodalitede yaşanan dönüşüm olduğu söylenebilir. 10.yüzyıldan 16.yüzyıla kadar olgunlaşmış ya da klasik feodaliteden bahsedilebilir. Ancak işlenen toprak miktarının nüfusa oranında yaşanan ciddi değişim, feodalitenin çözülmesine yol açtığı ve feodalitenin dönüştüğü düşünülmektedir. Bu çerçevede 16.yüzyıldan sonra feodalitenin çökmeye başladığı, ancak bu çöküşün aynı anda kapitalizmin ortaya çıkışını göstermediğine inanılmaktadır. Feodalite bir anda çökmemiş ve 19.yüzyılın neredeyse sonuna kadar bir biçimde varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla bu tarihi çerçevenin, Kameral-Polizy Bilim ve Devlet Bilimi’nin de zaman sınırlarını gösterdiği düşünülmektedir. Şöyle ki, klasik feodalitede, yönetime ilişkin sistematik bilgi ihtiyacının bulunmadığı söylenebilir. Ardından devletin algılanışındaki değişimle birlikte yönetim bilgisi ihtiyacı doğmuş, bunu da Kameral-Polizy Bilim sağlamıştır. Dolayısıyla Kameral-Polizy Bilim’in, 16.yüzyıldan itibaren ortaya çıktığı görülmektedir. Ardından çöküş döneminde mutlak monarşileşme eğilimindeki Prusya Devleti’nde, ayrıntıları daha sonra açıklanacağı üzere Özel Kameralizm’den Genel Kameralizm’e dönüşüm ve son olarak 19.yüzyılın ilk çeyreğiyle birlikte kapitalizmin her alanda görünür olması bağlamında feodaliteden kapitalizme geçiş döneminin yönetim bilgisi olarak Devlet Bilimi’nin yaratılmasından bahsedilebilir. Kısaca tezin, ancak özellikle ilk bölümün, bu çerçeveden ele alınmasında fayda görülmektedir.

Bu yönetim aygıtı, yani monarşik-bürokratik yapı, ussal olarak görülebilir. Gerçekten bir ussallıktan söz etmek olanaklıdır. Ancak bu ussallık, feodaliteye ait geleneksel bir ussallıktır. Yoksa dönemin yönetim aygıtının ussallığı, kapitalist

üretim tarzının, diğer ifadeyle Weberyen bürokrasi tanımındaki şekliyle modern, kapitalist üretim tarzına ait ussalıktan, özellikle başlangıç aşamasında tümüyle uzaktır. Dolayısıyla bu farklılık göz önünde tutularak ve farklılığın sebebi gösterilerek Prusya Devleti'nin kuruluşundaki yönetim aygıtı ayrıntılı olarak irdelenecektir. Bununla birlikte yönetim bilgisinin yaratılmasının ilk izleri de takip edilecektir. Ancak bu eş anlının açık bir biçimde gösterilmesi ikinci bölümün konusudur.

I. ALMAN ÜLKELERİNDE FEODAL YAPI

Prusya ve sonrasında kurulan Alman İmparatorluğu'nda burjuvazi, İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi devlet iktidarını yeterli ve gerekli güce sahip olmadığı için kendi lehine ele geçirememiş, sanayi öncesi seçkinlerle iktidar için ittifakı tercih etmiştir. Bu, İngiltere ve Fransa'daki anlamı dışında ve her ne kadar çelişkili bir ifade gibi gözüktse de “tutucu liberalliği” anlatmaktadır.¹⁵ Dolayısıyla İngiltere ve Fransa ardından 19.yüzyılın ikinci yarısında dünya iktisadi sisteminin dayattığı kapitalist ulus-devletler sistemine Almanya, feodal kalıntıları devlet iktidarı lehine büyük ölçüde tasfiye eden, ancak aristokrat yapıyı bütünüyle ortadan kaldıramayan Bismarck'ın politikalarıyla girmiştir. Daha açık belirtmek gerekirse bu sisteme, devlet eliyle sanayileşerek kapitalistleşme yoluyla katılmıştır. Bismarck'ın politikaları, kentli burjuvazinin, köylü müttefikleriyle yapamadığını, devlet ve feodal bağlılarıyla işbirliği içerisinde gerçekleştirmesi, bu sırada devlet eliyle feodal yapının ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir. Bu durum Alman tarihinin izlediği “modernleşme” yolunun özgüllüğünü göstermektedir. Dolayısıyla Alman örneğine özgüllüğünü kazandıran gelişmeler ve hazırlayıcı zemini oluşturan şartlarla birlikte Prusya Devleti'nin kuruluşunun ortaya konması, Kameral-Polizy Bilim'in oluşum sürecinin tanımlanması için bir zorunluluktur.

Tez kapsamında “Özel Yol” (*Sonderweg*) tartışması yapılmayacaktır. Kısaca Hans Ulrich Wehler'in savunduğu “Özel Yol”, Alman tarihinin İngiltere ve Fransa'dan ayrı, kendi özel yoluyla “liberal demokrasiye” geçtiği, bu yolun Alman prensliklerinin parçalı yapısından başlayarak, özellikle 19.yüzyıl ve 20.yüzyılın

¹⁵ Colin Mooers, *Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu*, Birinci Baskı, Dost Yayınevi, Ankara 1997, s.126-129

başında yaşanan geleneksel ile modern olanın gerilimiyle açıklanabileceği görüşüne dayanmaktadır. Ancak “Özel Yol”, aynı zamanda kapitalizme giden süreçte bir norm bulunduğu ve Almanya’nın da kendi yolunu değil, bu norm dışında “özel bir yolu” takip ettiğini ileri sürmek anlamına gelecektir. O halde Avusturya başta olmak üzere günümüzde sanayileşerek kapitalist üretim tarzına geçen diğer liberal-demokrasilerin tanımlanması sorunu ortaya çıkmaktadır. Ancak özel şartların yarattığı Nazi rejiminin açıklanmasında da kullanılan “Özel Yol” kavramından öte, Alman tarihinin “kendi yolunu” izlediği, aksi takdirde “kalıptan” her sapmanın ya da farklılığın bir başka “Özel Yol” ile açıklanması zorunluluğuyla karşılaşılacağı düşünülmektedir.

A. Alman Prensliklerinde Feodalite: Tarih, Coğrafya ve Kendine Özgülük

Girişte aslında oldukça yeni bir olgu olan Almanya Federal Cumhuriyeti (AFC) öncesi Alman tarihinin anlatılmasında bazı zorluklar bulunduğu belirtilmişti. Bu çerçevede günümüzde AFC’nin kapsadığı bölgeden farklı olan ve Alman prenslikleri olarak adlandırılan alan ise kabaca Ren ve Elbe nehirleri arasındaki topraklar olarak tarif edilebilir. Ancak Prusya’nın kuruluşu bağlamında ve tez kapsamında inceleme konusu seçilen alan, Elbe nehrinin batısı ve ardından yayılma dönemiyle birlikte doğusu, daha kesin ifadeyle Brandenburg, Mark ve Prusya bölgelerine kapsamaktadır.

Roma İmparatorluğu’nun yıkılması ve köleci yapının çözülmesiyle ortaya çıkan feodalizmin tanımında, bazı kavramlar ön plana çıkarılmaktadır. Kapitalizme geçiş tartışmalarında olduğu gibi, feodalizm tanımını taşıyan unsurlar, oluşturulmak istenen tezin dayandırılacağı varsayımların doğruluğunun gösterilmesine dönük olarak seçilmektedir. Ancak feodalizmin genel olarak; askeri, siyasi ve iktisadi-sosyal üç olguyla çözümlendiği ve bir ideal tip arandığı söylenebilir. İdeal tip ise Roma-Cermen dünyasındaki tecrübe örnek alınarak oluşturulmaya çalışılmış ve feodal yapıya sadece bu dünyada rastlanabileceği iddia edilmiştir. Diğer taraftan toplumsal gelişme sürecinde bir aşama olarak kabul edildiğinde feodalizm, Roma-Cermen dışındaki yapıları tanımlamakta da kullanılmıştır. Hintze’ye göre feodalizmi sadece askeri ve iktisadi-sosyal fonksiyonlarıyla açıklamak kavramın içeriğini sınırlandırmaktadır. Bu şekilde feodalizm, sadece savaş ve iktisadi-sosyal ilkeler olarak kabul edilmiş ve Alman İmparatorluğu (*Kutsal Roma Cermen*

İmparatorluğu)’na özgü bir olgu olarak tanımlanmış olacaktır. Ancak Hintze, Frank Krallığı ve ardından gelen Karolenj İmparatorluğu’nun feodal olmadığını, ancak feodalizmin ortaya çıkışı için gerekli ön koşulları taşıdığını belirtmektedir.¹⁶

Avrupa’da feodalizmin ortaya çıkışı, kopuşu değil bir dönüşümü ifade etmektedir ve eski uygarlıkların temeli olan köylülükten kaynaklanmaktadır. Hilton’a göre Avrupa’daki feodal toplumların, eski uygarlıkların temeli olan köylülükten doğduğuna ilişkin çok az kuşku bulunmaktadır ve kırsal toplumun en kalabalık sınıfı -köylüler- açısından geç Roma ve Erken Orta Çağ uygarlıkları arasındaki farkı anlamak hiç de kolay değildir.¹⁷

Hintze ve Hilton’un açıklamalarından izlenebileceği gibi Roma İmparatorluğu’nun yıkılışı sonrasında feodalleşme, 6. ve 10.yüzyıllar arasına yerleştirilebilir. Bu dönem, kapsayıcı devletin yokluğunda parsellenmiş egemenlik ile parçalanmış coğrafyanın ayırt edici nitelikler olduğu ve senyörlerin/lordların ekonomi-dışı zorla köylüleri sömürdüğü feodal düzenin ortaya çıkışına işaret etmektedir. Senyörler/lordlar, artık kapsayıcı devlete ait yargılama gibi güçleri kullanmaktadır ve rant alma biçimine dönüşen sömürü gücü, senyörlerin/lordların siyasi olarak oluşmuş kişisel mülkiyeti haline gelmiştir.¹⁸ Bu noktada, önemli ayırt edici bir özelliğin, otorite ve bağımlılık-bağımlılık ilişkileri olduğu söylenmelidir. Genellikle senyörün vasala hak devrinde bulunduğu, feodal ilişkilerin bu şekilde çoğaldığı ileri sürülebilir. Aslında *fief* gerçekte vasal tarafından senyöre/lorda yapılan bağıştır. Çelişkili olarak görülen bu durum şu şekilde açıklanabilir. Vasal, koruma satın almak için hem kendini hem de mallarını/topraklarını bağımlı hale getirmek zorunda kalmaktadır. Bağımlılık ilişkisi kurulunca da senyör/lord, aslında vasalın olan malları/toprakları yine vasala iade etmekte, ancak bu sırada mallar/topraklar senyörün hukukuna tabi hale gelmektedir. Bu iadeyle birlikte vasal çeşitli yükümlülükler altına girmektedir. Döneme ait bir diğer kavram *alleu* ise *fief*’ten farklı olarak bu tür bağımlılığın dışındaki toprakları açıklamaktadır.¹⁹ *Alleu*,²⁰ Alman

¹⁶ Otto Hintze, *Feudalismus-Kapitalismus*, Vandenhoeck&Ruprecht Verlag, Göttingen 1970, s.6-14

¹⁷ Rodney Hilton, *Bond Men Made Free: Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381*, Temple Smith, London 1973, s.10

¹⁸ Rodney Hilton, London 1973, a.g.k., s.10,11 ve Ellen M.Wood, *Yurttaşlardan Lordlara-Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*, Yordam Kitap, İstanbul 2013, s.177,178

¹⁹ Marc Bloch, *Feodal Toplum*, Üçüncü Baskı, Opus Yayınları, Ankara 1998, s.276,277

Dilinde *eigen* ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. *Eigen*, günümüzde sıfat olarak *şahsına özel* anlamına gelmekte, aynı zamanda *das Eigentum* gibi *das Eigen* de mülkiyet anlamıyla karşılanmaktadır. Buradan da anlaşılabileceği üzere *alleu*, bağımlılık ilişkisi dışında kalan vasala ait topraklardır. Ancak 10.yüzyıldan itibaren egemenlerin baskılarıyla giderek artan şekilde *alleu*, fief haline getirilmeye başlanmıştır. Bu noktada Alman feodalitesindeki farklılığı Bloch şöyle açıklamaktadır:²¹

“İki özellik Alman toplumunun Ortaçağ’ın sonuna kadar geri kalmış feodalleşmesini teyit etmektedir. Önce, özellikle şef *alleu*’leri olmak üzere, *alleu*’lerin sayısı ve kapsamı.... Bavyera ve Saksonya Dükü Welf Aslan Heinrich, imparatorundan aldığı fieflerden, 1180’deki mahkeme sonucu mahrum bırakıldığında çocuklarının elinde bulunan *alleu* topraklar o kadar fazla sayıdaydı ki, bunlarla gerçek bir prenslik kurulabilirdi.”

Alman feodal yapısının diğer ayırıcı ve Fransa’daki feodal yapıyla karşılaştırıldığında geri kalmış özelliği Bloch’a göre, Alman toplumundaki fief ve vasalite hukukunun, Fransa’da olduğu gibi tüm hukuk ağının içine karışmamasından kaynaklanmaktadır. Alman feodalitesinde fief ve vasalite hukukunun, özel mahkemelerin yetki alanına giren, yalnızca bazı toprak veya kişilere uygulanabilen bir sistem olduğu kavrayışına ulaşılması, dolayısıyla yüksek tabakalarda dahi feodal sayılamayacak hukuksal ilişkilerin kurulmuş olması, Fransa’dan başlıca farkı oluşturmaktadır.²² Bloch, bu iki özelliğin Alman feodalitesinin geri kalmışlığını gösterdiğini belirtmektedir. İlk anda Bloch’un açıklamalarının çelişkili olduğu düşünülebilir. Ancak günümüz bakış açısıyla daha ileri düzenlemeler gibi algılansa da aslında feodalleşme açısından bir geri kalmışlıktan bahsedildiği unutulmamalıdır.

Diğer taraftan feodal yapının gelişimi, iktisadi alandaki değişimlerle birlikte ele alınabilir. “Tarım alanları açılması/tarımın yoğunlaşması”, “tahıl üretimi” ve “üç ekim yöntemi” (*Dreifelderwirtschaft*) 10.yüzyıldan itibaren bu gelişimi etkilemiştir.²³ Aynı zamanda özellikle Karolenj İmparatorluğu’nun genişleme amaçlı savaşları ve gelişen savaş teknikleri, şövalyeliğin önemini artırmıştır. Toprakta çalışmaktan kurtulan uzman savaşçılar olarak şövalyeler, kral ya da diğer kontlar ve dükler (*Graf, Herzog*) tarafından malikâne çevresinde bir araya getirilmiştir. İncelediğimiz alan

²⁰ Türk Dilinde eş anlamlı bir kavram bulunmadığından *alleu* için *hür arazi* ya da *bağımlılık dışı toprak* karşılığının uygun olabileceği değerlendirilmektedir.

²¹ Marc Bloch, Ankara 1998, *a.g.k.*, s.291

²² *a.k.*, s.291,292

²³ Üç ekim yöntemi, tarım alanlarının yaz bitkisi, kış bitkisi ve nadas olarak dönüşümlü işlenmesidir.

açısından, toprak sahibi olmayabilen bu vasallara, 11.yüzyıla kadar rastlanmaktadır.²⁴ Ancak bu durum, zamanla değişmiş ve var olan sıradüzen içerisinde hükmettikleri topraklara sahip olmuşlardır. Vasal, bağlı toprakları korumak ve köylü üzerinde zor tekeli sürdürmek için kendi altında savaşçılara ihtiyaç duymuştur. Bu gelişme, vasalın üstünde, savaşçılara toprak dağıtma baskısı yaratmış ve süreç, toprak üzerinde bir sıradüzenin yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Ancak bu sıradüzene dâhil olmak, hâkim konumda bulunmak sadece dağıtabilecek toprağa sahiplikle mümkün olmuştur. Bu olgu, feodal düzende hem iç hem dışarıya yönelik şiddet ve çatışmayı, hem ormanlardan tarım alanı kazanılmasını hem de kolonizasyon ile daha fazla köylünün toprağıyla birlikte hâkimiyet altına alınma çabasını da açıklar niteliktedir.²⁵

Feodal yapının, kuzeyden gelen Cermen kabilelerinin yaşam biçimlerini ve kurumlarını dayatmasıyla ortaya çıktığı ileri sürülmektedir.²⁶ Söz konusu görüş, süreklilik yerine bir kopuşu, Roma toplumunun özgün ilişkilerinin bütünüyle terk edildiğini iddia etmek anlamına gelmektedir. Bu tür bir iddianın doğru olmayacağı düşünülmektedir. Cermen etkisine ilişkin ayrıntılı bir tartışmaya girilmeyecektir. Ancak Cermen kavimlerin pratiklerinin Roma düzeninden kalan ilişkilerle kaynaştığı belirtilmelidir.²⁷

Diğer taraftan Cermen kabileleriyle ilgili olarak; “özgür ve eşit, tarımla uğraşan, gerektiğinde savaşan, toprağı ortak olarak sahip, toplumu ilgilendiren konularda “demokratik” yoldan karar alan, sadece olağanüstü ya da gerekli durumlarda şef seçen, ancak feodal lordların hâkimiyetiyle bu “özgürlük durumu” gerileyen bir yapı” şeklinde romantik bir inanç oldukça yerleşmiştir. Terk edildiği iddia edilmesine rağmen etkisi devam eden bu inanca göre, topraklara ortak sahip bu birliklerin, iktisadi ve siyasi kararları “demokratik” yollardan aldıkları, bu özgürlük ve eşitlik durumunun, daha sonra feodal lordlar ve kralların boyunduruğunda gerilediği düşünülmektedir.²⁸ Ancak tanımı yapılan feodal topluma tümüyle ters düşecek şekilde, aksine Cermen kabilelerinin, savaşçı bir üst tabaka, bunların altında

²⁴ Ernst Bruckmüller, *Sozialgeschichte Österreichs*, Verlag für Geschichte und Politik, München 2001, s.51

²⁵ a.k., s.52

²⁶ Ellen M.Wood, İstanbul 2013, a.g.k, s.176

²⁷ a.k., s.176

²⁸ Herbert Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, Teori Yayınları, Ankara 1985, s.67,68

savaşçı grup ve bağımlılık/bağlılık ilişkisindeki çiftçi-çobanlardan oluştuğu bilinmektedir.

1. Alman Prensliklerinde Feodal Sıradüzen

Dönemin toplumsal yapılanmasına dair en ayrıntılı bilgilere, Eike von Repgow'un 1220-1230 arasında yazdığı düşünülen *Sachsenspiegel*'den ulaşılabilmektedir. *Sachsenspiegel*, geleneklerin yazılı hale getirildiği Orta Çağ'a özgü yasa kitabı (*Rechtsbuch*) olarak adlandırılan, *Schwabenspiegel* ile birlikte en önemli ve en çok bilinen metinlerdendir. Çünkü feodal dönemdeki iktidar ilişkileri, feodal sıradüzen ve toplum yapısı bu kitaptan öğrenilebilmektedir. Dolayısıyla söz konusu dönemin anlaşılmasına önemli katkı sağladığı söylenebilir. Diğer taraftan yasa koyucu olmayan bu metinler, sadece belirli bir bölge ya da prensliğe ait değildir ve çok farklı alanlara dağılmış, kullanılmıştır.²⁹ İktisadi-sosyal yapıyı gösteren en önemli yazılı belgelerden biri olarak *Sachsenspiegel*'de feodal sıradüzen şu şekilde sıralanır:³⁰

- 1.Kral (*König*)
- 2.Ruhani soylular (*geistliche Fürsten*)
- 3.Dünyevi soylular (*weltliche Fürsten*)
- 4.Özgür beyler (*freie Herren*)
- 5.Özgür beylerin vasalları (*Lehnsleute freier Herren*), yargıç olabilen, ancak soylu olmayan özgür kişiler (*Schöffenbarfreie*)
- 6.Bir önceki maddede sayılanların vasalları (*Lehnsleute von Schöffenbarfreien* vd.)

²⁹ Karl Gustav Homeyer, *Die Deutschen Rechtsbücher des Mittelalters und Ihre Handschriften*, Ferd. Dümmlers Verlagsbuchhandlung, 1856 Berlin, s.1,2

³⁰ Steffen Patzold, *Das Lehnswesen*, Verlag C. H. Beck, München 2012, s.107 vd.

Yedinci sıra boş bırakılmıştır. Von Repgow, Hristiyan inancıyla ilintili olarak dünya tarihinin yedinci çağının ne kadar süreceğinin bilinmemesi sebebiyle yedinci sıranın boş bırakıldığını söylemektedir. Ayrıca yedinci sıra vasalı, fief alabilir, ancak kimseye fief veremez.³¹ Köylüler ve kentliler ise sıradüzen içerisinde sayılmamıştır. Çünkü toprağa dayalı toplum düzeninde bu tabakaların yeri bulunmamaktadır.

Sachsenspiegel’de her bir basamak *Heerschild* olarak adlandırılmaktadır ve Heerschild, yasal olarak fief kabul etme ehliyetini göstermektedir. Kelime anlamıyla yapılacak bir tercümede Heerschild, “ordu kalkanı/arması” anlamına gelmekte ve askeri bir sıradüzeni çağrıştırmaktadır. Bu nedenle Sachsenspiegel’de yukarıdan aşağıya doğru vasallık ilişkisi bulunduğu ve bir üst sıradakinin bir alttakine fief verdiği bir düzenin açıklandığı kabul edilmiştir.³² Ancak bu yorum yanlıştır. Sachsenspiegel yazarı Repgow’un sıralaması, döneme ilişkin ideal bir toplumsal basamaklandırmayı anlatmakla birlikte pratikte farklı uygulamalar geçerlidir. Çünkü bu sıralama aslında fief hukuku (*Lehnrecht*) içerisinde fief alma ehliyetini (*Lehnsfähigkeit*) göstermektedir. Aynı zamanda her ne kadar farklı prensliklerde kullanılsa da Von Repgow’un, belirli bir bölge bağlamında eserini hazırladığı da göz önünde tutulmalıdır.³³

Bu düzende, ruhani ve dünyevi soylular aslında eşittir. Ancak dünyevi soylular, ruhani soylulardan fief kabul ettiğinden bir alt basamakta gösterilmişlerdir. Kural olarak aynı basamaktakiler arasında vasallık ilişkisi kurulmasından kaçınılması gerekmektedir. Ancak pratikte her iki tarafın yararına olduğundan eşitler arasında da sık sık vasallık ilişkisi kurulmuştur. Dolayısıyla Von Repgow’un sıralamasının bir ideali gösterdiği, pratikte az ya da çok sapmalarla karşılaşıldığı söylenebilir. Önemli bir diğer nokta, belgelerde vasalın yükümlülüklerinin genelleştirilmiş ve standart hale getirilmiş olmasıdır. Ancak büyük fief, daha fazla yükümlülük ya da aksine daha küçük toprak daha az sorumluluk anlamına gelmemektedir.³⁴

³¹ Carl Robert Sachse, *Sachsenspiegel oder Sächsisches Landrecht*, Akademische Verlagshandlung von C.F Winter, Heidelberg 1848, s.35

³² a.k., s.34-36

³³ a.k., s.35-37

³⁴ Hartmut Boockmann, “Über einen Topos in den Mittelalter-Darstellungen der Schulbücher: Die Lehnspyramide”, *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, Vol. 43, Juni 1992, s.361-372

2. Köy Topluluğu (Gemeinde)

Bu noktada toplumsal yapının ayırt edici özelliklerini göstermesi açısından Cermen kabilelerinde, köylü toplulukları (*Gemeinde*) olarak yerleşme ve yaşayış biçimlerinin ortaya konması gerekmektedir. Orta Çağ'ın erken dönemlerinden günümüze ulaşan belgelerde, *Gemeinde* hakkında herhangi bir kayda rastlanmamıştır. *Gemeinde*'nin, köy, cemaat, topluluk, belde ve belediye gibi çok sayıda Türkçe karşılığı bulunmaktadır. Dönemin ilişkileri açısından “topluluk/köy topluluğu” çok daha açıklayıcı ve doğru bir karşılık olduğu düşüncesiyle seçilmiştir. Ancak tezin devamında anlam kaymalarına ve yanlış anlamalara yol açmamak için “topluluk/köy topluluğu” *Gemeinde* ile birlikte kullanılmıştır.

Gemeinde, Hohenzollern Devleti'nin yükselişi ve kendine özgü niteliğini kazanması bağlamında önemlidir. Blickle'ye göre, *Gemeinde* olmasaydı ayaklanma - 1524-1526 *Alman Köylü Savaşları*- olmazdı.³⁵ Öte yandan aslında *Alman Köylü Savaşları*, birbirinden bağımsız köylü ayaklanmalarıyla elde edilen kazanımların kaybedilmesine ve soyluların ekonomi-dışı zor kullanım olanaklarını yeniden elde etmelerine yol açan bir yenilgidir. Ancak her ne kadar bir yenilgi olsa da yaşanan ağır toplumsal ve iktisadi kayıplar etkisini göstermiş, köylülerin taleplerini içeren On İki Madde (*zwölf Artikel*) hazırlanmıştır. Söz konusu maddeler, köylünün aşırı ölçüde sömürülmesinin önlenmesi amacıyla yönetim düşüncesinde ve temel bazı yasalarda yer almıştır. Başka deyişle şimdilik tebaanın görelisi olarak refahını artıracak, adaletli yönetim diyebileceğimiz “İyi Yönetim” (*Gute Polizey*)'in unsurları olarak On İki Madde, “köylünün korunması” (*Bauernschutz*) kavramıyla kaynaşmış ve Kameral-Polizey Bilim'in çıkış noktasını oluşturmuştur. Brenner'e göre devletin bir sınıf gibi artık-ürün çektiği yerlerde mini-mutlakiyetlerin “arketipik” örnekler olarak ortaya çıkmaları, aşırı sert sömürüye karşı köylülüğü koruma ihtiyacıyla ilişkilidir. Bu şekilde mini-mutlakiyetler, “*Bauernschutz*” uygulamasının öncüleri konumuna gelmişlerdir.³⁶ Dolayısıyla daha doğru bir tanımla “mini-monarşilerin”, “*Bauernschutz*” kavramı çerçevesindeki yönetsel yaklaşımları, başlangıçta Kameral-

³⁵ Peter Blickle, *Studien zur geschichtlichen Bedeutung des deutschen Bauernstandes*, Gustav&Fischer Verlag, Stuttgart 1989, s.123

³⁶ Robert Brenner, “Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe”, *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*, T.H.Aston ve C.H.E Philpin (Ed.), Cambridge University Press, Cambridge 1987, s.55,56

Polizy Bilim'in tecrübe ve uygulamaya dönük olması ve sahip olunan kaynakların etkisiyle Alman prenslikleri arasında farklılıklar göstermiştir. Bu bağlamda "köy topluluğu" (*Gemeinde*) kavramının içeriğinin ayrıntılandırılmasında fayda görülmektedir.

Johann Heinrich Zedler'in hazırladığı *Universal-Lexicon*'da *Gemeinde*, dönemin Alman Dilindeki yazılışıyla *Gemeine*, "bir topluluk ya da genel fayda için ortak yasalara ihtiyaç duyan bir araya gelmiş çeşitli kişiler birliği" olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca *Gemeinde*, bölge, kent, alan ya da köy (*Provinz, Stadt, Flecken* ya da *Dorf*), meslek grubu ya da lonca (*Collegium* veya *Zunft*) olarak ayrılmaktadır.³⁷

Köy topluluğu, ilk kez *Sachsenspiegel*'de ortaya çıkmaktadır.³⁸ Dönemin toplum yapısını ve örgütlenme biçimlerini gösteren *Sachsenspiegel*'de rastlanması, köy topluluğu kavramının toplumsal yaşamda önemli bir yer edindiğini göstermektedir. Döneme ve coğrafyaya özgü bir örgütlenme biçimi olan köy topluluğunun, Köylü Savaşları gibi çeşitli ayaklanmalara olanak yaratması ve egemenlere karşı birlikte karşı koyma olanağı sağlaması sebebiyle Alman prensliklerindeki feodalitenin diğer örneklerden farklılığını gösterdiği düşünülmektedir. Bu sebeple feodal yapı içerisinde en belirgin ve yaygın bir arada yaşama biçimi olarak köy topluluğunun öneminin açıklanması, tezin sonuçları açısından yararlı olacaktır.

1524-1526 Alman Köylü Savaşları, Almanca alanyazında ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Çeşitli yönleriyle konu üzerinde tartışmalar, sık olmasa da sürmektedir. Bu çerçevede Köylü Savaşları, nedenleri, gelişimi, etkileri ile ele alınmakta, Reformasyonun sonucu ya da özgürleşme hareketi gibi farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Egemenlerin tarafında yer alması ve ayaklanmalara karşı çıkmasına rağmen Martin Luther (1483-1546) özellikle Katolikler tarafından, Kilise'yi reforme etmek istemesi ve Köylü Savaşlarının hemen Reformasyon ardından başlamasıyla ayaklanmaların başlamasının sebebi olarak gösterilmiştir. Köylülerin ayaklanmasına karşı duruşuyla da dikkate değer sayıda dost

³⁷ Johann Heinrich Zedler, *Grosses vollständiges Universal Lexicon aller Wissenschaften und Künste*, Band 10 G-Gl, Verlegt Johann Heinrich Zedlers, Halle und Leipzig 1735, s.772,773

³⁸ Heide Wunder, *Die bäuerliche Gemeinde in Deutschland*, Vandenhoeck&Ruprecht Verlag, Göttingen 1986, s.12

kaybetmiştir.³⁹ Thomas Müntzer'in ise Luther'den önce Kilise'den kopan ve mücadeleye başlayan din adamı olarak Köylü Savaşlarının öncülerinden olduğu söylenebilir. Müntzer, "Yoksulluk Protestan ise Kral başta olmak üzere egemenler, dünyanın hazineleriyle güçlenmek yerine dervişler gibi yokluk içinde ve dilenci gibi yaşamak zorundadır" diyerek iktidar sahiplerine karşı başkaldırının gerekçesini ortaya koymaktadır.⁴⁰ Tezin kapsamı dışında kaldığından bu aşamada Alman Köylü Savaşları ayrıntılı olarak incelenmeyecektir.⁴¹

Egemenlerin hâkim konumunu gösterir şekilde yazılan Sachsenspiegel gibi metinlerde, köy topluluğunun sahip olduğu ayrıcalıklara yer verilmiştir. Özellikle bu ayrıcalıkların, egemenlerin "yüceliğini" gösteren lütuflar olmadığı, müzakere hatta şiddeti yadsımayan karşı koymalar sonucu köylüler tarafından elde edildiği vurgulanmalıdır. Bu sözleşme ilişkisi benzeri yasal durumun yazılı hale getirilmesi, egemen ve köy topluluğu arasındaki karşılıklı etkileşimden kaynaklanmaktadır. Çünkü egemen, talepleri için köy topluluğunun yaşlılarıyla görüşmek zorundadır.⁴² Bu bağlamda köy topluluğunu, senyör (*Grundherr, Landlord*) ile karşıtlık ilişkisi içerisindeki yerel bir güç olarak tanımlamak mümkündür. Köy topluluklarının, örgütlenme ve ayrıcalıkları bu şekilde elde etmeleriyle oluşan alışkanlığın, köylü ayaklanmaları, feodal yapının değişimi ve daha sonra ayrıntılı şekilde ele alınacak olan "İyi Yönetim" (*Gute Policey*) kavramının ortaya çıkışında önemli rol oynayacağı söylenebilir.

Sadece topluluk içi ilişkiler ve kuralların yer aldığı yazılı belgelere, 15.yüzyılın başında rastlanmaktadır. Egemenler, önceleri köy topluluğunun genel ve topluluk içi sorunlarıyla ilgilenmediklerinden ilk kayıtlar, köy topluluğunun inisiyatifiyle kaleme alınmış, ardından egemenin onayına sunulmuştur. Ayrıca uygulanmasını garanti altına almak üzere kuralların yazılı hale getirilmesi eğilimi, sadece egemen ve köylüler arasında değil, satış ve evlilik anlaşmaları örneklerinden anlaşılacağı üzere

³⁹ Paul Schreckenbach, *Luther und Bauernkrieg*, Schulzesche Hof- und Buchdruckerei, Oldenburg 1895, s.5

⁴⁰ Wilhelm Zimmermann, *Grosser Deutscher Bauernkrieg*, Wilhelm Blos (Yay.), Verlag von J.H.W. Dieck, Stuttgart 1891, s.159, 160

⁴¹ Bkz. Leopold von Ranke, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*, zweiter Band, Bei Duncker und Humblot, Berlin 1839

⁴² Heide Wunder, Göttingen 1986, a.g.k., s.12

köylüler ve diğer tabakalarda da görülmektedir.⁴³ İktidar ilişkilerini ve sonrasındaki değişimin doğasını göstermesi açısından, egemen ile köy topluluğu arasında bir çeşit karşılıklılık kurma ve yazılı hale getirme, taleplerin senyörün lütfu olmasından çok, gerektiğinde çatışmayla elde edilmesi, Alman prensliklerindeki feodal geleneğin ayrıksı yapısına örnek oluşturmaktadır. Bu ayrıksı yapı, senyörlerin taleplerini kabul ettirme ve yargısal denetimlerinde zorlanmalarla karşılaşmalarına sebep olmuş, özellikle Elbe'nin doğusunda köylüler, kronik emek yetersizliğiyle birlikte diğer bölgelere göre daha özerk ve güçlü bir konuma sahip olmuşlardır.⁴⁴

Kurumlara dayalı olarak 15.yüzyılın başında oluşmaya başlayan erken dönem devlet yapısıyla birlikte iktidar ilişkilerindeki değişiklik, yazılı belgelerde izlenebilmektedir. İlk aşamada egemenler arası rekabetle birlikte koruma sağlama ve yazılı hakları uygulamadaki yetersizlik, köy topluluğunun hareket kabiliyetini artırmıştır. Öyle ki aynı senyöre bağlı çok sayıda köy topluluğu, haklarını savunmak ya da dış düşmanlara karşı korunmak için “birlikler” halinde bir araya gelmişlerdir. Savunma amacıyla diğer senyörlere ait köy topluluklarıyla ittifaklar da kurulmuştur. Bu gelişme, egemenlerde rahatsızlık yaratmış, durumun yönetilebilmesi için diplomasi denemese bile yoğun fikir alışverişi yürütülmüş ve köy topluluklarının güçlenmesine karşı önlemler alınmaya çalışılmıştır. Anlaşmazlıklar, zaman zaman şiddet kullanımıyla da olsa, genellikle barışçıl yöntemlerle ve köy topluluğunun anlaşma tarafı olarak yer aldığı arabulucu yargı süreçleriyle çözüme kavuşturulmuştur. Ancak 1524-1526 Köylü Savaşları'nın bir istisna olduğu unutulmamalıdır.⁴⁵ Mooers de bu durumu benzer biçimde şöyle açıklamaktadır.⁴⁶

“On ikinci yüzyıldan onbeşinci yüzyıla kadar Elbe'nin doğusunda yaşayan köylülerin durumları, Elbe'nin batısında yaşayanlardan belirgin bir biçimde iyiydi. Serflik burada da hâkimdi, ama köylülerin Tötonik Düzen'in sömürgecilerinden devraldıkları koşullar genelde ehvenişerdi. Pek çok örnekte, göreneksel kiralari, resimleri ve iş hizmetlerini kayda bağlayan, topluluk haklarını tanımlayan ve köylülerin yer değiştirme şartlarını belirten köy beratları (*Handfeste*) verilmiştir. Bu anlaşmaların şartları, köyün vasisi olan-köy topluluğu (*Gemeinde*) ile senyörlük otoritesi arasında az çok bir arabulucu işlevi gören-Schulz'un yönetimindeki köy topluluğunun (*Gemeinde*) gözetimi altındaydı.”

⁴³ a.k., s.13

⁴⁴ a.k., s.13,14

⁴⁵ a.k., s.13-15

⁴⁶ Colin Mooers, Ankara 1997, a.g.k, s.130

Bu geçiş dönemi ardından monarşik özellikler gösteren bölgesel egemenler (*Landesherr*)⁴⁷ hâkimiyetlerini kurmuşlardır. Rekabet halindeki soylular da, siyasi bir birlik gibi bölge düzeyinde iktidara katılmışlar, dolayısıyla köy topluluklarının hareket imkânı daraltılmış, kendi alanlarına sıkıştırılmış ve bölgesel egemenle doğrudan siyasi ilişki kuramaz duruma getirilmişlerdir. Bu gelişme sadece senyörlerin otoritesi altındaki köylüler değil, bölgesel egemene bağlı köylüler için de aynı şekilde gerçekleşmiştir.⁴⁸ Söz konusu gelişme görüldüğü üzere sıradüzende, hem yapılanma hem de düşünce anlamında önemli bir değişikliktir.

İktidar ilişkilerinin yayılması ya da derinlik kazanmasıyla birlikte düşünüldüğünde yazılı hale getirme alışkanlığının, daha fazla kural dolayısıyla daha fazla belge yaratılmasına yol açacağı açıktır. Dolayısıyla bir aşama daha karmaşıklaşan ilişkilerle birlikte köy topluluklarının şikâyetleri (*Supplikationen*), egemenlerin taleplerine karşı girişimleri ve yargı süreçleri, arşivlerde yerini almıştır. Ancak Wunder'in vurguladığı gibi bir süre sonra köylüler ve köy toplulukları artık belgelerde *özne* değil, *nesne* olarak yer almaktadır. Ayrıca bölgesel egemenlerin idari aygıtı, yönetsel eylemlerine temel oluşturmak amacıyla sırasıyla, köy beratları, geleneksel hukuk metinleri, kural koyucu anlaşmalar, topluluk tüzükleri (*Handfesten*, *Willküren*, *Beliebungen*, *Gemeindeordnungen*) toplamış, köy nizamnameleriyle (*Dorfordnung*) yerel ilişkileri birleştirmeyi ve standart hale getirmeyi amaçlamıştır. Öyle ki köy nizamnameleri kısmen 17.yüzyıla girerken basılı hale getirilmiş, köy topluluklarına dağıtılmış, yönetici ya da köy toplantılarında düzenli aralıklarla okunmuştur.⁴⁹ Başka deyişle sadece bölgesel egemenlerin değil, toprak sahibi soyluların da ilgisini giderek daha fazla çeken köylülerin faaliyetleri, artan belgeleme ve belgeleri arşivleme-toplama ile öncelikle kontrol altına alınmak istenmiştir. Aynı zamanda bu şekilde idari yapılar, bölgesel egemenler açısından yönetime dair teknik bilgilerin toplandığı yararlı yönetsel organlar haline getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca köylüler ile tebaa ilişkisi içerisinde oldukları soylular arasındaki anlaşmazlıklar açısından olduğu kadar “yargıçlar” için de önemli olan bu belgeler, aslında pratik amaçlarla kullanılmıştır. Wunder'in belgelerle ilgili ifadesi bu açıdan açıklayıcıdır:⁵⁰

⁴⁷ Landesherr'in İngilizce karşılığı olarak *territorial lord* kullanılabilir.

⁴⁸ Heide Wunder, Göttingen 1986, *a.g.k.*, s.14

⁴⁹ *a.k.*, s.14

⁵⁰ *a.k.*, s.15

“*Gute Polizey* bağlamında kıstasları belirleyen normatif nizamnameler, bu normların ne ölçüde takip edildiği konusunda doğal olarak hiçbir şey söylemezken, bu adli belgelerin değeri, ilişkilerin gerçekte nasıl olduğuna dair bir fikir vermesinde yatmaktadır.”

Öte yandan buraya kadar aktarılanlardan, köy topluluğu başta olmak üzere topluma ve toplumsal ilişkilere ilişkin kavramların anayasal bir altyapıya ve kapsayıcı bir devlete dayanmadığı ya da bunlarla ilişkilendirilemeyeceği belirtilmelidir. Bunlar, feodal dönemin bir arada yaşama pratiklerinden kaynaklanmış ve bu pratikleri yansıtan kavramsallaştırmalardır. Örneğin *Beliebung*, sevmek (*lieben*) fiilinden türetilmiş, aslında kuralları uygulama gücü pek de olmayan bir bölgesel egemenin, tebaasının seveceği kurallar koyması anlamında “üzerinde anlaşılmış yasalar” demektir. Wunder, köy topluluğunun toplumsal ilişkilerdeki yerini açıklarken “18.yüzyılda anayasal bir köy topluluğu kavramından söz edilemeyeceğini, hukukî bir figür olarak varlığını sürdüren köy topluluğundan, toplum/topluluk (*Gesellschaft*) ve amaç birliği/yoldaşlık/kooperatif (*Genossenschaft*)” kavramlarının henüz ayrılmadığını söyler. Aynı zamanda köy topluluğunun, devlet ile doğrudan bir bağına da rastlanmamaktadır. 1794 tarihli Prusya Devletleri Genel Hukuku’nda (*Allgemeine Landrecht der Preußischen Staaten*), topluluklardan (*Gesellschaften*), devletin çok sayıdaki üyelerinin ortak bir amaca yönelik birliği anlaşılmaktadır. Ancak Wunder, Doğal Hukuk (*Naturrecht*) bağlamında geliştirilmiş olan topluluk-birlik olarak *Gesellschaft*’ın devletten kaynaklandığı düşüncesine, Fransız Devrimi’nden sonra yayınlanmasına rağmen, bu kanun metninde yer verilmediğini, belirtmektedir.⁵¹ Çünkü 18.yüzyıl, kurumları ve geneli kapsayan yasalarıyla Prusya’nın kurulduğu, daha doğrusu inşa edilmeye başlandığı dönemdir. Bu bağlamda feodal ilişkilerin güçlü olduğu bir zamanda ve kapsayıcı bir devletin yokluğunda, bir arada yaşama alanlarının/toplulukların, mevcut feodal sıradüzen içerisinde yasal olarak bağlanacağı en üst otoriteye gerek duyulmamaktadır. Topluluklar açısından iktidar ilişkisi, bölgesel egemenlerle sınırlıdır.

Devlet ve topluluk arasındaki anayasal ilişki ilk kez 19.yüzyılda kurulmuştur. Dolayısıyla bu gelişmenin Prusya’nın kuruluşunu büyük ölçüde tamamladığı bir dönemde gerçekleşmesi, yukarıdaki açıklamalarla birlikte anlaşılır olmaktadır.

⁵¹ a.k., s.15

Prusya Devleti'nin, ne ölçüde mutlak monarşiyi ifade ettiği daha sonraki bölümde irdelenecektir. Gerçekte Prusya'da devletin kuruluşuna giden yolda gerçekleştirilen reformlarda, köy topluluğundan çok, uyrukların siyasi katılımına ilişkin yeni bir düzenin oluşturulmasıyla ilgilenilmiştir. Öyle ki devlet artık sadece kral ve memurlarının uğraşı alanı değil, aksine uyrukların katılım sağladığı kamusal bir varlıktır. Uyrukların devletle bu yeni ilişkisi, hem bireysel özgürlükleri kısıtlayan devletin hem de yerel köy topluluklarının zorunlu/baskıcı yapılarıyla karşıtlık içerisindedir. Amaçlanan yönetim tarzına ulaşmanın şartları, yasalarla sağlanan özgürlük ve iktisadi bağımsızlıktır. Köylüler ve köy topluluklarının, ancak çok sınırlı şekilde yerine getirilebildiği bu şartlar, köylülerin efendilerine karşı sorumluluklarından kurtarılması anlamına gelen ve yaklaşık bir yüzyıl süren “Köylülerin Özgürleştirilmesi” (*Bauernbefreiung*) hareketiyle sağlanabilmiştir. 19.yüzyıldaki reformlarla birlikte de bağımsız siyasi bir unsur olarak köy toplulukları yok olmuştur.⁵² Ancak bu açıklamalardan feodalitenin, hukuki ilişkiler kapsamında ele alındığı anlamı çıkarılmamalıdır. Burada sadece feodalitede hukuki ilişkilerin yönetim alanına yansımaları gösterilmeye çalışılmaktadır.

B. İktidar İlişkileri, Coğrafya ve Nüfus

Coğrafyanın sınırlarının açık şekilde belirlenmesi; bu coğrafyaya nüfusun yayılması, iktisadi faaliyetlerin yürütülme şekli, incelenen alandaki hem toplumsal ilişkiler hem de iktidar ilişkilerinin ortaya konması açısından önemlidir. Öncelikle Alman prenslikleri olarak tarif edilen alanın sınırları, bu sınırlar içerisinde nüfus hareketlerinin tarihi ile iktidar ilişkilerinin ortaya çıkışı ve dönüşümü, Hohenzollern Hanedanı'nın hâkimiyetini hangi şartlar altında kurduğunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

İncelenen coğrafyanın, orduların geçiş ve konaklama alanı olması sebebiyle yaşanan yıkımlar yanı sıra salgın hastalıklar, nüfus yapısında ve tarım arazileri ile çiftliklerin kullanımında önemli değişikliklere yol açmıştır. Ekilebilir arazilerin terk edilmesi gıda kıtlığına neden olmuş, nüfus azlığı ve göçler, senyörler ile köylüler ve senyörler ile prensler arasındaki bağları zayıflatmıştır. Bu gelişmeler, feodal ilişkilerin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Dolayısıyla bu bölümde, özellikle

⁵² a.k., s.17

inceleme alanının sınırları açık olarak çizilecek, nüfus hareketlerinin tarihi ele alınacak, ardından Alman prensliklerindeki klasik feodal yapıda siyasi sıradüzen ve iktidar ilişkilerinin dönüşümü irdelenecektir.

1. Coğrafyanın Tanımlanması ve Nüfus Hareketleri

İlk olarak iktidar ilişkileri incelenmeden önce coğrafyanın, önemli bazı özelliklerine kısaca değinmekte yarar görülmektedir. Günümüz Almanya Federal Cumhuriyeti (AFC) topraklarını kapsayan alanda 8.yüzyılda km²'ye 2,2-2,4 kişi düşmekte ve toplamda bir milyondan az kişi yaşamaktadır. Veba salgınının etkisini yitirmesiyle birlikte 7.yüzyılda başlayan nüfus artışı, 10.yüzyılda hızlanmıştır.⁵³ Artan nüfusu besleme amacı, yeni tarım alanlarının açılmasını tetiklemiş, 14.yüzyıla kadar ormanlar ve bataklıklardan toprak kazanılması çabası büyük ölçüde artmıştır. Böylece, AFC ve II. Dünya Savaşı sonrasında Polonya'ya bırakılan Pommern, Schlesien, Batı ve Doğu Prusya ile Posen'in de dâhil olduğu alanda, 1300'lerin başında ondört milyonluk bir nüfusa ulaşılmıştır.⁵⁴ Bu nüfus, bölge için azami sayıyı göstermemekle beraber, kıtlaşan toprak nedeniyle daha fazla alan kazanılmaya ve tarıma açılmaya başlanmıştır. Çünkü artık genişlemenin sınırlarına ulaşıldığı, toprak kazanılamayan alanlarda miras sebebiyle tarım arazilerinin parçalandığı, artan nüfus yoğunluğuyla gelişen hayvan yetiştiriciliğinin tahıl üretilen alanları sınırladığı söylenebilir. Ancak 12.yüzyıldan 14.yüzyıla kadar nüfus artışının yarattığı baskıyı, artan şehirleşme ve özellikle Slavların yaşadığı Elbe'nin doğusuna geçiş, başka deyişle "Doğu'ya Yayılma" (*Ostexpansion*), azaltmıştır.⁵⁵ Alman tarihi açısından önemli gelişmelerden birini temsil eden Elbe'nin doğusunun kolonizasyonuna daha sonra değinilecektir.

Genellikle feodal yapı, coğrafi açıdan Elbe nehrinin doğusu ve batısı ayrımıyla incelenmektedir. Ayrıntılarına tez kapsamında girilmeyecek bu ayrımın anlamlı olup olmadığına dair iki farklı görüş vardır.⁵⁶ Bloch, kendine özgü olarak değerlendirdiği Alman örneğini şu şekilde özetlemektedir:⁵⁷

⁵³ Knut Borchardt, *Grundriß der deutschen Wirtschaftsgeschichte*, Vandenhoeck&Ruprecht Verlag, Göttingen 1978, s.8

⁵⁴ a.k, s.8,9

⁵⁵ a.k, s.9

⁵⁶ Wolfgang Neugebauer, "Epochen der preußischen Geschichte. Brandenburg-Preußen in der frühen Neuzeit. Politik und Staatsbildung im 17. und 18. Jahrhundert", *Handbuch der Preußischen*

“Alman kırlarından, sanki bunlar bir bütünlük arz ediyormuş gibi söz etmek tuzak ve tehlikelerle doludur. Elbe’nin doğusundaki toprakların tarım ve iskana açılmaları, incelediğimiz dönemle ilgili değildir.... Ren’in sol kıyısında senyörleşme nisbi olarak daha eski ve daha derindir. Saksonya ise, özgür köylülerin sayısı-bunların hem toprakları, hem de kendileri özgürdür-senyörsüz ve buna bağlı olarak serfsiz Frizya ile bir geçiş alanı oluşturmaktadır.”

12. ve 15.yüzyıllarda Elbe’nin doğusu ve batısındaki köylüler arasında, paralelliklere rağmen yaşam koşullarına dair önemli ölçüde farklar bulunduğu, doğusundakilerin durumunun batısındakilerden oldukça iyi olduğu ve bunun her ne kadar serflik devam etse de Tötonik Düzen’in mirasından kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Yaklaşık 16.yüzyılın başlarına değin devam eden bu görece iyilik halini, aynı zamanda süreklilik gösteren bir emek yetersizliği ve tarımsal kriz pekiştirmiştir.⁵⁸

Şöyle ki, 1300’lerin başında nüfus artışında bir yavaşlama ya da duraklamadan bahsetmek mümkündür. Nüfus alanındaki gelişme sürerken 1347’de veba salgını başlamış ve neredeyse 1390’a kadar Avrupa, nüfusunun yaklaşık üçte birini kaybetmiştir. Dolayısıyla yüzyılı aşkın bir süre herhangi bir bölgede nüfus fazlalığından bahsedilememektedir. Ayrıca tarım arazileri ve yerleşim yerleri de terk edilerek kullanılamaz hale gelmiştir. Nüfus artışı ve yoğunluğundaki değişimle beraber düşünüldüğünde yaklaşık 1375’e kadar süren tahıl fiyatlarındaki çöküntü, aynı zamanda o döneme kadar hüküm süren tarımsal faaliyetlerin artırılmasına yönelik baskıyı ortadan kaldırmıştır.⁵⁹

Bu durgunluk hali 14. ve 15.yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Ancak 15.yüzyılın son on yılıyla birlikte yeni bir nüfus artışından bahsetmek olanaklıdır. Nüfus artışı ise tarım arazilerinin yeniden kullanıma açılması ve yeni toprakların kazanılmasını beraberinde getirmiştir. Temel gıda maddelerindeki görece bollukla iç içe geçen nüfus artışıyla, II. Dünya Savaşı öncesi imparatorluk toprakları baz alındığında 1600’lerin başında günümüzde Almanya olarak tarif edilen alanda nüfus

Geschichte, Band I, Wolfgang Neugebauer (Yay.), Walter de Gruyter Verlag, Berlin-New York 2009, s.126

⁵⁷ Marc Bloch, Ankara 1998, *a.g.k.*, s.415,416

⁵⁸ Colin Mooers, Ankara 1997, *a.g.k.*, s.130,131

⁵⁹ Knut Borchardt, Göttingen 1978, *a.g.k.*, s.9,10

yaklaşık onaltı milyona ulaşmıştır.⁶⁰ Pfister, 14.yüzyıl ortasındaki veba salgını anlatırken 1340'lı yıllarda yaklaşık yüzyetmişbin yerleşim yerinden dördte birinin nüfus ve tarımsal çöküntü sebebiyle kaybolduğunu, bunların dikkate değer bir bölümünde bir daha yerleşim görülmediğini vurgulamaktadır.⁶¹ Öte yandan 1500-1560 arasında iklim şartlarındaki iyileşmeyle birlikte üzüm bağları ile hayvan stoğunun arttığı görülmüş, 1525'te bile artan nüfus sebebiyle toprak kıtlığı şikâyetlerine rastlanmıştır. Pfister, 1500-1800 arasındaki nüfus gelişimini şu şekilde göstermektedir:⁶²

Tablo-1: Alman Prensliklerinde 1500-1800 Yılları Arasında Nüfusun Gelişimi

Yıl	Nüfus (tahmini-milyon)	Nüfus Artış Oranı (%)
1500	9	-
1520	10	5
1530	10,8	7,2
1540	11,7	7,5
1550	12,6	7,2
1560	13,5	7,1
1570	14,4	5,8
1580	15,0	4,6
1590	15,7	4,1
1600	16,2	3,2
1618	17,1	3,2
1650	10	-13,4
1700	14,1	8-10
1750	17,5	4
1800	22	4

⁶⁰ a.k., s.10

⁶¹ Christian Pfister, *Bevölkerungsgeschichte und Historische Demographie 1500-1800*, zweite Auflage, R.Oldenburger Verlag, München 2007, s.10

⁶² a.k., s.10,11

Görüldüğü gibi nüfus artışı eğilimi, 1600'lerin ikinci çeyreğiyle birlikte durmuştur. Bu artış eğiliminin tersine dönmesinin ya da kesilmesinin nedeni tam olarak yanıtlanamamıştır. 1618'de başlayan Otuz Yıl Savaşları'nın bu duruma yol açtığı söylenebilir. Ancak aynı dönemde savaşın yıkımına uğramayan Avrupa'nın diğer bölümlerinde de aynı eğilim görülmüştür. Dolayısıyla Avrupa'nın diğer yerlerinde görülen nüfus ve tarımsal gelişimdeki bu duraklamanın, yaklaşık 1300'de olduğu gibi tarım alanlarında yayılmanın sınırlarına dayanılmasıyla açıklanabilir. Ancak her ne şekilde açıklanırsa açıklansın Otuz Yıl Savaşlarının getirdiği yıkım, göç, tarım arazilerinin ve yerleşim alanlarının terk edilmesi, ardından başlayan salgınlarla Alman prensliklerinde nüfusun üçte birinden fazlası kaybedilmiştir.⁶³

Öte yandan Prusya ve Brandenburg'un 1626-1627'de Otuz Yıl Savaşlarına katılmasının Hohenzollern Hanedanı'nın merkez toprakları açısından sonuçları, diğer bölgelere göre çok daha ağır olmuştur. Bu arada, 1656-1657'deki Tatar saldırıları durumu daha da kötüleştirmiştir. Otuz Yıl Savaşları'nın tahmin edilenden daha az zarara yol açtığı, daha çok sınıf benzeri yapılar/tabakalar arasında geçiş ve iç göçe neden olduğu iddia edilmektedir. Ancak doğrudan savaşın sebep olduğu katliam, yağma ve çatışmaların ciddi nüfus kaybına yol açtığı bilinmektedir. Ayrıca geçici de olsa kentlere ya da ormanlık alanlara sığınma ve Leh bölgelerine kaçış, nüfus kaybına sebep olmuştur. Nüfusun, Mark'ın tümünde yaklaşık % 50, korunmasız yerleşim birimlerinde % 80, doğrudan çatışmalardan etkilenmeyen Berlin'de % 40 azaldığı görülmektedir. Kuzeydoğu Brandenburg'ta 1650 civarında çiftliklerin sadece % 10'unun kullanıldığı düşünüldüğünde durumun ağırlığı ortaya çıkmaktadır.⁶⁴ Savaş öncesi şartlara ise ancak 18.yüzyılda erişilebilmiştir. İşte Prusya monarşisi, bu iktisadi ve toplumsal koşullar üzerine kurulmuştur.

2. İktidar İlişkileri : Grundherrschaft, Gutsherrschaft ve Junkertum

Alman tarım toplumunun 19.yüzyıla kadar temel kurumu, malikâne sistemi (*Manor Örgütlenmesi – Grundherrschaft*)'dır. Pirenne, *Grundherrschaft*'ı manor örgütlenmesi olarak ancak yalnızca iktisadi değil toplumsal bir örgütlenme şeklinde

⁶³ Knut Borchardt, Göttingen 1978, *a.g.k.*, s.10

⁶⁴ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, *a.g.k.*, s.166,167

tanımlamaktadır.⁶⁵ Sistemin kökeni ve gelişimine ilişkin Alman Dilindeki alanyazında da tartışmalar sürdürülmektedir. Bazı yazarlarca sadece Cermen kabilelerine özgü bir yapı olarak tanımlanan Grundherrschaft, aslında hangi zaman aralığı ve bölgelerde ortaya çıktığının gösterilmesi sorunlu bir kavramdır. Alman Dilinin konuşulduğu Avusturya başta olmak üzere diğer bölgelerde Irsî Kölelik (*Erbuntertänigkeit*) ya da Patrimonyal Otorite (*Patrimonialherrschaft*) ile karşılanan Grundherrschaft⁶⁶, çeşitli farklılıklar göstermesine rağmen 19.yüzyılın ortalarına değin iktisadi ve sosyal sistem olarak varlığını sürdürmüştür.

Herrschaft, otorite ya da *hâkimiyet* olarak tercüme edilebilir. Grund karşılığı ise *toprak* alınabilir. Böylece Grundherrschaft, kelime karşılığı olarak *toprak hâkimiyeti* şeklinde çevrilebilir. Tönnies'in *Cemaat ve Cemiyet Nazariyesi* makalesinin tercümesinde Fındıkoğlu, *toprak hâkimiyeti* karşılığını uygun görmüştür.⁶⁷ Ancak toprak hâkimiyeti, sadece iktisadi içerikli bir otorite biçimini çağrıştırmaktadır. Grundherrschaft ise otorite kullanımının farklı bir boyutunu anlatmaktadır. Benzer şekilde genel olarak bey ya da senyör, lord olarak tercüme edilebilecek olan *Grundherr*, soylu ya da egemen bir ailenin üyesidir. Ayrıca ruhlarını kurtarmak isteyen egemenlerin bağışladıkları topraklar dolayısıyla kilise ya da manastır da Grundherr olabilmektedir. İngilizce karşılığı olarak "Landlord" kullanılan Grundherr, zamanla yapının karmaşılaşması ve otoritenin kademeli bir hal almasıyla oluşan bir sıradüzenin en alt basamağındaki ilk aşama otorite haline gelmiştir. Dolayısıyla tezin devamında döneme özgü anlamının açıklanması dolayısıyla "Senyör" ya da "Landlord" karşılığı olarak *Grundherr*, manor örgütlenmesi karşılığı olarak ise *Grundherrschaft* tercih edilmiştir.

Borchardt, tarihsel olarak geç Roma feodalitesi ve Cermenik otorite formu olarak ağırlıklı şekilde 7. ve 9.yüzyıllar arasında görülen iktisadi, siyasi ve sosyal bir yapı olarak Grundherrschaft'ı tanımlar. Bu tanımlamada *Grundherr*, üretim araçlarının sahibidir.⁶⁸ Ancak toprak ya da üzerindeki diğer mallar Grundherr'e ait değildir.

⁶⁵ Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, İletişim Yayınları, Yedinci Baskı, Ankara 2015, s.75, 76

⁶⁶ Friedrich Lütge, *Die mitteldeutsche Grundherrschaft und ihre Auflösung*, Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte Band 4, zweite Auflage, Gustav Fisher Verlag, Stuttgart 1957, s.257

⁶⁷ Ferdinand Tönnies, "Cemaat ve Cemiyet Nazariyesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, (Çev. Ziyaeddin Fındıkoğlu), Cilt 9, Sayı 3-4, Yıl 1944, s.712-748

⁶⁸ Knut Borchardt, Göttingen 1978, a.g.k., s.15

Üretim araçlarını, kendisi ya da altında yer alan yardımcılar aracılığıyla da işletmemektedir. Grundherr, tarlaları işleyen bağlı/bağımlı köylülerin artık-ürününe el koyarak ve angaryalarla geçimini sağlamaktadır. Geçimini sağlamak ise, Grundherr'in ve ailesinin yaşamını sürdürmeye yetecek bir düzeyi anlatmamaktadır. Aksine şövalyeler, yargı görevlileri gibi yapının taşıyıcılarının fonksiyonlarını yerine getirmeleri için gerekli gelir de, bu şekilde elde edilmektedir. Bu bağlamda Borchardt'a göre Grundherrschaft, mevcut organizasyon olanakları çerçevesinde topluluk amaçları için ortak ürünün kullanımının rasyonel düzenidir ve modern devletin vergi sistemi, personel sistemi ile modern devletin diğer düzenlemelerini ikame etmektedir.⁶⁹ Grundherr, bu düzeni sağlayan otorite sahibidir. Öyle ki Grundherr ve bağlıları arasındaki ilişki "sadakat ve itaate karşılık himaye ve koruma" (*Treue und Gehorsam gegen Schutz und Schrim*) olarak tanımlanabilir.⁷⁰ Ancak bunun genel bir tanım olduğu ve üretim ilişkilerini ihmal ettiği söylenebilir. Dolayısıyla feodalitenin, üretim ilişkileri olmaksızın açıklanamayacağına inanılmaktadır. Kısaca üretim araçlarının sahibi olarak köylünün toprakları işlemesi, feodal lordun elde edilen hasatın bir bölümüne, artık-ürüne, el koyması, bunu ekonomi-dışı zora dayanarak yapması da tanım bağlamında göz ardı edilmemelidir.

Özetlemek gerekirse Grundherr, bağlılarının geçimlerini sağlayacak, afet ya da kötü ürün dönemlerinde, hastalıkta destek olacak, yabancı güçlerin köylüyü askere almasını engelleyecek, dini barışı sağlayacak, köylüler arasındaki sorunları çözecektir. Karşılığında, itaat ve sadakat beklemektedir. İtaat, Grundherr'in taleplerinin yerine getirilmesi, ki artık-ürünün teslimi ve angarya; sadakat ise toprağın terk edilmemesidir.

Reformasyon döneminde Alman İmparatorluğu'ndaki köylülerin çok az bir bölümü özgürdür. Büyük ölçüde Alpler, Schwarzwald, Kuzey Denizi (*Nordsee*) kıyısındaki Dithmarsch, Doğu Denizi (*Ostsee*) adası Fehmarn'da görülen hür köylülerin, hem bedenleri hem de toprakları özgürdür. Buna karşın diğer bölgelerdeki köylülerin büyük bölümü Grundherrschaft düzenine kısmen ya da tümüyle boyun eğmiş durumdadır. Başka deyişle ya sadece bedenlen özgür (*Leibfrei*)

⁶⁹ a.k., s.15

⁷⁰ Gerd Roellecke, "Theoretische Überlegungen zum Verhältnis von Rechtsgeschichte und Rechtspraxis", *Der praktische Nutzen der Rechtsgeschichte-Hans Hattenhauer zum 8.September 2001*, Jörn Eckert (Yay.), C.F. Müller Verlag, Heidelberg 2003, s.433

ya da serflerdir. Grundherrschaft'ın tam olarak anlaşılabilmesi ve Doğu Elbe bölgesinin özgüllüğünün ortaya konması açısından Gutsherrschaft ile farklılığının ya da Gutsherrschaft'a dönüşümün açıklanması gerekir. Ancak Brandenburg ve Doğu Prusya arasında çeşitli benzerlikler olsa da belirgin farklılıklar bulunduğu bilinmektedir. Tek bir Doğu Elbe tanımına karşı görüşler de bulunmaktadır.⁷¹ Gerçekten Doğu Elbe'den homojen bir bütün olarak bahsetmek mümkün görünmemektedir. Diğer taraftan Brandenburg ya da Doğu Prusya'nın kendi için de farklılıklarından söz edilebilir. Ancak Grundherrschaft, Gutsherrschaft ve Junkertum'un ortaya çıktığı bölgeler olması açısından bu başlıkların, tezin konusu bağlamında, sadece gelişmişlik düzeyi farkını ifade ettiği belirtilmelidir.

Bu aşamada bazı noktaların açıklanması yararlı olacaktır. Alman prensliklerinde 6.yüzyıldan itibaren başlayan, ancak genel olarak 8.yüzyılda ortaya çıkan *fief*'e, öncelikle soylular, şövalyeler, ardından kilise, manastırlar ve 13.yüzyıldan itibaren de şehirli yerleşimler ya da şehir komünleri sahip olmuştur. Grundherrschaft kavramının anlaşılması ve açıklanması açısından *fief*'in unsurlarının neler olduğu belirtilmelidir. Öncelikle *fief*'in kimin tarafından işlendiği önemlidir. Çünkü toprağın köylü tarafından işlenmesiyle *ürün*, çeşitli biçimlerde başkasınca işlenmesiyle *gelir* ortaya çıkmaktadır. Ayrıca *fief*'e bağlı olarak otorite ya da sahiplik hakkı denebilecek topraklarda ya da şehirde yerleşimler üzerindeki düşük ya da yüksek yargılama hakkı, diğer temel unsurdur. Ayrıca *fief*'e bağlı değirmen, tuz, gümrük, para basma gibi çeşitli ayrıcalıklar da sayılmalıdır. Grundherr'in, toprağa sahiplik hakkı (*dominium directum*), köylünün ise kullanım hakkı (*dominium utile*) bulunmaktadır. Kullanım hakkına karşılık olarak köylü, hem ödemede bulunmakta hem de angarya (*Fron*) yerine getirmektedir.⁷² Alman prensliklerinde köylünün, 16.yüzyılda ürününün %30 - % 50'sini bağlı olduğu senyöre vermesi, üzerindeki yükün anlaşılması bakımından önemlidir.⁷³

Diğer taraftan bir *fief*'e bağlı olan yukarıda değindiğimiz haklar Grundherrschaft'a az ya da çok bağlı olabileceği gibi parçalarına da ayrılmış olabilir.

⁷¹ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, a.g.k., s.126

⁷² Friedrich Wilhelm Henning, *Landwirtschaft und ländliche Gesellschaft in Deutschland : 800 bis 1750, Band I*, Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 1979, s.44

⁷³ Wilhelm Abel, "Zur Entwicklung des Sozialprodukts in Deutschland im 16. Jahrhundert: Versuch eines Brückenschlags zwischen Wirtschaftstheorie und Wirtschaftsgeschichte", *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, Vol. 173, No: 5, 1961, s.485

Ancak özellikle Elbe'nin doğusunda çeşitli haklar, 15.yüzyıldan itibaren "Gutsherrschaft" olarak birleşmeye başlamıştır. Doğu Elbe'de Gutsherrschaft, coğrafi olarak bütünlük, düşük düzeyde yargılama hakkını aşan yüksek dereceli yargılama hakkı ile prenslere, bölgesel egemenlere ait haklara sahiplik olarak farklı bir otorite türü şeklinde ortaya çıkmıştır.⁷⁴ Ayrıntılandırılacak olan Gutsherrschaft ve Gutswirtschaft, basitçe Prusya monarşisinin kurulması açısından oldukça açıklayıcı kavramlardır. Çünkü daha sonra ayrıntılarıyla ele alınacağı gibi Junkertum'un iktisadi, siyasi ve toplumsal bir güç olarak ortaya çıkışı, bu kavramlarla doğrudan ilintilidir. Gutsherr ise bu toplumsal-iktisadi ilişki formunda, elinde büyük toprakların ve ekonomi-dışı zorun toplandığı hâkim kişidir. Gutsherr, toprak ya da çiftlik sahibi olarak Türkçeye tercüme edilebilir. Ancak bu tercüme, ekonomi-dışı zora dayalı ilişkiler bir yana, iktisadi ilişkileri bile tam olarak karşılamamaktadır. O nedenle tez boyunca Gutsherr kavramı kullanılmıştır.

Mehring, Gutsherrschaft'ın bir otorite türü olarak 16.yüzyıldan itibaren Holstein, Mecklenburg ile özellikle Elbe'nin doğusundaki Prusya'da oluştuğunu ve buna Reformasyon döneminde iktisadi alandaki önemli dönüşümlerin sebep olduğunu belirtmektedir. Şövalyeler, savaşıdan üreticiye evrilmiş, ancak feodal hukuka dayanarak farklı bir otorite olarak yeniden doğmuştur. Dönemin hukukçularının da yardımıyla bahaneler yaratan feodal beyler, bu bahanelerle köylüleri topraklarından çıkarmış, tarımsal büyük işletme yaratmak için köylülerin ortak kullanımındaki orman, su kaynakları ve çayıruları ele geçirmiştir. Tüm bunlarla birlikte topraklarını kurtarabilen köylülerin sahiplik hakları zayıflatılmış, kişisel özgürlükleri ortadan kaldırılmış, bu şekilde karşı koyma gücü yok edilen köylüler egemenlerin giderek artan taleplerini yerine getirecek iş gücüne dâhil edilmiştir.⁷⁵ Bazı yazarlarca, topraksız kalan köylülerin, şehirlerde şansını aradığı söylenirken, bir bölümü de proletaryaya dönüştüğünü iddia etmektedir. Ancak söz konusu dönemde, kapitalist üretim biçimine geçişe ilişkin herhangi bir gelişme bulunmamaktadır. Dolayısıyla özellikle 19.yüzyılın ikinci yarısında eser veren yazarların, yaşadıkları dönemin akademik çevrelerinde gündemde olan terimleri kullanmalarından kaynaklanan bir

⁷⁴ Franz Mathis, *Die deutsche Wirtschaft im 16.Jahrhundert, Enzyklopädie deutscher Geschichte - Band 11*, Lothar Gall (Yay.), R.Oldenburg Verlag, München 1992, s.15

⁷⁵ Franz Mehring, *Geschichte der Deutschen Sozialdemokratie-Von der Julirevolution bis zum preußischen Verfassungskstreite 1803 bis 1863, Erster Theil*, Verlag von J.H.W Diek, Stuttgart 1897, s.30

anakronizmden bahsedilebilir. Yine Mehring'in de kullandığı proletarya kavramıyla, şehirlerin gelişmediği ve dolayısıyla köylülerin yaşamlarını sürdürmesi için ciddi bir seçenek oluşturmadığı, bu şartlar altında köylülerin topraksız bırakılarak, karşı koyma güçlerinin kırıldığı ve böylece feodal egemenler tarafından köleleştirildiğinin belirtilmek istendiği değerlendirilmektedir. Bu tür bir yaklaşımla aslında, özgür köylüden serfe dönüşümün yıkıcılığının da vurgulanmaya çalışıldığı düşünülmektedir. Ayrıca Mehring, mutlakiyetçi prensliklerin, mali ve askeri çıkarları zarar görmediği sürece bu gelişmelere karşı çıkmadığını belirtmektedir. Mali ve askeri çıkarların, Gutsherr ile çatıştığı nokta ise köylülerin sömürülme yöntem ve düzeyidir. O halde Gutsherr, prensin mali ve askeri çıkarlarına zarar vermediği ölçüde köylüye taleplerini dayatabilmektedir.⁷⁶

Alman Dilinde yapılan son dönem araştırmalarda Gutsherrschaft, artık alanyazında daha önce yer verilen “ikinci serflik” (*zweite Leibeigenschaft*) kavramıyla birlikte ele alınmamaktadır.⁷⁷ Kavram olarak Gutsherrschaft, tarımdaki duruma ilişkin anlayışı ya da iktisatçı Georg Knapp'ın oluşturduğu ve Elbe'nin batısı ile doğusu arasında tarımsal yapının farklılığını (*Agrardualismus*) açıklamak için de kullanılmamaktadır. Gutsherrschaft, kırsal bir toplumda bölgesel farklılıklar gösteren bir otorite modeli ve iktisadi yapıyı anlatan bir üst kavram olarak kabul edilmektedir.⁷⁸ Tez bağlamında Gutsherrschaft, bu anlamıyla ele alınmıştır. Öte yandan Elbe'nin doğusunda, batısına göre görece daha iyi durumda bulunan köylülerin durumunun önemli ölçüde gerilediği belirtilmelidir.

Grundherrschaft'taki parçalanmanın bir diğer itici gücünün aynı zamanda şehirler olduğu ileri sürülmektedir. Düşük seviyedeki polis gücü, zorlama ve sürgün gibi yargılama ile yaptırım hakkından toprağa sahiplik ayrılmıştır. Bu seviyedeki yargı hakkı bir başka egemene ya da köy topluluğuna satılmış ya da kiraya verilmiş veya toprak, yargılama gücü olmaksızın satılmıştır. Bu durumda köylüler, iktisadi anlamda Grundherr ve yargılama hakkına sahip “Yargıç” (*Gerichtsherr*) olmak üzere iki ayrı otoriteye bağlanmışlardır. Dolayısıyla Grundherrschaft, toprak gelirlerinin

⁷⁶ a.k., s.30,31

⁷⁷ Markus Cerman, “Agrardualismus in Europa? Geschichtsschreibung über Gutsherrschaft und ländliche Gesellschaften in Mittel- und Osteuropa”, *Jahrbuch für Geschichte des ländlichen Raumes* 1, 2004, s.12-29

⁷⁸ a.k., s.12-29

toplanmasıyla sınırlanmıştır.⁷⁹ Bu parçalanma, şehirlerinin toprağa ilişkin çıkarlarını geliştirmek isteyen kent egemenlerinin, Grundherrschaft satın alması ve toprağa sahiplik dışında yargılama hakkını şehir yönetimine bırakmasıyla da gerçekleşmiştir. Zaman zaman köylülerin, ortak niyet açıklamasıyla bir şehrin yargılama yetkisini kabul ettikleri görülmüştür. Bu durumda, kentin hemen dışında, son kazıklı savunma hattıyla surlar arasında yaşayan, ancak surların korumasından yararlanabilen hemşehrilik hakkına sahip köylüler anlamında, *kazık (içi) hemşehri* olarak olarak tercüme edilebilen *Pfahlbürger* ya da daha doğru bir ifadeyle *kısmi hemşehri* ortaya çıkmıştır. Ancak özellikle soyluların, şehirlerin yayılmasını önlemek amacıyla kentsel yargılama yetkisine itirazları sebebiyle Kutsal Roma Cermen İmparatoru, kısmi hemşehriliği yasaklamıştır.⁸⁰ Ancak şehirlerin, feodalitenin çözülmesini mi sağladığı yoksa çözülmeyi kolaylaştırdığı mı ayrı bir tartışma konusudur.

Çok nadir olsa da yargılama hakkı bazen köy topluluğunda kalmıştır. Artık bu köylüler serf değil, özgür köylülerdir. “Tam köylüler” (*Vollbauern*) olarak tanımlanan özgür köylü dışında kalanlar, “küçük köylüler” ve “köylü olmayanlar” olarak tanımlanmakta ve alt tabakada yer almaktadırlar. Ancak köy topluluğunda kararlara katılım, topluluğa ait binaları, ortak toprakları vb. kullanma hakkı sadece özgür köylülerindir. Köy yargıcını atayan, köy mahkemesi ve köy yasalarını düzenleyen, ortak iktisadi ve güvenlik fonksiyonlarını yerine getiren bu köyler, zaman zaman birleşerek, özellikle Köylü Savaşları sırasında daha büyük siyasi güç kazanmışlardır. Burada dikkat çekici bir gelişmeyi aktarmakta fayda görülmektedir. Günümüz İsviçre’sini oluşturan bölgede, 13.yüzyıldan itibaren köy toplulukları ve şehirlerden, bölgesel, gevşek birlik ve yoldaşlık üzerine kurulu bir konfederasyon (*Eidgenossenschaft*) biçiminde devlet yapısının ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu yapı ise, 1499 Svabya ya da İsviçre Savaşı (*Schwäbischer ya da Schweizer Krieg*)⁸¹

⁷⁹ Rolf Sprandel, *Verfassung und Gesellschaft im Mittelalter*, Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 1991, s.190

⁸⁰ a.k., s.195

⁸¹ Bkz. Andre Gutmann, *Die Schwabenkriegschronik des Kaspar Frey und ihre Stellung in der eidgenössischen Historiographie des 16.Jahrhunderts*, Veröffentlichungen der Kommission für geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg, Rh.B: Forschungen, Band 176/1–2, Kohlhammer Verlag, Stuttgart 2010

sonrasında Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'ndan ayrılmış ve İsviçre'nin temelini oluşturmuştur.⁸²

Grundherrschaft, çeşitli biçimlerde varlığını 16.yüzyıla kadar sürdürmüştür. Bu farklı biçimler, aslında yerel egemenlerin siyasi ve iktisadi çıkarlarını gerçekleştirmeleri yöntemleriyle doğrudan ilgilidir. Örneğin, toprakların miras sebebiyle bölünmesiyle on hektarın altında köy işletmeleri oluşmuş, bu da Grundherr'e ait hakların parçalanmasını beraberinde getirmiştir. Ancak bir bütün halindeki topraklarda tek mirasçının bulunması orta ve büyük çiftliklerin oluşmasına yol açmıştır. Bu gelişme yerel egemenlerin, köylüleri farklı feodal beylerin otoritesi altında yok olmaktan korumak ve siyasi-mali güç kazanmak gibi amaçlarla müdahalelerinden de kaynaklanmıştır.⁸³

Grundherrschaft için Grundherr'in ne ölçüde toprağı kendisinin işlettiğı önemlidir. Özellikle Elbe'nin doğusunda Grundherr'in, topraklarını kiraya verip karşılığında bir gelir elde etmek yerine bağı köylüleriyle toprağını işlemesi önem kazanmıştır. Bu özelliğı sebebiyle Grundherrschaft, Elbe'nin doğusunda Gutsherrschaft olarak adlandırılmıştır. Gutsherrschaft'ın ortaya çıkışını özellikle yerel egemenlerin zayıflığı ve şehirleşme düzeyinin düşüklüğü kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla Gutsherrschaft'ın, yerel soyluların toprakları, şövalyelerin fief'leri, kilise toprakları, köylülerin özgür topraklarından kaynaklandığı söylenebilir.⁸⁴ Özellikle Doğu Elbe'de nüfusun azalması üzerine terk edilen toprakların işgal edilmesiyle, Geç Orta Çağ'da şövalye toprakları büyümüş, 16 yüzyılda yerel egemenler, özgür köylü çiftliklerini zorla ele geçirerek topraklarını genişletmişlerdir. Aynı zamanda Reformasyon ile birlikte sekülerizasyon, kilise topraklarının soyluların kontrolüne geçmesini sağlamıştır.⁸⁵ Bu gelişmeler, toprakların büyük çiftlikler şeklinde feodal beyler elinde toplanmasına yol açmıştır.

Feodal beylerce, yerel egemenlere ait hakların sahiplenilmesi ve bu haklara bağı yargılama gibi yetkilerin amaçlar doğrultusunda kullanılmasıyla Doğu Elbe'de

⁸² Heinz Duchhardt, *Deutsche Verfassungsgeschichte 1495-1806*, W.Kohlhammer Verlag, Stuttgart 1991, s.50

⁸³ Wilhelm Abel, "Landwirtschaft 1500-1648", *Handbuch der deutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Band 1*, Hermann Aubin, Wolfgang Zorn (Yay.), Stuttgart 1971, s.396-400

⁸⁴ a.k., s.392

⁸⁵ Hermann Kellenbenz, Rolf Walter, "Das Deutsche Reich 1350-1650", *Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte-Band 3*, Klett-Cotta Verlag, Stuttgart 1986, s. 852

Grundherrschaft'ın özellikle otoriter ve sert yeni bir formu, Gutsherrschaft, ortaya çıkmış, köylüler büyük ölçüde haklarından yoksun bırakılmış ve yoksullaştırılmıştır. Bu geçişin 16.yüzyıldan itibaren gerçekleştiği söylenebilir. Köylüler, sosyal konumlarını kaybetmiş ve serf ya da bağımlı hale getirilerek, angaryayı üstlenen kölelere dönüştürülmüştür. Gutsherrschaft'ın kök saldıği alanlar ise Schleswig ve Holstein'in doğusu, Mecklenburg, Brandenburg, Pommern, Prusya ve Schlesien olarak sıralanmaktadır.⁸⁶ Ancak yetkilerin sahiplenilmesi başka deyişle feodal beylerin bölgesel egemenlerden/prenslerden görece özgürleşmeleri, bölgesel egemenlerin/prenslerin radikal şekilde meşruiyet kaybetmelerinden değil, daha çok siyasi ve askeri zayıflıklarından kaynaklanmıştır.⁸⁷ Bu noktada, kısaca toprakların ve ekonomi-dışı zorun birleşmesi olarak Gutsherrschaft'ın oluşumuyla Gutsherr ve Gutswirtschaft'ın ortaya çıkışının eşzamanlı olmadığı vurgulanmalıdır. Bu konuya daha sonra değinilecektir.

Gutsherrschaft'ta, köylüler hem toprak üzerindeki miras haklarını kaybetmişler hem de 16.yüzyılın başından itibaren hareket serbestlikleri çok daha sert şekilde yasaklanmıştır. Sadece köylüler değil, çocukları ve torunları da egemenin onayı olmaksızın çiftlikten ayrılma haklarını yitirmişlerdir. Aynı anda belirli süreye bağlanmayan angarya işleri önemli ölçüde yayılmıştır. Ayrıca köylülere, çocuklarını ondördüncü yaşlarıyla birlikte belirli dönemlerde Gutsherr'in hizmetine vermeleri zorunluluğu getirilmiştir. Gutsherrschaft, köylüler için serflik anlamına gelmiş, öte yandan Roma Hukuku 15.yüzyıldan itibaren süreci destekler şekilde yorumlanmış ve "modern rasyonalite" olarak Elbe'nin doğusundaki Gutsherrschaft'a da taşınmıştır.⁸⁸ Alman Dilinin konuşulduğu diğer bölgelerde bu yeni, yani serbest dolaşım hakkının yitirilmesi, evlilik izni alınması, ek angaryalar, ölüm halinde toprağın üçte birinin

⁸⁶ Franz Mathis, München 1992, *a.g.k.*, s.15

⁸⁷ Hans Rosenberg, "Die Ausprägung der Junkerherrschaft in Brandenburg-Preußen 1410-1618" *Machteliten und Wirtschaftskonjunktoren, Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft*, Helmut Berding, Jürgen Kocka, Hans-Ulrich Wehler (Yay.) Vandenhoeck&Ruprecht Verlag, Göttingen 1978, s.28

⁸⁸ Friedrich Wilhelm Henning, Padernborn 1979, *a.g.k.*, s.205

egemene terk edilmesi vb. içeren serflik düzeni kendini kabul ettirmiştir.⁸⁹ Öyle ki Köylü Savaşları'nda temel taleplerden biri serfliğin kaldırılmasıdır.⁹⁰

Gutsherrschaft, Prusya monarşisinin kurulması başta olmak üzere Alman yönetim yapısına özgüllüğünü kazandıran Junkertum'un açıklanmasında önemli bir kavramdır. Gutsherrschaft'tan Junkertum'a geçiş ve Junkerlerin devletle kurdukları ilişkinin, Kameral-Polizey Bilim'e kendi özgünlüğünü verecek ve Kameral-Polizey Bilim'deki dönüşümü açıklayacak temel gelişmelerden biri olduğu söylenebilir. Çünkü feodalitenin çözülmeye başlaması ve Prusya'da monarşinin kurulmaya başlanmasıyla birlikte yönetme bilgisine ihtiyaç olmuş ve yanıtları Kameral-Polizey Bilim vermiştir denebilir.

Rosenberg, aristokratik iktidar sahibi elitler olarak Junkertum'un iktisadi bir güç olarak ortaya çıkışının kaynağını Gutsherrschaft'ta bulur. Junkerlerin, kollektif şekilde iktisadi üstünlüğü elde etmeleri ve sağlamlaştırılmaları birkaç yüzyıl sürmüştür.⁹¹ Alman Dilindeki alanyazında Gutsherrschaft ve "Gutswirtschaft" kavramları uzun süre araştırmacıların temel tartışma konusu olmuştur. Gutsherrschaft'ın idari açıdan güçlenmesi ve yoğunlaşması ile tarımda sistem değişikliği, bu otorite formunun iktisadi alanını tanımlayan "Gutswirtschaft"ın ortaya çıkışını beraberinde getirmiştir. Daha büyük, birleşik alanlarda tarım yapılmaya başlanması, daha fazla ve daha etkili üretim ile emek kullanım şartlarındaki değişiklik yeni bir tarımsal iktisadi düzeni yani Gutswirtschaft'ı yaratmıştır.⁹² Emek kullanım şartlarındaki değişikliğin, özgür köylülerden serfler yaratılması anlamına geldiği açıktır. Öyleyse Gutsherrschaft ile Gutswirtschaft'ın eş zamanlı oluşmadığı söylenebilir. Ancak Alman tarım tarihi konusundaki çalışmalarıyla tanınan Knapp, Gutsherrschaft ve Gutswirtschaft'ı, birbiri yerine kullanılabilecek terimler olarak kabul etmektedir. Yine büyük toprak sahipliği olarak Gutsherrschaft'ın açıklanmasının doğru olmadığı, "devlete ya da kooperatif tipi oluşumlara" aitlik gibi farklı tür çiftliklerin de bulunduğu şeklinde açıklamalar yanı sıra Grundherrschaft'ın gelişmiş formunun Gutsherrschaft olduğu, büyük ve parçalanmamış toprakların bu

⁸⁹ David Warren Sabean, *Landbesitz und Gesellschaft am Vorabend des Bauernkriegs, Eine Studie der sozialen Verhältnisse im südlichen Oberschwaben in den Jahren vor 1525*, Gustav Fischer Verlag, Stuttgart 1972, s.86

⁹⁰ Peter Blickle, *Die Revolution 1525*, R.Oldenbourg Verlag, dritte Auflage, München 1993, s.106

⁹¹ Hans Rosenberg, Göttingen 1978, a.g.k., s.60

⁹² a.k., s.60

formun en karakteristik özelliği olduğu yönünde anlatımlar bulunmaktadır. Gutsherrschaft'ın sosyal ve iktisadi unsurların birlikteliğiyle daha açık olarak büyük toprak sahipliği ve ekonomi-dışı zor gücünün tek kişide birleşmesiyle açıklanamayacağı da iddia edilmektedir.⁹³ Günümüzde bu görüşlere kuşkuyla yaklaşılmaktadır. Rosenberg ise otorite formu olarak Gutsherrschaft'ın ilk aşamada meşruiyetini sağladığı ve ardından pekiştirdiğini, askeri ve yargısal başta olmak üzere ekonomi-dışı zor araçlarının tekeli kazandığını, bunun da yüzlerce yıl sürdüğünü belirtmektedir. Gutswirtschaft ise toprak ve emek kullanma formundaki değişikliklerin ortaya çıkışıyla gelişmiştir. Bu değişiklikler, özellikle emek kullanım formundaki dönüşüm ve daha önce üreticiye dönüşen şövalyelerin aynı zamanda çıkarları, düşünce yapıları ve toplumsal rollerindeki değişiklik, 16.yüzyıl ile 17.yüzyılın ilk dönemlerinde Junker egemenliğinin her açıdan pekiştiğini kanıtlamaktadır.⁹⁴ Yine Rosenberg, Gutsherrschaft'ın en önemli göstergesinin toprağın ve yargı otoritesinin herhangi bir parçalanmaya imkân tanınmayacak biçimde bir kişide toplanması olduğunu ifade etmektedir.⁹⁵

Bu aşamada Junkertum'un açıklanması yararlı olacaktır. Mehring, Gutsherrschaft'ı, Doğu Elbe Junkertum'u (*Ostelbisches Junkertum*) başlıklı bölümde ele almaktadır. Siemann da, Doğu Elbe'de yerleşik Junkertum olarak adlandırılan soyluların, Gutsherrschaft'ın özel bir formunu yarattıklarından bahsetmektedir.⁹⁶ Dolayısıyla bir otorite türü olarak Gutsherrschaft'ın iktisadi, siyasi ve toplumsal alandaki taşıyıcısı konumundaki soylular biraradalığı, Junkertum olarak tanımlanabilir.

Junkertum, Geç Orta Çağ'dan itibaren sanayileşme öncesi Alman prensliklerinde olduğu gibi bölgesel ve ulusal Alman tarihi açısından önemli sonuçları olan yönetici elit grup olarak ön plana çıkmıştır. En önemli ve etkili egemen grup olarak özellikle Elbe'nin doğusundaki bu büyük toprak sahipleri, kesin şekilde ancak 1945'te "tahtlarından" uzaklaştırılmış, konumlarını kaybetmişlerdir. Junkertum'u, feodal

⁹³ Hartmut Harnisch, "Die Gutsherrschaft in Brandenburg, Ergebnisse und Probleme", *Jahresbuch für Wirtschaftsgeschichte- Deutsche Akademie der Wissenschaft zu Berlin*, Teil IV, Berlin, März 1969, s.118,119

⁹⁴ Hans Rosenberg, Göttingen 1978, *a.g.k.*, s.60

⁹⁵ *a.k.*, s.61

⁹⁶ Wolfram Siemann, *Vom Staatenbund zum Nationalstaat, Deutschland 1806-1871*, Verlag C.H. Beck, München 1995, s.114

toplumdan sanayileşerek kapitalist ulus-devletin kuruluşuna geçiş, derinden etkilemiştir. Aynı şekilde Junkertum, sahip olduğu gücü korumaya çalışırken bu süreci geciktirici bir rol oynamıştır.

Yukarıda ele alınan ayırt edici özellikleriyle büyük toprak sahiplerinin ortak adı olarak 19.yüzyıldan itibaren kullanılan Junkertum, altherre (*yaşlı bey*)’in karşıt anlamlısı olarak junk-herre ya da junc-herre (*genç bey*)’den kökenini almaktadır. Bu kapsayıcı anlam, 18.yüzyıla kadar yaygın şekilde günlük dilde yer edinmiş, aynı zamanda Hofjunker ya da Kammerjunker (*Prensin ya da idarecinin emrindeki genç hizmetli*), Fahnenjunker (*subay adayı*) gibi özel bazı yeni tanımlamalarda kullanım alanı bulmuştur. Ancak Orta Çağ’ın sonunda yaşla ilişkisi dışında Junker farklı bir anlam kazanmaya başlamıştır. Zamanla Junker, özellikle Doğu Elbe’li büyük toprak ve ekonomi-dışı zora sahip soyluların ortak adı haline gelmiştir. Ayrıca toplumda soyluluk benzeri herhangi bir konuma sahip hemen herkes için kullanılmıştır.⁹⁷

“Liberal ve demokratik hareketin Almanya’ya 19.yüzyılda girişiyle birlikte Junker kavramı, aşağılayıcı bir anlam kazanmış ve ideolojik mücadele kavramı haline gelmiştir. Bununla alışılagelmiş biçimde sadece Elbe’nin doğusundaki tımar sahibi soyluların ve bu soyluların Prusya ordusu ile bürokrasisindeki toplumsal akrabaları tanımlanmaktadır”

Öte yandan Junker, ulus-devletin kuruluş aşamasındaki siyasi ve toplumsal mücadeleler sırasında bir anlam kayması yaşamıştır. Özellikle liberal ve sosyal demokrat kanat tarafından siyasi mücadele sırasında “aşırı muhafazakâr, geri kalmış, otoriter, kaba davranış sergileyen, kültürsüz kesimleri” ifade etmek üzere kullanılmıştır. Bu olumsuz anlam kayması günümüzde de aynı şekilde siyasi küçümseme, aşağılama olarak sürmektedir.

Max Weber’in, patrimonyal yapıdan kapitalizme geçişe ilişkin analizlerinde, Junkertum’u, kilit bir kavram olarak kullandığı belirtilmektedir.⁹⁸ Weber, Elbe’nin doğusundaki çeşitli bölgelerde heterojen sosyoekonomik yapılarla karşılaşır. Ancak Weber için bu heterojenlik, tarımsal kapitalizme dönüşümün yaşandığı bir dönemle çelişmemektedir. Bu sadece her bölgenin farklı gelişme aşamasında bulunmasından kaynaklanmaktadır. Yalnız kapitalist dönüşüm, tam olarak yerleşmemiştir. En geri

⁹⁷ Hans Rosenberg, Göttingen 1978, *a.g.k.*, s.24,25

⁹⁸ Cornelius Torp, *Max Weber und die preußische Junker*, Mohr Siebeck Verlag, Tübingen 1998, s.37-49

kalmış bölgeler Mecklenburg, Pommern'in büyük bölümü, kuzey ve kuzeydoğu Mark, Prusya'nın iki bölgesinde Orta Çağ'a özgü feodal-tarımsal ilişkiler hüküm sürmektedir. İş ilişkileri açısından sözleşmeye dayalılık değil, ırsî kölelik devam etmektedir ki, bu Weber için patrimoniyal sistemin varlığını göstermektedir.⁹⁹

Weber, yaşadığı dönemde ulusal devletlerin oluşumu, yayılması ve etki alanlarını genişletme, pazar ve hammadde için mücadelelerinin farkındadır. Almanya'da diğer ülkelerle rekabet edebilen bir ulusal iktisadın varlığını sürdürebilmesi çabasında ise burjuvazi yeterli değildir. Ayrıca Weber, bir yandan devletin liberal açılımlarda bulunmasını savunurken aynı zamanda geri kalmış toplumsal tabaka olarak Junkertum'un sanayileşmiş bir devleti yönetemeyeceğini, çünkü içkin muhafazakâr yapısı gereği uluslararası düzeydeki iktisadi rekabete dair sorunları çözemeyeceğine inanmaktadır. I.Dünya Savaşı öncesi ve sonrası analizlerinde temel bir farklılık olmaksızın Weber, Junkertum'u Alman ulusunun çıkarlarının önündeki en büyük engel olarak görmekte, burjuvazinin Junkertum'un siyasi egemenliğine son vermesini istemektedir.¹⁰⁰ Bu bağlamda sanayileşerek modern bir ulus-devletin inşasının önündeki en ciddi engelin, aslında yapısal olarak yeni ortaya çıkmakta olan üretim tarzına aykırılık oluşturan ve feodal ayrıcalıkların sürmesini isteyen Junkertum olduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla Junkertum'un, Prusya'nın kuruluşu ve sonrasındaki iktidar ilişkilerinin açıklanması ile bu ilişkilere dayalı toplumsal gerçekliğin yönetim bilgisi olarak Kameral-Polizy Bilim'in incelenmesi açısından kritik kavramlardan biri olduğu değerlendirilmektedir.

Temel olarak Junker, Doğu Elbe'nin büyük çiftlik sahibi olarak görülse de her zaman soylu değildir ve üretim araçlarına sahiplik *de jura* ve *de facto* bu yönetici gruba üyeliği beraberinde getirmektedir. Bu sahiplik, sadece iktisadi hâkimiyeti değil aynı zamanda ekonomi-dışı zoru kullanma hakkını da kapsamaktadır.¹⁰¹ Dolayısıyla Junkerler, feodal düzen içerisinde güçlü, genel olarak birbirine bağlı, toplumsal, iktisadi ve siyasi bir topluluk olarak görülebilir. Bunların biraradalığı da Junkerlik, (*Junkertum*) olarak adlandırılabilir.

⁹⁹ a.k., s.27-46

¹⁰⁰ a.k., s.29

¹⁰¹ Hans Rosenberg, Göttingen 1978, a.g.k., s.26

Anlatılanlardan toplumun, iki tabakalı Feodal Zümre Düzeni (*Ständeordnung*) ya da homojen bir yapı olduğu düşünülmemelidir. *Stände*, Orta Çağ ya da feodal düzende kapalı, sıkı bir sıradüzene sahip büyük sosyal gruplar/topluluklar olarak tanımlanabilir. Türkçe alanyazında karşılık olarak genellikle zümre kullanılmıştır. Ancak *feodal zümre*'nin daha açıklayıcı ve doğru bir terim olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla *Ständeordnung*, “feodal zümre düzeni” olarak tercüme edilebilir. Bu çerçevede soylulardan ve tebaalardan oluşan bu ikili yapının taraflarının, homojen gruplardan oluşmadığı vurgulanmalıdır. Söz konusu gruplar içerisinde, çelişkili de olsa farklı yasal statülerin, toplumsal fonksiyonların ve iktisadi güç düzeyinin yarattığı basamaklar bulunmaktadır.¹⁰² Feodal zümreler, Hohenzollern monarşisinin kuruluşundaki iktidar çatışmaları bağlamında ele alınacaktır. Örgütlü ve siyasi toplumsal gruplar olarak feodal zümreler, ilk olarak bölgesel piskoposlar, kontlar ve senyörler (*Prälaten, Grafen, Herren*), ardından yerel diyetlerdeki (*Landtag*) şövalye birliği (*ritterschaftliche Kurie*) ve son olarak şehirler (*Städte*) şeklinde sıralanmaktadır. İlk ikisi üst feodal zümrelerdir ve hemen her zaman birlik olarak özellikle hanedana karşı işbirliği içinde hareket etmişlerdir.¹⁰³

Gutsherrschaft bağlamında ayırt edici özelliklerden biri, toprakların Junker tarafından işletilmesidir. Rosenberg, Junker'i piyasa için üretim yapan, saldırgan şekilde kâr odaklı girişimciler ve yaratıcı iktisadi liderler olarak tanımlamaktadır. Öyle ki Reformasyon döneminde gelişen *feodal kapitalizmden* bahsetmektedir. Ancak bu dönemde Alman prenslikleri açısından kapitalist üretim tarzına geçişe ilişkin herhangi bir gelişmenin olmadığı ve bir piyasadan bahsedilemeyeceğinin açık olduğu düşünülmektedir. “Feodal kapitalizm” kavramlaştırmasının ise hem anakronik hem de kendi içinde bir çelişkiyi ifade ettiği değerlendirilmektedir.

Öte yandan açıklayıcı olması ve yukarı anlatılmaya çalışılanları özetlemesi bakımından Rosenberg'in, Junker hâkimiyetinin (*Junkerherrschaft*), siyasi ve sosyal açıdan kolektif olarak taleplerini zorla kabul ettirme gücünü kazanması ve iktidar odağı olarak ortaya çıkmasına ilişkin dört aşamalı açıklamasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Rosenberg'e göre Junker hâkimiyetini yaratan temel etkenler; *farklılıklar gösteren soylular arasındaki iç gerilimlerin aşılması; Reformasyon'un*

¹⁰² a.k., s.49

¹⁰³ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, a.g.k., s.179

getirdiği otorite ve toprak kazançları; hanedan üyesi prenslerin/bölgesel egemenlerin mali olarak istismarı ve borç verme karşılığında topraklarının ele geçirilmesi; parçalanmış demesnelerin belirli aileler elinde toplanması olarak sayılabilir. Ayrıca *şehirlerdeki iktisadi yaşamın çöküşü, şehirlerdeki zenginlerin servetlerini kaybetmesi ve Junker baskısıyla şehirlerin ticari tekellerinin sınırlandırılması* da bu etkenler arasındadır.¹⁰⁴

Junkertum'un çeşitli bölgelerde farklılıklar gösterdiği belirtilmişti. Bu farklılıkların açıklanması için sistematik bir biçimde bölgeler arasında bir karşılaştırma yapmak gerekebilir, ancak bu ayrı bir çalışma konusudur. Öte yandan araştırma alanı açısından "Mark Brandenburg" ve "Prusya" bölgeleri, özellikle Junkertum'un açıklanmasında önemlidir. Söz konusu bölgeler, bir yandan Hohenzollern monarşisinin merkezi olması, diğer taraftan Junkerlerin, iktidar gerilimine yol açmaksızın ve meşruiyet kaybından kaynaklanmaksızın yerel egemenler olarak bir bölgeyi yöneten prenslerden daha bağımsız hareket etme olanağını elde etmeleri dolayısıyla öne çıkmaktadır. Bu sebeple incelenen alanlarda otoritenin ortak taşıyıcısı olan Junkertum dâhil edilmeksizin, Hohenzollern monarşinin kuruluşunun irdelenemeyeceği söylenebilir.

Rosenberg, Prusya'yı ayrıksı bir durum olarak görmekte ve özellikle 14. ve 15.yüzyıldaki nüfus kaybı ile tarımsal üretimdeki büyük daralmayı izleyen süreçte bölgesel ve yerel egemenlerin iktidarının çöktüğünü, iktisadi ilişkilerin parçalandığını, ayrıca şövalye tarikatlarının kollektif otoritelerinin tümüyle çözüldüğünü belirtmektedir.¹⁰⁵ Hohenzollern devletine adını verecek olan Prusya'nın bu durumu, daha sonra görüleceği gibi monarşinin inşasındaki önemli etkenlerden biri olarak karşımıza çıkacaktır. Çünkü Hohenzollern Hanedanı ile Junkertum arasındaki iktidar çekişmesi, Prusya'nın kendine has özelliklerine rengini vermiştir. Bu açıdan söz konusu bölgelerdeki iktisadi ve sosyal yapı ile Junkertum'un bölgeye özgü durumu, Prusya monarşisinin kuruluşunda belirleyici olmuştur.¹⁰⁶ Çünkü bu özgün durumun, yönetsel gerçeklik ve yönetim bilgisinin yaratılmasına doğrudan

¹⁰⁴ Hans Rosenberg, Göttingen 1978, *a.g.k.*, s.52

¹⁰⁵ *a.k.*, s.28,29

¹⁰⁶ *a.k.*, s.29

etki ettiği düşünölmektedir. Dolayısıyla Junkertum, Hohenzollern Devleti'nin kuruluşuyla birlikte daha ayrıntılı olarak irdelenecektir.

II. PRUSYA MONARŞİSİNİN KURULUŞU

Prusya üzerinden genel bir Alman tarihi yazmanın önceki bölümde değinilen tartışmalar bağlamında yanlış olmasa da tek başına açıklayıcı olmayacağı, eksik kalacağı ileri sürülebilir. Ancak kapitalizmin siyasi birikim yoluyla inşa edilerek günümüz Almanya'sının kurulmasının başlangıcı ve yolu kesinlikle Prusya Devleti'dir. Alman Birliği'nin sağlanması bakımından kurucu unsur, zorlayıcı ve etkili güç olarak Prusya merkezli bir tarih anlatımı, diğere önemli prensliklerin varlığını yadsımak demek değildir. Ancak değışim içerisindeki toplumsal gerçeğin kapsayıcı ve anlamlı şekilde irdelenebilmesi için seçilebilecek çıkış noktası, Prusya monarşisidir. Dolayısıyla bu bölümde, Junkertum ile Hohenzollern Hanedanı arasındaki gerilim ve bu gerilimde dönüşüme yol açan özellikle Otuz Yıl Savaşları ile diğere etkenler üzerinden Prusya Devleti'nin kuruluşu ele alınacaktır.

Mutlakiyet (*Absolutismus*) genel olarak, devlet iktidarının sahibi olan monarkın “hiçbir şekilde” bir sınırlamaya maruz kalmadan yönetmesini içeren bir iktidar formu şeklinde kabul edilmektedir. Reinalter, mutlakiyeti, monarkın, danışmanları dâhil olmak üzere hiç kimseye karşı sorumlu olmaksızın karar verebildiğı bir hükümet etme formu olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁷ Benzer şekilde yasadan bağımsız olmak anlamıyla “*legibus absolutus*” mutlakiyet, devlet idesinin taşıyıcısı olarak monarkın hem dış hem de iç siyasette üçüncü bir unsurun etkisi ya da müdahalesine kapalı olması şeklinde tanımlanabilir.¹⁰⁸ Her iki tanımda da iktidarın paylaşılmaması ve başka bir güç tarafından sınırlandırılmaması ön plana çıkmaktadır. Monarkın süreyle sınırlı olmayan egemenliğı temel olarak, savaş ya da barış için karar verme, yüksek dereceli görevlilerin atama ve azli, yabancı bir etki olmaksızın herkesi bağlayıcı kanun yapmayı kapsamaktadır. Bu egemenliğin sınırları ise ilk aşamada tanrı ile doğa, ardından törelerdir.

¹⁰⁷ Karl Otmar Freiherr von Aretin, “Europa im Spannungsfeld zwischen Aufklärung und Absolutismus”, *Der aufgeklärte Absolutismus im europäischen Vergleich*, Hans Reinalter, Harm Klueting (Yay.), Böhlau Verlag, Wien-Köln-Weimar 2002, s.24

¹⁰⁸ Martin Kriele, *Einführung in die Staatslehre*, zweite Auflage, Westdeutscher Verlag, Opladen 1981, s.67

Vestfalya Antlaşması ile Fransız Devrimi arasındaki dönemi anlatan kullanışlı bir kavram olarak mutlakiyet, sözlükleri, el kitapları ya da kısa tanıtıcı eserlerde üzerinde tartışılmayan bir konudur. Aynı şekilde Almanya’da ders kitapları ve müfredat planlarında da mutlakiyet, üzerinde herhangi bir şüphe olmaksızın anlatılmaktadır. Ancak Nicholas Henshalls’ın ağır eleştirisi, akademik çevrelerde bir tartışma başlatmıştır. Mutlakiyet kavramının özünde sınırsız monarşik iktidar vardır. Bu iktidar formu, tanrının inayetiyle meşruiyet kazanma, hanedanlık mirası, refah ve güvenliğin monark tarafından garanti edilmesi ile tanımlanmaktadır. Mutlakiyet kavramına ilişkin yazın ise hukuk, felsefe, anayasa ve siyaset tarihi kaynaklarına, Erken Modern Dönemin hukuk ve devlet teorisi alanyazınına, hükümdar belgelerine, kanunlara ve diğer devlet yapılanmalarına dayanarak oluşturulmuştur. Araştırmalarda 1960’lara hatta daha sonrasına kadar bu zemin üzerinde yürütülmüştür. Bu bağlamda mutlakiyet; monarşik zirve tarafından kararlı biçimde iktidarın merkezileştirilmesinin ileri götürülmesi ve devletin, giderek artan şekilde topluma nüfuz etmesi olarak tarif edilmiştir. Bunun yanı sıra feodal zümre meclislerinin, diğer ayrıcalıklı örgütlenmelerin etkisinin geriletildiği, monarka bağlı, güvenilir bir idari aygıtın oluşturulduğu, devlete bağlı düzenli ordunun kurulduğu, vergi gelirlerinin artırıldığı ve devletin, her tebaanın tek tek hayatına müdahale etmesini sağlayan yönetmeliklerin sertleştirildiği bir dönemdir.¹⁰⁹ Ancak özellikle “mutlak” monark tarafından toplumların temelden yeniden düzenlendiği ve devletin müdahale ettiği tezine karşı 1950’lerden itibaren Almanya’da ciddi eleştiriler gelmeye başlamıştır. Eleştiriler, öncelikle sosyal tarih yaklaşımları dâhil olmak üzere feodal zümrelerle ilgili araştırmalardan kaynaklanmıştır. Bu araştırmalarda sürekli “monarkın” etkisinin sınırları gösterilmiştir. Feodal zümrelerle ilgili araştırmalarda; feodal zümrelerin ve diğer kurumsal yapıların varlığının sürmesi, “mutlak” monarkın mali konulardaki kısıtları, çıkardığı yasaların sınırlı etkisi, doğal ve tanrısal yasalar ile geçmişten gelen yasal düzenlemelerin temel ilkelerine bağlı kalma zorunluluğu ortaya konmuştur. Ayrıca kendi kuralları olan ve sınırlı etkili idari aygıt, orduda devletleşme ve feodalleşme eğilimlerinin bir arada yürümesi de gösterilmiştir. Dış güçlerin, bağımsız iç siyaset izlenmesini engellediği de bilinmektedir. Dolayısıyla

¹⁰⁹ Lothar Schilling, “Vom Nutzen und Nachteil eines Mythos”, *Absolutismus, ein unersetzliches Forschungskonzept? Eine deutsch-französische Bilanz*, Lothar Schilling (Yay.), R.Oldenburger Verlag, München 2008, s.15

1960'lardan sonra bu tespitler, mutlakiyet araştırmalarında da kısmen kullanılmış, feodal zümre ve mutlakiyet araştırmaları bu kapsamda el ele gitmiştir.¹¹⁰

Öte yandan açıklanacağı gibi Prusya Devleti'nde özellikle kuruluş aşamasında monark, feodal zümreler ve toprak soylularıyla uzlaşarak yönetmiş, siyasi bir güç olarak Junker iktidarı tümüyle ancak Toprak Reformu (*Bodenreform*) sonrasında 1945'te ortadan kaldırılabilmiştir. Junker kelimesi de aynı tarihten itibaren siyasi tartışmalarda kullanılmaz olmuştur.¹¹¹ Bu çerçevede yerinde artık-ürün çekemeyen soyluların, merkezde toplanmaya başlanan artık-ürünün dağıtımından pay almak üzere idari aygıtta çeşitli görevler üstlendiği, dolayısıyla *legibus absolutus* anlamında kesin bir şekilde mutlak monarşiden bahsedilemeyeceği düşünölmektedir. Ancak "merkezi feodalitenin" ne ölçüde Prusya monarşisini tarif ettiğinin de araştırılması gerektiğine inanılmaktadır. Bu çerçevede "merkezileşme eğiliminde olan monarşi" açıklamasının daha doğru olabileceği değerlendirilmektedir.

A. Hohenzollern Hanedanı : Kuruluş Aşaması ve Feodal Zümreler

Neugebauer, Alman tarihinde gelişmelerin izlediği yolun köklerinin, Doğu ve Batı Prusya ile Litvanya, Letonya ve Estonya'yı kapsayan Tötonik Düzen/Tarikat Devleti'nde (*Ordenstaat*) aranmasının yanlış olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu görüşün, Prusya Dükalığı (*Herzogtum Preußen*) ve daha sonra Doğu Prusya'nın 17.yüzyıldan itibaren bağımsızlığın ve tacın taşıyıcısı olmasından kaynaklandığına inanılmaktadır. Neugebauer, Tötonik Devlet ile Prusya Devleti arasındaki paralelliklerin gösterilmeye, tarikat kurallarına dayanan idari normlar ile Prusya monarşisi arasında devamlılık ilişkisi kurulmaya çalışıldığını da belirtmektedir. Bu devamlılık ilişkisi kanıtlanamadığı gibi, 1525'te Tarikat Devleti'nin sekülerleşmesi, bu devamlılık düşünçesine karşı bir kanıt olarak durmaktadır.¹¹² Töton-şövalye Devleti, her ne kadar "devlet" olarak ifade edilse de devlet benzeri bir yapı olmaktan çok, geniş çaplı topraklara sahip manastırlar kooperatifi olarak tarif edilebilir.¹¹³

¹¹⁰ a.k., s.16,17

¹¹¹ Dieter Felbick, *Schlagwörter der Nachkriegszeit 1945-1949*, Walter de Gruyter Verlag, Berlin-New York 2003, s.352

¹¹² Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, a.g.k., s.121,122

¹¹³ Jürgen Sarnowsky, "Der Deutsche Orden: Entwicklung und Strukturen im Mittelalter", *Vortrag auf der Jahrestagung der Gesellschaft der Freunde der Technischen Hochschule Danzig in Wernigerode 6 Oktober 1993*,

Bundan idari anlamda herhangi bir örgütlenme olmadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Özellikle Haçlı Seferleri sırasında elde edilen tecrübelerden de yararlanılarak, en yüksek görev olan Büyük Usta (*Hochmeister*) liderliğinde kapsayıcı idari bir yapı mevcuttur. Bu idari yapılar, aynı zamanda geç orta çağdaki diğer bölgelerdeki yapılara göre daha gelişmiştir. Ancak bölgesel devletçikler ve daha sonra Prusya'nın kuruluşunun temellerinin bu tarikat devletinde yattığı söylenemez.¹¹⁴

Aslında Prusya ile Töton-Şövalye Devlet arasında içsel bir bağ kurma düşüncesi 19.yüzyılın ortalarından kalma bir düşüncedir ve Heinrich von Treitschke'nin (1834-1896) bu konuda önemli bir etkisi olmuştur.¹¹⁵ Treitschke'ye göre tarikatlar, Alman karakterinin öncü taşıyıcılarıdır. Diğer taraftan, tarikatlara yönelik Katoliklerin 1960'larda gelişen eleştirileri mevcuttur. Anti-Prusya geleneğinden gelen bu eleştiriler de, Tarikat Devleti, Bismarck üzerinden Hitler'e bir süreklilik olarak gösterilmektedir. Ancak Sarnowsky, bu iki yaklaşımın da, yani "Alman ulusunun yüceltilmesi ya da anti-Prusya eleştirisinin", ciddi araştırmacılarca artık dikkate alınmadığını belirtmektedir.¹¹⁶ Tez bağlamında bu tartışmanın ayrıntılarına inilmeyecektir. Ancak belirtmelidir ki, özellikle 1410 Tannenberg Savaşı yenilgisiyle dağılmaya başlayan Tötonik Düzen, inceleme alanındaki iktidar ilişkileri ve bu ilişkilerdeki değişiklikler açısından son derece önemlidir. İdari yapı ve yaklaşım üzerinden birebir devamlılık aranması yanlış olacaktır. Ancak devamlılığın olmadığını iddia etmek de, kısa bir zamanda geniş ve kesin bir kopuşu işaret edecektir. Ayrıca Tötonik Devlet'in çözülüşüyle yerine geçen ya da geçmekte olan düzenin, feodalite içerisinde bir öncekinden bütünüyle farklı bir toplumsal gerçekliğe geçiş olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Feodal düzen, farklı iktidar ilişkileri temelinde aynı şekilde devam etmektedir. Dolayısıyla idari yapı dâhil olmak üzere bir devamlılıktan söz edilebilir.

<http://www.spaetmittelalter.uni-hamburg.de/Landesforschung/Literatur/Entwicklung.html>
(30.03.2017)

¹¹⁴ a.k.-

¹¹⁵ Ulrich Scheuner, "Der Staatsgedanke Preußens", *Moderne Preußische Geschichte 1648-1947, Band I*, Otto Büsch, Wolfgang Neugebauer (Yay.), Walter de Gruyter Verlag, Berlin-New York 1981, s.41 (26-74)

¹¹⁶ Jürgen Sarnowsky, 1993, s.?

1. Hohenzollern Hanedanı ve Junkertum Dualizmi

Gutsherrschaft ve Gutsherr ile Junkertum'un ortaya çıkışında, Tötonik Düzen'deki ilişkilerin çözülmesi belirleyici etkenlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla bu süreklilik üzerinden Prusya Devleti'nin kuruluşunun ele alınmasının doğru olacağı düşünülmektedir. Tannenberg Savaşı sonrasında topraklar ve otorite, Tötonik şövalyelerden, Junkerleri oluşturacak soylulara kaymış, tarikatın büyük miktarda toprak ve etki kayıpları, iktisadi açıdan çöküşü de beraberinde getirmiş, kayıplar karşılanamadığından Tötonik Düzen giderek çözülmüştür. Elitler arasındaki güç savaşının gerçek kazananı ise Doğu Elbe'ye göç etmiş, büyük toprak sahiplerine dönüşmüş, her yolla yargı ve yönetim haklarını ele geçirerek iktidar tekeline kurmuş ve farkında olmadan Junkertum'a giden tarihi köprüyü oluşturmuş Alman soylulardır.¹¹⁷ Dolayısıyla Tötonik Düzen'in yıkılışı, bir önceki bölümde incelenen Grundherrschaft'tan Gutsherrschaft'a geçiş, Junkertum'un kuruluşu ve yükselişiyle birlikte düşünülmelidir. Çünkü söz konusu düzenin çözülüşü, hatırlanacağı üzere Junker hâkimiyetine yol açan temel etkenlerden biri olmuştur.

Kurmark-Brandenburg'da, karmaşa içerisinde geçen 14.yüzyılda bölgesel egemenler, otorite ve iktidarlarını sürdürmek için gerekli araçlardan yoksun kalmışlar, çok sayıda hanedan değişikliği bu durumu pekiştirmiştir. Söz konusu gelişme aynı zamanda aslında daha otonom, ancak daha dengesiz küçük yerel otorite merkezlerinin oluşmasına yol açmıştır. Askan Hanedanı'nın 1320'de sona ermesinden sonra 1324'te Wittelsbacher, 1373'te Luxemburg ve sonunda Frankenland (*Frankonya*)'dan gelen Hohenzollern aileleri, 1415'te bölgede yönetimi ele geçirmiştir. Öte yandan Hohenzollern Hanedanı, ancak birçok nesil sonra bu yeni etki alanlarında otoritesini sağlam temellere oturtabilmiştir. Öyle ki ilk kez, bölgesel iktidar sahibi ve Kutsal Roma Cermen İmparatoru'nu seçen kişilerden biri olarak, seçici anlamında 1486-1499 arasında hüküm süren Elektör (*Kurfürst*) Johann, Kurmark'ta sabit ve sürekli olarak bulunmuştur.¹¹⁸ Hohenzollern ailesinin Prusya'ya girişi ise 1511'de, Tötonik Düzen-Tarikat Devleti'nin 1410 Tannenberg Savaşı sonrası içerisine düştüğü krizden çıkamayarak, varoluş mücadelesi verdiği bir dönemde gerçekleşmiştir. Tarikat Devleti'nin en üst yöneticisi Büyük Usta'nın halefi

¹¹⁷ Hans Rosenberg, Göttingen 1978, *a.g.k.*, s.62

¹¹⁸ *a.k.*, s.29

olarak, 1511'de Hohenzollern ailesinden Albrecht von Brandenburg-Ansbach seçilmiştir. Macar ve Leh hanedanlarıyla akraba olan Albrecht, aynı zamanda Prusya'daki soyluların onayını da almıştır.¹¹⁹ Brandenburg, 15.yüzyılda sık sık değişen sınırları ve iktidarın meşruiyetine ilişkin tartışmaların bitmediği bölgeler biraradalığı şeklindedir. En önemli bölgeler, eski yerleşim alanları olan Elbe'nin batısındaki Nordmark, Altmark, Elbe ve Oder nehirleri arasındaki Mittel Mark ve Uckermark, Oder'in doğusundaki Neumark'tan oluşmaktadır. Ancak bu bölgeler, idari merkezîyetçilikten çok uzak, parçalı bir hâkimiyet altındadır ve zor da olsa Hohenzollern ailesinin bölgesel egemen olan üyelerince birarada tutulabilmektedir. Söz konusu dönemde Brandenburg, en doğru şekilde, hanedan üyeleri arasındaki sınır anlaşmazlıkları, savaşlar ve toprakların bölünmesiyle ya da el değiştirmesiyle kesintiye uğrayan, Elektör kişiliğinde toplanan bir birlik olarak tarif edilebilir.¹²⁰

14. ve 15. yüzyılda bağımsız kentler, kiliseye ya da Elektör'e ait ve henüz kiraya verilmemiş olanlar hariç, topraklar ve insanlar üzerindeki gerçek hâkimiyet, toprak soylularının elindedir. Öte yandan konumuz açısından Geç Orta Çağ'da Brandenburg aristokrasisinin yaşadığı çok katmanlı dönüşüm süreci önemlidir. Bu dönüşümün başlangıç noktası olarak, bölümün girişinde değinildiği gibi, genellikle 1410 Tannenberg Savaşı alınır. Rosenberg'e göre yenilgi, Brandenburg ve Elbe'nin doğusunda, Prusya dışındaki bölgeleri derinden etkilemiştir. Alman Tötonik Tarikat Şövalyeleri, Litvan ve Leh orduları karşısında Tannenberg'te ağır bir yenilgi almıştır. Yenilgi, hâkimiyetin Tötonik Düzen'in egemenlerinden, soylulara kaymasına yol açmış ve 1410'lardan itibaren Hohenzollern ailesi Kurmark'a girmiştir. Ancak bu gelişme, uzun süre sadece hanedan ailesinde değişim, başka deyişle bir isim değişikliği olarak kalmış, iktidar paylaşımı ve kullanımında ciddi bir farklılık yaratmamıştır.¹²¹ Diğer taraftan söz konusu değişiklik, 15. ve 16.yüzyıldaki gelişimi güçlendirmiş ve önceki bölümde değinildiği gibi Junker egemenliği ortaya çıkmıştır. Bu dönemin, Prusya'nın kuruluşunda önemli bir dönemeci işaret ettiği düşünülmektedir. Junker egemenliği ve Hohenzollern hâkimiyeti arasındaki çekişme, süreklilik gösteren siyasi istikrarsızlık ile savaşlar ve salgınların sonucu olarak iç-dış göçler, giderek kötüleşen iktisadi yaşam, nüfusun azalması ve temel sosyal ilişkilerde

¹¹⁹ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, *a.g.k.*, s.123

¹²⁰ Hans Rosenberg, Göttingen 1978, *a.g.k.*, s.29

¹²¹ Hans Rosenberg, Göttingen 1978, *a.g.k.*, s.30

görülen parçalanmanın, daha sonra yaşanacak toplumsal ve iktidar yapısındaki dönüşümlerin yönünü belirlediği söylenebilir. Bu etkilerin sonucunun, Hohenzollern Hanedanı'nın, saldırgan bir biçimde her alanda hâkimiyeti tek merkezde toplamak ve iktidarı bölünmez biçimde ele geçirmek için Aydınlanma düşüncesi ile yukarıda değinilen şartların beraberinde getirdiği bir akılcılığa dayanan “monarşik-bürokratik” devlet yapılanmasını ve monarşiyi kurmaya yönelik politikaları olduğu değerlendirilmektedir. Ancak buradan salgınlar ve savaşın sadece Brandenburg'u etkilediği anlamının çıkarılmaması gerektiği düşünülmektedir. Değinildiği gibi, az ya da çok Orta ve Batı Avrupa tarımsal kriz ve salgınlardan etkilenmiştir. Bu sorunları aşmak ve yok olmamak amacıyla Hohenzollern Hanedanı'nın seçtiği ya da seçmek zorunda kaldığı yolun, diğerlerinden farklı ve Alman prensliklerinin tarihi açısından belirleyici olduğu söylenebilir. Aynı zamanda bu seçimin, Kameral-Polizey Bilim'in oluşumunu ve içeriğini belirlediği belirtilebilir.

Rosenberg, Junkertum ve Hohenzollern Hanedanı arasındaki gerilimi, dualizm olarak adlandırır.¹²² Hohenzollern Hanedanı, geleneksel siyasi düzeni tedrici olarak değiştirmiş, mevcut siyasi ve iktisadi durumun esaslarını devam ettirmiştir. Ancak bunun sonucu; baskıcı ve yobaz Junker kuralları hâkimiyetinden, merkezi-bürokratik Hohenzollern rejimine geçiş ile siyasi ve sosyal organizasyonun baskıcı yapısının daha da güçlenmesi olmuştur. Çünkü mutlakçı bir yapı kurma amacındaki hanedan, daha organize ve daha etkili bir baskı aygıtı geliştirmiş ve kullanmıştır. Öyle ki temyiz mahkemesi görevi de bulunan “yerel meclisler” (*Landesregierung*), Hohenzollern Hanedanı'na bağlanarak, hanedan görevlilerine/bürokratlarına dönüştürülmüştür.¹²³ Diğer taraftan oluşturulan monarşik bürokratik makine, eski yerel iktidar organlarının yerine geçmemiş, bu organlara eklenmiştir. Junkerlerin egemenliğindeki yerel meclisler, mahkemeler ve kilisenin otoritesi zarar görse de tümüyle ortadan kalkmamış, varlıklarını sürdürmüştür.¹²⁴

Bir karşılaştırmayla kurulan bürokratik aygıtın dönem açısından durumu daha anlaşılır kılınabilir. Rosenberg, Hohenzollern devletinin büyük “polis” karakterine

¹²² Hans Rosenberg, *Bureaucracy, Aristocracy and Autocracy – The Prussian Experience 1660-1815*, Harvard University Press, second Printing, Cambridge/Massachusetts 1966, s.43-45

¹²³ *Landesregierung*, kelime anlamı olarak “yerel hükümet” olarak tercüme edilebilir. Ancak dönem açısından soyluların toplandığı ve kararların alındığı yerler olarak “yerel meclis” ile karşılanması daha doğru olacaktır.

¹²⁴ Hans Rosenberg, Cambridge/Massachusetts 1966, *a.g.k.*, s.44

rağmen merkezi idarenin etkili olduğu alan ve nüfus büyüklüğünün, Fransız monarşisine göre daha sınırlı olduğunu belirtmektedir.¹²⁵ Kısaca daha dar bir alanda ve daha az bir nüfus üzerinde çok daha etkin bir aygıt yaratılmıştır. Diğer taraftan burada yer verilen “polis” kavramının, devlet baskısıyla yaratılmak istenen refah için yönetimin zorlayıcı gücü olarak Polizey anlamında kullanıldığı, sadece “güvenlik” olarak “polis” kavramının kastedilmediği düşünülmektedir.

Bu aşamada Doğu ve Batı Elbeli köylüler arasındaki farklara ilişkin açıklamalar sırasında vurgulanan bir konuyu tekrar gündeme getirmek faydalı olacaktır. Genel olarak merkezi otorite ile ekonomi-dışı zor araçlarına sahiplikleri dolayısıyla yerel egemenler olarak Junkerler arasındaki güç dengesinin, başından itibaren belirgin bir şekilde Junkerler lehine olduğu inancı alanyazında hâkimdir. Ancak bu denge sanıldığı kadar Junkerler lehine bozulmamıştır ve Junkerlerin, Doğu Elbeli köylüler üzerindeki otoritesi mutlak değildir. Doğu Elbeli köylülerin batıdakilere göre daha dezavantajlı bir konumda olduğu anlatılmıştı. Burada yanıtlanması gereken soru, Junkerlerin bu dezavantajlı konumdan yararlanarak köylüleri serfleştirecek ekonomi-dışı zor gücünün ve köylülerin direnişinin boyutudur. Bu bağlamda Brandenburg-Priegnitz’de, nakdi ya da ayni vergi yükünün katlanabilir sınırlar içerisinde kalması şartıyla köylülerin artan angaryaya direnmediklerinin görülmesi örnek olarak verilebilir.¹²⁶

Öte yandan Junkerlerin, Brandenburg’ta köylü topraklarını kendi çiftliklerine katmalarına olanak veren uygulamanın birçok alanda gerçekleştirilememiş olması örneğinden anlaşılacağı üzere, Junkerlerin kontrolündeki yerel meclislerde alınan kararlar her zaman kesin bir biçimde uygulanamamıştır.¹²⁷ Ayrıca köy toplulukları şeklinde örgütlenme, köylüler ile yerel egemenler arasında görüşmeyle emek hizmetlerini belirleme ve Junkerlerin daha fazla angarya dayatmalarına direnme olanağı sağlamaktadır. Bu geleneğin bozulmak istenmesi, köylülerin çalışmayı bırakmaya varan şekilde toplu olarak direnişiyle karşılaşabilmektedir. Köylüyü araziden çıkarmayı büyük ölçüde zorlaştıran kalıtsal kira sözleşmesi de bu direnişi

¹²⁵ a.k., s.43

¹²⁶ William Hagen, “How Mighty the Junkers? Peasant Rents and Seigniorial Profits in Sixteenth-Century Brandenburg”, *Past&Present*, Oxford University Press, No: 108, August 1985, s.94

¹²⁷ a.k., s.113

pekiştirmektedir.¹²⁸ Aynı zamanda Doğu Elbe'deki bölgesel egemenlerin batıda görülen büyük çaplı köylü ayaklanmalarından kaçınmak istemeleri de köylülerin elini güçlendiren bir diğer unsurdur. Görülüyor ki Junkerlerin sahip olduğu ekonomi-dışı zor gücü, köylü direnişini tümüyle ortadan kaldırarak tam anlamıyla köleleştirecek düzeyde değildir. Sınıfvary bir yapı biçiminde her zaman bir arada hareket edememeleri de, siyasal ve iktisadi bir örgütlenme olarak Junkerleri, oldukça kırılğan bir hale getirmektedir. Tüm bu karşılıklı ilişkiler bütünü, Hohenzollern Hanedanı ile Junker gerilimini ve Hohenzollern Devleti'nin kuruluş zeminini yaratmaktadır. Başka şekilde ifade etmek gerekirse, Prusya'nın siyasal yapısının temel dayanağının Junker aristokrasisi ve bürokratikleşmiş monarşik otokrasi arasındaki uzlaşma olduğu söylenebilir.¹²⁹ Ancak bunun çok açıklayıcı olmadığı düşünülmektedir. Çünkü feodalitenin tanımı bağlamında, hanedan ve feodal zümreler arasında sürekli bir çekişme vardır ve bu çekişmenin sınırlarını Junkerler ile Hohenzollern Hanedanı'nın gücü belirlemektedir. Mooers'in ifadesiyle, Junkerler devlete, devletin Junkerlere duyduğu ihtiyaçtan daha fazla ihtiyaç duymuşlardır. Mooers konuyu şu şekilde özetlemektedir:¹³⁰

“16.yüzyılda Batı Avrupalı lordlar ile karşılaştırıldığında Junkerlerin ekonomi-dışı güçlerinin etkisi ne olursa olsun, yine de Doğu Elbeli köylülerin direnişlerini kırarak güçte değildi. Aslında Hohenzollern mutlakçılığının ortaya çıkış koşullarının biçimlenmesinde, lordların iktidarının bu oldukça sınırlanmış karakterinin daha çok payı olsa gerektir.”

Ancak yine de Junkerlerin bu denli güçlü algılanmasının, merkezi otorite olarak Elektörlerin ya da Hohenzollern Hanedanı'nın kendinden önceki ailelerden miras aldığı iktisadi ve siyasi zayıflığa dayandığı söylenebilir. İktidarı paylaşan sosyal grupların (*Stände-Feodal Zümreler*), güncel ve toplumsal yaşama ilişkin konuları tartıştıkları ve Junkerlerin ağırlığındaki Feodal Zümre Meclislerinde (*Ständetagung*) özellikle vergi, iktisadi, toplumsal, personel ve kilise politikalarıyla ilgili güncel konular ele alınmıştır. Bu tartışmalarda, hukukî normların siyasal ve sosyal etkileri, başka deyişle fonksiyonları, dini, otoriter, tanrısal iktidar öğretileri ve organizmacı işbölümü çok iyi bilinmekte ve kullanılmaktadır. Planlı toplantılar oldukça az

¹²⁸ a.k., s.114

¹²⁹ Hans Rosenberg, Cambridge/Massachusetts 1966, a.g.k., s.43

¹³⁰ Colin Mooers, Ankara 1997, a.g.k., s.139

yapılmış ve genellikle pek katılım sağlanmamıştır.¹³¹ Ancak en önemli kararların alındığı zemin olarak Feodal Zümre Meclisi, aslında Elektör ve Junkertum arasında hâkimiyet çekişmesinin yaşandığı alandır. Çekişme ise görünürde toplumsal, dini vb. olsa da aslında tümüyle mülkiyet, daha doğru ifadeyle tümüyle maddi çıkarlarla ilgilidir. Rosenberg'in anlatımıyla en önemli tartışmalar, Elektörün talepleri ve önerilerini temsil eden danışmanlar ile feodal zümrelerin çıkarlarını savunan komisyonlar ya da idari organlar arasında geçmektedir. Her iki taraf da naif bir şekilde aslında sadece maddi çıkarları ön planda tutmakta ve bu çıkarlar açıkça, ama nazik bir şekilde ve liyakat güvencesi veren ifadelerle gündeme getirilmektedir.¹³²

Vassallık ilişkisiyle Leh devlet birliğinin (*Staatsverband*) bir parçası olan Prusya ve Brandenburg'ta 16.yüzyılda uzun bir barış döneminden bahsedilir.¹³³ Bu barış döneminde Hohenzollern Hanedanı, gelirlerinin çok üzerinde bir yaşam ve yönetim anlayışıyla hareket etmiştir. Bu barış döneminde, Elektör ile soylular arasındaki iktidar ilişkilerini şekillendiren en belirleyici etken, para konusundaki pazarlıklardır.¹³⁴ Para konusundaki pazarlıkların sadece bir borç ya da kredi verme ve ödeme ilişkisi olmadığı açıktır. Dolayısıyla pazarlıkların diğer yönü ayrıcalıklar ve yükümlülüklerin paylaşımıdır. Bu çerçevede savurgan Elektörlerin, pazarlık aracı olarak kullandıkları ayrıcalıklarla soyluların sadece iktisadi değil, siyasi ve sosyal durumlarını da daha iyi bir konuma taşıdıkları söylenebilir. Borç verenler olarak soylular da, iktisadi güçlerinin getirdiği güvenle taleplerini Elektör nezdinde giderek daha rahat dile getirebilmiş ve alabilmişlerdir. Ancak Feodal Zümre Meclisi'nin toplanması için Elektör'ün onayı gerektiğinden, bu taleplerin karşılanmasının sağlanmasına yönelik girişimler her zaman başarılı olamamıştır.¹³⁵

Söz konusu gelişmeler sonucunda toprak soyluları, Hohenzollern Hanedanı için daha vazgeçilmez bir konuma gelmiştir. Aslında feodal düzenin geçerli olduğu hemen her toplumda görülen benzer gelişmelerin yaşandığı açıktır. Öyle ki barış dönemi olduğu için daha sınırlı olan askeri masraflar dışında aşırı harcamalara yol açan saray yaşamının giderlerinin karşılanması için soylulardan alınan borçlar,

¹³¹ Hans Rosenberg, Göttingen 1978, *a.g.k.*, s.51

¹³² *a.k.*, s.51

¹³³ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, *a.g.k.*, s.123

¹³⁴ Hans Rosenberg, Göttingen 1978, *a.g.k.*, s.51,52

¹³⁵ *a.k.*, s.52

toprak dağıtmak, ayrıcalıklar tanımak, gelir getirici görevler bahşetmek gibi yöntemlerle çevrilmeye çalışılmıştır.

2. İktidar İlişkileri : Hanedan ve Junker İktidarı

Hohenzollern Devleti'nin kuruluşu, önceki bölümde değinildiği gibi kırsalda mutlak iktidara sahip ve bu çıkarlarını korumak isteyen Junkerler ile iktisadi, sosyal ve siyasi gücü, daha doğru ifadeyle ekonomi-dışı zor araçlarını elinde toplamak isteyen merkezi otorite arasındaki paylaşım kavgasıyla açıklanabilir. Ancak bu basit tanım, bazı soruları beraberinde getirmektedir. Eğer ileri sürüldüğü gibi Junker, tartışılmaz olarak yerel iktidar sahibiyse, mali ve askeri açıdan zayıf merkezi otoriteyle herhangi bir nedenle uzlaşma aramaya ihtiyaç duymayacaktır. Ayrıca Junkerlerin, Lehistan'ın desteğine sahip olduğu da bilinmektedir. Ancak önceki bölümde belirtildiği üzere Junker iktidarı, iddia edildiği gibi mutlak ve güçlü değilse, merkezi otoriteyle çıkarlarının çatışmaya başladığı bir noktada karşılıklı çıkarlara dayanan dengenin sürdürülebilmesi olanaklı olmayacak ve “uzlaşma” aranacaktır.

Dönemin hukukçularının da yardımıyla feodal beylerin, yarattıkları bahanelerle köylüleri topraklarından çıkardığı, tarımsal büyük işletme oluşturmak için köylülerin ortak kullanımındaki orman, su kaynakları ve çayıruları ele geçirdiği, köylülerin sahiplik/mülkiyet haklarını zayıflattığı ve kişisel özgürlüklerini ortadan kaldırdığı anlatılmıştı.¹³⁶ Mehring, yüzyıllara yayılan bu soyguna karşı hanedanın karşı koymadığını, köylüye karşı soylunun yanında yer aldığını, sadece vergi ve askeri politikalar söz konusu olduğunda Junkerlere karşı köylüyü savunduğunu, köylüyü feodal beylerin sömürsünden ancak merkezi otoritenin sömürsünün etkilenmemesi kaydıyla koruduğunu, buna da “Köylünün Korunması” (*Bauernschutz*) dendiğini belirtmektedir. Öncelikle açıklandığı üzere Mehring de, döneminin sınıf, sömürü gibi güncel ve etkili kavramlarıyla görüşlerini ifade etmektedir.¹³⁷ 16.yüzyıl için bir sınıftan bahsetmek mümkün değildir. Ancak Mehring'in aslında otorite sahipleri arasında bir çeşit denge durumunu anlatmaya çalıştığı düşünülmektedir. Benzer biçimde Franz, 16.yüzyılın ortalarında Elektör ve feodal zümreler arasında bir

¹³⁶ Franz Mehring, Stuttgart 1897, *a.g.k.*, s.30

¹³⁷ *a.k.*, s.30

dualizm ve karşıtlık ilişkisinden değil, işbirliğinden söz edilebileceğini, 1525 Samland Köylü Ayaklanması'nın bu işbirliğini pekiştirdiğini belirtmektedir.¹³⁸

Merkezi otorite olarak hanedanların siyasi ve mali iktidarlarını güçlendirmek için topraklarını genişletmeye çalışmaları feodal düzen içerisinde doğal ve gerekli bir harekettir. Toprakların genişletilmesi ise ancak feodal savaşlarla mümkün olacaktır. İşte 1410 Tannenberg Savaşı gibi Brandenburg-Prusya'da Hohenzollern monarşisinin kuruluşu açısından bir diğer dönüm noktası, belki de en önemlisi Otuz Yıl Savaşları olmuştur. Ancak Otuz Yıl Savaşları ve etkileri ele alınmadan önce, incelenen siyasi coğrafyadaki idari yapıya değinilmesinde yarar görülmektedir.

Leh devlet birliği içerisinde yer alan ve Lehistan ile vasallık ilişkisi içerisinde bulunan Prusya'da, 1410 Tannenberg Savaşı yenilgisiyle yaşanan hanedan değişikliği, idari bütünlükte, daha doğrusu idari görevli yapısında bir kırılmaya yol açmamıştır.¹³⁹ Tarikat şövalyeleri, üst düzey görevliler haline gelmiş, hanedan soylularıyla birlikte 1525'ten sonra da yönetime hâkim olmuşlardır. Ancak Reformasyon ile birlikte gelen sekülerizasyon, üst düzey görevlerde önemli değişikliklere neden olmuştur. Büyük Usta, tarikat ileri gelenlerinden oluşan beş kişilik danışma kuruluyla yönetirken, feodal zümre temsilcilerinden oluşan danışma organı olarak Yüksek Danışma Divanı (*Oberratsstube*), oluşturulmuştur. Yüksek Danışma Divanı, değişikliklerle birlikte 1800'lere kadar varlığını sürdürmüştür. Bu yüksek danışmanlar, Prusya'daki soylu ailelerden belirli kurallarla seçilmektedir ve görevleri ülkenin “tüm idaresi” (*gantze Regierung*) olarak adlandırılmaktadır.¹⁴⁰

Brandenburg'ta soylular, her ne kadar kamusal ve özel ayrımı olmasa da, saray ve saray için yürütülen diğer “resmi” görevleri üstlenmektedirler. Yargılama, huzur ve güvenliğin sağlanması, monarka ait toprakların yönetimi başta olmak üzere bu ve benzeri görevler için, çeşitli ayrıcalıklardan kaynaklanan gelirler tahsis edilmiştir. Daha az önemli görevler, güçlü soylu ailelerin yakınları ile daha küçük soylular arasında paylaşılmaktadır. Ancak soylular, özellikle hukuk eğitimi almış kentlilerin rekabetiyle karşı karşıya kalmışlardır. Junkerler için bu görevler, kazanç getirici özellikleri dolayısıyla bir çeşit mülkiyet gibidir. Soylular ve Elektör arasındaki

¹³⁸ Günther Franz, *Der deutsche Bauernkrieg*, Darmstadt 1965, siebte Auflage, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s.276

¹³⁹ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, *a.g.k.*, s.124

¹⁴⁰ *a.k.*, s.123,124

iktidar ilişkilerinde de aynı şekilde bunlar, mülkiyet olarak görülmüştür.¹⁴¹ Dolayısıyla toplumdaki sıradüzene uygun gelir getirici görev dağılımından söz edilebilir. Ancak bu görevlerin, görece küçük ve mali açıdan zayıf Brandenburg ve Prusya’da, diğer birçok devlet ve teritoryal devletçikten daha az sayıda olduğu söylenebilir. Ancak yine de Junkerler, tüm çabalarına rağmen aristokratlara ayrılmış görevlerin tümünü ele geçirememişlerdir. Personel açısından bir tür tekelin gerçekleşmemesinin en önemli nedeni, sarayın en zayıf olduğu dönemde dahi görevlileri özellikle yabancı soylular ve kentli hukukçulardan seçmeye özen göstermiş olmasıdır. Bu tercihin sebebi aslında açıktır. Prusya tarihinde dikkat çekici, büyük liderlerden sayılmayan 16. ve 17.yüzyıldaki Elektörler, görünürde de olsa otoritelerini ve bağımsızlıklarını korumak, tümüyle Junkerlerle çevrili bir sarayda hapsolmemek için en yakın danışman ve saray hizmetlilerini belirtildiği gibi kısmen yabancı soylular ve kentli hukukçulardan oluşturmuşlardır. Ancak Rosenberg’in ifade ettiği gibi, bu tür görevlere gelen soylular dışındakilerin, kariyerleri sırasında bir süre sonra az ya da çok Junkerleşmeleri engellenememiştir. Ayrıca Prusya’da Junkerlerin, saray görevlerindeki hegemonyasının Brandenburg’takine göre çok daha belirgin olduğu belirtilmelidir.¹⁴²

Elektör II. Joachim’in kilise kararnamesiyle Reformasyon’un yürürlüğe girmesi, toplumsal, siyasi ve iktisadi alanda önemli değişikliklere yol açmıştır. Elektör dışında Junkerler de, Reformasyon ile birlikte gelen sekülerizasyonun kazananlarındandır. Sekülerizasyon sadece üst düzey görevlerde değişiklikler ya da kilise topraklarının, kont ya da dük (*Graf ya da Herzog*) iktidar sahibi ile soylular arasında paylaşılmasıyla sınırlı kalmamıştır. İktidar ilişkilerinde kilisenin kaybettiği alan, aynı şekilde paylaşılmıştır. Reformasyon ile birlikte Yüksek Piskopos (*Summus Episcopus-Oberster Bischof*) makamını ele geçiren Elektör, artık hukukî olarak da en büyük dini otorite haline gelmiştir. Bu gelişmeyle birlikte dini otorite, egemenlik hakkının önemli bir parçası olmuş ve devletin kuruluşunda rol oynamıştır. Aynı zamanda Luther’in, “bu dünyada zorluklara dayanma”, “yetki” ve “itaatkâr olma” öğretilerinden, yerel iktidar sahipleri olarak soylular da kazançlı çıkmışlardır. Vurgulandığı üzere II. Joachim, kilise topraklarının büyük bölümünü ele geçirmiş,

¹⁴¹ Hans Rosenberg, Göttingen 1978, *a.g.k.*, s.53

¹⁴² *a.k.*, s.53,54

ancak aşırı harcamalardan kaçınmadığı gibi düzenli görevler, idari organlar oluşturmamış, merkezi bir idare kurmaya çalışmamıştır.¹⁴³

Sekülerizasyondan yararlanan soylular, mali açıdan güçlü konumlarını pekiştirmişler, bu konumlarının beraberinde getirdiği siyasi gücü de kullanmışlardır. Elektör'ün dış politikaya ilişkin girişimlerini finanse eden soylular, böylece önemli dış politika kararlarının alınması ve uygulanmasında söz sahibi olmuşlardır.¹⁴⁴ Özellikle dış politikadaki bu etkileri, Elektör ile Junkertum arasındaki iktidar çekişmelerinde önemli bir rol oynayacaktır. Bu söz hakkının, Brandenburg ve Prusya açısından en önemli unsuru, Leh Kralı ile olan vasallık ilişkisidir. Soylular, Elektör ile olan anlaşmazlıklarında Leh Kralı'na şikâyet etme ya da yardıma çağırma hakkına sahiptir. Dolayısıyla Leh Kralı, Elektör ve soylular arasındaki iktidar ilişkilerinde görülen ve aslında istikrarlı olmayan bu denge, soyluların gücünü ençoklaştırırken, Hohenzollern Hanedanı'nın iktidarını ise sınırlamaktadır.¹⁴⁵

Bu noktada Brandenburg ve Prusya'nın birleşmesi ile ardından yaşananların açıklanması yararlı olacaktır. Çünkü birleşmeyle birlikte, veliaht bırakmayan hanedanlar üzerinde akrabalık ilişkilerine dayanarak miras hakkı iddiası ve gerekli askeri ve mali güce sahip olunmaması sebebiyle bu iddiaların hayata geçirilmesinin söylem düzeyinde kalması, idari yapılanma üzerinde etkili olmuştur. Prusya ve Brandenburg'ta hüküm süren Hohenzollern aileleri uzun süre birbirlerine ilgi göstermemiştir. Ancak 1535'ten itibaren Brandenburg-Hohenzollern ailesi, Prusya'daki yakınlarını hatırlamıştır. Gelişen ilişkilerle birlikte II. Joachim, 1563'te Prusya'da "ortak vasal" (*Mitbelehrung*) hakkını almıştır. Bu hak sadece diplomatik değil, aynı zamanda vasallık hakları açısından iki ülkenin birleşmesi anlamına gelmektedir ve 1569 ile 1589'da yenilenmiştir. 1603'te Prusya Elektörü Georg Friedrich, yönetme yetisine sahip veliaht bırakmadan ölmüş ve dolayısıyla Prusya ile Brandenburg, Brandenburg Elektörü'nün kişiliğinde birleşmiştir. Son Frank-Hohenzollern Dükü Albrecht Friedrich'in veliaht bırakmadan ölmesiyle 1618'de

¹⁴³ a.k., s.55

¹⁴⁴ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, a.g.k., s.123

¹⁴⁵ a.k., s.127

Brandenburg ve Prusya'nın, Brandenburg Elektörü altında birleşmesi kesinleşmiştir.¹⁴⁶

Brandenburg için otoritenin merkezileştirilerek içerisinde bulunan askeri ve mali kısıtların aşılması amacıyla idari yapıda atılan en ciddi adım Jülich Kleve-Berg Krizi ardından gelmiştir. Jülich Kleve-Berg Dükü Johann Wilhelm von Jülich Kleve'nin 1609'da veliaht bırakmadan ölmesiyle, önce Brandenburg ve Pfalz-Neuburg, ardından Sachsen ve Pfalz-Zweibrücken, hak iddiasında bulunmuştur. Ancak bölgenin Rhein nehrinin geçtiği, Düsseldorf yakınlarında stratejik bir bölge olması dolayısıyla sorun Avrupalılaştırmış ve büyük güçler, krize müdahale etmiştir. Sorunun çözümü sırasında, özellikle askeri ve mali açıdan zayıf Brandenburg, sadece şikâyet eden konumunda kalmış, Jülich Kleve-Berg'in önemli bölgelerini kaybetmiştir. Neugebauer, bu gelişmenin asıl öneminin Brandenburg'un iç siyasetine etkisinde yattığını belirtmektedir. Gerçekten de Brandenburg, kriz sırasında askeri açıdan yetersizliğine çare bulabilmek için en yüksek siyasi idari organ olarak *Geheimer Rat*'ı kurmuştur.¹⁴⁷ *Geheimer Rat* kelime anlamı olarak “Gizli Konsey” olarak tercüme edilebilir. *Geheimer Rat*, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'na bağlı devletlerde sıkça rastlanan, ülkeye ilişkin en önemli kararlarda yöneticiye danışmanlık yapan idari bir organdır. Bu idari organlar, diğer bazı kurullardan seçilerek gelen, eşit yetkilere, oy hakkına sahip genellikle soylulardan oluşan, doğrudan yöneticiye bağlı çalışan, kurul olarak hareket eden, oybirliği olmasa da kararlara ilişkin tartışmaların kurul dışına taşınmadığı yapılardır. Bu bağlamda İngilizce *privy councilor* karşılığı olarak *Geheimer Rat*, “Danışma Konseyi ya da Divanı” olarak tercüme edilebilir.

Brandenburg'taki en yüksek siyasi organ olarak Danışma Konseyi'ne, yeni görevler ve siyasette yeni açılımlar getirmek üzere soylu ve kentlilerden dokuz kişi atanmıştır. Ancak Elektör, Danışma Konseyi'nin yanı sıra kendi idari ve mali hizmetleri için ayrılmış *Kammer* görevlileri “*kammersecretarien*” aracılığıyla diğer işlerini de yürütmeye devam etmiştir.¹⁴⁸ *Kammer*'in etimolojik kökeni başta olmak

¹⁴⁶ a.k., s.129

¹⁴⁷ a.k., s.132

¹⁴⁸ a.k., s.132

üzere anlamı ve gelişimi, tarihiyle birlikte bir sonraki bölümde ele alınacağından burada ayrıntılara girilmeyecektir.

Danışma Konseyi, en başından itibaren kuruluşuna yol açan sebeplerle ilişkili olarak sadece dış ilişkilerle ilgili konularda çalışmamıştır. Daha çok iç siyaset, güvenlik anlamında “polis” ve ticari işler, savaş ve kalelere ilişkin meseleler de Danışma Konseyi’nin çalışma konuları arasında yer almaktadır. Doğrudan kendisine bağlı olmasına rağmen Elektör, Danışma Konseyi’nin oturumlarına katılmamıştır. Ancak önemli ya da tartışmalı konular Elektör’e sunulmuştur. Öte yandan Elektör’e bağlı ve özellikle mali konularla ilgilenen bürolar (*Kammer*), Danışma Konseyi yanında, ciddi ağırlığı bulunan idari organ olarak varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla Danışma Konseyi, başlangıcından itibaren istikrarlı bir yapıya sahip olamamış, 1600’lerde daimi diplomatik aparatın gelişimiyle de önem kaybı yaşamıştır.¹⁴⁹

Hollanda, İsveç ve Lehistan’da diplomatik temsilciler bulundurmaya başlayan ve Avrupa’nın kriz merkezlerinden biri olan Brandenburg açısından dış ilişkiler, varlık meselesi haline gelmiştir. Dolayısıyla dış ilişkiler, iç siyasetin yürütülüşüne de büyük ölçüde etki etmiştir. Büyük devletler arasında bir geçiş bölgesi olarak stratejik önemi ile askeri ve mali açıdan zayıflığı göz önüne alındığında Brandenburg için dış ilişkilerin en doğru biçimde yönetilmesinin, varlığını sürdürmesi açısından son derece önemli olduğu açıktır. Bu nedenle ülkenin ne şekilde yönetileceği, askeri ve iktisadi gelişimin diğer büyük devletler açısından tehdit olarak algılanılmasına izin vermeden nasıl sağlanacağına dair kararlar, iç siyasetin ana konusu olmuştur.

Oestreich, Danışma Konseyi’nin 1604’te kuruluşuyla birlikte saray ve devlet yönetiminin ilk kez resmi olarak birbirinden ayrıldığını, saray görevlilerinin artık “devlet memuru” olmadığını belirtmektedir. Neugebauer, “modern bürokrat” tipinin oluşmadığının dikkate alınması gerektiğini ve özellikle mali konulardaki görevlerde hem tüccar hem de “devlet görevlilerinin” bulunduğunu ifade ederek Oestreich’in iddiasına karşı çıkmaktadır. Hem tüccar hem de saray görevlisi olma, oldukça yaygındır. Berlin’in büyük tüccar ailelerinden, Danışma Konseyi üyeleri başta olmak üzere üst düzey birçok görevli çıkmıştır. Bu aileler aynı zamanda Elektör’e özellikle 1600’ler civarında büyük miktarlarda borç vermişlerdir. Aynı şekilde Elektör,

¹⁴⁹ a.k., s.134

generalleri ve danışmanlarından da ödünç kaynak almıştır.¹⁵⁰ Bu aşamada kapitalizme özgü modern bürokratik yapıdan söz edilemeyeceği açıktır. Ayrıca saray ve devlet işleri birbirinden ayrı düşünülemeyeceği gibi, “monark ve soylulara ilişkin” anlamında özel ve kamu ayırımından da bahsedilemez. Çünkü buradaki kamu, henüz kapitalist modern toplumdaki bürokrasi altında eşitlenen “herkes” değil, monark, soylular gibi ayrıcalıklı kesimlerdir. Bu ayırımın ortaya çıkışı, sonraki bölümde Kameral-Polizey Bilim’in gelişim çizgisinde açık olarak görülecektir.

Brandenburg-Prusya tarihi açısından en önemli gelişmeler arasında Heinz Schilling’in “ikinci Reformasyon” (*zweite Reformation*) olarak kavramlaştırdığı Calvinizm’in kabul edilişi sayılabilir. Brandenburg Elektörü Johann Sigismund, 1613 Noeli’ni Calvinist ayinlerle kutlamış ve Calvinizm’e geçmiştir. Bu değişikliğin sebebi olarak Johann Sigismund’un özellikle Heidelberg’deki üniversite eğitimi sırasında yeni öğretiyi karşılaştığı olması gösterilmektedir.¹⁵¹

Reformasyon’un düşünce alanındaki kazanımları ile devlet kuruluşu arasında içsel bir bağ bulunduğu inanan Schilling, Calvinizm’in siyasal sonuçlarının, devletin varlığının/iktidarının pekişmesi ve toplumun içsel bütünleşmesinin sağlanması olduğunu belirtmektedir. Ancak Lutheranism ve Katolisizm’in de benzer siyasal sonuçları olduğunu reddetmemektedir. Wolfgang Reinhardt, Katolisizm, Calvinizm ve Lutheranism’de mezhepleşmenin geniş ölçüde ve zamansal açıdan oldukça paralel biçimde gerçekleştiğini iddia etmektedir. Bu durumda ikinci bir Reformasyon ve dolayısıyla reforme edilmiş mezhep ve buna bağlı özelliklerden bahsedilemeyecektir.¹⁵² Ayrıca Brandenburg ve Prusya açısından Elektör’ün Calvinizm’e geçişi, toplumun tümüyle bu yeni mezhebi benimsediği anlamına gelmemektedir. Elektör’ün eşi ve Brandenburg ile Prusya, Lutheran kalmış, feodal zümreler Calvinizm’e geçmeye yanaşmamıştır.¹⁵³ Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu kanunlarına göre yöneticinin, tebaalarını mezhep değiştirmeye zorlama hakkı bulunmamaktadır. Bu bağlamda Elektör, mezhep sorunlarını çözmek

¹⁵⁰ a.k., s.135

¹⁵¹ Johannes Schultze, *Neu Deutsche Biographie*, Historische Kommission bei der Bayerische Akademie der Wissenschaften, Duncker&Humblot Verlag, Berlin 1974, s.475,476

¹⁵² Harm Klueting, “Reformierte Konfessionalisierung in West- und Osteuropa”, *Konfessionsbildung und Konfessionskultur in Siebenbrücken in der Frühen Neuzeit*, Volker Leppin, Ulrich A.Wien (Yay.), Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2005, s.27,28

¹⁵³ Johannes Schultze, Berlin 1974, a.g.k., s.475,476

istemiş ve tüm kesimlere dini serbesti tanımıştır. Ancak bunun bir dini hoşgörü politikası olduğu söylenemez. Özellikle 1613'ten itibaren üst düzey görevliler Kalvinizm'e geçmeye zorlanmış ve bu görevler için Reformistler tercih edilmiştir.¹⁵⁴ Rudolf von Thadden de, Brandenburg'ta ikinci bir mezhep değişiminin yaşanmadığını, Kalvinizm'in saray ve saray görevlileriyle sınırlı kaldığını belirtmektedir.¹⁵⁵

Johannes Sigismund'un mezhep değişikliğinin nedeni oldukça tartışmalıdır. Değişikliğin, sadece inanç gereği ya da dış politikaya dair amaçları hayata geçirme isteği şeklinde iki ayrı açıklaması üzerinde tartışmalar devam etmektedir. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun batısındaki devletlerle, özellikle Pfalz-Neuberg ile ittifak ilişkileri kurulması amacıyla Johannes Sigismund'un mezhep değiştirdiği görüşüne, Pfalz-Neuberg Kontu Wolfgang Wilhelm'in Temmuz 1613'te Lutheranism'i terk ederek Katolisizm'e geçtiği vurgulanarak karşı çıkmaktadır. Bu, Johannes Sigismund'un Kalvinizm'i kabulünden öncedir.¹⁵⁶ Ancak Wilhelm'in gizlice Katolik inanca döndüğü, bu değişikliğin 15 Mayıs 1614'te açıklandığı bilinmektedir.¹⁵⁷ Dolayısıyla kronolojik bir yaklaşım yeterince açıklayıcı değildir. Öte yandan Hollanda ile ilişkilerin geliştirilmesi isteği de mezhep değişiminin sebebi olarak ileri sürülmektedir. Ancak Hollanda ve Hollanda'ya komşu Pfalz bölgesiyle 1520'lerden bu yana devam eden ve 1613 öncesinde de güçlü olan ilişkiler mevcuttur. Ayrıca bu tür bir değişikliğin özellikle feodal bir toplumdaki güç dengeleri ve diğer feodal devletlerle ilişkiler açısından her zaman olumlu sonuçları olmamaktadır.¹⁵⁸ Brandenburg ve Prusya'da soyluların değişikliği benimsemedikleri açıktır. Aynı zamanda Katolik Lehistan ile da sorun yaşandığı bilinmektedir.¹⁵⁹

Öte yandan Johannes Sigismund'un Calvinist öğretiyi seçmesinin sebebi ne olursa olsun sonuç olarak toplumda ciddi bir karşılık görmediği anlaşılmaktadır. Özelde Calvinist, genelde Protestan inanç ile kapitalizm arasında kurulan ilişki ve söz konusu dönemde Hollanda'nın ticari açıdan büyük gelişme sağlamasının itici

¹⁵⁴ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, *a.g.k.*, s.141

¹⁵⁵ *a.k.*, s.141

¹⁵⁶ Johannes Schultze, Berlin 1974, *a.g.k.*, s.476

¹⁵⁷ Johann Ferdinand Wilhelmi, *Panorama von Düsseldorf und seinen Umgebungen*, J.H.C. Schreiner'sche Buchhandlung, Düsseldorf 1828, s.45

¹⁵⁸ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, *a.g.k.*, s.142

¹⁵⁹ Johannes Schultze, Berlin 1974, *a.g.k.*, s.476

gücü olarak Calvinizm'in gösterilmesi ise kapitalizmin, Avrupa'daki feodalizmin kaçınılmaz ve doğal sonucu olduğunu ileri sürmek olacaktır. Ayrıca Hollanda ile ilintisi bakımından ticaretin, kapitalizm için gerekli, ancak tek başına yeter bir şart olmadığı belirtilmelidir.¹⁶⁰

Hohenzollern monarşisi açısından bakıldığında Calvinizm'in, devletleşmeye ilişkin diğer mezheplerden çok farklı bir anlayış getirmediği hatırlanmalıdır. Monarşinin hayata geçirilmesinin asıl dinamiği ise, mevcut iktisadi, toplumsal şartların Otuz Yıl Savaşları ile son derece kötü bir hal almasıyla değişen gerçekliktir. Bununla birlikte 17.yüzyıl şartlarında iç ve dış politika arasında çok yakın bir ilişki olduğu söylenebilir. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nda giderek artan mezhep temelli gerilimler, askeri, mali ve idari örgütlenme açısından oldukça geride olan Brandenburg'u önemli ölçüde etkilemiştir. Bu noktada, Danışma Konseyi'nin diğer örneklerle göre oldukça geç bir tarihte kurulmuş olduğu da göz önünde tutulmalıdır.

Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'na bağlı devletler arasındaki mezhep gerilimlerinin etkisi önemlidir. Farklı dil ve ırklardan devletlerin oluşturduğu imparatorluğu bir arada tutanın Hristiyanlık olduğu ileri sürülmektedir. Ancak Otuz Yıl Savaşları, sadece mezhep kaynaklı bir savaş olarak açıklanamaz. Şöyle ki önceki bölümlerde, Avrupa'da nüfus artışı eğiliminin, 1600'lerin ikinci çeyreğiyle birlikte durduğu, artış eğiliminin tersine dönmesinin ya da kesilmesinin nedeninin tam olarak yanıtlanamadığı belirtilmişti. Ayrıca 1618'de başlayan Otuz Yıl Savaşları'nın bu duruma yol açtığının söylenebileceği, öte yandan aynı dönemde savaşın yıkımına uğramayan Avrupa'nın diğer bölümlerinde de nüfus ve iktisadi gelişimin, yaklaşık 1300'de olduğu gibi tarım alanlarında yayılmanın sınırlarına dayanılmasıyla birlikte durakladığı anlatılmıştı. Bunlara ek olarak, 1570'lerden itibaren başlayan "küçük Buzul Dönemi" de (*kleine Eiszeit*) yoksulluk ve açlığın artmasını ciddi şekilde etkilemiştir. Ardından dini serbestlik ya da Protestanlar için güvenli bir bölge olması dolayısıyla Brandenburg ve çevresinin nüfusu önemli ölçüde artmıştır. Yeterli ürün alınamamasıyla birlikte bu gelişme, tahıl başta olmak üzere gıda maddelerinin fiyatlarının ciddi biçimde yükselmesine yol açmıştır. Artan fiyatlar ise toprak soylularının daha da zenginleşmesine ve pekişen ekonomi-dışı güçleriyle angaryayı

¹⁶⁰ Ellen M. Wood, *Kapitalizmin Kökeni, Geniş Bir Bakış Açısı*, Epos Yayınları, Ankara 2003, s.83-105

artırmalarına yol açmıştır. Köylüler açısından durum, kıyametin yaklaşması, umutların tümüyle yitirilmesi olarak kabul edilmiştir.¹⁶¹ Dolayısıyla Alman prenslikleri merkezli savaşın gerçek nedeninin, bu durgunluk sebebiyle zor durumdaki devletlerin iktidarlarını genişletmek, daha doğru deyişle iktisadi açıdan güçlenmek isteyen devletlerin topraklarını genişletmeye çalışılmasıyla açıklamak daha doğru olacaktır.¹⁶²

Otuz Yıl Savaşları öncesinde 1608’de Protestan Birliği ve Katolik Ligi kurulmuştur. Brandenburg, Protestan Birliği’ne katılmak istemiş, ancak birliğe katılmak için gerekli mali ve askeri örgütlenmeye ilişkin yükümlülükleri yerine getirmekte zorlanmıştır. Bu nedenle Elektör Johannes Sigismund, 1610’da Protestan Birliği’ne katılmadan önce soylularla görüşmüştür. Ancak feodal zümreler, savaş ve müttefiklik ilişkilerinden faydalanarak toprak kazanma beklentisiyle, dostane siyasi ilişkilerin geliştirilmesini, ancak mali yükümlülük altına girilmemesini ve çatışmadan kaçınılmasını istemişlerdir. Savaş, riskli ve pahalı bulan soylular, Elektör’ün giderleri kendi gelirlerinden karşılamasını istemişlerdir. Zorunlu kalınması halinde de sadece kısa vadeli ve düşük miktarlarda borç verebileceklerdir. Çünkü Elektör’ün zaten söz konusu dönem için oldukça yüksek bir miktar olan iki milyon Thaler borcu bulunmaktadır.¹⁶³ Dolayısıyla savaştan hemen önce, diğer örneklerle göre askeri örgütlenmesi oldukça geri olan Brandenburg, aynı zamanda savaştan kaçınan soylular ve yetersiz mali kaynaklarla kısıtlanmıştır. 1640’da yönetimi üstlenen Büyük Elektör (*Der Große Kurfürst*) Friedrich Wilhelm’in büyük bir yönetici olduğunu anlatırken Breysig, Friedrich Wilhelm’in saltanatının başlangıcında Brandenburg’un durumunun yabancı güçler karşısında acınası halde bulunduğunun unutulmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda Breysig, Elektör’ün yeni kurumlar yaratmak, özellikle devlet gelirleriyle ilgili yapılar başta olmak üzere eskileri temelden değiştirmek zorunda olduğunu, Elektör’ün otoritesi ve toplum yararına çabalarını, devlet gelirlerinin güvenilir olmamasının zayıflatıldığını

¹⁶¹ Rudolf Vierhaus, *Deutschland im Zeitalter des Absolutismus (1648-1763)*, zweite Auflage, Vandenhoeck&Ruprecht Verlag, Göttingen 1984, s.13

¹⁶² Colin Mooers, Ankara 1997, *a.g.k.*, s.139

¹⁶³ Kurt Breysig, “Der brandenburgische Staatshaushalt in der zweiten Hälfte des siebzehnten Jahrhunderts”, *Jahrbücher Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich*, Vol. 16, Erster Theil, s.1-42, Zweiter Theil s-449-526, Leipzig 1892, s.464

belirtmektedir.¹⁶⁴ Brandenburg'un düzenli bir ordusu bulunmadığı gibi silahlı güçlerin gerekli hallerde etkin şekilde biraraya getirilmesini sağlayacak sistemli bir örgütlenmesi de yoktur. Prusya ise 1610'da başlattığı ülke savunmasının yeniden organizasyonu kapsamında bazı iyileştirmeler yapmıştır. Ancak Brandenburg ve Prusya, gerek Katolik Ligası gerekse yer aldığı Protestan Birliği üyeleriyle karşılaştırıldığında her açıdan oldukça geridedir.¹⁶⁵ Ayrıca enflasyon, yetersiz ürün ve artan yoksulluk sebebiyle tartışılmayacak şekilde ülkenin, iktisadi ve toplumsal kriz içerisinde olduğu açıktır. Öyle ki 17.yüzyılın başından kalan çeşitli kilise metinlerinde, içerisinde bulunan toplumsal şartlar, özellikle yoksulluk ele alınmakta ve yaklaşmakta olan yok oluş kehanetlerine yer verilmektedir.¹⁶⁶

Elektör Johannes Sigismund, 1619'da oğlu Georg Wilhelm'e görevini bıraktığında henüz Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) doğrudan Brandenburg'u etkilememiştir. Georg Wilhelm'de iktidarının ilk yılında çekingen bir şekilde, özellikle yeterli askeri güçle desteklenmeyen tarafsızlık politikası izlemeyi denemiştir.¹⁶⁷ Ancak Brandenburg, coğrafi konumu itibarıyla büyük güçlerin gösteri alanı haline gelmiş, uzun süren, yarattığı yıkım, yağma, salgın hastalıklar ve katliamlar sebebiyle Alman tarihi ile toplum bilincinde oldukça önemli bir yer edinen savaştan en fazla etkilenen bölge olmuştur. Savaş süresince yaşananlar gerek hanedan gerekse toplumda önemli izler bırakmıştır. Georg Wilhelm'in savaş esnasında güvenlik gerekçesiyle sürekli yer değiştirmesi, akrabalık ya da mezhep ilişkilerine rağmen müttefikleriyle yaşadığı beklenmedik sorunlar nedeniyle izlediği tedirgin politika ve karar almada yaşadığı zorluklar, kargaşa ya da kriz dönemlerinde güçlü, "başbakan benzeri" bir makamın ortaya çıkışı için uygun şartlar olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁸ Ayrıca Kutsal Roma Cermen İmparatoru'na bağlı birliklerin, Mark Brandenburg'u savaş alanı haline getirdiği ve işgale uğramasına yol açtığı 1620'lerin ortalarında dahi feodal zümrelerin "silahsız tarafsızlık" çizgisinden ayrılmamaları da düzenli ordunun kurulması, soyluların ayrıcalıklarının kaldırılarak

¹⁶⁴ a.k.,s.3

¹⁶⁵ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, a.g.k., s.145-150

¹⁶⁶ Hartmut Lehmann, "Frömmigkeitsgeschichtliche Auswirkungen der Kleinen Eiszeit", *Geschichte und Gesellschaft, Sonderheft - Volksreligiosität in der modernen Sozialgeschichte*, Vol.11, Göttingen 1986, s.31-50

¹⁶⁷ Martin Philippson, *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, Salzwasser Verlag, Paderborn 2015, (1913 tıpkıbasım), s.342

¹⁶⁸ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, a.g.k., s.151

gelir kaynaklarını tek başına kontrol eden merkezi bir yapının kurulması gibi sonraki gelişmeler açısından önemlidir. Savaş sırasında yeniden Kutsal Roma Cermen İmparatoru'na uzlaşma önerilmesine ve imparatorluk tarafına geçilmesine rağmen yağma ve yıkımdan kurtulmak mümkün olmamıştır. Ayrıca Brandenburg, İsveç birliklerinin Frankfurt an der Oder'i işgali sonrasında 1630'larda, bu kez İsveç ile ittifak ve işgal ilişkisi içerisine girmiştir. Diğer taraftan sadece farklı ülkelerin birliklerince değil, açlık, yoksulluk, otorite boşluğu gibi nedenlerle oluşan çeşitli çetelerce de savunmasız kalan bölgelerin yağmalandığı belirtilmelidir.¹⁶⁹ Görüldüğü gibi ülkenin varlığını korumaya yönelik askeri-iktisadi güçle desteklenemeyen zorunlu siyasi manevraların, akrabalık bağı bulunan diğer hanedanların yarattığı hayal kırıklıklarının, ittifak ilişkisi kurulan ülke birliklerince yağmalanmanın, tüm bunlara rağmen feodal zümrelerin savundukları pozisyonun ve mali, askeri dayatmalarının, özellikle Elektör ve hanedan üyeleri üzerinde derin etkileri olduğu söylenebilir. Bu etkilere, Brandenburg iç siyasetinde fraksiyonlara ayrılmanın, ittifak arayışlarının ve taraf değiştirmelerin de eklenmesi gerekir. Tüm bu kısıtlar, Brandenburg-Prusya'nın dönemin mevcut şartlarında daha bağımsız bir yol izlemesini engellemiştir.

Dönemin en önemli siyasi figürleri arasında Danışma Konseyi üyesi Adam von Schwarzenberg yer almaktadır. Elektör Georg Wilhelm, tecrübesiz, zayıf karakterli ve kolay yönlendirilebilen bir kişiliktir. Dolayısıyla özellikle savaş döneminde üstlendiği sorumluluk ve liderlik vasıflarıyla Von Schwarzenberg ön plana çıkmış ve Elektör'den sonraki yönetici olarak güçlenmiştir. Ancak Von Schwarzenberg hakkında katolik olması sebebiyle Brandenburg'un mali olarak çökmesini sağlayarak Bonin'in öğretilerine göre yeni bir devlet kurmaya çalıştığı, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu yararına siyaset yürüttüğü, Elektör'ün yerine geçmeye çalıştığı gibi değişik görüşler ileri sürülmüştür.¹⁷⁰ Ancak Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun merkezi konumundaki Prag'ta bulunan Çek kaynaklı başta olmak üzere yazılı metinlerde Von Schwarzenberg, "Brandenburg-Prusya mutlak monarşisinin hazırlayıcısı" ve "feodalizm karşıtı" olarak tanımlanmıştır. Daha sonra gösterileceği üzere, sürekli ordunun kuruluşunun ilk aşamaları sayılan soyluların onayı olmadan

¹⁶⁹ a.k., s.152-157

¹⁷⁰ Felix Eberty, *Geschichte des preußischen Staats bis zum Regierungs-Antritt Friedrichs des Großen, Erster Band 1411-1688*, Verlag von Eduard Trewendt, Breslau 1867, s.213-217

harcama yaparak birlikler kurması ve yönetmesi, karşı çıkanları askeri diktatörlük tanımının kullanılmasına yol açacak şekilde yoğun şiddetle bastırması Von Schwarzenberg'i, Lutheran Brandenburg'ta soyluların düşmanı haline getirmiştir.¹⁷¹ Aynı zamanda idari yapıda da önemli değişikliklere gidilmiştir. Danışma Konseyi'ne güvenmeyen Von Schwarzenberg, 1630'da Savaş Konseyi (*Kriegsrat*) kurulmasını sağlayarak, Elektör ile birlikte müdahale olmaksızın yönetebileceği bir çeşit “askeri hükümet kabinesi” (*Militarkabinettsregierung*) oluşturmuştur. Böylece Danışma Konseyi, askeri konular dışında bırakılmıştır. 1641'e kadar varlığını sürdüren Savaş Konseyi zamanla önemli yetkileri kendinde toplamış, son olarak vergi ve diğer gelir getirici faaliyetleri kontrolüne almıştır. Bu gelişmeler daha sonra Büyük Elektör'ün iktidarıyla birlikte Danışma Konseyi'nin üstlendiği sorumlulukların zamanla azaltılması, Danışma Konseyi ve çevresinde oluşan görevlilerin yerine geçecek yeni kurumlar ve görevliler tabakası oluşturulmasıyla büyük benzerlikler göstermektedir. Dolayısıyla monarşi ile monarşik bürokrasinin kuruluşunu hazırlayan iç siyasetteki değişimlerin ve yeni yapıların temellerinin Von Schwarzenberg tarafından atıldığı, Büyük Elektör Friedrich Wilhelm'in bu değişimi sürdürdüğü belirtilebilir.¹⁷²

Bu bağlamda Von Schwarzenberg'in, özellikle Brandenburg-Prusya açısından iç ve dış ilişkilerin tümüyle içiçe geçtiği bir dönemde zayıf bir tarafsızlık politikası izlenemeyeceğini, bu nedenle feodal zümrelerin, ülke yönetimi üzerindeki vesayetinin kesin olarak ortadan kaldırılması ve Danışma Konseyi'nin fraksiyonlara dayalı, iç çekişmelerle zafiyet yaratan yapısının değiştirilerek, soyluların kontrol edemeyeceği, güvenilir, sadece Elektör'e bağlı bir görevliler tabakasının yaratılması gerektiğini anlamış olduğu söylenebilir. Bu amaca ulaşmak için izlenen yol, gelir getirici tüm etkinlikleri kontrol etmek, ekonomi-dışı zoru tek elde toplamak, bu şekilde düzenli orduyu oluşturmak ve üst düzey görevlilerin karşısına çıkarılacak “örgütlü bir yapının”, başka ifadeyle “monarşik bürokrasinin” kurulması olmuştur. Ancak bunlar ardı sıra ya da zamanla alınacak önlemler değil, birlikte yürüyen ve dolayısıyla birbirini destekleyen, besleyen düzenlemelerdir. Sürekli ordunun kurulması için gerekli mali kaynağın elde edilmesi, artan mali güçle Elektör'ün

¹⁷¹ Otto Hintze, *Die Hohenzollern und ihr Werk: 500 Jahre vaterländische Geschichte*, sechste Auflage, Verlag von Paul Parey, Berlin 1915, s.176-178

¹⁷² Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, *a.g.k.*, s.159,160

kontrolündeki düzenli ordunun giderek güçlenmesi ve güçlenen silahlı gücün daha fazla artık-ürün çekilebilmesini dayatması iç içe geçmiş gelişmelerdir.

3. Brandenburg-Prusya ve Otuz Yıl Savaşları

Her ne kadar İsveç gibi farklı güçler katılsa da Otuz Yıl Savaşları, alanyazında Almanlar arası bir savaş olarak görülmektedir. Dönemin kaynaklarında da, “Otuz Yıl Alman Savaşları” (*dreyssigjährike Teutsche Kriege*) tanımı kullanılmaktadır. Ancak daha sonra, Avrupa’daki diğer devletlerin kısmen ya da dönemsel olarak savaşa katılmaları veya karışmaları, ardından 1648 “Vestfalya Antlaşması”nın (*Westfälischer Friede*) 17. ve 18.yüzyılda Avrupa’daki devletler sistemi için büyük anlam kazanmasıyla Otuz Yıl Savaşları, ilk “Avrupa Savaşı” olarak kabul edilmiştir.¹⁷³ Aynı zamanda yaşanan yıkım ve salgınların Avrupa ama özellikle Almanların ortak bilincinde çok önemli bir yer edindiği unutulmamalıdır.

Savaştan en fazla etkilenen bölge, özellikle Mark Brandenburg’tur. Ayrıca diğer bölgelerin aksine en ayrıntılı ve güvenilir bilgiler, bu bölgeye aittir. Savaşın 1648’de sona ermesi ardından Elektör’ün talimatıyla 1652’de tüm yerleşim birimlerine gidilmiş, köylülerin ve tarım alanlarının durumu, savaş öncesi yerleşik olanların göç ettikleri yerler, halen ikamet edenlerin kökenleri, yaşları, şehirlerin durumu gibi bilgiler kayıt altına alınmıştır.¹⁷⁴ Dolayısıyla araştırma alanına dair bu ayrıntılı bilgiler, savaş öncesi ve sonrası durumun karşılaştırılarak, daha isabetli analizler yapılmasını olanaklı kılmaktadır. Tezin iddiaları açısından bu, toplumsal gerçekliğin dramatik biçimde değiştiğini, Hohenzollern Devleti’nin de söz konusu değişim üzerine kurulduğunu göstermesi açısından önemlidir. Çünkü bu değişen koşullara uygun yönetim bilgisinin oluşturulması sonraki bölümde açıklanacaktır.

En ağır kayıplar, Mark Brandenburg, Mecklenburg, Pommern, Schlesien, das Erzstift Magdeburg, Thüringen, Hessen, Franken, Bayern, Württemberg, Pfalz, Elsaß ve Trier’de yaşanmıştır. Ancak savaşta bazı bölgeler ve şehirler, çok nüfus kaybetmese de önceki önemlerini yitirmişlerdir. Örneğin savaş öncesinde onyedibin

¹⁷³ Konrad Repgen, “Über die Geschichtsschreibung des Dreißigjährigen Krieges: Begriff und Konzeption”, *Krieg und Politik 1618-1648, Europäische Probleme und Perspektiven*, Konrad Repgen (Yay.), R.Oldenburg Verlag, München 1988, s.28

¹⁷⁴ Günther Franz, *Der Dreißigjährige Krieg und das deutsche Volk*, vierte Auflage, Gustav Fisher Verlag, Stuttgart-New York, 1979, s.17-24

kişinin yaşadığı Leipzig'in nüfusu, savaş sırasında özellikle vebadan kaynaklı ölümlerle ondörtbine inmiştir. Bu aslında çok ciddi bir kayıp olmasa da, artık savaş öncesinde verilen mali sorumlulukları yerine getiremediği için Leipzig, Elektör'ün doğrudan yönetimine alınmıştır.¹⁷⁵

Alanyazında genel olarak tüm Mark bölgesindeki nüfusun ortalama %50'sinin kaybedildiği belirtilmektedir. Ancak şehirler ve kırsal arasında kayıplar bakımından farklar görülmektedir. Örneğin Altmark'ta kırsal nüfusun %40 kadarı, şehir nüfusunun yaklaşık %52'si kaybedilmiştir. Diğer taraftan Salzwedel, Tangermünde, Gardelegen, Seehausen, Osterburg ve Stendal, savaş ardından iktisadi önemlerini yitirmişlerdir. Bölgeler arasında da kayıplar konusunda farklar bulunmaktadır. Orduların çatışma ve geçiş-çekilme alanı olduğu için Elbe'nin doğusu diğer bölgelere göre çok daha fazla yıkıma uğramıştır. Bu alanda kayıplar %50-60 kadarken Altmark'ın batısında %15-20, Mitte'de %25-30 düzeyindedir. Öte yandan genellikle topraksız olan ya da sadece ev ve küçük bir toprak parçasına sahip veya günlük işlerde çalışan tarım işçisi/rençperler (*Kossat ya da Kossäte*), köylülerden daha fazla kayıp vermişlerdir.¹⁷⁶ Bunun, köylülerin daha örgütlü ve iktisadi açıdan daha değerli olmaları sebebiyle soyluların kalelere sığınmalarına izin vermelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Ancak köylülerin de sayıca önemli ölçüde azaldığı bilinmektedir.

Savaşın sona ermesinden sonra 1652'de yapılan zarar tespit çalışmasında, Doğu Elbe-Priegnitz'de sayılan 2185 toprak sahibi köylü, savaş öncesi sayının yaklaşık %20'si kadardır. Ayrıca bu sayıya savaş sonrasında Mark dışından bölgeye göç etmiş olan yaklaşık 350 köylü dâhildir. Dolayısıyla aslında kayıp, yaklaşık %66,6 gibi çok daha yüksek bir orandır. Öyle ki savaşın en yoğun yaşandığı 1640'da Priegnitz'de nüfus, savaş öncesinin en fazla %10'u kadardır.¹⁷⁷ Ayrıca zarar tespitinin, görece daha sakin ve huzurlu onyıllık bir dönemden sonra yapıldığı göz önünde tutulmalıdır. Bu bağlamda yıkımın çok daha yüksek olduğu tahmin edilebilir.

Nüfusun azalmasıyla terk edilen tarım alanları, savaş sonrasında alınan göçlere rağmen uzun süre işlenememiştir. Harabeye dönen tarım alanlarının bir bölümü, bir

¹⁷⁵ a.k., s.19,20

¹⁷⁶ a.k., s.20

¹⁷⁷ a.k., s.20

daha kullanılmamış ya da uzun süre boş kalmıştır. Saray görevlilerinin raporlarına göre, daha önce 6097 olan köylü ve rençberlerin işlediği dükalığa ait çiftliklerden, tüm Mark'ta savaşın sona ermesinden sonra 1652'lerde sadece 3319'u yani yaklaşık %54'ü işletilmektedir.¹⁷⁸

Kurmark'ın bölgelerinde terk edilmiş çiftliklerin oranı; Altmark %40, Priegnitz %60, Ruppın %60, Amt Löcknitz %85, Zauche %46, Teltow %43,7, Havelland %52, Beeskow %50, Bornim %58,4, Cottbus %16, Oderbruch %15 olarak gerçekleşmiştir.¹⁷⁹ Görüldüğü gibi Brandenburg'un kalbi olarak nitelenebilecek alanlar, en çok etkilenen bölgelerdir. Toplamda kayıplar konusunda tartışma olsa da genel olarak kırsalda % 45-50, şehirlerde %25-30 kadar nüfus kaybı yaşandığı kabul edilmektedir.¹⁸⁰ Ayrıca araştırmalarla, savaş sebebiyle terk edilen çiftliklerin ancak 18.yüzyılda yeniden dolduğu ortaya konmuştur.¹⁸¹

Sadece nüfus azalması değil, kültür dâhil hemen her alanda yaşanan çöküş, 1648 sonrasında Vestfalya Antlaşması ile Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu topraklarında kurulan üçyüzün üzerindeki Alman prensliğinin büyük ölçüde bağımsız ama yaralarını sarmak için bir o kadar içe dönük siyaset izlemelerine yol açmıştır. Bu devletlerin hiçbiri, bir diğerinin egemenliğini sınırlandırabilecek güç ve olanaklara sahip değildir. Savaşın yıkımından çıkan devletler, siyasi ve iktisadi olarak son derece kırılgan ve zayıf yapıları gereği, en azından 1648 sonrasında uzun süre bir çeşit denge kurmuşlardır.¹⁸² Bir bakıma günümüz Almanya'sında her biri ayrı iktisadi, sosyal ve kültürel merkez olarak yaşayan kentlerin varlığının, bu gelişmelere bağlı olduğu söylenebilir. Johann Wolfgang von Goethe'nin Alman topraklarındaki parçalanmışlık, prenslikler ve şehirler sistemine ilişkin olarak Eckermann ile 1830 tarihli görüşmelerindeki ifadelerinin, bu devletçikler arası dengenin özü ve özgüllüğünü ortaya koyduğu söylenebilir.¹⁸³

“Fransa, Paris'tir. Büyük anavatanın tüm anlamlı ilgisi başkentte yoğunlaşmıştır ve orada gerçek yaşamını ve gerçek yankısını bulmaktadır.....Almanya'da ise aynısı olanaksızdır. Bizim kararlı bir

¹⁷⁸ a.k., s.23,24

¹⁷⁹ a.k., s.23

¹⁸⁰ Rudolf Vierhaus, Göttingen 1984, a.g.k., s.15

¹⁸¹ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, a.g.k., s.167

¹⁸² Colin Mooers, Ankara 1997, a.g.k., s.140

¹⁸³ Johann Peter Eckermann, *Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens*, Heinz Schlaffer (Yay.), München-Wien 1986, s.633-657

şekilde “burası Almanya !” diye haykıracağımız bir kentimiz, evet hatta bir ülkemiz bile yok. Viyana’da soralım, yanıt “burası Avusturya !” ve Berlin’de soralım yanıt, “burası Prusya !” (olacaktır)... Frankfurt, Bremen, Hamburg, Lübeck, büyük ve parlıyor, Almanya’nın refahına etkileri kesinlikle hesaplanamaz. Ama eğer egemenliklerini kaybeder ve büyük Alman İmparatorluğu’na bölgesel bir kent olarak bağlanırlarsa halen oldukları gibi kalabilecekler midir? Bundan şüphe etmek için sebeplerim var.”

Diğer taraftan savaşın toplumsal alanda yarattığı yıkıcı etkiler unutulmamalıdır. Neugebauer, sayısal kayıplar dışında Hohenzollern monarşisinin üzerinde kurulduğu bu etkiler arasında en önemlilerinden biri olarak özellikle kırsal nüfusun, savaşın sonuçlarından korunmak için diğer bölgelere kaçmaları ve yer değiştirmeleri olduğunu belirtmektedir. Bu gelişmenin diğerlerinden daha derin etkileri olmuş, toplumu bir arada tutan bağlar ve hanedana bağlılık parçalanmıştır. Küçük, yerel dünyalarından kopmak zorunda kalan insanların köksüzleşerek, herhangi bir yerle bağ kuramamaları, Kilise’nin disipline edici, kurallara uymayı sağlayıcı etkisinin büyük ölçüde zayıflaması ve ölüm-kalım durumunda iktidar sahiplerinin koruma sağlayamamaları, toplumsal alanda ciddi çözülme yaratmıştır. Soyluların bu sebeple, özellikle kırsalda önemli otorite kaybı yaşadığı söylenebilir.¹⁸⁴

Mooers, bu koşullar altında Büyük Elektör Friedrich Wilhelm’in soylu malikâneleri üzerinde denetim kurmasının zor olmadığını, bölgesel egemenlerin vergi toplama yetkilerinin yavaş yavaş ellerinden alındığını, dış politikayı ve düzenli ordu oluşturma hakkı gibi yetkileri elinde topladığını ifade etmektedir. Ayrıca bu yetkilerin alınırken Elektör’ün verdiği tavizler, Brandenburg-Prusya’nın içerisinde bulunduğu mali zayıflıktan kaynaklanan zorunluluklardır. Otuz Yıl Savaşları, Hohenzollern Hanedanı’na teritoryal genişlemenin ancak diğer feodal devletlerin lütfuna bağlı olduğunu göstermiştir. Mooers, teritoryal zayıflığın mali zayıflığa dönüştüğünü ve teritoryal büyüme için gerekli askeri aygıt oluşturulamadığı için soylulara bu tür tavizler verildiğini ileri sürmektedir.¹⁸⁵ Bu noktada, Otuz Yıl Savaşları ardından yaşanan iktisadi ve toplumsal koşullar içerisinde Hohenzollern Hanedanı’nın en azından ilk aşamada savaş ya da askeri tehditle teritoryal genişleme yönünde bir siyaset izlemediği ileri sürülebilir. Düzenli ordunun kurulmasını doğrudan teritoryal genişleme ve bu şekilde mali olarak güçlenmeyle

¹⁸⁴ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, *a.g.k.*, s.168,169

¹⁸⁵ Colin Mooers, Ankara 1997, *a.g.k.*, s.140,141

ilişkilendirmenin doğru olmadığı da düşünülmektedir. Nüfusunun büyük bölümünü kaybeden Brandenburg-Prusya'nın önceliğinin, ıssızlaşan toprakları yeniden üretim yapılabilir hale getirmek ve feodal zümrelerin Brandenburg-Prusya'yı içerisinde bıraktıkları savunmasız durumun bir daha yaşanmamasını sağlamak olduğu da belirtilebilir. Soylular, asker temini için güvenilir mali kaynaklardır. Ayrıca ortak değil farklı çıkarların peşinden giden feodal egemenlere bağlı subay ve askerlere savaş alanında güvenilememektedir. Öte yandan iktisadi zenginliğin, toprakların ekonomi-dışı zor kullanılarak sömürülmesinde yattığı doğrudur. Ancak monarşinin kuruluş aşamasında daha mevcut topraklar nüfus eksikliğinden işlenemezken yeni topraklar kazanmanın amaçlanması çelişkili bulunabilir. Dolayısıyla teritoryal genişlemeden çok, iç siyasetteki yıkıcı parçalanmışlığı gidermenin ve ekonomi-dışı zoru tümüyle tek elde toplayarak, Otuz Yıl Savaşları sırasındaki duruma tekrar düşülmesinin önlenmesinin, öncelikli amaç olduğu da söylenebilir. Hohenzollern Hanedanı'nın, savaştan çıkardığı tecrübelerle dayanarak Brandenburg-Prusya'nın varlığını sürdürmesinin, sadece Elektör'e bağlı düzenli orduyla sağlanabileceğini düşünmüş olabileceği de mantıklı bir açıklama gibi görünmektedir. Düzenli ordu için de istikrarlı mali kaynak gerekeceği, işgalden korunmanın ve diğer devletlerin Brandenburg-Prusya üzerindeki tasarruflarını önlemenin yolunun dikkate değer bir silahlı güçten geçtiği de ileri sürülebilir. Dönemin askeri tarihçilerinden Georg Heinrich von Berenhorst ordunun önemi ve üstlendiği rolü şöyle açıklamaktadır:¹⁸⁶

“Prusya monarşisi, her zaman ordusu olan bir ülke değil, aksine ülkesi olan bir ordu olarak kalacaktır.”

Tüm bu sorulara karşı, feodalitenin tanımı gereği, daha fazla artık-ürün çekmenin daha fazla toprak kazanımıyla sağlanabileceği, nüfus azlığına rağmen amacın yeni toprak edinimiyle artık-ürünün artırılması olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Elektör'ün, en büyük toprak lordu olarak diğer feodal zümrelerin elindeki toprakları ve bunun parçası olarak yargılama gibi hakları ele geçirme ve kendinde toplama amacını yönelik hareket ettiği söylenebilir. Kısacası monarşinin kurulmasında, Elektör'ün bu amacının etkili olduğundan bahsedilebilir. Elektör Friedrich Wilhelm, savaş sonrasında yeniden otoritelerini kuran ve sosyal disiplini

¹⁸⁶ Georg Heinrich von Berenhorst, *Aus dem Nachlasse von Georg Heinrich von Berenhorst*, Karl Eduard von Bülow (Yay.), Verlag von Aue, Dessau 1845, s.187

sağlayan yerel iktidar sahiplerine karşı geleneksel, mutlakçı denemeyecek bir siyaset izlemiştir. Genç Elektör, iktidarının başlangıcında diğer hanedanlarla karşılaştırıldığında, görece zayıf konumundan kaynaklı bu yönde bir siyaset izlemek zorunda kaldığı söylenebilir. Dış ilişkilere dair konularda bile feodal zümrelere danışan Elektör'ün, bu ilk dönemlerinde feodal unsurlar güçlenmiş, konumlarını pekiştirmişlerdir.¹⁸⁷ Kısaca Hohenzollern Devleti, söz konusu dönemde Elektör'ün kişiliğinde siyasi bir birlikten daha fazlası değildir.

Öte yandan savaşın en zor dönemlerinin yaşandığı 1640'larda Hohenzollern Devleti'nin mali açıdan işlevsel olan tek bölgesi Prusya'dan, Brandenburg'a kaynak transferleri olmuştur. Bu transferler, yerel çıkarları izleyen, bir devlet bütünlüğü oluşturmayan bölgelerin, ilk defa tümün parçaları olarak hareket etmesinin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Ancak hâlâ eyaletlerden değil, bölge ya da alandan söz edilebilmektedir. Çünkü farklı idari yapıları, hukukî uygulamaları vb. ile bölgeler, birbirine bağlı olmadan, yan yana durmaktadırlar.¹⁸⁸

Serfliğe ilişkin kuralların soylular lehine ağırlaştırıldığı 1652-1653 Yerel Diyeti'nden sonra Elektör Friedrich Wilhelm, yavaş yavaş soyluları kontrol altına almıştır. Bu taviz ise daha çok dış siyasetteki durumla ilişkilendirilmektedir. Hinterpommern'deki vergilerin onaylanması, gelirlerle askeri birliklerin hazır tutulması, söz konusu dönemde Friedrich Wilhelm için önceliklidir. Friedrich Wilhelm, 1637-1640 arasında acınacak duruma düşülmesinin hâlâ akıllarda olduğunu, herhangi bir savaş tehlikesi olmasa da bir miktar askerin hazır tutulmasının zorunlu olduğunu çevresindekilere hatırlatmaktadır.¹⁸⁹ Bunun, diğer feodal lordlar/egemenler aleyhine iktidarı kendinde toplama çabası açısından önemli bir bahane olduğu söylenebilir. Dolayısıyla 1637-1640 arasında yaşananlar, feodal zümrelerin vergileri onaylamasının sağlanmasında ya da Elektör'ün onay almaksızın vergi salmasının savunulmasında sık kullanılan savlar olmuştur. Ancak feodal zümreler ile Elektör arasındaki pazarlıkların, kırsal alanda soyluların otoritelerinin devamına dair istekleri ile Elektör'ün dış siyaset ve düzenli orduya ilişkin talepleri arasında sürdüğü söylenebilir. Elektör, 17.yüzyılda giderek daha fazla karar alma

¹⁸⁷ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, *a.g.k.*, s.178

¹⁸⁸ *a.k.*, s.179

¹⁸⁹ *a.k.*, s.182

yetkisini Potsdam’da toplarken, feodal zümrelerin ayrıcalıklarına, özellikle vergileri onaylama haklarına saygı göstermiştir. Ancak bir yandan da 1660’dan itibaren Kleve-Mark’ın, Viyana ve Den Haag ile bağımsız dış ilişkiler yürütmesinin sona erdirilmesi örneğinde olduğu gibi iç siyasete doğrudan etki eden dış siyaseti, tek elden yönetmeye başlamıştır.¹⁹⁰

Ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere bu parçalı egemenlik alanlarının devlet bütünlüğü içerisinde bir araya getirilmesi, Büyük Elektör’ün başlıca amaçlarından. Bu amaca ulaşılmasında feodal zümrelerin otoritesinin geçerli olduğu, farklı hukukun uygulandığı, farklı idari yapılanmaların/organların bulunduğu bölgelerin, bütüncül bir yapı içerisinde eritilmesi ana yöntemdir. Monarka bağlılık temelinde yükselen ve standarda bağlanmış kurallarla yönetilen, bütün bölgelerdeki idari organları kapsayan monarşik bürokratik yapı ve düzenli ordu ise bu yöntemde kullanılan araçlar olmuştur.

Danışma Konseyi, 1651’deki düzenlemeyle ilk kez işbölümüne dayalı onsekiz birime ayrılmıştır. Bu birimler, önemli ve özel bazı görevlerin yerine getirilmesi ile bağlı bölgelerin idare edilmesine yönelik olarak oluşturulmuştur. Diğer yandan Kleve ve Prusya’ya ilişkin sorunlar, ancak 1654’ten sonra Danışma Konseyi’nde ele alınmaya başlanmıştır.¹⁹¹ Özel bazı görevlerin, vergi formundaki gelirlerin idaresi gibi, mali kaynakların yönetimiyle ilgili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Büyük Elektör için en önemli iki konunun, mali işler ve bağlı bölgelerin idaresi olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü önceki bölümlerde vurgulandığı gibi bütüncül bir devletin kurulabilmesi için mali yapının kontrolü, bu şekilde monarka bağlı güçlü bir ordu ile ekonomi-dışı zor uygulamalarındaki çeşitlilikten kaynaklı bölgeler arası farklılıkların giderilmesi, Elektör tarafından varlık sorunu olarak görülmektedir.

Büyük Elektör Friedrich Wilhelm, her ne kadar kendisi için gelişmeler farklı olsa da veliahtlarını, tek bir kişinin öne çıkmasını ve fazla güçlenmesini önlemeleri yönünde uyarmıştır. Ayrıca bir yönetim tekniği olarak Friedrich Wilhelm 1667’deki siyasi vasiyetinde seleflerine, Danışma Konseyi’ndeki görüşmeleri dikkatle dinlemeleri, not almaları, toplantıdan sonra protokolleri tekrar incelemeleri, ancak önemli konuları hemen toplantı sırasında sonuca bağlamamaları, Danışma Konseyi

¹⁹⁰ a.k., s.188

¹⁹¹ a.k., s.192

üyelerini huzurlarına çağırarak, konuyu yeniden gözden geçirip değerlendirmeleri ve kesin karara varmaları tavsiyesinde bulunmuştur.¹⁹² Böylece soylulardan oluşan bir grubun kararlarını yönlendirmesini ya da etkilemesini önlemeyi, üzerinde baskı kurulmasını engellemeyi planlamıştır. Aynı zamanda, isteklerin aracı görevliler üzerinden kendisine yapılmasını sağlamış ve talepte bulunana inisiyatif kullanma, emrivaki yapma olanağı bırakmamaya çalışmıştır. Bu şekilde oldubitti ile isteklerin dayatılmasını önlemeyi, kendisinin danışan, ancak son sözü söyleyen konumu korumayı amaçlamıştır.¹⁹³

Tüm gelişmelere hâkim olabilmek için Danışma Konseyi'ne gelen her türlü belge, yazı ve hatta tebaanın isteklerini dile getirdikleri dilekçelerin ilk inceleme makamı, Büyük Elektör olmuştur. Siyasi vasiyetinde özellikle tüm mektupların doğrudan Elektör'e getirilmesi talimatının verilmesini tavsiye etmiştir.¹⁹⁴ Büyük Elektör, bilgiye ilk ulaşan olmanın siyasi iktidar açısından öneminin farkındadır. Ayrıca güçlenen siyasi figürlerin, monarkın siyasi otoritesini sınırlandırdığını, iç ve dış siyasette denetlenmesi güç, iki başlı bir iktidar yarattığını görmüştür. Ancak Elektör'ün, mali ve sosyal açıdan etkili üst düzey görevlilerle kişisel ilişkisi sona ermemiştir. Bunun bir nedeni iktidarını ancak, aristokratlardan oluşan bu kişilerle ve bu kişilere dayanarak sürdürebilmesidir. Öte yandan saray görevlileri ile Danışma Konseyi üyelerinin yakın ilişkileri de Elektör'ün, üst düzey görevlilerle ilişkilerini kişiselleştirmekten kurtarmasını engellemiştir. Ancak bu yönde ilk adımlar yine aynı dönemde atılmıştır. Siyasi vasiyetinde Friedrich Wilhelm, bir yönetim tekniği olarak görevlendirme başka deyişle işe alımları önermektedir. Danışman ve hizmetlilerin kalifiye olmasına özellikle dikkat gösterilmesi, acele edilmemesi, seçilecek kişinin öncelikle Tanrı'dan korkan, dürüst, devlet bilgisi bulunan, protestan inanca sahip, ülke içi ve dışından kişilerden seçilmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁹⁵ Bu bağlamda Danışma Konseyi üyeliği için yerel aristokratlar yerine, ülke içi ve dışından yabancı, soylu olmayan eğitimli personel getirilmiş, özellikle protestanlar tercih edilmiş, bu şekilde bakan benzeri üst düzey görevler için başta siyasi ve mali, her açıdan monarka bağımlılığın sağlanmasına çalışılmıştır. Dolayısıyla bir daha Von

¹⁹² Georg Kuntzel, *Die Politischen Testamente der Hohenzollern Nebst Ergänzenden Aktenstücken*, Band I, Druck und Verlag B.G. Teubner, Leipzig-Berlin 1911, s.49

¹⁹³ a.k., s.48

¹⁹⁴ a.k., s.48,49

¹⁹⁵ a.k., s.49

Schwarzenberg gibi bir siyasi figürün ortaya çıkmasının istenmediği söylenebilir.¹⁹⁶ Ayrıca Friedrich Wilhelm, görevlilerin sadık olmasına ve başka çıkarların peşinden koşmalarına yol açacak sebepler yaratılmamasına dikkat edilmesini, başka deyişle başka hiç bir otoriteye bağımlı olmamalarına özen gösterilmesini, ancak bu şekilde başarılı ve mutlu şekilde hükmedilebileceğini siyasi vasiyetinde vurgulamaktadır.¹⁹⁷ Siyasi vasiyetinde ifade ettikleri, kurulmasına öncülük ettiği monarşik-bürokratik yapının temel felsefesini göstermektedir. Mali açıdan kuvvetli, sadece kendisine bağlı, güçlü bir idari aygıt, temel hedef olarak gözükmektedir. Ancak “başka hiçbir otoriteye bağımlı olmayan görevliler” isteği, feodal ilişkiler ağından kopmuş kişiler anlamına gelmektedir. Bu da, bir yandan özellikle yurt dışından bu tür görevliler temini yanı sıra, içeride de feodal zümrelerin güçlerinin sınırlandırılıp, kontrol altına alınması düşüncesini içermektedir.

Friedrich Wilhelm’in yönetim tekniğinin uygulamada karşılığı zaman içerisinde açıkça görülmüştür. Danışma Konseyi’nde 1640’da soyluların ağırlığı belirgindir. Bu dönemde yetmişdört üyeden yirmisi Brandenburg, yirmisi Prusya, dokuzu Pommern, biri diğer bölgelerden, yirmisi yine imparatorluk ve ülke dışından gelmektedir. Danışma Konseyi’nde doğal olarak bölge bazında gruplaşmalar olmuş ve her grup kendi bölgesinin çıkarlarını savunmuştur. İlk aşamada, üyelerin sadece sekizde biri soylu olmayanlardan oluşurken, 1660’dan itibaren Brandenburglu unsurlar karar verici pozisyonlarını kaybetmiş, bütüncül devlet anlayışındakiler güçlenmiştir.¹⁹⁸ Bu değişimin, Friedrich Wilhelm’in yukarıda değinilen amaçlara dönük siyasetinin sonucu olduğu açıktır. Bu siyasetin, kurulmaya çalışılan merkezi yapının giderek mali açıdan güçlenmesi, bu bağlamda monarka sadık düzenli ordunun gelişmesi, bunlara ek olarak feodal zümrelerden Elektör’ü destekleyenlerin ortaya çıkması/sayıda artmasını içerdiği belirtilmelidir.

III. Friedrich Wilhelm, selefi Büyük Elektör Friedrich Wilhelm gibi Danışma Konseyi ile hükmetmiş ve Konsey, 19.yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür.¹⁹⁹ Büyük Elektör, bir kişiye fazla güven bahşedilmesi ve güçlenmesinin önüne

¹⁹⁶ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, *a.g.k.*, s.193

¹⁹⁷ Georg Kuntzel, Leipzig-Berlin 1911, *a.g.k.*, s.49

¹⁹⁸ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, *a.g.k.*, s.195

¹⁹⁹ Sırasıyla Elektör ve Prusya Kralları: 1640-1688 Büyük Elektör Friedrich Wilhelm, 1688-1701 Elektör III. Friedrich/Prusya Kralı olarak 1701-1713 I. Friedrich, 1713-1740 I. FriedrichWilhelm, 1740-1786 II. Friedrich.

geçilmesini tavsiye ederken kendisi bu öneriye pek fazla uyamamıştır. Dolayısıyla Danışma Konseyi üyesi olmayan, bakan benzeri başka görevliler ön plana çıkmıştır. Bu sebeple Danışma Konseyi'nin kurullarıyla biçimsel bir yönetim ilişkisinin yerini, tek tek üst düzey görevliler üzerinden iş görme almıştır. Bu çerçevede Kolbe von Wartenberg, Başçuhadar (*Oberkämmerer*), İmrahor (*Oberstallmeister*), Hasbeyi (*Generaldirektor der Domänen*) gibi çok sayıda görevi üstlenmiştir. Ancak Danışma Konseyi üyesi olmamasına rağmen Von Wartenberg, saray büroları aracılığıyla sorumluluklarını yerine getirmiştir. Bu gelişme ise, Danışma Konseyi'nin yönetimdeki etkisinin azalmaya başladığının göstergesi olarak kabul edilmektedir.²⁰⁰

Danışma Konseyi'nin yönetimdeki etkisinin azalması, dış ilişkiler alanından uzaklaştırılmasıyla artmıştır. Feodal zümrelerin yönetim üzerindeki etkisinin, Danışma Konseyi üzerinden gerçekleştiği bilinmektedir. Dolayısıyla Büyük Elektör'ün, feodal zümrelerin vesayetinden kurtulma amacı için Danışma Konseyi'ni zayıflatma ve monarka bağlı idari yapıyı güçlendirmeye çalışması, genel siyasetinin gereğidir. Bunun ardından Danışma Konseyi'nin yerini, yavaş yavaş yeni bir idari aygıtın alması gelecektir. Bu idari aygıt, farklı gelenekler, hukuk uygulamalarıyla birbirinden kopuk, kurumsal-idari bağları bulunmayan bölgeleri, bir araya getirmeye başlamıştır. 16.yüzyılda oluşturulan ve Elektör'ün yönetime ilişkin işlerinde kullandığı “İdari Büro” (*Amtskammer*), 1689'da tüm idari organları kapsayacak şekilde, “Bölgesel İdari Büro” (*Landeskammer*) üzerinde bir yapı olarak “Saray Bürosu” (*Hofkammer*)'e dönüştürülmüştür. Saray Bürosu, her konuda Elektör'ün onayını almak zorundadır. Ancak yeni kurulmakta olan idari yapının sıradüzeni, bu geleneksel kurullarla değil, düzenli ordunun ortaya çıkışıyla yakından ilgilidir.²⁰¹ Çünkü düzenli ordunun kuruluşu bağlamında hayata geçirilen “Genel Savaş Komiserliği” (*Generalkriegskommissariat*) tüm farklı bölgesel organizasyon ve idari yapıların üzerine yerleşmiş, “Savaş Komiserliği” (*Kriegskommissariat*) sıradüzeni de merkezi devletin idari görevliler tabakasının çekirdeğini oluşturmuştur. Gerek feodal birikimin devamının sağlanması gerekse merkezi düzeyde artık-ürüne el konulması amacıyla güçlü ve sürekli bir askeri aygıtın kurulması, feodal düzen içerisinde tüm iktisadi, toplumsal ve siyasi alanı kapsayıcı bir faaliyettir. Dolayısıyla bu faaliyetin

²⁰⁰ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, *a.g.k.*, s.196,197

²⁰¹ *a.k.*, s.197,198

yürütücülerinin de devlet örgütlenmesi içerisinde ayrıcalıklı bir konum alması doğaldır. Bu bağlamda Genel Savaş Komiserliği de, zaman içerisinde yönetime ilişkin hemen her alanı kontrol altına alan bir idari ağıta dönüşmüştür.

B. Devletin Yapısı ve Yeniden İnşası

Hohenzollern Devleti, kuruluşunun başlangıç aşamasında idari örgütlenmesine ve aldığı biçime yol açan sebepler, Otuz Yıl Savaşları ardından büyük ölçüde farklılaşmıştır. Feodal zümrelerin etkin olduğu, diğer Alman prensliklerine göre iktisadi, siyasi ve askeri açıdan oldukça zayıf bir yapı bulunmaktadır. Bu yapı, Otuz Yıl Savaşları'ndaki tecrübeler, Hohenzollern Hanedanı'nın bir var olma sorunu yaşadığını açıkça ortaya koymuştur. Öyleyse feodal zümrelerin etkisizleştirilip, Elektör'ün iktidar gücünü elinde toplayacağı bir yapının inşası gerekmektedir.

1. Genel Savaş Komiserliği ve “Monarşik Bürokratik” Yapı

Yukarıda değinilen türde “komiserlik” şeklinde örgütlenme, ilk defa uygulanan bir yöntem değildir. Aslında daha önce Fransa Kralı III. Henri, ordunun iâşesi ve donanımı için 1577'de Mali Büro (*Bureau des Finances*)'ı kurmuş, askeri birlikler yerel komiserlere bağlanmıştır. Komiserler, Mali Büro direktörünün yardımcıları konumundadır. Richelieus döneminde ise her alay için bir komiser, bir kontrolör ve bir özel yetkili komiser görevlendirilmiştir. Daha sonra bu görevliler, Savaş Bakanlığı'na bağlanmıştır. Bu örgütlenme tarzı, 17.yüzyılda Avrupa'da çok sayıda devlet tarafından örnek alınmış ve uygulanmıştır.²⁰² Askeri gücün biraraya getirilmesi, donatılması, iâşesi ile sevk-idaresi ve savaş sonrasında terhis edilmesinin, feodal düzen içerisindeki idari yapılar açısından dikkate değer olmayan küçük farklar dışında tümüyle aynı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla feodal devletlerin, benzer amaçlar için benzer yöntemlere başvurmaları şaşırtıcı değildir. Brandenburg-Prusya açısından da silahlı anlaşmazlıkların yoğunlaştığı, askeri örgütlenmelerin karmaşıklaşıp, ihtiyaç duyulan asker sayısının arttığı bir dönemde askere alma, denetim, iâşenin sağlanması, sevk-idare sorunları

²⁰² August Wilhelm Prinz von Preussen, *Die Entwicklung der Kommissariats-Behörden in Brandenburg-Preussen bis zum Regierungs-Antritt Friedrich Wilhelms I.*, Kaiser Wilhelm Universität Strassburg'a sunulan doktora tezi, Berlin 1908, s.15-24

mevcuttur ve bu sorunlar feodal zümrelerle anlaşmalar yoluyla çözülmeye çalışılmıştır.

Otuz Yıl Savaşları öncesinde, Elektör Georg Wilhelm döneminde, Brandenburg-Prusya’da komiserlerden bahsedilmektedir. Elektörün güvendiği kişi olarak komiser, birlik komutanının altında bir konuma sahiptir. Komiserler, birlikleri denetlemekte, ihtiyaçlarını gözden geçirmekte ve savaş alanına kadar refakat etmektedirler. Daha büyük birliklerde bir ya da iki “Baş Savaş Komiseri” (*Oberkriegskommissar*) bulunmaktadır. “Genel Savaş Komiseri” (*Generalkriegskommissar*) ünvanı ise Brandenburg-Prusya’da sadece bir kez verilmiştir. Johann von Dorth, 30 Mart 1609’da Başkomutan Schomberg’in altında bu göreve getirilmiştir.²⁰³ Ancak o dönemde feodal zümrelerden seçilen komiserler, soyluların çıkarlarının taşıyıcısı olarak hareket etmişlerdir. Komiserlerin görevleri yazılı hale getirilmemiş ve sözlü talimatlara göre hareket etmişlerdir. Asıl önemli nokta ise komiserlerin yerel egemenlerden talimat almalarıdır.²⁰⁴ Ayrıca komiserler genellikle üç ay süreyle ve sadece seferberlik durumunda göreve getirilmişlerdir.²⁰⁵

Akademik çalışmaları bulunan Prusya Prensi August Wilhelm’e göre, Elektör Georg Wilhelm zamanında oluşturulan “Savaş Kurulu” (*Kriegsrat*), Genel Savaş Komiserliği’nin öncüsüdür. Savaş Kurulu, 1627’de Danışma Konseyi üyeleri arasında askeri ve mali konular bağlamında çıkan sorunların çözümü amacıyla yapılan ayrı bir organ oluşturulması önerisinin, üç yıl sonra hayata geçirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Savaş Kurulu’na 25 Mayıs 1630’da Brandenburglu üç danışman üye atanmıştır. Bu ilk üyelerin görevi Brandenburg’ta bulunan Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu birlikleri başta olmak üzere yabancı ve yerli askeri birliklerin ihtiyaçlarıyla ilgilenmektir.²⁰⁶ Savaş Kurulu, Von Schwarzenberg tarafından Danışma Konseyi’ni devre dışı bırakarak yönetimi ele geçirmekte kullanılmıştır.

Yavaş yavaş tüm farklı bölge ve idari yapıların üzerine yerleşen, sadece vergilerin salınması değil, aynı zamanda düzenli bir şekilde akışın sağlanmasıyla da görevli olan Genel Savaş Komiserliği’nin sorumluluk alanı, 17.yüzyılda askeri konuları aşmaya başlamıştır. Genel Savaş Komiserliği, önce mali ve askeri tüm işleri

²⁰³ a.k., s.24,25

²⁰⁴ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, a.g.k., s.198

²⁰⁵ August Wilhelm Prinz von Preussen, Berlin 1908, a.g.k., s.25

²⁰⁶ a.k., s.26,27

üstlenmiş, ardından yerleşim, lonca, güvenlik, ticaret, iktisat politikalarından sorumlu hale gelmiştir. 18.yüzyılda bu görevlerine, terk edilmiş toprakların yeniden yerleşime açılması, itfaye, bira üretimi, zabıta gibi diğer önemli işler eklenmiştir. Öyle ki 1719'da tıbbi kanunlara uyulmasını sağlamak bile Genel Savaş Komiserliği'nin görevleri arasına girmiştir.²⁰⁷

Özellikle Otuz Yıl Savaşları ve salgınlarla birlikte hemen her alanda yaşanan yıkım, feodal zümrelerin ve soyluların toplumsal yapıdaki çözülmeye engel olmak bir yana katkı sağlamaları, feodal toplumsal gerçeklikte bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu değişim ise Hohenzollern Hanedanı'nın varlık sorunu haline gelen iktisadi ve askeri zayıflığın aşılabilmesi için iktidar gücünün tek elde toplanmasıdır. Aslında sorunun kökeni, feodalitenin çökmeye başlamasıyla birlikte bölgesel egemenler arasında yaşanan çekişmelerde yattığı düşünülmektedir. En büyük egemenin, gücü merkezileştirmek ve diğere feodal yapıları kontrol etmek istediği söylenebilir. Bunun temel yöntemi, silahlı gücün ya da askeri zorun merkezileştirilmesi, artık-ürünün tek elden ve monark kontrolünde toplanması olmuştur. Neugebauer'e göre Genel Savaş Komiserliği, Prusya Devleti'nin en önemli sivil kameral ve finans kurumu haline gelmiştir ve bu Prusya Devleti'nin kuruluşunun en temel özelliğidir.²⁰⁸

Genel Savaş Komiserliği üzerinden yeni bir idari aygıtın oluşturulmasına, temel gıda, kahve, tuz, bira vb. tüketim mallarından alınan ve dolaylı bir vergi olan iç gümrük vergisi, okturuya ya da duhuliye resminin (*Akzise*), uygulamaya geçirilmesinin önemli katkıları olmuştur. Feodal zümrelerin tepkisiyle karşılanan vergi, 1656'da Prusya, 1667'de Mark, 1680 Magdeburg, 1700'e doğru Pommern ve 1713'te diğer bölgelerdeki şehirlerden alınmaya başlanmıştır. Doğrudan devlet kasasına aktarılması, mali alanda merkezi yapının kurulması olarak görülmektedir. Çünkü bu şekilde feodal zümrelerin vergiler üzerindeki kontrolü zamanla kaldırılmıştır.²⁰⁹ Akzise, Brandenburg-Prusya'da, gelir vergisi, servet vergisi, tüketim vergisi, ticaret vergisi olarak, başka ifadeyle bir çeşit vergi sistemi olarak uygulanmıştır. Dikkat çekici nokta, vergi komiserlerinin soylu olmayanlar arasından

²⁰⁷ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, *a.g.k.*, s.201

²⁰⁸ *a.k.*, s.201,202

²⁰⁹ Franz Schneider, *Geschichte der formellen Staatswirtschaft von Brandenburg-Preußen*, Duncker&Humblot Verlag, Berlin 1952, s.59,60

seçilmesidir. Bir diğer önemli nokta ise, verginin şehirlerin kendi düzenlemesi değil, merkezi otoritenin topladığı vergi olmasıdır. Böylece merkezi otorite tarafından bu vergi türü, şehirler açısından bağlayıcı hale getirilmiştir. Ancak bunun önemli mücadeleler sonucu hayata geçirildiği bilinmelidir. Dolayısıyla uygulamayla birlikte şehirler özerkliklerini yitirmişler ve mali açıdan kırsal-kent ayrımı kalkmıştır. Vergi komiserleri, 6 ila 15 şehirden oluşan bölgeleri kontrol etmeye başlamıştır. Bununla birlikte toplanan verginin, bölge hazinesi yerine Savaş Kurulu kasasına aktarılması, şehirlerin, feodal zümrelerin egemenlik alanından çıkarılması anlamına gelmektedir.²¹⁰ Bu tür bir vergi, yeni yeni hayata geçirilen “merkantil” politikalara önemli katkılar sağlamıştır. Bir yandan devlet mali olarak güçlenerek, gelişmekte olan “merkantil” politikaların uygulanması için gerekli kaynağa ulaşırken diğer yandan da verginin toplanması amacıyla üretim ve ticaretin sıkı şekilde kontrol edilmesi, manüfaktür ve zanaatın gelişimine katkı sağlamıştır.²¹¹

2. Devletin Yeniden İnşasında Diğer Etkenler

İngiltere, Fransa ve Hollanda’nın sahip olduğu iktisadi güç karşısında kayda değer herhangi bir üretimi olmayan Brandenburg-Prusya’da, Calvinist inanış gereği yatırım yapacak ve manüfaktür temelinde iktisadi gelişime öncü olacak sosyal gruplar bulunmamaktadır. Ayrıca ekilebilir toprakların büyük bölümü, eksik nüfus nedeniyle boştur. Bu sebeple Büyük Elektör Friedrich Wilhelm, 29 Ekim 1685’de bir buyruk yayınlamıştır. Alman ve Fransız Dillerinde yayınlanan buyrukta, özellikle evangelist Fransızlar (*Hugenot, çoğul Hugenoten*) hedeflenmiştir. Buyruğa göre göçmenler kendi din adamlarını getirebilecek, dini törenlerini Fransızca yapabilecek, sorunlarını Fransız hâkimler karşısında çözebileceklerdir. Aynı zamanda dini serbestlik dışında Hugenotlar, her türlü vergi, lonca üyeliği vb. yükümlülükten uzun süre muaf olacaklar, yerleşme ve mesleklerini yapabilmeleri için sunulan mali desteklerden yararlanabilecekler, mesleklerini serbestçe icra edebileceklerdir. Beraberlerinde getirecekleri mallardan vergi vb. alınmayacak, terk edilmiş ve yıkılmış evleri onarmaları halinde sahiplenebileceklerdir. Ayrıca buyrukta Fransız soylularının Brandenburg-Prusya’dakilerle eşit sayılacağı belirtilmiştir. Sonuç olarak teklif etkili olmuş ve yaklaşık yirmibin Hugenot, büyük bölümü Berlin olmak üzere

²¹⁰ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, *a.g.k.*, s.201

²¹¹ *a.k.*, s.202-205

Brandenburg-Prusya'ya yerleşmiş, iktisadi ve kültürel açıdan önemli katkı sağlamışlardır.²¹² Buyruk sadece dini hoşgörü amaçlı bir girişim değildir. Bu şekilde aslında, vergi ödeyebilen ve üretici olanların sayısının artırılması gibi etkilerle, Brandenburg-Prusya'nın iktisadi ve kültürel açıdan inşası amaçlanmıştır.²¹³ Öte yandan daha gelişmiş üretim teknik ve yöntemleri ile araç-gerecine sahip göçmenlerin, özellikle tarım ve zanaat alanında bu yeni üretim yöntemleri ve araçlarını görece geri kalmış Brandenburg-Prusya'ya getirdikleri de unutulmamalıdır.

Hohenzollern Devleti'nin çekirdek bölgeleri Brandenburg, Mark ve Prusya, iktisat politikalarında ayrıcalıklı bir yere sahip olmuşlardır. Manüfaktür ve küçük çaplı üretim yapan zanaatkârların gelişimine yönelik politikalar, bu bölgelerin güçlendirilmesi amaçlıdır. Manüfaktür politikalarında, dönemin en önemli ticaret ve üretim merkezlerinden olan Hollanda'nın etkisi kayda değerdir. Dolayısıyla Friedrich Wilhelm'in buyruğunun, “merkantil” politikaların bir adımı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu şekilde nüfusun çoğaltılması yanı sıra tarımsal ve manüfaktür üretimin artırılmasının istendiği söylenebilir.

“Merkantil” politikaların desteklenmesine yönelik bir diğer adım, ticaret odalarının (*Kommerzkolleg*) kurulması olmuştur. Ticaret, dolayısıyla üretim bu odalar aracılığıyla teşvik edilmiştir. Genel Savaş Komiserliği ile ticaret odalarının personeli arasında iç içe geçmişlik görülmektedir.²¹⁴ Dolayısıyla ileride daha ayrıntılı ele alınacağı üzere Alman prensliklerinde uygulanan Merkantilizm, İngiltere ve Fransa'dakinden bazı farklar taşımaktadır. İngiltere'de dış ticaret bilançosu ve dış ticaret üzerine yoğunlaşan, Fransa'da üretimin desteklenerek dış ticaretin artırılmasına dayanan Colbertizm olarak adlandırılan Merkantilizm, Alman prensliklerinde, özellikle Brandenburg-Prusya'da, devletin kuruluşuyla içsel olarak bağlantılıdır. Çünkü Merkantilizm, Habsburg İmparatorluğu dâhil Alman prensliklerinde, nüfusun artırılması, manüfaktür üretimin geliştirilmesi, bu amaçla merkezi otoritenin mali ve siyasi olarak etkin şekilde müdahalesi olarak anlaşılmış,

²¹² Birgit Kletzin, *Fremde in Brandenburg: Von Hugenotten, sozialistischen Vertragsarbeitern und rechtem Feindbild*, zweite Auflage, LIT Verlag, Münster 2004, s.28,29

²¹³ Colin Mooers, Ankara 1997, *a.g.k.*, s.143

²¹⁴ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, *a.g.k.*, s.203,204

hatta Alman Merkantilizmi olarak Kameralizm adı kullanılmıştır.²¹⁵ Ancak Merkantilizm ile Kameralizm arasında oldukça temel farklar bulunmaktadır. Bu nedenle yukarıda Merkantilizm yerine Kameralizm kavramını yerleştirmek daha doğru olacaktır. Çünkü Kameral Bilim, dış ticaret değil, zenginliğin ülke içindeki üretimle artırılabilceği fikri üzerinden hareket etmektedir. Bunun bir yolu da Kameral Bilim alanyazınında önemli bir yer tutan *Peuplierung* yani planlı bir şekilde öncelikle yerleşimin az olduğu yerlerde nüfusun ama özellikle nitelikli nüfusun artırılmasıdır. Kameralizm ve Merkantilizm arasındaki farklar bir sonraki bölümde ayrıntılı şekilde irdelenecektir.

Bu noktada, Friedrich Wilhelm'in donanma kurma, deniz ticareti ve sömürge edinme faaliyetleri üzerinde durulmasında fayda görülmektedir. 17.yüzyılda merkantalist iktisat politikaları, dönemin monarşileri için vazgeçilmez görülmektedir. Bu sebeple devlet, iktisadi faaliyetleri teşvik etmektedir. Dolayısıyla devlet ve iktisadi yaşam iç içe geçmiş, birbirine bağlanmıştır. Hatta dönem için “Devlet İktisadi” (*Staatswirtschaft*) tanımının kullanılmasının yanlış olmayacağı düşünülmektedir.²¹⁶ Farklı görünümle de olsa 17.yüzyılda Avrupa ülkelerinde hüküm süren genel kapsamlı iktisadi görüş, Merkantilizm olmuştur.²¹⁷ Merkantilizmin birbiriyle bağlantılı iki amacı bulunmaktadır: Devletin gelirlerini artırmak ve halkın refahını yükseltmek. Bunlara ulaşmanın en temel yöntemi ise ticarettir. İthalatı mümkün olduğunca kısıtlamak, mümkünse yasaklamak ve sadece hammadde ya da işlenerek mamül maddeye dönüştürölüp ihraç edilebilecek yarı-mamül ithalat etmek ana fikirlerdendir. Diğer taraftan manüfaktür ürünlerin ihracatı teşvik edilmektedir. Bu durumda, daha sonra ayrıntılarıyla incelenecek olsa da, dış ticaretin ülkeler arasında ticaret ve doğrudan silahlı çatışmaya dönüşebileceği görülmüştür. Çözüm ise hammadde kaynağı olacak, ana ülkenin ürettiği manüfaktür malların satılabileceği ülkelerin sömürge haline getirilmesidir.

İktisadi faaliyetleri ve ticareti kendi olanaklarıyla yeniden kuramayan Brandenburg-Prusya'ya nüfusun artırılması ve daha eğitimli kitlelerin ülkeye çekilmesi çabaları başlangıçta istenen sonucu sağlamamıştır. Çünkü ilk aşamada

²¹⁵ Toni Pierenkemper, “Friderizianischer Merkantilismus und preußische Industriepolitik in Oberschlesien 1740-1786”, *Cologne Economic Paper*, Universität zu Köln, Köln 2007, s.3,4

²¹⁶ a.k., s.5

²¹⁷ a.k., s.3

gelenlerin sayısı, ülkenin özellikle iktisadi açıdan işler hale getirilmesi için yetersizdir. Bu sebeple Hollanda ve İsviçre'den reformistlerin göçü yanı sıra Huguenotlar ve Yahudiler de Brandenburg-Prusya'ya davet edilmiştir. Özellikle Huguenotlar, tütün gibi yeni ürünler ve ekim teknikleriyle iktisadi alanda önemli katkılar sağlamışlardır. Göçmenler, sadece tarım değil, kanal yapımı gibi mühendislik işlerinde de gelişime öncülük etmişlerdir.²¹⁸ Merkantilist anlayış gereği lüks malların mümkün olduğunca az ithali, ihtiyaç duyulan malların ülke içerisinde üretilmesi, hammaddelerin aynı şekilde işlenerek ihraç edilmesi istenmektedir. Bu bağlamda söz konusu göçlerle edinilen yeni iktisadi yetenekler, aslında yerli üründen çok daha kaliteli olan tütünün ithalinin yasaklanması gibi önlemlerle birlikte, Brandenburg-Prusya açısından önemli kazanımlar olmuştur. Tüm bunları Merkantilizm kavramıyla açıklamak pek de doğru olmayacaktır. Burada doğru kavramın özellikle “dar anlamıyla Kameral Bilim” olduğu açıktır. Ancak Merkantilizm'in Alman versiyonu olarak Kameral Bilim kastedilmemektedir. Belirtildiği gibi iki kavram arasındaki farklar ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır. Diğer yandan Friedrich Wilhelm'in istikrarlı iktisat politikaları izleyemediği söylenmektedir.²¹⁹ Ayrıca Otuz Yıl Savaşları'nın etkisi dışında, ciddi bir devlet geleneği eksikliğinden kaynaklandığı değerlendirilen sebeplerle Brandenburg-Prusya'da üretimin, yerel ihtiyaçların karşılanmasıyla sınırlı kaldığı belirtilmektedir. Farklı sebepleri olduğu düşünülmeyle birlikte Brandenburg-Prusya'da kapsamlı ve kendi bölgelerinin ötesine geçecek bir üretim anlayışının bulunmadığını ifade edilmesinin daha doğru olacağı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Brandenburg-Prusya'nın sınırlı hayallerinin ötesine geçmesini sağlayacak unsur, denizaşırı ticaret olarak görülmüştür.²²⁰ Diğer taraftan yerel ihtiyaçları karşılamaya dönük anlayışa dair farklı sebeplerin, ayrı bir tartışma konusu olduğu düşünülmektedir.

Denize çıkış konusunda sorun yaşayan Büyük Elektör Friedrich Wilhelm, Leiden'deki öğrenimi sırasında küçük bir ülkenin sömürge edinerek sağladığı gelişmeyi görmüş ve ülkesi için de denizaşırı ülkelerden “yardım kaynağı” olarak “mülk” edinmesi gerektiğine karar vermiştir. Başka deyişle bir ülke, iktisadi güce ve

²¹⁸ Birgit Kletzin, Münster 2004, *a.g.k.*, s.31-33

²¹⁹ Sven Klosa, *Die Brandenburgische-Africanische Compagnie in Emden*, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 2011, s.29-34

²²⁰ *a.k.*, s.31,32

uluslararası siyasette ağırlığa ancak, yeterli ticaret filosu ve donanmayla sahip olabilecektir ve bunun için de sömürge edinmesi gerekmektedir.²²¹ Donanmaya sahip olma fikri, ilk aşamada danışmanlarının muhalefetiyle karşılaşmıştır. Hollanda, Fransa ve Habsburg İmparatorluğu gibi güçlü devletlerle hatta müttefiklerle sorunlara yol açabileceği, böylesi bir donanmaya sahip olmanın ve denizaşırı ülkelerdeki sömürgeleri yönetmenin, Brandenburg-Prusya'nın özellikle mali olanaklarının çok üstünde hayalî bir düşünce olduğu ileri sürülmüştür.²²² Diğer taraftan da İsveç ile Brandenburg-Prusya arasında 1674-1679'da yaşanan ve "Kuzey Savaşları" (*Nordische Kriege*) arasında sayılan askeri mücadeleler sırasında donanmaya sahip olmanın önemi daha iyi anlaşılmıştır. Bu amaçla bir yandan donanma oluşturulmuş, diğer yandan denizaşırı ticaret için girişimler başlamıştır. Ancak dönemin denizaşırı sömürgelere sahip İspanya, Hollanda, Portekiz ve Fransa gibi ülkelerinin yeni bir rekabet istememelerinden kaynaklı engelleyici politikaları yanı sıra, Brandenburg-Prusya'nın en başından beri seferleri sürekli ve düzenli biçimde finanse edebilecek mali imkânlardan yoksun olması, Friedrich Wilhelm'in amaçlarına ulaşmasının önündeki önemli kısıtlar olmuştur. "Brandenburg-Afrika Kumpanyası" (*Brandenburg-Afrikanische Kompanie*) kurulurken gerekli sermayenin sağlanmasında da ciddi sorunlar yaşanmıştır. Ayrıca 1699 itibariyle Avrupa genelinde, onaltıbin Hollanda'ya ait olmak üzere toplam yirmibeşbin kadar gemi varken Brandenburg-Prusya'nın yaklaşık yirmidört gemisinin bulunduğu vurgulanmalıdır.²²³ Bu şartlar altında Brandenburg-Prusya'nın, feodal zümrelere olan iktisadi ve siyasi bağı ortadan kaldırılması, sürekli ordunun kurulması ve ülkenin yeniden imarı gibi nedenlerle hızla büyük ve düzenli mali kaynaklara sömürge kazanımıyla erişme çabası, başından başarısızlığa mahkûm olmuştur.

"Merkantil" politikalar bağlamında az bulunan malların ticaretini yapmak, fiyatları yükselten araçlar olmaksızın özellikle lüks tüketim malları temin etmek ve satmak ile altın gibi değerli madenlere sahip olmak için verilen uğraş sırasında I. Friedrich, özellikle Brandenburg-Afrika Kumpanyası'nın sermaye sorununu çözmek

²²¹ Heinrich Lutz, *Die Kolonien Deutschlands, Ihre Erwerbung, Bevölkerung, Bodenbeschaffenheit und Erzeugnisse*, Verlag von Karl Scherer, Karlsruhe 1900, s.10

²²² Martin Philippson, *Der Große Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg: 1660 bis 1688, Dritter Teil*, Verlag Siegfried Cronbach, Berlin 1903, s.219,220

²²³ Ulrich van der Heyden, *Rote Adler an Afrikas Küste, Die brandenburgisch-preußische Kolonie Großfriedrichsburg in Westafrika*, zweite Auflage, Selignow Verlag, Berlin 2001, s.20-45

ve hızla zenginleşmek için köle ticaretinde yer edinmeye çalışmıştır. Ancak köle ticaretinde bir anlamda tekele sahip İspanya, işbirliği yapması gerektiğinde Brandenburg-Prusya yerine, diğer büyük ülkeleri tercih etmiştir. Bu nedenle köle satışı için bir ara istasyon ve üsse sahip olması gereken Brandenburg-Prusya, Danimarka'dan Saint Thomas adasının küçük bir bölümünü kiralamıştır. Bu üs üzerinden bir süre köle ticaretinden önemli gelir elde edilse de süreklilik sağlanamamıştır.²²⁴ 1681-1698 arasında otuzdan fazla Brandenburg-Prusya gemisinin yaklaşık otuzbin köleyi Karayip Adaları'na götürerek sattığı tahmin edilmektedir. Başka deyişle, her ne kadar arkasında yatan insanlık dramını hafifletmese de, İspanyol, Fransız ve Portekiz köle tacirlerine kıyasla Brandenburg-Prusya'nın köle ticaretinde oldukça önemsiz bir paya sahip olduğu söylenebilir.²²⁵

Diğer taraftan Alman Dilindeki alanyazında Brandenburg-Prusya'nın sömürge edinme çabaları ve köle ticaretine pek fazla yer verilmemektedir. Köle ticaretinde ise Afrika'dan insanların kaçırılmasında yer alınmadığı, sadece satışta aracı konumda bulunduğu vurgulanmakta, dolayısıyla bu insanlık suçundaki payın önemi hafifletilmeye çalışılmaktadır. Ancak gemilerle taşınırken Afrika'dan kaçırılan her beş kişiden sadece birinin hayatta kaldığı, en düşük tahminle yaklaşık onbeş milyon kölenin kaçırılarak satıldığı, diğer deyişle satış noktasına ulaştığı bilinmektedir.²²⁶

Brandenburg-Prusya'nın sömürge edinme girişimleri 1680-1725 arasında yaklaşık otuzbeş yıl sürmüş, ancak başarısız sömürge edinme ve deniz ticaretinde pay sahibi olma girişimleri sona erdirilmiştir. Bunda Prusya Ordusu'nun kurulmasının vazgeçilmez görülmesi ve kaynakların bu alana aktarılacak istenmesinin önemi büyüktür. Dolayısıyla elde edilen sömürge toprakları “Hollanda-Batı Hindistan Kumpanyası”na (*Niederländisch-Westindische Kompanie*) satılmıştır.²²⁷ Bu çerçevede büyük oyuncuların bulunduğu bir alanda, henüz kurulmakta olan, tecrübesiz, mali ve askeri açıdan yetersiz bir devlet, denizaşırı ticareti sürdürebilecek yeterli sermaye ve bilgi birikimi bulunmayan tüccarlardan da yoksun olarak “başarılı” olamamıştır. Ayrıca tüm bu faaliyetlerin Elektör'ün desteğine bağlı olduğu ve Brandenburg-Prusya Elektörünün, 1701'den itibaren de

²²⁴ Sven Klosa, Frankfurt am Main 2011, *a.g.k.*, s.29-31

²²⁵ *a.k.*, s.52

²²⁶ Ulrich van der Heyden, Berlin 2001, *a.g.k.*, s.44-52

²²⁷ Sven Klosa, Frankfurt am Main 2011, *a.g.k.*, s.29-31

Prusya Kralı'nın, önceliğinin feodal zümrelerle yaşadığı mali ve siyasi çekişme bağlamında iktidarını güçlendirmek olduğu unutulmamalıdır. Ancak tüm bunların kesiştiği nokta, Prusya Kralı'nın söz konusu faaliyetleri ne mali ne de siyasi olarak sürdürebilecek iktidar gücüne sahip olmasıdır. Prusya Kralı, feodal zümreleri tam olarak kontrol edemediğinden, başka deyişle gerekli siyasi güce sahip olmadığından, sömürge kazanımı için gerekli koşulları sağlama ve sürdürmede başarılı olamamıştır.

3. “Monarşik Bürokrasinin” Özgünlüğü ile Hukukun Ayırışması

Önceki bölümlerde anlatıldığı gibi Brandenburg-Prusya Elektörleri, özellikle Otuz Yıl Savaşları sonrasında düzenli ordu kurulmasına önem vermişlerdir. Bahsedildiği üzere, geçici olarak asker toplanması ve giderlerinin karşılanmasında, feodal zümrelerin engellemeleriyle karşılaşmaktadır. Şöyle ki, İsveç ile yaşanan Kuzey Savaşları sırasında 1656'da, Brandenburg-Prusya yaklaşık yirmibin asker toplamıştır. Savaş sonrasında askerleri finanse etmek istemeyen feodal zümrelerin baskısıyla bu sayı, 1667'de sekizbinikiyüze indirilmiştir. 1670'li yıllarda kırkbeşbine çıkan sayı, 1679'da önce yirmiyedibine inmiş, ardından yirmidokuzbin seviyesine çıkmıştır. Bu bağlamda, Prusya Kralı I.Friedrich'in yönetiminde ve barış döneminde ilk kez asker sayısının artması, düzenli ordunun 1713'te kurulduğu yorumlarına neden olmuştur.²²⁸

Öte yandan ordunun finansmanında özellikle müttefiklerden alınan sübvansiyonların da kullanıldığı belirtilmelidir. Brandenburg-Prusya'ya belirli bir ittifaka katılması ya da bulunduğu ittifaktan ayrılması için ödenen mali destekler, düzenli ordu için harcanmıştır. Örneğin 1668-1688 arasında Fransa'nın tümü düzenli ordunun yaratılmasında kullanılan toplamda dört milyon Livre gönderdiği bilinmektedir.²²⁹ Anlaşıldığı üzere müttefiklik ilişkisi, dini-mezhepsel kaygılarla kurulmamaktadır. Ancak düzenli ordu, sayısal artışın ötesinde bir örgütlenmeyi gerektirmektedir. Aksi takdirde güvenilir, sürekli ve yeterli mali kaynak olmaksızın sayı artışı, dönemsel bir gelişme olarak kalacaktır. Bu bağlamda düzenli ordunun kuruluşu, söz konusu yapısal değişikliğe bağlı olarak izlenebilir. Dolayısıyla

²²⁸ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, *a.g.k.*, s.206

²²⁹ Ilja Miecz, “Großen Themen der preußischen Geschichte. Preußen und Westeuropa”, *Handbuch der Preußischen Geschichte, Band I*, Wolfgang Neugebauer (Yay.), Walter de Gruyter Verlag, Berlin-New York 2009, s.516

1640’larda göreceli olarak oldukça zayıf olan Brandenburg-Prusya Ordusu, paralı askerlerin sürekli olarak görevlendirilmeye başlamasıyla birlikte 1688’de, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu’nda imparatorluk ordusundan sonra en kuvvetli askeri güç haline gelmiştir. Ancak ordudaki geleneksel unsurlar, daha uzun süre varlığını sürdürmüştür.²³⁰ Çünkü gerçekte birlikler, birer iktisadi birimdir. Anlaşmayla sadakati sağlanan, para ödenen ve asker toplayarak savaşması beklenen bir “komutan” ve bu komutanın ödeme yaptığı, dolayısıyla doğrudan komutana bağlı askerler, bu iktisadi birimin unsurlarıdır. Bu sebeple olası anlaşmazlıklarda komutanların savunmakla yükümlü oldukları kaleyi havaya uçurmak, başkaldıran yerel egemenin tarafına geçmek gibi keyfi uygulamaları ya da tehditleriyle karşılaşılabilir. Ancak zamanla bu olumsuzluklar kaldırılmış, monarka bağlılık sağlanmıştır.²³¹ Özellikle soylu olmayan, siyasi ve iktisadi açıdan monarka bağlı subayların sayısının artması, komutanların subayları atama hakkının kaldırılması, ordunun disipline edilmesinde önemli rol oynamıştır. Yeni yapılan askeri yasalar da bu yolda önemli araçlar olmuştur.²³² Görüldüğü gibi mevcut geleneksel iktisadi ve toplumsal ilişkilerin yerini, yeni bir otorite ve ilişkiler bütünü almaktadır. Daha sonra görüleceği gibi bu değişiklik, Prusya’nın dönemin şartları bağlamında geleneksel ussal monarşik-bürokratik yapısının, temel özelliğidir.

I.Friedrich Wilhelm, soyluların ekonomi-dışı zora ilişkin geleneksel yetkilerini, monarşi lehine sınırladıkça artık-ürün çekme süreci ve çekilen artık-ürünün dağıtımı üzerinden yürütülen mücadele giderek hukukî bir nitelik kazanmıştır. Monarşik-bürokratik otokrasinin artan şekilde genişlemesiyle devletin hukukla ilişkisinde, radikal bir değişiklik olmuş, Elektör’ün kişisel otoritesi giderek tüm hukukun kaynağı haline gelmiştir.²³³ Dolayısıyla burada sadece hukukî değil, siyasi bir mücadele de söz konusudur ve mücadele kamu hukukunun, geleneksel hukuk üzerinde egemenliğinin sağlanması bağlamında sürmektedir. Ancak “mutlak monarşi” ya da “merkezi feodalite”de, kamu hukukunun ayrı bir form olarak ortaya çıkışı, geleneksel hukukun aleyhine ve monarşinin güçlenmesiyle birlikte gerçekleşmektedir. Çünkü monark, soyluların özel hukuku olarak ayrıcalıklarını,

²³⁰ Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York 2009, *a.g.k.*, s.206-209

²³¹ *a.k.*, s.208,209

²³² *a.k.*, s.209

²³³ Hans Rosenberg, Cambridge/Massachusetts 1966, *a.g.k.*, s.46

merkezi yapı lehine ortadan kaldırdıkça, monarkın kişiliğinde ama aynı zamanda devletle özdeş bir hukukun oluşmasının yolunu açmaktadır. Öte yandan bu, mutlak monarşi ya da merkezi feodalitede “hukukun üstünlüğü” anlamına gelmemektedir. Aslında devlet yasalarla yönetilmektedir. Ancak yasalar, monarkın iradesini zorla tebaaya kabul ettirmek ve “kamunun yararına” olanın, kamuya rağmen zorla hayata geçirilmesi için vardır. Geline aşamada devlet ve toplum arasında *farklılaşma*, kamu ve özel arasında *ayrışma* görülmektedir.²³⁴ Ancak yine vurgulanmalıdır ki burada kamu, henüz kapitalist modern toplumdaki eşit vatandaşlar bütünü değildir. Her ne kadar aristokrasi ve kent kökenlilerin büyük bölümünü kapsıyor olsa da, hâlâ toplumun bütün üyelerini içermemektedir.

Değindiği gibi kamu hukuku ile hükümet üzerinde yasaların üstünlüğünün geçerli olduğu anlaşılmamalıdır. Çünkü yasalar aracılığıyla yönetmek, monarkın yasalara bağlılığı ve sorumluluğu demek değildir. Uygulamada kamu hukuku, idari hukuk ile özdeşir. Uygulama açısından kamu hukuku, yargılama alanları, kurumlar ve bağımsız yürütme organlarının faaliyetleri ile bunların geleneksel otoriteler ve tebaayla ilişkilerini düzenlemektedir. Kamu hukuku, despot yönetici ve emrindeki görevlileri, yavaş yavaş geleneksel hukuk ve idari yapıların yerine geçirerek, özel hukuk alanına hapsedmiştir. Özel hukuk ise, sadece monarkın ilgi alanı dışında kalan konulara uygulanmıştır.²³⁵ Bu durumda devlete, dolayısıyla monarka hizmet edenler, kamu hukuku alanında, monark adına özel ve kamu alan ayrımını da yapan farklı bir konuma yükselmiştir. Rosenberg’in deyişiyle kamu hukuku, yeni bürokratlar olan “kraliyet hizmetlileri” (*königliche Bediente*) tarafından uygulanmış ve kısmen de yapılmıştır.²³⁶ Kraliyet hizmetlileri, özellikle değişen toplumsal gerçeklik bağlamında zaman içerisinde, önce devlet görevlilerine (*Staatsdiener*), devlet görevlileri de Weberyen bürokrasinin ortaya çıkışıyla beraber “memur”lara (*Beamte*) dönüşmüştür. 18.yüzyılda “Beamte”, henüz kullanılmamaktadır. Sadece teknik bir ifade olarak egemene ait yetkilerle hareket ettiklerinden mültezimlere, memur denilmektedir. Alışlagelmiş kavramlar önce *kraliyet hizmetlileri*, 18.yüzyıl sonuna

²³⁴ a.k., s.46,47

²³⁵ a.k., s.47

²³⁶ a.k., s.47

doğru *devlet görevlileri*, ancak 19.yüzyılda günümüzdeki anlamıyla *memur* olmuştur.²³⁷

Hinrichs, idari organlar ve görevliler bağlamında Avrupa'nın en büyük güçlerinden biri olarak Fransa'nın diğer devletleri etkilediğini, Brandenburg-Prusya'nın da Fransa örneğinden, özellikle 17.yüzyıl boyunca etkilendiğini belirtmektedir. İdari yapının hem kavramları hem de içerikleri, kaynağını Fransa'dan almıştır. Hinrichs örnek olarak, özellikle komiserlik kavram ve uygulamasının Fransa'dan etkilenmesini vermektedir. Aynı zamanda, komiserin diğer görevlilerden farklı olduğunu, makamını satmadığını, her an monark tarafından azledilebildiği ve görevinin iptal edilebildiğini, 17.yüzyılda Brandenburg-Prusya'da kurumsal bir yapı üzerine inşa edilmekte olan devletin bu bağlamdaki "komiser" kavramını Fransa'dan aldığını ileri sürmektedir.²³⁸ Hinrichs, Elektör'e ve bir göreve sıkı bir şekilde bağlanan makam sahibi olarak komiserin, Büyük Elektör (1640-1688) döneminde görüldüğünü vurgulayarak, Fransa ile benzerliğin buraya kadar olduğunu ifade etmektedir. Özellikle "bürokrasi" bağlamında Brandenburg-Prusya'da, Fransa'dan çok farklı bir devlet yapılanması ortaya çıkmış ve bu yapılanma, Brandenburg-Prusya'yı bambaşka bir yöne götürmüştür. Yeni bir monarşi kurulurken görevliler ve idari organlar devletin, başka deyişle monarkın, ihtiyaçlarını yerine getirecek şekilde sürekli yeniden düzenlenmiştir. Rosenberg, Brandenburg-Prusya'da ortaya çıkan yapının Fransa'dan bazı temel farkları olduğunu belirtir. İlk olarak "savaş komiseri" kavramının gösterdiği gibi Brandenburg-Prusya monarşik-bürokrasinin askeri bir kökeni bulunmaktadır. 17.yüzyılda askeri bir devlet olarak inşa edilen monarşi, idari yapısını kesinlikle askeri ihtiyaçlarına göre düzenlemiştir. İkincisi, başka yerlerde olduğundan daha uzun süre sivil ve adalet yönetimi, mevcut feodal kurumlarla yürütülmüş ve zamanla bu kurumlar yeni devletin kurumları haline getirilmiştir. Üçüncüsü ise makam satışındaki farktır. Brandenburg-Prusya'da da makamlar satılabilmektedir. Ancak örneğin şehir meclislerindeki makamlar, "Askere Alma Sandığı"na (*Rekrutenkasse*) yapılan ödeme karşılığında satın alınabilmektedir.²³⁹ Burada dikkat çekici nokta, yine askeri bir amaca yönelik olarak ve doğrudan

²³⁷ Otto Hintze, *Beamtenum und Bürokratie*, Kersten Krüger (Yay.), Vandenhoeck&Ruprecht Verlag, Göttingen 1981, s.40,41

²³⁸ Ernst Hinrichs, *Fürsten und Mächte, Zum Problem des europäischen Absolutismus*, Vandenhoeck&Ruprecht Verlag, Göttingen 2000, s.168

²³⁹ a.k., s.168

merkezi otoriteye ödeme yapılmasıdır. Aynı zamanda bu kural soylu olmayanlar için de geçerlidir. Başka ifadeyle söz konusu görevlere gelebilmenin şartı soylu olmak değil, Askere Alma Sandığı'na ödeme yapmaktır. Böylece bir yandan düzenli ordu için kaynak yaratılırken diğer yandan devlet görevleri soylu olmayanlara açılmaktadır. Bu da bir tür makam satışı olmakla beraber, soyluluk ve rütbe gibi ayrıcalıkların önemini yitirmeye başladığını, yeteneğe dayalı ilerleme ilkesinin eski toplumsal ayrıcalıkların yerine geçtiğini göstermektedir.²⁴⁰

Makam satışıyla ilgili bir ayrıntı ise ayrıca önemlidir. Hintze, üst düzey önemli idari makamların değil, özellikle adaletle ilişkin görevlerin makam satışına konu olduğunu, ancak hiç bir zaman makam satışı istismarının Fransa'daki düzeye gelmediğini ve gereğinden fazla makam yaratılmadığını belirtmektedir.²⁴¹ Aslında bu durum, şimdiye kadar Elektör ve feodal zümreler arasındaki görece denge ya da Elektör'ün feodal zümrelerle uzlaşma arayışının yansımasıdır. Ekonomi-dışı zorun yargılama alanını öncelikli amacına ulaşana kadar feodal zümrelere bırakan Elektör, düzenli orduyu kurma başta olmak üzere diğer idari işleri ise tek elde toplamaktadır.

Hinrichs, diğer “mutlak monarşilerle” karşılaştırıldığında Brandenburg-Prusya'da görevlerin satılması ve bununla birlikte görülen yolsuzluğun tüm sistemi içine alan bir uygulama haline gelmediğini belirtmektedir.²⁴² Artık-ürün çekme mekanizmasının giderek daha etkin şekilde kontrol altına alınmasıyla soyluların yaşadığı kayıpların terfi, makam ve yeni görevlerle telafi edilmesi, Fransa örneğinin aksine hiç bir dönemde zaten kıt kaynaklara sahip ülkeyi zorlayacak bir düzeye ulaşmamıştır. Dolayısıyla artık-ürünün paylaşımında büyük anlaşmazlıklara yol açacak unsurların bulunmadığı söylenebilir. Bu bağlamda monarşi ve soylular arasındaki görece denge, monarkın köylü haklarını soylular aleyhine korunmasını zorunlu kılacak bir müdahale gerekmediği için sürmektedir.²⁴³ Bu sebeple azalarak makam satışı devam etse de monarşik bürokraside yer alan görevler, giderek meslek haline gelmiştir. Meslekleri devlet aygıtında çalışmak olan kraliyet hizmetlileri, Fransa başta olmak üzere diğer monarşilerde makam satışıyla göreve gelenlerden çok

²⁴⁰ Colin Mooers, Ankara 1997, *a.g.k.*, s.145

²⁴¹ Otto Hintze, Göttingen 1981, *a.g.k.*, s.38,39

²⁴² Ernst Hinrichs, Göttingen 2000, *a.g.k.*, s.169

²⁴³ Colin Mooers, Ankara 1997, *a.g.k.*, s.142

daha verimli şekilde vergi toplamış ve toplanmasını sağlamıştır.²⁴⁴ Fransa’da kraliyet görevlileri bireysel olarak hareket ederken, aynı ya da benzer işleri yürüten Prusya’dakiler ortak mesleki bir bilinç ve sorumluluk anlayışıyla görevlerini yerine getirmektedirler. Dolayısıyla kişisel ya da bağlı oldukları feodal zümreler hesabına değil, meslektaşlık ilişkisi içerisinde birlikte devlete daha verimli hizmet etmektedirler.²⁴⁵ I.Friedrich Wilhelm şöyle demektedir:²⁴⁶

“(Ya) Benim kavalıma göre dans etmeliler ya da şeytan beni alır.”²⁴⁷

Tüm bu gelişmelerden, Hohenzollern Hanedanı’nın mutlak bir idari yetkiye/idari otoriteye sahip monarşik bürokratik yapı kurmayı amaçladığı anlamı çıkarılmamalıdır. Rosenberg, I.Friedrich Wilhelm’in, bürokrasinin, soyluluğu da kontrol etmesi halinde monark karşısında son derece bağımsız bir hale gelebileceğini, bu tehlikeli durumun bürokrasiye aristokratların da alınmasıyla engellenebileceğini ön görerek, tek bir kurum içerisinde rekabet halinde iki ayrı toplumsal tabaka yarattığını ve monarka karşı birleşmelerini önlediğini belirtmektedir.²⁴⁸ I.Friedrich Wilhelm’in, ekonomi-dışı zorun bürokrasi elinde toplanacağını, bu gücü elinde toplayan bürokrasinin, feodal zümrelerin zayıflamasıyla birlikte toplum üzerinde de kontrolünü artıracığını hesaba kattığı söylenebilir. Gerçekten soyluların orduda hizmete zorlanması, tüm iktisadi ve toplumsal yapının askeri gerekliliklere göre düzenlenmesi, çok sayıda vergi ve resmin yerine genel bir vergi olan Toprak Vergisi’nin (*General Hufenschoss*) getirilmesi, borçlu soyluların malikânelerinin kraliyet mülklerine katılması gibi önlemler, Prusya monarşisinin kuruluşunda önemli olmuştur. Ancak diğer yandan bu önlemler, monarşik bürokrasinin sözü edilen gücünü de pekiştirmektedir. Vergiyi ödeyemeyen toprak sahibi soylu, önce yazılı olarak uyarılmakta, ardından malikâneyi terke zorlanmaktadır.²⁴⁹ Askeri gerekler üzerine yaratılan bürokrasiyle militarist bir devletin kurulmasının, bir taraftan başta Otuz Yıl Savaşları ile yaşanan ve varoluş

²⁴⁴ Hans Rosenberg, Cambridge/Massachusetts 1966, *a.g.k.*, s.39,40

²⁴⁵ Otto Hintze, Göttingen 1981, *a.g.k.*, s.38,39

²⁴⁶ *a.k.*, s.39

²⁴⁷ Bununla I.F.Wilhelm, kraliyet görevlilerinin kendisine bağlı olmaları ve talimatlarına göre hareket etmeleri gerektiğini, aksi takdirde krallığını kaybedeceğini anlatmak istemektedir. “*Sie sollen nach meiner Pfeife tanzen oder der Deufel hole mir*”.

²⁴⁸ Colin Mooers, Ankara 1997, *a.g.k.*, s.146 (Hannsjoachim Wolfgang Koch, *A History of Prussia*’dan aktaran)

²⁴⁹ Friedrich Gustav Schimmelfennig, *Die Preußischen direkten Steuern, Erster Theil*, zweite Auflage, Ferdinand Riegel Verlag, Potsdam 1843, s.122

sorunu olarak görülen dış tehditlerden korunma, diğer taraftan soyluların egemenliğini ortadan kaldırılma amacını taşıdığı belirtilmelidir.²⁵⁰

Fransa’da da artık-ürün çekme sürecinin merkezileşmesiyle kral ve çevresinde dağıtım amaçlı makamlar oluşturulmuştur. Bu makamlar aracılığıyla aristokrasi, artık-ürüne kendisi, yerinde yani kırsalda el koyamamakta, vergi ya da vergi benzeri formlarda merkezi düzeyde el koyulan artık-üründen saray ve çevresindeki makamlar aracılığıyla pay almaktadır.²⁵¹ Prusya’da da benzer bir gelişme görülmektedir. Ancak Prusya’da görece bu sürecin monark açısından daha kolay gerçekleştiği söylenebilir. Meslekîlik ve liyâkat, giderek Prusya idari yapısının temel özelliği haline gelmiş ve görevliler türdeşleşmiştir. Modern bürokratik devletin yükselmesiyle birlikte giderek toplumsal itibar ve statü, soyluluktan değil resmi görevlerden kaynaklanmaya başlamış, soylu olmayan, hatta yoksul insanlar daha sık olarak eski yerleşik aristokratların amirleri olmuşlardır. Artık kalıtsal saygınlığın yerini örgütsel statü, başka deyişle devlet görevindeki konum almaktadır.²⁵² Kraliyet hizmetlilerinin seçim yöntemleri de, bu değişime katkı sağlamıştır. İdari görevlere atamalar kesinlikle eğitilmiş, büyük ölçüde alay muhasebesinden yetişmiş (*Regimentsquartiermeister*) ya da ticaret, üretim, tarım konularında öğrenim görmüş kişilerden yapılmaktadır. Göreve atama için giriş sınavı ve hizmete adaylık süreci düzenlemeleri adaletle ilişkin görevler için 1755, idari görevler için 1770’de başlatılmıştır.²⁵³ Ayrıca kraliyet hizmetine atanacaklar hakkında soruşturma yapılması zorunluluğu da yine 1770’deki idari reformla neredeyse genelleştirilmiştir.²⁵⁴

Ücretler, yüksek olmamakla birlikte makul ve saygın bir hayat sürdürecektir. Kraliyet hizmetlilerinin, ücret için değil canla başla, varını yoğunu vererek, onurla hizmet etmesi beklenmektedir. Bu hizmet karşılığında patriarkal bir yaklaşım olarak monark da bu fedakârlığı karşılıksız bırakmayacaktır. Kraliyet hizmetlilerinin görev ve ücret güvenliği bulunmamaktadır.²⁵⁵ Monark, yetersiz görülen ya da herhangi bir şekilde uygun görmediği idari ya da adli alanda çalışan

²⁵⁰ Colin Mooers, Ankara 1997, *a.g.k.*, s.148

²⁵¹ Örsan Ö. Akbulut, “Kapitalizm ve Uluslaşma”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 47, Sayı 3, Eylül 2014, s.30

²⁵² Hans Rosenberg, Cambridge/Massachusetts 1966, *a.g.k.*, s.73,74

²⁵³ Otto Hintze, Göttingen 1981, *a.g.k.*, s.39,40

²⁵⁴ Colin Mooers, Ankara 1997, *a.g.k.*, s.152

²⁵⁵ Otto Hintze, Göttingen 1981, *a.g.k.*, s.40

kişiyi azletme yetkisini sahiptir. Ancak uygulamada, uyarılması düşünülen görevliler/hizmetliler hakkında amirler tarafından bir liste tutulmaktadır. Bu listenin monarka, azledeceği hizmetliler için ışık tutması beklenmektedir. Ancak liste, genellikle oldukça korumacı bir tutumla hazırlanmış, hemen hiç bir hizmetli yetersiz görülmesi sebebiyle azledilmemiştir.²⁵⁶ Dolayısıyla göreve son vermenin daha çok siyasi, doğru ifadeyle monarkın devlete ait amaçlarını paylaşmamakla ilgili olduğu söylenebilir.

Diğer Alman prensliklerinde ise, idari organlara Prusya'daki gibi hâkim olunamamış ve görevden almalar, Prusya'daki şekliyle uygulanamamıştır. Bu sebeple monark ve saray görevlisi arasındaki ilişki daha çok sözleşme bağı olarak görülmüştür. Ancak Prusya'da durum giderek kamu hukuku ve idari hukuk formunu almıştır. Oldukça zor sınavlarla mesleki yeterliliğin aranması özellikle soyluların, gerek idari gerekse adli alandaki görece hâkimiyetinin iyice azalmasına yol açmıştır. Reformlarla birlikte geleneksel yargı yetkisi soyluların elinden alınmış, 1 Haziran 1794'te yürürlüğe giren medeni, ceza ve kamu hukukunu bir kanunda toplayan Prusya Genel Ülke Hukuku (*ALR-Allgemeines Landrecht für die Preußische Staaten*) ile bu amaca büyük ölçüde ulaşılmıştır.²⁵⁷ Bu kanunun bir diğer özelliği ise devlet görevlilerinin yargı kararıyla azledilmesine dair düzenlemeler içermesidir. Kanunu hazırlayan hukukçular, tüm devlet görevlilerinin azledilmesinin belirli şartlara bağlanmasını, yani yasalara uygun olarak yargılama ve mahkeme kararıyla görevden alınmalarını istemişlerdir. Ancak bu ilk aşamada sadece yargıçlar için geçerli olmuştur. İdari alandaki devlet görevlilerinin, yapılacak yasalara uygun bir soruşturma sonrası Danışma Konseyi'nin ortak kararıyla ve monarkın onayıyla azledilmeleri mümkündür. Devlet görevlilerinin meslek güvenliği 1823'te Disiplin Soruşturması Yönetmeliği (*Verordnung über das Disziplinarverfahren*), 1825'te Emeklilik Haklarının Kuruluşu (*Einführung der Pensionsberechtigung*) ile giderek pekiştirilmiş, bir süre sonra zorunlu tayine karşı da koruma sağlanmıştır.²⁵⁸

Öte yandan vergi veren üretici sayısını artırmayı amaçlayan II. Friedrich ve Prusyalı yöneticiler, 1700'lerin ikinci yarısında İngiltere'nin tarım devrimiyle

²⁵⁶ a.k., s.40

²⁵⁷ a.k., s.41

²⁵⁸ a.k., s.41,42

yaşadığı başarıdan etkilenmiş, İngiltere'yi incelemek üzere temsilciler göndermiş, İngiliz tarım uzmanlarını davet etmişlerdir. Ancak burada İngiltere'deki tarımsal kapitalizmin Prusya'ya taşınması gibi bir amaçtan söz edilemez. Öncelikle Prusya'nın üzerinde yükseldiği feodal temeller, bu tür bir dönüşüme izin vermeyecektir. Aslında yapılan, yeni gelir kaynakları yaratma çabasıdır. Gerçekten de İngiliz uzmanlar, daha sonra geri gönderilmişlerdir. II. Friedrich'in tarım reformunu da, bu bağlamda değerlendirmek doğru olacaktır. Reformla birlikte köylülerin mülkiyet haklarında bazı gelişmeler olmuştur. Öyle ki köylüler açısından felaketle sonuçlanan 1525-1526 Köylü Savaşları'nın kaybedilmesiyle direniş bitmemiştir. Yedi Yıl Savaşları'nın sona erdiği 1763 ile 19.yüzyıl başlarına değin köylü isyanları devam etmiştir. Süregelen bu direnişin etkisi ve büyüyebileceği korkusuyla malikâne sahibi soylular, ücretli emeğin daha ucuz ve daha kolay denetlenebilir olduğuna ikna edilmişlerdir. Ancak devlet, yine de mülk sahibi köylülüğe dayalı, istikrarlı ve düzenli bir vergi kaynağı yaratamamıştır. Soyluluk ise, ekonomi-dışı zora ilişkin yetkilerini büyük ölçüde yitirmiştir.²⁵⁹

Diğer yandan Napolyon Fransa'sına karşı 1806'da alınan Jena ve Auerstedt yenilgileri, Prusya'da devletin ve toplumun yenilenmesine duyulan ihtiyacı açığa çıkarmıştır. 1807-1821 arasında Prusya'da hayata geçirilen reformlar, ülkenin yönetim alanlarına ayrılması gibi *devlet ve yönetime dair reformlar*, ırsî köleliğin kaldırılması, iş yeri açma serbestisi, loncaların kaldırılmasını içeren *iktisadi reformlar*, zorunlu öğrenim başta olmak üzere eğitime ve Yahudilere ilişkin *toplumsal reformlar* ve zorunlu askerlik, ordunun feodal unsurlardan arındırılmasını içeren *askeri reformlar* olarak sınıflandırılabilir.²⁶⁰ Aşama aşama hayata geçirilen tüm bu reformlar, öncelikle monarkın kişisel olarak güçlenmesini sağlamıştır. Ancak iktidar aracı olarak kullandığı idari yapı, giderek daha merkezi bir konum almıştır. Bu dönüşüm, monarşik otokrasiden, bürokratik mutlakçılığa geçiş olarak adlandırılabilir.²⁶¹

²⁵⁹ Colin Mooers, Ankara 1997, *a.g.k.*, s.153-161

²⁶⁰ Thomas Nipperdey, *Deutsche Geschichte 1800-1866, Bürgerwelt und starker Staat*, Verlag C.H.Beck, München 1983, s.33-69

²⁶¹ Hans Rosenberg, Cambridge/Massachusetts 1966, *a.g.k.*, s.175-202

Bölüm Değerlendirmesi

Alman coğrafyasındaki feodal yapı, çeşitli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların en önemlileri, vasallık ilişkisi dışında kalan, hür topraklar yani alleu ve köy topluluklarıdır. Köy topluluklarının, köylü isyanlarının çıkışını sağladığı, köy toplulukları olmaksızın, köylü isyanlarının yaşanamayacağı söylenmektedir. Köylü isyanları, salgın hastalıklar ve savaşlarla hem önemli ölçüde nüfus azalmış hem de ağır iktisadi kayıplar yaşanmıştır. Bu durum, prensler ve senyörleri, görece olarak köylülerin refahını ve güvenliği sağlayacak On İki Madde ve köylünün korunması gibi uygulamaları hayata geçirmeye zorlamıştır. Bunların “İyi Yönetim”in temel unsurlarını oluşturduğu söylenebilir. Ancak feodal yapı, Otuz Yıl Savaşları ve salgınlarla derinden sarsılmıştır. Bu dönemde feodal zümrelerin, ordu toplanması için borç vermeme gibi iktidarın yönetme erkini kullanmasını oldukça kısıtlayan tutumları, Hohenzollern Hanedanı’nı farklı bir yol izlemeye yöneltmiştir. En büyük feodal lord olarak Hohenzollern Hanedanı, tüm gücü kendinde toplamak ve diğer feodal lordlara bunu kabul ettirmek istemektedir. Bu yolu da, feodal zümrelerin etkisinin sınırlandırılmasıdır ve araç, monarşik-bürokratik yapı olmuştur. Söz konusu yapının çekirdeğini ise Genel Savaş Komiserliği oluşturmuştur. Düzenli ordunun kurulması ve bunun için güvenilir, sürekli gelir kaynakların yaratılması, Genel Savaş Komiserliği aracılığıyla yapılmak istenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Genel Savaş Komiserliği, giderek tüm faaliyetleri kontrol eden monarşik-bürokratik yapıya dönüşmüştür. Dolayısıyla Kameral-Polizy Bilim’in Çağdaş Yönetim Bilimlerine kökenliğinin tartışılmasında, Prusya’nın tarihsel-toplumsal gerçekliğinin, “mutlakçı devletin” ortaya çıkışı ve değişimine verdiği yön önemlidir. Fransa’da olduğu gibi Prusya da, siyasal birikim yoluyla, başka deyişle siyasal yapıların içinde ve bu yapılarla birlikte kapitalistleşmiştir. İngiltere ise Fransa ve Prusya’dan ayrılmaktadır. Çünkü “mutlakçı devletin” başarısız olduğu, siyasal yapı ile birlikte kapitalist üretim tarzının ilk olarak ortaya çıktığı İngiltere, yeni üretim tarzının diğer ülkeler üzerinde getirdiği üretim baskısıyla tüm toplumları eşitsiz ve birlikte gelişme yoluna

itmiştir.²⁶² Bu farklılaşmanın ilk görünür ve önemli sonucu, öncelikle Prusya’da vergi ve makam satışından “geleneksel-ussal” bir bürokrasiye ulaşılmasıdır. Prusya’da makam satışının en önemli nedenlerinin aşırı harcama sebebiyle topraklarını kaybeden soyluların gelir kayıplarının hizmete alınarak giderilmesi ve aynı zamanda hanedana bağlanarak rakip olmaktan çıkarılmalarının sağlanmak istenmesi ile devlet için gelir temini olduğu söylenebilir. “Mutlakçı devlet” yapılarının kuruluşu, aristokratları-soyluları, el koydukları artık-ürünü bu devlet yapısıyla paylaşmak zorunda bırakmıştır. Bu noktada vergi ve makam satışı, aristokratların-soyluların gelir kaybını gidermeye yönelik bir önlem olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Fransa’da savaş maliyesinin devlet gelirleri üzerindeki büyük baskısı, makam satışlarının artmasına ve hizmet soyluluğunun pekişmesine yol açmıştır. Prusya’da ise hatırlanacağı üzere devlet gelirleri üzerinde bu yönlü bir baskı olmadığından, aristokrasiye ödün verilmemiş, aksine sahip oldukları ayrıcalıklar zamanla kısıtlanmış ve görece özerkliklerinin giderek azalması devlet üzerindeki baskıyı da azaltmıştır. Bu şekilde, monarşik-bürokratik yapı kurulmuş, görevler meslekileştirilmiştir. Ancak bu monarşik-bürokratik yapının devletle kurduğu ilişki, aynı zamanda kapitalizmin gelişmesinin önünde bir engel olmuştur. Tarım reformuyla, köylü üzerindeki denetim artırılmış, köylünün üretiminin vergilendirilmesini sağlayacak yeni yöntemler bulunmuştur.²⁶³ Böylece kendi özerkliğini artıran devlet, aristokrasinin ayrıcalıklarını daha fazla törpülemiş ve devlet üzerindeki baskı kurma imkânlarını sınırlandırmıştır. Ancak aristokrasinin tümüyle güç kaybettiği ve devlet üzerinde baskı kurma olanaklarını kaybettiği düşünülmemelidir. Monarşik-bürokratik yapı üzerinde, geleneksel ve modern unsurların mücadelesi, II. Dünya Savaşı sonuna kadar sürmüştür. Ancak kapitalist gelişmenin eşitsiz ve birleşik niteliği, Junkerleri de kapitalist ilkelere uygun olarak çiftçilik yapmak zorunda bırakmıştır. Junkerler, devlete daha az bağımlı hale gelmeye başlamış, devlet ya da hizmet soyluluğuna katılım, cazibesini yitirmiştir. 1880’lere kadar en başarılısı Bismarck olmak üzere bu aristokratlar ve burjuvalar arasındaki mücadeleyi bir dengede tutmaya çalışan politikalar uygulanmıştır. Ancak Bismarck’ın eski tarz istikrarlı bir hizmet-devlet soyluluğu yaratma çabalarına dair

²⁶² Örsan Ö. Akbulut, *Siyaset ve Yönetim İlişkisi, Kuramsal ve Eleştirel Bir Yaklaşım*, Turhan Kitabevi, İkinci Bası, Ankara 2009, s.84

²⁶³ a.k., s.85 ve Colin Mooers, Ankara 1997, a.g.k., s.132-183

politikaları, kentte ve kırdaki yaşamın kapitalist niteliğinin önlenemez gelişimiyle başarısız olmuştur. Mooers'e göre, 1880'lerden itibaren Prusya'da kapitalist toplumsal ilişkilerin Alman endüstrisine yayılması ve tarımsal üretimin uluslararası kapitalizmin devrine dâhil edilmesi, ekonomi-dışı artık çekme biçimlerinin üzerine dayandığı toplumsal ilişkileri aşındırmış ve Prusya artan bir hızla kapitalistleşmeye başlamıştır.²⁶⁴

Alman liberalizmi, bürokratik yapı, Bismarck ile başlayan “yukarıdan devrim” olarak tanımlanabilecek politikalar bağlamında devlet eliyle yeni bir üretim tarzına geçiş süreci, toplumsal gerçeklikte ve buna paralel biçimde “yönetmelik gerçeliğinin” somutlaşmasındaki değişimin, pratik ve akademik yansımalarının Kameral-Polizey Bilim ve Devlet Bilimi yaklaşımı olduğu değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu bölümde gündeme getirilen gelişmeler bağlamında, Kameral-Polizey Bilim'in açıklanması, dönüşümü ve Devlet Bilimi'nin yaratılmasının daha anlaşılır olacağı düşünülmektedir.

²⁶⁴ Colin Mooers, Ankara 1997, *a.g.k.*, s.132-183 ve Örsan Ö.Akbulut, Ankara 2009, *a.g.k.*, s.84,85

İKİNCİ BÖLÜM

KAMERAL-POLİZEY BİLİMİN KURAMSAL DÜZLEMDE TARİHSEL TEMELLERİ

Bu bölümde, siyasi, toplumsal ve iktisadi koşullar bağlamında Kameral-Polizey Bilim'in oluşumu, nesnesi, nesnesindeki değişim ve toplumsal gerçeklikteki dönüşümle beraber başkalaşımı ya da terk edilişi irdelenecektir. Ardından Kameral ya da Polizey Bilim'in, Çağdaş Yönetim Bilimlerine tarihsel-kuramsal köken oluşturup oluşturmayacağı ele alınacaktır.

İlk bölümde, Prusya monarşisinin üzerinde yükseldiği iktisadi, siyasi ve toplumsal koşullar ile değişimi zorlayan dinamikler ayrıntılı şekilde incelenmişti. Dolayısıyla ilk aşamada bu tarihsel temel üzerinde, Hohenzollern monarşisinin kurulması öncesine ait yönetim bilgisinin, daha doğru deyişle yönetim pratiğinin, iktidar ilişkilerindeki değişimle, yani monarşinin kuruluşuyla birlikte nasıl oluştuğu ve içeriklendiği ele alınacaktır. Ardından yeni bir üretim tarzının yarattığı dönüşüm baskısıyla mevcut yönetim bilgisinin dönüşümü ve 19.yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren terk edilişi incelenecektir. Bu çaba, öncelikle Kameral ve Polizey Bilim'in Çağdaş Yönetim Bilimlerine kaynaklık edip edemeyeceği, yanı sıra Kameral-Polizey Bilim'den Devlet Bilimi'ne evrilmenin izlenip izlenemeyeceği sorusunun araştırılmasını içermektedir. Ardından, farklı bir toplumsal gerçekliğe geçiş aşamasında, Alman prensliklerinin tarihsel özgünlüğünün zorunlu sonucu olarak oluşturulmaya çalışılan yönetim bilgisi anlamında Devlet Bilimi'nin, çağdaş yönetim düşüncesine temel oluşturup oluşturamayacağı, eğer oluşturacağı kabul edilecekse, "kamunun yönetimi" olarak Devlet Bilimi'nin sosyal bilimlerdeki dağınkılığın/ayrışmanın giderilmesinde bir araç olup olamayacağı sorusunun yanıtlanmasını da içermektedir. Ancak bu ayrışmanın gösterilmesi, ayrı bir çalışma konusudur.

Akademik bir çalışma alanı ve bağımsız bir disiplin olarak araştırma nesnesinin tanımlanması için, kamu yönetiminin kurucu unsurlarının açıklanması gerekir.

Günümüzde yönetim olgusunu anlama ve açıklama çabaları, başlangıcını geçmişte aramakta, bu şekilde bir yandan meşruiyet kazanmak istenirken diğer yandan köken sorununu çözme amaçlamaktadır. Aslında çağdaş yönetim incelemelerinde savunulan görüşler, ne kadar eskiye dayandırılırsa, süregelen bir düşüncenin günümüzdeki devamı olduğu iddiasıyla, o kadar güçlü olduğuna ve kabul göreceğine inanılmaktadır. Bu bağlamda derli toplu bir bilgi kaynağı olarak ve özellikle Alman prensliklerinde akademik alana taşınması da göz önünde bulundurularak Kameral Bilim, kamu yönetiminin nesnesi tartışmalarında giderek merkezi bir konum almıştır.

Öncelikle Kameral-Polizey Bilim'in başlangıçtan bu yana Alman Dilindeki alanyazında ele alınışı ve bu bağlamda yaşanan sorunlar ile araştırma alanı olarak beraberinde taşıdığı zorluklar irdelenecektir. Sonrasında kavramların etimolojik kökeni, kullanım türleri açıklanacak, tanımlanmaları ve içeriklenmeleri, başka deyişle ifade ettikleri anlamın oluşumu ve değişimi incelenecektir.

Girişte belirtildiği gibi, incelenen dönemin alanyazınında Kameral ya da Polizey Bilim (*Kameralwissenschaft-Policey/Polizeywissenschaft*) ve Kameral-Polizey Bilimler (*Kameralwissenschaften-Policey/Polizeywissenschaften*) olarak kavramların çoğul-tekil iki farklı kullanımı görülmektedir. Tekil kullanımın daha çok Kameral Bilimi, sistemli bilgi üreten nomotetik bir bilim olarak gören yazarlardan kaynaklandığı söylenebilir. Çoğul kullanım ise bu çalışma alanını pratik bilgilere yaslanmış, çok sayıda disiplinin bir arada incelendiği çatı bilim olarak gören yazarlarca tercih edildiği değerlendirilmektedir. Aynı zamanda Kameral Bilim'i teorisi bulunmayan, felsefi içerikten yoksun, dolayısıyla devlet kavramına ulaşamayan bilgiler ve uygulamalar bütünü olarak gören yazarların da, kavramı çoğul şekliyle kullandıkları görülmektedir.

“Kameral Bilim” kavramını kullanan yazarlar, aynı zamanda alt dallara ayırırken “dar anlamıyla Kameral Bilim” yerine mali-iktisadi konuları ifade eden maliye gibi terimleri seçmişlerdir. Diğer yazarlara göre Kameral Bilimler ise üst kavramdır ve alt dallar arasında “dar anlamıyla Kameral Bilim” sayılmakta ve mali-iktisadi konuları içerdiği belirtilmektedir. Dolayısıyla bu tezde, ilk açıklama bağlamında Kameral Bilim ve Polizey Bilim kullanılmıştır. Diğer taraftan eserlerine yer verilen yazarların

konumlandıkları akademik pozisyona göre kullanımlarına dikkat edilmiş ve tekil-çoğul tercihi üzerinden yaklaşımları kısaca ortaya konmaya çalışılmıştır.

Konuların açıklanması sırasında zaman zaman sadece Kameral Bilim, Polizey Bilim ya da Kameral-Polizey Bilim şeklinde yazım tercih edilmiştir. Bu tercihin iki ana sebebi bulunmaktadır. İlki Kameral ve Polizey Bilim'in iç içe geçmişliği ve alan yazında 17. ve 18.yüzyılda içeriklerine dair net bir çizgi çizilmeksizin birlikte kullanımlarıyla ilgilidir. "Geniş anlamıyla Kameral Bilim" in ele alındığı eserler veya bölümlerde Polizey Bilim, alt dallardan biri olarak Kameral Bilim içerisinde sayılmaktadır. Ancak bu kez disiplini tanımlayan genel ifade, "Kameral Bilimler" olmaktadır. İncelenen dönemde de var olan bu karışıklığın bir ölçüde giderilebilmesi ve konunun daha rahat anlaşılabilmesi için ayrıma dikkat edilmiştir. Ancak giriş bölümünde belirtildiği üzere disiplin tüm içeriğiyle birlikte tek başına ifade edilmek istendiğinde "Kameral Bilim" kavramı tercih edilmiştir.

Polizey Bilim'in içeriğinin konuyla doğrudan ilişkisi olduğu ya da ağırlıklı şekilde içeriği oluşturduğu yerlerde, "Kameral-Polizey Bilim" kullanılmıştır. Diğer sebep, Polizey Bilim'in Kameral Bilim'den ayrı, daha çok tek başına bir disiplin olarak algılanmasıyla ilgilidir. Ayrıca bu yaklaşıma daha çok Polizey'i bir disiplin olarak "Politik Bilim" in öncüsü olarak gören günümüz yazarlarında rastlanmaktadır. Dolayısıyla bu durumu işaret eden noktalarda, Polizey Bilim şeklindeki kullanıma yer verilmiştir. Öte yandan burada ortaya konan tezler bağlamında Kameral Bilim'in, disiplini bütüncül şekilde kapsayan bir kavram olarak görüldüğü göz önünde bulundurulmalıdır.

İncelenen eserlerin dönemiyle ilintili olarak Alman Dilindeki değişime bağlı şekilde yazılışlarda değişiklikler görülmektedir. Örneğin *Cameral* ya da *Policey* şeklindeki yazım, özellikle ilk dönem eserlerde görülürken, 17.yüzyıl sonundan itibaren Kameral ya da Polizey kullanılmıştır. Zaman zaman Polizei da tercih edilmiştir. Yeknesaklık sağlamak ve dönemler arası kullanımlardaki çeşitlilik sebebiyle karışıklığa yol açmamak için tez boyunca Kameral ve Polizey biçimindeki yazım şekli seçilmiştir. Buradan hareketle kavramlar köken bilim açısından, içerik kazanmaları da göz önünde tutularak ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Böylece daha

sonra yapılacak açıklamalarda olası yanlış anlamaların önüne geçilmesi tasarlanmıştır.

Kısaca bu bölümde, ilk bölümün sonuçlarından yararlanılarak hem Kameral Bilim'in, hangi toplumsal gerçekliğin yönetim bilgisi olduğu ortaya konmaya çalışılacak hem de Kameral Bilim'in tarihi ayrıntılarıyla incelenecektir. Bu noktada kronolojiye dikkat edilmekle birlikte, daha çok içeriğin kavranması ve açıklanması amacının ağırlıklı olarak göz önünde bulundurulduğu vurgulanmalıdır. Ayrıca nesne ve köken tartışmaları göz önünde tutulmaya çalışılacak, kuruluşa ilişkin gelişme ve döneme özgü gerilimler ele alınacaktır. Aynı zamanda ilk bölüme atıflarla araştırma konusu derinlemesine tartışılacaktır. Ancak ilk bölümde olduğu gibi Kameral-Polizey kavramları tarihsellikleri içerisinde akademik ve pratik alan ayrımı dikkate alınarak açıklanacaktır. Öte yandan gerek Kameral gerekse Polizey Bilim'in nesnesi hakkında tartışmaların 19.yüzyılda bile sona ermediği, bu alanda çalışanlar arasında önemli yaklaşım farklılıkları olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

I. KAMERAL-POLİZEY BİLİM: KAVRAMLAR VE KISITLAR²⁶⁵

Bu bölümde ayrıntılarıyla inceleneceği üzere Kameral-Polizey Bilim'e ilişkin yanlış önemli algılardan ilki, alanyazının en azından Alman Dilinde bilim üreten çevrelerde sonlanmış ya da en azından konuyu bir sonuca bağlamış veya denemiş eserlerin var olduğuna ilişkindir. Ancak 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kameral-Polizey Bilim tek başına bütüncül şekilde ele alınmamış, ağırlıklı olarak ilintisi bağlamında maliye, yönetim gibi inceleme alanlarına dâhil edilmiştir. Az sayıdaki kaynak dışında Kameral-Polizey Bilim'i ele alan eserlerde, genellikle 18. ve 19.yüzyıldan kalma bazı kitap, sözlük ve ansiklopedilerdeki tanımlarla yetinilerek Kamera-Polizey kavramları açıklanmış, tarihsel gelişimi özetlenerek verilmiştir.²⁶⁶

Türkçe alanyazında, Kameral Bilim'i konu edinen ve önceki bölümde bazı örnekleri verilen son derece az çalışma bulunmaktadır. Hemen tümü İngilizce kaynaklar üzerinden yapılan araştırmaların, kullanılan kaynakların hatalarını

²⁶⁵ Kameral-Polizey Bilim'in tarihi ve gelişimiyle yakın ilişkisi ve Kameral-Polizey Bilim çalışmaları açısından önemi ve geniş kapsamı sebebiyle konu, giriş bölümü yerine ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

²⁶⁶ Hans Maier, *Die ältere deutsche Staats- und Verwaltungslehre (Polizeiwissenschaft), Ein Beitrag zur Geschichte der politischen Wissenschaft in Deutschland*, Hermann Luchterhand Verlag, Neuwied am Rhein-Berlin 1966, s.1-35

beraberinde taşıdığı değerlendirilmektedir. Ayrıca Türkçe alanyazında, Kameral Bilim'in ele alınışında ciddi maddi hatalar dışında önemli eksiklikler bulunduğu inanılmaktadır. Öte yandan Kameral Bilim'in ortaya çıkışı, tarihi, Aristocu yaklaşımın etkisi, düşünsel temelleri, gelişimi, değişimi, Polizey Bilim ile içsel bağı, diğer disiplinlerle ilişkisi ve Merkantilizm ile bağına ilişkin önemli tartışmalar ve yanıtlanmamış sorular bulunduğu söylenebilir. Merkantilizm ile Kameralizm arasındaki olası farklar bile dikkate değer tartışma noktalarıdır. Bu noktada belirtilmelidir ki, Merkantilizm'e dair tüm soruların yanıtlanma çabası, tezin amaçları ve kapsamı dışında kalmaktadır. Ancak sorunların ortaya konması ve irdelenmesinin, Kameral Bilim'in anlaşılması açısından oldukça önemli olduğu düşünülmekte ve bu çerçevede Kameral-Polizey Bilim'in çok daha fazla ilgiyi hak eden bir mirasa sahip olduğu değerlendirilmektedir. Ancak açıklanacağı üzere bu alanda çalışmanın bazı zorluklar içerdiği, aynı zamanda modern çağların akademik ilgisinin odağının değiştiği de unutulmamalıdır.

A. Araştırma Nesnesine İlişkin Sorunlar

Sorunların ilk dikkat çekenini Alman Diline ilişkindir ve iki temel kaynağı bulunmaktadır. Bu sorunlar, Kameral ve Polizey Bilim çalışmalarında hâlâ etkili olmaktadır ve günümüzde alana ilginin az olmasının ana sebebi denemese de dikkate değer nedenleri arasında sayılabilir.

Alman Dili ile ilintili ilk sorun, eserlerin “kırık yazı” olarak tercüme edilebilecek *Frakturschrift* ile basılmış olmasıdır. Kırık yazı, özellikle günümüz harflerine alışkın araştırmacılar için okumayı zorlaştıran ve yavaşlatan bir unsur olmuştur. Öte yandan Kameral Bilim, Polizey Bilim ve hatta Devlet Bilimi konusunda verilen eserlerin çok büyük bölümü, günümüzde alışık olunan harflerle yeniden yayınlanmamıştır. Sadece kırık yazıyla hazırlanmış eserlerin tıpkıbasımlarını bulmak mümkündür. Dolayısıyla Kameral Bilim ile Polizey Bilim'e dair yapılacak araştırmalar açısından temel ve vazgeçilemez olan kaynakların neredeyse tamamının Alman Dilinde yazılması ve kırık yazıyla basılmış olması, aşılması gereken ilk sorunu oluşturmaktadır. Bu sorun incelenen dönem açısından da geçerlidir. Çünkü bazı harflerin birbirine oldukça benzemesi ve basım tekniğinden kaynaklanan sıkıntılar, yazım hatalarına sebep

olmuştur. Bu hatalar, zaman zaman anlamlı cümleler oluşturulmasını engellemektedir.

İlk sorunla ilgili diğer engel, önemli bir konunun vurgulanması sırasında Latince, Yunanca ve daha az rastlansa da Fransızca uzun alıntılar yapılması, alıntıların Alman Diline tercüme edilmemesidir. Aynı şekilde örneğin Alman Hukuku büyük oranda Roma Hukuku'na yaslanmış olduğundan, Alman Dilindeki terim ve tanımlar yerine Latince kullanılması bir diğer engeldir. Genel olarak dönemin metinlerinde Latince ya da Yunanca'dan ödünç alınan kavramların tercih edildiği görülmektedir. Ancak bu konuda dönemin yazarlarında bir akıl karışıklığı olduğu açıktır. Çünkü kimi yazarlar özellikle feodal sisteme ve hukuk düzenine ilişkin konularda karşılık bulamadıklarından sadece Latince kavramları kullanırken, kimileri yeni türetilen Alman Dilindeki kavramlardan yararlanmışlardır. 18.yüzyılda Almanca, bir bilim dili olarak henüz oluşum aşamasındadır. Bu nedenle Latince ya da Almanca kavramların kullanılması konusunda aynı eser içerisinde ya da alanyazında yeknesaklık bulunmamaktadır.²⁶⁷ Söz konusu durumla birlikte kavramlara yüklenen anlamlarda birliğin sağlanamaması, aynı disiplin içerisinde yer alanlar arasında anlatımda karışıklığa ve dağınıklığa yol açmaktadır. Bunun da tartışmaları hem zorlaştırdığı hem de tartışmaların, konuyla ilgili akademisyenler ve yazarlar bağlamında geniş bir alanda yapılmasını engellediği söylenebilir.

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716), 1683'de istisnai olarak Alman Dilinde hazırladığı “Akıl ve dillerini daha iyi çalıştırmak için Almanlara uyarı” (*Ermahnung an die Teutsche, ihren verstand und sprache besser zu üben*) başlıklı yazısında Almancanın bilim dili olarak geliştirilmesini talep etmiştir. Ancak önceki birçok başarısız girişimden sonra bilim dili olarak Latince'den Alman Diline geçişin başlangıcı, 1687'de Christian Thomasius'un (1655-1728) son derece muhafazakâr olan Leipzig Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin ilan tahtasına ahlak felsefesi konusunda Alman Dilinde ders vereceğine dair duyuruyu asması kabul

²⁶⁷ Nico Dorn, Lena Oetsjens, Ulrich J. Schneider, “Die sachliche Erschließung von Zedlers Universal-Lexicon Einblicke in die Lexikographie des 18.Jahrhunderts”, *Zeitschrift der Deutschen Gesellschaft für die Erforschung des achtzehnten Jahrhunderts*, Jahrgang 33, Heft 1, Wallstein Verlag, Wolfenbüttel 2008, s.118

edilmektedir.²⁶⁸ Baskılar üzerine Leipzig’i terk ederek Halle Üniversitesi’ne geçen Thomasius, aynı zamanda Halle’de iktisat kürsüsünün kurulması ile Kameral Bilim’in üniversiteleşmesinde öncü rol oynayan, dönemin önemli bilim adamlarından biridir. İlk adımların 17.yüzyılın son çeyreğinde atıldığı düşünüldüğünde Kameral ve Polizey Bilim açısından durum daha anlaşılır olmaktadır. Şöyle ki, diğer alanlarda olduğu gibi Kameral ve Polizey Bilim yazarları da, diyalekt konuşan ve bu şekilde yazan kişilerdir.²⁶⁹ Dolayısıyla Alman Dilindeki yerel söylenişler, yazıya aktarılmakta, bu da okuma ve anlamayı zorlaştırmaktadır. Ayrıca bahse konu yıllarda Alman Dilinin şiirsel, uzun betimlemelere ve retoriğe dayalı üslubu bilimsel anlatımı zorlaştıran etmenlerdendir.²⁷⁰ Bununla birlikte erken Aydınlanma dönemi olan bu yıllarda Almanca, anlaşılması güç bir felsefe dili olarak ağıdalı, gizemli, uzun ve karmaşık cümle yapılarıyla yazılmaktadır. Bu geleneğin, sayılı da olsa 20.yüzyılda bile anlaşılması ve tercüme edilmesi zor eserlerde sürdüğü görülmektedir.²⁷¹ Söz konusu üslup, sadece felsefi metinlerin değil, aynı zamanda sosyal bilimlerin diğer alanlarındaki yazın mirasının modern çağlarda incelenmesini zorlaştıran bir etkidir.

Araştırma nesnesiyle ilişkili ikinci temel sorun, eserlerin her ne kadar önemli bir bölümü dijital ortama aktarılsa da ulaşılmasında yaşanan zorluklardır. Sadece Kameral Bilim ya da Kameral Bilimler adı altında değil, geniş anlamıyla Kameral Bilim içerisinde görülmesinden dolayı Polizey, Devlet Bilimi ve İktisat (*Ökonomie, Volkswirtschaft*) gibi disiplinlerden gelen yazın mirası, ciddi bir kaynak oluşturmaktadır. Ancak alanyazını oluşturan ve neredeyse tamamı Alman Dilinde olan bu eserler, çeşitli üniversite kütüphanelerinde iktisat, yönetim, etik, maliye gibi farklı başlıklar altında tasnif edilmiş, dağılmış durumdadır. Aynı zamanda koruma altında olmaları sebebiyle bu kitaplara erişim ve kopyalama olanakları kısıtlıdır.

Öte yandan 20.yüzyılın ilk yarısında Kameral ve Polizey Bilim hakkında yazılan kaynaklara ulaşmak da benzer şekilde zordur. Çünkü bu kaynaklar ya doktora tezleri ya da bunlardan üretilmiş ve az sayıda basılmış kitaplardır. Değinilen bu sorunların,

²⁶⁸ Peter von Polenz, *Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart, Band II, 17. und 18. Jahrhundert*, Walter de Gruyter Verlag, Berlin 1994, s.55,56

²⁶⁹ Nico Dorn, Lena Oetsjens, Ulrich J. Schneider, Wolfenbüttel 2008, *a.g.k.*, s.118-121

²⁷⁰ Peter von Polenz, Berlin 1994, *a.g.k.*, s.360

²⁷¹ *a.k.*, s.367

alanın incelenmesini zorlaştırdığı ve Kameral Bilim’e hakettiği değerin verilememesini az ya da çok etkilediği söylenebilir. Ancak değinileceği üzere Kameral Bilim’e ilginin azalmasının farklı sebepleri bulunmaktadır.

1. Kameral-Polizey Bilim İncelemelerinin Sınırları

1950 ve 1960’lı yıllarda Kameral ve Polizey Bilim sınırlı da olsa inceleme konusu yapıldığı, günümüzde ise sadece Kameral-Polizey Bilimi ele alan çalışmalara pek rastlanmadığı söylenebilir. İktisat, işletme, maliye, yönetim bilimi, siyaset bilimi ve hatta kamu politikaları gibi bazı disiplinlerin tarihi anlatılırken genellikle Kameral ve Polizey Bilim başlangıç noktası olarak alınmaktadır.²⁷² Ardından kısaca Kameral ve Polizey Bilim ile ilişkilendirilerek, bu yeni disiplinlerin gelişimleri Kameral ve Polizey Bilim bağlamında açıklanmaya çalışılmaktadır.²⁷³ Örneğin kamu politikası analizine ilişkin yazısında Von Beyme, Aristo’da “politik” kavramının her şeyden önce iyi ve adaletli düzene yöneldiğini, ancak 1656’da yazdığı “*Teutscher Fürstenstaat*”ta Veit Ludwig von Seckendorff (1626-1692)’un “politic” kavramını farklı şekilde ele aldığını ve “hükümdarın nasıl olması” gerektiğini değil, “nasıl yönetilmesi” gerektiğini açıkladığını belirtmektedir. Ardından da, Von Seckendorff’un günümüz anlamıyla hem de analitik ve normatif olarak “kamu politikasından” bahsettiğini ileri sürmektedir.²⁷⁴ Tümüyle farklı toplumsal gerçekliklerin taşıyıcısı kavramlar olması dolayısıyla Von Seckendorff’un modern kamu politikasının başlangıcı olarak görülmesi yanıltıcı olacaktır. Ancak sosyal bilimlerde birçok disiplinin kökenini aradığı yer olarak Kameral ve Polizey Bilim’in seçilmesini göstermesi açısından Von Beyme’nin ifadelerinin dikkat çekici bir örnek olduğu değerlendirilmektedir.²⁷⁵

²⁷²<http://www.polit-bits.de/Lernzone/Entwicklung%20der%20Politikwissenschaft%20seit%201871.pdf> (07.06.2017)

²⁷³ Klaus von Beyme, “Vorläufer der Politikfeldanalyse auf dem europäischen Kontinent”, *Lehrbuch der Politikfeldanalyse 2.0*, Klaus Schubert, Nils C. Bandelow (Yay.), zweite Auflage, Oldenburg Verlag, München 2009, s.7-127 ve Manfred G.Schmidt, “Policy-Analyse”, *Grundzüge der Politikwissenschaft*, Arno Mohr (Yay.), zweite Auflage, R.Oldenbourg Verlag, Wien-München 1997, s.567-605

²⁷⁴ Klaus von Beyme, München 2009, a.g.k., s.25

²⁷⁵ Polizey’den Politik Bilimlere geçiş ve kavram kullanımı tartışmaları için Williband Steinmetz, *Politik, Situationen eines Wortgebrauchs im Europa der Neuzeit*, Williband Steinmetz (Yay.), Historische Politikforschung Band 14, Campus Verlag, Frankfurt am Main 2007 ve Wilhelm Bleek, *Geschichte der Politikwissenschaft in Deutschland*, C.H.Beck Verlag, München 2001

Belirtildiği gibi birçok disiplinin nesnesi ve tarihine odaklanan sosyal bilimlerde hemen her alandaki eserlerde, Kameral-Polizey Bilim tarihine yer verilmektedir. Ancak Kameral-Polizey Bilim'i inceleyen monografilere rastlanmamaktadır. Polizey Bilim konusundaki çalışmalarıyla tanınan Maier de, bu kadar uzun süreli ve saygın bir bilim geleneğinin çoktan araştırmacılarını bulmuş olduğunun düşünüldüğünü, özellikle Kameral Bilim'in iktisadi ve mali tarafı için bu tespitin daha fazla geçerli olduğunu, ancak gerçeğin bunun aksini gösterdiğini belirtmektedir. Ayrıca Maier'e göre Kameral Bilim'in kucağından çıkan Polizey Bilim'in başlangıcı ve tarihini inceleyen birkaç eser²⁷⁶ bulunmaktadır.²⁷⁷ Ancak yeterince açıklayıcı olmayan Kameral-Polizey Bilim'in tarihine dair modern dönemlerin eserlerinin çok büyük çoğunluğu, konuyu yüzeysel olarak incelemekte, birbirinin tekrarı olarak tarihsel gelişimi sıralamakla yetinmektedirler. Diğer taraftan Kameral-Polizey Bilim hakkında, derli toplu, tutarlı ve ilişkileriyle birlikte ortaya konan eserler verilmediği gibi bu bilim yeterince takdir de edilmemiştir. Aynı zamanda konuyu sonuca bağlayan herhangi bir metin bulunmamaktadır.

Bu eksikliği ansiklopedi, lügat ya da diğer başvuru kitaplarının kapatabildiğini söyleme olanağı yoktur. 19.yüzyılda durum pek farklı değildir. Günther Heinrich von Berg'in (1765-1843) "Teutsches Policeyrecht" (*Alman Polizey Hukuku*) ve Robert von Mohl'ün (1799-1875) "Die Polizei-Wissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates" (*Hukuk Devleti İlkelerine Göre Polizey Bilim*) kitaplarıyla Kameral-Polizey Bilim'de tarihi bilinç ve gelişimi devam ettiren çizgi sona ermiştir. Bunları kısmen yönetim biliminin, spekülatif olarak oluşturulmuş, yeterli kaynaklara dayanmayan tarihi köken çalışmaları, kısmen de Polizey Bilim'in gelişimine yüzeysel olarak değinen yönetim tarihine ilişkin özel soruların incelendiği yazılar izlemiştir. Ancak Polizey Bilim kavramı bile bugüne değin tüm açılardan ele alınmamıştır. Dolayısıyla Polizey Bilim, tam anlamıyla bilinmemekte ve açıklanmayı beklemektedir.²⁷⁸ Buraya kadar ifade edilenlerden sadece Polizey Bilim'in ima edildiği sonucu çıkarılmamalıdır. Kameral Bilim ve Polizey Bilim arasındaki iç içelik bu tür bir ayrımı zaten büyük ölçüde anlamsız kılmaktadır. Ayrıca her iki

²⁷⁶ Hans Maier çalışmasını, 1965'te yayına hazırlamıştır. Dolayısıyla bu tarihe kadar olan dönemi kastetmektedir.

²⁷⁷ Hans Maier, Neuwied am Rhein-Berlin 1966, a.g.k., s.14,15

²⁷⁸ Hans Maier, Neuwied am Rhein-Berlin 1966, a.g.k., s.14-16

kavramının zaman zaman birbiri yerine kullanıldığı ve Kameral Bilim'in kapsayıcı üst kavram olduğu unutulmamalıdır.

Maier'den sonra tarihsel gelişimiyle birlikte, bütüncül bir şekilde Kameral-Polizy Bilim'i ele alan, 16.yüzyıldan başlayarak gelen yazın mirasını Merkantilizm gibi ilintili konularla birlikte ayrıntılı olarak inceleyen yayınlara pek rastlanmadığı söylenebilir. Kamu yönetimi incelemelerinde, ABD'nin etkisiyle ilginin farklı alanlara kayması, araştırılması gereken yazın mirasının kapsamı, erişim zorluğu ile kırık yazı, özellikle Aydınlanma ile birlikte Alman İdealist Felsefesi'nin ağıdalı üslubunun araştırmaları zorlaştırmasının, bu durumun en temel sebepleri olduğu değerlendirilmektedir. Eserlerde bölgesel söylenişlere/yazılışlara yer verilmesi de çalışmaları etkileyen bir engeldir. Ancak Kameral-Polizy Bilim'e ilgisizliğin gerçek sebebinin, yazın mirasının yarattığı engellerden değil, alanyazının ilgisinin özellikle ABD kaynaklı üretilen bilgilere, başka deyişle farklı yönere kaymasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca Kameral-Polizy Bilim'e ilişkin algının, özellikle Hukuk Devleti, demokrasi gibi yükselen değerler sebebiyle olumsuz yönde değişmesinin de ilgisizliği pekiştirdiği belirtilebilir.

2. Kameral-Polizy Bilime Yaklaşım

Magdalene Humbert'in 1937 tarihli Kameral-Polizy Bilim bibliyografyasına göre Alman prensliklerinde 15. ve 18. yüzyıllar arasında ondörtbinin üzerinde eser yayınlanmıştır. Bibliyografyada, hem tekrarlanan kayıtlar hem de farklı bir bilim dalına ait olanlar çıkarıldığında, yaklaşık yedibin kaynak bulunmaktadır.²⁷⁹ İsim endeksinin yer aldığı sayfalarda toplamda ondörtbinkırk kayda²⁸⁰ yer verilmiştir. Ancak aşağıda aktarıldığı gibi Humbert'in yaptığı sınıflandırma sebebiyle Kameral Bilim alanına ait sayılan eserler, aynı zamanda diğer alt başlıklarda da gösterilmiştir.²⁸¹ İki kez sayılmanın buradan kaynaklandığı açıktır. Diğer taraftan II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan yıkım nedeniyle bibliyografyada yer alan bazı

²⁷⁹ Dieter Schneider, *Betriebswirtschaftslehre, Band 4: Geschichte und Methoden der Wirtschaftswissenschaft*, Oldenburg Wissenschaftsverlag, München 2011, s.166

²⁸⁰ Ceyhun Gürkan, "Adam Smith'in Police Kavramı", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 16, Güz 2013, s.154

²⁸¹ Louise Sommer, "Bibliographie der Kammeralwissenschaften by Magdalene Humbert, Book Review", *Journal of Political Economy*, Vol. 48, No 3, 1940, s.451

eserlere artık tümüyle ya da kısmen ulaşamamaktadır.²⁸² Ancak bu eksikliklere rağmen Humbert'in çalışması en kapsamlı araştırma olarak durmaktadır.

Akademik alandaki ilginin azalmasının bir diğer nedeni, belirtildiği üzere Kameral-Polizy Bilim'in algılanışıyla ilgilidir. Polizy-Polizei kavramları gibi Polizy-Polizei Bilim'e modern çağlarda daha dar anlamıyla farklı ve olumsuz içerik yüklenmiştir. Liberal akımlarla birlikte Kameral-Polizy Bilim, hukuk devletinin karşısında her şeye müdahale eden bir yönetim biçimi olarak "Polis Devleti" ile ilişkilendirilerek bir kenara itilmiştir. Ancak Kameral-Polizy Bilim'in, günümüzdeki toplumda iç düzenin sağlanması, güvenlik anlamındaki "Polis" ile çok az bağıntısı bulunmaktadır.²⁸³ Bu durumun, eski ve artık geçerli olmayan, 19.yüzyılın aykırı, pek de bilimsel bulunmayan öğretilerinin kısa sürede terk edilerek en azından uzun bir süre tümüyle unutulmasında etkili olduğu söylenmektedir. Ancak Maier, yakından irdelendiğinde durumun farklı olduğunu belirtmektedir. Kameral-Polizy Bilim, ne düşünce açısından fakir, ne sadece tebaaya yönelik, ne de etkisi az ya da sınırlıdır. Aksine üniversitelerde kendini kabul ettiren ve içeriği çok sayıda metinde tekrar edilen Kameral-Polizy Bilim, önce saray, ardından devlet görevlilerinin eğitiminin önemli ve temel parçalarından biri haline gelmiştir. Dolayısıyla çok sayıda eser yaratılması yanı sıra içeriği de geniş bir alana yayılmıştır. Maier, konuya ilişkin önyargıları şu şekilde açıklamaktadır:²⁸⁴

"(Yaratılan eser sayısı ve içeriğin yayılması) Her ikisi de bu alanyazına, özel ön bilgilere sahip olmadan giren, Polizy Bilim'in pek bir önemi bulunmayan ve sınırlı bir çevreyi etkileyen bir disiplin olduğu yönündeki hâkim düşüncenin kendilerini yönetmesine/etkilemesine izin verenleri şaşırtmaktadır."

Belirtildiği gibi Humpert'in hazırladığı bibliyografyaya göre 15. ve 18.yüzyıl arasında ondört binin üzerinde Kameral Bilim başlığıyla eser bulunmaktadır. Ayrıca ağırlıklı olarak 17.yüzyıl, 18.yüzyıl ve 19.yüzyılın ilk dönemlerinden üçbinin üzerinde sadece Polizy Bilim başlığıyla çalışmaya rastlanmaktadır.²⁸⁵ Ayrıntılı olarak vermek gerekirse 1520-1850 arasında Humpert, ondört binin üzerinde Kameral Bilim konulu eser sayarken, Goldsmiths-Kress Collection'da 1450-1776

²⁸² Keith Tribe, *The Reformation of German Economic Discourse 1750-1840*, Cambridge University Press, Cambridge 1988, s.91

²⁸³ Hans Maier, *Neuwied am Rhein-Berlin 1966, a.g.k.*, s.17,18

²⁸⁴ *a.k.*, s.19

²⁸⁵ Louis Sommer, 1940, *a.g.k.*, s.451

arasında ondokuz binden fazla eserden bahsedilmektedir. Ancak bu eserler arasında, tercümeleler, yeni basımlar, mektuplar vd. de sayılmıştır.²⁸⁶ Zamanın akademik şartlarıyla değerlendirildiğinde, bu sayıların oldukça ciddi rakamları ifade ettiğı açıktır. Öte yandan eser sayısı Kameral-Polizey Bilim'in önemini ortaya koyması bakımından tek başına yeterli bir açıklama olamaz. Ancak 17.yüzyıl dâhil olmak üzere 18.yüzyıl ve 19.yüzyılın başında uzun süreli bir yazım geleneğı oluşmuş, bu akademik çevrelerle birlikte saray ve devlet görevlilerini, başka ifadeyle pratik uygulamaları etkilemiştir. Dolayısıyla I.Friedrich Wilhelm'in talimatıyla 1727'de ilk kürsülerin kurulması, ardından devlet görevlilerinin eğitiminde Kameral-Polizey Bilim'in temel bir yer edinmesi ve idari kademelerde yönetsel uygulamaların bu disiplinler kapsamında hayata geçirilmesi, etkisi sınırlı ve kenarda kalmış bir disiplin olmadığını göstermektedir.

Diğer taraftan Kameral Bilim, maliye, vergi, iktisat vb.; Polizey Bilim ise özellikle devlet biliminin nesnesinin oluşturulmasında kilit bir rol almıştır. Siyaset bilimini konu edinen hemen tüm çalışmalar, Policey-Polizey kavramını merkeze alarak, nesnelerini açıklamışlardır. Aynı zamanda üniversiteleşmesi sırasında her ne kadar I.Friedrich Wilhelm'in talimatı bulunsa da, Kameral Bilim'in karşılaştığı zorluklar bilinmektedir. Ancak zamanla bu yeni disiplin, Aristo ve Hristiyan felsefesinden beslenen etik ve politika disiplinlerinin akademik mirasçısı olmuştur.²⁸⁷

İlk bölümde feodal zümreler ile Elektör arasındaki gerilim içeren dengenin, merkezi otorite lehine değişmeye başladığı, Orta Çağ'ın feodal ilişkiler ağı içerisindeki insanın giderek, feodal lordlara değil devleti de ifade eden monarkın kişiliğine, ardından süreç içerisinde gelişen vatandaşlık ilişkisiyle devlete bağlanan özgür bireylere dönüşmesi incelenmiştir. Söz konusu dönemde, birey ve devlet düşüncesinin gelişmesiyle birlikte, *yasalarla iktidarın sınırlandırılmasının* karşısına *monarkın isteğinin yasa olması*, başka deyişle monarkın keyfi iktidarı, konmuştur. Kısaca Hukuk Devleti ile Kameral-Polizey düşüncesi karşıtlık ilişkisi içerisinde ele alınmıştır. Erken liberal siyasetçi ve devlet bilimcisi Wilhelm Joseph Behr (1775-

²⁸⁶ Joost Hengstmengel, *Divine Oeconomy The Role of Providence in Early-Modern Economic Thought before Adam Smith*, Erasmus Üniversitesi'ne sunulan, yayınlanmamış doktora tezi, Rotterdam 2015, s.3

<http://www.thesis.xlibx.info/th-economy/147983-1-joost-hengstmengel-hengstmengel-divine-economy-the-role-providen.php> (19.03.2016)

²⁸⁷ Hans Maier, Neuwied am Rhein-Berlin 1966, a.g.k., s.19-21

1851)²⁸⁸ 1848 tarihli kitabı “Allgemeine Polizei-Wissenschaftslehre” (*Genel Polizey Bilimi*)’nin girişinde “genellikle son dönemde polis devletlerinden (*Polizei-Staaten*) hukuk devletlerinin (*Rechtsstaaten*) karşıt tanımı olarak bahsedildiğini ifade etmektedir. Bunun nedeni ise, vatandaşların yasal özgürlük alanlarının son derece güçlü olan polis kavramıyla ilişkisinde” yatmaktadır.²⁸⁹ Diğer ifadeyle Polizey kavramının, sınırlandırılmamış hükümdar keyfiyetiyle ilişkilendirilmesi, hukuk devletiyle karşıtlık ilişkisinde görülmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda Kameral-Polizey Bilim’in gözden düştüğü söylenebilir. Bu durumun gerçek nedeninin ise, değişmekte olan toplumsal gerçeklik ve bunun yönetim alanına yansımaları olduğuna inanılmaktadır.

Tebanın refahı (*Wohlfahrt*) ve esenliği (*Glückseligkeit*), genelde Kameral ve özelde Polizey kavramının içeriğini oluşturmaktadır. İlk bölümde toplumsal yaşamın geçtiği aşamaların tecrübesiyle oluşan yönetim bilgisinin, kabaca tebaanın refahını sağlayan, iyi ve adaletli yönetim olarak “Gute Polizey” (*İyi Yönetim*)’i temel aldığı belirtilmişti. Adaletli ve tebaanın refahını amaçlayan bu idare tarzı, toplumun patrimonial bir şekilde yönetilmesini ifade etmektedir. Ancak Gute Polizey’in ana unsuru, toplumun babası olan ve yasalarla sınırlandırılmamış hükümdarın bahşediciliğidir. Ancak artık 19.yüzyılın ikinci yarısında Prusya’da, Hukuk Devleti (*Rechtsstaat*) kavramı, erken liberal akımlarla birlikte etkili olmaktadır. Von Stein’a göre, Hukuk Devleti kavramının temelinde yatan fikir, devlet yaşamında geçerli düzenin ve dolayısıyla yönetimin, sadece kanunlara göre belirlenmesidir. Bu tanım bağlamında Von Stein, Hukuk Devleti’nin saf Almanca bir kavram olduğunu vurgulamaktadır.²⁹⁰ Çünkü aslında Hukuk Devleti kavramı ilk kez Prusya’da ortaya çıkmamıştır. Ancak kavramın başka anlamları yüklendiği Fransa ve İngiltere’den farklı olarak Prusya’da bu tartışmalar meşruti monarşiye geçiş döneminde yapılmaktadır. Bu çerçevede Hukuk Devleti kavramının yükseldiği bir zamanda Kameral-Polizey Bilim, baskıcı ve sert müdahaleci, patrimonial bir yönetimi ifade etmekte, bir anlamda lanetlenmektedir. Hukuk Devleti kavramıyla karşıtlık ilişkisi ve

²⁸⁸ <https://www.deutsche-biographie.de/sfz3565.html#ndbcontent> (13.06.2017)

²⁸⁹ Wilhelm Joseph Behr, *Polizei-Wissenschaftslehre oder pragmatische Theorie der Polizei-Gesetzgebung und Verwaltung, Erster Band*, Verlag der Officin des Fränkischen Merkur, Bamberg 1848, s.3

²⁹⁰ Lorenz von Stein, “*Die Verwaltungslehre, Zweiter Theil, Die Lehre von der Innern Verwaltung*”, Verlag der J.G.Cotta’schen Buchhandlung, Stuttgart 1866, s.21

Kameral-Polizey Bilim çalışmalarına yansımaları sonraki bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

B. Kavram ve İçerik Olarak Kameral ve Polizey

Kameral ve Polizey Bilim konusunda 17. ve 19.yüzyılın ilk dönemlerine değin verilen eserlerin ortak noktalarından biri, kavramların köken bilim açısından irdelenmesi, ardından kelime anlamının ve zaman içerisindeki değişimi üzerinden içeriklerinin ortaya konmasıdır. Kameral ve Polizey Bilim'in tarihi anlatılmadan önce kelimelerin, söz konusu bilimleri tanımlayan kavramlar haline gelişi ele alınmaktadır. Bu yöntemin nedeni ise kelimelerin kökeni, "bilimsel" bir kavram haline gelmeleri ve ieriklenmeleri irdelenmeden, Kameral ve Polizey Bilim'in nesnesinin ortaya konamayacağı şeklinde açıklanmaktadır. Aynı şekilde ansiklopedi ve sözlüklerde Kameral ve Polizey Bilim'in incelendiği maddeler, yine kelimelerin kökeninin ele alınmasıyla başlamaktadır. Tüm eserlerin Kameral Bilim'e ayrılan bölümlerinde açıklamalar, *camera* kelimesiyle yapılmaktadır. Sonrasında camera'nın Alman Diline "oda" anlamına gelen *Kammer* olarak geçmesi ve anlamın dönüşümü anlatılmaktadır. Polizey için benzer biçimde önce Yunanca *politeia* kelimesi gündeme getirilmekte, Aristo ile Platon'un yaklaşımları üzerinden bu kelimenin içeriği ele alınmaktadır. Bir sonraki aşamada, tarihsel bağlamında Kameral-Polizey Bilim'in nesnesi irdelenmektedir.

Bu bölümde, köken bilim açısından Kameral ve Polizey kelimeleri incelenecek, toplumsal gerçeklik ve dolayısıyla iktisadi-toplumsal yapıdaki değişime paralel biçimde, idari örgütlenmedeki dönüşüm ortaya konmaya çalışılacaktır. İdari yapıdaki değişimin, daha doğru ifadeyle yayılma ve karmaşıklaşmanın, doğal olarak Kameral-Polizey Bilim'in içeriğinin de genişlemesinin ve kapsadığı alanın yayılmasına yol açtığı düşünülmektedir. Çünkü iktisadi-toplumsal yapının karmaşıklaşmasıyla yönetime ilişkin pratik uygulamaların çeşitlendiği, çok sayıda dala ayrıldığına inanılmaktadır.

Bir yandan pratiğe dayanan eski uygulamaların yetersizliği, diğer yandan iktisadi-toplumsal hayatta yaşanan gelişmeler sebebiyle yeni yöntemlere duyulan ihtiyaç arttığı söylenebilir. Ayrıca bu noktada, Otuz Yıl Savaşları'nın yarattığı yıkım ve bu yıkımın aşılma çabalarının göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanmalıdır. Bu

çerçevede söz konusu ihtiyaçlar bütününe kapsayan çok sayıda yasa, düzenleme, yönetmelik ve özellikle pratik uygulama bilgilerine devlet görevlilerinin hâkim olamayışı, bilimsel alanda yaşanan gelişmelerle birlikte doğa bilimlerindeki benzer şekilde sınıflandırma ve sistemleştirme çabasını beraberinde getirdiği değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu bölümde, kavramlar ve Kameral-Polizey Bilim'in nesnesinin ortaya konması yanı sıra, ayrıca pratik bilgiler yığının bir bilim dalı haline getirilme çabaları ve dönemin yaygın iktisadi anlayışı Merkantilizm ile ilişkisi ve farkı irdelenecektir.

1. Kavram Olarak Kameral

Türkçe alanyazında da Kameral Bilim'e yer veren ya da değinen hemen tüm çalışmalarda ağırlıklı olarak Kameralizm ifadesi kullanılmakta, Latince "camera" kelimesinden türediği, "oda" anlamına geldiği, ancak gerçek anlamının "hazine odası" olduğu belirtilmektedir.²⁹¹ Aslında Kameral Bilim'i konu edinen makale, kitap bölümü ya da kitap gibi Almanca, Flemenkçe, İsveççe ya da İngilizce, eski ya da yeni diğer kaynaklarda da, ağırlıklı olarak "camera" kelimesiyle eşanlamlı olarak Alman Dilinde türetilen "Kammer" kelimesinden Kameral Bilim (*Kameral ya da Kameral-wissenschaft*) kavramının ortaya çıktığı vurgulanmaktadır.²⁹² Bu vurgu ardından "hükümdarın hazinesinin saklandığı oda" ile ilişkilendirilmekte, yöneticinin hazinesinin yönetimi ve ençoklaştırılması amacına dönük çabalar bütünü olarak kısa bir Kameral Bilim tanımı yapılmaktadır. Kameral Bilim ya da Kameral Bilimler ayrımı konusunda herhangi bir bilgi olmadığı gibi bu yönde bir ayrımın farkındalığına ya da ayrımın önemine dair net bir ifadeye de rastlanmamıştır. Aynı zamanda Kameral ve Polizey arasındaki ayrım ya açıklanmamakta ya da yine ayrıntılarına girilmeden yüzeysel olarak kabaca ilki mali ve diğeri güvenlik ya da iç siyasi işlerle ilişkili olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan Türkçe alanyazında, kullanım şeklinin, kavramın içeriğinin ve köken bilim açısından gelişiminin ele alınmadığı görülmektedir.²⁹³ Ayrıca genel hatlarıyla bir iç içe geçmişlik gözlense de

²⁹¹ Bu kaynaklar arasında Ali Rıza Saklı, Temmuz 2013, *a.g.k.*, s.285-294; Durmuş Hocaoglu, Kasım-Aralık 1997, *a.g.k.*, s.375-381; Mehmet Aktel, Uysal Kerman, Yakup Altan vd., Haziran 2015, *a.g.k.*, s.83-98 sayılabilir.

²⁹² Karl Heinrich Rau, *Über die Kameralwissenschaft, Entwicklung ihres Wesens und ihrer Theile*, Universitäts-Buchhandlung von C.F.Winter, Heidelberg 1825, s.3

²⁹³ Ali Rıza Saklı, Temmuz 2013, *a.g.k.*, s.285-294; Durmuş Hocaoglu, Kasım-Aralık 1997, *a.g.k.*, s.375-381; Mehmet Aktel, Uysal Kerman, Yakup Altan vd., Haziran 2015, *a.g.k.*, s.83-98

18. ve 19.yüzyılda Alman Dilinde yazılan kaynaklarda, Kameral-Polizey Bilim tanımının farklılıklar içerdiği görülmektedir. Bu farklara, Kameral-Polizey Bilim'in tanımı ve gelişimi kapsamında ayrıntılarıyla yer verilecektir.

Latince camer/camera/camerae'nın karşılığı, kubbe, kubbeli ya da kemerli tavan, kemerdur.²⁹⁴ Kameralwissenschaft'ın kökenini aldığı Kammer ise, oda, asıl oturma odalarının dışında veya yanında bir yer, meclis, tilki, tavşan gibi hayvanların ini, elbise deposu anlamını taşımaktadır.²⁹⁵ Ancak Alman Dilinde oda için genellikle *das Zimmer* kullanılmaktadır. Dolayısıyla Zimmer ve Kammer arasında bir anlam farkı olması gerektiği açıktır. Jacob ve Wilhelm Grimm'in hazırladığı, tamamlanması yaklaşık yüzyıl süren ve tüm zamanların en önemli lügat çalışmalarından biri olan "Deutsches Wörterbuch" (*Alman Sözlüğü*)'nde, Kammer'in ayrıntılı anlamları verilmiştir. Buna göre Goethe, eserlerinde *Kammer*'i, tavanı ışıldayan, duvarları parıldayan *Zimmer* ile değiştirdiğini ifade etmektedir.²⁹⁶ Çünkü günlük kullanımda Kammer, eşyalar saklanacağı için ısıtılmayan ve süslenmeyen yerdir. Ancak sözlükte, sıradan insanlar açısından bu anlamı yanı sıra Kammer'in, "soyluların elbise vb. başta olmak üzere değerli eşyalarının saklandığı yer" tanımı ile maliye yönetimini tanımlayan "Finanzverwaltung" gibi idari organlarla ilişkili anlamlarına da yer verilmiştir.²⁹⁷

1940 tarihli Der Sprach-Brockhaus'da Kammer, "ısıtılmayan oda, kapalı alan, çok sayıda yargıcın bulunduğu adalet sarayı, devlet daireleri ve komisyonlarının isimlerinin temel parçası, hükümdarın güvenilir divanı" ile karşılanmıştır.²⁹⁸ 1930 tarihli bir diğer sözlükte Kammer'in, "küçük oda, prensin odası, kemerli hazine odası, prene ait bütçeyi yöneten makam (*Rentkammer*), kentin maliye dairesi, ülke temsilcilerinin toplandığı mekân" gibi anlamlarına yer verilmiştir.²⁹⁹

Baumstark, Kammer kelimesinin Doğu ve Batı dillerinin hemen hepsinde aynı anlamı içerecek şekilde var olduğunu, Doğu dilleriyle eski Yunanca ve Latince'yi

²⁹⁴ Sina Kabağağ, Erdal Alover, *Latince-Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1995, s.68

²⁹⁵ Arif Cemil Denker, Bülent Davran, İstanbul 1973, *a.g.k.*, s.364

²⁹⁶ Jacob Grimm, Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, fünfter Band, Verlag von S.Hirzel, Leipzig 1873, s.109-115

²⁹⁷ *a.k.*, s.112-115

²⁹⁸ Der Sprach-Brockhaus, F.U.Brockhaus Yayınevi, Leipzig 1940, s.294

²⁹⁹ Walther Schmidt, Emil Kraetsch, *Wessely-Schmidt Deutscher Wortschatz, Handwörterbuch der deutschen Sprache*, siebte Auflage, Carl Henschel Verlag, Berlin 1930, s.579

kastettiğini belirtmektedir. Genel olarak Kammer, “kemerli oda” (*gewölbter Raum*) ve “oda” (*Gemach, Zimmer*) demek iken zamanla kapalı alan/oda (*Verschluß*), gizli oda, yatak odası, gizli şeyler için oda, anlamını kazanmıştır. Bazı sözlük ve kaynaklara göre eski Yunanca’da “karaya döndüğünde ev olarak kullanılan gemi”, “gizli kemerli gemi” anlamında “camera”, Orta Çağda giderek idari organların toplandığı yer anlamını kazanmıştır.³⁰⁰

Rau’ya göre Kameral Bilim’in daha yakından incelenmesi için bağlantılı kavramların tarihine inilmelidir. Yunanca’da camera’yı Herodot, kemerli, üstü kapalı vagon/araba; Strabon, yine kemerli, üstü kapalı araç; Tacitus ise dalgalardan korunmak için kapalı güverteli gemi olarak tarif etmiştir. Tüm bu tanımların ortak noktası, “kapalı ve korunaklı bir alan ya da taşıt”ın ifade edilmesidir. Alman Dilinde Kammer kelimesi ayrıca, eğimli bir tavanla kapatılmış oyuk ya da boşluk karşılığı olarak kalp odacığı (*Herz-Kammer*) gibi çeşitli kelimelerin türetilmesinde kullanım alanı bulmuştur. Romalılarda daha çok, “kemerli oda” anlamıyla dilde yer etmiştir. Almanlar arasında bir sanat olarak kemerli oda yapımı oldukça erken dönemlerde yayılmış, özellikle soyluların evlerinin vazgeçilmezi olmuştur. Dayanıklı bir inşaat tarzı olarak yangınlardan korunma ve değerli eşyaların saklanması için bu kemerli odalardan yararlanılmıştır.³⁰¹ Görüldüğü gibi Latince ve Yunanca’da bulunan kemerli kapalı bir alanı anlatan camera kelimesi, Alman Dilinde de zamanla çeşitli kapalı alanların ifade edilmesinde kullanılmıştır. Ancak anlaşılan masraflı bir yapım tarzı olması dolayısıyla zamanla soylularla ve mali güçle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca soyluların daha güvenli olduğu düşüncesiyle özellikle değerli eşyalarını saklamakta bu tür odaları kullanmalarının, zamanla hazine odası (*Der Schatz-Kammer*) anlamını kazanmasını sağladığı açıktır.

Aydınlanma ve sanayileşme arasında Alman Dilindeki yazılan en önemli ansiklopedilerden biri, 1785 tarihli “İktisadi-Teknolojik Ansiklopedi ya da Devlet, Şehir, Ev ve Tarım İktisadi’nin Genel Sistemi” (*Oekonomish-technologische Encyclopädie oder allgemeines System der Stats-, Stadt-, Haus- und Land-Wirtschaft*)’dır. Bu ansiklopedi de yer alan açıklamaların izlenmesi, söz konusu

³⁰⁰ Edward Baumstark, *Kameralistische Encyclopädie. Handbuch der Kameralwissenschaften und ihrer Literatur für Rechts- und Verwaltungsbeamte, Landstände, Gemeinde-Räthe und Kameral-Candidaten*, Druck und Verlag von Karl Groos, Heidelberg und Leipzig 1835, s.4

³⁰¹ Karl Heinrich Rau, Heidelberg 1825, *a.g.k.*, s.3

dönemde Kammer ve Kameral Bilim'in nasıl kavrandığının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Ansiklopedinin kurucusu Krünitz, Kammer'in camera kökeninden geldiğini vurgulayarak, oda anlamına dair hemen hemen aynı bilgileri vermekte, soylulara ait odaların kastedildiğini belirtmekte, ancak zamanla kemerli oda anlamının yerini, büyük ve uzun salona bıraktığını aktarmaktadır. Ayrıca değerli eşyaların iktidar sahiplerinin yatak odasında saklanmasından dolayı hazine odası anlamını da aldığını, öte yandan artık bu kullanımın eskidiğini ifade etmektedir.³⁰² Oda, yerin üstündedir ve fırın ya da ocak bulunmaz. Dolayısıyla kiler ile koğuştan ayrılır ve yangın çıkma olasılığı hemen hiç yoktur. Krünitz'e göre hazine odası anlamı nedeniyle prenslerin ya da bölgesel iktidar sahiplerinin gelirlerini yöneten danışmanlar ya da görevlilere, *Kammer* ya da *Kammer-Collegium* denmektedir.³⁰³ Benzer şekilde iktidar sahibi soylunun odasını anlatması sebebiyle *Kammer-Gericht*, en yüksek mahkemedir. Çünkü prens ya da monarkın odası, diğer mahkemelerden üstünlüğü ve bağımsızlığı ifade etmektedir. Ancak Hollanda'da bazı kentlerde ve İsveç'te *Kammer-Gericht* alt düzeydeki mahkemeler için kullanılmıştır.³⁰⁴

18.yüzyılın en kapsamlı ansiklopedi projesi olan, 1732-1754 arasında yayınlanan *Zedler-Lexikon*'da³⁰⁵ yine camera'nın, prence ait oda olduğu, ancak tahıl, şarap vb. saklanan, Latince oyuk, mağara gibi anlamlara gelen *caverna* ile karıştırılmaması gerektiği belirtilmektedir.³⁰⁶ Krünitz'in eserinde vurguladığı gibi *Zedler-Lexikon*'da da, dönemin yazım kurallarıyla *Cammer*, belirli bazı danışman ya da görevlilerin toplandıkları yer olarak tarif edilmekte, Hoff-Cammer (*Saray Divanı*) Kriegs-Cammer (*Savaş Divanı*) gibi örnekler verilmektedir.³⁰⁷

Ele alınan tanımlar ardından belgeler üzerinden Kammer'in tanımı ve içeriğinin gelişiminin açıklanması yararlı olacaktır. Karolenj İmparatoru Şarlman (*Karl der Große*) vasiyetinde, kişisel hazinesindeki para ile değerli eşyaların fakirlere ve kiliseye dağıtılmasını (*thesauris suis atque pecunia, quae in illa die in camera eius inventa est*) istemektedir. 814 yılında ölen Şarlman'ın vasiyetindeki camera, hazine

³⁰² Johann Georg Krünitz, *Oekonomisch-technologische Encyklopädie oder allgemeines System der Stats-, Stadt-, Haus- und Land-Wirtschaft*, 33.Theil, Joachim Pauli Buchhändler, Berlin 1785, s.197-203

³⁰³ a.k., s.197-203

³⁰⁴ a.k., s.201

³⁰⁵ <https://www.zedler-lexikon.de/index.html?c=zedlerinfo&l=de> (07.06.2017)

³⁰⁶ Johann Heinrich Zedler, Halle und Leipzig 1733, a.g.k., s.376,377

³⁰⁷ a.k., s.425

odasını işaret etmektedir. Ancak başka bazı belgelerde Kammer, para cezalarıyla bağlantılı olarak yer almaktadır. Dolayısıyla cezaların ödendiği kasayı ifade ettiği de söylenebilir. Ödemelerle ilgilenen makamlar ise *fiscus*, *palatium* ya da Şarlman'ın torunu II. Ludwig (*Ludwig der Deutsche*) döneminde olduğu gibi imparatorluk kasası anlamıyla *imperialis camera* olarak adlandırılmıştır. Bu adlandırmanın onuncu yüzyıldan itibaren süreklilik kazandığı ileri sürülmektedir. Öyle ki Kutsal Roma Cermen İmparatoru I.Berengar'ın 916 tarihli bir belgesinde, *sarayımızın kasası* anlamıyla *camera palatii nostri* kullanılmıştır. Diğer dünyevi ve ruhani iktidar sahipleri de kasalarını *camera nostra* yani *odamız* olarak isimlendirmişlerdir.³⁰⁸

Rau, Kammer'in sadece değerli eşyaların tutulduğu bir alan değil, oturma ve yatak odası anlamı taşıdığını, Frank Sarayı'ndaki *Camerarius*'un, kralın yatak odasını anlattığını aktarmaktadır. Dolayısıyla kralın özel işleri ve bakımından sorumlu bir çeşit Hasodabaşı olarak *Kammerherr* gibi birçok kullanım şekli ortaya çıkmış ve Kammer kelimesi, kralla yakınlık ve kralla kurulan kişisel bağ ile de ilişkilendirilir olmuştur.³⁰⁹ Bu tür bir içerik kazanımı Kammer sözcüğünün doğrudan yönetim organları, bilgisi ve yöntemlerine dair alanlarda kullanım bulmasına yol açmıştır.

Baumstark, benzer şekilde Frank krallarının özel odaları ve kişisel servetleri için idari, askeri, kültürel ya da kiliseye ilişkin emirnamelerde hazine odası anlamında *Camerarius* kullanıldığını, ancak bunun “devlet kasası” (*Staatskasse*) anlamına gelmediğini belirtmektedir. Rau ile birlikte Baumstark da, Dagoberti'nin eserinden alıntı yaparak Şarlman'ın vasiyetindeki camera'nın kullanımını gündeme getirmekte ve 9.yüzyılın ikinci yarısından itibaren devlet kasası anlamıyla kullanıldığını aktarmaktadır.³¹⁰ Baumstark, 874 tarihli Diplomata II. Ludovici, 870 tarihli Diploma ejusdem, 889 ve 919 tarihli I.Berengarii belgelerinde, para cezaları, vergiler, senyörler, piskopos ya da prenslerin aldığı diğer vergilerin aktığı kasadan bahsedildiğini belirtmektedir. Ayrıca, hazırladıkları belgelerde bu “devlet görevlilerinin”, söz konusu gelirlerin toplandığı yer olması sebebiyle “camera nostra” yani kasamız tanımını tercih ettiklerini, dolayısıyla feodal iktidar sahipleri

³⁰⁸ Karl Heinrich Rau, Heidelberg 1825, *a.g.k.*, s.4

³⁰⁹ *a.k.*, s.3

³¹⁰ Edward Baumstark, Heidelberg und Leipzig 1835, *a.g.k.*, s.5,6 ve Karl Heinrich Rau, Heidelberg 1825, *a.g.k.*, s.4

arasında “devlet kasası” anlamının sürekli kullanıldığını eklemektedir.³¹¹ Kammer’in, hazine odası ve devlet kasası anlamı giderek ağırlık kazanmıştır. Ancak devlet kasası ilk aşamada, sadece kral ya da prensin kişisel hazinesini kapsarken, daha sonra devlet hazinesini de içeren bir kavrama evrilmiştir. Feodal sistem çerçevesinde kasada toplanan her türlü nakdi ve ayni gelirler, Kammergut ya da Kameralgut (*Kameral Servet, çoğul Kammergüter ya da Kameralgüter*) olarak adlandırılmaktadır. Çünkü bu dönemde monarkın kasasındaki gelirler, kısmen hanedanın ve kısmen ülkenin ihtiyaçları için kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu hazinenin karmaşık gelir ve giderlere sahip olmadığı gibi kontrol edilemeyecek düzeyde büyük olmadığı da söylenebilir.³¹² Alman prenslikleri açısından düşünüldüğünde, geniş alanlara dolayısıyla artık-ürün çekilebilecek büyük kaynaklara, önemli hammaddelere sahip olmamaları, önemli denebilecek malları anlamlı ölçüde üretememeleri ve bunların bir sonucu olarak kapsamlı ticari ilişkilerinin bulunmaması, hazinenin durumu açısından açıklayıcıdır. Çünkü ancak kapsamlı, karmaşık hesaplamalara ihtiyaç duymayacak ölçüde düşük gelirler ve harcamalardan söz edilebilir. Buna uygun olarak, idari yapı da son derece basittir.

Dönemin yazarlarından Georg Gottfried Strelin (1750-1833), yöneten-yönetilen ayrımıyla birlikte öne çıkan kişilerin, toplumsal yaşama ilişkin işlere tüm zamanlarını ayırmak zorunda kaldıklarını, bu nedenle geçimlerini ortak mallardan sağladıklarını belirtmektedir. Devlet gelirlerinin ilkel formu olarak bu ortak mallardan yöneticinin kullanımına ayrılanlar, kavram olarak devlet henüz keşfedilmediği için başlangıçta “kral ya da prensin gelirleri” olarak adlandırılmıştır. Bu gelirlerin yönetilmesi gerekmiş, dolayısıyla iş yükü ile birlikte çalışan sayısı giderek artmıştır. Özel mülkiyet henüz olmadığından kral ya da prensin gelirleri için topraklar, ormanlar, madenler, tuz kaynakları, av alanları vb. ayrılmıştır. Strelin, toprakların daha sonra artık-ürün çekilen alanlar haline geldiğini ve buralara bir idareci atandığını aktarmaktadır. Ayrıca bu idarecinin tarımla ilgili geniş pratik bilgilere sahip olması gerektiğini, aynı şekilde diğer gelir getirici konuların idarecilere bırakıldığını, bu kez de bunların hazırladığı hesapları kontrol edecek güvenilirliği ve yeteneğini kanıtlamış kişinin, diğerlerinin üstü olarak görevlendirildiğini ifade etmektedir. Bu görevliye

³¹¹ a.k., s.5,6

³¹² a.k., s.6

“Mali Şef” (*Rentmeister*) denmektedir.³¹³ Ancak krala ayrılan gelir getirici kaynakların büyümesiyle ihtiyaç duyulan yönetici-danışman sayısı artmış ve bunlar, kurul şeklinde bir araya gelmeye başlamışlardır. Strelin’e göre bu kurula “Mali Kurul” anlamında *Rent-Kammer* adı verilmiştir. Çünkü yöneticilerin-danışmanların topladıkları tüm gelir, bir ana kasada toplanmaktadır. Ayrıca işlerin yürütülmesine ilişkin yöneticilerin-danışmanların sahip oldukları tüm bilgi de, Kameral Bilim olarak adlandırılmıştır. Bu açıklamalara göre başta tümüyle ampirik olan Kameral Bilim, zamanla ilkelere bağlanmış ve bilimsel bir form kazandırılmıştır.³¹⁴

Kameralizm’in ortaya çıkışını inceleyen 1911 tarihli kitabında Danimarkalı sosyal bilimci Axel Eduard Hjort Nielsen (1880-1951), Merkantilizm ile Kameralizm arasındaki farka değinmekte ve Merkantilizm’in gerçek bir teorisinin bulunup bulunmadığını irdelemektedir.³¹⁵ Kameral Bilim ve Merkantilizm’in farklılıkları ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır. Ancak Nielsen de, Kameral Bilim’in sadece pratik bilgilere dayalı olmadığını, ancak bir teorisinin de bulunduğunun söylenemeyeceğini belirtmektedir. Bazı dönemlerde, örneğin dış ticaretin açık verdiği sorunlu bir anda, teori oluşturmak için zaman yoktur. Ancak Nielsen, ya pratik ya da teorik gibi kesin bir ayrıma gerek olmadığını, Kameralizm’in hem pratik bilgiler ve uygulamalara sahip hem de teorisi bulunan bir disiplin olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü Fizyokratların yaptığı gibi, bir disiplin saf teori olarak kalmak istemeyecek ve içeriğini pratik uygulamalara aktarmaya çalışacaktır. Aynı şekilde pratik bir disiplin ise teorik temellerini arayacaktır. Kameral Bilim de, pratik bir hareket olarak topluma ilişkin belirli bir görüşe sahiptir. Bu görüş bağlamında bir topluma ilişkin ya da toplumun nasıl olması gerektiğine dair bir düşüncesi bulunmaktadır. Kameral Bilim, işte bu görüş çerçevesinde iktisadi ilişkiler hakkında kendi teorisini kurmuştur. Gerçi bu teori yeterince gelişmemiş olsa da, yine de belirli temel ilkelere ve fikre sahiptir.³¹⁶ Görüldüğü gibi Nielsen de, Kameral Bilim’in pratik bilgilere dayalı, ancak dönemin bilim anlayışı içerisinde temel ilkeleri

³¹³ Georg Gottfried Strelin, *Versuch einer Geschichte und Literatur der Staatswissenschaft*, Verlag Johann Jakob Palm und Ernst Enke, Erlangen 1827, s.2

³¹⁴ *a.k.*, s.3,4

³¹⁵ Axel Nielsen, *Die Entstehung der deutschen Kameralwissenschaft im 17. Jahrhundert*, Verlag von Gustav Fischer, Jena 1911, s.11

³¹⁶ *a.k.*, s.9-12

oluşturularak sistemleştirilmeye çalışılmış bir disiplin olduğunu, ancak sonuca ulaşan bir teorinin ortaya konmadığını vurgulamaktadır.

Bu aşamada Kameral ardından Polizey kavramı açıklanarak konu daha derinlemesine irdelenmeye çalışılacaktır.

2. Kavram Olarak Polizey

Polizey ile kökeni ve içeriğine ilişkin durum, Kameral'den daha karmaşıktır. Kelimenin kökeninin Antik Yunan'a dayanması, buradan anlamı farklılaşarak Roma'ya geçmesi, ardından uzun süre unutulması ve bu kez özellikle 14.yüzyılda değişik bir içerikle yeniden kullanılır olması karmaşıklığın başlıca sebebidir. Ayrıca 18.yüzyıldan itibaren Polizey, zamanla yine değişik bir içeriğe sahip olmuş, 19.yüzyılda da Polis Devleti-Hukuk Devleti karşılığında olumsuzlanan bir kavrama dönüşmüştür. Dolayısıyla açıklanması Kameral'e göre daha kapsamlı olmaktadır.

20.yüzyılın ilk yarısındaki çeşitli araştırmalarla, özellikle 1952 tarihli Karolina Zobel'in, tarihi belgeler üzerinden yaptığı doktora çalışmasıyla Polizey'in kökeni ve içeriğine ilişkin yön gösterici tespitlere ulaşılmıştır.

Kutsal Roma İmparatorluğu ve bağlı on imparatorluk bölgesinde, 16.yüzyılda topluma yönelik norm ve değer ölçülerinin oluşturulmasına dönük yeni bir uygulama ortaya çıkmıştır. Genel ya da özel, imparatorluk ya da bölgesel düzeyde olsun bu düzenlemeler, yeni bir yasa yapma tarzı olmuştur. Wolfgang Wüst, içerdiği konular bakımından Polizey'in kesin bir şekilde şematize edilemeyeceğini, ayrıca nesnesinin oluşumunun da kesin bir tarihten başlatılamayacağını söylemektedir.³¹⁷ Bu çerçevede öncelikle Polizey Bilim'in nesnesinin açıklanabilmesi için Polizey kelimesinin ortaya çıkışı ve aldığı anlamların irdelenmesi yararlı olacaktır.

İlk olarak kelimenin Alman Diline geçişi ve yüklendiği anlamlar açıklanmalıdır. Rau, Latince *Politia* kelimesinin Alman Dilindeki *Polizey*'e nasıl dönüştüğünü dil bilgisi üzerinden anlatmaktadır. Kelime, Latince *Politia* yazılmaktadır ve Latince'ye özgü kelimelerde olduğu gibi *thia* okunması gerekirken *ti*, *zi* olarak telaffuz

³¹⁷ Wolfgang Wüst, *Die "gute" Polizey im Fränkischen Reichkreis*, Akademie Verlag, Berlin 2003, s.17,18

edilmiştir.³¹⁸ Günümüz Almancasında Polizei’da *ei* olarak yazılan hece, özellikle 17. ve 18.yüzyılda genellikle *ey* olarak yazılmıştır. Böylece Politia, Alman Diline Polizei olarak geçmiş, dönemin yazım alışkanlığıyla *Polizey* olmuştur. Öte yandan çok daha az olmakla birlikte Policei ya da Policey gibi yazımlara da rastlanmaktadır.

Polizey’in kökenine ilişkin doyurucu bir çalışmaya aslında rastlanmamaktadır. Ancak Nitschke’nin de belirttiği gibi Karolina Zobel’in 1952 tarihli doktora tezi son derece önemlidir. Politeia’nın kökeniyle ilgili açıklamaları ve gösterdiği metinler, kavramın anlamının tespitine dair çok sayıda olanak sağlamaktadır. Bu çerçevede Politeia genel olarak sadece ortak yaşam, politika değil aynı zamanda devlet, devlet işleri, devlet yönetimi anlamlarını da içermektedir. Politeia, antik Yunan’da ilk kez Homer’in İlyada’sında “birlikte duvar örmek” (*miteinander Mauer bauen*) anlamında kullanılmıştır.³¹⁹ Buradaki kullanım, Theseus’un Attika köylerini “Atinalıların “devleti” olarak” birleştirmesine dair efsaneyle ilintilidir. Öncelikle duvar örmek ya da bir arada yaşamak için birlik kurmak, toplumun ortak çabasıdır ve bu eylemle birlikte “ortak bir politeia, bir devlette ortak yaşam” oluşmuştur. Homer’den bu yana da *politai* ya da *polietai*, aynı yerde yaşayan kişiler anlamında yurttaş demektir. Dolayısıyla açıkça duvar örerek, yabancı ve misafir ile yurttaş arasına kesin bir çizgi çizilmektedir.³²⁰ Böylece aynı zamanda dil ve düşüncede, kavramsal olarak da bir sınırlama sözkonusudur. Diğer taraftan Nitschke’ye göre, “Politeia”nın anlamının özünde, duvarın kullanım amacıyla örtüşecek şekilde korunma ve güvenlik düşüncesi mevcuttur.³²¹ Politeia kelimesi, genel olarak güvenlik ve koruma anlamını hep içeriğinde taşımıştır. Ancak Nitschke, kaynak olarak kullanılan metinlerin arkaik ve mitlere dayanması nedeniyle belirsiz olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan bu itiraza rağmen, söz konusu anlam üzerinden gidilirse kelimenin içeriğinin sadece duvar örmek bile olsa birlikte yapılan bir eylem, dolayısıyla yöneten-yönetilen ayrımını kapsadığı söylenebilir. Nitschke de yurttaş olmanın, ortak yaşamın

³¹⁸ Karl Heinrich Rau, “Ueber Begriff und Wesen der Polizei”, *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, neunter Band, Heft 3./4. Jahrgang 1853, s.608

³¹⁹ Peter Nitschke, “Von der Politeia zur Polizei: Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte des Polizei-Begriffs und seiner Herrschaftspolitischen Dimensionen von der Antike bis ins 19.Jahrhundert”, *Zeitschrift für Historische Forschung*, Vol. 19, No:1, 1992, s.2,3

³²⁰ a.k., s.3

³²¹ a.k., s.2

düzenlenmesine katılma ve kendini yönetirme anlamını soyut olarak içeriğinde taşıdığını söylemektedir.³²²

Güvenlik anlamı zaten açıktır. Ancak güvenliğin birlikte sağlanmak istenmesi ve bunun için toplumun güçlerini bir araya getirmesi, eylemin birlikte hareket etmek ve yöneten-yönetilen ayrımı dışında ortak bir kararı göstermesi açısından da ilginçtir. Çünkü daha sonra ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere Polizey, “İyi Düzen” (*Gute Ordnung*) ile ilişkilendirilmekte ve *İyi Düzen* ise genel yararı başka deyişle toplumun ortak kararını referans almaktadır.

Politeia’nın aynı zamanda sıkça, “Polis’e ait olma” anlamına gelen “Polites”den türetildiği de kabul edilmiştir. Christian Meier’in aktardığı üzere Herodot’un son kitabında Politeia ilk kez, “yurttaş hakları” (*Bürgerrechte*) veya “anayasa” (*Verfassung*) anlamıyla yer almıştır. Anayasa, “kurucu babaların ilkeleri” anlamıyla (*Verfassung der Väter*) ilk kez Peloponez Savaşı sonrasında geçmiştir. Ardından Aristo ve Platon’da *Polis* ve *Politeia*, “doğru anayasa” ile eşanlamlı olarak kullanılmış, zamanla da anlam daralması yaşayarak, örneğin M.Ö 2.yüzyılda Polybios tarafından siyasi içeriği sadece “kurumsal ya da biçimsel anayasa” olarak tanımlanmıştır.³²³

Romalılar ise “civitas” benzer bir anlam içerdiğinden Politeia’yı, Latince’ye “Devlet Düzeni” (*staatliche Ordnung*) anlamıyla *Politia* olarak almışlardır. Roma İmparatorluğu ve dolayısıyla Latince’nin egemenliğiyle birlikte Platon-Aristo öğretisindeki içeriği dışlanmış, Politia’nın bu yeni anlamı kendini kabul ettirmiş, ancak Geç Orta Çağ’a kadar iktidar yapılarında kavram yer edinememiş, kullanılmamıştır.³²⁴

Bu çerçevede yanıtlanması gereken soru, antik Yunan ve Roma’da önemli bir kavramın neden feodal sistemde kaybolduğu ve hatta Yüksek Orta Çağ’a kadar metinlerde yer bulmadığıdır. Sorunun yanıtı aslında, birinci bölümde feodal sistemde toplum ve ortak bilinçle ilgili anlatılanlarla doğrudan ilişkilidir. Politeia kavramı, modern anlamda olmasa da tebaada, yurttaş ve toplum olma ortak bilincini tanımlamaktadır. Dolayısıyla kavram, öncelikle özel ve kamu gücü/zoru arasında

³²² a.k., s.3

³²³ a.k., s.3,4

³²⁴ a.k., s.5

kesin bir farkı da göstermektedir. Ancak feodal sistemde, ne tebaanın yurttaş ve toplum olma fikri/bilinci vardır ne de özel ve kamu zoru arasında bir ayrım bulunmaktadır. Ekonomi-dışı zor, derebeyler elinde toplanmıştır. Ayrıca tekrar belirtmelidir ki burada modern anlamda *kamu* ve *özel* fikri zaten yoktur. Aynı zamanda gruplar, zümreler mevcuttur, ancak yine modern anlamda “toplum” fikri bulunmamaktadır. Bu nedenlerle Yüksek Orta Çağ’a değin Politeia’ya kavram olarak ihtiyaç duyulmamıştır. Ne zaman ki iktidar yapısı ve ilişkileri değişmeye, toplum fikri gelişmeye başlamış, Politeia da yeni toplumsal gerçekliğin anlatımında kullanılmaya başlanmıştır.³²⁵ Nitschke de benzer şekilde konuya yaklaşmakta, özellikle feodal sistemde zor ve iktidarın dağılmış olmasının hukuk ile zorun/gücün kesin ve tartışmasız bir biçimde ayrılmasını olanaksızlaştırdığını, bu nedenle Politeia kavramına ihtiyaç duyulmadığını belirtmektedir. Çünkü Orta Çağ’da, antik Yunan’daki anlamıyla bir otokrat yoktur. Orta Çağ’daki iktidar sahibi, mutlak monarşide olduğu gibi ne uygun idari organa ne de bunu yapabilecek araçlara sahiptir. Aksine tek başına ya da ayrı olma bilinci bulunmaktadır.³²⁶

Bu aşamadan sonraki soru, Orta Çağ’da iktidar sahibi ve tebaanın toplum ve devlet olma fikri yokken, modern anlamda olmasa da anayasayla ilintili olarak Politeia’nın ne olup da tekrar ortaya çıktığıdır. Fransız krallarının talimatlarında 14.yüzyılda Polliceia’yı kullandıkları bilinmektedir. Aynı şekilde Cermen kabilesi Burgundların kurduğu Burgonya Krallığı’nda kelime olarak *Pollicie*, 14.yüzyıldan itibaren kullanılmaktadır.³²⁷ Hans Maier’in açıkladığı ve diğer araştırmalarla da gösterildiği gibi Politeia’nın Alman Diline geçişi Burgonya idari yapısından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Burgonya idari organlarından da Kutsal Roma Cermen İmparatorluğunda saray ve feodal zümrelerin diline geçtiği söylenebilir.³²⁸ Antik Yunan ve Roma’da zorun ve idari yapının bir merkezde toplanması fikrinin, Fransız kralları ve Burgonya’da dönemin diğer kişiye bağlı devlet benzeri yapılardan daha ilerde olduğu açıktır. Fransa ve Burgonya’da “devlet” yapıları, diğerlerinden çok daha fazla ve çok daha iyi yapılandırılmış idari organlara sahiptirler.³²⁹ Bu çerçevede Politeia’nın tekrar kullanım alanı bulunduğu söylenebilir. Ancak bu kez Orta

³²⁵ *a.k.*, s.1-7

³²⁶ Karşılaştırmalı *a.k.*, s.5

³²⁷ Hans Maier, München 2009, *a.g.k.*, s.136-140

³²⁸ Hans Maier, Neuwied am Rhein-Berlin 1966, *a.g.k.*, s.121-123

³²⁹ Peter Nitschke, 1992, *a.g.k.*, s.5,6

Çağ iktidar hiyerarşisinde günümüz anlamıyla bir devlet kavrayışı yokken, Politeia kavramının neden yenilenmiş anlamıyla, yani iktidar sahibinin düzenlemeleri olarak *Polizey* anlamıyla ortaya çıktığı sorusu gündeme gelmektedir. Soru, alanyazında araştırılmamış ve yanıtlanmamış olarak durmaktadır. Ayrıca *Polizey* kavramına dair çalışmalarda konu bile edilmemiştir. Ancak sorunun yanıtını Nitschke, bu anlamda kullanımın 13.yüzyılda iktidar ilişkilerinin Platon ve Aristo'ya göre yeniden tanımlanması sürecinde bulmaktadır.³³⁰

Polizey; imparatorluk, bağlı devletler ve şehirlerin yasa yapıcı eylemleri olarak düzenleme ve yönetmeliklerde ortaya çıkmış ve siyasi konulardaki alanyazına da etki etmiştir. Daha 16.yüzyılda içerik olarak *Polizey* kavramı, çeşitli belgelerde düzenin kurulması, iyileştirilmesi, hükümdara yönetim tavsiyeleriyle ilintili olarak yer almıştır. Bu bağlamda hukuk gibi alanlarda 16.yüzyılın önde gelen yazarlarından Johann Oldendorp, Melchior von Osse, Thomas Obrecht ve Von Seckendorf, *Polizei* kavramından yararlanmışlardır. Çeşitli yorumlar ve önerilerde bulunan bu yazarlarda, daha sonraki içeriğiyle *Polizey* Bilim'e dair kavrayıştan söz edilemez. Ayrıca Christian Werner Friedlieb, Dietrich Reinkingk gibi yazarlarca da, feodal zümrelerin konu edildiği daha eski ahlaki ve felsefi metinlerde, *Polizey* kavramı incelenmiştir.³³¹ Dolayısıyla dönem açısından *Polizey* kavramıyla ilgili oldukça fazla sayıda kaynağa rastlanmaktadır. Ancak bunların düzenlenmesi ve genel ilkeler oluşturulması oldukça zordur. Aynı zamanda söz konusu döneme ilişkin metinlerin önemli bölümü kaybolmuştur. Bu sebeple *Polizey*'in içeriğinin oluşumuna dair sistematik bir görüş oluşturmak kolay değildir.

Maier, 16.yüzyıldaki *Polizey* kavramının son derece değişken olduğu ve içeriğinin sınırlarının çok zor çizilebildiğini, bu nedenle akademi öncesi *Polizey* alanyazınının kapsayıcı şekilde birarada incelenemediği ve özellikle “*Polizey* düzenlemeler” (*Polizeyordnung*) ve bölgesel yönetimlerin oluşumlarıyla ilişkisi bağlamında irdelenemediğini ifade etmektedir.³³² Ancak yine de 16. ve 17.yüzyıldaki dini ve humanistik eserlerde *Polizey*, Aristo ve Platon'da olduğu gibi “devlet ve kent

³³⁰ a.k.,s.6-11

³³¹ Hans Maier, Neuwied am Rhein-Berlin 1966, a.g.k., s.121-123 ve s.116

³³² a.k., s.117

devleti ile anayasası” anlamıyla çok daha geniş ve kapsamlı olarak kullanıldığı söylenebilir.³³³

Von Stein, aynı şekilde kavram ve kelime olarak Polizey’e ilişkin ciddi karışıklıklar bulunduğuna inanmaktadır.³³⁴ Çünkü Polizey, günümüz bilgi ve düşünüş alışkanlıklarıyla polis, politika gibi diğer kavramları çağrıştırmakta, bu da Polizey’e farklı ya da ek anlamlar yüklenmesine neden olabilmektedir. Barth, 1800’lü yılların ilk yarısında verdiği Devlet ve Hukuk Bilimi derslerine Polizey ya da daha eski kullanımıyla Policey’in, Yunanca *Politeia* kelimesinden türetildiğini, Latince’ye *Politia* olarak geçtiğini, Yunanca *Politeia*’nın şehir demek olan Polis’te kökenini bulduğunu belirterek başlamaktadır. *Politia*, Yunan ve Roma döneminde şehrin, devlet ya da cumhuriyetin kurulmasının temel taşı ve başlangıcı olarak kabul edilmesi dolayısıyla “Devlet” anlamına da gelmektedir. Bu çerçevede Maier de olduğu gibi Barth’a göre de söz konusu dönemlerde Polizey ile bir devletin anayasası ve idaresi veya tüm devlet yapısı ifade edilmektedir. Buradan hareketle devlet yapısının üzerine kurulduğu ilkeleri öğreten bilimi, Yunanlılar *Politeia*, Romalılar *Politia* olarak adlandırmışlardır.³³⁵

Rau, Polizey Bilim’in nesnesinin açıklanabilmesi için dönemin Polizey kelimesi ve içeriğinin nasıl ortaya çıktığının anlaşılmasının zorunlu olduğunu belirtmektedir. Polizey şeklindeki yazılışı tercih eden Rau, devletin hükmetme işlerine dair bir alanı tarif eden Polizey’in bir kerede değil, zamanla ortaya çıktığını ve sadece bir kavram bağlamında gelişmediğini ileri sürer. Birinci bölümde anlatıldığı gibi Orta Çağ’ın sonuna doğru bölgesel egemenler, giderek güçlenmeleri ve iktidarlarının pekişmesiyle şehir yöneticileri, din adamları ya da mahkemelerdeki alt düzey görevlilere ait yetkileri, kendilerinde toplamaya ve yasalar yoluyla bu yetkileri kullanmaya başlamışlardır. Hükmetmeye dair bu yeni işler için bir isim gerekmiş ve daha önce de bilinen, ancak o dönem için henüz kesin bir anlamı bulunmayan

³³³ Sonja Ribbentrop, *Pest und Policey im nordeutschen Raum: Die Entwicklung der Pest im Kontext von Wirtschaft, Administration und Policey*, Diplomica Verlag, Hamburg 2014, s.18 (Franz Ludwig Knemeyer’den aktaran)

³³⁴ Lorenz von Stein, *Die Verwaltungslehre, Vierter Theil, Innere Verwaltungslehre-Das Polizeirecht*, Verlag der J.G. Cotta’schen Buchhandlung, Stuttgart 1867, s.6

³³⁵ Anton Barth, *Vorlesungen über sämtliche Hauptfächer der Staats-und Rechtswissenschaft*, sechster Band, Jenische und Stagesche Buchhandlung, Augsburg 1840, s.1

Polizey seçilmiştir.³³⁶ Başka şekilde ifade edilirse Rau, ekonomi-dışı zorun araçlarının parçalı yapısının merkezi bir otoritede olmasa da, bölgesel düzeyde egemenler elinde toplanmasının ve yasalara bağlanmasının, iktidarın kullanımını ifade eden hükmetme işlerinde belirli bir düzeyde bütünleşmeyi beraberinde getirdiğini, dolayısıyla bu yeni alana Polizey adının verildiğini belirtmektedir. Polis kelimesinin Yunanca'dan gelmesi ve Aristo ile Platon'un eserlerinde yer bulması dolayısıyla Rau da, kelimenin kökeni ve ilk anlamını buradan açıklamaya çalışmaktadır. Aristo'da, Politeia, hem devlet, devlet organları, devletin temel yasaları hem de daha dar anlamda üç iyi devlet formunu ifade etmektedir. Monarşi, Aristokrasi ve Politeia olarak sıralanan devlet formlarından en fazla Politeia ile ilgilenen Aristo, üç kötü devlet formu olarak Tiranlık, Oligarşi ve Demokrasi'yi göstermektedir. Burada Politeia, iyi devlet formu olarak çoğunluğun iktidarı anlamına gelmektedir. Bazı yazarlarca daha sonra çoğunluğun iyi iktidarını ifade eden devlet formu Demokrasi, çoğunluğun kötü iktidarı ise Oklokrasi olarak tarif edilmiştir.³³⁷ Bu bağlamda Politeia kökeninden gelen Polizey'in, dönemin bilim çevrelerinin Aristo'ya yaklaşımı da göz önünde bulundurulduğunda, son derece olumlu bir anlam içerdiğini, bunun kavramın gelişimi ve yaygınlaşmasında etkili olduğunu söylemek yanıltıcı olmayacaktır.

Polizey'in anlamının, kullanım bulduğu kaynaklar üzerinden incelenmesinde önemli sayılacak bir zorluk vardır. 16.yüzyıldan başlamakla birlikte özellikle 17. ve 18.yüzyıllarda yapılan "Polizey Düzenlemelerin" kökeni ya da başlangıcı yasa yapıcı tarafından Yüksek Orta Çağ'a kadar dayandırılmakta ve bir süreklilik olduğu vurgulanmaktadır. Prenslik ve şehir polizey düzenlemeleri, yasa yapıcılar tarafından bu amaçla sıkça kullanılmıştır. Wüst'e göre bu nedenle prensliklerin ve şehirlerin polizey düzenlemeleri, devlet kuruluşunun temel taşları olmuşlardır.³³⁸

Diğer taraftan Polizey'in Alman Diline girişi 15.yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. 15.yüzyılda Burgonya yönetiminden, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nda saray ve feodal zümrelerin kullandığı dile geçmiştir. Geçişin sebepleri arasında, daha önce kısaca değinildiği üzere, en önemlisi Burgonya'daki

³³⁶ Karl Heinrich Rau, 1853, *a.g.k.*, s.605-608

³³⁷ *a.k.*, s.608

³³⁸ Wolfgang Wüst, Berlin 2003, *a.g.k.*, s.19

Polizy bürolarının, daha doğrusu tüm idari yapının, dönemin Avrupası için örnek teşkil etmesidir. Cermen kabilesi Burgundların kurduğu Burgonya (Burgund) Krallığı'nda kelime olarak *Pollicie*, 14.yüzyıldan itibaren kullanılmaktadır. Ancak anlamı, barış ve hukukî konular hariç, toplumun iyiliğini gerektiren konuları kapsamakta ve toplumsal yaşamın ya da örgütlü yaşamın dünyevi idare tarafından düzenlenmesini tanımlamaktadır.³³⁹ Barış ile dış ilişkilerin kastedildiği söylenebilir. Hukuk ise egemenliği elinde bulunduranların yasa yapma eyleminin tümüdür ve günlük düzenlemeler dışında çok daha kapsayıcı, aynı zamanda karmaşıktır.

Bu ilk dönemlerde kavram, giderek yasa yapıcı metinlerde yer edinmeye başlamıştır. Dolayısıyla Polizy, toplumun iyi düzen durumunda olması halini, kısaca “İyi Düzen”i tarif eder olmuştur. Başka deyişle Polizy, tebaanın terbiyeli, ahlaklı, onurlu şekilde davrandığı ve insanların ortak yaşamının düzenlendiği alandır.³⁴⁰ Maier şu şekilde açıklamaktadır:³⁴¹

“Şehir ya da köy topluluğunun iyi kamu düzeni yani düzen, zamanının ruhuna uygun olarak daima güvenlik ve temizlik de sona ermemekte, aksine en geniş biçimde ahlaki ve dini yaşamı da kapsamaktadır.”

Ancak burada sağlanan iyi düzen ile sabit ve bir kere sağlandıktan sonra müdahale olmaksızın devam eden bir toplumsal durum anlatılmamaktadır. Polizy, iyi düzenin getirilmesi ve devamının sağlanması için vardır. Ancak hatırlanacağı üzere düzenlemeler, “genelin yararının” korunmasını amaçlamaktadır. Öte yandan genelin yararının ne olduğu sorusu açıktır. Bu bağlamda kısaca genelin yararının aslında, monarkın ve idari aygıtın devletin varlığını sürdürmesi için gerekli gördükleri olduğu söylenebilir.

Nürnberg için krallık imtiyazlarına dair 1464 tarihli belgede, Güney Alman prensliklerinde ilk kez kelime olarak Polizy'e rastlanmaktadır. Belgede, tüm meselelerde Polizy ve yönetimin düzenlenmesinden (*Polletzey und regirung in allen Sachen ordnen*) bahsedilmektedir. 1476 tarihli bir diğer belgede ise “şehrin övülmeye değer polizy ve iyi düzenle donatılması” (*Nachdem dise stat mit vil*

³³⁹ Hans Maier, Neuwied am Rhein-Berlin 1966, *a.g.k.*, s.121-123

³⁴⁰ Liliane Schärmeli, “Entwicklung und Tragweite des Polizeibegriffs im Verwaltungsrecht”, *Der Schutz polizeilicher Güter, Entwicklung und Spannungsfelder*, Omar Abo Youssef, Andrea Töndury (Yay.), Dike Verlag, Zürich 2011, s.39 (Franz Ludwig Knemeyer'den aktaran)

³⁴¹ Hans Maier, *Die ältere deutsche Staats- und Verwaltungslehre (Polizeiwissenschaft)*, C.H Beck Verlag, München 2009, s.136

loblichen pollicein und guten ordnungen versehen) konu edilmektedir.³⁴² Knemeyer, kelimenin öncelikle iktidar sahiplerince kullanılmasına dikkat çekmektedir. Ancak asıl dikkat çekici olan, kavramın, genelin esenliğine ilişkin bir alanda iktidar sahiplerinin, barış ve hukuk konuları dışında kural koyması anlamını içermesidir.³⁴³ Maier ise kelimenin başlangıcını 1482 ve 1492 tarihli³⁴⁴ “Nürnberg Şehir Konseyi Yönetmelikleri”nde (*Nürnberger Ratsverordnungen*) “Regiment und Pollicei”³⁴⁵ (*Yönetim ve Polizey*) ile bulmaktadır.³⁴⁶ Burada Polizey, yönetimle ilişkilendirilerek, daha doğrusu, yönetme eyleminin bir parçası olarak kullanılmaktadır ve ilk dönemdeki kaynaklarda Polizey, *Pollicey(ei)*, *Policey(ei)*, *Pullucey(ei)*, *Pollizey(ei)* olarak yazılmaktadır.³⁴⁷ Ancak Polizey’in bu bağlamda görüldüğü tek belge, bu yönetmelikler değildir.

Mainz Elektörü Bertold von Henneberg, Bingen şehrini bir belgeyle yeni bir temel yasa hazırlamaya zorlamıştır. 1488 tarihli bu belgede, yeni kurulan şehir konseyi, “Regiment und Pollucy” (*Yönetim ve Polizey*)’i göz önünde bulundurması yönünde uyarılmakta ve kent sakinleri “şehir yönetimine ve polizey ile düzenlenen konulara itaat edeceklerine” dair yemin ettirilmektedir.³⁴⁸ Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu’nda ihtiyaç duyulduğuna inanılan reformların hayata geçirilmesi amacıyla 1495’te Worm’da toplanan imparatorluk meclisinde (*Reichstag*), yine “düzen ve polizeyin de göz önüne alınması ve tüm feodal zümrelerin huzur ile refahının sağlanmasından” bahsedilmektedir.³⁴⁹ Kısaca Polizey, devletin düzeni ve tebaanın refahıyla ilişkilendirilerek “iyi yönetimi içeren uygulamalar ve düzenlemeler” olarak kabul edilmektedir.

16.yüzyılla birlikte Polizey kavramına yer veren belge sayısı artmaktadır. Kutsal Roma Cermen İmparatoru I.Maximilian’ın feodal zümrelerin Pollicey’e dayanan tüm

³⁴² Wolfgang Wüst, *Die “gute” Policey im Schwäbischen Reichkreis, unter besonderer Berücksichtigung Bayerisch-Schwabens*, Akademie Verlag, Berlin 2011, s.14 ve Sonja Ribbentrop, Hamburg 2014, a.g.k., s.18

³⁴³ Sonja Ribbentrop, Hamburg 2014, a.g.k., s.16

³⁴⁴ Hans Maier, *Die ältere deutsche Staats- und Verwaltungslehre* adlı kitabının 1966 tarihli baskısında 1482 ve 1485 tarihlerini vermiş, kitabının 2009 tarihli nüshasında ise 1485 tarihini 1492 olarak düzeltmiştir.

³⁴⁵ Hans Maier, Neuwied am Rhein-Berlin 1966, a.g.k., s.118

³⁴⁶ Hans Maier, München 2009, a.g.k., s.133

³⁴⁷ a.k., s.117

³⁴⁸ a.k., s.118

³⁴⁹ a.k., s.118, 119

sorularına verdiği yanıtta, “iyi polizey ve düzenin tüm ülkelerde uygulanmasından” bahsetmektedir. Benzer şekilde 1521’de Worm’da toplanan imparatorluk meclisinde İmparator V.Karl, feodal zümrelere önerilerinde, “imparatorlukta hukuk, barış, iyi düzen ve pollizei hâkim kılmayı” amaçladığını anlatmaktadır. Polizey kavramının genel kabul görmesi ve bölgesel düzeyde yerleşmesi, 1530 tarihli imparatorluk polizey düzenlemesi (*Römisch-Kayserlicher Majestät Ordnung und Reformation guter Policey, im Heiligen Römischen Reich zu Augspurg anno 1530 auffgericht*) ile birlikte olmuştur. Ardından prenslikler ve şehir yönetimlerinde de Polizey kelime olarak yerleşmiştir.³⁵⁰ Öte yandan Nürnberg şehri için kapsamlı ilk Polizey düzenleme, 1529 tarihlidir. 1571/1572’de şehir konseyi tarafından, “Yenilenmiş Polizey Düzenleme/Temsil ve Yasa/Her Yıl İlk ya da Bir Sonraki Pazar Perhiz Günlerinde/Kırsalda İlanı” (*Vernewte Policeyordnung/Mandata und Gesetz/Järllich am Ersten oder Andern Sontag in der Fasten/auff dem lande zuverkünden. Anno MDLXXII*) baskıya gönderilmiştir.³⁵¹

“Deutsches Wörterbuch” (*Alman Sözlüğü*)’nde kavramın nasıl ele alındığının incelenmesi yararlı olacaktır. Polizey, bu sözlükte Polizei ve Policei başlığı altında incelenmiştir. Buna göre Polizei, 15.yüzyıldan 17.yüzyıla kadar “Hükümet, yönetim, düzen, özellikle devlet ve toplumda bir çeşit ahlaki değerlerin gözetimi ve buna ilişkin yönetmelikler ile tedbirler, aynı zamanda devletin kendisi, ayrıca devlet (yönetme) sanatı, politik” anlamını içermektedir. Yine Deutsches Wörterbuch’ta genel anlamıyla Polizey, bir devlet ya da devlet yönetimi altındaki yerel oluşumların, genelin yararı için yönetsel zor kullanması durumudur. İçeriği, örneğin sağlık polisi, inşaat polisi, refah polisi ve etki alanına göre köy, devlet polisi gibi dallara ayrılmaktadır.³⁵² Şair Rollenhagen’ın, Deutsches Wörterbuch’da yer verilen dizelerinde Polizey’in genelin yararına yönelik olduğuna dair anlamı görmek mümkündür.³⁵³

“Eğer herkes kendisi için yaşar, genelin yararı için hiçbir şey feda etmezse, orada tüm “policei” çürür/yok olur.”

³⁵⁰ a.k., s.119

³⁵¹ Wolfgang Wüst, Berlin 2003, a.g.k, s.19

³⁵² Jacob Grimm, Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch, siebenter Band, bearbeitet von Matthias von Lexer*, Verlag von S.Hirzel, Leipzig 1889, s.1981-1983

³⁵³ a.k., s.1981

Deutsches Wörterbuch’da, Polizey’in fiil hali “Polizieren, Policieren” açıklaması da, kavramın incelenen dönemde algılanışının gösterilmesi açısından önemlidir. Fiil halin, 16.yüzyılda Fransızca policer’den alındığı ve “yetkili kurumlarca düzenlemek” anlamına geldiği belirtilmekte ve 1529 tarihli bir belgede fiil olarak *policier*, “iyi bir toplumsal düzen getirilmiş, iyi düzenlenmiş, ahlaklı, medeni toplum, devlet” olarak tanımlanmaktadır. Sözlükte verilen “Avrupa’nın en büyük ve en gelişmiş (*policier*teste) devleti” (*das grösste und policierste reich von Europa*), medeni insan (*der policier*te mensch) gibi örneklerden anlaşılabacağı üzere Polizey, kültür ve ahlaklı olma yanısıra iyi düzenle ilişkilendirilerek dönem açısından genel gelişmişliği gösteren bir anlamda alınmıştır.³⁵⁴

Von Stein, dönemin diğer yazarları gibi, kavram olarak Polizey’in araştırmacılar için güçlükler yarattığından bahsetmektedir. Sorun, kavramın doğru şekilde tanımlanamamasıdır. Bilimsel açıdan ya da uygulama alanından Polizey kavramına yaklaşımla sorun çözülememektedir ve ne bilim ne de yasama alanı, kavramı açık şekilde ortaya koymayı ve sınırlarını çizmeyi denemektedir. Von Stein, bu konuda temelde herkesin aynı görüşte olduğunu, çünkü Polizey’in, devlet ile bireyin tüm yaşamını derinlemesine ve güçlü şekilde kapsadığını belirtmektedir. Polizey’in tam anlamıyla ve açık şekilde ortaya konması gerekmektedir. Aksi takdirde bireyin özgürlüğünün, devletin gelişimi için kararlı biçimde kısıtlanması olarak Polizey tanımlanmadan, kamu hukuku, en azından idare hukuku, kendi içinde uyumlu ve tamamlanmış olmayacaktır.³⁵⁵

Kameral Bilim’in kuruluşuna ilişkin 1911 tarihli eseriyle tanınan Nielsen, devletin oluşumunu Aristocu yaklaşımla ele alarak, devleti oluşturan asıl unsurun “ordo” yani *düzen* olduğunu, düzen olmaksızın devletin ruhu olmayan bedene benzeyeceğini, bu bağlamda “Polizei” kelimesinin anlamının, Kameralizm’de de görüldüğü şekliyle oluştuğunu söylemektedir. Nielsen, Alman prensliklerinde Polizey’in ilk kullanımlarının içerik açısından değişken ve kararsız olduğunu, ancak genellikle “Devlet Yönetimi” (*Staatsadministration*) anlamını aldığını ve giderek “daha iyi devlet” içeriğini kazandığını belirtmektedir. Düzen, yani devlet yönetimi güçlendikçe otorite, doğal görevlerini daha iyi yerine getirebilecektir. Devletin idari

³⁵⁴ a.k., s.1985

³⁵⁵ Lorenz von Stein, Stuttgart 1867, a.g.k, s.1,2

yapısı geliştikçe, düzen güçlenecek ve sonuç olarak devlet, tebaaya karşı görevlerini yerine getirebilecektir.³⁵⁶ Bu bağlamda Polizey kavramı, geniş anlamıyla devletin iç düzeni (*die innere Ordnung des Staates*), dar anlamıyla devlet idaresi (*Staatsadministration*) olarak açıklanabilir.³⁵⁷

Polizey altında toplanan tüm düzenlemeler ve alanyazında Polizey başlığında ele alınan konular, yukarıdaki açıklamalarla birlikte irdelendiğinde kavramın çok yönlü ve karmaşık içeriği daha anlaşılır olmaktadır. Öncelikle “Polizey”in, “Düzen” ile birlikte (*Polizey und Ordnung*) kullanılması dikkat çekicidir. Ancak Polizey ile sadece ortak yaşamın iyi şekilde organize edilmesi, toplumda güvenlik anlamında düzenin sağlanmasından bahsedilmemektedir. Aynı zamanda ahlaki ve dini yaşamı kapsayan Polizey, toplumsal örgütlenmenin görüldüğü her yerde, tebaanın refahı ve iyiliğine yönelik eylemleri kapsamaktadır. Öte yandan tüm bu eylemlerin ve kamu düzeninin sağlanması için gerekli kuruluşlar da, Polizey kavramı içerisinde ele alınmalıdır. Çünkü “Gute Polizey” için idari bürolara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu büroların kuruluşu, yönetimi ve işleyişi de doğal olarak Polizey kavramı içerisinde yer almaktadır.³⁵⁸ Buraya kadar yapılan açıklamalardan “Gute Polizey”in sadece iyi, adaletli yönetim anlamında, hükümdarın tebaasına karşı pasif konumda kalarak adil davranmasıyla sınırlı şekilde kullanılmadığı söylenebilir. Gute Polizey, yönetim teknikleri ve toplumsal yaşamı düzenleyen eylemleri, hareketi içermektedir. Başka deyişle, hükümdar tebaasını kendi haline bırakamaz. Dolayısıyla eylemleriyle toplumsal yaşamı düzenlemek zorundadır. O halde Gute Polizey, kısaca eylemliliği içeren iyi ya da adaletli yönetim anlamına gelmektedir.

Öte yandan Polizey, yasalar olarak da tarif edilmektedir. Ancak toplumsal yaşamda iyi düzen durumunun sağlanması ve devamına yönelik içeriğe sahip yasalardır.³⁵⁹ Başka deyişle tüm yasal düzenlemeler kastedilmemektedir. Polizey, toplumsal yaşamın tüm alanlarında uyulması gereken kurallar bütünü olarak daha ayrıntılı ve belirli alanlara yöneliktir. Ancak 16.yüzyılda çıkarılan Polizey düzenlemeler, özel ve kamu ayrımı yapmamakta, bu yönde bir içerik de taşımamaktadırlar. Hristiyan disiplin ve ahlakını koruyacak düzenlemeler

³⁵⁶ Axel Nielsen, Jena 1911, *a.g.k.*, s.81

³⁵⁷ Hans Maier, Neuwied am Rhein-Berlin 1966, *a.g.k.*, s.117

³⁵⁸ *a.k.*, s.120

³⁵⁹ Liliane Schärmeli, Zürich 2011, *a.g.k.*, s.39

yapılmaktadır. Giyim kuralları, lüksün yasaklanması, pazarda istenecek ücretler ve ağırlık ölçülerinin düzenlenmesi ile çöplerin atılması, çeşmelerin korunması gibi sağlığa ilişkin düzenlemeler, bunlar arasında sayılabilir.³⁶⁰ Bu bağlamda halka, Hristiyanlık bağlamında daha medeni, ahlaklı, çalışkan vb. olmak için takınacakları tutum konusunda öneriler verilmekte ve yasaklar getirilmektedir. Yasaklara uymamak cezalandırılacaktır. Ancak günümüzdeki uygulamaların tersine, düzenlemelere uyulmasının sağlanması doğrudan kurumlara bırakılmamıştır. Denetim, daha çok iç denetim, başka deyişle tebaanın kişisel olarak ve isteyerek koyulan kurallara uymasındır. Doğal olarak ilgili kurum ve görevliler, ancak kurallara uyulmaması halinde devreye girmektedirler. Ayrıca öncelikle Polizey'e uyulması ve uymayanların ihbar edilmesi, tek tek bireylerin sorumluluğu olarak kabul edilmiştir. Bu şekilde, yetkili makamların denetim eksikliğinin kapatılmasına çalışılmıştır. Böylece tebaa, bir yandan ihbar edilecekleri ve cezalandırılacakları düşüncesiyle kurallara kendi isteğiyle uymuş, diğer taraftan bu yolla devletin toplumsal yaşamı düzenleme iradesi gerçekleştirilmiştir.³⁶¹

Bu aşamada Alman tarihçi Gerhard Oestreich'in toplumun düzenlemesini konu edinen 1960'ların sonunda geliştirdiği “Sozialdisziplinierung” (*Sosyal Disiplinleşme*) ya da “Fundamentaldisziplinierung” (*Temel Disiplinleşme*) kavramı açıklayıcı olmaktadır. Sosyal disiplin kavramının, “Polizeyordnung” (*Polizey Düzenleme*) ya da kısaca Polizey'in, özellikle Alman prensliklerindeki öneminin anlaşılmasına katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Sosyal disiplinleşme, Alman tarihçi Oestreich'in, yeni Stoacı sosyal-ahlaki öğretinin temel kavramlarından “faaliyetlere yön veren disiplin” kavramına atıfla, Avrupa'da uzun süreli öğrenme ve dönüşüm sürecini tanımladığını ileri sürdüğü kavramı ifade etmektedir.³⁶² Oestreich aynı zamanda sosyal disiplinleşmeyi, belirli zümreleri değil, toplumunun her tabakasını kapsayan genel bir görüngü olarak kabul etmektedir.³⁶³

³⁶⁰ Michael Stolleis, *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland, Reichspublizistik und Policeywissenschaft 1600-1800, Erster Band, zweite Auflage*, Verlag C.H. Beck, München 2012, s.171

³⁶¹ a.k., s.39,40

³⁶² <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D16551.php> (02.08.2016)

³⁶³ <https://www.uni-muenster.de/FNZ-Online/theorien/modernisierung/unterpunkte/disziplin.htm> (02.08.2016)

Polizy düzenlemelerle ilgili anlatılanlar göz önünde bulundurularak açıklamak gerekirse kısaca sosyal disiplinleşme, tek tek bireylere yönelik sadece davranışların değil, eğilimler ile toplumsal yaşama ve devlete dair algılarına dönük disipline edici çabalaradır. Sosyal disiplinleşme, meşruiyetini, birinci bölümde anlatılan Alman prensliklerindeki iç mezhepsel gerilimler ve feodal zümrelerle yaşanan sorunlardan almaktadır.³⁶⁴ Ancak her ne kadar yakın şekilde ilintili olsa da bu, tek bir ülkenin geleneğine ya da mutlak monarşi düşüncesine ait bir kavram değildir. Daha çok sorunlar ile çözümlerine odaklanmış, inişleri, çıkışları olan Avrupalı bir süreç olarak kabul edilmektedir. Toplumsal yaşamın ve ilişkilerin düzen içinde, uyumlu bir şekilde devamı için sosyal disiplin, yaşamın her anını kavramak zorundadır. Böylece siyasi olan, sosyal ve zihinsel olanı kapsayacak şekilde genişleyecektir. Buradan hareketle Oestreich'in, tarihi, kültürel bir süreç olarak gördüğü söylenmektedir.³⁶⁵ Ancak konumuz açısından en önemli nokta, sosyal disiplinleşmeye yönelik uygulamalarla, ülkenin ve tebaanın refahı ile huzuru için toplumda her alanda ilişkilerin uyumlaştırılması ve düzenlenmesinin amaçlanmasıdır.³⁶⁶ Düzen, sağlanması ve yerleştirilmesi gereken, toplumun her açıdan refah ve güven içerisinde, uyumlu şekilde yaşadığı bir durumdur. Söz konusu duruma ulaşılması, şehir ya da kırsalda olsun, bireylerin eğitilmesi ve dönüşümüyle mümkündür. Dolayısıyla özellikle 16.yüzyıldan itibaren, ancak ağırlıklı olarak 17. ve 18.yüzyıllarda toplumda mezhep çatışmalarından kaynaklananlar başta olmak üzere ayrışma ve gerilimlerin giderilmesi, iyi düzene ulaşılması ve sürekliliğin sağlanmasında “Polizy” düzenlemeler önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Öyle ki Knemeyer, Alman prensliklerindeki şehir ya da devlet yönetimlerinin hepsinde “Polizy ve iyi düzenin” sağlanmasından konuşulduğunu, bununla sadece dini ve ahlaki düzenin korunması ve oluşturulması değil, aynı zamanda dönemin anlayışına uygun olarak toplumsal düzen, refah, güvenlik ve adaletin de kastedildiğini belirtmektedir. Polizy ise hükümetin bir organı değil, iktidar tarafından sosyal düzene ilişkin girişimler bütünüdür.³⁶⁷

³⁶⁴ a.k.-

³⁶⁵ Winfried Schulze, “Gerhard Oestreichs Begriff Sozialdisziplinierung in der Frühen Neuzeit”, *Zeitschrift für historische Forschung*, Band 14, Heft 3, 1987, s.266-269

³⁶⁶ a.k., s.269

³⁶⁷ a.k., s.270, 271

Birinci bölümde açıklanan sebeplerle kilise ve feodal zümreler, toplumsal yaşama ilişkin üstlendikleri görevleri yerine getirememeye başlamış ve bu amaçla kullanılan yapılar, devlete ait kuruluşlarca ikame edilmeye başlanmıştır. Yoksulların bakımı, sağlık hizmetleri gibi önemli hizmetlerde doğan boşlukların da etkisiyle feodal sistem içerisinde bireylerin uyduğu dini ve dünyevi düzen, aşınmaya başlamıştır. Özellikle kilisenin ruhani liderliğinin zayıflaması, toplumda düzenleyici rolünün kaybolmasına yol açmıştır. Aşınan bu düzenin yerini yenisi almaya başlamış, ancak bu oldukça yavaş gerçekleşmiş, zaman zaman duraklama ve eskiye dönüşlerle kesilmiştir.³⁶⁸ Bu çerçevede feodal zümreler ile özellikle kilise ve dinin düzenleyici etkisinin geriletilerek, toplumun dönüştürülmesi, aynı zamanda seküler bir dönüşüm sürecidir.³⁶⁹ Ancak değişimi sağlayan tek faktör, sosyal disiplinleşme değildir. Schulze, örneğin şehirleşmenin de önemli bir etken olduğundan bahsetmektedir.³⁷⁰ Polizey düzenlemeleri de, bu açıdan en kullanışlı ve etkili uygulamalar olarak görmektedir. Özellikle 15. ve 16.yüzyıllarda üstlendiği görev ve fonksiyonlarla, Polizey üzerinde hem monarşik hem de “feodal devlet” yapısı oluşmuştur.³⁷¹ Çünkü yukarıdan gelen ve sosyal disiplini sağlayıcı baskı, sadece tek tek bireye değil aynı zamanda soylular, feodal zümreler, kilise ve idari aygıtta görevli olanları da hedeflemektedir.³⁷² Ancak burada “feodal devlet” kavramının bir genelleme ve hatalı olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede Schulze’nin, feodal devlet ile feodal iktidar ilişkilerini kastettiği değerlendirilmektedir. Başka deyişle Polizey üzerinde yeni feodal iktidar ilişkisi yapısının oluştuğunu söylemek doğru olacaktır.

Sosyal disiplinleşme her ne kadar yaklaşık 1500-1800 arasını kapsayan “Erken Yeni Dönem” (*Frühe Neuzeit*) ya da “Erken Modern Dönem” (*Frühmoderne*) araştırmalarında faydalı bir kavram olsa da, bazı önemli eksiklikleri bulunmaktadır. Özellikle sosyal disiplinleşme, yukarıdan aşağıya doğru tek yönlü ve tek başına norm oluştucu olarak sunulmuş, tebaanın çıkarları, ilgisi, hareket alanları ve bu normları etkileme imkânları göz önünde bulundurulmamıştır.³⁷³ Ayrıca kapitalizmin pozitif dışsalılığı olarak modernleşme ve bununla ilintili olarak toplumda görülen

³⁶⁸ Hans Maier, Neuwied am Rhein-Berlin 1966, *a.g.k.*, s.91-96

³⁶⁹ <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D16551.php> (02.08.2016)

³⁷⁰ Winfried Schulze, 1987, *a.g.k.*, s.273

³⁷¹ *a.k.*, s.273

³⁷² <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D16551.php> (02.08.2016)

³⁷³ *a.k.*-

homojenleşme ile her alanda davranış kalıplarının, sosyal disiplinleşme kavramıyla açıklanması ve Geç Orta Çağ'a kadar götürülmesinin yanlış olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu şekilde yine kapitalist üretim tarzının başlangıcı, Orta Çağ'a kadar çekilmekte ve kapitalizmin beraberinde getirdiği homojenleştirme etkisinin nedeninin sosyal disiplinleşme olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca görüldüğü gibi önce devletli yapının, sonrasında mutlak monarşinin kurulması yolunda bireylerin feodal bağılıklar yerine monarka itaat etmelerinin sağlanması ve yargılama gibi çeşitli ekonomi-dışı zor uygulamalarında yerleşik alışkanlıkların yıkılmasına çalışılmıştır. Dolayısıyla bu kapsamda, sosyal disiplinleşmede görülen bireylerin davranış ve eğilimlerindeki benzeşmenin, kapitalizmin beraberinde getirdiği homojenleşme ve standartlaşmayla karıştırıldığı söylenebilir. Erken Modern Dönem araştırmalarında, başka deyişle 1500-1800 yılları arasında sınırlı bir dönem için sosyal disiplinin kullanılmış olması bu yanlışlığı düzeltmemektedir. Çünkü sözümona günümüzde her alanda görülen homojenlik, sosyal disiplinleşme, dolayısıyla Polizey düzenlemelere dayandırılmakta ve başlangıcı 1500'lere çekilmektedir. Ancak sosyal disiplinleşme kavramının, Oestreich'in da belirttiği gibi,³⁷⁴ Avrupa ve dolayısıyla Alman prensliklerinde 15.yüzyıldan itibaren yönetim olgusu ve bu bağlamda Polizey'in açıklanmasında yararlı bir araç olduğu değerlendirilmektedir.

Stolleis da benzer şekilde, norm oluşturu Polizey düzenlemeler ve sosyal disiplinleşme üzerinden kapitalizme özgü modernleşmeye ulaşamayacağını belirtmektedir. Öncelikle Polizey düzenlemelerin bazıları yazılı bile değildir. Aynı alana dönük düzenlemeler, farklı prensliklerde farklı şekillerde ele alınmaktadır. Dolayısıyla zaman zaman birbiriyle çelişen kurallar yığını arasından homojenleştirme amacı çıkarmak olanaksızdır. Bu düzenlemeler, hiçbir şekilde günümüzdeki anlamıyla modernleşmeyi değil, eski statükonun yeniden sağlanmasını amaçlamaktadır.³⁷⁵ Eski statüko ise Köylü Savaşları ve Otuz Yıl Savaşları sonucu parçalanmış iktidar ilişkileri ve toplumsal düzene dönüşmesi olarak görülmelidir.

Von Stein ise saf anlamıyla Polizey ile devletin tüm fonksiyonlarının kastedildiğini belirtmektedir. Organizma olarak Polizey de, yine kısaca Polizey

³⁷⁴ a.k.-

³⁷⁵ Michael Stolleis, München 2012, a.g.k., s.371

olarak ifade edilmekte ve bu fonksiyonları görev edinen kurumları anlatmaktadır. Ancak bu tanım iki aşamada saflığını yitirmiştir. Bunlardan ilki, Polizey'in sadece genelin korunması değil, aksine devletin her bir eylemi için Polizey'in kullanılmaya başlanmasıdır. Böylece Polizey gerçekte, "yönetim" (*Verwaltung*) anlamını almıştır. Ancak bu, devlet organizmasından kaynaklanan tek yönlü, halkın kendiliğinden katılımının olmadığı yönetimdir. Bu şekliyle ilkeleri bulunmayan, dolayısıyla "özgür/özgürlükçü olmayan" bir yönetim formudur ve sadece tarihi açıdan bir aşamayı göstermektedir. Başka deyişle mevcut aşamada yönetimin ilkesi, "iç idare" ile (*innere Verwaltung*) sınırlıdır. İkinci aşamada Polizey, organizma olarak devletin belirli görevlerinin yerine getirilmesi anlamında yönetimdir. Ancak burada yönetim, bireye yönelmiştir ve bu anlamıyla Polizey, yönetimin tek tek bireylere karşı zor kullanma gücüdür.³⁷⁶ Çünkü devlet, amacına ulaşmak için yerine getirmesi gereken görevleri, ancak toplumsal yaşamın hemen her alanına müdahale ederek yapabilecektir. Bu nedenle düzenlemeler aslında, her bir bireyin uymak zorunda olduğu kurallardır. Dolayısıyla Von Stein'ın, söz konusu düzenlemeleri, somut eylemler olarak gördüğü, yönetim kavramıyla ilişkisinin bulunmadığına inandığı söylenebilir.

Öte yandan devletin görev alanları, başka deyişle Polizey ile düzenlenecek alanlar, değişmez değildir. Devlet, fark etmediği, ancak toplum için düzenlenmesi ihtiyacı doğduğuna inandığı ya da sorun gördüğü her alana müdahale edebilmektedir. Toplumsal yaşamın değişimiyle birlikte devlet, daha önce karşılaşılmamış, yeni ortaya çıkan ihtiyaçlardan doğan ilişkileri düzenleyebilecektir. Ayrıca buna uygun olarak, genelin yararı için güncel durumun gerektirdiği yeni önlemlerin alınması veya sorun oluşan yaşamın çeşitli alanlarına müdahale edilmesi amacıyla Polizey düzenlemeler sık sık değiştirilmiş ve uygun hale getirilmiştir.³⁷⁷ Dolayısıyla bir düzenleme, kısa süre sonra istenen sonuca ulaşmadığı ya da ulaşamayacağı anlaşılırsa, tamamen farklı bir yönde yeniden yapılabilmektedir. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere hangi konuda ve ne ölçüde bir sorun olduğu, hatta sorun bulunup bulunmadığı ve varsa bu sorunun ne tür önlemlerle, ne ölçüde giderileceği,

³⁷⁶ Lorenz von Stein, Stuttgart 1867, *a.g.k.*, s.2-4

³⁷⁷ Liliane Schärmeli, Zürich 2011, *a.g.k.*, s.40,41

kısaca genelin yararının nasıl ve hangi şartlarda oluştuğuna dair kararlar tamamen monark ve bağlı idari aygıt tarafından alınmaktadır.

Nitschke'ye göre dönemin yazarlarınca 1500-1800 arasında Polizey kavramı üç farklı anlamda kullanılmıştır. Bunlardan ilki normatif bir düzen iddiası ya da “iyi düzen durumu” (*Zustand der guten Ordnung*), ikincisi toplum için uygun yasalar, üçüncüsü ise bu “İyi Düzen”in sağlanması amacıyla norm yaratıcı uygulamalar ve somut yasaların yaratılması ile sürdürülmesine ilişkin yöntem ve araçlardır.³⁷⁸ Ancak ilk aşamada Polizey, yönetsel eylemlilik içermemekte ve ülkenin tebaasıyla içerisinde bulunduğu “İyi Düzen” durumunu tarif etmektedir. Ancak zamanla bu anlam değişmiştir. Nitschke, 1700'den itibaren üçüncü anlamın gelişmeye başladığını belirtmektedir.³⁷⁹ Öte yandan Nitschke, kavramın Reformasyon'dan itibaren Luther'in, tebaanın prenslere itaat etmesine dair öğretisiyle ilintili olduğunu belirtmektedir. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nda 1530, 1548 ve 1577'de çıkarılan “İmparatorluk Düzenlemeleri” (*Reichspolizeyordnung*) polizey hakkında açık bir tanım yapılmasına olanak tanımamaktadır. Bu tarihlerin Köylü Savaşları ve toplumsal huzursuzlukların ağır travmalar yarattığı dönemleri kapsadığı daha önce gösterilmişti. Toplumsal çalkantılarla birlikte mezhep mücadeleleri, nüfus kaybı, zorunlu yer değiştirmeler, mevcut feodal düzende ciddi gerilimlere yol açmış, tarımsal üretimde kayda değer düşüşler olmuştur. Bu nedenle ekonomi-dışı zorun araçlarının etkin şekilde yeniden kullanılabilmesi, feodal bağlılıkların tekrar kurulması ya da pekiştirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Alman prensliklerinin her alanda yeniden ve daha iyi olarak imar edilmesi, kurulması yanı sıra toplumsal alanda her şeyin tekrar düzenlenmesi düşüncesi yerleşmiştir. Nitschke'ye göre Erken Yeni Dönem'in Polizey düşüncesi, yetkinin kaynağıyla ilgili olarak iktidarın doktrinine eğilim göstermektedir. Kısaca toplumsal yaşamı ilgilendiren her konu, düzenlemelidir.³⁸⁰

Hatırlanacağı üzere Otuz Yıl Savaşları, son derece yıkıcı bir etki yaratmış, tarım arazileri terk edilmiş, çiftlikler boş kalmış, köylüler ve serfler topraklarından

³⁷⁸ Peter Nitschke, “Die Polizierung aller Lebensbereiche: Sozialdisziplinierung und ihre polizeilichen implikationen in der Prämoderne”, *Die Deutsche Polizei und Ihre Geschichte*, Peter Nitschke (Yay.), Verlag Deutsche Polizeiliteratur GmbH, Hilden/Rhld 1996, s.30,31

³⁷⁹ Peter Nitschke, 1992, *a.g.k.*, s.13

³⁸⁰ *a.k.*, s.11-14

ayrılmıştır. 1618-1648 arası yaşanan yıkım ve toplumsal düzende görülen dağılma, itaat ve düzenin yeniden sağlanması ihtiyacını doğurmuştur. İlk bölümde değinildiği gibi, Brandenburg-Prusya özelinde benzer bir yıkımın tekrar yaşanmaması amacıyla feodal zümrelerin siyasi-ekonomik etkisinin sınırlandırılmasına, bu amaçla düzenli ordunun kurulmasına çalışılmış, feodal zümreler aleyhine önlemler geliştirilmiştir. Dolayısıyla toplumsal yaşamın her alanının düzenlenmesi gerekli görülmüştür. Buna dönük girişimler de, Nitschke'nin ifade ettiği gibi, iktidar sahiplerinin Polizey'i daha doğrusu Polizey düzenlemeleri kullanmasıyla olmuştur. Bu çerçevede Polizey, iktidarın kaynağına ilişkin yeni bir yaklaşımı çağrıştırmaya başlamıştır. Çünkü İncil ve kilise dışında toplumda uyulacak kurallar, iktidar sahiplerince Polizey aracılığıyla konulmaktadır. Bu Polizey düzenlemelerin, Hristiyan inanç dışı unsurlar içerdiği anlamına gelmemelidir. Ancak düzenleyici artık, dünyevi iktidar sahibidir. Nitschke de, söz konusu dönemde "Polizey'in, iktidarın kaynağı açısından güçlü bir perspektifi bulunduğunu" belirtmektedir.³⁸¹ Başka şekilde ifade etmek gerekirse, Polizey ile toplumsal yaşamı düzenlemek iktidarın kaynağının teokratik kökenlerini zayıflatmakta ve genelin yararı için çalışan dünyevi otorite sahiplerinin iradesine adreslemektedir.

Stolleis da, Polizey'in ortaya çıktığı ilk dönemlerde son derece geniş kapsamlı oluşunu ve hatta devlet, anayasa, toplum anlamlarını içerdiğini söylemektedir. Zamanla Aristo'daki barış ve adaletle dolu "İyi Düzen" anlamının giderek daraldığı, egemenlik ve iktidar yetkisinin/gücünün kullanımıyla ilişkilendirildiğini belirtmektedir.³⁸² Hükümdar, aynı zamanda yargıçtır. Dolayısıyla adalet ve barışı sağlaması, hükümdarın eylemlerinin hem amacının hem de meşruiyetinin ifadesidir. Çünkü toplum da zaten adalet ve barış, yani güvenlik istemektedir. Hükümdar, eylemleri ya da Stolleis'in tanımıyla "yönetimi" (*Verwaltung*) ile adalet ve güvenlik olarak somutlaşan genelin yararını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu şekilde "yönetim" anlamının ağırlık kazanmasının uygun kelime karşılığı "Polizey" olmaktadır³⁸³. Diğer ifadeyle "Polizey" aracılığıyla hükümdar, yönetmektedir. Bu noktada Stolleis ve Nitschke'nin yaklaşımlarının örtüştüğü görülmektedir. Artık giderek kilise ve dini metinler üzerinden değil, Polizey düzenlemelerle toplum

³⁸¹ a.k., s.11

³⁸² Michael Stolleis, München 2012, a.g.k., s.369

³⁸³ a.k., s.369

yönetilmektedir. Bu çerçevede 17.yüzyıl ve 18.yüzyılın ilk yarısında gizli devlet işleri, savaş ve kilisenin en önemli faaliyet konuları ile suç ve özel hukuk alanları dışında kalan tüm iç yönetim (*innere Verwaltung*) işleri, Polizey'in nesnesidir.³⁸⁴ Dönemin anlayışıyla “yönetim” (*Verwaltung*) ise kısaca üç temel parçaya ayrılmaktadır: Devlet iktisadı, hukuk ve iç yönetim.³⁸⁵ Kabaca ilk ikisi dışında kalan tüm alanlar, iç yönetime dair konulardır ve Polizey tarafından kapsanmaktadır.

Kısaca başlangıç aşamasında “devlet”in tümünü kapsarken her ne kadar kavramın anlamı daralsa da 18.yüzyıl sonunda değin Polizey, hâlâ oldukça geniş bir şekilde neredeyse tüm “iç yönetim” işleri olarak tanımlanmıştır. Ardından da “iç yönetim işleri” Polizey, Hukuk Devleti'nin karşısında iktidarı kullanma biçimi olarak kapsayıcı, ama lanetlenen bir kavram olmuştur.

3. Kameral ve Polizey: Kavram ve İçeriğinin İlişkisi

Bu aşamada önemli olduğu düşünülen bir konuya değinmekte fayda görülmektedir. Kameral Bilim genel bir adlandırma olarak kullanılsa da Polizey Bilim ile farkı ya da ortak noktaları nedir sorusu ortada durmaktadır. Soru, kimi eserlerde Kameral, Polizey ya da Kameral-Polizey olarak ya birlikte ya da tek tek kullanımların ne anlattığıdır.

Basitleştirilerek açıkladığı kısa Kameral-Polizey Bilim tarihi bağlamında Strelin, bu soruya yanıt aramaktadır. Eski Kameral Bilim kitaplarında, Polizey Bilim hakkında bilgi verilmekte ve ders kitaplarında Polizey ve Kameral Bilim başlığı kullanılmaktadır. O halde Kameral ve Polizey Bilim arasında nasıl bir ilişki vardı ve bu nasıl gerçekleşmişti? Strelin'e göre, Polizey görevlilerinin, tarım ve şehir zanaatları konusunda bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Ancak bu bilgilere, hukukçulardan çok Kameralistler sahiptir. Dolayısıyla bu iki bilim, birbirinden ayrı düşünülemez olmuş ve birleşmiştir. Kameral ve Polizey Bilim arasındaki kesin çizgi, ancak Devlet Bilimi'nin ortaya çıkmasıyla çizilmiştir. Ancak eski kaynaklardaki kavram karmaşası hâlâ çözülememiş, Polizei kavramı ve disiplin olarak sınırları hakkında görüş birliği sağlanamamıştır.³⁸⁶ Özellikle her iki disiplinin kavram ve

³⁸⁴ a.k., s.370

³⁸⁵ Lorenz von Stein, Stuttgart 1867, a.g.k., s.4

³⁸⁶ Georg Gottfried Strelin, Erlangen 1827, a.g.k., s.3

sınırları konusundaki görüşte doğruluk payı olmasına rağmen iç içe geçmişliklerinin, bilgilerin Kameralistlerde bulunmasıyla açıklanması yeterli değildir.

Feodal sistemde, sanal olarak yaratılmış olan kapitalizme özgü iktisadi alan-siyasi alan ayrımından bahsedilemez. İlk bölümde ayrıntılarıyla anlatıldığı gibi Kameral bilgilerle kastedilen mali konular ve Polizey ile ifade edilen siyasi konular, içi içedir. Çünkü ilk bölümde açıklandığı üzere feodal üretim tarzında üretim araçlarına köylüler sahiptir ve senyörün (ya da Landlord), üretime ve üretim sürecine doğrudan katkısı görülmemektedir. Öte yandan soylular, bu üretim tarzının yapısal karakteri gereği vardır. Üretim biçimi ve üretimin sürekliliği de, soylular tarafından ekonomi-dışı zorla sağlanmaktadır. Dolayısıyla soyluların siyasi, hukukî ve askeri işlevleri, kısaca ekonomi-dışı zorun unsurları, üretimin örgütlenmesi, devamının sağlanması ve artık-ürüne el konulmasının araçları olarak açıklanabilir. Soylular, feodalizmde üretime ve üretim tarzının devamına ancak ekonomi-dışı zor ile katılmaktadırlar.³⁸⁷ Başka deyişle ekonomik-zor ile siyasi-zor ayrılmış değildir. Bu çerçevede feodal düzendeki iktidar ilişkilerinde bu tür bir ayrım bulunmadığı gibi ihtiyaç da duyulmamaktadır. Buradan hareketle hem Kameral ve Polizey kavramları arasındaki hem de kavramların kendilerinin sınırlarının çizilmesi yapay kalmakta ve genel kabul gören bir sonuca ulaşılamamaktadır. Ancak ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak gösterileceği gibi Kameral Bilim genel olarak yönetime dair bilgilerin toplandığı üst bir kavram olarak kullanılırken, Polizey daha çok “iç yönetime ilişkin işleri” kapsamaktadır.

Özetlemek gerekirse, Kameral ile ağırlıklı olarak mali ve iktisadi işlerin kastedildiği, bu açıklamanın Kameral Bilim’in “dar tanımı” olduğu, “geniş tanımı”nın ise düzen, güvenlik, gelenek ve dini kuralların gözetimi gibi, Polizey’i de içerdiği söylenebilir. Ancak aslında bu tür bir tanımlamanın, ekonomik alan-siyasal alan ayrımından kaynaklanmadığına inanılmaktadır. Alman prensliklerinde, Polizey ve Kameral kavramları arasında sınırları kesin biçimde ortaya konmuş bir ayrım yapılamadığı ve aslında buna ihtiyaç da duyulmadığı değerlendirilmektedir. Çünkü iktisadi ve siyasi işlerin birarada olduğu bir zamanda, Kameral Bilim’in giderek üst bir kavram olarak kullanıldığı, Kameral Bilim’in dar ve geniş tanımları içerisinde

³⁸⁷ Ellen M. Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, (Çev. Şahin Artan), 2.Baskı, Yordam Kitap, İstanbul 2016, s.55

Polizey Bilim'e yer verildiği düşünülmektedir. Yinelemek gerekirse, kapitalist üretim tarzına geçişle birlikte hem akademik hem de pratik alanda biriktirilen bilgilerin tanımı olarak Kameral Bilim'in, Devlet Bilimi üzerinden maliye, iktisat, işletme gibi yeni disiplinlere köken olduğuna inanılmaktadır.

Siyaset bilimiyle ilgili alanlar ise nesne ve tarihlerini Polizey Bilim'den aldıklarını ileri sürmektedirler. Bunu da sorunlu bir şekilde günümüz yöntemleri ve yaklaşımlarıyla Kameral ve Polizey kavramları arasında sınır çizerek ve Polizey'in içeriğini tanımlayarak yapmaktadırlar. Ancak hem Kameral-Polizey Bilim'in en verimli dönemini yaşadığı dönemlerde kavramlar arasındaki sınırlar tam anlamıyla ortaya konamamış/konmamış hem de Kameral ve Polizey Bilim arasında güçlü içsel bağlantılar kurularak, birbiri yerine kullanılmıştır. Bu bağlamda günümüz sosyal bilimlerinin sadece yararlı olacağına inandığı çeşitli kavramları ve yaklaşımları seçtiği, bu şekilde nesne ve köken aramada Kameral-Polizey Bilim'den faydalandığı söylenebilir.

Kameral ve Polizey Bilim, tarihi gelişim bağlamında günümüz disiplinleriyle ilişkilendirilebilir ve hatta temel kavramların içeriğinin oluşması başta olmak üzere kaynaklık edebilir. Feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde, toplumsal gerçeklikteki değişimle birlikte yaratılan sistematik olsun ya da olmasın bilgi yığını da, günümüz sosyal bilimlerinin nesne ve köken tartışmalarında yararlı olabilir. Ancak daha ayrıntılı olarak irdeleneceği üzere farklı bir toplumsal gerçekliğin yani feodal dönemin yönetim bilgisi olarak Kameral-Polizey Bilim, ekonomik alan-siyasal alan ayrımının dayattığı bölünmeyle yaratılan yeni disiplinlere köken olamaz.

II. NESNENİN OLUŞUMU, DEĞİŞİMİ VE TARİHİ

Kameral Bilim'in nesnesi, kameralist bilimlerle ilgilenen akademik çevrelerde, 18. ve 19. yüzyılda önemli bir tartışma konusudur. Bu dönemde de Kameral Bilim ile Polizey Bilim'in birbirleri yerine kullanılan farklı içerikli, ancak net biçimde ayrılamayan, aynı anlamda iki terim olduğu söylenebilir.

Kameral Bilim'e ilişkin 1825 tarihli eserinde, alanın önde gelen yazarlarından Rau'ya göre, bu bilim 17. yüzyıldaki gibi değildir ve gençleştirilip, ıslah edilebilir. Rau, Kameralizm'in mevcut dönemde erişilen bilgi düzeyi bağlamında bilimsel alanda artık yerinin bulunmadığını ve parçalarına ayrılarak yok olacağının

söylendiğini, birçok önemli yazarın Kameral Bilim’e bir bütün olarak açıkça ya da dolaylı olarak saldırdığını belirtmektedir. Ancak bu yazarların, Kameral Bilim’in parçalarından ve diğer bilimlerden yeni bir zirve, bir bilim yaratmaya çalıştıklarını, bu sırada Kameral Bilim’den yararlanmadıklarını, sadece ismini andıklarını aktarır.³⁸⁸

Kameral-Polizey Bilim’in ortaya çıkışından çok sonra yapılan bu değerlendirmenin, 19.yüzyılın ilk çeyreğinde, toplumsal gerçeklikte görülen değişim ve eski zamanların biliminin artık yeterli olmadığına dair düşünceleri gösterdiği düşünülmektedir. Aynı zamanda Rau, yeni oluşan bilimlerin, Kameral-Polizey Bilim gibi bir mirastan yararlanması gerektiğine inanmaktadır. Her ne kadar, bu bağlamda nesne tartışmasına yaklaşıp da, Rau’nun ifadeleri, nesne tartışmasının aslında hiç bitmediğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Bu çerçevede önce Kameral-Polizey Bilim’in üzerinde yükseldiği zemin açıklanacak, disiplinin kuruluşu, üniversiteleşme süreci, içerdiği konuların dönüşümü/değişimi, Kameral-Polizey Bilim’den Devlet Bilimi’ne geçiş incelenecektir. Ayrıca Kameral Bilim’in, Merkantilizm ve Fizyokrasi ile ilişkisi ve farkları ortaya konacaktır.

A. Kameral-Polizey Bilim: Üzerinde Yükseldiği Zemin

Gelişimleri irdelendiğinde Kameral Bilim ve Polizey Bilim’in, Alman prensliklerine özel bir olgu olduğu söylenebilir. Kameral Bilim’in başlangıç itibariyle iktisadi ve mali konularla ilişkilendirilmesi dar anlamda bir tanımla ifade etmektedir. Öte yandan iktidarın kullanımının karmaşıklıklaşmasıyla Kameral Bilim, geniş anlamıyla hem iktisadi hem de siyasi ve toplumsal konuları ifade eder olmuştur. Bu çerçevede geniş anlamıyla Kameral Bilim ve “iç yönetimi” kapsayan Polizey Bilim, bölgesel Alman devletlerine özgüdür. Maier de, kendine has, özel tarihsel koşulların biçim verdiği Polizey Bilim’e denk bir karşılığın, diğer Avrupa ülkelerinde bulunmadığını belirtmektedir.³⁸⁹ Bu noktada Kameral Bilim’in epistemolojik açıdan ayrıntılarıyla irdelenmeyeceği belirtilmelidir. Sadece dönemin

³⁸⁸ Karl Heinrich Rau, Heidelberg 1825, *a.g.k.*, s.1,2

³⁸⁹ Hans Maier, Neuwied am Rhein-Berlin 1966, *a.g.k.*, s.13

bilim anlayışı açısından Kameral Bilim'in, bilim olup olmadığı, ne zaman bir bilim dalı olarak kabul edildiği ve bunun aşamaları gösterilmeye çalışılacaktır.

18.yüzyıl ilk çeyreğinde ortaya çıkan, Aydınlanma'nın zirvesini yaşadığı dönemde yapılandırılıp sistematize edilen bu bilim, 19.yüzyılda iktisat, idari hukuk, yönetsel öğreti gibi birçok alana parçalanmıştır. Ancak I.Friedrich Wilhelm'in 1727'de Halle ve Frankfurt an der Oder'de ilk üniversite kürsülerini "*Oeconomie, Policy und Cammer-Sachen*" adı altında kurduğu düşünüldüğünde bu ayrışma oldukça yavaş gerçekleşmiş, 1850'li yıllara, bazı yerlerde ise 1870'li yıllara kadar Alman üniversitelerinde Kameral-Polizey Bilim öğrenimi devam etmiştir.³⁹⁰ Dolayısıyla Alman prensliklerine özgü bir disiplin olarak Kameral-Polizey Bilim kürsüleri, yaklaşık yüzelli yıl boyunca Alman üniversitelerinde önemli bir konuma sahip olmuştur. Ancak pratik bilgilere ve tecrübeye dayanan bilgiler bütünü olarak görülmesi, diğer bilimler arasında yer edinmesini oldukça zorlaştırmıştır.³⁹¹ Bu bölümde Kameral-Polizey Bilim'e ihtiyaç duyulması, üniversiteleşmesi, saygın bir disiplin haline dönüşmeden önce, özellikle akademik çevreler ve üst düzey yönetim kademelerinden kaynaklanan engeller, alanın araştırılmasında yaşanan sorunlar incelenecektir.

1. Kameral-Polizey Bilim: Toplum-Devlet Tasarımı

Kameral Bilim'in gelişimi iki temel kaynaktan beslenmektedir. Bu kaynaklar, bir yandan iktidarın kullanım ve kurumsallaşması süreciyle birlikte idari düzeyde pratik bilgilerin ve uygulamaların sistematize edilmesi, diğer yandan üniversiteleşme süreci ve akademik anlamda kabul görmesi olarak sıralanabilir. Bu çerçevede Kameral Bilim tarihini, yönetim tarihi ve üniversite ya da bilimsel tarihi olarak iki başlık altında incelemek olanaklıdır.

Maier, idari yapıyla ilgili çok sayıda terim arasından Polizey'in, bağımsız bir kavram olarak ortaya çıkışının zor olduğundan bahsetmektedir. Polizey kavramı, feodal zümre düzeninden, prensin hâkimiyetinin baskın olduğu bir düzene geçilirken yavaş yavaş somutlaşmıştır. Dolayısıyla Polizey kavramının ya da en azından

³⁹⁰ a.k., s.13

³⁹¹ Wolfgang Schüz, "Kameralwissenschaft", *Staats-Lexikon oder Encyclopädie der Staatswissenschaften, Neunter Band*, Carl von Rotteck, Carl Welcker (Yay.), Verlag von Friedrich Hammerich, Altona 1840, s.162,163

başlangıçtaki ilkelerinin oluşumunun her aşaması, devlet teorisi, yani politika dersleri tarihi üzerinden tek başına açıklanamaz. Çünkü Maier'e göre kavramın ortaya çıkışı, aynı zamanda Alman prensliklerinin “yönetim tarihinin” bir bölümüdür. Bu iki unsurun karşılıklı etkileşimiyle 18.yüzyılın başlarında, ileri Alman prensliklerinde bilimsel Polizey öğretisi gelişmeye başlamıştır. Maier bu gelişmenin varlığını, vergi ve askeri politikalar ile Aristocu politika ve “Doğal Hukuk” (*Naturrecht*) düşünce modellerinin gerekliliklerine borçlu olduğunu belirtmektedir.³⁹² Ancak sadece vergi ve askeri politikalar ile düşünce alanındaki değişiklikler ifadesiyle Polizey kavramının oluşumunun açıklanması yetersiz kalmaktadır. Birinci bölümde Brandenburg-Prusya Elektörünün, Otuz Yıl Savaşları bağlamında tecrübe edilen gelişmelerle düzenli ordu kurma ve bunun için gerekli mali kaynağı sağlama çabaları açıklanmıştı. Bu çerçevede Maier'in vergi ve askeri politika ile anlatmak istediğinin, feodal zümreler ile prensler arasındaki bu gerilim olduğu söylenebilir. Öte yandan Aristocu politika ve Doğal Hukuk düşünce modellerinin gereklilikleri, toplumsal yaşamdan kopuk, ayrı bir neden olarak sunulmaktadır. Ancak bu ikinci nedeni, feodal zümrelerle prens arasındaki gerilimin düşünce alanına yansımaları olarak değerlendirmenin daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Yönetim tarihi açısından, 17.yüzyılın başlarından 18.yüzyılın sonlarına değin üç aşamadan bahsedilebilir. İlk aşama, yönetim ve yargı işlerinin “Danışma Konsey” (*Geheimer Rat*) gibi organlarda toplanmaya başlaması; ikinci aşama, idari işlerin Kammer organların görevi haline gelmesi; üçüncü aşama ise 18.yüzyılın geç Aydınlanma sürecinde “kişisel çıkar” anlayışının gelişmeye başlamasıyla idari yargının sınırlarının daralmasıdır.³⁹³ Böylece idari faaliyetler, giderek yönetme eyleminin içerisinde görülen yargı gibi diğer işlerden ayrılmaya ve bağımsız “Yönetim Öğretisi” (*Verwaltungslehre*) görünür olmaya başlamıştır.

a. Düşünsel Temel

Kameral Bilim'in ortaya çıkışı, doğa bilimleriyle ilişkisi bağlamında ele alınabilir. Ancak 16.yüzyıl ve 17.yüzyıldaki bilimsel devrim sadece doğanın özünde olan genel yasaların keşfiyle sınırlı değildir. Siyaset de, bağımsız bir bilim alanı

³⁹² Hans Maier, Neuwied am Rhein-Berlin 1966, *a.g.k.*, s.185,186

³⁹³ *a.k.*, s.186

olarak ortaya çıkmıştır.³⁹⁴ Machiavelli ile siyasi eylemler, kilisenin kurumsal ve normatif vesayetinden kurtarılmıştır. Böylece siyaset, patrimonyal prenslerin vesayetine girmiş ve ilk kez siyaset, dünyevi bir iktidar sistemi olarak ortaya çıkmıştır.³⁹⁵ Bu siyasi eylemlerin kavranışını da önemli ölçüde değiştirmiştir. Bir yandan kilise, bu yeni dünyevi kökenli egemenlikle karşıtlık ilişkisine girip toplum ve dolayısıyla iktidar sahipleri üzerindeki etkisini yitirirken, dünyevi iktidar giderek prensin kişiliğinde toplanmaya ve meşruiyet kazanmaya başlamıştır. Birinci bölümde anlatıldığı üzere bu gelişmelere, kilisenin, sağlık, eğitim vb. sosyal alandaki örgütlü gücünü yitirmesi önemli ölçüde etki etmiştir.

Gücü, prensin kişiliğinde toplamaya dönük çabalar ile siyasi olanın kendini temsil etmesi, yeni siyasi rasyonalite olmuştur. Giovanni Botero, 1598’de söz konusu rasyonaliteyi “Staatsräson” (*Devlet Aklı*) ile kavramlaştırmıştır. Bu kavramda Botero, “iktidarını kurmak, korumak ve genişletmek için gerekli araçlara sahip müşteriyi” görmektedir. Dünyevi iktidar sahibi prens, artık ruhani meşruiyet kaynağı olarak Kilise’den bağımsızlığını kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla kilisenin dini alandan gelen üstünlüğünü aşacak yeni bir siyaset izlemelidir. Dünyevi ve ruhani meşruiyetin bu çekişmesi, teolojiye karşı siyaset ve bilimin ortaklığını teşvik etmiştir.³⁹⁶ Prens in kişiliğinde birleşen devlet, artık ruhani meşruiyet yerine, dünyevi meşruiyeti koyacak bir siyaset izlemelidir ve prensliğin nihai amacı da bu yönde oluşturulmalıdır. Öyleyse *Devlet Aklı* prensin iktidarını pekiştirecek, ayrıca siyasi gücünü içeriye ve dışarıya karşı koruyacak şekilde içkin siyasi hedefler arayacaktır.³⁹⁷ Bu siyasi hedefler, içeriye karşı tebanın itaatının sağlanması, dışarıya karşı ise prensin hâkimiyetinin tanınması ile tehdit edilmesinin önlenmesini sağlayacak en iyi yönetim tekniklerinin bulunmasını içermektedir. Dönemin eserlerinde böylesi bir iş ya da yetenek, Latince “prudentia”nın Alman Dilindeki karşılığı olarak *Klugheit* ile tarif edilmektedir. *Klugheit*’ın Türkçe karşılığı olarak *bilgelik* kullanılabilir. Çünkü bu, yaşananların analiz edilmesinde, prensin doğuştan beraberinde getirdiği bir kişilik

³⁹⁴ Axel Rüdiger, *Staatslehre und Staatsbildung, Die Staatswissenschaft an der Universität Halle im 18. Jahrhundert*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 2005, s.124

³⁹⁵ a.k., s.124

³⁹⁶ a.k., s.125

³⁹⁷ a.k., s.125

özelliği olarak görülmektedir.³⁹⁸ Ancak burada belirli bir anda görülen bir sorunun tüm açılardan değerlendirilerek, en uygun çözümü bulmak olarak tanımlanabilecek Klugheit'in karşılığına "sağduyulu olma"nın da eklenmesinin gerektiği düşünülmektedir. Öyleyse Staatsräson, "Staatsklugheit" (*Devlet Bilgeliği*)'ni kullanarak devletin içeride ve dışarıda güvenlik ile dışarıya karşı hâkimiyet iddiasını savunmak ve sağlamak üzere en uygun araçları kullanarak en iyi çözümlere ulaşma olarak görülebilir.

Feodal sistemde prensin bu amaçlara ulaşmasını sağlama yolu ise, öncelikle soyluların silahsızlandırılması, düzenli ordunun kurulmasıdır. Rüdiger, bu amaçlara ulaşmanın iki ana yöntemi olduğunu söylemektedir: Savaş ve diplomasi.³⁹⁹ Bu iki yöntem aynı zamanda prensin, sürekli olarak içeride ayaklanma ve dışarıdan işgal gibi iki sürekli tehdit algısını yaratmıştır. Burada önemli bir diğer nokta, Machiavelli'nin kendisini "realist" olarak görmesi ve *politikada daha iyi ve etkin bir uygulama/harekete geçme* anlayışını savunmasıdır.⁴⁰⁰ Başka deyişle politikada üretilen bilgilerin, pratiğe daha iyi biçimde dökülmesini istemektedir. Devlet Aklı, sürekli görülen bu iki tehdidin bertaraf edilmesine dönük en başarılı siyasi eylemleri bulmalıdır. Ancak bu amaçlara ulaşmak için kullanılacak yöntemler, siyasetin iktisadi eylemlerle kesişmesini göstermektedir. Prens, düzenli ordu kurması ile feodal zümrelerin iktisadi ve böylelikle siyasi, askeri gücünü geriletmesi gerekmektedir. Simon'a göre bu, özellikle 17.yüzyılın ikinci yarısında giderek artan biçimde, iktisadi eylemlerin en doğru şekilde idaresi sorunu haline gelmiştir. İktisadın kullanım alanı, tüm ülke coğrafyasına uzanmıştır. Bu şekilde "politikleşen iktisat" (*politische oekonomie*), iç barış ve güvenlik amaçlarına ulaşmanın araçlarıyla ilgilenir olmuştur.⁴⁰¹ "Politik ekonomi" açısından devletin hareket olanakları, düzenli ordu gibi araçların kullanılabilmesi için sahip olunan parayla ölçülür olmaktadır. Öyleyse devlet sahip olduğu paraya, ki dönem açısından altın, gümüş gibi değerli metallere göre zengin ve güçlüdür.

³⁹⁸ Peter Nitschke, *Einführung in die Politische Theorie der Prämoderne 1500-1800*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2000, s.42

³⁹⁹ Axel Rüdiger, Tübingen 2005, *a.g.k.*, s.126

⁴⁰⁰ Peter Nitschke, Darmstadt 2000, *a.g.k.*, s.41

⁴⁰¹ Thomas Simon, *Gute Policy. Ordnungsleitbilder und Zielvorstellungen politischen Handelns in der Frühen Neuzeit*, Vittorio Klostermann Verlag, Frankfurt am Main 2004, s.382

18.yüzyıl süresince yukarıda değinilen algıda bir değışim olmuştur. Alman prenslikleri, ilk bölümde belirtildiğı gibi birbirlerini tehdit edemeyecek belirli bir dengeye ulaşmışlardır. Ancak bu denge, büyük güçlerle ilişkileri kapsamamaktadır. Daha önemlisi prensler, artık meşruiyet ve hâkimiyetini kabul ettirme sorunlarını aşmış görünmektedirler. Söz konusu aşamada politikanın ağırlık noktasını, dış siyaset almıştır. Bununla birlikte politika alanı; “İstatistik” (*Statistik ya da Staatskunde*), “Devlet Sanatı” (*Staatskunst*) ve “Hükümet Etme Sanatı”na (*Regierungskunst*) konularını kaybetmiştir.⁴⁰² Doğal Hukuk da devleti gerekçelendirme, ardından devletin kurumları ve eylemlerini sınırlandırma sorularına yanıt aramaktadır. Devletin nihai amacını ortaya koymakta, ancak uygulanacak somut eylemlerle ilgilenmemektedir. O nedenle yeni sorunların çözümleri için doğru disiplin değildir.⁴⁰³ Kameral Bilim ise temel olarak devletin eylemlerinin yasal sınırlarıyla ilgilenmemektedir. Darjes, Polizey düzenlemelerin doğal özgürlüklere sınır getirdiğini belirtmektedir. Ancak Simon, bu açıklamanın Darjes’in eseri *Cameralwissenschaften* bağlamında düşünülmesi gerektiğini, bu şekilde yaklaşıldığında söz konusu cümlelerin, devletin eylemlerinin yasalarla sınırlandırılması konusunu içermediğinin altını çizmektedir.⁴⁰⁴ Çünkü Polizey düzenlemeler, tebanın doğal özgürlüklerinin sınırlandırılmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla artık iç düzen ve siyasi eylem yönergelerinin hazırlanması için “Devlet Sanatı”na (*Staatskunst*) başvurulmamaktadır. Çünkü yeni fikirler bu alandan gelmemektedir. İç siyasete dair ayrıntılı programları inceleyen, ara hedefleri belirleyen, gerekli ve uygun araçları öneren ise “oekonomie” (*iktisat*) ve buradan ortaya çıkan Kameral Bilim olmuştur.⁴⁰⁵ Kavram olarak “Oekonomie” (*iktisat*), ileri de daha ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

b. Kameral-Polizey Bilim: Toplum ve Devlet Tasarımı

Kameralistler ve Kameral Bilim’in, özgün, felsefi derinliğe ve bir geleneğe dayalı, kapsamlı bir devlet ve toplum tasarımı olduğu söylenemeyeceğı

⁴⁰² İstatistik, günümüzdekinden oldukça farklı bir anlamda kullanılmıştır. Devlet Bilimi bağlamında ayrıntılarına değinilecek olan “Statistik” (*İstatistik, Devlet Bilgisi*), bu aşamada kabaca devletin tüm yönleriyle sahip olduklarının envanteri/bilgisi olarak tarif edilebilir.

⁴⁰³ Thomas Simon, Frankfurt am Main 2004, *a.g.k.*, s.384

⁴⁰⁴ *a.k.*, s.385

⁴⁰⁵ *a.k.*, s.384

düşünülmektedir. Ancak devlet ve topluma ilişkin ciddi bir kavrayışları olduğu da bir gerçektir. Çünkü aksinin iddia edilmesinin, bu kadar büyük bir yazın mirasının, oluşturulan yönetim bilgisinin herhangi bir temeli ve amacı olmadığı anlamına geleceği değerlendirilmektedir. Bu çerçevede Kameral Bilim'in daha iyi anlaşılabilmesi için nasıl bir devlet ve toplum algısı bulunduğu açıklanması yararlı olacaktır.

Kameral Bilim'in çıkış noktasının "iktisadi eylemler" olduğu söylenmişti. Hatırlanacağı üzer devletin gücü, mali gücüyle eş değer tutulmaktadır. Çünkü devlet mali gücüyle orantılı olarak hareket, daha doğrusu politika üretme ve uygulama kabiliyetine sahip olacaktır. Burada iç içe olan mali ve politik kapsamlı soru, iç düzen tehlikeye düşürülmeden sistemden ne kadar para çekilebilir olmaktadır. Simon'a göre Kameral Bilim'in bu durumu şöyle açıklanabilir:⁴⁰⁶

"Politik ekonomiye gerçek geçiş, ... uygun (*düzeyde ve gerekli*) vergileri toplamak için ülkeyi sistematik biçimde siyasi olarak yönlendirmenin zorunlu olduğu düşüncesinin hâkim olmasıyla başlamıştır."

Siyasi olarak ülkedeki güç odaklarını ve tebayı etkilemek ile bunun sistematik olarak yapılması ise sınırlı değil, aksine ülkenin her alanına müdahaleyi gerektirmektedir. Artık iktidar sahibi, sadece hâkimiyeti paylaştığı belirli kişileri yönetmekle yetinemeyecektir. Ülkenin zenginliğinin artırılması için toprak, hammadde, madenler vb. ile ilgilenilmesi, bunların işlenmesi, korunması ve teşvik edilmesine dair yöntemlerin bilinmesi ve kullanılması gerekmektedir.⁴⁰⁷ İşte bu yöntemlerin tespitine dair çabalar, Kameral Bilim'in çalışma alanını içermektedir. Ancak bu kez soru "çalışma alanı"nın Kameralistler tarafından nasıl görüldüğüdür. Çünkü üretilen bilgi, bu kavrayışa göre şekillendirilmiştir. Kısaca Kameralistlerin, devlet ve toplumu nasıl kavradıkları önemlidir.

Dönemin Alman prensliklerinde kabaca Roma Hukuku'nun genel ve kapsamlı bir devlet öğretisi içermediği, Yunan devlet felsefesinin ise genelgeçer, her gelişme aşamasına uygun bir devlet kavrayışı verdiği inancı yerleşmiştir. Çünkü Yunan devlet felsefesi, daha az teori içermekte, buna karşın tüm diğer külliyattan geniş bir bakış açısı sunmaktadır. Dolayısıyla Yunan devlet felsefesi üstün gelmiştir.

⁴⁰⁶ a.k., s.387

⁴⁰⁷ a.k., s.388,389

17.yüzyıldan önce devletin iyi yönetilebilmesiyle ilgili tek sorunun, veliahtın doğru şekilde yetiştirilmesiyle çözüleceği inancı hâkimdir. Ancak 17.yüzyılda siyaset ve idari yapının gelişmesiyle birlikte bu, devletin gelişiminde sadece bir aşama olarak görülmeye başlanmıştır.⁴⁰⁸

Xenophon'un iktisat öğretisi kitabı *Oikonomikos*, Yunan filozoflardan günümüze kalan iktisadi konuları içeren en eski eser olarak kabul edilmektedir. Xenophon kitabında, hanenin yönetimini (*Haushaltsführung*), yani tarım faaliyetlerini ele almaktadır.⁴⁰⁹ Başka deyişle *Oikonomikos* ile *oikos* yani evin ya da hanenin, doğru ve iyi şekilde yönetilmesi düşüncesi altında, yurttaşların tüm iktisadi faaliyetleri anlatılmaktadır.⁴¹⁰ *Oikonomia* da hane halkının idaresi sanatıdır. Ancak Aristo'ya göre hane halkının idaresi sadece ailenin değil, bütün bir Polis'in iktisadi faaliyetleridir.⁴¹¹ Çünkü Aristo aileden başlayarak devlete ulaşmaktadır. Dolayısıyla aileler biraraya gelerek köyleri, köylerde son birlik olan Polis'i oluşturmaktadır.⁴¹²

Dönemin iktisadi faaliyetleri ise antik Yunan'da hane halkının bakımının sağlanması olarak özetlenebilir. Kral ya da iktidar sahibi ile evin babasının görevi aslında aynıdır. Bu görev de sorumluluklarını aldıkları kişilerin bakımlarını sağlamaktır. Ancak belirtmelidir ki *oikos* sadece *özel haneyi* değil, *tüm haneyi* kapsamaktadır. Otto Brunner'in⁴¹³ kullandığı “das Ganze Haus” (*tüm hane*) kavramı, yaşam ve üretim birliği gibi görülmektedir. Hukuk ve hâkimiyet ilişkilerinin de yer aldığı “tüm hane”de, kendi ailesini kurmamış çocuklar, yalnız kalmış ya da evlenmemiş akrabalar, köleler, hizmetçiler vd. de yer almaktadır.⁴¹⁴ Çünkü *oikos*,

⁴⁰⁸ Axel Nielsen, Jena 1911, *a.g.k.*, s.63-66

⁴⁰⁹ Rosmarie von Schweitzer, “Haushalte, private, II: Haushaltsökonomie”, *Handwörterbuch der Wirtschaftswissenschaft*, Band 4, Willi Albers, Karl Erich Born, Ernst Dürr v.d (Yay.), Gustav Fischer Verlag vd., Stuttgart-New York, s.51-63

⁴¹⁰ Rosmarie von Schweitzer, “Von den ökonomischen Schriften des Aristoteles zur Haushaltswissenschaft unserer Tage”, *Gießener Universitätsblätter*, 9.Jahrgang, Heft 1, Gießen 1976, s.74-83

http://geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2013/9937/pdf/GU_9_1976_1_S74_83.pdf

⁴¹¹ Ellen M.Wood, İstanbul 2013, *a.g.k.*, s.106

⁴¹² Aristoteles, *Politika*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s.9

⁴¹³ Otto Brunner'in NSDAP (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) üyesi olması bağlamında kavramları Nazi ideolojisiyle ilişkilendirilmiş ve bu kavramlara Nazi ideolojisiyle baktığı gerekçesiyle daha sonra açıklamalarına eleştirel yaklaşılmıştır. Ancak Brunner'in eserleri tarih başta olmak üzere sosyal bilimler alanında çığır açıcı ve yararlı olarak görülmekte/kabul edilmektedir. Bu çerçevede Aristo'nun *oikos*'unu açıklamak açısından en azından kavramın özünün taşıyıcı olduğu düşünülmektedir.

⁴¹⁴ Otto Brunner, “Das Ganze Haus und die alteuropäische Ökonomik”, *Neue Wege der Verfassungs- und Sozialgeschichte*, Otto Brunner (Yay.), zweite Auflage, Göttingen 1968, s.103-127

sadece sosyal bir form değil, aynı zamanda bir iktisadi birimdir. Başka deyişle oikos, genellikle çok sayıda tarım arazisi, arsa, atölye, ev ve köleleri kapsamaktadır. Ayrıca günümüzde alışkın olunan çekirdek aile kavramının çok daha geç bir olgu olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çerçevede Xenophon, Oikonomia'yı yurttaşların mevcut yüksek yaşam seviyesinin sürdürülmesi amacıyla sahip olduğu varlıkların korunması ve çoğaltılması için evin erkeğinin/hane liderinin hâkimiyeti olarak tarif etmektedir.⁴¹⁵ Aristo şöyle demektedir:⁴¹⁶

“Her evi en yaşlı üyesi adeta bir kral gibi yönetiyordu; bütün hanelerin topluluğu da aralarındaki kan ilişkilerinden ötürü aynı biçimde yönetiliyordu..... Son birlik, çeşitli köylerden oluşan şehir ya da devlettir (Polis). Bununla her bakımdan süreç tamamlanmıştır..... Bundan dolayı içinden çıktığı daha eski topluluklar nasıl doğalsa, şehir-devleti de öylece yetkinlikle doğal bir topluluk biçimidir.... İnsan, ev, aile, her şey o olmayı (kendi doğasına erişmeyi) amaçlar.”

Kısaca insanlar arasında doğuştan gelen eşitsizlikler vardır. Çocuk ve kadın, erkeğe tabidir. Başkasının akli kılavuzluğuna ihtiyaç duyan erkekler de yönetmeye değil, yönetilmeye uygundur. Öyleyse *sıradüzen* doğal bir durumdur. Aristo, bu sıradüzeni, bazı farklar ve karşıtlıklar görse de sonuçta Polis'e de aktarır. Polis, aslında eşitlerin, yani yurttaşların, birlikteliğidir. Ancak Aristo, oikos yani hane halkında zorunluluk ve özgürlük ilkelerinden, eşitlik ve eşitsizlik ilkelerini çıkarır ve oikos'taki sıradüzeni Polis'e uygular.⁴¹⁷

Hane çevresinde sürdürülen iktisadi faaliyetler, Aristo için onurludur. Buradan hareketle Aristo, doğal kazanım yolu Oikonomika ile para kazanma sanatı ya da doğal olmayan kazanım yolu Krematistik'i birbirinden ayırır. Krematistik, Aristo'ya göre aşağılık, rezil bir mal edinme yöntemidir. Değiş tokuş ise bir para kazanma biçimi değildir ve doğaldır.⁴¹⁸ Ancak zenginlik, doğal yollardan da elde edilebilir. Tarım, hayvan yetiştiriciliği, hayvan ve balık avlama gibi yollar doğal mal edinme yollarıdır. Çünkü doğa bütün bu canlıları insan için yapmıştır. Oikonomika, sınırlarını tanıırken, Krematistik sadece paranın çoğaltılmasını amaçlar. Öyleyse

⁴¹⁵ Rosmarie von Schweitzer, Gießen 1976, *a.g.k.*, s.75

⁴¹⁶ Aristoteles, İstanbul 1975, *a.g.k.*, s.8,9

⁴¹⁷ Ellen M.Wood, İstanbul 2013, *a.g.k.*, s.107

⁴¹⁸ *a.k.*, s.20-23

ticaret, özellikle dış ticaret doğal olmayan ve ortadan kaldırılması gereken bir mal edinme yoludur ve bireyi, erdemden uzaklaştırmaktadır.⁴¹⁹

Kısaca açıklanan Aristo'nun hane halkı iktisadı öğretisi, mülk edinmeyi erdemli davranışlarla doğrudan ilişkilendirilmiştir. Bu iktisadi yaklaşıma bağlı ahlaki değerler, Orta Çağ'da Katolik Kilisesi teolojisiinde de yer bulmuştur. Dolayısıyla etkisinin hem daha uzun sürdüğü hem de aşılmasının daha güç olduğu söylenebilir. Ancak ayrıntılarına daha sonra değinileceği gibi, Kameral Bilim'in üniversiteleşmesine dönük çabalar sırasında iktisadın, ana dallar olan hukuk ve etik içerisinde görülmesi eleştirilmiş ve bu durumun iktisatın gelişmemesinin bir nedeni olarak değerlendirilmiştir.

Devletin temeli olarak ailenin görülmesi ve sıradüzenin aynılığı ile Oikonomia'nın da, hane halkından, son birlik olan devlete ya da Polis'e uyarlanması olanaklı olmaktadır. Öyleyse devlet, tüm oikosların biraradalığı olarak *en büyük oikos*, Simon'un deyiimiyle *super-oikos* ya da tüm hanelerin birliği olarak kabul edilebilir.⁴²⁰ Yine Simon'a göre “politik iktisat” iki ayrı kullanım şekliyle birbirinden ayrılmaktadır. 17.yüzyıldan bu yana alanyazında her iki anlamıyla da yer alan “politik iktisat” kavramının ilk kullanım biçimi oldukça eskidir ve “sosyal sistem” olarak tarif edilebilir. Bu sosyal sistem de, Aristo'nun hane ve hane halkını sosyal birlik, yani bir ekonomi olarak gören yaklaşımdır. İkinci kullanım biçimi ise özellikle 18.yüzyılda giderek ağırlık kazanan ve politik iktisatı, belirli siyasi eylem stratejilerini içeren siyasi-iktisadi düşünceler olarak gören “iktisat politikası teorisi”dir. Bu anlamıyla “politik iktisat”, doğru yönlendirme ve idareyle devletin zenginliğinin artırılması öğretisi olarak tanımlanabilir.⁴²¹

Devletin, bir hane gibi görülmesiyle politika ve iktisat, öncekilerden çok daha farklı bir biçimde biraraya getirilmiş olmaktadır. Böylece devlet, sadece prens tarafından yönetilen sosyal bir olgu değil, aynı zamanda iktisadi bir birlik haline gelmiştir. Bu değişiklikle birlikte, devletin ayrıca üretimle ilgilenmesi ve bunun için

⁴¹⁹ a.k., s.21-25

⁴²⁰ Thomas Simon, “Merkantilismus und Kameralismus. Zur Tragfähigkeit des Merkantilismusbegriffs und seiner Abgrenzung zum deutschen Kameralismus”, *Merkantilismus. Wiederaufnahme einer Debatte, Vierteljahresschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, Beiheft 228, Moritz Isenmann (Yay.), Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2014, s.74-76

⁴²¹ a.k.,75-77

uygun eylemlere başvurusu gerekliliği de bir bakış açısı olarak yerleşmeye başlamıştır. Bu durumda devlet, bir *super oikos* yani “tüm hanelerin birliği”, prens ise bu hanelerin toplamı olarak *super oikos*’un yönetilmesi ve işletilmesinden sorumlu “en büyük hane sahibi” (*Der Grosse Wirt*)⁴²² olmaktadır.⁴²³ Hukuk ve Anayasa Tarihçisi Conrad Bornhak (1861-1944) da “I.Friedrich Wilhelm’i, “Prusya’nın en büyük hane sahibi” (*Der grosse Wirt in Preussen*) olarak tanımlaması Kameral Bilim’in bakışı açısını göstermesi açısından dikkate değerdir.⁴²⁴ Çünkü Kameral alanyazında, devlet ve toplum bu şekilde yer bulmaktadır. Diğer taraftan süper oikos olarak devlet, aynı zamanda devam eden Aristocu düşüncenin de etkisiyle organizma olarak kavranmaktadır. Bu organizma, kendi içinden zenginliği üretebilmektedir. Daha sonra ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere bu yaklaşım dünyadaki zenginliği sabit bir değer olarak gören Merkantilizm’den farklıdır.⁴²⁵ Aynı zamanda üretimden kaynaklanan zenginlik yaklaşımı, Kameral Bilim’in dış ticarete yönelik ilgisini kaybetmesine de yol açmıştır. Prusya’nın sömürge sahibi olamaması göz önünde bulundurulduğunda, güçlü devleti yaratmanın yolu öyleyse, ülke içinde sahip olunan kaynaklara dayanmalıdır. Simon’a göre “Politik İktisat” kavramı Kameral Bilim ile hemen hemen aynı zamanlarda “bilim alanı” olarak ortaya çıkmış, ancak Kameral Bilim, 18.yüzyılda büyük ölçüde “Politik İktisat”ı bu alandan uzaklaştırmıştır.⁴²⁶ Bu uzaklaştırmanın, Kameral Bilim’in bir bakımdan politik iktisatı, kendi konuları arasına aldığı anlamına geldiği de söylenebilir.

Bu tür devlet ve toplum kavrayışı, Kameral Bilim’in nesnesi ve dallarına ayrılmasını da açıklamaktadır. Kameral Bilim, tüm hanenin sorumlusu olarak toplumsal ve iktisadi alandaki her şeyi düzenleyen prens, hanenin her işini en iyi şekilde görebilmesi için uygulanabilir bilgiler sağlamaktadır. Burada kritik nokta, bu bilgilerin teoride kalmayıp, uygulanabilir olmasıdır. Çünkü prensin ihtiyacı, teorik bilgiler yığını değil, uygulama alanında işe yarar bilgidir. Ayrıca belirtildiği gibi

⁴²² Wirt, Alman Dili’nde meyhaneci, otelci, lokantacı vb., işletmeci, ev veya mal sahibi gibi anlamlarla kullanılmaktadır. İktisat olarak “Wirtschaft” da bu kökle türetilmiştir. Dolayısıyla burada Wirt, hane sahibi/işleticisi/yöneticisi, yani aynı zamanda bir işletme olan tüm hanenin hâkimi anlamını taşımaktadır.

⁴²³ Thomas Simon, Stuttgart 2014, *a.g.k.*, s.76-78

⁴²⁴ Conrad Bornhak, *Geschichte der preussischen Universitätsgeschichte bis 1810*, Druck und Verlag von Georg von Reimer, Berlin 1900, s.161

⁴²⁵ Thomas Simon, Stuttgart 2004, *a.g.k.*, s.75-80

⁴²⁶ *a.k.*, s.78-80

geniş anlamıyla Kameral Bilim, “ökonomie, polizey ve dar anlamıyla Kameral Bilim” olarak üç temel dala ayrılmaktadır. Bu da toplumsal, iktisadi, iktidar ve hukuk ilişkilerini içeren bir birlik olarak hane ve buradan hareketle “tüm hane” için, bu alanları kapsayacak şekilde bilgi üretimine ihtiyaç duyulmaktadır. Kameral Bilim’in alt dalları da bu ihtiyacı karşılamaktadır.

2. Kameral-Polizey Bilim: Yöntem

Kameral Bilim’in içeriğinin pratik bilgilere dayandığı belirtilmişti. Bu pratik bilgilerin, sadece saray işlerinin ya da hazinenin yönetilmesiyle ilgili yazı vb. işlere ilişkin olduğu düşünülmemelidir. Kameral Bilim eserleri incelendiğinde, zanaat, manüfaktür, ticaret, madencilik, hayvan yetiştiriciliği, dokumacılık, arı yetiştiriciliği gibi çok çeşitli alanlara ait uygulamalı bilgilerin verildiği görülmektedir. Bu noktada soru, hükümdarın hazinesinin yönetilmesi olarak görülen Kameral Bilim’in neden böylesi farklı alanlarda kapsamlı bilgiyi araştırma konusu yaptığıdır. Sorunun yanıtı, aynı zamanda Kameral-Polizey Bilim’e duyulan ihtiyacı ve akademik alana, başka ifadeyle üniversiteye taşınmasını açıklanmasına katkı sağlayacaktır.

İlk bölümde feodal zümreler ayrıntılı olarak ele alınmıştı. Orta Çağ’ın sonuyla birlikte feodal zümreler üzerine kurulu sosyal yapıda, yeni bir toplumsal tabaka görünür olmaya başlamıştır. “Soylular ya da Kılıçlılar”, “Din Adamları ya da Cübbeliler”⁴²⁷ yanında bir diğer toplumsal tabaka olarak “şehirliler, zanaatkârlar, köylüler, günlük ücretlerle çalışanlar”, “üçüncü zümre” ya da “üçüncü tabaka” (*Der dritte Stand*) olarak tanımlanmıştır. Özellikle Fransız Devrimi’nde bu tabakanın, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturması dolayısıyla tüm toplumu temsil ettiği iddia edilmiştir.⁴²⁸

Bu tabaka, Aydınlanma ile birlikte feodal toplumsal düzenin bağlarından kurtulmanın harekete geçirici gücü olarak görülmektedir. Bu feodal bağlardan kurtulma yolunda yaratılan tinsel hareketin de gücünü, üçüncü tabakanın iktisadi, sosyal ve siyasi hedeflerinden aldığı söylenebilir. Feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde itici gücünü üçüncü tabakadan alan Aydınlanma, bu tabakanın ideolojisi

⁴²⁷ Alanyazına yerleşmiş biçimiyle Noblesse d’épée (Soylular ya da Kılıçlılar, Kılıç Soyluları) ve Noblesse de robe (Din adamları ya da Cübbeliler)

⁴²⁸ Emmanuel Joseph Sieyès, *Was ist der Dritte Stand? Ausgewählte Schriften*, Oliver W.Lembcke, Florian Weber (Yay.), Akademie Verlag, Berlin 2010, s.109-113

olarak feodalizmin ideolojik dayanaklarına, teolojinin başka deyişle dinin üstünlüğüne ve bunları destekleyen tüm resmi kurumlara saldırmaktadır. Üçüncü zümrenin ideolojisi olarak Aydınlanma'nın, felsefe, doğa bilimleri, edebiyat, sanat ve eğitim gibi tüm zihinsel-tinsel alanlarda sürdürdüğü mücadele, bu tabakanın iktisadi ve siyasi gücüyle orantılı olarak farklı seviye ve eğilimlerini göstermektedir. Örneğin İngiliz Aydınlanması, başka deyişle 1648 Devrimi sonrasında üçüncü tabaka, aristokrasi ile arasındaki uzlaşma dolayısıyla sosyal-siyasi görüşlerini daha ölçülü bir şekilde gündeme getirirken, Fransız Aydınlanması, devrimin hazırlanmasında tüm toplumu etkileyen bir rol oynamıştır.⁴²⁹ Alman Aydınlanması ise farklı değerlendirilmektedir. Alman tarihinin İngiltere ve Fransa'dan ayrı, kendi özel yoluyla (*Sonderweg*) "liberal demokrasiye" geçtiğine ilişkin tartışmalardan hatırlanacağı üzere Alman Aydınlanmasının da kendine ait bir özellikle diğerlerinden ayrıldığı iddia edilebilir. Ancak üçüncü tabakanın görece zayıflığı ve feodal zümrelerin yine nispeten güçlü konumu sebebiyle Alman Aydınlanmasının tinsel alandaki etkisine karşılık, eylem alanına etkisinin daha sınırlı kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Düşünmenin soyut eylemliliğinin, doğa bilimlerinin gelişimiyle içsel bir bağı bulunmaktadır. Şöyle ki, doğa bilimleri öğrenimi ve epistemolojik açıdan gelişimi, bu soyut düşünme eylemliliğinden etkilenmiştir. Goetz, Alman Aydınlanmasının merkezleri olan üniversitelerdeki doğa bilimleri öğreniminin gelişiminde, sadece üretim pratiklerinden kaynaklanan ihtiyaçların, öğrenimin içeriğini oluşturmadığını, Aydınlanmanın tüm topluma yayılan etkisinin de bulunduğunu belirtmektedir.⁴³⁰ Diğer taraftan Otuz Yıl Savaşlarının yarattığı yıkımın giderilmesine dönük çabalar, özellikle ilk aşamada aslında yeterli gıdanın üretimi demek olan toplumun refahının artırılması hedefi, yeni yöntemlere duyulan gereksinimin önemli bir itici gücü olmuştur. Bu amaçla, örneğin dönemin ileri tarım tekniklerini bilen Huguenotların göçmen olarak kabulü, bir yandan nüfusun artırılması diğer yandan daha gelişmiş üretim araç-gereçleri ve yöntemlerine duyulan gereksinimi göstermektedir.

⁴²⁹ Dorothea Goetz, "Naturwissenschaftliche Aspekte der Deutschen Aufklärung. Zur naturwissenschaftlichen Bildung an den Universitäten", *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte*, 1974 Teil II, s.110

⁴³⁰ Dorothea Goetz, 1974, *a.g.k.*, s.99,100

Bu aşamada doğa bilimlerine, Kameral-Polizey Bilim bakımından değinilmesinde fayda görülmektedir. Böylece hem dönemin bilimsel yaklaşımının ortaya konması hem bu yaklaşım çerçevesinde Kameral-Polizey Bilim'in konumu, ele alınışı ve içeriklendirilmesinin daha açık şekilde ortaya konabileceği düşünülmektedir.

Coğrafi keşifler, matematik, fizik gibi alanlarda yaşanan çığır açıcı buluşlar yanı sıra, mezhep gerilimleri ve inanç alanındaki krizle kurulan yeni büyük kiliseler, mutlakiyetlerin siyasi yükselişi, feodal toplumsal yapıda iktidar odaklarının meşruiyet kaynaklarının sorgulanmaya başlanması ve inandırıcılığını yitirmesi, dünyanın eski felsefi-teolojik temelli açıklama şablonuna şüpheyle yaklaşılmasına neden olmuştur. Francis Bacon, bu durumu metot değişikliği olarak görmüş ve “Yeni Metot” (*Nova Methodus*) olarak tarif etmiştir.⁴³¹ Sadece dünyanın farklı şekilde kavranması değil, aynı zamanda bu kavrayış için izlenen yöntemlerdeki değişiklik de önemlidir. Ancak öncelikle doğa bilimleri ile tin bilimleri ya da insani bilimler (*Geisteswissenschaft*) arasında söz konusu dönemde kesin bir dal ayrımının yapılmadığı belirtilmelidir. Hangi dalların, hangi bilimin bir unsuru olduğu açık değildir. Ayrıca Gassendi, Hobbes, Leibniz, Weigel, Wolff gibi matematikçiler, matematiğe ait yöntemlerle etik, siyaset ve hukuka dair sorulara yanıt aramaktadırlar. Hobbes, kesin sonuçlara ulaşmak için “tutku ve duygusal yaklaşımların etkilemeyeceği bir metot kullanılması gerektiğini, bunun da matematiğin yöntemi olduğunu” söylemektedir.⁴³² Dolayısıyla sadece devlet değil, sanat dalları, mimari, peyzaj da matematiksel yaklaşımla ele alınmıştır. Yaşayan ve ölen bir canlı olarak düşünülen devlet ve bu canlının yaşamını sürdürmesini sağlayan doktorlar olarak görülen yöneticiler artık yoktur. Şimdi devlet, etkili ve rasyonel çalışan bir makine olarak kavranmaya başlamış, saat ve saatçi veya makine ve kurucusu benzetmesi kullanılır olmuştur.⁴³³ Aslında bu açıklama şekli, dünyanın düzenleyici bir yaratıcının planı olduğu şeklinde gelişen doğa bilimlerini, dini inançlarla uzlaştırma çabasıyla da uyumludur. William Paley'in doğal teolojisindeki biçimiyle doğada bir düzen varsa, bu düzenin bir yaratıcısı olmalıdır. Paley'in 1802'de yayınladığı kitabında saat ve saatçi üzerinden yaptığı analogideki gibi doğa bilimlerindeki gelişmeyle birlikte yeni yaklaşımların, eski organik görüşün, mekanik görüşle

⁴³¹ Michael Stolleis, München 2012, *a.g.k.*, s.271

⁴³² *a.k.*, s.272

⁴³³ *a.k.*, s.272,273

değişmesini kolaylaştırdığı söylenebilir.⁴³⁴ Kısaca en büyük saatçi Tanrı işin başında ise teoloji ve matematik çalışmamaktadır.⁴³⁵

Doğa bilimlerindeki bu gelişmelerin de etkisiyle inceleme döneminde özellikle iktisadi ve teknik uygulamalarla ilgili kapsamlı sözlük ve ansiklopediler revaçtadır. Söz konusu sözlük ve ansiklopediler, değinileceği üzere Kameral Bilim'in gelişimiyle oldukça ilgilidir. Bu tür yayınların en önemlilerinden biri Leipzig merkezli olarak 1682'de yayınlanmaya başlayan, değişikliklerle birlikte 1782'ye kadar basımı süren, dönemin en önemli ve Alman prensliklerinde ilk bilimsel süreli yayın olarak kabul edilen “Acta Eruditorum (*Bilginlerin Eylemleri ya da Taten der Gelehrten*)”dir. 1682'deki nüshasının içindekiler bölümü incelendiğinde, doğa bilimlerinin ağırlığına ilişkin fikir edinmek mümkündür. Acta Eruditorum'da, teoloji ve kilise tarihi başlığı altında yaklaşık 53, hukuk 19, tıp ve fizik 48, matematik 31, tarih ve coğrafya 31, felsefe ve filoloji konusunda 30 makaleye rastlanmaktadır. Teoloji ve hukuk dışında kalan alanlardaki yayınların da artık önemli bir ağırlığı olduğu görülmektedir. Kısaca doğa bilimlerindeki gelişme, yayınlar üzerinden de izlenebilmektedir.⁴³⁶

Krünitz'in hazırladığı ansiklopedi, gerek yayın gerekse uygulamadaki gelişmeleri gösteren önemli bir başka örnektir. Bu ansiklopedi, büyük bir bilimsel özenle sadece Alman prenslikleri değil, zamanın Avrupa'daki gelişmiş ülkelerinde üretilen bilgiler, teknik tanımlar ile çizimler, teknik ve iktisadi içerikli özet yazılarla kullanıcıya sunulmuştur. Belirli alanlara yönelik olmayan bu tür çalışmaların, açık bir ihtiyaçtan doğduğu anlaşılmaktadır. Bu ihtiyacın kaynağı ise üçüncü tabakanın üretim faaliyetlerinden gelmektedir.⁴³⁷ Hatırlanacağı üzere Otuz Yıl Savaşları, ülkenin büyük bölümünün insansızlaşmasına, ekilebilir toprakların başıboş kalmasına yol açmış, bazı bölgelerde savaş öncesi üretim seviyelerine ulaşmak için yüzyılı aşkın bir süreye gerek duyulmuştur. Dolayısıyla barış döneminde tarım arazilerinin yeniden kullanılmaya başlanması ve halkın gıda ihtiyacının giderilmesi için üretimin artırılması, devletin ana amacı olmuştur.

⁴³⁴ William Paley, *The Works of William Paley*, Published by William Smith, London 1838, s.27

⁴³⁵ Michael Stolleis, München 2012, *a.g.k.*, s.272

⁴³⁶ <https://archive.org/stream/actaeruditorum00mencgoog#page/n3/mode/2up> (Acta Eruditorum 1682, 11.08.2016)

⁴³⁷ Dorothea Goetz, 1974, *a.g.k.*, s.110

Üretim için gerekli mekanik araç-gereç ve yeni yöntemlere duyulan gereksinim, söz konusu genel içerikli bilimsel eserlerin hazırlanmasına yol açmıştır. Buradan dönemin şartları bakımından manüfaktürün makinelere ihtiyaç duyduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Manüfaktüre dayalı üretimdeki teknik gelişme, sadece tekstil değil deri işleme, çömlek, ateşli silah vb. yapımında kullanılan üretim araçlarının “mükemmelleştirilmesine” dayanmaktadır. Ağırlıklı olarak İngiltere’den alınan ve tarımsal üretimde kullanılan birçok yeni araç ile üretim yöntemi, 18.yüzyıl içerisinde daha da geliştirilmiştir. Geliştirilen bu teknikler ise büyük ölçüde demesneleri kiralayan ve soylu olmayan üreticilerce kullanılmıştır.⁴³⁸

Bu talebe karşılık çeşitli mekanik üretim araç-gerecinin Alman prensliklerinde üretimi de gelişme göstermiştir. 18.yüzyılın en önemli ve ünlü atölyesi Leipzig’te kurulmuştur ve Jacob Leupold’e aittir. Leupold, ürettiği araçları tasvir ettiği 1724 tarihli “*Theatrum Machinarum Generale oder Schauplatz des Grundes mechanischer Wissenschaften*” adlı bir yayın hazırlamıştır. Yayın, matematik, fizik bilgisi olmayanlar ve zanaatkârlar gibi araçları kullanacak kişilere yöneliktir. Önsöz (*Vorrede*) bölümünde Leupold, sadece mekaniğin temel ilkelerini figür ve çizimlerle anlatmadığını, birçok makine ve gereci herkesin anlayacağı ve gözünün önüne getireceği şekilde ortaya koyduğunu belirtmektedir. Ayrıca Latince, İngilizce ve Fransızca çok sayıda kaynak olduğunu, Almanca az sayıda yayının da ya çok kısa ya da fazla uzun olduğunu, aynı zamanda yeterli ve yararlı açıklamalara yer verilmediğini vurgulamaktadır. Leupold’un ürettiği mekanik araç-gereçler önemli ölçüde talep görmüştür. Bu nedenle Leupold, tüm Alman prenslikleri için büyük bir üretim merkezi kurmayı amaçlamıştır. Böylece tüm talep eksiksiz karşılanabilecek, ayrıca teknik araç-gereç açısından Hollanda ve İngiltere’ye olan bağımlılık sona erdirilebilecektir. Öte yandan Leupold, Fransa, İngiltere ve Hollanda’dan büyük masraflarla getirilen araç-gereci ürettiğini, sadece aynılarını üretmeyip büyük ölçüde çok daha iyi ve gelişmişlerini yaptığını belirtmektedir. Böylece merkantilist yaklaşımla büyük bir günah olan paranın ülke dışına çıkması da önlenmektedir.⁴³⁹ Tüm bu üretim süreçleri ve teknik bilgi, Kameral-Polizy Bilim’in ilgi alanlarını oluşturmaktadır. Ayrıca doğrudan üretime dönük ihtiyaçlardan kaynaklanan bu

⁴³⁸ a.k., s.100

⁴³⁹ Jacob Leupold, *Theatrum Machinarum Generale oder Schauplatz des Grundes mechanischer Wissenschaften*, Drucks Christoph Zünckel, Leipzig 1724, Vorrede (sayfa sayısız)

mekanik-teknik yayınların yanı sıra, 18.yüzyılda Kameral Bilim öğreniminin doğa bilimlerine ilişkin alt dalları için gerekli ders kitapları, giderek artan sayıda yayınlanmıştır. Goetz'e göre de, üretim kaynaklı doğa bilimleri bilgisinin gelişimi, 18.yüzyılda hem Kameral Bilim öğrenimi hem de mekanik-teknik alanyazını teşvik etmiştir.⁴⁴⁰

Prusya Kralı I.Friedrich Wilhelm'in, Halle ve Frankfurt an der Oder'de kürsüleri kurmasıyla Kameral ve Polizey Bilim'in ortaya çıktığı, bilimsel temellere dayandırıldığı, sınıflandırılıp sistematize edildiği söylenemeyeceği düşünülmektedir. Aynı zamanda ana kaynaklar olarak kabul edilen eserlerin, kürsülerin kurulması ardından yayınlandığı da ileri sürülemez. Öyle ki çok basit bir tanım olmakla birlikte, söz konusu dönem için devletin kasası olarak kabul edilen hükümdarın gelirlerinin, dolayısıyla feodal sistemdeki iktidar ilişkilerinin idaresi anlamında kameral işlere dair çok sayıda eser, daha önce verilmiştir. Kürsülerin kurulması da bilimsel merak, Aydınlanma yanlısı bir hükümdar olarak bilimi teşvik ya da sadece I.Friedrich Wilhelm'in, sürekli ve güvenilir gelir kaynaklarına sahip olarak düzenli orduyu oluşturma ve mutlakiyeti kurma amacıyla açıklanamaz. I.Friedrich Wilhelm'in, sürekli ve güvenilir gelir kaynaklarına sahip olarak düzenli orduyu oluşturmayı ve mutlak iktidarını kurmayı amaçladığı birinci bölümde ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Buradan hareketle I.Friedrich Wilhelm'in, Aydınlanma ve doğa bilimlerinde yaşanan gelişmelerle birlikte iktisat ağırlıklı bir bilim dalı olarak devlet maliyesinin sağlam temellere dayandırılması ve idaresi için sistematize edilmiş Kameral Bilim'den yararlanmak istediği söylenebilir. Bu doğrultuda, devlet yönetiminde kullanılmak üzere hem pratik hem yeniliklere açık hem de ilkeleri oluşturulmuş bilginin üretilmesini sağlamak üzere kürsülerin kurulduğu görülmektedir. Aynı zamanda I.Freidrich Wilhelm, iktisadi alanda yer edinmekte ve güçlenmekte olan üçüncü tabakanın eğitime ilişkin taleplerini, kürsülerin kuruluşuyla karşılamıştır.⁴⁴¹ Ayrıca Genel Savaş Komiserliği ile başlayarak giderek gelişen monarşik-bürokratik yapıyı, Kameral-Polizey Bilim öğrenimi görmüş, başka deyişle yetişmiş görevlilerden oluşturmak, bu şekilde feodal zümrelerin ve soyluların karşısında monarka bağlı bir görevliler tabakası yaratarak dengeyi sağlamak, bir diğer amaç olarak görünmektedir.

⁴⁴⁰ Dorothea Goetz, 1974, *a.g.k.*, s.110

⁴⁴¹ *a.k.*, s.110

Şehir meclislerindeki makamların, Askere Alma Sandığı'na belirli bir ödeme karşılığında verilmesi gibi uygulamalarla, bir yandan idari organlar soylu olmayanlara açılırken, diğer yandan dönemin ihtiyaç duyulan pratik ve bilimsel bilgileriyle donatılmış, monarka bağıllık dışında herhangi bir çıkar ilişkisi içerisinde yer almayan görevliler istenmiştir. Kısaca ilk Kameral Bilim kürsülerinin kuruluşu, I.Friedrich Wilhelm'in sadece bilimsel gelişmeyi teşvik eden siyasetinden kaynaklanmamaktadır. Mevcut işlenebilir toprakların çok büyük bölümüne sahip I.Friedrich Wilhelm, aynı zamanda maden, tuzlalar vb. gelir getirici ayrıcalıklarla birlikte inanılmaz büyüklükteki iktisadi yapıyı yönetmektedir. Dolayısıyla bunun için iyi eğitilmiş kişilerden oluşan görevlilere ihtiyaç duymaktadır. Bu görevlilerin de doğal olarak iktisadi konular hakkında bilgili olması beklenmektedir.⁴⁴² Ancak sadece monarşik-bürokratik yapı için görevli yetiştirmenin de tek ve en önemli sebep olmadığı açıktır. Çünkü üniversitelerde kürsülerin açılması, kapsamlı bir alanyazın oluşturulması ve yaklaşık yüzelli yıllık bir bilim geleneği yaratılmasının nedeni, sınırlı sayıda görevli yetiştirmekle açıklanamaz. Üçüncü tabakanın üretime dönük faaliyetlerinin yarattığı ihtiyaçların daha belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Kameral Bilim kürsülerinin, ilk bölümde ayrıntıları verilen bu amaçlara dönük olarak kurulduğu, üretim alanı yanı sıra devlet ve siyasi alandan gelen taleplerin etkili olduğu söylenebilir. Bir diğer önemli sebep de Prusya Kralı'nın en büyük üretici olmasıyla ilişkilidir.

Aslında daha 17.yüzyılın sonuna doğru Alman prensliklerinin önde gelen düşünürleri, ticaret ve üretim yapan üçüncü tabakanın iktisadi ilişkilerden kaynaklanan ihtiyaçlarına uygun olarak, okullarda sadece günlük yaşama ilişkin problemlerin değil, iktisadi sorunların da ele alınması gerektiğini görmüşlerdir. Bu amaçla Halle'de Thomasius, Kiel'de David Georg Morhof (1639-1691) dışında Johann Joachim Becher (1635-1682) ve Johann Raue (1616-1679), iktisadi faaliyetlerde yer alanlar için yeni bir müfredatın oluşturulmasını önermişlerdir.⁴⁴³

Benzer şekilde Staats-Lexikon'da Rotteck ve Welcker, Orta Çağ'da Alman prensliklerinde zamanın ruhunun, öteki dünyaya yöneldiğini, maddi şeylerin şeytanın krallığı olarak görüler lanetlendiği belirtmektedirler. Doğu Hindistan ve Amerika'nın

⁴⁴² a.k., s.111

⁴⁴³ a.k., s.110

keşfiyle Avrupa'daki halkların iktisadi ilişkileri önemli ölçüde değişmiş, Reformasyon ile bilim ruhu yeniden canlanmış, aynı zamanda Otuz Yıl Savaşları Alman prensliklerinin refahında derin yaralar açmış, bu nedenle hem devlet yaşamında hem de bilim alanında iktisadi konularla daha fazla ilgilenilmeye başlanmıştır. Ayrıca Alman prensliklerindeki iktidar sahiplerinde, en önemli ve yakın sorunun devlet kasasının düzeltilmesi, yani tebaanın refahının artırılması, bu amaçla zengin ve sürekli gelir kaynaklarının temin edilmesi gerektiği inancı yerleşmiştir. Bu bağlamda kısmen dük, elektör ya da prens gibi hükümdarların görevlendirmesi, kısmen de üst düzey görevler gören devlet adamlarının kişisel çabalarıyla, kamer işlerinde geçerli kurallar ve iş görme teknikleri yazılı olarak bir araya getirilmiş, böylece temel ilkelerin yayılması ve işlerin amaca uygun biçimde yürütülmesi hedeflenmiştir.⁴⁴⁴ Ancak yine vurgulanmalıdır ki merkantilist yaklaşıma göre zengin ve sürekli gelir kaynağı yaratılması, ancak nüfusun büyük bölümünü oluşturan ve soylu olmayan halktan, daha fazla üretici çıkarılmasıyla mümkündür. Kısaca kürsülerin kurulmaya başlanmasından çok önce, önemli ölçüde yayın yapıldığı ve kullanıldığı, ayrıca iktisadi ve siyasi alanın ihtiyaçlarının yarattığı baskının, kuruluştaki etkili olduğu söylenebilir.

Öte yandan İktisat Bilimi Sözlüğü'nde (*Handwörterbuch der Wirtschaftswissenschaft*) Winkel, *Kameralizm'de İktisat Bilimi'nin Gelişimi* başlığı altında yeni bir iktisat politikasına ihtiyacın nedenlerini açıklamaktadır. Buna göre, büyük deniz güçleri haline gelen Batı Avrupa ülkeleriyle rekabet edemeyen, sınırlı olanaklara sahip, Otuz Yıl Savaşları'nın yarattığı yıkımdan etkilenmiş Alman prensliklerinde, sayılan kısıtların aşılması için amaç odaklı biçimde devletin ana tema olduğu bir iktisat politikası oluşturmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç çerçevesinde iktisadi faaliyetleri ve feodal iktisadi birimleri ifade eden "Cameralia" (*Kameralia*)'nın geliştirildiği ve Kameralia'nın, hükmetme/hükümet etme ya da yönetme sanatının (*Regierungskunst*) bir aracı olarak tüm yönetim işleriyle birlikte maliye ve devlet iktisadını kapsadığı ifade edilmektedir.⁴⁴⁵

⁴⁴⁴ Wolfgang Schüz, Altona 1840, *a.g.k.*, s.163

⁴⁴⁵ Harald Winkel, "Wirtschaftswissenschaft I: Geschichte", *Handwörterbuch der Wirtschaftswissenschaft*, Band 9, Willi Albers, Karl Erich Born, Ernst Dürr vd. (Yay.), Gustav Fisher, J.C.B Mohr, Vandenhoeck&Ruprecht Verlag, Stuttgart, Tübingen, Göttingen, Zürich 1982, s.414

Önceki bölümlerde açıklanmaya çalışan konuların ana fikri, “Kameral Bilim’in, iktisadi alanın pratik eylemlerle yönetilmesinden ortaya çıktığı” şeklinde verilebilir. Ancak Kameral Bilim, Simon’un ifade ettiği üzere, bilim (*scientia*) değil, sağduyulu bilgelik (*prudentia*, *Klugheit*), olarak görülmelidir. Ancak bu sağduyu, matematik gibi kesin bilgi kazanım yollarına değil, pratik eylem yönergeleri ve tavsiyelere dayanmaktadır. Bu pratik eylem yönergeleri ve tavsiyeler ise önceden edinilmiş tecrübeler, tahmin ve gelişmelerin analizine dayanmaktadır. Öte yandan Kameral Bilim, kendi bilimselliğini göstermek için Doğal Hukuk’un baskın tümgengelimi yöntemi ve sisteme ulaşma amacını başlangıçtan itibaren almaya çabalamıştır.⁴⁴⁶ Bu çabaların iki disiplin arasındaki sınırları daralttığı söylenebilir. Ancak Kameral Bilim’in pratik uygulama ve önceden edinilen pratik bilgilerin kullanımına bağlı doğası, doğa bilimlerinin kesinliğine uygun değildir. Bu sebeple Kameralistler, Doğal Hukuk’un, aksiyomatik-tümdengelim yöntemine en azından görünürde sahip çıkmışlardır.⁴⁴⁷ Diğer yandan Simon’un, Kameral Bilim’i, bilim değil, sağduyulu bilgelik olarak görmesi, günümüz epistemolojik mirası üzerinden konuya yaklaşmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Dolayısıyla Kameral Bilim’in, dönemin epistemolojik yaklaşımı çerçevesinde, belirli ölçüde teori ve pratik bilgilerin birlikteliğine dayanan, ortak ilkelere varmış bir bilim olduğu değerlendirilmektedir.

Kameral Bilim’in tüm aşamalarında aynı metodu benimsediğini ya da derinleştirerek kullandığını söylemek doğru olmayacaktır. Çünkü üniversitede yer bulmadan önce Doğal Hukuk’un yöntemlerini kullansa da Kameralistler, dönemin bilim dallarıyla rekabet etmek zorunda kaldıkları akademik zeminde ise “prudentia” (*sağduyu/bilgelik*) ve “Staatskunst” (*Devlet Sanatı*)’ndan fazla, ama bilim sayılmayacak bir gri alanda bulunmak istememişlerdir. Bu nedenle doğa bilimlerinde olduğu gibi ürettikleri bilgiye kanıt aramışlardır. Dönemin etkin filozoflarından Christian Wolff’un bilime bakışı, bu bağlamda Kameral Bilim’i de etkilemiştir. Öyle ki Wolff’un, kaynaklarına göre “tarihsel bilgi”, “felsefi bilgi” ve “matematik bilgi” olarak “bilginin üç temel kaynağı”⁴⁴⁸ yaklaşımı Kameral Bilim açısından bir çeşit

⁴⁴⁶ Thomas Simon, Frankfurt am Main 2004, *a.g.k.*, s.384

⁴⁴⁷ *a.k.*, s.384

⁴⁴⁸ Hans Adler, *Die Prägnanz des Dunklen, Gnoseologie, Ästhetik, Geschichtsphilosophie bei Johann Gottfried Herder*, Felix Meiner Verlag, Hamburg 1990, s.15

çözüm sunmuştur. Wolff'a göre en iyisi olmasa da tarihsel ve felsefi bilgi de, bilginin kaynağını oluşturmaktadır. O halde Kameral Bilim'i bu iki bilgi kaynağına yaslamak mümkündür. Johann Peter von Ludewig (1668-1743) de, Kameral Bilim'in kurallarının önce tûmdengelimle bulunması, sonrasında pratikten gelen örneklerle ispatlanmasını istemektedir.⁴⁴⁹ Bu şekilde yine Wolff'un "sistemleşme" amacına da yaklaşılmış olmaktadır. Ancak Doğal Hukuk ile bu yakınlaşmaya rağmen, belirtildiği üzere Kameral Bilim'in nesnesi tümüyle farklıdır. Çünkü söz konusu dönemde hâlâ yasa ile sağduyu ya da bilgelik öğretisi arasında veya yasal olan ile yararlı olan arasında ayırım yapılmaktadır. Kameral Bilim ise, Doğal Hukuk'tan ödünç aldığı tüm yönetime rağmen özünde devleti güçlü kılmaya dönük yararlı politik eylemlerin öğretisidir. Kameral Bilim, nasıl ve ne şekilde devleti güçlendirmeye dönük yönetim teknikleri olmalı sorusunu yanıtlamaya çalışırken, Doğal Hukuk, devletin güç kullanımının yasal gerekçe ve meşruiyetini temellendirmektedir.⁴⁵⁰

B. Kameral-Polizy Bilim: Disiplinin Kuruluşu ve Üniversiteleşme Süreci

1. Üniversiteleşme Öncesi Kameral-Polizy Bilim

Genel olarak Türkçe, ancak zaman zaman Almanca ve İngilizce kaynaklarda, Kameral Bilim'in, üniversitelerde yer edinmesiyle birlikte ortaya çıktığı gibi bir anlayışa rastlanmaktadır. Ancak yönetim öğretisi olarak Kameral Bilim, çok daha önce prensliklerde, Kammer görevlilerinin eğitilmesi amacıyla kurulan akademilerde öğretilmeye başlanmıştır. Bu akademilerin başlıcaları arasında 1559'da Dük Christoph tarafından Tübingen'de kurulan ve daha sonra üniversite içerisine alınan "Collegium illustre" (*Hofschule/Saray Okulu*), Braunschweig'ta hem mesleki hem ön üniversite eğitimi için soylular ve soylu olmayan zenginlere yönelik⁴⁵¹ "Collegium Carolinum" ve daha sonra Heidelberg Üniversitesi bünyesine alınan *kurpfälzische Akademie zu Lautern* sayılabilir.⁴⁵² Ancak Aristocu geleneğin ağır bastığı üniversiteler, sayılan eğitim kurumlarındaki öğretilere yabancı kalmış, hatta tümüyle karşı çıkmışlardır. Bu geleneğin etkisi Maier'in bir ifadesiyle daha anlaşılır

⁴⁴⁹ Thomas Simon, Frankfurt am Main 2004, *a.g.k.*, s.385

⁴⁵⁰ *a.k.*, s.386

⁴⁵¹ Isa Schikorsky, "Hoche Schulen", *Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte: 18.Jahrhundert. Vom späten 17.Jahrhundert bis zur Neuordnung Deutschlands um 1800*, Notker Hammerstein, Ulrich Herrmann (Yay.), Verlag C.H. Beck, München 2005, s.360

⁴⁵² Hans Maier, Neuwied am Rhein-Berlin 1966, *a.g.k.*, s.199

olmaktadır. Maier'e göre, gelenekler tarafından baskı altına alınmamış Halle ve Göttingen gibi daha genç üniversitelerde Kameral Bilim kürsülerinin kurulması, bu yeni disiplinin zaferini kolaylaştırmıştır.⁴⁵³

Öte yandan bu karşı duruşun, sadece üniversitelerin bilim geleneğiyle açıklanması eksik kalmaktadır. Aslında üniversiteler, bölgesel devletçiklerin olmadığı eski dönemlerin siyasi ve felsefi düşünceleri üzerinde yükselmektedirler. Dolayısıyla dönemin bölgesel devletçiklerinin siyasi ve daha çok iktisadi ihtiyaçlarına yabancı kalmışlardır.⁴⁵⁴ Ancak ilk bölümde, Brandenburg-Prusya üzerinden genel olarak Alman prenslikleri arasında belirli bir denge durumunun olduğu ve her prensliğin iç işlerine ağırlık verdiği anlatılmıştı. Bu çerçevede Alman prensliklerinde, giderek büyüyen ve karmaşık hale gelen iktisadi ve idari bir yapı oluşmuş, bununla birlikte, ülkenin etkin biçimde yönetilebilmesi için saray görevlilerinin, hukuk yanısıra iktisat ve idare teknikleri konusunda eğitilmiş olmaları önem kazanmıştır. Ancak dönemin üniversitelerinin programı, bu talebi karşılayamamaktadır. Dolayısıyla yönetimde yer alacak görevliler açısından üniversiteler değil, Kameral işler konusunda eğitim veren öğrenim kurumları, akademiler en uygun öğrenim yerleri olarak sıvrılmıştır. Ayrıca akademilerin gözde eğitim kurumları olarak ön plana çıkmalarının bir başka sebebi daha bulunmaktadır. Çünkü uygulamaya dönük verilen eğitimin, pratik idari görevlerin yerine getirilmesinde kendini kanıtlamasıyla akademilerin itibarı artmıştır. 18.yüzyılın başında Kameral Bilim öğrenimiyle ilgili durum şu şekildedir:⁴⁵⁵

“18.yüzyılın başında gerçekten üniversitelerdeki politika ve Kameralistik arasında ilişki kesinlikle tatmin edici değildir. Başlangıçta tarif edilen görüntü şudur: Hane yöneticisi baba (*hausväterliche Form*) formunda ısrar eden, bölgesel devletçiklerin tarımına etkili bir yardım sunamayan teorik bilim bir tarafta, diğer tarafta belirli mali ilkeleri olmayan, teorik temellerden yoksun, ancak elle tutulur, o an için etkili çözümler öneren pratik yararları düşünülmüş eğitim.”

İhtiyaçların bu şekilde giderek daha acil ve görünür olması ile teorik temeller kazandırma çabası, birlikte Kameral Bilim'in üniversiteleşmesinin önünü açmıştır.

⁴⁵³ a.k., s.216

⁴⁵⁴ a.k., s.200

⁴⁵⁵ a.k., s.213

2. Üniversiteleşme Aşaması : Akademik ve Siyasi Alandan Yaklaşımlar

Kürsülerin kuruluşu öncesinde, genel olarak üretim ile devlet ve siyasi alandan gelen taleplerle teorik olarak tamamlanamamış olsa da, Kameral konularla ilgili çok sayıda yayın yapılmıştır. Özellikle 17.yüzyılın ikinci yarısında Veit Ludwig von Seckendorff (1626-1692), Wilhelm von Schröder (1640-1688) ve Philip Wilhelm von Hornick (ya da Hörnigk) (1640-1714) eserleriyle pratikten teoriye geçişi sağlamışlardır. Söz konusu devlet adamlarının eserleri, yönetime ilişkin dönemin gereksinimlerini büyük ölçüde karşılamış ve uzun süre üniversitelerde temel kaynaklar olarak kullanılmıştır. Rotteck ve Welcker de, Kameral Bilim'in söz konusu yazarlarca kurulduğunun söylenemeyeceğini, ancak çok büyük ölçüde kuruluşu tetiklediklerini ileri sürmektedir.⁴⁵⁶ Ancak daha çok Merkantilist olarak kabul edilen Becher, Hornick ve Schröder'in alanyazın içerisindeki konumuna, Merkantilizm ile Kameralizm'in ilişkisi bağlamında ayrıntılı şekilde değinilecektir.

Genel olarak kuruluş ile Kameral Bilim'in sadece akademik olarak üniversitelerde okutulması ve temel ilkelerinin belirlenerek, sistematize edilmesi anlaşılmaktadır. Özellikle Alman prensliklerinde dönemin bilim anlayışı, temel ilkeler bulma ve sistemleştirmeyi kapsamaktadır. Örneğin Kiel'de *Anastasius Sincerus* takma adıyla yazan ve aynı zamanda Danimarka Kralı'nın hukuk danışmanı olan Christoph Heinrich Amthor (1671-1721)'un eseri bu bağlamda dikkat çekicidir. Amthor'un 1716'da hazırladığı, "Bilim Formunda İktisat Projesi ve Bu Branşın İlk Öğrenim Planı" (*Projekt der Ökonomie in Form einer Wissenschaft unn einer der wohl ersten Studienpläne dieses Faches*), diğer bilimlerle ilişkisi bağlamında iktisat biliminin sistematik olarak ele alındığı ilk eser olarak kabul edilmektedir.⁴⁵⁷ Dolayısıyla Kameral-Polizy Bilim, kürsülerin kurulmasıyla başlamamış ya da bilim olarak kabul edilmemiştir. Çünkü dönemin bilim anlayışı içerisinde gözleme, pragmatizme dayanan ve sistemli şekilde ele alınan eserlerden oluşan bir alanyazın zaten mevcuttur.

Von Seckendorff tarafından 1656'da yayınlanan *Teutscher Fürsten-Staat*, Kameral Bilim'in temel eserlerinden biri sayılmaktadır. Öncelikle yayın tarihinin kürsülerin kurulmaya başlanmasından çok önceye gittiği unutulmamalıdır. Aynı

⁴⁵⁶ Wolfgang Schüz, Altona 1840, *a.g.k.*, s.163

⁴⁵⁷ Harald Winkel, Stuttgart, Tübingen, Göttingen, Zürich 1982, *a.g.k.*, s.414

zamanda Von Seckendorff, Teutscher Fürsten-Staat'ın 1660'daki baskısında Aristo'nun kullandığı anlamda Haushaltskunst (*oikonomia*), bir diğer ifadeyle iktisat biliminin, üniversitelerde okutulması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁵⁸ Benzer talepler, Daniel Georg Morhof (1639-1691) ve Julius Bernhard von Rohr (1688-1742) tarafından da gündeme getirilmiştir. Diğer yandan Johann Christoph Beckmann (1641-1717) ve Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716), hukuk biliminin en önemli parçası olarak iktisat biliminin, bu şekliyle kaybolacağı şikâyetinde bulunmuş, Halle'de hukuk dersleri veren Von Ludewig, 1709'da "Kamer ve tarım işleri" konusunda profesör olarak atanmak için çabalamıştır.⁴⁵⁹

Halle dışında diğer şehirlerde de benzer taleplerin olduğu görülmektedir. Anlaşıldığı üzere ciddi eserlerin yayınlandığı ve zaten bir disiplin olarak genel kabul gören bir alanın, üniversitelerde yerini alması için özellikle akademik çevrelerce çaba gösterilmektedir. Goetze, 18.yüzyılın başlangıcıyla birlikte bu içerikteki derslere ve iktisadi bilgilerin aktarılmasına ilişkin talebin giderek güçlendiğini, Almanya'daki iktisadi-siyasi durum dolayısıyla Merkantilizm ve Merkantilizm ile bağlantılı iktisat öğretisinin özel bir önem kazandığını belirtmektedir.⁴⁶⁰ Ancak belirtildiği üzere Kameral Bilim, gerek iktisadi düşünce gerekse toplumsal yapı bağlamında Merkantilizm'den çok daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Ayrıca Kameral Bilim'e içkin iktisadi yaklaşımlar, Merkantilizm'den temel farklılıklar göstermektedir. Bu konu Merkantilizm ve Kameral Bilim'in irdelendiği bölümde ayrıntılarıyla ele alınacaktır. Öte yandan "iktisadi-siyasi durum sebebiyle iktisat öğretisinin özel önem kazandığı" saptamasının doğru olduğuna inanılmaktadır.

Yine Goetze'ye göre yönetim ve iktisat öğretisi, önceleri halkın değil, Alman prensliklerinin çıkarlarına hizmet etmiştir. Kameral Bilimciler, prenslerin iktisadi ve siyasi düşüncelerinin vücut bulduğu yeni bir disiplin geliştirmişler, devlet ve prensin gelirleri arasında ayrım yapmamışlardır. Başlangıç noktaları ise prenslerin demesne ve mali kaynaklarının incelenerek ortaya konması olmuştur.⁴⁶¹ Başka deyişle üniversiteleşme öncesinde nesne, prensin yani devletin hazinesinin yönetimidir. Söz konusu gelişmeler Hohenzollner egemenliğindeki topraklarla sınırlı değildir. Alman

⁴⁵⁸ a.k., s.414

⁴⁵⁹ a.k., s.414

⁴⁶⁰ Dorothea Goetz, 1974, a.g.k., s.110

⁴⁶¹ a.k., s.110

prensliklerindeki iktidar sahiplerinin, bu yönde bir ihtiyacın farkında oldukları bilinmektedir. Zaten talepte bulunan ve eserler verenler, aynı zamanda idari yapılarda en üst düzeyde yer alan kişilerdir.

Buraya kadar anlatılanlardan yinelemek gerekirse, Kameral Bilim'in sadece iktisadi-mali içeriğe sahip bir alan olduğu anlamı kesinlikle çıkarılmamalıdır. Rotteck ve Welcker'in de dönemin yaklaşımını gösterir biçimde açıkladığı üzere, insanın iktisadi faaliyetleri, bireylerin, halkların ve devletin esenliği, genelin yararından ayrılmamakta ve bu da söz konusu etkinliklerin bilimsel olarak kavranmasını yani İktisat Bilimi'nin varlığını haklı kılmaktadır. Başka şekilde ifade edilirse iktisadi faaliyetler, genelin yararından yani "İyi Düzen"den, diğer bir deyişle iktisat, siyasetten ayrılmamaktadır. Bu bağlamda da, Alman prensliklerindeki koşullardan ortaya çıkan bu bilime, Kameral Bilim denmektedir. İktisadi ilişkiler, çok sayıda noktadan kavranabilir. Bu noktalar, hukukî, ahlaki, siyasi ya da saf iktisadi içerik şeklinde sıralanabilir. Sadece iktisadi ya da sadece siyasi açıdan ele alınsa da Kameral Bilim, tüm bilimler açısından az ya da çok, en önemli toplumsal soruları konusu yapma hakkına sahiptir.⁴⁶² Görüldüğü gibi Kameral Bilim, her ne kadar iktisadi içeriğine vurgu yapılsa da, yönetime ilişkin tüm bilgileri kapsayan bir alan olarak görülmektedir. Öyle ki herhangi bir biçimde üniversitelerde yer verilmek istenen bu Kameral Bilim, daha önce de bilim olarak adlandırılmıştır. Üniversitelerde yer almasının sağlanması çabalarının incelenmesinden, öncelikle Kameral Bilim ile tarım iktisadi ve maliyenin, başka deyişle "dar anlamıyla Kameral Bilim"nin anlaşıldığı söylenebilir. Bu çerçevede Kameral Bilim'in, iktisadi bilimler altında sınıflandırılması istenmiş ve sınırları belirlenmemiş bu disiplinin başlangıç noktası, Felsefe ile Doğal Hukuk içerisinde görülmüştür. Ayrıca Rohr ve Beckmann da, Kameral Bilim'in "Politik" adı altında sınıflandırılmasına karşı çıkmış ve Kameral Bilim'i, Politika'dan ayırmaya çalışmışlardır.⁴⁶³

Kameral-Polizy Bilim'in kaynakları üzerine çalışmasıyla tanınan Magdalene Humbert'in 1937 tarihli bibliyografyasını oluşturulurken seçilen ölçütler bu açıdan açıklayıcıdır. İlk bölümde, tüm Kameral Bilimler alanından (*aus dem Gesamtgebiet der Kameralwissenschaften*) eserlere yer verilmiştir. Diğer bölümde ise Kameral

⁴⁶² Wolfgang Schüz, Altona 1840, *a.g.k.*, s.161

⁴⁶³ Harald Winkel, Stuttgart, Tübingen, Göttingen, Zürich 1982, *a.g.k.*, s.414

Bilimlerin dallarına göre bibliyografya oluşturulmuştur. Burada, alt konular olarak devlete ait olanlar dışındaki iktisadi yapıyı anlatan Özel İktisat (*Privatökonomie*) ana başlığı altında; a) Tarım Bilimi (*Die Landwirtschaftswissenschaft*), b) Orman Bilimi (*Die Forstwissenschaft*) c) Teknoloji (*Die Technologie*), d) Ticaret Bilimi (*Die Handelswissenschaft*), e) Banka ve Borsa İşleri (*Das Bank- und Börsenwesen*), f) Sigorta İşleri (*Das Versicherungswesen*) sıralanmıştır. Ardından Polizey Bilim (*Polizeiwissenschaft*), dar anlamıyla Kameral Bilim (*Kameralwissenschaft im engeren Sinne*), İstatistik (*Statistik*), Kameralistik Muhasebe (*Kameralistisches Rechnungswesen*) ve İdari İş Süreçleri (*Kanzlei Praxis*) ana başlıklarıyla bibliyografya tamamlanmıştır.⁴⁶⁴ Bu sınıflandırma, o döneme kadar yazılmış kaynakların içeriğini oluşturan konularla genel olarak örtüşmektedir.

C. Kameral-Polizey Bilim: Nesnenin Dönüşümü ve Etkileyen Alanlar

1. Disiplinleşmenin Arka Planı

Kamu ve idari hukuk alanından yaklaşımlar, benzer şekilde Kameral-Polizey Bilim'in ortaya çıkışını mali konulara dayandırmaktadırlar. Kamu Hukuku (*ius publicum*) tarihi konusundaki eserleriyle tanınan Michael Stolleis, *ius publicum*'un 16.yüzyıldaki değişimini ve oluşumunu üç alandan gelen etkilere bağlamaktadır. Bu alanlar, “1555’ten itibaren imparatorluk yasasında yapılan tedrici değişiklikler”, “mezhepler arasında artan gerilim” ve “bölgesel egemenlerin daha geniş alanlarda hâkimiyet kurmaya başlamaları”dır. Daha açık ifade etmek gerekirse, mezhepler arası gerilimle değişen imparatorluk yasaları, ardından “*iuris dictio*” (*yargılama eylemi*)⁴⁶⁵ ve imtiyaz gelirlerini ifade eden *regalien*, Kamu Hukuku disiplininin ortaya çıkışında önemli bağlantı noktalarıdır.⁴⁶⁶ Konumuz açısından incelenecek olan, imtiyaz gelirleridir. Daha önce bu gelirlerin neler olduğu anlatılmıştı. Aynı zamanda bölgesel prensliklerin, bu gelirleri kullanmaları, gelirlerin hem hükümdar hem de devletin kasasına akması ve bunların idaresinin Kameral Bilim bakımından

⁴⁶⁴ Magdalene Humpert, *Bibliographie der Kameralwissenschaften, Kölner Bibliographische Arbeiten Band I*, Balduin Pick Verlag, Köln 1937, s.I-XV

⁴⁶⁵ *Iuris dictio*, tebaanın anlaşmazlıklarında, egemenliğin bir parçası olarak görülen hukuk yaratma ve cezalandırma gücü ile aynı zamanda genel anlamda hukuk oluşturma anlamında kullanılmaktadır.

⁴⁶⁶ Michael Stolleis, München 2012, *a.g.k.*, s.155-166

önemine değinilmişti. Bu noktada Kamu Hukuku'nun ortaya çıkışı bağlamında Kameral-Polizey Bilim'e yaklaşımın irdelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Regalien, Frank kralları dönemine değin uzanan ve para basma, gümrük vergisi, kale inşası, avcılık, balıkçılık, toprak altı zenginlikler, varisi olmayan miraslar, suçluların mirasları, pazar yerleri ve Yahudilerin korunma karşılığı yaptıkları ödemeler gibi egemenlik haklarıyla ilintili gelirlerdir. Bu haklar, ilk bölümde de anlatıldığı üzere, zamanla bölgesel egemenlerin, prenslerin eline geçmiş ve bölgesel egemenliğin iktisadi temelini oluşturmuştur.⁴⁶⁷ Başka deyişle bu gelirler, bölgesel otoriteler için Alman prensliklerinin kurulmasının mali kaynağını oluşturmuştur. İmtiyaz gelirleri olarak adlandırabileceğimiz bu kaynaklar, iktisadi değerleri dolayısıyla siyasi açıdan güçlü olanların elinde toplanmış, krala ait haklar olmasına rağmen “iura regalia” (*Krallık Hakkı-königliche Rechte*) olarak sadece bölgesel egemenlerin/prenslerin hukuku olarak görülmüştür. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun özellikle Otuz Yıl Savaşları ve mezhep gerilimleriyle sarsılması sonrasında gücünü kaybeden krala karşı bölgesel düzeyde iktidarı ele geçiren prensler, bu imtiyazları sahiplenmiş ve yerel düzeydeki yönetim hukuklarının bir parçası haline getirmişlerdir.⁴⁶⁸ Böylece bölgesel egemenin hukuku ve imtiyaz öğretisi, karşılıklı olarak birbirini beslediğinden iç içe geçmiştir.⁴⁶⁹ Diğer ifadeyle hukuk ve mali konular birbirine kaynaşmıştır.

Von Stein, maliye biliminin Avrupa'daki gelişim tarihinde 16.yüzyılın çok kısa bir dönemi ve 17.yüzyılı hukuk dönemi olarak tanımlamaktadır.⁴⁷⁰ Bu şekilde iktidar sahiplerinin feodal haklarının konu edildiği metinlerden, imtiyaz gelirlerine dair belgeler yaratılmıştır. Bu belgeler sadece konuya ilişkin öğretici kitap ya da makaleler değildir. Aynı zamanda imtiyaz gelirleri için gelirlerin ve sorumlulukların yani giderlerin yazıldığı defterlerdir.⁴⁷¹ Belgelerde, imtiyazların listesi tutulmuştur. Çünkü özellikle 16.yüzyılın ortalarından itibaren imtiyazlar, yönetsel alandaki çıkarlar açısından merkezi bir konum almıştır. Dolayısıyla prensler, imtiyaz

⁴⁶⁷ Lorenz von Stein, “Zur Geschichte der deutschen Finanzwissenschaft im 17.Jahrhundert”, *FinanzArchiv, Zeitschrift für das Gesamte Finanzwesen*, Jahrgang 1, Heft 1, 1884, s.5-20 ve Michael Stolleis, München 2012, *a.g.k.*, s.167

⁴⁶⁸ Lorenz von Stein, 1884, *a.g.k.*, s.10-19

⁴⁶⁹ Michael Stolleis, München 2012, *a.g.k.*, s.167

⁴⁷⁰ Lorenz von Stein, 1884, *a.g.k.*, s.5

⁴⁷¹ *a.k.*, s.8

hukukunu egemenlik haklarına eklemişler, imtiyaz sahibi oldukları alanları ve gelirlerini artırmaya yönelmişlerdir. Böylece Alman prenslikleri için önemli olan bir konuda hazırlanan belge ve eserlerin sayısı, doğal olarak artmıştır. Ancak Otuz Yıl Savaşları öncesinde zirveye ulaşan yayın sayısı, 18.yüzyılda etkisini yitirmiştir. Çünkü 18.yüzyılda imtiyazlar ve vergiler hakkında aynı zamanda kameral-mali içerikli yazılar görülmeye başlanmıştır. Stolleis, bu nedenle 18.yüzyıldaki hukuk metinlerinin, iktisadi konuların bir başka disipline geçişi, bir başka disiplinin konusunu oluşturması olarak görülebileceğini belirtmektedir.⁴⁷² Başka deyişle 18.yüzyıldaki iktisadi konuları da içeren hukuk alanyazını mirası, aynı zamanda bir başka disipline ait gibi okunabilir. Böylece hukuk içerisinde görülen iktisadi konular, bir başka disiplin yani Kameral-Polizey Bilim altında toplanmıştır. Gerçekten bir yanda imtiyaz gelirleri, diğer yanda iktidar sahibinin hukukunun gösterildiği eserler, mali konular olarak “dar anlamıyla Kameral Bilim” ve Kamu Hukuku’nun oluşumunu beslemiştir. Kameral Bilim de, bu tarihsel ve bilimsel arka plan üzerinde üniversiteleşmiştir. Kısaca her ne kadar başlangıç noktası mali konular ağırlıklı gözükse de Kameral Bilim, mali ve idari sorunların içsel bağlantısı dolayısıyla yönetim olgusuna dair her alanı kapsamıştır. Bu nedenle üniversiteleşme sırasında hangi bölüm altında derslerin verileceği, Kameral-Polizey Bilim’in diğer bilim dalları karşısındaki konumu ve yeri, kürsü kurucularının veya prenslikteki genel siyasi ya da bundan çok ayrılamayan akademik yaklaşıma göre belirlenmiştir.

2. Başlangıç Aşamasında Nesnesi ve Akademik Kuruluşu

Alman üniversitelerinin tarihini anlatan kitabında Bornhak, Prusya üniversitelerinin idarelerinin, olumlu anlamda yaratıcı olarak sadece Kameral Bilim öğrenimi ve Kameral Bilim kürsülerinin kuruluşunda etkili olduklarını belirtmektedir.⁴⁷³ Gerçekten üniversite idareleri, bazı akademisyenler ve özellikle I.Friedrich Wilhelm, Kameral Bilim’in akademik alanda yer bulmasında önemli rol oynamışlardır.

Üniversitede bağımsız bir dal olarak ilk adım 14 Temmuz 1727’de Halle Üniversitesi’nde İktisat, Polizey ve Kamer Konuları (*Profession Oekonomie-*,

⁴⁷² Michael Stolleis, München 2012, *a.g.k.*, s.167

⁴⁷³ Conrad Bornhak, Berlin 1900, *a.g.k.*, s.158

Polizey- und Cammer-Sachen) kürsüsünün kurulmasıyla atılmıştır. Adlandırmada dikkat çekici bir nokta, *Profession*'un hem sanat hem meslek anlamına gelmesidir. Bu kullanımın, söz konusu dönemde yönetime; sanat ve kameral işlere; bürolarda yapılan, pratik uygulamalara dayalı iş ya da meslek olarak yaklaşımı, açık bir şekilde gösterdiği söylenebilir. Halle ardından kısa süre sonra aynı yıl içerisinde Frankfurt an der Oder Üniversitesi'nde de Kameral Bilim kürsüsü kurulmuştur.⁴⁷⁴

Bu noktada az da olsa İngilizce alanyazında görülen bir yanlışın düzeltilmesi gereklidir. Bazı Türkçe makalelerde de rastlandığı gibi Kameral Bilim kürsüsünün ilk kez Halle'de ve 1723'te kurulduğu ileri sürülmektedir.⁴⁷⁵ Ancak açıklandığı gibi kürsüler, 1727'de Halle ve Frankfurt an der Oder'de ilk kez kurulmuştur. Söz konusu hatanın, İngilizce alanyazında Ursula Backhaus'un bir makalesinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Genel olarak ilk kürsünün Halle'de 1723'te, ardından 1727'de Frankfurt an der Oder'de kurulduğu bilgisi Backhaus'un makalesine atıfla verilmektedir. Hatta Backhaus, bundan önce Kameralizm'in hukuk öğrenimi içerisinde öğretildiğini iddia etmektedir. İddialarını dayandığı kaynağa ilişkin bir dipnota da rastlanmamıştır.⁴⁷⁶ Bu durumun, 1806 ve 1811'de yayınlanan eserlerinde Johann Paul Harl'ın "diğer Avrupa kralları arasından ilk olarak I.Friedrich Wilhelm'in 1723'te Halle ve Frankfurt an der Oder'de Kameral profesörler atadığını ileri sürmesinden kaynaklandığı ve maddi bir hata olabileceği değerlendirilmektedir.⁴⁷⁷ Çünkü Harl aynı zamanda, I.Friedrich Wilhelm'in kürsülerin kuruluşu için fermanında yer alan "devlet görevlerine atamada Kameral Bilim alanında kazanılmış öğrenim belgelerinin dikkate alınacağı" ifadesine yer vermektedir.⁴⁷⁸ İlerleyen bölümlerde orijinal fermanların incelenmesiyle gösterileceği üzere kürsüler, 1727 yılında Halle ve Frankfurt an der Oder'de arka arkaya kurulmuştur. Kameral Bilim'in bundan önce hukuk öğrenimi içerisinde yer

⁴⁷⁴ Harald Winkel, Stuttgart, Tübingen, Göttingen, Zürich 1982, *a.g.k.*, s.414

⁴⁷⁵ Mehmet Aktel, Uysal Kerman, Yakup Altan vd., "Kameralizmi Anlama Çabası", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 12, Haziran 2015, s.83-98

⁴⁷⁶ Ursula Backhaus, "Johann Heinrich Gottlob von Justi (1717-1771): Health as Part of a State's Capital Endowment", *The Beginnings of Political Economy Johann Heinrich Gottlob Von Justi*, Jürgen Georg Backhaus (Ed.), Springer Verlag, New York 2009, s.171-194

⁴⁷⁷ Johann Paul Harl, *Allgemeiner Kameral-Oekonomie, Forst, Technologie Korrespondent für Deutschland, Erster Band*, Verleger Johann Jakob Palm, Erlangen 1806, s.77

⁴⁷⁸ Johann Paul Harl, *Vollständiges Handbuch der Staatswirtschaft und Finanz*, Yayınevi (?), Erlangen 1811, s.49

aldığına dair Backhaus'un ayrıntılarına yer vermediği açıklaması ise kapsamlı şekilde incelenecektir.

Kürsülere kurucu profesör olarak Halle Üniversitesi'nde Simon Peter Gasser (1676-1745), ardından Frankfurt an der Oder'de Justus Christoph Dithmar (1677-1737) atanmıştır. Yine bu isimlerin dışında söz konusu dönemde en önemli Kameralistler olarak Johann Heinrich Gottlob von Justi (1726-1771), Georg Heinrich Zinke (1692-1768), Johann Christoph Wagenseil (1633-1705), Bernhard von Rohr (1688-1742), Joseph von Sonnenfels (1733-1817) ve Paul Jacob Marperger (1656-1730) sayılabilir.⁴⁷⁹

Özellikle bu isimlerin Kameral Bilim'in üniversiteleşmesi öncesinde yazdıkları eserler, prenslerin hazinesinin çıkarlarının ençoklaştırılmasıyla ilgilidir. Söz konusu yazarlar, Kameral Bilim'in nesnesini, hükümdarın demesne ve gelir getirici imtiyazlarının yönetimi olarak görmüşler, manüfaktür, tarım iktisadi gibi üretim faaliyetlerini kapsayan *iktisadi bilimden (ökonomische Wissenschaft)* ayırmışlardır.⁴⁸⁰ Dolayısıyla akademik açıdan kuruluş öncesi ve kuruluşun ilk dönemlerinde Kameral Bilim'in nesnesi, prensin hazinesinin yönetilmesidir. Bu nesnenin değişimi, "Privatkameralismus" (*Özel Kameralizm*) ve "Universalkameralismus" (*Evrensel ya da Genel Kameralizm*) kavramları üzerinden ilerleyen bölümlerde detaylı olarak açıklanacaktır.

Justus Christoph Dithmar gibi Simon Peter Gasser de, üniversitede verdiği derslerde Von Seckendorff'un *Teutscher Fürsten-Staat*'ını kullanmıştır. Ancak Gasser, derslerinde yararlanmak ve kaynak eksikliğini gidermek amacıyla 1729'da, "Einleitung zu den Oeconomischen, Politischen und Cameral-Wissenschaften" (*Ekonomik, Politik ve Kameral Bilimlere Giriş*) adlı kitabını yazmıştır. Gasser'in Latince dışında Alman Dilinde yazdığı tek eseri olan bu kitabın tam adı, yeni disiplinin nesnesine yaklaşımını açık biçimde ortaya koymaktadır.⁴⁸¹ Kitabın Alman Dilindeki tam adı, "Einleitung zu den Oeconomischen, Politischen und Cameral-Wissenschaften, worinnen für dieses mal Die Oeconomico-Camerale Von den Domainen oder Cammer auch andern Gütern, deren Administration und Anschlägen,

⁴⁷⁹ Dorothea Goetz, 1974, *a.g.k.*, s.110

⁴⁸⁰ *a.k.*, s.111

⁴⁸¹ Theodor Inama von Sternegg, "Gasser, Simon Peter", Allgemeine Deutsche Biographie Band 8, 1878 s.401-406, <http://www.deutsche-biographie.de/pnd116449454.html?anchor=adb> (06.06.2016)

so wol des Ackerbaues als anderer Pertinentien halber, samt den Regalien angezeigt und erläutert werden”dir. Bu, “*Ekonomik, Politik ve Kameral Bilimlere Giriş, Bu kez içerisinde demesne veya kamer ve de diğer mülkün ekonomik-kameraliası, bunların yönetimi ve kıymetlendirilmesi, hem tarım hem de diğer bağlantıları dolayısıyla tüm imtiyaz gelirleri gösterilmiş ve açıklanmış*” olarak tercüme edilebilir.⁴⁸² Kitabın isminden anlaşılacağı üzere, Ekonomik, Politik ve Kameral Bilimler konu edilmektedir. İlk dikkat çeken, “Kameral Bilimler” olarak çoğul kullanımdır. Bu tercihin, Kameral Bilim’i çok sayıda bilginin biraraya getirildiği bir bütün olarak görmesinden, iktisat ve siyaset ile birlikte kameral bilgiler bütünü arasında açık bir sınır çizememesinden kaynakladığı düşünülmektedir. Ayrıca bu bakış açısının eserin tümüne yayıldığı görülmektedir. İktisadi, toplumsal ve siyasi konuların içsel bağlantılarının kurulamadığı eser, yönetime dair sorunları ahlaki ve kısmen hukukî kısmen teknik-iktisadi açıdan yanıtlamaya çalışmıştır. Başka deyişle, yönetime dair sorular, sistematize edilmeksizin, ancak oldukça ayrıntılı bir biçimde, hukuk, iktisat ya da teknik açıdan yaklaşılarak incelenmiştir. Öte yandan giriş niteliğindeki kitabın, içindekiler bölümünde tümü belirtilmesine rağmen sadece demesne, imtiyaz gelirleri, vergi ve muhasebe konularının işlendiği devlet maliyesi bölümü yayınlanmıştır.⁴⁸³

Gasser’in, Kameral Bilim’in nesnesine yaklaşımına, üstlendiği görevlerin büyük etkisi olduğu söylenebilir. 1710’da doktorasını tamamlayan ve Halle Üniversitesi’ne hukuk dersleri vermek üzere atanan Gasser, aynı yıl Kamer Danışmanı (*Kammerconsulent*) olarak görevlendirilmiştir. Hükümetin Halle’den Magdeburg’a taşınmasıyla da, Magdeburg’a yerleşmiş ve 1716’da Kamer Divanı’na atanmıştır. Ardından Cleve’deki demesne yönetiminde yaşanan sorunların çözümü için özel olarak görevlendirilen Gasser, görevini çok başarılı bir şekilde yerine getirmesiyle birlikte Savaş ve Demesne Divanı’na atanmıştır. Aynı zamanda ödül olarak 1721’de Halle Üniversitesi’nde hukuk profesörlüğüne getirilmiş, bir süre sonra 1727’de Halle’de yeni kurulan kürsüye atanmıştır. Von Sternegg, I.Friedrich Wilhelm’in Gasser’e çok güvendiğini ve kürsünün kuruluşu öncesinde kendisine danıştığından bahsetmektedir.⁴⁸⁴ Gerçekten kitabın Ön Rapor (*Vorbericht*) bölümünde Gasser,

⁴⁸² Simon Peter Gasser, *Einleitung zu den Oeconomischen, Politischen und Cameral-Wissenschaften*, In Verlegung des Wäysenhauses, Halle 1729, s.1

⁴⁸³ Theodor Inama von Sternegg, 1878, *a.g.k.*, s.401-406,

⁴⁸⁴ *a.k.*, s.401-406

I.Friedrich Wilhelm'den 5 Temmuz 1727'de bir mektup aldığını, mektupta kralın kendi inisiyatifiyle Halle ve Frankfurt an der Oder'deki üniversitelere iktisat (*Oeconomiae*) profesörleri atamak istediğini, öğrenimin temel konularının tarım (*Landwirtschaft*) ve Polizey olacağını, ayrıca kendisine iki konu daha teklif etmesini ve kürsüye atanmayı kabul etmesi ya da liyakat sahibi bir isim önermesini emrettiğini anlatmaktadır. İncelenen dönemde tarım ile büyük ölçüde iktisat anlatılmaktadır. Bunun üzerine alana ilişkin verilen son eserlerin kral tarafından bilinmeyeceği düşüncesiyle yazdığı “*collegio oeconomico-camerali*” adlı metni gönderdiğini söyleyen Gasser, 12 Temmuz 1727'de aldığı ikinci mektupta, I.Friedrich Wilhelm ile görüşmek üzere Berlin'e çağrılmıştır. Öte yandan Kral'a gönderdiği metnin tamamı, kitabının giriş bölümünde yer almaktadır. Gasser, kralın, gönderdiği metni okuduğunu ve bu çerçevede düşüncelerini titizlikle ve güçlü bir şekilde anlattığını, metnin kral tarafından onaylandığını ve içeriğinin ferman olarak Halle Üniversitesine gönderildiğini aktarmaktadır.⁴⁸⁵ Fermanında I.Friedrich Wilhelm, “iki üniversitede “*cameralia, oeconomica ve policey*” konularının diğer bilimler gibi öğretilmesine karar verdiğini, bu bilimleri öğrenenlerin hizmete alınacaklarını, bunun da söz konusu bilimleri okumak için iyi bir sebep olacağını” emretmektedir. Ardından fermanda, Gasser'in kürsü için seçildiği ve aynı zamanda Danışma Konseyi'ne atandığı, ayrıca diğer profesörlerin ücretlerinden 300 Reichstaler fazla ödeneceği” belirtilmektedir. Diğer taraftan fermanın devamında Prusya Kralı, emirlerinin öğrencilere duyurulmasını ve öğrencilerin, bu yeni mesleği (*Professio*) korumak için Gasser'in derslerini izlemelerinin ne şekilde teşvik edilmesini beklediklerinin bildirilmesi talimatını vermektedir.⁴⁸⁶

Fermanda, Kameral-Polizey Bilim'in kuruluşu ve konuya yaklaşımı gösteren iki önemli nokta bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kurulan yeni disiplini öğrenenlerin hizmete alınacak olmasıdır. Diğerisi ise hem ders verecek profesörlerin maddi açıdan desteklenmesi hem de derslere katılacak öğrencilerin teşvik edilmesidir. Ayrıca I.Freidrich Wilhelm, bizzat kendi girişimiyle kürsülerin kurulması kararını aldığından bahsetmektedir. Bu ifade, iktidar sahibinin, her kararın kaynağı olduğunu vurguladığı rutin bir cümle olarak da değerlendirilebilir. Ancak kürsü kuruluşuna

⁴⁸⁵ Simon Peter Gasser, Halle 1729, *a.g.k.*, s.5

⁴⁸⁶ *a.k.*, s.6,7

dair girişimleri ve çabası ile Kameral Bilim'e akademik çevrelerden gelen olumsuz tutum göz önünde bulundurulduğunda, bu ifadenin basit bir irade beyanı olmadığı değerlendirilmektedir.

Bornhak, I.Friedrich Wilhelm'in, en büyük hane sahibi (*Der grosse Wirt in Preussen*) olarak maiyetinde çalışanların daha iyi teorik eğitim almaları gerektiğine inandığını vurgulamaktadır. Ancak dönemin şartları içerisinde, diğer Alman prensliklerinde iktidar sahipleri, üniversitelerde eğitimin ayrıntılarına müdahale etmekte ve hangi öğretilerin izleneceğine karar vermektedirler. I.Friedrich Wilhelm ise Kameral Bilim konusuna hâkim olmadığının bilincindedir ve aksine bir tutum izleyerek bilimsel açıdan ayrıntıları belirlenmekten imtina etmiştir.⁴⁸⁷ Bu tutumun, başlangıç aşamasında Kameral Bilim'in akademik anlamda, döneminin diğer disiplinlerine göre daha bağımsız bir şekilde geliştirilmesini sağladığı söylenebilir.

Bazı tanınmış ya da kabul gören düşünür, profesör ya da üst düzey devlet görevlilerinin, kürsülerin kurulmasına ilişkin duyulan ihtiyacı dile getirmeleri bir tarafa bırakılırsa, üniversite yönetimlerinden genel olarak bu yönde talep gelmediğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla Kral'ın, kürsüleri kişisel kararıyla kurdurduğunu vurgulama gereği duyması akademik çevrelerin ya da üniversite yönetimlerinin bahsedildiği gibi Kameral-Polizey Bilim'e olumsuz yaklaşımını gösteren bir örnektir. Öyleyse I.Friedrich Wilhelm ve kuruluşa önyak olanların, bu yeni disiplinin hem öğreticiler hem de öğrenciler açısından pek cazip görülmediğini bildikleri ve akademik çevrelerin olumsuz yaklaşımlarından haberdar oldukları söylenebilir. Aynı fermanda, Gasser'in Danışma Konseyi üyesi olarak atandığına yer verilmesi de hem profesörler hem de öğrenciler açısından yine teşvik edici bir mesaj gibidir.

İdari görevleri göz önüne alındığında Gasser'in, tümüyle pratik alandan geldiği, dolayısıyla yönetimi, kitabının adından da anlaşılacağı üzere, devlet hazinesinin idaresi olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Kürsü için seçilmesi ve öğrenim için bir kaynak eser hazırlamasının istenmesinde, özellikle demesne yönetimindeki başarılarının etkisi olduğu açıktır. Ancak devlet hazinesi ile hükümdarın hazinesinin hâlâ aynı anlamda kavramlar olduğu unutulmamalıdır. Bu yaklaşım, kitabın üslup ve içeriğine de yansımıştır. Kitap, I.Friedrich Wilhelm'e alışılmışın dışında sık ve uzun

⁴⁸⁷ Conrad Bornhak, Berlin 1900, *a.g.k.*, s.161

güzellemlerle başlamakta, hatta Kameral Bilim, “*Professio Wilhelmina*” (Wilhelm Mesleği) olarak adlandırılmaktadır. Kitabın bu ilk sayfalarında Gasser, “yeni ekonomi mesleğinin” kuruluşu için I.Friedrich Wilhelm’e şükranlarını sunmakta, ardından kürsünün kuruluşunun yeni başlayanlar, öğrenciler ve gençlere yönelik olduğunu, böylece çok gerekli olan, bugüne değin akademide görmezden gelinen bilimleri öğrenebileceklerini belirtmektedir. Ayrıca sadece hukuk ya da avukatlık saçmalıklarıyla eve dönmek istemeyen, iktisadi, siyasi ve kameral konuların zorunlu olduğu resmi görevlere atanmaları halinde alfabeyi yeni öğrenenler gibi baştan başlamayı göze alamayacak öğrenciler için bu yeni bilimleri önermektedir.⁴⁸⁸

Gasser, özellikle hükümdara ait demesne ve diğer mülklerin özellikleri konusunda Von Seckendorff’tan yararlandığını belirterek kitabına başlamaktadır. Ancak gerek “Ön Rapor”da gerekse kitabın diğer bölümlerinde açık bir şekilde Kameral-Polizy Bilim tanımı yapmamaktadır.⁴⁸⁹ Aslında bu yeni disiplinlerin nesnesini irdelemek ve tanımlamak gibi bir meselesi olmadığı düşünülmektedir. Çünkü Gasser, Kameral Bilim’i, ilkeleri ortaya konmuş ve pragmatik bir biçimde yararlı bilgilerin verildiği bir dal olarak görmektedir.

Gasser, öncelikle doğrudan Kameral ve Polizy Bilim ya da Bilimler ifadesini kullanmamaktadır. Daha çok üstlendiği görevin iktisat öğretmek olduğundan bahsetmektedir. Thomasius gibi bazı büyük hukuk düşünürleri, ayrı bir dal olarak iktisat öğrenimine duyulan ihtiyacı fark etmişlerdir. “*Cautelen der Rechts-Gelahrtheit*” (*Hukuk Öğreniminin Hileleri*) adlı yazısında Thomasius, hukuk eğitimi için iktisatın ayrıca okutulması ve profesörler atanması gerektiğini ifade etmektedir. Ancak ardından, bu konuda önemli eksiklikler olduğunu, öncelikle keşişlerin, ilk üniversitelere ilişkin Aristo dışında hiçbir bilgilerinin bulunmadığını, Aristo’nun da ardında bir iktisat kitabı bırakmadığını, belki de bilge kişilerin, sıradan insan ve serflerin bildiklerinden farklı şeyler öğrenmek zorunda olduklarını düşündüklerini belirtmektedir. Devamında ise, iktisada ilişkin “sanatların” tarım işleri arasında görüldüğünü, belki bu nedenle din adamı olmayanların da iktisat ile uğraşmak istemediklerini eklemektedir.⁴⁹⁰ Tarım, serfler ve köylüler gibi alt tabakaların yerine

⁴⁸⁸ Simon Peter Gasser, Halle 1729, *a.g.k.*, s.6,7

⁴⁸⁹ *a.k.*, s.3,4

⁴⁹⁰ *a.k.*, s.3,4

getirdiği basit işler olarak görülmekte ve bu konuda akıl yürütmeye gerek duyulmamaktadır. Gerek duyulmamaktan öte, aşağı tabakanın yapabildiği işler olarak hor görülmektedir. Buradan hareketle Gasser, ülkede çok sayıda avukat ve hukukçu bulunduğunu, bunların açlıktan ölmek üzere olduklarını, çünkü üniversitelerde gerçek siyasi bilimler öğretilmediğini, yararsız birçok şeyle ya da avukat sersemlikleriyle aklı doldurulmuş gençlere, hukukçu dendiğini ifade etmektedir. Bu gençler, hukuk dışında polizey, iktisat ve kameral işleri (*politica, oeconomica, cameralia*) öğrenmelidir. Ancak böyle işe yarayan çalışanlar olacak ve girdikleri hizmetlerde her şeye baştan başlamak ve öğrenmek zorunda kalmayacaklardır. Bunun şartı da, en azından Kameral-Polizey ve iktisadın temel ilkelerine hâkim olmaktır.⁴⁹¹

Bu noktada, Kameral Bilim'in üniversitelerde yerleşmesi bağlamında Thomasius'un da talep ettiği gibi, öncelikle "iktisat biliminin" öğretilmesi gündeme gelmiştir. Dolayısıyla soru, ayrı bir iktisat bilimi öğretiminin neden sadece iktisat değil, yönetim bilgisi olarak Kameral Bilim'in başlangıcına yerleştirildiğidir. Hatırlanacağı üzere Aristo'da politika ve iktisatın farklı bir şekilde biraraya getirildiğinden bahsedilmişti. Kameralistlerin de, köleci toplumsal gerçekliğe ait bu yaklaşımı alarak, özellikle başlangıç aşamasında devleti super-oikos, prensi ya da kralı da super-oikos'un yönetilmesi ve işletilmesinden sorumlu en büyük hane sahibi (*Der Grosse Wirt*) olarak kabul ettikleri belirtilmişti. Ancak bu Kameralistlerin, iktisadi faaliyetleri köleci toplumda olduğu gibi ele aldıkları anlamına gelmemektedir. Böylece Kameralistler, toplumu ve devleti basitleştirerek açıklamakta ve bu bağlamda dönüşmekte olan, fakat hâlâ feodal ilişkilerin geçerli olduğu bir toplumsal gerçekliğin, yönetim ve bunun merkezi bir parçası olarak iktisadi bilgisini üretmeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla Kameral Bilim'de "ökonomie" farklı bir politik içerik kazanmıştır. Thomasius'a göre, prensin tükenmiş hazinesini ayağa kaldırabilecek gizli planları olmayan "*Politicus*", iyi bir "*Politicus*" değildir.⁴⁹² Thomasius, Von Ludewig gibi akademisyenler, ayrı bir dal olarak iktisadın öğretilmesi gerektiği ihtiyacının farkındadırlar. Ancak Rüdiger'e göre, Thomasius ve yandaşlarının açık bir çelişki olan bu duruma saldırısına rağmen,

⁴⁹¹ a.k., s.9,10

⁴⁹² Axel Rüdiger, Tübingen 2005, a.g.k., s.157

üniversitelerde pratik felsefenin Aristocu öğretim şekli, politika ve iktisadı kesin bir biçimde birbirinden ayırmakta, bu da iktisadın, politik bir tanımını olanaksızlaştırmaktadır. Bu bağlamda Aristocu felsefenin öğretim şekli ve içeriğinden kaynaklı şekilde politik iktisadın, yönetim öğretisi (*Verwaltungslehre*) olarak üniversiteye kabul edilmesini önlemiştir. Thomasius'un meslektaşları Von Ludewig de, felsefe ve hukuk profesörlerinin bilgisinin hiçbir dinleyicinin ilgisini çekecek düzeyde olmadığını, bu nedenle profesörlerin "*disciplinae oeconomicae*"yi bir tarafa attığını, ancak gençlerin sıklıkla bu "mesleğin" açılması, yani derslerinin başlatılması ve kamer ile tarım işlerini açıklayabilecek kişilerin çağırılması önerisini yaptıklarından bahsetmektedir.⁴⁹³ Halle'de Kameral Bilim kürsüsünün kuruluşu, bu açıdan "kameralist iktisadın" akademik olarak öğretilmesi taleplerine bağlanmaktadır. Ancak burada Thomasius ve Von Ludewig ile söz konusu talebi dile getiren çevrelerin, iktisadı ayrı bir dal olarak gördükleri, ardından politika ve iktisat arasındaki bağı kurdukları anlamı çıkmaktadır. Bu yaklaşım hatalıdır. Çünkü öncelikle talep edilen, iktisadın sadece ayrı bir dal olarak öğretilmesi değildir. Hukuk ve felsefe profesörleri, pratik alan bilgisine dayanan kamer işleri ve iktisadi faaliyetleri öğretecek uygulama tecrübesi ve alan bilgisine sahip değillerdir. Dolayısıyla bu alanda görevli olanların/görev yapmış olanların ve uygulamadan gelenlerin, dersleri vermesi daha uygun olacaktır. Von Ludewig'in, gençlerin önerilerine dair açıklamaları da bununla örtüşmektedir. Ancak tüm bunlar iktisat derslerine talebi açıklamamaktadır. Talebin, ilk aşamadaki kaynağının üçüncü tabakadan gelen üretim merkezli zorlamalar olduğu değerlendirilmektedir. Ancak buna, Elektörler ve sonrasında Prusya Kralı'nın Otuz Yıl Savaşlarının oluşturduğu bir arka planda feodal zümrelerle arasındaki iktidar ilişkisini yeniden düzenleme, bu çerçevede birbirinden ayıramayacak olsa da hazinenin sağlam temellere dayandırılması ve yönetilmesi için sistematize edilmiş bilgi ile birlikte, monarşik-bürokratik yapıda yararlanılacak eğitilmiş görevliye ihtiyaç duyulması eklenebilir. Aynı zamanda, Prusya Kralı'nın sahip olduğu inanılmaz büyüklükteki iktisadi yapının idaresi için gereksindiği görevlilerin yetiştirilmesi gibi somut gelişmelerden de talebin kaynaklandığı söylenebilir.

⁴⁹³ a.k., s.158 (Von Ludewig'ten aktaran)

Öte yandan Kameral Bilim içerisindeki iktisadi faaliyetler, demesnelerin yönetimi başta olmak üzere feodal iktisadi ilişkiler düşünüldüğünde, siyasetten ayrılamaz. Bunlara ek olarak, henüz Alman prensliklerinde görülmeyen kapitalist üretim tarzı kaynaklı ve bir yanlısıma olarak ekonomik alan-siyasal alan ayrımı kavrayışı bulunmadığından, akademik alanda da bunun yansıması olarak “ökonomie”nin ayrı bir dal olarak öğretilmesi ihtiyacı ya da eğilimi bulunmamaktadır. Bu çerçevede özellikle söz konusu isteğin öncüsü Thomasius’un, “ökonomie”nin ayrı bir bilim dalı olarak üniversitede yerini bulması isteğinin, yukarıda değinilen somut ihtiyaçların bir yansıması olarak Aristocu felsefe üzerine kurulu üniversite öğretiminin amaçsız, hayata için gerekli bilgileri kapsamayan ve uygulamaya dönük olmayan yapısına itirazından da kaynaklandığı söylenebilir.

Thomasius, iktisat öğretisinin içinden çıkarıldığı Aristo’nun ahlak öğretisinin; teknik terimler, bu terimlerin tanımlanması ve bölümleri dışında başka bir şeyi açıklamadığını ya da anlatmadığını belirtmektedir. Öyle ki Thomasius’a göre Nicomachum’u ezbere bilen bir genç, bunda hayatın yüklerini iyileştirecek hiçbir şey bulamayacaktır.⁴⁹⁴

Thomasius, üniversite öğreniminin, sadece bireysel gelişim için değil, aynı zamanda toplumun yararına olması gerektiğine inanmaktadır. Dolayısıyla böyle bir öğrenim, devlete ilişkin konuları da içermelidir. Devlete ilişkin konular da, sadece iktisadi faaliyetler değil, içinde iktisadi faaliyetlerin de bulunduğu farklı bir disiplinin konusudur, Aristocu felsefe ve politikanın değil. Öyle ki Thomasius, yüksek okulların, “Seminaria Ecclesiae&Reipublicae” (*Kilise ve Devlet Seminerleri*) olması gerektiğini belirtmektedir.⁴⁹⁵ Öyleyse özellikle reipublicae, yani devlete ilişkin ne varsa ders konusu olmalıdır. Dolayısıyla açıklandığı gibi dönemin iktisadi faaliyetlerinin idaresi, devletin yönetiminden ayrılamayacaktır. Rüdiger de,

⁴⁹⁴ Christian Thomasen, “Eröffnet Der Studierenden Jugend zu Leipzig in einem Discours; von denen Mängeln der Aristotelischen Ethic und von andern das Jus publicum betreffenden Sachen, zwey Collegia Über die Christliche Sitten-Lehre und über das Jus Publicum”, *Allerhand bißher publicirte Kleine Deutsche Schrifften. Mit Fleiß colligiret und zusammen getragen; Nebst etlichen Beylagen und Einer Vorrede*, Dritte Edition, Gedruckt und verlegt von Christoph Galfelds Wittwe und Erben, Halle 1721, s.68-71,80,81

⁴⁹⁵ Christian Thomasen, “Eröffnet Der Studierenden Jugend zu Leipzig in einem Discours; Von denen Mängeln derer heutigen Academien / absonderlich aber der Jurisprudenz, zwey Collegia”, *Allerhand bißher publicirte Kleine Deutsche Schrifften. Mit Fleiß colligiret und zusammen getragen; Nebst etlichen Beylagen und Einer Vorrede*, Dritte Edition, Gedruckt und verlegt von Christoph Galfelds Wittwe un Erben, Halle 1721, s.183

Thomasius'un bu ifadesiyle üniversiteleri, kilise ve devlet yönetimi için eğitim yerleri olarak gördüğünü belirtmektedir.⁴⁹⁶ Bu bağlamda *Ökonomie*'nin ayrı bir ders olarak okutulmasıyla, Alman prensliklerinde, aslında mevcut toplumsal gerçekliğin yönetim bilgisi, yani Kameral Bilim'in üniversiteleşmesinin kastedildiği açıktır. Çünkü Aristo'nun öğretilerine dayalı eğitim, gerçek hayat için hem öğrenciye hem de devlete hiçbir şey vermemektedir.⁴⁹⁷

Konuya yaklaşımına dönülürse Gasser, Kameral Bilim'in öğrenilmesinin tek başına yeterli olmayacağına inanmaktadır. Çünkü yeni disiplini öğrenmek, pratik olmadan işe yaramayacaktır. Örnek olarak Gasser, I.Friedrich Wilhelm döneminde savaş vergisi ile duhuliye resminin (*Akzise*) birleştirilerek toplanmaya başlanmasının, beraberinde önemli bir iş yükü getireceğini, bu konuda çalışacak bir gencin önceden hazırlanması gerektiğini belirtmektedir. Bu hazırlık, sadece gerekli bilgilerin verilmesi değil, aynı zamanda işlerin nasıl yürüdüğü ve yapılması gerektiğini de kapsamaktadır.⁴⁹⁸

Gasser'e göre Von Seckendorff'un kitabı, prenslikteki tüm yönetim işlerini konu edinmekte, iktisadi konulara yeterli yer vermemektedir. Derslerinde kullanmasına rağmen Gasser, yeterli iktisat bilgisi vermediği, aynı zamanda pratik konulara değinmediği için, açıkça ifade etmese de, *Teutscher Fürsten-Staat*'ı yeterli görmemektedir.⁴⁹⁹ Benzer şekilde Kameral-Polizey Bilim öğrenimi için Von Rohr'un kitabını da uygun bulmamaktadır. Önsözde Von Rohr, iktisat eğitiminin üniversitelerde öğretilmesinin yeniden gündeme gelmesi halinde tarım bilimi dersleri verilebileceği ve ek okumalar yapılabileceğinden bahsetmektedir. Bu bakış açısı bile Gasser'in dersin içeriğine dair amaçlarına uymamaktadır. Özellikle Von Rohr'un eserinde çok fazla spesifik ve pratik bilgi bulunması, fakat temel ilkelere yeterince yer verilmemesi, ders için yararlı bir kaynak olmasını engellemektedir. Çünkü temel ilkelere yeterince hâkim olmayan bir öğrenci, spesifik bilgilerden yararlanamayacaktır. Thomas Fritsch'in yazdığı "Saksonya İktisat Kitabı" (*Das Sächsische Land-und Hauswirthschafts-Buch*) ise, iyi ve doğru bir kaynak olarak

⁴⁹⁶ Axel Rüdiger, Tübingen 2005, *a.g.k.*, s.145

⁴⁹⁷ Christian Thomasen, "Von denen Mängeln der Aristotelischen Ethic und von andern das Jus publicum betreffenden Sachen, zwey Collegia Über die Christliche Sitten-Lehre und über das Jus Publicum", Halle 1721, *a.g.k.*, s.93-98

⁴⁹⁸ Simon Peter Gasser, Halle 1729, *a.g.k.*, s.10

⁴⁹⁹ *a.k.*, s.11-15

tanımlamaktadır. Bu nedenle Gasser, yeni başlayanlar için konunun temeli ve ilkelerini anlatan bir metin hazırlamak zorunda olduğu inancı içerisindeydi.⁵⁰⁰

Kitabın bölümleri incelendiğinde Gasser'in, Kameral-Polizey Bilim'in nesnesi konusundaki görüşü daha anlaşılır olmaktadır. Daha ilk bölümde, prenze ait toprakların hukuku, demesne ve kamer mülkleri arasındaki fark anlatılmaktadır. İzleyen bölümlerde mülklerin, otlakların, yaylaların kıymetlendirilmesi, hayvancılık, balıkçılık, değirmenler, gelir getiren diğer imtiyazlar gibi konulara yer verilmiştir.⁵⁰¹ Bu içerikten anlaşılacağı üzere, Kameral-Polizey Bilim kürsüsünün kurucu profesörü olan ve kürsülerin kurulmasını sağlayan I.Friedrich Wilhelm'in danıştığı Gasser, prensin ve dolayısıyla devletin hazinesinin ve hazineye ait mülk ile imtiyazların yönetilmesini, yeni disiplinin nesnesi olarak görmektedir.

Frankfurt an der Oder Üniversitesi'ne kürsüyü kurmak üzere atanan Justus Christoph Dithmar, Gasser gibi bir giriş kitabı yazmıştır. Kitabın, "İktisadi Polizey ve Kameral Bilimlere Giriş" (*Einleitung in die Oeconomische Policei und Cameral-Wissenschaften*) olan adı, içeriği daha açık biçimde anlatmaktadır. Ayrıca kitabın ekinde "bu tür bilimlere hizmet eden kitap stoğu ve ayrıntılı listesi" verilmiştir. İlk olarak 1731'de yayınlanan kitabın çok sayıda baskısı yapılmış ve alanyazında önemli bir yere sahip olmuştur. 1778'de bir yorumla birlikte tekrar yayınlanan kitapla Dithmar, disiplini bir sisteme bağlamak için büyük emek sarfetmiş ve iktisat, polizey ve kameral ya da mali işler (*Oeconomie, Polizei, Cameralwesen ya da Finanzwirtschaft*) olarak yaptığı sınıflandırma, uzun süre alanyazına hükmetmiştir.⁵⁰² Dithmar, kitabında Kameral Bilim'i; hane ekonomisi ve hane idaresi sanatıyla (*Hauswirtschaft und Haushaltungskunst*) ilgilenen "İktisadi Bilim" (*oeconomische Wissenschaft*), idari düzenlemeleri gösteren "Polizey Bilim" (*Policeiwissenschaft*) ve prenze ait demesne ile imtiyaz gelirlerinin kullanımını anlatan "dar anlamıyla Kameral Bilim" (*Die engere Kameralwissenschaft*) olmak üzere üç alt bölüme ayırmıştır.⁵⁰³ Gasser'in hazırladığı metnin içeriğinin I.Friedrich Wilhelm tarafından onaylanarak, Halle ve Frankfurt an der Oder'e gönderildiği

⁵⁰⁰ a.k., s.10-22

⁵⁰¹ a.k., s.24

⁵⁰² Theodor Inama von Sternegg, "Dithmar, Justus Christoph", *Allgemeine Deutsche Biographie, Band 5*, 1877, s.259-260, <http://www.deutsche-biographie.de/pnd128453230.html?anchor=adb> (06.06.2016)

⁵⁰³ Dorothea Goetz, 1974, a.g.k., s.111

belirtmişti. Dithmar'ın kitabının önsözünde de, hemen hemen aynı ifadelerle hizmete alınacak gençlerin Polizey ve Kameral Bilim konusunda bilgi sahibi olmaları gerektiğinden ve bu amaçla I.Friedrich Wilhelm'in kişisel girişimiyle kürsüleri kurduğundan bahsedilmektedir. Dithmar, yeni bilimler için herhangi bir rehber kaynak bulunmadığını, kitabı bu nedenle yazdığını, ancak derslerinde ayrıntılarıyla anlattığından konuları kısa cümlelerle açıkladığını belirtmiştir.⁵⁰⁴

İlk bölüm olan “iktisadi Polizey ve Kameral Bilimler” (*oeconomische Policei und Cameral-Wissenschaften*)’da, öncelikle “iktisadi bilim” tanımı yapılmış ve diğer bilimlerle farkı açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu yeni bilimlerin, diğer bilimler gibi öğretilip öğretilmeyeceği tartışılmış, aynı zamanda yeni disiplinlere yönelik eleştiriler de yanıtlanmıştır. Ardından Polizey Bilim’e dair yanlış düşünceler giderilmeye çalışılmış ve Polizey Bilim’in tanımı ile devlet bilgeliğinden (*Staatsklugheit*) farkı açıklanmıştır. Kameral Bilim’in tanımlanması sonrasında bu üç bilimin bağlantısının irdelendiği bölümler gelmektedir.⁵⁰⁵

Kitabın yapılandırılmasından Dithmar'ın, yeni disiplinler için Gasser'in ön gördüğünden daha sistematik bir yaklaşıma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda yeni disiplinlerin nesnesinin açıklanması, kitabın ana uğraşılardan biridir. Ancak genel bir Kameral Bilim tartışması yapılmamakta, iktisadi bilim, polizey ve kameral bilim alt bölümleri tanımlanarak Kameral Bilimler açıklanmaktadır. Kitabın adında “Kameral Bilimler”, içerikte konu başlığı olarak “Kameral Bilim” kullanılması da bu yaklaşımı göstermektedir. Başka deyişle, “geniş anlamıyla Kameral Bilimi” (*Kameralwissenschaft im weiteren Sinne*) Dithmar, kapsayıcı çatı kavram olarak “Kameral Bilimler” kavramıyla ifade etmektedir. Diğer alt başlıklar ise, Kameral Bilimlerin bileşenleridir.

Dithmar, bilim olarak iktisadi, “iktisadi bilim” (*Die oeconomische Wissenschaft*) olarak adlandırmakta, ayrıca “hane ekonomisi” ve “hane idaresi sanatını” da (*Hauswirthschaft und Haushaltungskunst*) bir bütün olarak “iktisadi bilim” ile eş tutmaktadır. Bu bilim, şehir ve kırsaldaki yasalara uygun işletmeler aracılığıyla gıda ve zenginliğin artırılarak, saadetin/esenliğin (*Glückseeligkeit*) sağlanmasını

⁵⁰⁴ Justus Christoph Dithmar, *Einleitung in die Oeconomische Policei und Cameral-Wissenschaften*, Johann Christian Kleyb Verlag, Franckfurt an der Oder 1748, s.?

⁵⁰⁵ a.k., s.1

öğretmektedir.⁵⁰⁶ Burada saadet/esenlik, refahı da ifade etmektedir. Refah ile modern dönemin refah devletlerinin kastedilmediği açıktır. Dönem için refahın tanımı kısaca, yeterli gıda, giyecek ve güvenliğe sahip olmak olarak yapılabilir.

Dithmar, iktisadi bilimin, ahlak öğretisinden (*Sitten-Lehre*) kesin bir şekilde ayrılması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü Gregorius Richter'in *Axiomatibus Oeconomicis*'i ve Daniel Berckringer'in *Inflitutionibus Oeconomicis*'inde, iktisadi bilim ve ahlak öğretisi haksız biçimde birbirine karıştırılmıştır. Ayrıca iktisat başlığını kullanan birçok kitapta da aynı hataya rastlanmaktadır. Dithmar'a göre bu karışıklığın sebebi, Aristo'nun kavram olarak iktisadi yanlış tanımlamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Aristo, iktisat başlığı altında ahlaki sorumluluklardan bahsetmiştir. Aristocu dünya görüşü/bilgisi ve bu yanlış tanım, Kameral Bilimlerin üniversitelere alınmamasının temel sebebidir. Ayrıca Orta Çağ'da tüm disiplinler, Katolik kiliselerinin "ruhani monarşisinin" yerleşmesini sağlamaya yöneliktir ve bunu engelleyebilecek olan disiplinler, örneğin "iktisadi Polizey ve Kameral Bilimler" (*oekonomische Policei- und Cameral-Wissenschaften*), baskı altına alınarak bir köşeye itilmiştir. Birçok düşünürün kibirli titizliği de buna katkı sağlamıştır. Çünkü bu düşünürler, yüksek ve gizli bilgilerle gösteriş yaparken, iktisadi konuların sıradan insanın işi olduğunu sanmışlardır. Bazıları da Polizey ve Kameral Bilimlerin öğretilmeyeceğini, sadece tecrübe ederek ve üst düzey saray görevlileriyle zaman geçirerek öğrenilebileceğini düşünmektedir. Dithmar'a göre sıralanan bu nedenlerle Kameral Bilim, üniversiteleşmemiştir.⁵⁰⁷ Ardından söz konusu dönemde Kameral Bilim açısından can alıcı sorunun yanıtı verilmektedir. Kameral-Polizey Bilim diğer disiplinler gibi öğretilbilir ve öğrenilebilir mi? Soruyla aslında, daha önce bahsedilen Alman prensliklerindeki bilim anlayışına, Kameral-Polizey Bilim'in uygun olup olmadığı araştırılmaktadır. Başka deyişle, Kameral-Polizey Bilim'in, temel ilkeleri belirlenip, sistematize edilip edilemeyeceği tartışılmaktadır.

Tartışmanın ana kaynağı, Kameral-Polizey konularının pratik alan bilgisi olduğu, tecrübe ederek, hizmet sırasında öğrenilebileceği, dolayısıyla kişisel yaklaşımların öne çıktığı, bu nedenle de temel ilkelerinin belirlenemeyeceği, temel ilkeleri

⁵⁰⁶ a.k., s.2

⁵⁰⁷ a.k., s.2,7,8

belirlenemeyen bir bilgi alanının da öğretilmeyeceği ve üniversitelerde yeri olmadığına ilişkin yerleşik inançtır. Dithmar sorunun kaynağını, iktisadi işlerin çok sayıda konuyu içerdiği, bu nedenle tasnif edilip bir öğretim metoduna bağlanamayacağı, sadece tecrübeyle öğrenilmek zorunda olduğuna dair yaklaşımda görmektedir.⁵⁰⁸ Soruyu ise diğer pratik bilimlerden örnek vererek yanıtlamaktadır. Başka pratik bilim dalları da çok sayıda konuyu içermekte, bu sebeple tecrübe ederek öğrenmek zorunlu görülmektedir. Öte yandan bu durumun metodik öğretim yöntemlerinin uygulanmasını engellemediğini ve artık bu bilim dallarına yönelik önceki eleştirilerin ortadan kalktığını belirtmektedir. Ayrıca Kameral Bilimlerin temel ilkeleri ve kuralları kolayca bulunabilecektir. Ancak Dithmar, ayrıntılara girmemekte ve Thomasius'un bu konudaki açıklayıcı düşüncelerinin ders sırasında ele alınacağını anlatmaktadır.⁵⁰⁹

Bu noktada tecrübe ederek ve derslerle kapsamlı içeriğe sahip bu bilim öğrenilecekse, eğitim nasıl verilmelidir sorusu gündeme gelmektedir. Yanıtı ise, çocukluk dönemlerinden başlayan bir öğrenim sürecidir. Diğerlerinin yanına iktisatla ilgili oyuncaklar konulmalı ve adım adım bunların ne işe yaradığı öğretilmelidir. Okulların ilk yıllarında yoğun şekilde yazı, dört işlem ve çizim sanatı alıştırmaları yapılmalı, Roma ve Yunan iktisat kitapları açıklanmalı, bu dillerdeki iktisatla ilgili deyimler belletilmeli, böylece söz konusu kitaplarda yer alan iktisadi kurallara öğrenciler hâkim kılınmalıdır.⁵¹⁰ Üniversitelerde ise iktisada gönül verenler, öğretmenleri aracılığıyla kendileri için eksiksiz bir “iktisadi Polizey-Kameral Bilimler” tanımı yapmalı ve bunun yanı sıra geometri, mekanik, mimarlık, fizik ve kimya çalışmalı, ek olarak insan ve hayvan anatomisi öğrenmelidirler. Ayrıca hukuk pratikleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmalı ve olası bir yasal sorun ya da süreci tek başına çözebilmeli, bir hizmete girdiğinde sonu gelmeyen hukuk kitaplarına dalmadan, Alman Dilindeki pratik yönergeleri kullanarak hukukî işleri halledebilmelidirler.⁵¹¹ Böylece Kameral Bilim öğrencileri, teorik alanda takılıp kalmayacak ve mesleği yerine getirebilmek için gerekli donanıma sahip

⁵⁰⁸ a.k., s.2,3

⁵⁰⁹ a.k., s.3

⁵¹⁰ a.k., s.8,9

⁵¹¹ a.k., s.9,10

olabileceklerdir.⁵¹² Ancak tüm bunların üniversite eğitimi çerçevesinde yapılamayacağı açıktır. Teorik açıdan üniversitede yeterli bilginin verilmediği görülmektedir. Öncelikle söz konusu dönemde Kameral-Polizey Bilim'in nesnesi ve dolayısıyla eğitim planı üzerinde tartışmalar sürmektedir. Ayrıca daha sonra da değinileceği üzere önde gelen eğitim kurumlarından “Lautern Yüksek Kameral Okulu” (*Hohe Kameralsschule zu Lautern*)'in eğitmenleri, hiçbir okulda Kameral Bilim'in tüm parçalarının incelenmediğini, hatta bazı bilim dallarının özellikle ders planlarında yer almadığını belirtmektedirler.⁵¹³ Bu sebeple teorik açıdan yeterli bir öğrenimden bahsetmek aslında mümkün değildir. Diğer taraftan kameral işler, yerinde yapılarak öğrenilecek bir meslek olarak görülmektedir ve okullarda bunun yerine geçecek pratik eğitimler verilmesi olanaklı değildir. Çünkü hem önemli bazı kameral işlerin nasıl yapıldığı ile işin incelikleri saray dışına çıkarılmamakta hem de bu işlerin yapıldığı saray dışında bir yer bulunmamaktadır. Dolayısıyla pratik eğitim, ancak dönemin deyiimiyle “sahada” alınabilecektir.

Dithmar, üniversiteyi bitirmeleri ardından mezunların, iş bilir bir *Amtmann*'ın yanına kırsala gitmelerini öğütlemektedir. Amtmann, Orta Çağ'da bölgesel prens, kont ya da dükün emrinde çalışan, bölgenin idaresi, asayiş ve yargılamadan sorumlu, dolayısıyla soylu ya da ruhban sınıfı üyesi en üst düzey görevlidir.⁵¹⁴ Kameral Bilim mezunu, iktisadi işler yanında diğer idari uygulamaları izleyip, tarım nasıl en iyi ve akıllıca yönetilir öğrenmeli, büro işlerini dikkatlice takip edip, Amtmann'ın işlevi nedir anlamalıdır. Aynı zamanda, izin verildiği ölçüde işlerin yürütülmesine katılmalıdır. Ayrıca gelişmiş bir şehre gitmeli, tüccarlarla tanışmalı, borsaların nasıl işlediğini, alım-satımı görmeli, zanaatkârlar, bira üreticileri vb.ni ziyaret etmeli, mükemmel bir şekilde düzenlenmiş şehir nasıl kurulur görmelidir. Tüm bunların dışında kameral konseylerden birine girme izni almaya ve kameral işleri öğrenmeye çalışmalı, hiçbir fırsatı kaçırmamalıdır. Ancak Kameral Bilim mezununun çabası bununla son bulmamaktadır. Aynı zamanda farklı ülkelerin kameral-polizey işlerini incelemeli, İtalya, Fransa İngiltere ve Hollanda gibi ülkelere giderek bu tür işlerin nasıl yapıldığını görmelidir. Dithmar, “iktisadi Polizey ve Kameral Bilimlere” hâkim

⁵¹² Dorothea Goetz, 1974, *a.g.k.*, s.111

⁵¹³ Johann Georg Krünitz, Berlin 1785, *a.g.k.*, s.457

⁵¹⁴ Johann Heinrich Zedler, *Grosses vollständiges Universal Lexicon aller Wissenschaften und Künste*, Band 1 A-Am, Verlegt Johann Heinrich Zedlers, Halle und Leipzig 1732, s.1814

olabilmek için, diğer disiplinlerde olduğu gibi, öncelikle iyi yazılmış kitapların incelenmesinin gerekli olduğunu, bunun için kitabın ekinde bir liste verdiğini belirtmektedir.⁵¹⁵

Dithmar, Polizey'in içeriğini oluşturan konulara ilişkin çekinceler olduğundan, Besold, Wehner, Speidel gibi bazı yazarların sözlüklerinde Polizey konularına hiç değinmediğinden bahsetmektedir. Yunanca "Politeia" kelimesinden Politia, Police ve Policei gelmekte ve Yunanlar "Politeia"dan, bir devletin refahı sağlamaya dönük yasalarını anlamaktadır.⁵¹⁶ Dithmar'a göre Polizey Bilim, polizey işlerle uğraşmaktadır. Ancak sorun, bazılarının polizey işlerden sadece insanların yeme, içme ve giyinmesini, bazılarının ise bunları genişleterek, hukuka eşit hale getirmelerinden kaynaklanmaktadır. Diğer ifadeyle, insanların sadece yeme, içme ve giyinmeyle ilgili ihtiyaçlarına ilişkin basit idari işler olarak görülen düzenlemeler geniş anlamda alınarak, karmaşık ve üst düzey devlet işi olarak hukukun karşısına konmaktadır. Dithmar ise özellikle Alman imparatorluk ve prensliklerinin polizey düzenlemeleri incelendiğinde, Polizey'in hem hukuk hem de ruhani işleri belirli bir ölçüde içerdiğini söylemektedir. Öyleyse Polizey Bilim, "bir devletin iç ve dış varlığının, iyi koşullara ulaştırılması ve bu durumda tutulmasını" öğretmektedir.⁵¹⁷ Başka deyişle devletin iç ve dış varlığının, hem bireylerin hem de genelin esenliği için iyi durumda tutulması konu edilmektedir. Devletin iç varlığı, nüfusun yüksekliği, Hristiyan inancına uygun, onurlu, ahlaklı, sağlıklı bir yaşam sürmeleri, gıda ve zenginliğe ulaşmalarını kapsamaktadır. Dış varlığı ise ülkenin zerafet içerisinde olması gibi işler ve insanların iyi bir düzen içerisinde bulunmasının sağlanmasıdır.⁵¹⁸ Dikkat çekici iki nokta bulunmaktadır. Bunlardan ilki polizey görevleri açıklarken sadece kraldan değil prenslerden de bahsetmesidir. Dolayısıyla kitabının sadece Prusya'ya özel yazılmadığı, diğer Alman prensliklerindeki yönetici ve akademisyenlerin de hedef alındığı görülmektedir. Daha önemli olan diğer dikkat çekici nokta ise iktidar sahibinin, genelin refahı ve esenliğini sağlama görevinin olmasıdır. Genelin refahı ve esenliğinin ne olduğuna karar verecek olan kral ya da prenstir. Aynı zamanda ülkenin ve şehirlerinin imarı, geliştirilip güzelleştirilmesi de

⁵¹⁵ Justus Christoph Dithmar, Franckfurt an der Oder 1748, *a.g.k.*, s.10,11

⁵¹⁶ *a.k.*, s.133,134

⁵¹⁷ *a.k.*, s.5,6

⁵¹⁸ *a.k.*, s.134

hükümdarın sorumluluğundadır. Buna göre en yüksek iktidar sahibi, her şey ve herkesin en iyi koşullarda/durumda bulunmasını, sadece nüfusun kalabalık olması, tebaanın Hristiyanlığa uygun, sağlıklı, dürüst ve onurlu bir hayat sürmesi, kırsalda ve şehirlerdeki işletmelerin desteklenmesiyle gıda ve zamanın diğer değerli eşyalarını edinebilmeleri olarak görmemelidir. Aynı zamanda gelişmiş şehirler, köyler ve diğer yerleşim yerleri kurmak ve bunları iyi bir durumda tutmak da görevidir. Bundan dolayı Polizey Bilim, devlet bilgeliğinin bir parçası olmakla birlikte aynı zamanda içsel bağlantıları bulunan iktisadi ve kameral bilimlerle birlikte öğretilebilir.⁵¹⁹

Dithmar, Polizey Bilim'in kökenini de eski uygarlıklara dayandırmakta ve Yahudi, Mısır, Yunan ve Roma uygarlıklarındaki polizey bilgiler üzerine Polizey Bilim'in kurulabileceğini söylemektedir. Dithmar'a göre sadece eski değil, bu tür bir bilim, ancak eski ve yeni bilgilerle birlikte oluşturulabilir.⁵²⁰

Dar anlamıyla Kameral Bilim bölümü altında Dithmar, demesne ve imtiyaz gelirlerini ayrıntılı olarak açıklamaktadır. Bu tür gelir ve mülkler, devletin kuruluşuyla ortaya çıkmaktadır. Eski Alman devletlerinde benzer mülk ve gelirler bulunmamakta, bunlara ihtiyaç da duyulmamakta ve başlangıçları, krallığın kuruluşuna dayandırılmaktadır. Dolayısıyla böylesi gelir ve mülkler, daha yeni zamanların görünümüleri olarak kabul edilmektedir. Ancak Dithmar bu görüşe karşı çıkmaktadır. Çünkü bu gelirler ve mülkler, devletin oluşumuyla birlikte ortaya çıkmıştır. Ayrıca Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla birlikte bölgesel düzeyde iktidarı ele geçiren prenslerin, bu gelir ve mülkler üzerinde hakları olmadığı konusunda şüphe yoktur.⁵²¹ Öte yandan hatırlanacağı gibi bölgesel egemenlerin ya da prenslerin ortaya çıkışıyla demesne ve diğer imtiyaz gelirleri, kralın hukukundan ayrılmış, bölgesel düzeyde ayrı biçimde listelenerek, tanımlanmış, hatta Roma Hukuku'ndan bahaneler yaratılarak yeni imtiyazlar uydurulmuştur.⁵²² Aynı zamanda birinci bölümde Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ardından feodalitenin genel olarak 6. ve 10.yüzyıllar arasında ortaya çıktığı anlatılmıştı. Öyleyse Dithmar'ın bahsettiği bu mülk ve gelirler, görece olarak hem daha yenidir hem de bazıları yeni yaratılmıştır. O halde daha önce var olmayan bu

⁵¹⁹ a.k., s.5,6,134

⁵²⁰ a.k., s.135

⁵²¹ a.k., s.229,230

⁵²² a.k., s.230

gelirlerin ve mülklerin yönetimine ilişkin bilgilerin, eski uygarlıklara dayandırılması yanlıştır. Aynı şekilde sosyal disiplin kavramıyla ilgili bölümde anlatıldığı üzere Polizey uygulamalar, genelin yararı için toplumsal yaşamın her alanının düzenlenmesi ihtiyacıyla ilgilidir ve bu da iktidarın giderek tek elde toplanmasıyla hayata geçirilebilmiştir. Bu çerçevede Dithmar'ın yaklaşımı, bir disiplini olumlamak, saygınlık kazandırmak için kökenini mümkün olan en eski tarihe ve bu durumda büyük uygarlıklara dayandırma arzusuyla açıklanabilir.

Dithmar, Kameral Bilim tanımı ve önem sıralaması yaparak Kameral Bilimlerden ne anladığını özetlemektedir. Aynı zamanda kitabının konuları ele alış sırası da yaklaşımını göstermektedir. Dar anlamda Kameral Bilim'i tanımladığı bölümün alt başlıklarının ilki “Von Domainen- oder Tafel-Güter” (*Demesne ya da Listelenmiş Mülklerden*) olarak seçilmiştir.⁵²³ Tafelgüter, sarayın ihtiyaçları için ayrılmış mülklerdir.⁵²⁴ Bu alt başlığın ardından, “imtiyaz gelirleri” (*Regalien*) gelmektedir. İmtiyaz gelirleri ana hatlarıyla ve kısaca açıklandıktan sonra, diğer alt başlıklarda su, yol, posta, gümrük, orman gibi tek tek imtiyaz gelirleri anlatılmaktadır.⁵²⁵

Buna göre Kameral Bilimlerin alt dalı olarak Kameral Bilim, hükümdara ait demesne ve imtiyaz gelirlerini kullanma, gelirleri iyileştirme, toplumsal varlıkların bakımı ve korunmasında bu gelirlerden yararlanma ile gelirlerden her yıl fazla verilmesini sağlama yollarını öğretmektedir. Bu üç bilim öyle içiçe geçmiştir ki iktisadi kısım, iyi bir polizey olmadan varlık bulamaz ve kameral işler de ancak bu iki büyük parçanın ardından gelmektedir.⁵²⁶ Dithmar'ın açıklamalarından anlaşılacağı üzere, hükümdarın kişiliğinde toplanmış, prens ile özdeş bir devlette, feodal üretim tarzından kaynaklanan gelirlerin yönetilmesi, sadece gelirlerin toplanması ve harcanması anlamında mali işlerin idaresinden çok daha fazlasıdır. Çünkü ilk bölümde değinildiği gibi feodal düzende toprakların işlenmesi sağlanmakta ve elde edilen artık-ürüne el konulmakta, bu süreç de ekonomi-dışı zorun kullanımıyla hayata geçirilmekte ve denetlenmektedir. Dolayısıyla artık-ürüne el konulması süreci, yaşamın her anının kontrolü anlamına gelmektedir. Zaten

⁵²³ a.k., s.228

⁵²⁴ Meyers *Konversations-Lexikon, Eine Encyklopädie des allgemeinen Wissens*, vierte Auflage, Verlag des Bibliographischen Institut, Leipzig 1889, s.489

⁵²⁵ Justus Christoph Dithmar, *Franckfurt an der Oder 1748, a.g.k.*, s.228-265

⁵²⁶ a.k., s.7,225

ekonomi-dışı zorun unsurları olan askeri, siyasi ve hukukî yaptırımlar, dışsal olarak üretim tarzının devamını sağlama dışında, bağluların hayatının tümüyle denetlenmesini beraberinde getirmektedir. Toplanan gelir, aynı zamanda sadece hükümdar, ailesi, saray ve saray görevlilerinin değil, toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına dönük olarak da kullanılmaktadır. Dithmar ve Von Seckendorff da, demesnelerin, prensliğe ait kamer mülklerden olduğunu, prens, ailesi, hizmetlileri ve diğer giderler için kullanıldığını ifade etmektedir.⁵²⁷

Gasser başta olmak üzere Kameral Bilim yazarları için de “*ökonomie*”, tarım faaliyetleri, başka deyişle tarım işletmeleridir ve demesneler, prene ait olan ve kiraya verilen topraklar, bu faaliyetlerin merkezidir. Demesneler konu olduğunda ise siyasi içerik “*ökonomie*”den ayrılamaz. Çünkü Gasser’in de belirttiği gibi, demesnelerle ilgilenen görevli “yönetici” (*Administrator*) ya da “tahsil görevlisi” (*Rentmeister*), bu görevi yıl boyu sürdürmektedir. Sadece demesnelerden elde edilen gelirlerin artırılması değil, aynı zamanda tohum fiyatlarının belirlenmesinden, büyük baş hayvanların satışına kadar bu görevliler, sorumlu oldukları bölgedeki tüm gelişmeleri raporlarında prensin vekillerine, vekil de prene iletmektedir. Gasser, görev yaptığı ve dolayısıyla en iyi bildiği Cleve’de, en son komisyonun en son saatine kadar her şeyin raporlandığını, dolayısıyla hiçbir konunun karartılmadığını ve prenslerin de bu raporlar üzerinden bölgeyi en iyi şekilde yönettiklerini belirtmektedir.⁵²⁸ Brückner ise, Kameral Bilim’in sadece prensin topraklarının idaresinden fazla bir kapsamı olduğunu şöyle özetlemektedir:⁵²⁹

“Demesne kavramında *ökonomie*, polizy ve mali amaçlar biraraya gelmektedir, yani hem iktisadi bir birim hem de yönetimin bir parçası olan demesne, *Ökonomie*’yi, Yönetim- ve başka deyişle “Memur Bilimi” (*Beamtenwissenschaft*) yapmaktadır.”

Dithmar’ın kitabın sonunda verdiği okunması gereken kitap listesi, bazı açılardan Kameral Bilimlerin nesnesinin nasıl görüldüğüne dair açıklamaları teyit eder niteliktedir. İlk aşamada tarım iktisadi kitapları önerilmekte ve bu bölümde otuzbir alt başlık bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve sayıca en fazla olanı “genel tarım

⁵²⁷ a.k.,s.228

⁵²⁸ Simon Peter Gasser, Halle 1729, a.g.k., s.113,114

⁵²⁹ Jutta Brückner, *Staatswissenschaften, Kameralismus und Naturrecht: Ein Beitrag zur Geschichte der Politischen Wissenschaft im Deutschland des späten 17. und frühen 18.Jahrhundert*, C.H. Beck Verlag, München 1977, s.67

iktisadı” kitaplarıdır. Ardından tarım iktisadı hukuku başta olmak üzere, büyük baş hayvan ve at yetiştiriciliği, arıcılık, ipekçilik, şarapçılık, değirmen ve maden işleri, orman, avcılık ve balıkçılık, serfler, köy, köylülerin durumu ve hakları, köylü fiefleri, köylülerin şikâyetleri, yargılama hakkı konulu kitapların adlarına yer verilmiştir. Diğer ana başlık “şehir iktisadı” kitaplarıdır. Bu bölümde 19 alt başlık altında şehir hukuku, şehir yönetimi, şehir kameral işleri, şehir sakinleri ve gıdaları, loncalar, alım-satım işleri, ticarlerin bilimi, tacirlerin hukuku ve hakları, para basımı, ticaret mahkemeleri, üniversiteler, Yahudiler gibi konular yer almaktadır. Polizey Bilim’e ilişkin ise “polizey işler” konulu kitaplar, “polizey düzenlemeler koleksiyonu” ve “altın yapımı” olmak üzere sadece üç başlık altında sıralanmıştır ve yaklaşık 23 kitabın adı verilmiştir. Aynı şekilde kameral işler başlığıyla, kameral gelirler, demesne mülkleri, imtiyaz gelirleri, su gelirleri, ceza gelirleri, posta gelirleri, gümrük gelirleri, fief gelirleri, maden gelirleri, para basma hakkına dair gelirler, vergiler ve vergi kıymetlendirmesi, duhuliye resmi (*Akzise*), baş vergisi, serf vergisi gibi konuları içeren kitaplar önerilmektedir.⁵³⁰ Önerilen kitapların ağırlığına bakıldığında, yine hükümdarın demesne ve imtiyaz gelirlerinin yönetilmesine odaklanan mali-iktisadi içeriklilerin ön planda olduğu, bu durumun da Dithmar’ın Kameral-Polizey Bilim’in nesnesine yaklaşımıyla örtüştüğü görülmektedir.

3. Kameral-Polizey Bilim Eğitimi : Reformasyon Etkisi

Kameral-Polizey Bilim kürsülerinin kurulması diğer Alman prensliklerinin ilgisini çekmiş ve birçok üniversitede Kameral Bilim kürsüleri kurulmuştur. Krünitz, özellikle protestan üniversitelerde Kameral Bilim’in geliştiğini, Göttingen, Leipzig, Halle ve Jena’nın öne çıktığını söyler.⁵³¹ Ancak 18.yüzyılda Freiburg, Prag, Göttingen, Viyana, Innsbruck, Jena ve Leipzig gibi çok sayıda şehirde, Kameral Bilim öğretilmeye başlanmış, diğer taraftan Halle ve Frankfurt an der Oder en önemli merkezler olarak kalmıştır.⁵³²

Krünitz’in bu düşüncesinin, söz konusu dönemde iktisadi ve yönetsel konularda artan eserlerin ve çabaların, Reformasyon ile ilişkilendirilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Ancak bu düşünce hatalıdır. Nielsen, dönemin önemli bir sorusuna yanıt

⁵³⁰ Justus Christoph Dithmar, Franckfurt an der Oder 1748, *a.g.k.*, s.289-297

⁵³¹ Johann Georg Krünitz, Berlin 1785, *a.g.k.*, s.462

⁵³² Dorothea Goetz, 1974, *a.g.k.*, s.112

aramakta ve Kameral Bilim'e Reformasyon ve Hümanizm'in etkisini tartışmaktadırdır. Reformasyon'un etkisi, Alman prensliklerinde iktisadi konulara ilişkin alanyazında verilen eserlerin çeşitlenmesi ve artışına dayandırılmaktadır. Reformasyon sonrasında verilen eserlerin sayısında bir artıştan bahsetmek mmkndrdır. Reformasyon ile yönetim ve dolayısıyla iktisadi konulara yaklaşımda ciddi değişiklikler olmuştur. İlk bölümde belirtildiği üzere sadece sekülarizasyon ile toprakların el değiştirmesi değil, aynı zamanda Luther'in getirdiği iktisadi etik ile Reformasyon, iktisadi konuları etkilemiştir. Ancak böyle bir yaklaşımla, Katolik ülkelerdeki alanyazında benzer şekilde görülen artış ve çeşitliliği açıklamak olanaklı değildir. Dolayısıyla Nielsen'e göre de, "Devlet ğretisi" (*Staatslehre*) ve i içe olduğunu düşündüğü iktisat bilimine, Reformasyon'un etkili olduğu pek söylenemez. Ayrıca Nielsen, Reformasyon'un, Rönesans ve Hümanizm'den ayrı dşnlemeyeceğini, ilk dönemlerinde Reformasyon'un son derece dogmatik olduğundan, kısa sürede yeni ve çığır açıcı bir alanyazına yol açmış olamayacağını belirtmektedir.⁵³³ Aynı zamanda Reformasyon'un etkili olduğu iddiası, 17.yüzyılda protestan ve katolik alanyazında da gerek eser sayısı gerekse içerik açısından bir farkın gösterilmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak bu tür bir fark gösterilememektedir. Tüm bunlardan hareketle Nielsen, Reformasyon'un Kameralizm'in ortaya çıkışındaki ana sebep olarak gösterilmesinin yanlış olduğunu belirtmektedir.⁵³⁴ Nielsen, Kameralizm'in ortaya çıkışını da, kitabının isminden anlaşılacağı üzere 17.yüzyıla dayandırmaktadır. Dolayısıyla Kameralizm tanımıyla sadece Üniversiteleşme sonrasını değil, tüm bir alanyazını ifade etmektedir.

Kameral Bilim eğitimi, pratik ve teorik yaklaşımın gerilimi çerçevesinde şekillenmiştir. Thomasius, Von Ludewig, Gasser gibi önemli bilim insanlarıyla ne çıkan Halle'de, Kameral Bilim dersleri felsefe fakültesi bünyesinde verilmiştir. Ancak geleceğin iktisadi işlerle uğraşacak ğrencilerinin, filolog ve hukukçular için kurgulanmış dersleri almalarının iyi olup olmadığı gündeme gelmiştir. Bu nedenle Frankfurt an der Oder'de felsefe fakültesi iki bölüme ayrılmıştır. İlk sınıfta ana bilim dalları için felsefe, filoloji, özellikle Alman Dili, matematik, fizik, doğa tarihi, tarih gibi hazırlık dersleri verilmektedir. Doğa bilimlerinin alt dallarında yeterli bilgiye

⁵³³ Axel Nielsen, Jena 1911, *a.g.k.*, s.2,3

⁵³⁴ *a.k.*, s.3

sahip olmayan ve kendisini ana dilinde doğru biçimde ifade edemeyenler, kameral konularda eğitim izni alamamaktadırlar. Bu bilgiler, bilimsel bir eğitimin temelini oluşturmakta ve gelecekte bir tüccarın yanında çalışmak isteyen öğrencinin bunlara tümüyle hâkim olması beklenmektedir. İkinci sınıfta ise geleceğin kameralistleri, içerisinde mali konular, iktisat, ormancılık, madencilik, ticaret ve polizy gibi konuları içeren “Devlet Bilimi” (*Staatswissenschaft*) ve savaş sanatı derslerini almak zorundadırlar.⁵³⁵

Devlet Bilimi ve Devlet Bilgisi (*Statistik-İstatistik*) dersleri, Profesör Hüllmann tarafından okutulmaktadır. Devlet Bilimi dersinde, devletteki iktidar odakları, anayasa ve devlet idaresi konuları ele alınmaktadır. İktisadi ve Kameral Bilimler konusunda ise Profesör Borowsky, botanik felsefesi ve iktisadi botanik konulu dersleri vermektedir. Tarımın önemi göz önünde bulundurulduğunda bitki bilimin, Kameral Bilim açısından dikkate değer bir ağırlığı olacağı açıktır. Ayrıca Borowsky, “tüm Kameral Bilimler ansiklopedisini” anlatmakta, hem teorik hem de pratik tarım iktisadı ve “teorik Kameral Bilim” dersini yürütmektedir. Prusya’daki kameral uygulamalar, Prusya devlet polizeyi, orman bilimi ve mineral bilimi derslerini de yine Profesör Borowsky vermektedir. Profesör Hausen, her yaz döneminde teorik Kameral Bilim, her kış döneminde “pratik Kameral Bilim” dersleri vermektedir. Pratik Kameral Bilim dersinde, Prusya’daki uygulamalar ele alınmaktadır. Ayrıca devlet polizeyi (*Staats-Polizey*) dersi de Profesör Hausen tarafından yürütülmektedir.⁵³⁶

Pratik uygulamalar konusundaki eksiklikten şikâyet eden ve bir tüccarın yanında çalışmak için yeterli tecrübeyi edinemediklerini düşünen bazı öğrenciler, 1764’te çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimler sonucunda, 1766’da II.Freidrich Wilhelm’in onayıyla Profesör Darjes tarafından eksikliğin giderilmesi için “Gelehrte Gesellschaft zum Nutzen der Künste und Wissenschaften” (*Sanatlar ve Bilimlerin Yararına Bilginler Topluluğu*) kurulmuştur. Bu topluluk bünyesinde öğrencilerin pratik ve mesleki eğitim almaları sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca 1795’te Profesör Borowsky, kralın onayıyla “öconomisches Privat-Institut” (*Özel İktisadi Enstitü*)’yü

⁵³⁵ Dorothea Goetz, 1974, *a.g.k.*, s.112

⁵³⁶ Carl Renatus Hausen, *Geschichte der Universität und Stadt Frankfurt an der Oder seit ihrer Stiftung und Erbauung bis zum Schluß des achtzehnten Jahrhunderts*, Gedruckt Friedrich Abitz, Frankfurt an der Oder 1800, s.119,120

kurmuştur. Enstitüde, tarım iktisadının tüm alanlarını kapsayacak şekilde bir yıl boyunca teorik ve pratik eğitim verilmektedir. Sabahları iki saat ders, öğleden sonra ise haftanın dört günü pratik talimatlar, alıştırma yapılmaktadır.⁵³⁷

Fakültelerin öğrencilerden aldıkları ücretler de dikkat çekicidir. Tıp fakültesi kırksekiz Dukaten⁵³⁸, teoloji fakültesi kırkdört Dukaten, hukuk fakültesi yüzotuz Reichsthaler, Kameral Bilim’inde yer aldığı felsefe fakültesi sadece kırk Reichsthaler karşılığında öğrenim vermektedir.⁵³⁹ Asıl bilim dallarından sayılan felsefe eğitimi için diğer fakültelere ödenenden daha az ücret alınmasının, özellikle Kameral-Polizy Bilim öğrenimini teşvik etmek amaçlı olduğu, öncelikle yetenekli, ancak dar gelirli gençlerin eğitilerek monarşik-bürokratik yapıda görevlendirilmesinin tasarlanmış olabileceği düşünülmektedir. İlk bölümden hatırlanacağı üzere monarşik-bürokratik yapının kurulma aşamasındaki amaçlardan biri de, devlet görevlerinde soyluları dengeleyecek, farklı çıkar ya da bağlılık ilişkisi içerisinde bulunmayan, sadece monarka itaat edecek, soylu olmayan eğitilmiş bir grubun oluşturulmasıdır. Ayrıca Frankfurt an der Oder Üniversitesi’nin tarihini anlattığı kitabında Hausen, kurduğu topluluğa öğrenci seçerken Profesör Darjes’in, sıklıkla en parlak öğrencilerin fakirler arasından çıktığını göz önünde bulundurduğunu, toplulukta verilen uygulamalı dersler için ek ücret almayıp giderlerin, öğrencilerin fakültelere ödedikleri giriş ücretlerinden karşılanmasını sağladığını aktarmaktadır.⁵⁴⁰ I.Friedrich Wilhelm’in kürsülerin kurulmasına ilişkin fermanında değindiği teşvikler dışında bu yaklaşımın da, farklı feodal bağlılık ilişkisi içerisinde bulunmayan, devlet hizmetine girmeyi toplumda statü ve görece rahat bir yaşam sürmenin tek yolu gören dar gelirli, zeki gençlerin tercih edildiğini gösterdiği söylenebilir.

4. Kameral-Polizy Bilim: Gelişim Süreci ve Nesnenin Değişimi

Kameral-Polizy Bilim’in, Alman üniversitelerinde gerek akademisyenler gerekse öğrenciler tarafından saygın bir bilim dalı olarak kabul görmesi oldukça zor olmuştur. Bunda aşağıda açıklanacağı gibi birçok etmenin etkisinden bahsedilebilir. Söz konusu dönemde özellikle doğa bilimleri, felsefe ve hukuk, gerçek bilimler

⁵³⁷ a.k.,s.124

⁵³⁸ Dukaten; yaklaşık 2.75 Reichsthaler değerinde altın sikke. Reichsthaler, 16-19.yüzyıl arasında Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu’nda yaygın olarak kullanılan para birimidir.

⁵³⁹ Carl Renatus Hausen, Frankfurt an der Oder 1800, a.g.k., s.97

⁵⁴⁰ a.k.,s.124

olarak kabul görmektedir. Bunlar arasına üniversitede eğitimi verilecek, pratiğe dayalı yeni bir dalın alınmasına yönelik itirazların ve tepkinin asıl kaynağının, yerleşmiş düşünce ile yaklaşımlar olduğu düşünülmektedir.

Kammer ya da Kameral Bilim (*Kammer/Kammeral-Wissenschaft*), yeni bir akademik dal olarak yer edinmeden önce, iyi Almanca yazan, okuyan, hesap yapabilen “şerefli”, doğru deyişle devlet yönetiminde üst düzey görevde bulunan kişilerin çabalarına bağlı kalmıştır.⁵⁴¹ Ancak bu çabalar yeterli olmamıştır. Bunun nedenine dair çeşitli açıklamalar bulunmaktadır. Kameral işler konusunda eserler veren bu kişilerin, Latince ve diğer başka dilleri bilmesi beklenmemiştir. Çünkü çok bilgili ve farklı diller bilenlerin, fazlaca yazmadıkları, eser vermedikleri düşünülmektedir. Diğer taraftan Kamer işleri öğrenmek, tüccarlık ve el zanaatları gibi bir tür lonca geleneğini sürdürmek olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla gençler, uzun yıllar sürececek öğrenim ve seyahat sürecine dayanmak zorunda kalmaktadırlar. Edinilen meslek ise “yazışma sanatı” (*Schreiberey-Kunst*) olarak adlandırılmakta ve hor görülmektedir. Ancak bu uzun ve zahmetli öğrenme sürecinde, okul ve yabancı dil öğrenme dışında başka hiçbir şeye zaman ayıramamaktadır.⁵⁴² Bu sebeple meslek edinmek isteyen gençlerin, bu tür uzun, masraflı ve zahmetli bir yola girmekten kaçındıkları söylenebilir. Öğrenim giderlerini kendileri karşılamak zorunda olan gençlerin, Kameral bir göreve atanmaları da kesin değildir. Bu nedenle iş garantisi olan ve eğitim süreci daha kısa başka bir meslek edinmenin tercih edildiği görülmektedir.

Öte yandan akademik açıdan üniversitelerde verilen Kameral işlere dair dersler ve profesörlerin çeşitli eksiklikleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Kameral Bilim alanında özellikle iktisadi konularda bilimsel açıdan yeterli akademisyen sayısının azlığıdır. Bu nedenle kürsü kurucularından Gasser örneğinden hatırlanacağı gibi, iktisadi konularda uygulama alanından bir takım bilgilere sahip kişiler, öğretici olarak tercih edilmiştir. Örneğin günümüzde Koblenz olarak bilinen Coblenz / Vorpommern’den Vaiz Meyen, Halle Üniversitesi’nde iktisat profesörü olarak atanmayı talep etmiştir.⁵⁴³ Kameral Bilim konusunda ders verecek akademisyen

⁵⁴¹ Johann Georg Krünitz, Berlin 1785, *a.g.k.*, s.454

⁵⁴² *a.k.*, s.454

⁵⁴³ Conrad Bornhak, Berlin 1900, *a.g.k.*, s.159

bulmanın zorluğu konusuna bir diğer örnek ise, Profesör Polack'tır. Dithmar'ın 10 yıl süreyle görev yapması ardından 1837'de ölümüyle boşalan kürsüye, matematik profesörü Polack atanmıştır. Ancak Polack, konusu dışında olduğu gerekçesiyle görevi iade etmiştir.⁵⁴⁴ Polack'ın, sadece kendi konusu dışında olması sebebiyle görevi iade etmediği, açıklanacağı üzere Kameral Bilim'in bir akademisyen için daha fazla çaba harcamak anlamına gelmesi ve diğer disiplinlere göre prestij eksikliğinin de etkili olduğu ileri sürülebilir. Sebebi ne olursa olsun kuruluş aşamasında yeterli akademisyen bulunmadığı açıktır.

Üniversitelerde var olan baskıcı ve sert ortam ile profesörlerin, ticaret, zanaat vb. kameral konularda bilgi sahibi olmamaları, üniversite öğrencilerinin yeterli eğitim alamamalarına neden olmakta, bu da Kameral görevlere atanmalarını güçleştirmektedir.⁵⁴⁵ Kameral bir göreve atanmak, arzulanan, ancak oldukça zahmetli ve zor bir süreçtir. Dolayısıyla başlangıçta eserler, Kameral Bilim öğrenimi görenlerden çok, üst düzey devlet görevlilerinin kişisel çabaları ya da hükümdar tarafından görevlendirilmeleriyle hazırlanmıştır.

İlk profesörlerin atandığı Halle ve Frankfurt an der Oder üniversitelerini taklit eden diğer Alman prenslikleri ile İsveç ve İtalya'da, kısa süre sonra Kameral Bilim kürsüleri kurulmuştur. Kameral derslerin üniversitelerde verilmeye başlanması doğal olarak alanyazına yeni katkıları beraberinde getirmiştir. Ancak bu çabaların, yetersiz kaldığı ve bilimsel olmadığı söylenebilir. Çünkü bu dönemde verilen eserler, hâlâ kameral işlere ilişkin çeşitli pratik uygulama ve tecrübelerle dayalı bilgilerin, yazarın konuya yaklaşımına göre sınıflandırılması ve bir araya getirilmesinden ibarettir. Çoğu yönetici olan yazarların, teori kurmaya ilişkin çabaları sınırlı kalmaktadır. Ayrıca söz konusu yazarlar, inceleme alanının nesnesine belirli bir mesafeden bakamamakta ve pratik alanda kalmayı sürdürmektedirler. Bu nedenle dönemin, Kameral Bilim açısından bilimsel olgunluk bağlamında gelişme aşaması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aslında üniversitede yer edinmeden önce de Von Seckendorff, ilk baskısı 1656'da yapılan ve 1720'de yeni ve genişletilmiş baskısı yayınlanan *Teutscher Fürsten-Staat*'da bu noktalara değinmektedir. Her iki baskıda da bire bir yer verilen "Vorrede an günstigen Leser" (*Saygıdeğer Okuyucuya Önsöz*)

⁵⁴⁴ a.k., s.158,159

⁵⁴⁵ Johann Georg Krünitz, Berlin 1785, a.g.k., s.454

bölümünde Von Seckendorff, ülkelerin esenlikle yönetilmesine dair bilgeliğin kökeninin, tanrısal ve eşsiz olduğunu vurgulamaktadır. Ardından bu bilgeliğin genişliği ve yaygınlığı dolayısıyla parça parça da olsa her bilimde bulunduğunu, bitmez tükenmez bir deniz gibi diğer bütün bilgelik ve sanatların, “yönetme bilgeliğine” aktığını, ancak yazılanların Roma Hukuku, dünyevi ve dini egemenliğin genel tanımları, hükümdara ait hakların açıklanması gibi konuları ele aldığını belirtmektedir. Bu nedenle söz konusu eserlerde, kısmen tarihi olaylar anlatılmakta, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu karar ve yasaları, hukuk kitaplarından alıntılar ve aktarımlar ile bilginlerin düşüncelerine, örnekler ve kavramlarla değil, benzetmelerle yer verilmektedir. Ancak mevcut yazın mirasının çok azı “Policey”in koşullarını somut biçimde ele almakta ve açıklamaktadır.⁵⁴⁶ Von Seckendorff, yönetime dair özellikle tarihten gelen tecrübeleri ya da liderlerin sözlerini tekrar etmeyi ve hukuk metinlerinden idareye ilişkin kuralların bulunmasını yeterli görmemektedir. Von Seckendorff’un amacı, *ne yapılması değil, nasıl yönetilmesi* gerektiğini açıklamaktır.

Von Seckendorff, “genel Alman politikası” (*teutsche allgemeine politic*) ya da yönetime ilişkin belirli bazı kuralları yazmayı hedeflemediğini, bu tür eserlerin her dilde fazlasıyla mevcut olduğunu ifade etmektedir. Amacı, Alman prensliklerinin mevcut durumuna yöneliktir ve bu ülkelerin iyi durumda olmalarının “nasıl” sağlanabileceği ve bunun için “nasıl yönetilmesi” gerektiğini açıklamaktır. Von Seckendorff’a göre, kendisinden önce yazılanlar, yönetme tarzları ve hükümdar ile tebaasının “nasıl davranması” gerektiğine ilişkindir. Von Seckendorff ise “nasıl yönetilmeli” sorusunu yanıtlamaktadır. Ayrıca Von Seckendorff, 29 yaşında olduğunu ve yeterli yönetim deneyimi bulunmadığını, aslında uzun yıllardır yönetme tecrübesi edinmiş olan Danışma Konseyi üyeleri, kamer ya da saray görevlilerinin böyle bir kitap yazması gerektiğini, kitabın ve yapacağı hataların bu tür kişileri yazmaya teşvik etmesini umduğunu söylemektedir.⁵⁴⁷

Yönetime dair önceki literatürü eleştiren Von Seckendorff, yeni bir alana adım attığını, katkıda bulunması gerekenlerin yönetim tecrübesi bulunan dönemin en üst

⁵⁴⁶ Veit Ludwig von Seckendorff, *Teutscher Fürsten-Staat*, Verlegts Johann Meyers Wittwe, Jena 1720, s.?, Vorrede an günstigen Leser bölümü.

⁵⁴⁷ a.k., Vorrede an günstigen Leser bölümü, s.?

düzyey görevlileri olması gerektiğini vurgulamaktadır.⁵⁴⁸ Bununla aynı zamanda, pratik ve tecrübeye dayalı yeni bilgilerin, sistemli biçimde, ama özellikle üst düzey görevlilerce yazılması ve eserlerin tüm Alman prensliklerinin kullanımına sunulmasını istediğini belirtmektedir. Ayrıca genelin refahını ön plana aldığını, Roma İmparatorluğu mirasının devamı olarak imparatorluk kavram ve düşünce alışkanlıklarıyla değil, Alman prensliklerine özgü bir alanyazın yaratmayı hedeflediğini söylemek yanlış olmayacaktır.⁵⁴⁹

Diğer taraftan üniversiteleşme sırasında Kameral Bilim, ciddi engellemelerle karşılaşmış ve üniversitelerden uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Ansiklopedisinin “Kammer-Wissenschaft” (*Kameral Bilim*) başlıklı bölümünde Krünitz, akademik anlamda küçümşenen Kameral Bilim’in, Alman prensliklerindeki üst düzey saray görevlilerinin önyargıları, üniversite yöneticilerinin kasıtlı ihmali, profesörlerin direnişiyile, üniversite bilimleri arasından uzaklaştırılmaya çalışıldığını aktarmaktadır. Ancak Thomasius ve Von Ludewig’in çabaları, Kameral Bilim’in üniversitelerde hak ettiğı yeri almasında önemli olmuştur. Ön yargılar zamanla azalmış, Aydınlanma hükümdarları Kameral Bilim’e altın çağını yaşatan kurumları oluşturmuş, bu üniversiteler ve yüksek okullarda devlet iktisatçıları (*Staatswirthe*), Kameralistler (*Kammeralisten*), iktisatçıları (*Ökonomen*), tüccarlar (*Kaufleute*) ve sanatçıları (*Künstler*) yetiştirmiştir.⁵⁵⁰

Krünitz’in sanatçılardan bahsetmesi, yönetime ilişkin işlerin bir sanat olarak görülmesini göstermesi açısından ilginçtir ve güzel sanatlar kastedilmemektedir. Ansiklopedinin Kameral Bilim’i de açıklayan bu sayısı, 1785’te yayınlanmıştır. Kameral Bilim kürsülerinin 1727’de kurulduğu, ancak yeni bir disiplin olmasına ve engellemelere rağmen Krünitz’in vurguladığı gibi, artık bir bilim dalı olarak kabul edildiğı belirtilmektedir. Ancak tüm bu noktalara rağmen halen yönetme eylemliliğinin bilgisi olarak Kameral Bilim’in, Von Seckendorff’un da belirttiğı gibi, tanrısal olan, yani doğuştan gelen bilgelik ve kişisel özelliklerle ilişkilendirilen, ticaret, zanaat gibi faaliyetleri kapsayan ve geniş bir alana yayılan pratik bilgiler bütünü olarak görüldüğü söylenebilir. Kısaca Kameral Bilim, üniversitelerde

⁵⁴⁸ a.k., Vorrede an günstigen Leser bölümü, s.?

⁵⁴⁹ Hans Maier, Neuwied am Rhein-Berlin 1966, a.g.k., s.170

⁵⁵⁰ Johann Georg Krünitz, Berlin 1785, a.g.k., s.455,456

öğretilmesi gerektiğine inanılan, ancak diğer yerleşmiş bilimler yanında ancak bu gereklilik sebebiyle yer alabilen bir disiplin olarak ilk aşamada var olabilmıştır. Yine unutulmaması gereken, bir bilim dalı olarak üniversitede öğretilen bu bilgiler, bir açıdan liderlikle eş görülen yönetim bilimini değil, birçok kez vurgulandığı gibi feodal sistemde yerine getirilmesi gereken özellikle iktisadi-mali işleri üstlenecek alt düzey görevlilerin yetiştirilmesine yöneliktir.

Öte yandan saray görevlileri ya da sarayın ön yargılarının, Kameral Bilim'e etkisinin biraz daha ayrıntılandırılması yararlı olacaktır. Saray ile sadece hükümdarlar, saray görevlileri ile de üst düzey yöneticiler kast edilmemektedir. Bu idari merkezlerin ön yargıları, Kameral Bilim'in üniversitelerde yer edinmesini geciktiren ve ardından saygın bir bilim dalı olarak yerleşmesini güçleştiren bir etki yaratmıştır. Bunun iki temel sebebi olduğu düşünülmektedir. Öncelikle sarayda yürütülen işlerin, sadece dar bir çevre tarafından öğrenilmesi ve bilinmesi istenmiştir. Böylece bu işleri üstlenenler, hükümdarın vazgeçemeyeceği yardımcılar olmayı ve kişisel-maddi çıkarlarını korumayı amaçlamışlardır. Dolayısıyla öncelikle saraydaki en basit işler dahi devlet sırrı haline getirilmiştir. Okullarda öğretilmeye başlandığında bile kapalı ve karmaşık cümleler kullanılarak, bu yeni disiplinin gelişiminin önlenmesi ve başlangıç aşamasında üniversitelerden uzaklaştırılmasına çalışılmıştır.⁵⁵¹ Diğer taraftan hükümdarlar tarafından, tebaanın yönetimin inceliklerini öğrenmesine karşı takınılan olumsuz tutumun da etkili olduğu söylenebilir. Bunda saray görevlilerinin, şahsi amaçlarını gerçekleştirmek için hükümdarı yönlendirmesinin katkısı unutulmamalıdır. Böylece bir çeşit devlet sırrı olan işlerin, saray dışında öğrenilmesi sakıncalı bulunmuştur. Krünitz, bu yaklaşımın bilgisizlikten kaynaklandığını ya da aşırı despot devletlerde görüldüğünü ve en büyük devlet hatalarından biri olduğunu ifade etmektedir.⁵⁵²

Kuruluş aşamasında, özellikle üç konuda sorunla karşılaşmıştır. Kamuoyuna yansıyan sorunların ilki, öğretmenlerin özensiz ders seçimleri, öğrencilerin ilgisizliği ve yararsız öğrenim yöntemleri sayılmaktadır. 18.yüzyılın son çeyreğinde Kameral Bilim'in gelişmesinin önündeki engellerin, “eğitmen”, “öğrenci” ve “öğrenim yöntemlerinden” kaynaklandığı belirtilmektedir. Şöyle ki, çok sayıda konuyu

⁵⁵¹ a.k., s.457,458

⁵⁵² a.k., s.458

barındıran ve yoğun çaba gerektiren bir bilim dalı olması nedeniyle eğitimciler, daha kolay kazanç elde edebilecekleri alanlara yönelmiş, Kameral Bilim'i ihmal etmişlerdir. Ayrıca parlak bir gelecek sunmadığına inanılan bir konuda ders verilmesinden imtina edilmesi, yeni bir bilim dalı olarak Kameral Bilim'in Alman üniversitelerinde yer edinmesini zorlaştırmış ve geciktirmiştir. Bu noktada Alman üniversitelerinde söz konusu dönemde eğitimcilerin maaşlarının, verdikleri derslere katılan öğrencilerden aldıkları ücretlerden oluştuğu belirtilmelidir. Ancak bu sorunların aşılmasında kısmen üst düzey saray görevlilerinin üniversitelerde ders vermek üzere görevlendirilmesi, kısmen sağlanan teşvikler, kısmen de Kameral Bilim öğrenimi gören yetenekli gençlerin saygın görevlere getirilmesinin önemli katkısı olmuştur.⁵⁵³

Kameral Bilim, son derece yararlı bilgiler barındıran bir disiplin olarak görülmektedir. Ancak yoğun çalışma ve fedakârlık gerektirmesi, kariyer yapma şansının pek görülmemesi sebebiyle gerek öğretmen gerekse öğrenciler tarafından başlangıç aşamalarında tercih edilmemiştir. Gerçekten de öğrenciler, dersleri ya seçmemiş ya da sınırlı sayıda ders almışlardır. Bu çerçevede ilk aşamada hiçbir yerde Kameral Bilim, ana dal olarak görülmemiştir.⁵⁵⁴ Kameral Bilim'e ait görülen ve kariyer yapmada yararlı olacağı değerlendirilen ticaret ve maliye ile ilgili az sayıdaki birkaç dersin öğrencilerce seçildiği söylenebilir. Öte yandan müfredat değişkendir ve amaca uygun olarak düzenlenmemiştir. Bu sebeple Kameral Bilim içerisinde olduğu düşünülen manüfaktürün zahmetli teknolojik uygulamaları ya da vergilerin yararları ve zararlarına ilişkin oldukça ayrıntılı ve ilkeleri belirlenmiş konular biraraya toplanmıştır. Öyle ki çeşitli akademilerde Kameral Bilim öğreniminin içeriği birbirinden son derece farklıdır. Bu noktada daha önce ifade edilen açıklamaların bir kez daha hatırlatılmasında fayda görülmektedir. Sadece devlete ilişkin iktisadi, mali, siyasi konular değil, toplumsal yaşamda yer edinmiş neredeyse her türlü bilgi, devlet işlerinin yürütülmesinde gerekli görüldüğü ölçüde Kameral Bilim'e ait olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla ders veren ya da ders planlarını hazırlayanlar, yönetimden anladıklarına göre bu bilgilerden uygun olduğuna inandıklarını yeni disiplin altında biraraya getirmişlerdir.

⁵⁵³ a.k., s.456

⁵⁵⁴ a.k., s.456

Ansiklopedisinde Krünizt, Kameral Bilim olarak bazı üniversitelerde sadece tarım bilimi eğitimi verilirken, bir diğerinde tarım bilimi ve teknoloji derslerinin alan içerisinde görüldüğü, bir başkasında ise politika adı altında sadece devlet hukukunun temel ilkelerinin öğretildiğini belirtilmektedir. Lautern Yüksek Kameral Okulu'nun ders planını hazırlayan akademisyenler de, hiçbir okulda Kameral Bilim'in tüm parçaları, yani tarım bilimi, şehir iktisadı, ticaret bilimi, Polizey, gerçek kameral ya da mali bilim ve devlet iktisadına dair doyurucu derslerin verilmediğini, hatta bazı bilim dallarının özellikle ders planlarında yer almadığı eleştirisini getirmişlerdir.⁵⁵⁵ Görüldüğü gibi dönemin başta gelen Kameral Bilim merkezlerinden sayılan Lautern Yüksek Kameral Okulu, Kameral Bilim içerisinde yukarıda sayılan alanların tümüyle öğretilmesi gerektiğini savunmaktadır. Dolayısıyla ders yükünün ağırlığı başta olmak üzere Kameral Bilim'in gelişimine ilişkin sayılan engellerin ve olumsuz yaklaşımların bu somut nedenlere dayandırıldığı söylenebilir.

Özellikle I.Friedrich Wilhelm'in siyasi ve iktisadi amaçları ile teorik eğitime yaklaşımı sayesinde yine de Kameral Bilim'in üniversiteleşme aşaması ve ilk gelişim dönemi başarılı kabul edilebilir. Bu dönemde, teorik temellerinin atılması ve nesnesinin belirlenmesi çabaları dışında, Kameral Bilim alanında çalışan akademisyenlerin yetişmesi önemli gelişmelerdir. Çünkü bu gelişmelerle birlikte Kameral Bilim, üniversitede kalabilmiş ve akademik çevrelerce kabul görmüştür. Ancak I.Friedrich Wilhelm'in ardından 1713'te tahta geçen Büyük Friedrich ya da II. Friedrich Wilhelm döneminde Kameral Bilim, belirli bir gerileme yaşamıştır. Alanyazında pek değinilmese ya da yeterince ele alınmasa da, bu gerileme genel olarak Büyük Friedrich'in Kameral Bilim'e yaklaşımı ve üniversite eğitiminin nasıl olması gerektiği yönünde akademik alana müdahalelerine dayandırılmaktadır.

Akademik bir eğitime sahip olmasına rağmen Büyük Friedrich, babası I.Friedrich Wilhelm'in aksine iktisadın teorik olarak öğrenilemeyeceği ve yararlı olmayacağına inanmaktadır. Bakan Zedlitz, 09 Şubat 1772'de Büyük Friedrich'ten, Danışma Konseyi üyesi Klotz'un ölümü ardından yerine "Kameral Bilim" için Leipzig'ten Schreber ve "Retorik" için Quedlinburg'tan Rambach'ın atanması için yazılı olarak iznini talep etmiştir. Derkenar talimatında Büyük Friedrich, "iktisat, köylülerin yanında öğrenilir, üniversitelerde değil, bir köylünün, teorisyenden daha fazla iktisat

⁵⁵⁵ a.k., s.457

bilgisi bulunur” demektedir.⁵⁵⁶ Bu bağlamda Kameral-Polizey Bilim, yüzyılın sonuna doğru bile hâlâ akademide öğretilen ve saygı duyulan disiplinlerden biri olarak sayılmamaktadır.⁵⁵⁷ Halle’de, maliye ve fabrika işleri dersleri veren Lamprecht’in, maaşsız olarak Wittenberg, Erlangen ve Erfurt’a profesör olarak atanmak istemesine ilişkin talebe verdiği yanıt, biraz daha farklıdır. Burada Büyük Friedrich, talebi kabul etmekle birlikte “Lamprecht’in bilgisi konusunda şüpheleri olduğunu, çünkü eğitilmiş, deneyimli bir tüccarın, iktisadi konulardan bu tür yazarları okuyanlardan daha iyi anladığını” belirtmektedir.⁵⁵⁸

Kameral alanda en büyük işveren ve monarşik bürokrasinin başı olarak Büyük Friedrich’in yaklaşımı, Kameral Bilim’e doğal olarak olumsuz şekilde yansımıştır. Yaklaşım farklılığı üniversitede Kameral Bilim alanındaki derslere öğrencilerin ilgisinin giderek azalması, hatta bazı derslere hiç başvuran olmamasına yol açmıştır. Prusya üniversitelerinde ders programlarının yeniden düzenlenmesi çabaları da yararlı olmamıştır. Bu dönemde Kameral Bilim içerisinde görülen madencilik, demir işleme, mineraloji gibi dersler biraz daha fazla talep görmüştür.⁵⁵⁹ Anlaşıldığı üzere I.Friedrich Wilhelm ile Kameral Bilim’deki başlayan gelişme, Büyük Friedrich ile birlikte sekteye uğramıştır. Bunda Büyük Friedrich’in monarşik bürokraside soylu olanlar ve olmayanlar arasında bir denge kurmak istemesi yanında feodal zümrelerle belirli bir ortak noktada buluşmasının etkili olduğu söylenebilir.

Kameral Bilim’de yeni bir canlanma dönemi, 19.yüzyılın başında görülmektedir. Bu canlanmanın kaynağı, üst düzey idarecilerin, üniversiteler ya da yazarların çabaları değildir. Prusya’nın, 1806’da Jena ve Auerstedt’de Fransa’ya karşı yapılan savaşları kaybetmesi, devlette reformasyona ihtiyaç olduğu düşüncesini pekiştirmiştir. Uzun süreden bu yana Prusya’nın eski düzeni devam ettiremeyeceği, devlet idaresi başta olmak üzere sosyal ve iktisadi alanda kapsamlı bir modernizasyonun hayata geçirilmesi gerektiği gündeme getirilmektedir.

Adam Smith’in öğretileri dönemin en etkili iktisadi düşünceleridir. Stein-Hardenberg reformları da, bu yeni iktisadi yaklaşımdan yararlanmayı ve uygulama

⁵⁵⁶ Conrad Bornhak, Berlin 1900, *a.g.k.*, s.159

⁵⁵⁷ Michael Stoleis, München 2012, *a.g.k.*, s.372

⁵⁵⁸ Conrad Bornhak, Berlin 1900, *a.g.k.*, s.159

⁵⁵⁹ *a.k.*, s.160

alanına aktarmayı amaçlamaktadır.⁵⁶⁰ Bu çerçevede Stein-Hardenberg Reformları olarak bilinen yeni düzenlemeler, Prusya'nın varlığını sürdürebilmesi ve Avrupa'nın büyük güçlerinden biri olarak kalabilmesi için toplumsal gerçekliğin “yukarıdan devrim”le yeniden yapılandırılması çabasıdır. Bu çabaların bir sonucu olarak iktisadi ve idari açıdan değişim isteği, Aydınlanma'nın akla ve bilime önem veren etkisiyle birlikte Kameral Bilim'e ihtiyacı artırmıştır.

Kısaca tüm bu dönem içinde 16.yüzyıldan itibaren kendilerine Kameralist demeseler de Kameral konularda eserler veren yazarların yarattığı temel üzerinde gelişen bir alanyazın, tüm engellere rağmen üniversitede yerini almıştır. Üniversitede saygınlığı yüksek diğer bilim dalları yanında pratik bilgilere dayandığı için ilk aşamada gerçek bir disiplin olarak kabul edilmeyen Kameral Bilim, akademik ve siyasi alandan gelen engellemelere rağmen I.Friedrich Wilhelm'in olumlu yaklaşımının da etkisiyle hızlı bir ilerleme göstermiştir. Ancak Büyük Friedrich'in kameral, özellikle iktisadi bilgilerin teorik olarak öğretilmesine gerek olmadığı, sadece gerçek yaşamda yapılarak edinilebilecek yetenek ya da sanat olduğuna inanması ve bu inancın zamanın görüşünü oluşturması, Kameral Bilim'e ilgiyi oldukça azaltmıştır. Ancak 19.yüzyılın başında Fransa karşısında alınan yenilgi, zaten eski yöntemlerle devletin artık yönetilemediğine dair görüşü pekiştirmiş ve tarihte Stein-Hardenberg Reformları olarak bilinen önlemler alınmıştır. Önlemler, devletin iktisadi, toplumsal ve idari olarak yeniden örgütlenmesini kapsamaktadır. Dolayısıyla reformlara bilimsel alandan destek Kameral-Polizy Bilim'den gelmiş ve kısa sayılabilecek bir dönem sürse de Kameral-Polizy Bilim zirvesini yaşamıştır.

Öte yandan söz konusu dönem içerisinde nesnesine dair gelişimi özetlemek gerekirse, akademik eğitimin başlangıç aşamasında Kameral Bilim, Dithmar'ın yaklaşımına benzer şekilde kural olarak şu şekilde sınıflandırılmıştır:⁵⁶¹

Birinci bölüm, İktisadi Alan (*ökonomische Theil*) a) Maden (*Bergbauwirtschaft*) ve orman bilimlerini (*Forstwirtschaft*) de kapsayan tarım bilimi (*Landwirtschaftslehre*), b) Teknik zanaatlar (*technische Gewerbe*) ve ticareti (*Handel*) içeren şehir iktisadi bilimi (*Stadtwirtschaftslehre*),

⁵⁶⁰ a.k., s.160,161

⁵⁶¹ Wolfgang Schüz, Altona 1840, a.g.k., s.164

İkinci bölüm Politik Alan (*politische Theil*) a) Sermaye/Servet (*Vermögenspolizei*), Güvenlik (*Sicherheitspolizei*) ve Eğitim (*Bildungspolizei*) konularını ele alan, ancak ordu ve hukuk alanlarına ilişkin unsurların dışarıda kaldığı Polizey Bilim, b) Dar anlamıyla sadece maliyeyi inceleyen Kameral-Bilim. Ancak bu tasnifin, başlangıç aşamasında ve genel bir sınıflandırma olduğu vurgulanmalıdır.

Üniversitelerde farklı uygulamaların bulunduğu ve Kameral Bilim'in üniversiteleşmesinin pekiştiği ilerleyen dönemlerde bu sınıflandırmanın değiştiği bilinmektedir. Bu sınıflandırmadan görüleceği üzere ve feodal iktisadi ilişkilerin belirleyici olduğu, hükümdarın vergi ve ordu toplamak gibi temel egemenlik alanlarını ya da iktidarını feodal zümrelerle paylaştığı bir dönemde Kameral Bilim, dar anlamıyla yani mali işlerle ilgili olarak anlaşılmıştır. Çünkü hükümdarın hazinesinin yönetimi olarak mali ilkeler ve çıkarların gözetilmesi, dönemin baskın yaklaşımıdır. Schüz de, gelişme döneminin erken safhasında mali ilkelerin alana hâkim olduğunu, bu nedenle Kameral Bilim'in ele alınmasında yetersizlikler bulunduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşıma göre bilim, hükümdarın çıkarları doğrultusunda tarım, zanaat v.b.'nin en verimli şekilde nasıl işletilebileceği, bu doğrultuda halkın eylemlerinin nasıl yönlendirilebileceği ve teşvik edilebileceğine dair Kameralistlere kılavuz olmalıdır. Schüz'ün deyimiyle polizey eylemler, sadece gelirlerin artırılması için bir araç olarak vardır. Bu noktada maliye, Kameral Bilim'in ana temasıdır.⁵⁶² Kısaca Kameral Bilim'in başlangıç aşamasında kimi yazarlarca dar anlamıyla ele alınması eleştirilmektedir. Çünkü aslında ana tema, ordu ve hukuk dışındaki hemen hemen diğer toplumsal-iktisadi etkinlikleri içermelidir. Ancak dar anlamıyla ele alınmaması istenen Kameral Bilim'in yine de sınırının nerede çizileceği konusu muğlak kalmaktadır.

Birinci bölümde yapılan açıklamalardan hatırlanacağı gibi, bu yaklaşımın sadece hükümdarın gelirlerinin ençoklaştırılması ve yönetilmesi amacına dönük olamayacağı açıktır. 17.yüzyıl genelde Alman prenslikleri, özelde Brandenburg-Prusya açısından Junker egemenliğinin pekiştiği bir dönemdir. Bu çerçevede hazinenin yönetilmesi; gelirlerin toplanması, artık-ürün çekilen toprakların bakımı/denetimi, tuz, gümrük, para basma hakkı gibi ayrıcalıklardan kaynaklanan iratların alınması ve çeşitlendirilmesi benzeri faaliyetlerle sınırlı değildir. Ek olarak

⁵⁶² a.k., s.164

feodal zümrelerle, salınacak vergiler, toplanacak ordu, yargılama ve vergi toplama yetkisinin paylaşımı konusundaki gerilimler ve bunlarla ilintili olarak girilecek müttefiklik bağları ve dış ilişkilerin idaresi de aslında kamer işler arasındadır. Başka deyişle, feodal zümrelerle iktidarın paylaşılmasının önüne geçilmesinin en önemli yolu, bağımsız, düzenli ve güvenilir gelirlere sahip, güçlü hazinedir. Ancak buradan Kameral Bilim'in, mutlak monarşinin ideolojisi olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü ilk bölümde ayrıntıları verildiği üzere üretilen bilgi, Alman prensliklerinin, tek başlarına daha "iyi" yönetilmesine dönüktür ve özellikle Otuz Yıl Savaşları öncesinde feodal zümrelerin tümüyle bertaraf edilmesi gibi bir yaklaşım görülmemektedir. Aksine hükümdar ve feodal zümreler arasında sürekli bir denge arayışı vardır. Ayrıca her alanda yaşanan çöküş, Vestfalya Antlaşması ile Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu topraklarında kurulan üçyüzün üzerindeki Alman ülkesinin büyük ölçüde içe dönük bir siyaset izlemesine yol açmıştır. Bu devletlerin hiçbiri, bir diğerinin egemenliğini sınırlandırabilecek güç ve olanaklara sahip değildir. Savaşın yıkımından çıkan devletler, siyasi ve iktisadi olarak son derece kırılgan ve zayıf yapıları gereği en azından 1648 sonrasında uzun süre bir çeşit denge kurmuşlardır. Bunun iç siyasete yansması da, feodal iktidar ilişkilerinin tarafları arasında bir çeşit dengenin sağlanması, Gute Polizey ile tebaanın refah ve güvenliğine yönelmesi olmuştur. Bu bağlamda, yukarıda açıklanan sınıflandırmada mali konuları kapsayan "dar anlamıyla Kameral Bilim" (*Kameralwissenschaft im engeren Sinne*), aynı zamanda "gerçek anlamıyla Kameral Bilim" (*Kameralwissenschaft im eigentlichen Sinne*) demektir. "Geniş anlamıyla Kameral Bilim" ise belirtildiği üzere ordu ve hukukî alan dışında kalan diğer siyasi, toplumsal ve iktisadi tüm eylemliliklerdir.

D. Kameral-Polizey Bilim'den Devlet Bilimi'ne

Kameral-Polizey Bilim'in yavaş yavaş terk edildiği belirtilerek, özellikle Hukuk Devleti-Polizey karşıtlığının bu süreçteki önemi açıklanmış, Kameral-Polizey Bilim'in başlangıçtaki nesnesinin, "devletin" ve "devlete ilişkin düşüncelerin" değişimiyle birlikte dönüşümüne değinilmiştir. Ancak bu dönüşümün, Devlet Bilimi'ne evrimi gösterilerek, "terk ediliş" süreci tamamlanmamıştır. Bu sebeple Devlet Bilimi'nin açıklanmasına katkı sağlayacağından, Kameral-Polizey Bilim'in,

“Devlet İktisadı” (*Staatswirtschaft*) üzerinden Devlet Bilimi’ne dönüşümü irdelenmelidir. Böylece aynı zamanda Kameral-Polizey Bilim’in nesnesindeki değişim sürecinin açıklanması da tamamlanmış olacaktır. Öte yandan bu geçişin Devlet İktisadı üzerinden olması da ayrıca dikkat çekicidir.

Özellikle akademik alandan Kameral Bilim’in, prensin malvarlığının idaresine indirgenmesine önemli eleştiriler gelmiştir. Öncelikle hukuk ve felsefe fakültelerinde, hem bu yaklaşımın toplumun güncel ihtiyaçlarını karşılamadığı hem de prensin kamer yönetiminin patrimonial tek yönlü dar bakış açısının yetersizliği gündeme gelmiştir. Aynı zamanda devlete dair düşüncelerin değişmesi de bu çerçevede etkili olmuştur. Hatırlanacağı üzere, Otuz Yıl Savaşları başta olmak üzere yaşanan sorunların aşılmasında seçilen yol, feodal zümrelerin gücünün sınırlandırılması, iktidarın ve zorun prensin elinde toplanması olmuştur. Bunun gerçekleştirilmesi sırasında ise, prensin kamer idaresi, giderek artan şekilde ülkenin genel yönetimi, başka deyişle “devlet”in genel yönetimi bağlamında ele alınmaya başlanmıştır. Böylece göreceli olarak bağımsız alanlar olan iktisadi, kültürel, sosyal ve siyasi alanların yönetimi, mutlak egemen olarak görülen prensin kişiliğinde yani “devlet”te toplanmaya başlamış ve hükümet etmek giderek karmaşık bir hale gelmiştir. Bu gelişme bağlamında Rüdiger, teorilerde egemenin giderek azalan şekilde doğrudan ve kişisel aktör olarak görünür olmaya başladığını belirtmektedir.⁵⁶³ Ancak buradan prensin, yönetimdeki etki ve ağırlığının azaldığı anlamı çıkarılmamalıdır. Prens, araç olarak idare sistemini tek başına kullanmaya devam etmiştir. Değindiği gibi bu değişimin temel sebebi, 18.yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan iktidar ve zorun tek elde toplanması çabalarının etkisiyle “devlet” kavramının giderek yükselmesidir.⁵⁶⁴

1. Özel Kameralizm-Evrensel Kameralizm: Değişim

Kameral Bilim’den, Devlet İktisadı üzerinden Devlet Bilimi’ne ulaşılmasında önemli dönüm noktalarının başında Von Seckendorff gelmektedir. Bunun temel sebebi Von Seckendorff’un, ilk kez ülkenin iyi bir duruma ulaşması ve bu durumu

⁵⁶³ Axel Rüdiger, Tübingen 2005, *a.g.k.*, s.223

⁵⁶⁴ *a.k.*, s.224

koruması amacı çerçevesinde, bütüncül olarak “devletin” nasıl yönetilmesi gerektiğini incelemeye çalışmasıdır.

Machiavelli ve Devlet Akli tartışmalarına benzer biçimde Gasser, Von Seckendorff’u “prenslikteki tüm yönetim işlerini ele almak ve iktisadi konulara yeterince yer vermemekle” eleştirmektedir. Zaten Von Seckendorff, Alman prensliklerinin iyi bir durumda olmalarının sağlanması için nasıl yönetilmeleri gerektiğinin araştırılmasını amaçlamaktadır. Çünkü prensin nasıl davranması gerektiğine dair “tarihi bilgelikleri içeren sözler”, ülkelerin daha iyi olmalarını sağlamamaktadır.⁵⁶⁵ Kısaca prensin malvarlığının yönetilmesi değil, bir bütün olarak ülkenin, bir amaç, yani ülkenin tümünün iyiliği ve refahı için yönetilmesi istenmektedir. Von Seckendorff’un Kameral-Polizey Bilim’e en önemli katkılarından birinin bu olduğu söylenebilir.

Devlet İktisadı üzerinden Devlet Bilimi’ne geçişte önemli bir dönüm noktası “devlete” ve nasıl idare edilmesi gerektiğine dair yaklaşımdaki değişimden kaynaklanmaktadır. Bu düşüncenin geliştiği dönemin, feodal zümrelerin gücünün sınırlandırılması, iktidarın tek merkezde toplanmaya ve bu amaçla Genel Savaş Komiserliği gibi idari organların oluşturulmaya başlandığı zamanı kapsadığı göz önünde tutulmalıdır. Bu değişimin çekirdeğinde ise “Özel Kameralizm” (*Partikularkameralismus*)’un yerini “Genel ya da Evrensel Kameralizm” (*Universalkameralismus*)’a bırakmasıdır. Bu geçiş, Von Justi’nin yaklaşımında açık biçimde izlenebilmektedir. Öncelikle Von Justi, eseri “*Staatswirthschaft oder Oekonomischen und Cameral-Wissenschaften*” (*Devlet İktisadı ya da İktisadi ve Kameral Bilimler*)’in felsefi bir ders kitabı olarak görülmesinden memnuniyet duyduğunu belirtmektedir.⁵⁶⁶ Sadece iktisadi konularla değil devletin yönetimine ilişkin tüm alanları kapsamayı amaçlaması dolayısıyla felsefi bir kitap olarak görülmesini bir şans olarak kabul ettiği söylenebilir. Gerçekten Von Justi, iktisadi ve Kameral Bilimler’in temel ilkeleri ile kurallarının sistematik olarak ortaya konması için devletin anayasası ve kurumlarının her yönüyle incelenmesi gerektiğinden

⁵⁶⁵ Simon Peter Gasser, Halle 1729, *a.g.k.*, s.10-22

⁵⁶⁶ Johann Heinrich Gottlob von Justi, *Staatswirthschaft oder Oekonomischen und Cameral-Wissenschaften, Erster Theil, Welcher die Lehre von Erhaltung und Vermehrung des Vermögens des Staats*, zweyte Auflage, Verlegt Bernhard Christoph Breitkopf, Leipzig 1758, s.VIII

bahsetmektedir.⁵⁶⁷ Kitabın temel amacı da, devletin tüm ekonomisinin ve bir ülkenin yönetilmesi için gerekli tüm bilimlerin, tek bir disiplin (*Lehrgebäude*) içerisinde gösterilmesidir.⁵⁶⁸ Öte yandan Von Justi'nin, devlet iktisadı ve mallardan bahsederken, kapitalist piyasa ekonomisinin terimleriyle düşünmediği unutulmamalıdır.⁵⁶⁹

Von Justi, öğrenim görmemiş, yetersiz kişilerin sarayda önemli görevlere geldiğinden âlimlerin şikâyetçi olduğunu, gerçekten âlimlerin, bu avcı ve yazıcıların önünde eğilmek zorunda kaldığını, ancak bu şikâyetlerin temelsiz olduğunu, çünkü yazıcı, koşucu ya da avcı gibi saray hizmetlilerinin zamanla iktisadi ve kameral işlerde, devlet yönetiminde yararlanılan pratik bilgiler kazandıklarını belirtmektedir. Derin düşüncelere sahip metafizikçi, en büyük ölçü sanatçısı, en ünlü kâhin ya da en titiz antik dönem uzmanı, devletin kameral, polizey, ticari, madencilik ve iktisadi işlerinde kullanılamamakta, yani hiçbir işe yaramamaktadırlar.⁵⁷⁰

Öte yandan kitabın adı, “Die Lehre von Erhaltung und Vermehrung des Vermögens des Staats” (*Devletin Servetinin Korunması ve Çoğaltılması Öğretisi*)’nden, Von Justi'nin Devlet İktisadı ile kastettiğinin ne olduğu anlaşılmaktadır. Von Justi'ye göre, hanehalkı sanatı (*Haushaltungskunst*) ya da ekonomi (*Oeconomie*) aslında iki özel bilime ayrılabilir. Ülkenin ekonomisi ya da devletin büyük ekonomisinden bahsediliyorsa eğer, buna kitabındaki tüm bilimlerin dâhil olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan sadece ekonomi ya da hanehalkı sanatı ise özel kişilerin gıda ve mallarıyla ilgilidir.⁵⁷¹

Von Justi, inceleme alanını şöyle tanımlamaktadır:⁵⁷²

“Bir devlete hükümet edilmesine adanmış bilimler, hem iktisadi hem de Kameral Bilimler, ama çoğunlukla iktisadi ve Kameral Bilimler olarak adlandırılmaktadır. İktisat ya da hanehalkı sanatının nihai amacı, özel kişilerin malvarlığının nasıl korunması, çoğaltılması ve akıllıca kullanılması gerektirir. İktisat, özel kişilerin malvarlıklarıyla ilgili amacı ne ise, “Hükümet Etme Bilimlerinin” (*Regierungswissenschaften*) devletin bütün malvarlığına dair nihai amacı da odur. Hükümet Etme Bilimleri yani “cumhuriyetin” malvarlığının korunması,

⁵⁶⁷ a.k., s.VII

⁵⁶⁸ a.k., s.XXXVIII

⁵⁶⁹ Axel Rüdiger, Tübingen 2005, a.g.k., s.225

⁵⁷⁰ Johann Heinrich Gottlob von Justi, Leipzig 1758, a.g.k., s.XXVIII

⁵⁷¹ a.k., s.437

⁵⁷² a.k., s.32

çoğaltılması ve bilgece kullanılması gerektiğini göstermektedir. Bunlar, haklı olarak iktisadi bilimler adını kullanmaktadırlar. Buna Kameral Bilimler adının eklenmesi ise, “Cumhuriyetin” servetinin korunması, çoğaltılması ve kullanılması işlerinin yerine getirilmesi için prensin oluşturduğu yüksek konseye genellikle Cammer ya da Cammercollegia denmesindendir.”

Von Justi, hemen tüm iktidar sahiplerinin, ülkelerinin büyüyen bir ticarete sahip olmasını ve tebaanın her çeşit gıdaya ve dönemin diğer fırsatlarına ulaşabilmesini sağlamaya çalıştıklarını söylemektedir. Ancak bu, tebaayı mutlu etmeye yönelik patrimonial arzu ya da prensin tebaasına olan sevgisiyle açıklanamaz. Sağlıklı bir akılla bu soru, devletin nihai amacıyla açıklanabilir.⁵⁷³ Devletin ortaya çıkışı kitapta, hanehalkı ve baba ilişkisi üzerinden açıklanmaktadır. Bu çerçevede devletin nihai amacı da tartışmasız şekilde, insan yığınlarının birlikte yaşadığı topluluğun esenliğinin sağlanması olarak görülmektedir.⁵⁷⁴

Amaca ulaşılabilmesi için devletin yapması gerekenler, iki ana konuda toplanmaktadır. Bunlardan ilki devletin servetinin, korunması ve artırılması, diğeri ise servetin akıllıca kullanılması ve iyi şekilde, amaca ulaşmak üzere, idare edilmesidir. Von Justi, bu iki ana konudan, devletin yönetilmesine ilişkin bilimlerini çıkarmaktadır. Öncelikle bu, servetin korunması ve artırılmasına yönelik işler, devletin bunu sağlayacak olanakları ya da güçleri, söz konusu amaca dönük genel tedbirler, kurallar ve kurumları kapsayan öğretilerdir. Tüm bunların temel ilkeleri ve kuralları, “Devlet Sanatı” (*Staatskunst*), “Polizey-Ticaret Bilimi” (*Policey-Commercienswissenschaft*) ve “İktisat” (*Oeconomie*)’de toplanmaktadır. Çünkü tüm bu bilimlerin, devletin servetinin korunması ve çoğaltılmasından başka amacı bulunmamaktadır.⁵⁷⁵

“Devlet Sanatı” (*Staatskunst*), devletin iç ve dış güvenliğinin sağlanmasının ve mükemmel huzura erişilmesinin bilgisidir. Polizey Bilim ise temel olarak tebaanın ahlaka uygun yaşamaları ve beslenmeleriyle ilgilenmektedir. Çünkü bu ikisinde huzur ve devamlılığın sağlanması gerekmektedir. Böylece tebaa, ülkeye yararlı olur. Aksi takdirde toplum gücünü kaybedecektir.⁵⁷⁶ Ticaret Bilimi, iki farklı alanda

⁵⁷³ a.k., s.32, 33

⁵⁷⁴ a.k., s.35

⁵⁷⁵ a.k., s.59,60

⁵⁷⁶ a.k., s.60

incelenebilir. İlkinde, tüccarın neler yapması gerektiğini kapsayan *ticaret nasıl yürütülür, ticarete konu mallar nasıl temin edilir* gibi konulardır. Diğerisi ise bir ülkede *ticaret yapılmasının ve geliştirilmesinin* genel kurallarını içermektedir. Bu şekilde tebaanın ticarete başlaması teşvik edilecek ve ülkenin serveti artırılabilir.⁵⁷⁷ İktisat ise “özel kişilerin” servetinin artırılmasıyla ilgilenir. Özellikle tarım bu açıdan önemlidir. Özel kişi ne kadar üretirse, devletin serveti de o kadar artacaktır.⁵⁷⁸ Devletin serveti artırıldıkça, ülkenin durumu mükemmelleşir ve dolayısıyla esenliği, refahı gelişir. Bu ise tüm ülkelerin nihai amacıdır. İktidar sahibinin ana görevi, bu esenliğe ve refaha ulaşılmasını sağlamaktır. Tebaa da, bunun için üstüne düşen sorumluluğu yerine getirmelidir. Öyleyse araştırılması gereken ilk olarak, devletin servetini korumak, artırmak ve bu şekilde tebaasının esenliğini, refahını geliştirmek için prensin ne tür araçlara gerek duyduğu ve nasıl tedbirler alabileceğidir. Diğerisi tebaanın, prensin araç ve tedbirlerinin işini kolaylaştırmak için hangi görevler ile sorumlulukları üstleneceğidir.⁵⁷⁹

Bu açıklamalarla, Von Justi’de devlet yapısının, Devlet İktisadı üzerinden açıklandığı söylenebilir. Prensın kişiliğinin bir özelliği olarak egemenlik, artık toplum olarak yaşamı ifade eden devlet figürüne geçmiştir.⁵⁸⁰ Von Justi için bu devlet, mutlak iktidara sahip monark tarafından yönetilmelidir. Ancak mutlak monarşi şarta bağlanmıştır. Öncelikle Von Justi’de göre mutlak monarşi, iktisadi değil, siyasi olarak tanımlanmaktadır. Başka şekilde açıklamak gerekirse, mutlak monarşi tasarımı, iktisadi gücün değil, siyasi iktidarın tek merkezde toplanmasına dayanmaktadır.⁵⁸¹ Von Justi, monarkın gücü ne kadar sınırsızsa, o kadar az kendisine ait malvarlığı olduğunun söylenebileceğini, sınırsız iktidara sahip olduğunda monarkın, aynı zamanda üstü kapalı olarak tebaanın refahından ayrı malvarlığı olmayacağını sözünü verdiğini belirtmektedir. Kısacası Von Justi, monarka, kişisel malvarlığı ve imtiyazlarından vazgeçmesi halinde sınırsız siyasi güç vermektedir. Monark artık sınırsız iktidara sahip olması karşılığında, iktisadi alanda kişisel çıkarlarıyla yer almayacaktır.⁵⁸² Dolayısıyla tüm bu açıklamalardan çıkarılacak

⁵⁷⁷ a.k., s.60,61

⁵⁷⁸ a.k., s.62

⁵⁷⁹ a.k., s.62

⁵⁸⁰ Axel Rüdiger, Tübingen 2005, a.g.k., s.226

⁵⁸¹ a.k., s.226

⁵⁸² a.k., s.227

sonuç, Von Justi'nin siyasi iktidar sahibi prensin malvarlığı ve imtiyazlarının idaresi olarak mali konularla sınırlandırılan değil, tek bir bütün olarak ülkenin, tebaanın esenliği ile refahını sağlamaya dönük şekilde, siyasi olarak yönetimini de kapsayan Kameral düşünceleri savunduğu olmalıdır. Bu ise, hem Kameral-Polizey Bilim'in nesnesinin presten, siyasi bir birlik olarak devlete geçmesi hem de Kameral-Polizey Bilim olarak siyasi-iktisadi konuların bir arada ele alınması anlamına gelmektedir. Devletin yönetimi bu şekilde ele alındığında da, tüm karşılaşılan durumlar ve sorunlara uygun araç, "Devlet Bilimi" olmaktadır. Von Justi, "Devlet Sanatı, Polizey ve tüm Hükümet Etme Bilimleri ve bütün yasaların kaynağı" için bir çeşit siyasi metafizik, başka deyişle "Temel Bilim" (*Grundwissenschaft*) olarak Devlet Bilimi'ni görmektedir. Hükümet için Devlet Bilimi, ne sadece prensin siyasi kararı ne de sistemli bir idarenin teknokratik rutinleridir. Bu nedenle Devlet Bilimi'ne yalnız idare için değil, hükümet için de ihtiyaç duyulmaktadır.⁵⁸³

Von Justi'nin Kameral Bilim'e devlet iktisadı üzerinden yaklaşımı, politik-iktisadi açıdan katkılarla geliştirilmiştir. Bunların başında Georg Heinrich Zincke (1692-1768) ve Johann Ehrenfried Zschackwitz (1669-1744) sayılabilir.⁵⁸⁴ Gasser'in pragmatik öğretme biçimine ve Özel Kameralizm yaklaşımına karşı olan Zschackwitz, bu şekilde Kameral Bilim'in politik yaklaşımının, toplumun varoluşsal sorunlarını gözden kaçırdığını ileri sürmektedir. Zschackwitz'e göre Kameral Bilim iki ana başlık altında, yani "Özel İktisat" (*Oeconomia Privata*) ve "Siyasi İktisat" (*Oeconomia Politica*) üzerinden geliştirilmelidir.⁵⁸⁵ Başka ifadeyle Kameral-Polizey Bilim, politik iktisat bağlamında incelenmelidir. Hatırlanacağı üzere 18.yüzyılda giderek belirli siyasi eylem stratejilerini içeren siyasi-iktisadi düşünceler olarak "iktisat politikası teorisi" ağırlık kazanmıştır. Bu anlamıyla "politik iktisat", doğru yönlendirme ve idareyle devletin zenginliğinin artırılması öğretisi olarak tanımlanabilir.⁵⁸⁶ Devlet, sadece prens tarafından yönetilen toplumsal bir olgu değil, aynı zamanda iktisadi bir birliktir. Devletin ayrıca üretimle ilgilenmesi ve bunun için uygun eylemlere ve dolayısıyla siyasi eylemlere, başvurması gerekliliği bir bakış açısı olarak yerleşmeye başlamıştır.

⁵⁸³ a.k., s.228

⁵⁸⁴ a.k., s.229

⁵⁸⁵ a.k., s.229 (Zschackwitz'den aktaran)

⁵⁸⁶ Thomas Simon, Stuttgart 2014, a.g.k., s.75-77

Zschackwitz, artan fakirliği, çözülmesi gereken en önemli sorun olarak görmektedir. Bu sorunun çözülmesinde bilimden, “Oeconomia Cameralis” (*İktisadi Kameralizm*)’den, yararlanılması gerekmektedir. Çünkü ülkenin durumunun iyileştirilmesi ve refahı için gerekli bilgiler, çok az ya da hiç öğretilmemektedir. Ancak Zschackwitz, işlevsel hukuk ve yargı düzeninin gerekli olduğunu, “iktisadi idarenin” (*ökonomische Verwaltung*), çalışan bir “hukuk yönetimi” (*Rechts-Verwaltung*) olmadan varlığını sürdürümeyeceğini belirtmektedir. Ona göre Politika, “devletin doğru bir şekilde nasıl kurulması, yönetilmesi gerektiği ile ülkenin refahının artırılması için yapılmak zorunda olunanların bilgisi ve bilimi”dir.⁵⁸⁷ Bu bilimi ele alışında Zschackwitz, geleneksel Aristocu yorumun dışına çıkmaktadır. “Özel iktisat” (*Privatökonomie*) ve “politik iktisat” ayrımı yapan Zschackwitz, herkesin kendi hanesiyle nasıl ilgileniyor ve geliştiriyorsa, halk olarak da ülkenin iyi duruma getirilmesi, devletin gelirlerinin artırılmasını düşünmesi gerektiğini, her ikisinin de genel kurallara göre hareket edeceklerini, sadece ölçek farkı olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla “politik iktisadın bilimi” (*Prudentia Oeconomica administratoria*), “Hükümet Etme Bilimi” (*Regierungswissenschaft*)’ın ana nesnesi olmalıdır. Aksi takdirde “yönetimin bilimi” (*Prudentia administratoria*) gelişemeyecektir.⁵⁸⁸ Ayrıca hükümdarın, otarşik aile babası gibi iktisadi-siyasi birim olarak hanehalkını yönetmeyi bırakması ve hanehalkı ekonomisini, yani özel iktisadı, politik iktisadın genel kurallarına göre idare etmesi gerekmektedir.⁵⁸⁹ Politik iktisadın, başka deyişle devletin durumunun iyileştirilmesi ve zenginliğin artırılması için hayata geçirilecek siyasi eylemlerin neler olacağı, nasıl ve hangi yoğunlukta uygulanacağı hükümdara bağlıdır. Bu çerçevede Zschackwitz’in de dönemin diğer birçok yazarı gibi mutlak monarşiyi savunduğu söylenebilir. Feodal zümreler ve tebaa, siyasi olarak hükümdara boyun eğecek, hükümdar da ülkenin refahı ve esenliği için gerekeni yapacaktır. Dolayısıyla Zschackwitz, toplumu ve tebaayı, tek bir organik beden olarak görmektedir. Çünkü böylece bu bedenin iktisadi kuralları ile düzenliliklerini amprik olarak inceleyebilecektir. Aynı zamanda bu bütüncül organik beden, birleşik bir siyasi yönetimin idaresine bırakılabilecektir.⁵⁹⁰ Bu düşünce,

⁵⁸⁷ Axel Rüdiger, Tübingen 2005, *a.g.k.*, s.230 (Zschackwitz’den aktaran)

⁵⁸⁸ *a.k.*, s.230,231

⁵⁸⁹ *a.k.*, s.232

⁵⁹⁰ *a.k.*, s.232

mutlakiyet fikrini içermektedir. Ancak Zschackwitz'in monarşiden anladığı, sınırlandırılmış monarşidir. Öte yandan Zschackwitz, loncaların, angaryanın, serfliğin zararlı sonuçlarının farkındadır. Ancak bu farkındalık, feodal zümrelerden oluşan toplumu siyasi olarak tasfiye etmeye yönelik değil, kameral yaklaşıma uygun davranmaya zorlamaya yöneliktir.⁵⁹¹ Bu bağlamda Zschackwitz'in Von Justi'nin başlattığı Evrensel Kameralizm yaklaşımını devam ettirdiği söylenebilir. Ancak devlet iktisadı perspektifine ulaşamamış, başka deyişle Von Justi'nin aksine iktisadın patrimonyal tanımını daha rasyonel bir yaklaşımla ele alamamıştır.⁵⁹²

2. Devlet Bilimi'nin Temeli: Devlet Bilgeliği ve Devlet Bilgisi

“Hükümet etmeye” dair politik iktisat yaklaşımını koruyarak, yeni devlet kavramının, “Devlet Bilgeliği” (*Staatsklugheit*) ile bağıni kuran ise Nicolaus Hieronymus Gundling (1671-1729) olmuştur. Gundling, aynı zamanda “Devlet Tarihi” (*Reichshistorie*)'nin kurucusu sayılmaktadır. Bu iki özelliği dolayısıyla Gundling'in, Evrensel Kameralizm'in Devlet İktisadı üzerinden Devlet Bilimi'ne evrilmesinde önemli bir düşünsel kavşak olduğu söylenebilir. Bir sonraki bölümde ayrıntılarıyla gösterileceği gibi, Devlet Bilimi'nin Hukuk Bilimi'nden ayrılmasında ve bu ayrım sırasında “Staatswissenschaft” (*Devlet Bilimi*)'nin, “Staatsklugheit” (*Devlet Bilgeliği*), “Staatskunde” (*Devlet Bilgisi*) ve “Staatsgeschichte” (*Devlet Tarihi*) bileşenleri üzerine kurulmasında, bu gelişim çizgisi önemlidir. Çünkü Devlet Bilimi'nin ayrı bir disiplin olarak ayrışması, yönetim düşüncesindeki değişikliklerle ilintilidir. Öyle ki, devletin işlerinin kapsamının giderek genişlemesiyle birlikte, devletin amacı, hükümdarın sorumlulukları ve tebaanın görevlerinin farklı şekilde ele alınmaya başlaması, yönetim bilgisinde yeni yaklaşımlar oluşturulmasına yol açmıştır.

Gundling'e göre “Politika”, insanlara yalan söyleme sanatı değildir. Tüm feodal zümrelerin mutlu yaşamalarını sağlamak üzere yönetilmeleri, ama özellikle devletin yönetilmesinin bilimidir.⁵⁹³ Yönetim, insanların mutlu, memnun ve rahat yaşamaları, hane ya da devletin bilgece yönetilmesi, düşmanların uzak tutulması, dost

⁵⁹¹ a.k., s.233

⁵⁹² a.k., s.234

⁵⁹³ Nicolai Hieronymi Gundling, *Einleitung zur wahren Staatsklugheit*, Bey Wolfgang Ludwig Springs sel. Erben und Johann Gottlieb Garbe, Frankfurt und Leipzig 1751, s.3

kazanılması için herkesin kendi feodal zümresinde kalmasının sağlanması bilgisini kapsamaktadır.⁵⁹⁴ Rüdiger, tüm feodal zümrelerin “politika” kavramına dâhil edilerek, geleneksel esenlik (*Glückseligkeit*) yaklaşımının öznelletirdiğini belirtmektedir.⁵⁹⁵ Esenlik kavramının, doğrudan tek başına hükümdarın belirlediği bir kavram olmaktan çıkarılması, toplumun istek ve esenliğe bakışının belirleyici olması, devletin bu hassasiyetler bağlamında “bilgece” yönetilmesine bir adım daha yaklaşılması anlamına gelmektedir. Ancak bu bilgelik, “tarihte yaşanmış örnek olaylar ya da âlimlerin sözleriyle eğitilmiş, aynı zamanda karakter olarak bu bilgeliğe sahip hükümdarın bilgeliğinden” farklıdır. Artık Devlet Bilgeliği, Von Justi’nin tanımlayıp, sınırlarını çizdiği şekliyle devletin bu esenliğe ulaşılması ve korunması için nasıl iyi yönetilmesi gerektiği sorusunun aranmasıdır. Öte yandan Gundling, bu bilimin, yani ahlak ve politikanın, matematik üzerinden yöntemsel bir ara yola gerek kalmaksızın rasyonel şekilde tarif edilebileceğini belirtmektedir.⁵⁹⁶ Gundling’in ifadesiyle “matematikte rakamlar, çizgiler vb. ne ise ahlakta kelime ve kelimelerin açıklanması aynı şeydir. Eğer bir kelime daha önce bir kez belirlenen bir anlamda sürekli kullanılırsa, bir rakam gibi olacaktır”.⁵⁹⁷ Ancak yine de Gundling, bu ahlak ve politika alanındaki ispatların, hipotezlerin gösterimi olarak sınırlı olacağı ve rasyonel bilginin sembolik alanında kalacağını vurgulamaktadır.

Diğer taraftan Gundling için Tanrı, insanı akıl sahibi bir varlık olarak yaratmıştır ve akli da kurallarla donatmıştır. Tüm toplumlar bunun bilincindedir ve günlük tecrübeleriyle de kuralların varlığını anlamaktadır.⁵⁹⁸ Akıl ve akla içkin kurallarla hareket eden insanın bir arada yaşama formu olarak toplum ve devlet de, dünyevi bir varlıktır. Dolayısıyla dünyevi kurallarla yönetilebilecektir. Gundling’e göre “tüm işlerin dayandırıldığı anlaşmalar ya da paktlar her yerdedir ve buradan çıkarılacak sonuç açıktır: her Cumhuriyet ya da toplum, biraz bir araya getirilmiş, biraz yapay, ahlaki ve siyasi bir yapıdır”.⁵⁹⁹ Rüdiger buradan Gundling’in, rasyonel ve stratejik bir politik model olarak devletin, hukukun kurumlaşması olduğunu, bu durumda da devletin sadece dini mantıkla yönetilemeyeceğini söylediğini ifade etmektedir.

⁵⁹⁴ a.k., s.3

⁵⁹⁵ Axel Rüdiger, Tübingen 2005, a.g.k., s.235

⁵⁹⁶ a.k., s.238

⁵⁹⁷ Nicolai Hieronymi Gundling, Frankfurt und Leipzig 1751, a.g.k., s.40

⁵⁹⁸ Axel Rüdiger, Tübingen 2005, a.g.k., s.238

⁵⁹⁹ Nicolai Hieronymi Gundling, Frankfurt und Leipzig 1751, a.g.k., s.33

Kısaca Gundling, dünyevi hükümetin, devlet üzerindeki tartışılmaz hâkimiyetini savunmaktadır.⁶⁰⁰ Bu bağlamda Gundling, dini temsilin ötelenmesi amacıyla bilimsel-rasyonel bir “Devlet Öğretisi” (*Staatslehre*)’ye ihtiyacın farkındadır. Çünkü dini kurallar yerini dünyevi kuralların alabilmesi için, “rasyonel bir bilim olarak Politika”ya gereksinim duyulmaktadır. Politika’yı inceleyecek yöntemler keyfi olduğu için kimse gerçeği nasıl ifade edeceği konusunda zorlanamaz. O halde politika, siyasi süreç, güncel beklentiler ve çıkarların bir parçası olarak ele alındığında, her zaman aynı siyasi etkilere ulaşamayacaktır. Çünkü siyasi süreçlerde yer alan aktörlerin, bireysel çıkar ve motivasyonları bulunmaktadır. Dolayısıyla böylesi bir politika, ancak çoklu bir yöntemle (*Methodenpluralismus*) irdelenebilecektir.⁶⁰¹

Bu yaklaşımın, farklı yöntem ve alanları biraraya getirmeye çalışan, pratik ağırlıklı, dönemin Kameral-Polizey Bilim anlayışıyla örtüştüğü görülmektedir. Gundling de, gerçek hayata dayanmayan bilgi ve bilgine mesafelidir. Bu tür profesörleri, hiçbir işe yaramayan bilgileri öğretmek ve gerçek yaşamdan kopuk olmakla eleştirmektedir. Gundling, filozofların kendilerini herkesin haksız olduğuna inandırmalarının üzücü olduğunu, bilgelik kürsüsünde oturmaya devam etmeleri halinde, Platon’un cumhuriyetinde belediye başkanı, konsey üyesi, mübaşir vb. olabileceklerini, ancak gerçek hayatta yönetmek istemeleri durumunda soyut bilgilerle bir yere varamayacaklarını söylemektedir.⁶⁰² Gerekli yeteneklere ve bilgilere sahip olmanın yolu ise Gundling’e göre, üniversitelerdir. Kariyer planlaması yapacak öğrenci, üniversite eğitiminin nasıl olacağını en başından tasarlamalıdır. Çünkü bilimler arasında bazı farklar bulunmaktadır. Bazı bilimlere kariyer yapmak amacıyla siyasi yaşamda ya da sarayda ihtiyaç duyulurken, bazıları ise sadece diğerlerinin öğretilmesine yardımcı bilimlerdir. Bu nedenle öncelikle derslerin seçiminde bir “bilgelik” gerekmektedir. Ayrıca tüm konuları öğrenmek, yeterliliği sağlamamaktadır. Çünkü tüm bunları en iyi profesörler kadar öğrenmek, sarayda yükselmeyi sağlamayacaktır. Kameral Bilim’in geri planda kalması değil, aksine yoğun bir şekilde öğretilmesi gerekmektedir. Ancak Gundling, herkesin üniversite

⁶⁰⁰ Axel Rüdiger, Tübingen 2005, *a.g.k.*, s.239

⁶⁰¹ *a.k.*, s.239

⁶⁰² Nikolaus Hieronymus Gundling, *Philosophische Discourse III.*, Nachdruck der Ausgabe Frankfurt am Main, Leipzig 1740, Georg Olms Verlag, Hildesheim 2016, s.824

eğitimi almak zorunda olmadığını, artan sayının özellikle “toplumsal alanda” öğrenimi güçleştirdiğini belirtmektedir.⁶⁰³ Başka ifadeyle Gundling, en iyilerin “toplum ve devlete” ilişkin alanda eğitilmesi gerektiğini belirtmektedir. Aynı zamanda sadece tecrübeyle edinilen bilgilerin yeterli olmayacağını, pratikte öğrenilecek çok şey olduğunu inkâr etmediğini, ancak devlete hizmet için bilimsel bir şekilde üniversitelerde öğrenim görmenin gerektiğini, aksi takdirde “bilgeliğin” kullanılamayacağını ifade etmektedir. Bir kişi kuralları bilmeli, anlatabilmeli/gösterebilmeli ve örneklerle açıklayabilmelidir. Kısacası devlete ilişkin işler, bilimsel-rasyonel bir yöntemle ele alınmalıdır.⁶⁰⁴ Çünkü “hükümet etmek/yönetmek”, tüm insanların refahı ve esenliği buna bağlı olduğundan en büyük bilgeliktir. “Devleti yönetme bilgeliği” eksik olduğundan güçlü ve cesaretli birçok kral, yok olup gitmiştir.⁶⁰⁵ Bu “Devlet Bilgeliği” ise hukukî bir yapı olarak değil, “yöneten Devlet Bilgeliği” (*regierende Staats-Klugheit ya da politica administratoria*)’dır. Gundling’e göre tartışmasız en önemli kavram budur. Çünkü doğru şekilde yönetilemeyecekse, devletin nasıl, ne şekilde ve ne üzerine kurulduğunu bilmenin bir anlamı yoktur.⁶⁰⁶ Dolayısıyla spekülatif, boş felsefe ve hukuk bilgisi, devlet yönetmek için hiçbir işe yaramayacaktır. Öte yandan “yöneten Devlet Bilgeliği”, sadece tecrübe ve gereksiz bilgileri öğrenmekle elde edilemez. Aksine böylesi “Devlet Bilgeliği”ne, bilimsel-rasyonel bir yöntemle öğretilen bilgiler ve pratiğin kaynaşmasıyla ulaşılabilir. O halde devletin en iyi şekilde yönetilebilmesi için gerekli bilgiler nedir, sorusu gündeme gelmektedir. Ayrıntılarına bir sonraki bölümde girilecek olsa da bu sorunun yanıtı: Devlet Tarihi (*Reichshistorie*) ve Devletler/Devlet Bilgisi (*Staatenkunde ya da Staatskunde*)’dir.

18.yüzyılın ortalarında Kameral-Polizey Bilim ile birlikte Kamu Hukuku (*ius publicum*) ve “ampirik Devlet Bilgisi” (*Staatenkunde ya da Statistik*) giderek, “Devlet Bilimi” (*Staatswissenschaft*) olarak biraraya gelmeye başlamıştır. Bunda Hermann Conring’in, “Notitia Rerum Publicarum” (*Staatenkunde ya da Staatskunde – Devletler Bilgisi ya da Devlet Bilgisi*) öğretisi geleneği etkili olmuştur. Çünkü prensliklerin yönetilmesinde gerekli olan iç ve dış şartlara dair ampirik bilgilere,

⁶⁰³ Nicolai Hieronymi Gundling, Frankfurt und Leipzig 1751, *a.g.k.*, s.59

⁶⁰⁴ *a.k.*, s.8,9

⁶⁰⁵ *a.k.*, s.4

⁶⁰⁶ *a.k.*, s.34

özellikle iktidarın ve prensliklerin yeniden inşası döneminde büyük ihtiyaç duyulmuştur. Kısaca Devlet Bilgisi, iç konulara dönük toplumsal varlıkların, güçlerin ölçülmesi, toplumun bilimsel bir şekilde eğitilmesi, tebaanın sağlıklı olması, yaşam süresinin uzaması, çalışabilir durumda bulunması ve üretime katkı sağlamasıyla ilgilidir.⁶⁰⁷ Rüdiger, Devlet Bilgisi'nin Halle Üniversitesi'nde öncelikle "Alman Devlet Tarihi" (*Teutschen Reichs-Historie*) ile sıkı bağları bulunduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda Kameral-Polizay Bilim ve Devlet Bilgisi gibi Devlet Tarihi de, Prusya Devleti'nin yükselişiyle yakından ilintilidir. Çünkü Devlet Tarihi, Kamu Hukuku bağlamında tarihi olarak dünyevi iktidarın meşruiyetini desteklemektedir.⁶⁰⁸

Öte yandan hukuk, bilimler arasındaki ağırlığı bağlamında tüm bu disiplinlerin ilişkisinin kurulduğu kesişme noktasıdır. Ancak Gundling, Thomasius gibi dönemin başka önde gelen bilginleri tarafından, hukuktan ayrı, iktisadi içeren başka bir bilimin öğretilmesi gerektiği düşüncesi, giderek artan şekilde savunulmuştur. Buraya kadar yapılan açıklamalar bağlamında düşünüldüğünde, Devlet İktisadi üzerinden diğer disiplinlerle birlikte hukuktan ayrı bir bilimin ortaya çıkması daha görünür ve anlaşılır olmaktadır. Teori ve pratiğin yeri ile bundan ayrı düşünilemeyen Kameral-Polizay bilgilerin, üniversitede öğretilmesinin gerekli olup olmadığı konusundaki tartışmalar hep var olmuştur. Ancak bir meta-bilim olarak yapılandırılmak istenen Devlet Bilimi'nin temel taşları, yukarıda ortaya çıkışları açıklanan bilimler olmuştur.

Kameral-Polizay Bilim'in devletle bu şekilde içsel bağının kurulması ve mutlakiyetle ilişkilendirilmesinin, Prusya'da gücün ve iktidarın merkezileştirilmesi çabalarıyla aynı dönemde olduğu görülmektedir.

E. Kameral Bilim: Merkantilizm, Fizyokrasi ve Kavramların Sınırları

Akademik alanda, hangi disiplin bağlamında yaklaşılsa yaklaşılsın Kameral Bilim ya da Kameralizm açıklanırken, genel olarak "Merkantilizm'in Alman versiyonu Kameralizm" ifadesine yer verilmektedir. Wakefield'in de aktardığı gibi, temel referans eserlerde benzer açıklamalara sıkça rastlanmaktadır: *Devlet idaresi bilimi Kameralizm, Merkantilizm'in mantıksal uzantısı olarak gelişmiştir;*

⁶⁰⁷ Axel Rüdiger, Tübingen 2005, a.g.k., s. 248

⁶⁰⁸ a.g.k., s.249

*Kameralizm, Merkantilizm'in belirli bir formudur ve 17. ve 18.yüzyıllarda Alman prensliklerinde öğretilmiş, uygulanmıştır; Alman kraliyet hazine odası Kammer'den adlarını alan Kameralistler, Merkantilizm'in aşırı bir formunu yaratmışlardır.*⁶⁰⁹ Ancak Kameralizm'in Merkantilizm'den farkı irdelenmemektedir.⁶¹⁰ Bu çerçevede, özellikle söz konusu döneme yakın yazarlarca kavranışı da dâhil olmak üzere kavramın, tanımlanması ve iktisat tarihi, iktisat teorileri ile siyasi açıdan yüklendiği görevler ortaya konarak nasıl ele alınması gerektiği incelenecektir. Bunun ardından kavramın tanımı üzerinden, Kameralizm ile farkı ortaya konacaktır. Ayrıca Kameral Bilim'in tarıma verdiği önem ortak noktası üzerinden, Fizyokrasi ile ilişkisi de irdelenecektir.

Kameralizm, ya coğrafi bağlamı düşünülerek Merkantilizm yerine kullanılmakta ve Merkantilizm ile Kameralizm bir tutulmakta ya da Merkantilizm'in Alman yorumu olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşım geleneği, iktisat teorisi tarihçilerinin Merkantilizm ve Kameralizm arasındaki geniş kapsamlı örtüşmeyi keşfettiği 19.yüzyıla uzanmaktadır.⁶¹¹ Ayrıntılarına daha sonra girilecek olmakla beraber bu yaklaşımın, Merkantilizm'in iktisat tarihi bağlamında ele alınması, dolayısıyla Kameral Bilim'in de özellikle dar anlamı göz önünde bulundurularak iktisat ve maliye disiplinlerinin kökeni olarak kabul edilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Kısaca bazı içerik benzerlikleri ve tarihsel açıdan aynı dönemde görünmeleri dikkate alınarak Kameral Bilim, iktisat tarihi bağlamında incelenmekte ve yanlış bir şekilde Merkantilizm ile son derece sıkı içsel bağ kurulmaktadır.

1. Merkantilizm: Kavram Olarak Varlığı ve İçeriğinin Tanımlanması

Merkantilizm'in ilk kez Adam Smith tarafından *mercantil system* olarak kavramlaştırıldığı yerleşmiş bir düşüncedir. Ancak genel olarak Fizyokrat Marquis de Mirebau Victor Riquetti'nin 1763 tarihli *Philosophie Rurale* adlı eserinde ilk defa Fransa'yı mahveden “*merkantil salgın*” olarak yer aldığı kabul edilmektedir.⁶¹²

⁶⁰⁹ Andre Wakefield, “Cameralism: A German Alternative to Mercantilism”, *Mercantilism Reimagined, Political Economy in Early Modern Britain and its Empire*, Philip J.Stern, Carl Wennerlind (Ed.), Oxford University Press, New York 2014, s.134

⁶¹⁰ Thomas Simon, Stuttgart 2014, *a.g.k.*, s.67

⁶¹¹ Andre Wakefield, New York 2014, *a.g.k.*, s.134

⁶¹² Moritz Isenmann, “Einleitung”, *Merkantilismus. Wiederaufnahme einer Debatte*, Vierteljahresschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Beiheft 228, Moritz Isenmann (Yay.), Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2014, s.9

Magnusson, Smith'in *Philosophie Rurale*'i okumuş ve *mercantil system* kavramını buradan ödünç almış olmasının mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Ancak yine Magnusson, "mercantil system" kavramının, Vincent de Gournay ve çevresinde oluşan grup tarafından Fransa'nın eski Maliye Bakanı Colbert'in ticaret ve manüfaktürün korunmasını kapsayan düşüncelerine atıfla, söz konusu tarihten birkaç yıl önce kullanıldığından bahsetmektedir. Kavrama dünya çapında ün kazandıran ise Smith olmuştur.⁶¹³

Isenmann, Smith ve Fizyokratlar arasındaki ilişkiyi kesin bir şekilde ortaya koymakta ve Merkantilizm kavramının kullanılışını bu yönden açıklamaktadır. Buna göre Smith, 1764-1766 arasındaki Fransa ziyareti sırasında Buccleuch Dükü'ne eşlik etmiş ve Paris'te Fizyokratlarla karşılaşmıştır. Bu karşılaşma sırasında Smith, tarımı tek üretici güç, manüfaktürü ise zenginlik yaratmayan ikincil bir uğraş olarak gören görüşlerini paylaşırsa da Fizyokratların, seleflerine yönelik eleştirilerini inandırıcı bulmuştur.⁶¹⁴ Dolayısıyla bu karşılaşmanın belirli bir dönemdeki iktisadi uygulama ve fikirlerin kavramlaştırılarak eleştirilmesi amacıyla Smith tarafından ödünç alınmış olabileceği akla gelmektedir.

Kavramın ilk kez kullanımı, Merkantilizm'in aslında sadece belirli bir dönemde az ya da çok birbiriyle ilintili ya da ilintisiz, ancak aynı zaman diliminde görülen pratik uygulama ve teorileri genelleştirmek için yaratılmış bir üst kavram olup olmadığının tartışılmasında önemlidir. Çünkü Merkantilizm'i, örneğin Biedermann'ın 1870'te verdiği konferansta önerdiği gibi, para ve sermayeyi birbirine karıştırma özelliği üzerinden tanımlamak ve merkantilist yazarları bir çatı altında toplamak oldukça zordur.⁶¹⁵ Bu durumda aynı hatayı yapan her yazarı, diğer yaklaşımları ortaya konmadan merkantilist olarak sınıflandırmak gerekecektir. Ayrıca bu karşılıklığın ne ölçüde yapıldığını belirleme ihtiyacı olacak, bu da hem zor hem de bir yazarın tüm eserlerindeki görüş ve açıklamalarını incelemeyi beraberinde getireceği için tartışmalı olacaktır. Öte yandan 1900'lerin başında Merkantilizm'i, eski ve yeni merkantilistler olarak ayırma ve bu ayrıma göre kullandıkları yöntem değil, farklı görüş ve yaklaşımlarına göre sınıflandırma düşüncesi ortaya atılmıştır.

⁶¹³ Lars Magnusson, *The Political Economy of Mercantilism*, Routledge, New York 2015, s.3

⁶¹⁴ Moritz Isenmann, Stuttgart 2014, *a.g.k.*, s.9

⁶¹⁵ Axel Nielsen, Jena 1911, *a.g.k.*, s.4

Ancak Nielsen'e göre bunun yapılabilmesi için de, yine Merkantilizm'in özünün kesin şekilde belirlenmesi gerekmektedir.⁶¹⁶

Ortaya çıktığında andan itibaren Merkantilizm, birbirinden farklı, dar ya da geniş kapsamlı olguların tanımlanmasında kullanılmıştır. Nielsen, Aristo'nun Kameral Bilim'e etkisinin "politik iktisat tarihinde" hiç incelenmediğini, çünkü merkantilistlerin, *Almanya için kameralistlerin*, belirli bir andaki sorunları çözmeye odaklandıklarını, bu nedenle zamanın beraberinde getirdiği zorlukları aşmak isterken, dar bir alana sıkışıp kaldıklarını ve çözümlerini genel bir kavrayış ya da teorik görüş açısıyla aramadıklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla merkantilistler, bilinçli olarak bir disiplinin zorunlu kıldığı araştırma yöntemlerini kullanmadıklarından "bilimin insanları" olarak kabul görmemektedirler. Bu bağlamda merkantilist yazarlarda, iktisadi görüşlere ve teorilere son derece az rastlanmaktadır. Ayrıca bu yazarlarda, gerçek bir sistem de yoktur. Merkantilizm ve merkantilist yazarlara ilişkin bu yaklaşım, 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerleşmiştir. Çünkü Nielsen'e göre, uzun süre Fizyokratlardan önceki yazarlarda ortak görüşler, yaklaşımlar aranmış, ancak bulunamamıştır. Ayrıca farklı merkantilistlerin eserlerindeki fikirlerden, bir ortak görüş oluşturma girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Örneğin, bir yazar, toplumun iktisadi açıdan gelişimi için, nüfus büyüklüğünü en önemli araç olarak görürken, bir diğeri ihracatın artırılmasına aynı rolü vermektedir. Öyleyse Nielsen'e göre bu iki yazar, aynı sistem içerisinde değerlendirilemez.⁶¹⁷ Açıklamalarından Nielsen'in, Merkantilizm ve Kameralizm'i eş kavramlar olarak gördüğü, Merkantilizm'in sadece ortak uygulama ya da fikirlerin kesiştiği bir küme üzerinden tanımlanabileceğine inandığı anlaşılmaktadır.

İktisat tarihi açısından yapılan tartışmalar incelendiğinde, Merkantilizm'in gerçekten bir iktisat teorisini anlatıp anlatmadığı, hatta hiçbir ampirik değeri olmayan, tarihyazımında kullanılan hayal ürünü bir görüngü olup olmadığı tartışılmıştır.⁶¹⁸ 1980'de İngiliz iktisat tarihçisi Donald C. Coleman da teori, pratik ve politika bağlamında herhangi bir bütünlük göstermemesi sebebiyle Merkantilizm'in sadece yanıltıcı değil, aynı zamanda var olmayan bir olgu olduğunu

⁶¹⁶ a.k., s.4

⁶¹⁷ a.k., s.2-4

⁶¹⁸ Albion W.Small, *The Cameralist: The Pioneers of the German Social Polity*, Published by Burt Franklin, Chicago 1909, s.65

söylemektedir.⁶¹⁹ Aslında 20.yüzyılın başında Merkantilizm'in nesnesi konusunda, hatta gerçekte merkantil düşüncenin en azından ortak özellikler üzerinden geçerli bir tanımı ya da temel karakteristiği konusunda, görüş birliği olup olmadığı açık değildir.⁶²⁰ Bu durum kavramın, belirli bir dönemdeki üretim tarzıyla ilişkili türlü fikir ve uygulamaların içerisinde toplanmasına yarayan bir çatı olduğuna işaret etmektedir.

Kavramın tanımı konusunda özellikle 1930'lardaki çalışmalarıyla Eli F. Heckscher (1879-1952) önemli bir yer tutmaktadır. Heckscher, Merkantilizm'i geniş bir çerçevede tanımlamaktadır. Bu nedenle Heckscher'in Merkantilizm kavramının, politik iktisata ilişkin dönemin belirli şartları göz önünde bulundurulmaksızın, tüm açıklamaları biraraya getiren bir küme olduğu söylenmektedir. Simon da, Schmoller, Hintze ve ardından Heckscher'in Merkantilizm'i çok geniş bir çerçevede tanımladığını, bu tanımın ise son derece geniş bir alanda eleştirilere izin verdiğini söylemektedir.⁶²¹ Ancak yine de Van Dillen, 17.yüzyılın büyük güçlerinin iktisat politikalarındaki ortak yönleri göstermesi açısından kavramın terk edilmemesinden yanadır.⁶²²

Ele alınması gereken soru, kavramın Erken Modern Dönem'deki bazı iktisadi düşünce ve uygulamaları açıklamak açısından yararlı olup olmadığıdır. Merkantilizm'in bu açıdan yararlı olduğu söylenebilir. Magnusson da, en azından daha fazla birbiriyle uyumlu düşünceyi/fikri içermesi dolayısıyla Merkantilizm'in verimli bir kavram olarak kullanılabileceğini vurgulamaktadır. Çünkü Merkantilizm kavramından, o dönemin siyasi uygulamaları ve politik iktisat düşüncesinin bazı bölümlerini anlatmak için yararlanılması anlamlıdır. Ayrıca merkantilist yazarlar, her zaman düşüncelerinde bir sisteme bağlı kalmamışlardır. Diğer taraftan merkantilist siyasetçiler de, her zaman kararlarında tutarlı olmamış ya da olamamışlardır.⁶²³ Bu aslında merkantilist düşüncenin pratik uygulama ve pragmatizme ne kadar açık olduğunu göstermektedir.

⁶¹⁹ Lars Magnusson, New York 2015, *a.g.k.*, s.1

⁶²⁰ Fritz Blaich, *Die Epoche des Merkantilismus*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden 1973, s.1-3

⁶²¹ Thomas Simon, Stuttgart 2014, *a.g.k.*, s.65

⁶²² Lars Magnusson, New York 2015, *a.g.k.*, s.1,2

⁶²³ *a.k.*, s.1,2

Merkantilizm’de temel ilke, serveti temsil eden değerli madenlerin, yani altın ve gümüş miktarının hangi yöntemle olursa olsun artırılmasıdır. Aynı zamanda ithalatın önlenmesi için ülke içerisinde üretimin artırılmasına yönelik olarak manüfaktürün teşviki de önemli ilkelerden biridir. Ancak söz konusu amaçlara dönük bazı politikaların, birbiriyle çeliştiği görülmektedir. Magnusson, bunun merkantilistlerin, pragmatik bir biçimde düşüncelerini terk ettikleri anlamına gelmediğini, Merkantilizm’in, teori mi yoksa pratik politika ve düzenlemeler mi olduğu sorusunun tarihsel bir tartışma konusu olduğunu belirtmektedir.⁶²⁴ Blaich ise bu soruyu, “teorik iktisat politikalarının yönünün ve bu politikalara göre hayata geçirilen pratik uygulamaların ifadesi olarak Merkantilizm, geçerli bir kavramdır” şeklinde yanıtlamaktadır.⁶²⁵

Merkantil politikaların başarılı olup olmadığı ayrı, teori düzeyine erişip erişmediği ayrı sorulardır.⁶²⁶ Schachtschabel, Merkantilizm’in iktisat teorisi olmadığını, pratik, özellikle iktisat politikası yöntem, araç ve bunlara uygun eylemler ile görüş, öneri ve kurallar toplamı olduğunu söylemektedir.⁶²⁷ Ancak Kameral Bilim’in üniversiteleşmesi konusundaki tartışmalardan hatırlanacağı gibi Dithmar ve Nielsen, Kameral Bilim’in pratik bilgilere ve uygulamalara yaslanmasının, teorisi olmadığı ya da oluşturulamayacağı anlamına gelmeyeceğini belirtmişlerdir. Ayrıca yine Nielsen, Adam Smith’in Merkantilizm’in pratik görüşler içermesine takılıp kalmadığını, merkantilistlerin para teorisinden bahsettiğini, merkantil sistemden bahsedilebileceğini, bunun sistematize edilmiş bir yapı olduğunu, ancak çok sayıda görüşü ya da açıklamayı sistematize etmeye çalışmanın akıl dışı olacağını, çünkü herkesin farklı bir noktayı merkezi konuma alabileceğini gündeme getirmektedir.⁶²⁸ Becher ise, tüm işlerin teori olmaksızın belirsiz olacağını, pratik olmadan teorinin de aynı sorunu yaşayacağını, ancak yine de teorinin, uygulamadan önce gelmesi gerektiğini belirtmektedir. Merkantil politikaları savunan bir Kameral Bilim yazarı olarak Becher⁶²⁹, teori ve pratiğin birarada yürüdüğüne inanmaktadır.⁶³⁰ Görüldüğü

⁶²⁴ a.k., s.2

⁶²⁵ Fritz Blaich, Wiesbaden 1973, a.g.k., s.9

⁶²⁶ Merkantilizme ilişkin çeşitli yazarların görüşleri ve ayrıntılı tartışması için Bkz. Fritz Blaich, Wiesbaden 1973, a.g.k., s.1-80

⁶²⁷ a.k.,s.9

⁶²⁸ Axel Nielsen, Jena 1911, a.g.k., s.8

⁶²⁹ August Oncken, *Geschichte der Nationalökonomie, Erster Teil: Die Zeit vor Adam Smith*, Verlag von C.L. Hirschfeld, Leipzig 1902, s.229

gibi dönemin yazarları açısından pratik uygulamalara yaslanması, Merkantilizm'in teorisinin olmadığı ya da oluşturulamayacağını göstermemektedir. Ancak dönemin bilim anlayışı çerçevesinde bu tartışmanın yapıldığı da göz ardı edilmemelidir.

2. Ortak İlkelerin Varlığı ya da Tanım Sorunu

Kavrama ilişkin bu tartışmalardan sonra Erken Modern Dönem içerisinde Merkantilizm'in temel özelliklerinin sıralanması, Kameralizm ile ilişkisinin ortaya konması açısından yararlı olacaktır.

Merkantilizm'e ilişkin temel eserlerde, genellikle Philip Wilhelm von Hornick'in 1684'te ilk basımı yayınlanan "Österreich über alles, wann es nur will" (*Avusturya her şeyin üstünde, sadece ne zaman isterse*) adlı eserinde sıraladığı dokuz madde, Merkantilizm'in ilkeleri olarak gösterilmektedir. Zamanındaki egemen görüş olarak servetin kaynağı altın ve gümüş miktarının artırılması, Hornick için de ana ilkedir. Ancak Hornick, özellikle Osmanlı İmparatorluğu tehdidi altındaki Avusturya'yı daha güçlü kılmanın yolunun, tarımdan geçtiğini söylemektedir. Kitabın içeriğinde de ağırlık verdiği konu, toprakların en iyi şekilde işlenmesine ilişkindir ve sıraladığı ilkelerin başında da tarıma dair görüşleri gelmektedir.⁶³¹

Hornick'in ilk önerisi, her şeyden önce yararlanılabilecek hiçbir toprağın işlenmeden bırakılmamasıdır. En küçük köşeden bile yararlanılmalıdır. Ancak öncelikli hedef, daha önce işlenen, ancak Otuz Yıl Savaşları sonrasında terk edilen toprakların yeniden tarıma açılmasıdır. Bohemya'da ıssız toprakların büyüklüğünden bahseden Hornick, binlerce köylü ailesinin buradaki terk edilmiş topraklara yerleştirilebileceğini, Bohemya'daki durum göz önüne alınırsa imparatorluğun diğer topraklarında büyük ölçüde işlenmeyen tarım arazileri olduğunun anlaşılacağından bahsetmektedir.⁶³² Eserin tarihinin 1684 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, birinci bölümde ele alınan Otuz Yıl Savaşlarının yıkıcı etkisinin giderilmesinin Hornick için de en önemli amaç olduğu görülmektedir. Çünkü ülkenin refahı ve dolayısıyla huzurunun, ancak tarım yoluyla sağlanabileceğine inanmaktadır. Sadece

⁶³⁰ Fritz Blaich, Wiesbaden 1973, a.g.k., s.9,10

⁶³¹ Philip Wilhelm von Hornick, *Österreich über alles, wann es nur will, das ist: wohlmeinender Fürschlag, wie mittelst einer wolbestellten Lands-Oeconomie, die Kayserl. Erbland in kurzem über alle andere Staat Von Europa zu erheben, und mehr als einiger derselben Von denen andern independent zu machen*, Franckfurt und Leipzig 1753, s.62,63

⁶³² a.k., s.63

terk edilen toprakların yeniden işlenmesi değil, aynı zamanda yeni tarım arazilerinin kazanılması gerekmektedir. Ayrıca denenmemiş plantaj türü kalmamalıdır. Bu ilk ilke Hornick, günümüzdeki anlamıyla sadece tarım değil, ipek üreticiliğinden hayvancılığa kadar geniş bir yelpazede önerilerde bulunmaktadır.⁶³³

Hornick'in ikinci ilkesi ise, hammaddelerin ülke içerisinde işlenmesi ve manüfaktüre dönüştürülmesidir. Ülkeden bakır, kalay, yün, ipek, bez vb. yurt dışına gönderilmekte ve yurt dışından bunlar, işlenmiş olarak kumaş, şapka gibi çok sayıda farklı ürün şeklinde dönmektedir. Hornick, bu durumda hammadde satışından elde edilen altının kısa süre sonra, üç, beş hatta zaman zaman yüz katının dışarı gönderildiğini, aslında tüm bu işlenmiş ürünlerin hem de daha iyi biçimde ülke içinde üretilbileceğini vurgulamaktadır.⁶³⁴

Üçüncü ilke, nüfusun artırılmasını içermektedir. Savaşları ve Reformasyonu, ülkenin ıssızlaşmasının sebebi olarak gösteren Hornick, nüfusun artırılmasının en önemli devlet işi olduğunu, ancak üst düzey görevlilerin konu hakkında pek kafa yormadıklarını ileri sürmektedir.⁶³⁵ Dördüncü ilke, kazanılan altın ve gümüşün ülke içerisinde kalmasının sağlanmasıdır. Bunun bir yolu, ithal edilen ürünlerin ülke içerisinde üretilmesi, diğer bir ifadeyle ithal ikameci uygulamalar iken, diğeri Hornick'in deyimiyile paçavraların, özentî ürünlerin ithalinin önlenmesidir. Lüks ürünlerin ithali, elde edilen altın ve gümüşün birkaç katıyla ülke dışına çıkmasına yol açmaktadır. Beşinci ilke, aslında dördüncü ilkenin yerine getirilmesinde ön görülen yöntemleri kapsamaktadır. Almanların, Fransız yaşam tarzı, dolayısıyla Fransız mallarına olan düşkünlüğünü eleştiren Hornick, bunun "gerçek veba" olduğundan bahsetmektedir. Bu ilke açıklanırken, sadece Fransız gıdaları değil, giyim vb. ithal ürünlerin de sanki ülke içerisinde üretilenlerden daha iyi olduğuna dair inancı da eleştirmektedir.⁶³⁶

Altıncı ilke, hâlâ yurt dışından ithali gereken ürünlerin, gereksiz ya da fazla olan mallar karşılığında satın alınmasıdır. Dolayısıyla bu ilke, dış ticaret için manüfaktürün teşviki ve ülkede ihtiyaç duyulandan fazla üretim yapılması fikrini içermektedir. Yedinci ilke, ithal edilecek bu ürünlerin hammadde olmasının tercih

⁶³³ a.k., s.61-69

⁶³⁴ a.k., s.69-72

⁶³⁵ a.k., s.73

⁶³⁶ a.k., s.69-78

edilmesi, bunların işlenerek, manüfaktür ücretinin ülke içerisinde kalmasının sağlanmasıdır. Sekizinci ilke de açıklandığı gibi altıncıyla ilişkilidir. İthal edilecek ürünlerin, gereksiz ya da fazla mal karşılığında ithal edilmesi gerekmektedir. Öyleyse bu tür malların üretilmesi teşvik edilmelidir. Bu şekilde ülke içerisinde fazla olan ürünler ihraç edilerek, altın ve gümüş kazanılacaktır.⁶³⁷ Dokuzuncu ve son ilke ise, ithalatın mümkün olduğunca engellenmesidir. Bu şekilde aynı zamanda manüfaktür teşvik edilecek ve korunacaktır.⁶³⁸

3. Merkantilizm: Devletin Kuruluşu ya da Mutlakiyet

Buraya kadar yapılan açıklamalarda Merkantilizm, sadece iktisadi bağlamında ele alınmıştır. Bu noktada kısaca süreç içerisinde Merkantilizm'in nasıl kavrandığının açıklanması, incelemenin tek yönlü kalmaması açısından yararlı olacaktır.

Smith ile 19.yüzyılda J.R.McCulloch ve Richard Jones gibi klasik politik iktisatçılar için Merkantilizm'in manifestosu, para ve sermayeye ilişkin akıl karışıklığı ve dış ticaret fazlası teorisidir. Merkantilizm karşıtı bu yazarlara göre söz konusu iki nokta, Merkantilizm'e bütünlüğünü kazandırmaktadır. Öte yandan bu görüş, 1930'larda Jacob Viner ile tekrar gündeme gelmiştir.⁶³⁹ Ancak iktisat teorisi merkezli bu yaklaşım, özellikle Prusya'da Schmoller ve İngiltere'de Cunningham'ın çalışmalarıyla değişmiştir. Öyle ki Smith'in, iktisat politikası aracı olarak merkantil düşünceyi gerileten etkisinden yaklaşık bir yüzyıl sonra, Schmoller ve Cunningham'ın yaklaşımının etkisiyle Merkantilizm, eskisi kadar olmasa da, imajını bir ölçüde düzeltmiştir. Bu değişimin başlıca nedeni, Schmoller ve Cunningham'ın Merkantilizm'de öncelikle iktisadi değil, siyasi güç ve hedefler görmeleridir.⁶⁴⁰ Schmoller, 1884'te yayınlanan "Merkantilsystem in seiner historischen Bedeutung" (*Tarihsel Anlamıyla Merkantil Sistem*) başlıklı geniş makalesinde Brandenburg-Prusya tarihine atıfla Merkantilizm'i incelemektedir.⁶⁴¹ Bu makalesinde Schmoller;

"Merkantilizm, özünün en derininde devlet kuruluşundan (*Staatsbildung*) başka bir şey değildir-ancak sadece devlet kurma değil, aynı zamanda devlet ve ekonomi politik kurmaktır,

⁶³⁷ a.k., s.78-82

⁶³⁸ a.k., s.81,82

⁶³⁹ Lars Magnusson, New York 2015, a.g.k., s.1,2

⁶⁴⁰ Fritz Blaich, Wiesbaden 1973, a.g.k., s.4

⁶⁴¹ Gustav Schmoller, *Das Merkantilsystem in seiner historischen Bedeutung. Städtische, territoriale und staatliche Wirtschaftspolitik*, Wegbreiter Deutscher Volkswirtschaftslehre Heft 2, Vittorio Klostermann Verlag, Frankfurt am Main 1944, s.36

modern anlamda devlet kurma, bir yandan da devletleşmiş toplumu, ekonomi politik toplumu yapmak ve ona daha yüksek bir anlam vermektir.”

Schmoller’e göre, bu sistemin özünde sadece gümrük vergileri ve gümrük sınırları yatmamaktadır. Merkantil sistem bundan daha fazlasıdır. Başka deyişle toplumun ve toplumun organizasyonunun yanısıra, devletin kökten dönüştürülmesidir. Ayrıca devletin yerel ve kırsal iktisat politikalarının yerine, devletsel ve ulusal politikaların ikame edilmesidir.⁶⁴²

Ülkeyi güçlü kılmaya dönük bu yaklaşım, Merkantilizm’in çıkış noktasının farklı bir yerde aranmasında görülebilir. Schmoller gibi Cunnigham da, 1882’de ilk kez yayınlanan eseri, “The Growth of English Industry and Commerce” (*İngiliz Endüstrisi ve Ticaretinin Büyümesi*)’nde Merkantilizm’i, siyasi iktidar sistemi olarak ele almıştır. Cunnigham’a göre, 16.yüzyıl, 17.yüzyıl ve büyük ölçüde 18.yüzyıldaki İngiliz siyasetçiler, ticaret ve endüstriyi, İngiltere’yi diğer ülkeler karşısında daha güçlü kılmaya yönelik olarak düzenleme konusunda hemfikirdirler. Dolayısıyla tüm kişisel çıkar ve tercihler, ulusu güçlü kılma gibi yurtsever bir görevin arkasında kalmak zorundadır.⁶⁴³ Schmoller ve Cunnigham’ın bu yaklaşımları doğal olarak dönemin siyasi gerçekliği olarak mutlakçılık ile merkantil düşüncüyü birbirine bağlamıştır.

Schmoller’in öğrencisi Hugo Rachel, yaklaşımına karşı olduğu Schmoller’in Merkantilizm görüşünün temel noktasının iktisadi bütünlük değil, iktisadi güç olduğunu belirtmektedir. Heckscher de, Merkantilizm’in iktisadi birliği/bütünlüğü sağlayamadığını, kısmen anarşik, kısmen bir üst otoriteye bağlı olmayan, kişisel çıkarlarını koruyan yerel lordlar ve kontrol ettikleri bölgeler nedeniyle Merkantilizm’in feodal yapıda, bütünlüğü sağlama işlevini yerine getiremediğini ileri sürmektedir.⁶⁴⁴

Merkantilizm’in temel ilkelerinden biri sayılan ticaret, feodalizmde ucuz yerden alıp, yolculuktaki riskleri üstlenen tüccar tarafından, daha pahalı fiyatlandırılan yerde satmaya dayanmaktadır. O halde soru, Merkantilizm’de ticaretin hem ülke içinde bölgesel hem de ülkeler arasındaki farklılıklara bağımlı olup olmadığıdır. Özellikle

⁶⁴² a.k., s.35

⁶⁴³ Fritz Blaich Wiesbaden 1973, a.g.k., s.4 (Cunningham’dan aktaran)

⁶⁴⁴ Eli F. Heckscher, “Revision in Economic History: V.Mercantilism”, *The Economic History Review*, Vol.7, No.1, December 1936, s.45,46

lkeler arasındaki farklar önemlidir. Öyleyse fiyatların, ülke içinde bölgesel ya da ülkeler düzeyinde birbirine yaklaşması tüccar açısından olumlu bir gelişme olmayacaktır. Bu durumda Merkantilizm’in en önemli bileşenlerinden olan ticaretin, iktisadi birliği sağlamak bir yana, bu parçalı yapıdan yarar sağladığı açıktır. Dolayısıyla Merkantilizm’in, kapitalist üretim tarzına özgü ulus devlete ilişkin bir bütünleşmeyi ve buna ek olarak tek bir piyasayı beraberinde getirdiği söylenemez. Ticaretin feodalitede durumunu ve özellikle ticaret odaklı Merkantilizm ile mutlakiyetin kuruluşu arasında içsel bir bağın kuruluşundaki zorluğu, Dobb’un şu açıklaması ortaya koymaktadır.⁶⁴⁵

“Feodalizm, doğrudan iş hizmetleri olarak, ilk önce tam da İngiltere’nin geri kalmış batısında ve kuzeyinde ortadan kalkmış, oysa kent pazarları ve ticaret yollarıyla daha gelişmiş durumda olan güney-doğuda, bunlar, varlıklarını sürdürmek bakımından çok daha fazla direnç göstermiştir. Gene bunun gibi... Doğu Avrupa’da serfliğin 15. ve 16.yüzyıllardaki yoğunlaşması ile ticaretin gelişmesi birbirine bağlı olmuştur ve karşılıklı ilişki pazarlara yakınlık ile feodal çözümlleme arasında değil... fakat pazarlara yakınlık ile serfliğin güçlenmesi arasında bulunmuştur.”

Bu noktada açığa kavuşturulması gereken öncelikli soru, “devlet kurma” (*Staatsbildung*) ile neyin kastedildiğidir. Hatırlanacağı zere Schmoller, *toplumun ve toplumun organizasyonunun yanısıra devletin kökten dönüştürülmesi, ayrıca devletin yerel ve kırsal iktisat politikaları yerine devletsel ve ulusal politikaların ikame edilmesi* olarak “devlet kurma”yı açıklamaktadır.⁶⁴⁶ Schmoller, feodal zümrelerin etkisini yitirdiği, feodal toplumsal ve iktisadi ilişkilerin arkaik ve gerici yapılar olarak görülerek aşağılandığı bir dönemde yazmaktadır. Ancak hatırlanacağı üzere klasik feodalite, ağırlıklı olarak 15.yüzyıldan sonra çözülmeye başlamıştır. Bu, feodal ilişkilerin tümüyle ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla artık klasik feodal sistemden değil, dönüşmekte olan bir feodaliteden bahsedilmektedir. Bu erevede Schmoller’in, feodal yapıların dönüştürülmesi bağlamında devletin ve toplumsal yaşamın her alanının tek bir merkezden ve merkezi bir idari örgütlenme tarafından yönetilmesini kastettiği düşünülmektedir. O halde eğer “devlet kurma” ile merkezi olarak örgütlenmiş, yine merkezi düzeyde yönetilen, belirli bir hiyerarşiye

⁶⁴⁵ H. Kohachiro Takahashi, “Tartışmaya Bir Katkı”, *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş Süreci*, Paul M.Sweezy, Maurice Dobb, H.K.Takahashi vd. (Yay.), etin Yetkin (ev.), May Yayınları, İstanbul ?, s.89 (Dobb’tan aktaran)

⁶⁴⁶ Gustav Schmoller, Frankfurt am Main 1944, *a.g.k.*, s.36

dayanan ve iktidarın otoritesini kullanan yönetsel yapıların süreç içerisinde kurulması ise Merkantilizm ile idari örgütlenme arasındaki ilişkiyi gösteren kanıtlar açıktır. Simon'un değindiği gibi ve ilk bölümde açıklandığı üzere, Prusya'da kameralist idari örgütlenme ve iktisadi düzen arasındaki bu yönlü ilişki bilinmektedir.⁶⁴⁷ Konuya, bu tür yönetsel açıdan bir merkezileşme olarak yaklaşırsa, Schmoller ve Cunningham'ın otoritenin merkezi düzeyde, "tek noktada toplanması" olarak mutlakçılık ile Merkantilizm'i ilişkilendirmesi de daha anlaşılır olmaktadır. Yoksa ulus devletin kuruluşuyla Merkantilizm'in bağının kurulması anlamlı gözükmemektedir.

Gerçekten merkantil politikaların uygulanabilmesi, devletin kesin bir biçimde iktisadi faaliyetlere müdahale etmesini gerektirmektedir. İthalatın kısıtlanması ya da yasaklanması, altın-gümüş gibi değerli maden ve para hareketlerinin düzenlenmesi, birikimi sağlamak üzere fiyatların belirlenmesi için devletin, geniş biçimde örgütlenmiş merkezi idari yapılara ihtiyacı bulunmaktadır. Aksi takdirde merkantilist politikaların uygulanabilmesi olanaklı olmayacaktır. Örneğin, merkantilist yazarlardan Becher, tüm ticareti kontrol edecek bir "Kaufhaus" (*Ticaret Birimi*) ve para trafiğini düzenleyecek "Landbank" (*Ülke Bankası*) kurulmasının zorunlu olduğunu söylemektedir. Aynı şekilde tarımın büyük topraklarda yapılması, tarımın ve zanaatların tek merkezden devlet eliyle kontrol edilmesini, fiyatların yine devlet tarafından belirlenmesi için ürünlerin belirli merkezlerde toplanması ve satılmasını önermektedir.⁶⁴⁸

4. Merkantilizm ve Kameralizm : İlişkinin Nedeni ve Kökeni

Bu aşamada, Merkantilizm ile Kameralizm arasında bu tür bağlantının neden kurulduğu sorusunun kısaca yanıtlanmasında fayda görülmektedir. ABD'deki akademik çevrelere Kameral Bilim'i ve tarihini tanıtan 1909 tarihli kitabında Small, Kameralizm'in sadece iktisadi içeriği bağlamında tanındığı ya da ele alındığından bahsetmektedir. Bu durum, Alman yazarların "politik iktisat" (*Nationalökonomie*)'ye yükledikleri anlam ile Anglo-Sakson araştırmacıların kavram ve bilim olarak iktisat tanımları arasındaki temel bir farktan kaynaklanmaktadır. Small, Kameralist ve

⁶⁴⁷ Thomas Simon, Stuttgart 2014, *a.g.k.*, s.84,85

⁶⁴⁸ August Oncken, Leipzig 1902, *a.g.k.*, s.229

Hukukçu Georg Obrecht'in (1547-1612) Yunanca *oikonomia*'dan genel olarak "iyi yönetimi" anladığını, Alman yazarların da 19.yüzyılda İngilizce'deki "economics" kavramını karşılayacak bir fikir ve hatta bir kelimeye sahip olmadığını belirtmektedir. Oikonomia'nın bu erken dönem içeriği, daha sonra "Devlet Bütçesi İdaresi" (*Staatshaushaltung*) terimiyle ifade edilen kavramın esaslarını kapsamaktadır.⁶⁴⁹ "Oikonomia" ile "economics" arasındaki fark, Anglo-Sakson yazarlarca anlaşılamamıştır. Dolayısıyla Anglo-Sakson yazarların, bu yaklaşım hatalarının, Kameralizm ile karşılaştıkları yerde Merkantilizm'i görmelerine yol açtığı söylenebilir. Merkantilizm ve Kameralizm konusundaki çalışmalarıyla tanınan günümüz akademisyenlerinden Thomas Simon da, Merkantilizm'in kavram olarak ele alınış ve tanımlanış biçiminin Kameral Bilim ile içsel bağının kurulmasına yol açtığını belirtmektedir.⁶⁵⁰ Simon'un bu yaklaşımı, Small'un "Kameral Bilim'in sadece iktisadi içeriğiyle ele alınması" eleştirisiyle örtüşmektedir. Blaich'in de aynı görüşte olduğu söylenebilir. Merkantilizm'in farklı ülkelerde ele alınışı ya da uygulanışını açıklarken, Kameralizm'in, Merkantilizm'in kapsadığından çok daha büyük bir bilimsel alanı ifade ettiğini, Kameralizm'in, merkantil iktisat politikalarının tümünü içerdiğini, ancak bundan daha fazlası olduğunu belirtmektedir.⁶⁵¹

18.yüzyılın ikinci yarısında Yunanca *oikonomia*, sadece tarımsal yönetimi belirtmektedir. Bu ara dönemde, yani 18.yüzyılın ikinci yarısına kadar ki süreçte, kavramın anlamı belirsizdir. Bu noktada Small, daha çok Obrecht'in temsil ettiği "yönetim teorisindeki" henüz tam gelişmemiş ilkelerin ve erken dönem anlamıyla "ekonomi" kavramının İngilizceye tercüme edilip Anglo-Sakson çevrelerce kullanıldığını belirtmektedir. Bu şekilde İngilizce alanyazına geçen "ekonomi" kavramını kullanmaları nedeniyle özellikle Anglo-Sakson çevrelerin, Alman teorilerini masum, ama ağır şekilde yanlış değerlendirdiklerini söylemektedir.⁶⁵² Tüm bu açıklamalar sorunun ana kaynağının, farklı dönemlere ait, daha doğrusu farklı toplumsal gerçeklikleri taşıyan kavramlarla düşünülmesi ve karşılaştırma yapılması olduğunu ortaya koymaktadır. Özetlemek gerekirse Small'a göre, iktisat

⁶⁴⁹ Albion W. Small, Chicago 1909, *a.g.k.*, s.19,49

⁶⁵⁰ Thomas Simon, Stuttgart 2014, *a.g.k.*, s.65

⁶⁵¹ Fritz Blaich, Wiesbaden 1973, *a.g.k.*, s.17

⁶⁵² Albion W. Small, Chicago 1909, *a.g.k.*, s.50

tarihçilerinin Kameral Bilim’e yaklaşımları anakroniktir ve Kameralistler, devletin günlük idari işlerine kendileri adanmış kişiler olmalarına rağmen iktisat kuramcıları değillerdir. Çok fazla eser vermiş ve birçok konu hakkında yazmışlardır. Dolayısıyla Small, Kameralistlerin yazdıklarının, günümüzde *economics* olarak adlandırılan alanı kapsamadığını vurgulamaktadır.⁶⁵³

Otuz Yıl Savaşları sonrasında prensliklerin, idari yapıdan, maliye birimlerine, ticaretten, tarıma ve el zanaatlarına kadar her alanı yeniden işler hale getirmeye çalıştıkları bilinmektedir. Bu yeniden inşa sürecinde prenslerin en önemli yardımcıları, eğitilmiş saray görevlileridir. Bu saray görevlileri de, Kameral Bilim’in üniversiteleşmesi öncesinde, daha çok saray işlerinde çalışarak öğrenenler, ardından üniversitelerde Kameral Bilim eğitimi alan kişilerden seçilmiştir. Bu görevliler, sorumluluklarını sadece maliye ya da iktisat politikalarıyla sınırlı olarak tanımlamamış, aksine siyasi, hukukî ve toplumsal her alanın düzenlenmesini görev kabul etmişlerdir. Başka deyişle, bu görevliler için mali alan, devletin birçok görevinden sadece biridir. Dolayısıyla Blaich’e göre Kameralizm, Merkantilizm’in Alman versiyonu olarak tanımlanamaz. Merkantilizm, Kameralizm’in sadece mali ve iktisadi öğretilere ilişkin bölümünü oluşturmaktadır.⁶⁵⁴ Önceki bölümlerden hatırlanacağı üzere Kameral Bilim, güvenlik, eğitim gibi polizey düzenlemelerden, ormancılık, arıcılık, madencilik, fief hukuku, vergilendirme gibi toplumsal yaşamın her anını kapsadığı düşünülen konuları nesnesi yapmıştır. Dolayısıyla Kameral Bilim’in, Merkantilizm’den daha geniş bir alanı kapsadığı tespitin doğru olduğu düşünülmektedir. Ancak Merkantilizm’i, Kameralizm’in mali ve iktisadi öğretileri olarak ifade etmek de doğru değildir. İki kavram arasındaki farkların açıklanacağı bir sonraki bölümde gösterileceği üzere Kameral Bilim, ticaret merkezli tanımlanacak Merkantilizm’den aslında önemli ölçüde ayrılmaktadır.

Özetlemek gerekirse, Kameralizm’e ilişkin Merkantilizm’in Alman versiyonu olduğu düşüncesi⁶⁵⁵, Kameralizm’in dar anlamıyla ele alınması, geniş bir alanda eleştiri getirilmesine yol açacak şekilde Merkantilizm’in son derece kapsamlı tanımı ve kavramların anakronik kullanımından kaynaklanmaktadır.

⁶⁵³ Andre Wakefield, New York 2014, a.g.k., s.135

⁶⁵⁴ Fritz Blaich, Wiesbaden 1973, a.g.k., s.17,18

⁶⁵⁵ a.k., s.16,17

5. Merkantilizm ve Sömürgecilik

Ülkeyi güçlü kılmaya dönük iktisadi yöntem ve araçlar öneren Merkantilizm, dünyada servetin sabit kaldığı, bu sebeple kaynakların artmadığı, sadece yeniden dağıtıldığı düşüncesini içermektedir. Öyleyse bir taraf kaybetmeden, diğeri kazanamayacaktır.⁶⁵⁶ Bir ülkenin yararı, diğeri ülkenin zararı olacaktır. Dolayısıyla bir tarafın kazanabilmesi için denklemin farklı kurulması gerekmektedir. O halde Merkantilizm, ülke ile sömürgeleri arasındaki ticaretten ayrı düşünülemez. Çünkü Merkantilizm, ticaret çerçevesinde tanımlanacak ve kazanan tek taraf olacaksa, burada ticaret, ana ülke ve sömürgeleri arasındaki gibi bir ticaret olmalıdır. Merkantil politikalar uygulayan ülkeler, ithalatı kısıtlamakta, hatta yasaklamakta, ihracatı teşvik etmektedir. Bunun sonucu ise ticaret savaşlarıdır.⁶⁵⁷ O halde ana ülke, kesintisiz olarak hammadde ithal edip, mamül ürün satabileceği ticari ortaklara yani “sömürgelere” ihtiyaç duymaktadır. Çünkü askeri ve siyasi olarak diz çöktürülmemiş, başka deyişle sömürgeleştirilmemiş hiçbir ülke, sadece hammadde satıp, mamül ürün almayacaktır. Merkantilist düşüncede, henüz Ricardo’nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayanan bir ticaret anlayışı da yoktur. Dolayısıyla dış ticaret fazlası elde etmek, hammadde ihraç edecek, karşılığında mamül ürün satın alacak bir ticaret ortağıyla mümkündür. Bu ortak ise sömürge haline getirilmiş olmalıdır. Çünkü bunun aksine bir ticari ilişki, ülkeler arası ticaret savaşlarına yol açacaktır. Hatta merkantilist görüşlerin, bu tür savaşları haklı kıldığı ileri sürülmektedir.⁶⁵⁸ Öyleyse Merkantilizm, ticaret, özellikle fazla elde etmeye dönük dış ticaret merkezli tanımlanacaksa, ki Hornick’in saydığı temel ilkelere göre, ticaret bağlamı dışında ele alınamaz, o halde sömürgeleşme irdelenmeden de Merkantilizm anlaşılamaz.

Prusya açısından durum oldukça farklıdır. Daha önce belirtildiği üzere Prusya Kralı, sömürge edinmek için ne yeterli siyasi ne de askeri ve mali güce sahiptir. Bu nedenle girişimleri başarısızlığa uğrayan Prusya için Merkantilizm değil, ülke içerisine odaklanmış Kameralizm’den bahsedilebilir. Bu durumda Prusya için Merkantilizm’in aksine, ülke içine başka deyişle tarım, zanaat, manüfaktür gibi

⁶⁵⁶ Thomas Simon, Stuttgart 2014, *a.g.k.*, s.68 (Alfred Bürgin’den aktaran)

⁶⁵⁷ Fritz Blaich, Wiesbaden 1973, *a.g.k.*, s.242

⁶⁵⁸ Willi A. Boelcke, “Wirtschaftskriege”, *Handwörterbuch der Wirtschaftswissenschaft*, Band 9, Gustav Fischer Verlag vd., Stuttgart-New York 1982, s.121

faaliyetlerin üretici gücüne ağırlık vermenin sebebi de daha anlaşılır olmaktadır. Aynı zamanda dar anlamıyla Kameral Bilim’de, merkantil uygulamalarla örtüşen iktisat politikaları önerilerine rastlanmaktadır. Ancak bunların sömürgelerle ticaret çerçevesinde olmadığı unutulmamalıdır. Kameralistler açısından burada hedef, ülkenin maddi açıdan güçlü kılınması, iktidarın egemenliğini sürdürmesini sağlayacak ve ülkeyi savunacak ordunun kurulması, genelin esenliğinin ve dolayısıyla devletin amacına ulaşılmasının sağlanmasıdır. Kameral Bilim ne başlangıç ne de ilerleyen aşamalarında sömürge-ana ülke ticareti bağlamında ihtiyaç duyulan bilgiyi üretmiştir. Tüm bunlardan hareketle Prusya için Merkantilizm’den değil, kendine özgü, daha doğru deyişle Prusya ve Alman prensliklerine özgü, Kameralizm’den söz etmek daha doğru olacaktır.

6. Merkantilizm, Kameralizm ve Fizyokrasi Arasındaki Sınırlar

Magnusson ve Simon, Merkantilizm’i öncelikle “ticarete ilişkin söylem/tartışma” olarak görmektedirler. Bu tartışmanın çıkış noktası ise, bir ülke nasıl zengin ve böylece güçlü kılınabilir. Dönem açısından geçerli yaklaşım İtalya’dan diğer Avrupa ülkelerine yayılan “Ratio-Status” ya da “Staatsräson” (*Devlet Akli*) düşüncesidir. Bu düşünceye göre, bir ülkenin zenginliği ve iktisadi refahı ile askeri gücü arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla soru, dönemin iktisadi düşünceleri çerçevesinde, istenen askeri gücün yaratılması için gerekli birikimin hangi yöntem ve politikalarla yapılabileceği olmalıdır.⁶⁵⁹ Bu yöntem ve politikalar ise ülkelerin içerisinde bulundukları şartlarla sınırlıdır, dolayısıyla ülkeler arasında farklar olacaktır.

Magnusson, bu açıdan İngiltere’nin dış ticaret merkezli bir alanyazın yaratırken, Fransa’da tartışmanın *kendine yeterli olma* ve *tedarik politikası* üzerinden yapıldığını ileri sürmektedir. Başka deyişle, İngiltere’de soru dış ticaret nasıl artırılabilir iken, Fransa’da, devlet tarafından özellikle lüks tüketim malları üretimi ve manüfaktürün teşvik edilmesi ile kendine yeterli olma üzerinden tartışma yürütülmektedir. Çünkü Fransa’nın dış ticaretinde lüks ürünlerin ihracı, en önemli gelir getirici kalemi oluşturmaktadır.⁶⁶⁰ Hatırlanacağı gibi Hornick de, Alman prensliklerindeki, lüks

⁶⁵⁹ Thomas Simon, Stuttgart 2014, *a.g.k.*, s.69

⁶⁶⁰ *a.k.*, s.69 (Lars Magnusson’dan aktaran)

ürünler başta olmak üzere “gerçek veba” şeklinde tanımladığı “Fransız mallarına düşkünlüğü” ağır şekilde eleştirmiştir. Ancak Magnusson’un iddia ettiği bu ayrımın pek de geçerli olmadığı söylenebilir. Çünkü 17.yüzyılda Fransız kültürü ve yaşam tarzı, Avrupa’daki soylular ve zenginler için benimsenmesi gereken bir prestij konusudur. Dolayısıyla Fransa’da devlet, mevcut avantajı kullanmak ya da sürdürmek ve dış ticaret fazlası elde etmek için bu ürünlerin üretimine odaklanmayı seçmiştir. Hatta bu avantajın yitirilmemesi ve daha ucuz ürünlerle dış ticaret pazarlarının kaybedilmemesi için devlet tarafından kalite kontrolü kurumsallaştırılmıştır. Görüldüğü gibi Fransa’da da aslında amaç, dış ticaret fazlası elde etmeye dönük rekabet edebilir ihraç malların üretimidir. Kısaca Fransa’daki uygulamaların ve politikaların merkezinde yine dış ticaret vardır.⁶⁶¹

Alman Dilinin konuşulduğu coğrafyada, 17.yüzyılda Kameral Bilim’in temellerinin atılmasında önemli yer tuttıkları kabul edilen Wilhelm von Schröder, Joachim Becher ve Philip Wilhelm von Hornick’in eserleri incelendiğinde ve 18.yüzyılın başlangıcında üretilen Kameral Bilim yazınıyla karşılaştırıldığında temel farklar hemen göze çarpmaktadır. Öncelikle bu yazarlar, kendilerinden sonrakilerden farklı olarak eserlerinde, toplumsal yaşamın hemen her alanına dair düşüncelere yer vermemişlerdir. Ağırlık verdikleri konu, daha çok iktisadi faaliyetlerdir ve Magnusson’un ticaret merkezli dar tanımı çerçevesinde İngiltere’yi örnek almışlardır.⁶⁶² Sommer, söz konusu yazarlardan sonra Kameral Bilim yazınında ticaretin değil, üretimin merkeze alındığını ve Schröder’in “ticaret olmaksızın üretimin hiçbir anlamı yoktur” yaklaşımına Kameral Bilim’e dair eserlerde rastlanmadığını belirtmektedir.⁶⁶³ İngiltere’nin söz konusu dönemde yaşadığı iktisadi büyüme ve Otuz Yıl Savaşlarının yarattığı yıkım ardından Alman Dilinin konuşulduğu ülkelerde yeniden inşa süreci birlikte düşünüldüğünde, İngiliz örneğinin alınması doğaldır. Dolayısıyla İngiltere’deki iktisadi fikir ve uygulamalar, bu yazarlarca Alman prensliklerine önerilmiştir.⁶⁶⁴

Özellikle Schröder ve Becher, para ve değerli madenin ülke içerisinde dış ticaret fazlası yoluyla biriktirilmesi, bunun da ülke içerisinde tüketilmeyen ürünlerin

⁶⁶¹ a.k., s.70

⁶⁶² a.k., s.68-71

⁶⁶³ a.k., s.73,74 (Louise Sommer’dan aktaran)

⁶⁶⁴ a.k., s.68-71

ihracıyla mümkün olduğunu belirterek, dış ticaret odaklı bir büyüme stratejisi ön görmektedirler. Üretim ise, yan bir uğraştır ve sadece ihraç ürünü sağladığı ölçüde gereklidir. Bu sebeple zanaatkârlar ve köylüler, yaşamlarını tüccar sayesinde sürdürmektedirler. Ticarete konu olmayan üretim, verimli değildir.⁶⁶⁵

Hornick'in dokuz ilkesinde, manüfaktür ve tarımsal üretimin artırılmasına özel önem verilmektedir. Ancak yine bu üretim, dış ticarete konu olmalı ve fazla elde edilmesini sağlamalıdır. Manüfaktürün teşviki ise ülke içerisinde üretilebilecek ürünlerin ithalatının yasaklanmasıyla mümkündür. Görüldüğü gibi tüm bu yazarlarda, üretim ikinci plandadır ve ülkenin güçlü kılınmasına dönük stratejilerinin merkezinde, "ticaret" yatmaktadır.⁶⁶⁶ Sabit bir zenginliğin yeniden dağıtımına ve bir tarafın kazanmasının ancak diğer tarafın kaybetmesine bağlı olduğu bu görüşler, 18.yüzyılda değişmiş ve ulusal zenginliğin çoğaltılabileceği düşüncesi egemen olmaya başlamıştır. Burkhardt bu değişimin, ticari terminolojinin, iktisadi kaynaklara dayanan bir başka terminolojiye zamanla yerini bırakmasından anlaşılabileceğini belirtmektedir. "İktisat" ve "iktisadi", moda kelimelerdir. Başka deyişle, sabit zenginliğin dağıtımını fikrine dayanan iktisat politikalarının yerini, zenginliği artıran üretim düşüncesi almıştır.⁶⁶⁷ 17.yüzyılda Hornick, Schröder ve Becher gibi bazı yazarlar dışında, önceki bölümlerde ayrıntılarıyla da değinildiği gibi Kameral Bilim'de, ticaret merkezli bir iktisadi anlayıştan bahsedilemez. Kameral Bilim de ticaret, ancak ikincil derecede bir öneme sahiptir. Dolayısıyla Kameralizm ve Merkantilizm arasında iktisadi faaliyetlere ilişkin temel bir yaklaşım farkı bulunmaktadır.

Merkantilizm kavramının, ticaret odaklı iktisadi yaklaşımlar bütünü olarak devletin, iktisadi faaliyetleri düzenlemesini, ama özellikle dış ticaretle ilişkisi bağlamında müdahalesini içerdiği söylenmişti. Ancak önceki bölümlerde irdelendiği gibi Kameralizm'in iktisadi faaliyetlere yaklaşımı, çok daha geniş kapsamlıdır ve dış ticareti merkezine almamaktadır. Kameralizm, iktisadi faaliyetlerle sınırlı alanlarda değil, Merkantilizm'in çok ötesinde "bütüncül bir düzen" ön görmektedir.⁶⁶⁸ Birkaç kez çeşitli biçimlerde belirtildiği üzere Kameral Bilim, güvenlik, eğitim gibi polizey

⁶⁶⁵ Thomas Simon, Frankfurt am Main 2004, *a.g.k.*, s.406, 407 (Schröder'den aktaran)

⁶⁶⁶ *a.k.*, s.461

⁶⁶⁷ *a.k.*, s.461

⁶⁶⁸ *a.k.*, s.462

düzenlemelerden, ormancılık, arıcılık, madencilik, fief hukuku, vergilendirme gibi toplumsal yaşamın her anını kapsadığı düşünülen konuları nesnesi yapmaktadır. Bu da Merkantilizm'in zengin ve güçlü devlete ulaşmaya dair iktisadi yaklaşımlarının çok daha ötesinde bir bilgi üretimini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla bu iktisadi yaklaşımların kapsadığı alan, Merkantilizm ve Kameralizm arasındaki önemli farklardan biri olarak durmaktadır.⁶⁶⁹

“Kameralistik, üniversitelerde sadece eski *oeconomie*'nin yerini doldurmuştur. İktisadı, siyasi açılardan ele alan Kameralistik aynı zamanda Merkantilizm çağında *status economicus*'un politikleşmesini de karşılamaktadır. Yeni akademik disiplinin adı “*Oeconomische, Policey – und Cameralwissenschaft*”, bize Kameralistik'in ana amacının iktisat teorisi olmadığını söyler, çünkü madencilik, tarım ve ormancılık gibi eski *oeconomie* biliminin kümelerini taşıyan yeni *oeconomie* biliminin yanında, saf iki siyasi dal daha bulunmaktadır: Polizey Bilim ve dar anlamıyla Kameral Bilim.”

Görüldüğü gibi Maier de, Kameral Bilim'in, Merkantilizm'den çok daha geniş bir alanı kapsadığına işaret etmektedir. Üniversiteleşme öncesi ve sonrası alanyazın incelendiğinde görüleceği üzere Kameral Bilim, feodal toplumsal gerçekliğin “yönetim bilgisi”ni oluşturmaya amaçlamaktadır. Merkantilizm ise devletin tek dolayımlayıcı olduğu bir dönemde yönetim bilgisi üretmemekte, dış ticaret odaklı pratik iktisadi uygulamalar bilgisi olarak ortada durmaktadır. Aynı zamanda unutulmamalıdır ki, bu merkantilist ilkeler vazgeçilmez değildir ve biri, bir öncekiyle çelişebilmektedir.

Dikkat çekici bir diğer fark ise, Nielsen'in bir fark olarak görmemekle birlikte değindiği bir konudur. Kameral Bilim ve Merkantilizm'in pratik bilgi ve uygulamalara dayandığı belirtilmişti. Ancak teorik bir temel oluşturma aşamasında ciddi bir diğer fark görülmektedir. Kameral Bilim, ampirik bilgileri sistemleştirmeye çabalayıp ve kendisini “bilim” olarak sınıflandırmaya çalışırken, Merkantilizm'in sistem kurma ve bilimsel bir yaklaşım oluşturma eğilimi yoktur. Merkantilizm, ampirik olarak biriktirdiği bilgileri, ülkenin zenginleşmesi, başka deyişle devlet ve hükümdarın kasasına para akışının sağlanması, bununla kurulacak ordu ve orduyla yine hükümdarın hâkimiyetinin iç ve dış tehditlere karşı korunmasıyla yetinmiştir.

⁶⁶⁹ Hans Maier, Neuwied am Rhein-Berlin 1966, *a.g.k.*, s.216

Üniversiteleşme tarihinin açıklandığı bölümden hatırlanacağı gibi Kameral Bilim, yönetime ilişkin her türlü bilginin akla dayanan yöntemlerle akademik alanda öğretilebileceği iddiasındadır. Kameral Bilim, dönemin temel bilimleri olarak kabul edilen alanların araştırma yöntemlerini kullanarak “bilimsel akademik dallar” arasında yerini almaya çalışmıştır. Öte yandan Simon, sadece geç 17.yüzyılın Merkantilistleri ile gerçek Kameralistler arasında bir noktada fark bulunmadığından bahsetmektedir.⁶⁷⁰ Çünkü Kameral Bilim’in hem eski ampirik hem de tümdengelim yaklaşımından hareketle 17.yüzyıldaki teorik politika yazını geri kalmış görünmektedir. Geleneksel metinlere yaslanması, Romalı yazarların kural koyucu devlet akli yaklaşımını izlemeleri sebebiyle “teorik politika”, “modern bilimsel metotların” taleplerini karşılayamamaktadır. Aynı zamanda Kameral Bilim’in “bilimsel yöntem” ölçülerine göre teorik politika, sadece aktarımcıdır ve bu nedenle metodik olarak kontrole tabi tutulamaz ve dolayısıyla bilim-dışıdır. Ampirik yaklaşıma sahip Merkantilistler açısından ise pratik mali politikalara değinmediği için teorik politika, gerçek yaşamdan kopuktur.⁶⁷¹

Yukarıda değinilenler bağlamında bir başka fark daha gündeme gelmektedir. Merkantilizm’in, Kameral Bilim gibi bir disiplin kurma, üniversitelerde yer edinme ve teorisini kurma çabasının olmadığı belirtilmişti. Kameralizm’in ise, iktisadi faaliyetlere dair düşünce üretilmesinden daha fazlası olduğu ifade edilmişti. Bu bağlamda diğer farkın, monarşik bürokrasiyle ilgili olduğu söylenebilir. Kameral Bilim, genel olarak monarşik bürokraside yer almak isteyenler ve devlet görevlilerine yönelik olması sebebiyle bir ölçüde “memur bilimi” (*Beamtenwissenschaft*) olarak tanımlanabilmektedir. Hatırlanacağı üzere Gasser başta olmak üzere Kameral Bilim yazarları için “*ökonomie*”, tarım faaliyetlerinin prence ait demesnelerin kiraya verilmesi çevresinde oluşmaktadır. Ancak demesneler konunun merkezinde yer aldığından siyaset, *ökonomie*’den ayıramamaktadır. Çünkü demesnelerin bir kez kiraya verilmesi ardından devlet görevlilerinin sorumlulukları sona ermemektedir. Aksine bu görevliler, toprakları dışında diğer gelir getirici işlerle ilgilenmekte, bölgenin yönetilmesi, Gasser’in deyiimiyle “administirt”, işiyle yıl boyunca yoğun

⁶⁷⁰ Thomas Simon, Frankfurt am Main 2004, *a.g.k.*, s.464,465

⁶⁷¹ *a.k.*, s.465

şekilde uğraşmaktadırlar.⁶⁷² Brückner de bu bağlamda Ökonomie’yi, Yönetim Bilimi ya da Memur Bilimi olarak adlandırmaktadır.⁶⁷³ Özetlemek gerekirse Kameralizm, Memur Bilimi olarak adlandırılacak ölçüde yönetim bilgisi üreten, aynı zamanda devlet görevlilerinin öğrendiği, *devlet görevlileri için* bir disiplin iken, Merkantilizm’in böylesi bir iddiası ya da yönelimi yoktur.

Bir diğer farkın Merkantilizm’in kişisel, Kameralizm’in ise genelin yararını göz etmesi olduğu söylenebilir. Merkantil yazarlarda tüccarlar, genelin yararı ve dolayısıyla devletin çıkarı için çalışan, en yararlı unsurdur. Hatırlanacağı üzere zanaatkârlar ve köylülerin yaşamının, tüccarlara bağlı olduğu ileri sürülmektedir. Çünkü üretim, tüccar tarafından dış ticarete yönlendirilmedikçe verimsizdir. Bu durumda tüccarın, kişisel çıkarını ençoklaştırırken genelin yararını da koruduğu kabul edilmiş olmaktadır. Ancak uygulamada sıkça tam tersine örneklerle karşılaşmıştır. Ticaret kumpanyalarına karar vericilerin ortaklıkları, bu kumpanyaların yönetim ve dolayısıyla iktisat politikaları üzerindeki etkileri bilinmektedir. Magnusson’un belirttiği üzere bu etkiler, birbiriyle çelişen politika ya da uygulamalara yol açmakta, ancak bu Merkantilistlerin, pragmatik bir biçimde düşüncelerini terk ettikleri anlamına gelmemektedir.⁶⁷⁴ Kişisel çıkarlar, genelin yararıyla örtüştüğü ölçüde sorun görülmemektedir. Ancak çelişkili bir durumda tüccar açısından doğal olarak kişisel çıkarın tercih edileceği açıktır. Becher, “ülkede üretilebilecek malları ithal eden ve paranın dışarı kaçmasına yol açan tüccarların, kan emici olduğundan, köylülerin ve zanaatkârların emeklerini sömürdüğünden, ülkenin zayıflamasına yol açtığından, düşman kapının önüne geldiğinde kaçtıklarından ve yoksulların tek başlarına acı çektiklerinden” bahsetmektedir. Bireysel ayrıcalıkların zararlı etkilerinden kaçınmak için kurulan loncalar da, büyük istismarlara yol açmıştır. Becher, manüfaktürün ilerlemesinin önündeki en önemli engelin, lonca olduğuna inanmaktadır. Merkantilist yaklaşımdan kaynaklanan bu sorunların giderilmesi ise Becher’e göre, merkezi düzeyde oluşturulacak kontrol mekanizmalarıyla mümkündür.⁶⁷⁵ Kameralizm’de ise “super-oikos” ya da “büyük hane” olarak devlet, kapsadığı toplumla birlikte bir organizma gibi görülmekte ve

⁶⁷² Simon Peter Gasser, Halle 1729, *a.g.k.*, s.113,114

⁶⁷³ Jutta Brückner, München 1977, *a.g.k.*, s.67

⁶⁷⁴ Lars Magnusson, New York 2015, *a.g.k.*, s.2

⁶⁷⁵ August Oncken, Leipzig 1902, *a.g.k.*, s.228,229

“Gute Policey” ile açıklandığı üzere temelde her eylemin özünde “genelin yararı” gözetilmektedir.

Son olarak dikkat çekici bir diğer fark, *ratio-status* ya da güvenlik ile hâkimiyetin devamlılığını anlatan “Staatsräson” (*Devlet Akli*) öğretisine yaklaşımda görülmektedir. Merkantilist yazarlar, *ratio-status* ya da güvenlik ile hâkimiyetin devamlılığını anlatan “devlet akli öğretisini” sürekli biçimde canlı tutmuşlardır. Bu çerçevede status kavramı yerine *prensın itibarı* ve *iktidarı* kavramlarını kullanmışlardır. Simon’a göre itibar ve iktidar, “devlet akli öğretisi” bağlamında status kavramıyla kapsanandan farklı değildir. Ancak Kameral Bilim’de prensin iktidarının sürekli olarak iç ve dış güçlere karşı korunmasına dönük fikirler aynı dönemde etkisini yitirmiştir. Özellikle 18.yüzyılda bu tür bir yaklaşıma rastlanmamaktadır. Artık Kameral Bilim, 17.yüzyılın eski politika öğretilerini, Merkantilizm’in aksine geride bırakmıştır.⁶⁷⁶ Merkantilistlerin aksine Von Mosse ve Von Seckendorff gibi önde gelen bazı Kameralistler, bu yeni öğretiyi kesin bir biçimde reddetmişlerdir. Çünkü bu yönlü bir “Devlet Akli”, şeytanın işidir ve hukukun ihlal edilmesi demektir. Kameral Bilimcilere göre prens, geleneksel gelir kaynaklarını korumalı, iyi düzeni muhafaza etmeli, savaş çıkarmamalı ve tebaasını vergilerle ezmemelidir. Tebaa da Hristiyanıdır ve din kardeşlerinin sömürülmemesi gerekir. Prens, İncil’den alıntılarla “bonus pastor” (*Good Shepherd* ya da *iyi çoban*) olarak sürüsünü otlatıp beslemeli, yünlerini kırpmalı ama postlarını çekip çıkarmamalıdır.⁶⁷⁷

Merkantilizm ile ilişkisi açıklandıktan sonra akla gelen soru, özellikle en önemli üretici güç olarak tarımın ya da toprağın görülmesi dolayısıyla Kameralizm ile Fizyokrasi arasında içsel bir bağ kurulup kurulamayacağı, kurulacaksa kesiştikleri kümeler ya da aksine bu kavramları birbirinden ayıran noktaların ne olduğudur. Her iki yaklaşımda, ülkenin zenginliği, yine ülke içerisindeki büyüme süreciyle ilintilidir. Ancak Kameral Bilim, Fizyokrasi’nin aksine sadece tarımı zenginliğin kaynağı olarak görmemektedir. Kameral Bilim ile Fizyokrasi arasındaki bir diğer benzerlik ise teori oluşturma süreciyle ilgilidir. Fizyokratlar, ekonomi ve düzenliliklerini

⁶⁷⁶ Thomas Simon, Frankfurt am Main 2004, *a.g.k.*, s.463

⁶⁷⁷ Michael Stolleis, “Pecunia nervus rerum, Die Finanzfrage in der deutschen Staatsräsonliteratur des 17.Jahrhunderts”, *Finanzen und Staatsräson in Italien und Deutschland in der frühen Neuzeit*, Aldo de Maddalena, Hermann Kellenbenz (Yay.), Duncker&Humblot Verlag, Berlin 1982, s.21,22

analitik şekilde tanımlama ile iktisat politikalarının ilkelerini belirleme arasındaki farkı görmüşlerdir.⁶⁷⁸ Kameral Bilim de özünde, devleti aşacak şekilde erken dönem iktisadi faaliyetlerden doğmuştur. Bu iktisadi yaklaşım, sosyal bir sistemi, aynı zamanda iktisadi faaliyette bulunan bir hane gibi, tarif etmektedir. Dolayısıyla ilkesel olarak Kameralistlerde de böylesine bir ayrım görülmektedir.

Kameralizm ve Fizyokrasi arasındaki temel fark, iktisadi faaliyetlerin dinamiğiyle ilgilidir. Önceki bölümlerde açıklandığı üzere Aristocu geleneğin etkisiyle özellikle ilk dönemleri açısından Kameral Bilim’de hane, *oikos*, en küçük iktisadi birimdir ve bu birimlerin bütünlüğü olarak devlet, süper-oikos olarak görülmektedir. Ülke, büyük ve tek bir demense gibidir. Kral ise en büyük hane sahibi olarak bu “büyük haneyi” yönetmektedir. Bu anlayış, kralın kararları, yani siyaset dışında, iktisadi faaliyetlerin ve ilişkilerin, kendilerine has ilkeleri olmadığı, başka deyişle içsel dinamiklerinin bulunmadığı anlamına gelmektedir.⁶⁷⁹ Ancak Fizyokrasi’nin devrim olarak nitelendirilen iktisat anlayışı bu noktada Kameral Bilim ile en önemli farkı ortaya çıkarmaktadır. Fizyokrasi, merkezi olarak yönetilebilen büyük bir işletme ya da hane, demense anlayışını içeren Aristocu gelenekten tamamen ayrılmıştır. Fizyokratlar, iktisadi sistemi kendine içkin dinamikleri olan, kendi kendine dengeye gelen bir organizma olarak görmektedirler.⁶⁸⁰ Bu da Aristocu iktisadi anlayıştan tümüyle ayrılmaktadır. Aynı zamanda, Kameral Bilim’in, Devlet İktisadı üzerinden Devlet Bilimi’ne dönüşümü sırasında nesnesindeki değişikliklerin, bu farkı ortadan kaldırmadığı düşünülmektedir.

⁶⁷⁸ Thomas Simon, Stuttgart 2014, *a.g.k.*, s.78,79

⁶⁷⁹ *a.k.*, s.79,80

⁶⁸⁰ *a.k.*, s.80

Bölüm Değerlendirmesi

Kameral Bilim ve Polizey Bilim, Alman prensliklerine özel bir olgudur. Kameral Bilim, ilk aşamada prensin ve prensin kişiliğinde vücut bulan devletin gelirlerinin yönetilmesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu sebeple “dar anlamıyla Kameral Bilim”, mali-iktisadi konularla ilişkilendirilmiştir. Ancak Kameral Bilim aslında bundan fazlasıdır.

Ruhani meşruiyet kaynağı olarak Kilise’den bağımsızlığını kazanmaya başlayan prens, kilisenin dini alandan gelen üstünlüğünü aşacak yeni bir siyasete ihtiyaç duymuştur. Bu gelişme, teolojiye karşı siyaset ve bilimin ortaklığını teşvik etmiştir. Artık prensin iktidarını pekiştirecek, ayrıca siyasi gücünü içeriye ve dışarıya karşı koruyacak hedeflere destek, yeni bir bilgi alanından gelecektir. Bu hedefler, içeriye karşı tebanın itaatinin sağlanması, dışarıya karşı ise prensin hâkimiyetinin tanınması ile tehdit edilmesinin önlenmesini sağlayacak en iyi yönetim tekniklerinin bulunmasını içermektedir. Dünyevi iktidarlarını, kilise başta olmak üzere diğer güç odakları karşısında geliştirmek isteyen kral ya da prensler, bu amaca dönük bilgi ve desteği Alman coğrafyasında Kameral-Polizey Bilim’den almıştır. Feodal sistemde prensin bu amaçlara ulaşmasını sağlama yolu ise, öncelikle soyluların silahsızlandırılması, düzenli ordunun kurulmasıdır. Kullanılacak yöntemler ise, siyasetin iktisadi eylemlerle kesişmesini göstermektedir. Çünkü prensin, düzenli ordu kurması ile feodal zümrelerin iktisadi ve böylelikle siyasi, askeri gücünü geriletmesi gerekmektedir. Dolayısıyla iktidarın kullanımının karmaşıklaşmasıyla Kameral Bilim, hem iktisadi hem de siyasi ve toplumsal konulara doğru genişlemiştir. Bu, “geniş anlamıyla Kameral Bilim” olarak tanımlanabilir. Kısaca çatı kavram olarak Kameral Bilim, “ökonomie, polizey ve dar anlamıyla Kameral Bilim” olarak üç temel dala ayrılmaktadır.

Kameral Bilim’in, devlet ve toplum tasarımı denmese de bu konuda ciddi bir kavrayışları olduğu söylenebilir. Dönemin Alman prensliklerinde kabaca Roma Hukuku’nun genel ve kapsamlı bir devlet öğretisi içermediği, Yunan devlet felsefesinin ise genelgeçer, her gelişme aşamasına uygun bir devlet kavrayışı verdiği inancı yerleşmiştir. Çünkü Yunan devlet felsefesi, daha az teori içermekte, buna

karşın tüm diğer külliyattan geniş bir bakış açısı sunmaktadır. Bu çerçevede Aristocu toplum ve devlet yaklaşımı, Kameral-Polizy Bilim'in çekirdeğine yerleşmiştir. Bu yaklaşımda, her biri ayrı bir iktisadi birim olan oikos yani hanelerin birliği, Polis'tir. Hanedeki sıradüzen de Polis'e aktarılmıştır. Devlet, tüm oikosların biraradalığı olarak *en büyük oikos*, prens ise bunun yönetilmesi ve işletilmesinden sorumlu "en büyük hane sahibi"dir. Bu kavrayış, Kameral Bilim'in nesnesi ve dallarına ayrılmasını da açıklamaktadır. Kameral Bilim, tüm hanenin sorumlusu olarak toplumsal ve iktisadi alandaki her şeyi düzenleyen prence, hanenin her işini en iyi şekilde görebilmesi için uygulanabilir bilgiler sağlamaktadır. Burada kritik nokta, bu bilgilerin teoride kalmayıp, uygulanabilir olmasıdır. Çünkü prensin ihtiyacı, teorik bilgiler yığını değil, uygulama alanında işe yarar bilgidir.

Prusya Kralı I.Friedrich Wilhelm'in, Halle ve Frankfurt an der Oder'de kürsüleri kurmasıyla Kameral-Polizy Bilim ortaya çıkmamıştır. Kameral-Polizy Bilim'in temel eserlerinin, kürsülerin kurulması ardından yayınlandığı da söylenemez. Kameral işlere dair çok sayıda eser, daha önce verilmiştir. Öte yandan kürsülerin kurulmasının, kralın bilimsel merakı, sürekli ve güvenilir gelir kaynaklarına erişecek yöntemleri geliştirerek, düzenli orduyu oluşturma ve mutlakiyeti kurma amacına dönük girişimler olarak açıklanması aynı şekilde eksik kalacaktır. Öyleyse tüm bunların yanı sıra iktisadi alanda yer edinmekte ve güçlenmekte olan üçüncü tabakanın eğitime ilişkin taleplerinin de, kürsülerin kuruluşuyla karşılandığı söylenebilir. Ayrıca monarşik-bürokratik yapı için Kameral-Polizy Bilim öğrenimi görmüş görevliler oluşturmak, böylece feodal zümrelerin ve soyluların karşısında monarka bağlı bir görevliler tabakası yaratarak dengeyi sağlamak, bir diğer amaç olarak görünmektedir.

Öte yandan Kameral Bilim, Kamer görevlilerinin eğitilmesi amacıyla Lautern, Tübingen ve Braunschweig'ta kurulan akademilerde kürsülerin kurulmasından önce öğretilmeye başlanmıştır. Ancak Aristocu geleneğin ağır bastığı üniversiteler, bu yeni öğretilere karşı çıkmışlardır. Dolayısıyla geleneklerin çok etkili olmadığı Halle ve Göttingen gibi daha genç üniversitelerde Kameral Bilim kürsülerinin kurulması daha kolay olmuştur. Siyasi alandan gelen etkiyle bir süre gerilese de feodal yapının ihtiyaç duyduğu bilgiyi üreten Kameral-Polizy Bilim, zamanla saygın bir disiplin olarak akademik alanda yer edinmiştir.

Özellikle Otuz Yıl Savaşları sonrasında Alman prenslikleri, iç işlerine yönelmiş, yıkımın giderilmesine çalışmışlardır. Bu sırada giderek büyüyen ve karmaşık hale gelen iktisadi ve idari bir yapı oluşmuştur. Dolayısıyla saray görevlilerinin, hukuk yanısıra iktisat ve idare teknikleri konusunda eğitilmiş olmaları önem kazanmıştır. Ancak dönemin üniversitelerinin programı, bu talebi karşılayamamaktadır. Buna rağmen Kameral-Polizy Bilim'in üniversiteleşmesi akademik ve siyasi alandan gelen tepkilerle karşılanmış, ancak zamanla üniversitelerde yerini sağlamlaştırabilmiştir.

Zamanla akademik alandan Kameral Bilim'in, prensin malvarlığının idaresine indirgenmesine önemli eleştiriler gelmiş, bu yaklaşımın toplumun güncel ihtiyaçlarını karşılamadığı hem de prensin kamer yönetiminin, patrimonial tek yönlü dar bakış açısının yetersizliği gündeme gelmiştir. Bu Özel Kameralizm'den Evrensel Kameralizm'e doğru bir evrilmeyi beraberinde getirmiştir. Bunun önemi, devlet düşüncesinde değişim ve devletin amacı ile amaca ulaşmanın yollarının aranmasını teşvik etmesidir. Bu çerçevede Devlet Bilimi, Devlet İktisadı'na ilişkin çalışmalar ve gelişmeler bağlamında zamanla Devlet Hukuku içerisinde ayrılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEVLET BİLİMİ: KAVRAM, KURAM VE TARİH

Günümüzde yönetim olgusunu anlama ve açıklama çabaları, başlangıcını geçmişte aramakta, bu şekilde bir yandan meşruiyet kazanmak istenirken diğer yandan köken sorununu çözmeyi amaçlamaktadır. Yönetime dair ortaya konan görüşlerin, tarihi olarak kökenlerini mümkün olduğunca geriye götürmeye, bu şekilde meşruiyet iddialarını pekiştirmeye çalıştığı düşünülmektedir. Bu tür bir yaklaşımın, kelime benzerliklerinden başlayıp, eski eserlerin günümüz kavramlarıyla yorumlanarak paralellikler bulmaya kadar uzandığı söylenebilir. Kökeninin bu şekilde geriye götürülmesi ve eski uygulama ve/veya eserlere dayandırılmasının, çağdaş yönetim kuramlarını daha güçlü kılmaya ve daha çok kabul görmesini sağlamaya dönük çabalar olduğuna inanılmaktadır. Bu bağlamda derli toplu bir bilgi kaynağı olarak ve özellikle Alman prensliklerinde akademik alana taşınması da göz önünde bulundurularak Kameral-Polizey Bilim, kamu yönetiminin köken tartışmalarında giderek merkezi bir konum almıştır.

Çağdaş yönetim kuramlarının kökenine ilişkin tartışmalarda Fransa, ancak öncesinde Prusya'da üretilen bilgi, başka deyişle Kameral Bilim, kaynak olarak gösterilmektedir.⁶⁸¹ Ancak konunun, Kameral-Polizey Bilim, özellikle Devlet Bilimi'ne evrilmesi ve Devlet Bilimi ile ilişkisi irdelenmeden açıklanamayacağına inanılmaktadır. Bu bölümde Devlet Bilimi, tarihi gelişimiyle birlikte ele alınacak, çeşitli yazarların alana yaklaşımlarından ve açıklamalarından örneklerle, Devlet Bilimi ortaya konmaya çalışılacaktır. Ayrıca Devlet Bilimi'nin temel ilkeleri ve konumu, bir "bilim" olarak izlediği yoldaki en önemli duraklar ya da köşe taşları olduğu düşünülen Robert von Mohl, Lorenz von Stein ve Johann Kaspar Bluntschli'nin eserleri üzerinden irdelenmeye çalışılmıştır. Çünkü daha sonra

⁶⁸¹ Birgül Ayman Güler, "Yönetim Bilimi ya da Kamu Yönetimi: Yöntembilimsel Özellikler Üzerine"; *Türkiye'de Kamu Yönetimi ve Kamu Politikaları*, Filiz Kartal (Ed.), TODAİE Yayını No: 357, Ankara 2011, s.23

ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere Von Mohl'ün, Kameral-Polizey Bilim'in tümüyle terk edilmemesini, bu mirasın kullanılmasını istediği ve Kameral-Polizey Bilimi, Devlet Bilimi ile bağdaştırmanın yollarını aradığına inanılmaktadır. Von Stein'in ise, yaklaşmakta olan kapitalist üretim tarzının farkında olarak devlete ilişkin tüm bilgileri kapsayan bir bilim yaratma çabasında olduğu düşünülmektedir. Von Stein'in, Gerçeklik Bilimi ile devleti incelediği ve yönetimin bilgisini oluşturmaya çalıştığı söylenebilir. Öte yandan Bluntschli, tarihi ve felsefi yaklaşımlarla devleti ele almış, Devlet Bilimi'nin sınırlarını çizmiştir. Ancak özellikle Devlet Bilimi'nin Orta Çağ'ın değil, "modern çağın" yönetim bilgisi olduğunu belirtmiştir.⁶⁸² Dolayısıyla Bluntschli'nin, anayasal hareketlerin yükseldiği bir dönemde, patrimonial değil yeni "modern devletin" yönetim bilgisini oluşturmaya çalıştığı değerlendirilmektedir. Von Mohl ve Von Stein'in Devlet Bilimi açısından önemini Peukert şöyle ifade etmektedir:⁶⁸³

"Devlet Bilimi'nin ana temsilcileri Robert von Mohl ve Lorenz von Stein, hem 19.yüzyılda Devlet Bilimi'nin zirvesi oluşturmakta hem de belirli bir son noktasını işaret etmektedirler."

Bu çerçevede söz konusu yazarların, yeni bir toplumsal gerçekliğin yönetim bilgisini oluşturma çabalarının, eksik ya da başarısız olarak değerlendirilebilse de zirve noktalarını oluşturdukları söylenebilir. Dolayısıyla bu yazarlar üzerinden Devlet Bilimi ve Devlet Bilimi'nin parçalarına ayrılmasının incelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Gösterileceği üzere aslında Devlet Bilimi, birbirinden uzak dönemlerde farklı içeriğe sahip olmuştur. Ancak günümüzün düşünüş biçimiyle doğrudan devlet ile ilişkilendirilmesi sebebiyle sanki hep aynı kavramın var olduğunun sanıldığına inanılmaktadır. Bu nedenle tanımı bağlamında Devlet Bilimi'nin, bir açıdan sorunlu bir kavram olduğu söylenebilir.

Devlet Bilimi, 17.yüzyılda da kullanılan bir kavramdır. Ancak sözkonusu dönemdeki kavram, özellikle 19.yüzyıldakiyle oldukça farklı bir içeriğe sahiptir. Dolayısıyla tarihsel gelişim bağlamında bu bölümde, söz konusu fark ortaya konacaktır. Devlet Bilimi'nin tanımları ve kısaca tarihi gelişimi ile inceleme

⁶⁸² Johann Caspar Bluntschli, *Geschichte der neueren Staatswissenschaft: allgemeines Staatsrecht und Politik. Seitdem 16.Jahrhundert bis zur Gegenwart*, dritte Auflage, Druck und Verlag von R.Oldenbourg, München-Leipzig 1881, s.1

⁶⁸³ Helge Peukert, Berlin 2005, *a.g.k.*, s.16

dönemindeki durumu, konumuzla ilişkisi bağlamında mümkün olduğunca kapsamlı şekilde ele alınacaktır. Bu temel üzerinde, Çağdaş Yönetim Bilimlerinin kökeninin, Kameral-Polizey Bilim ve Devlet Bilimi'ne dayandırılıp dayandırılmayacağı tartışılacaktır. Bu tartışma bağlamında, Kameral-Polizey Bilim'den Devlet Bilimi'ne evrilme ve bunun nedenleri üzerinden tezin temel varsayımı olan Kameral-Polizey Bilim ve Devlet Bilimi'nin, çağdaş yönetim kuramlarına köken olamayacağı, gösterilecektir.

I. DEVLET BİLİMİNİN TANIMI, İLKELERİ VE GELİŞİMİ

Kameral Bilim ve Polizey Bilim'in ilişkisi açıklanmış, kavramların kullanımları incelenmişti. Hatırlanacağı üzere Alman Dilinde yapılan araştırmalarda terimlerin seçiminde hâlâ bir tekdüzelik olmadığı da belirtilmişti. Devlet Bilimi açısından durum pek farklı değildir. Devlet Bilimi'ne dair bir monolog yaratılamamasının alana hâkim karışılıktan kaynaklandığı söylenebilir. Strelin, Devlet Bilimi'nin adlandırılması ve içeriği ya da alt başlıkları hakkında büyük bir karmaşa bulunduğundan, aynı şekilde Devlet Bilimi'nin sınırlarında ve kavramlarda bir belirsizlik olduğundan bahsetmektedir.⁶⁸⁴

O halde soru, alana hâkim bu karışıklığın sebebinin, çok sayıda eser verilmesi, farklı terimler kullanılması ya da konuya farklı şekilde yaklaşılması olup olmadığıdır. Aslında Kameral-Polizey Bilim ve Devlet Bilimi'nde hangi konuların kapsanacağına dair bir sorun bulunmamaktadır. Kapitalist toplumdaki gibi görünürde bir ekonomik alan-siyasal alan ayrımı olmadığından, devletin daha iyi yönetilmesine ve amacını gerçekleştirmesine yarayacağı düşünülen konular, nesne olarak görülmektedir. Kısaca inceleme konusu, feodal ve sonrasında feodaliteden kapitalist üretim tarzına geçilirken bir toplumun yönetimine ilişkin her şeydir. Stolleis da nesne sorunu görmemekte ve şöyle demektir:⁶⁸⁵

“18.yüzyılda devlet teorisinin ide dünyası ne kadar renkli görünse de, yöntemsel temel ilkelerinde homojendi: Aydınlanma, Doğal Hukuk ve akla dayanan hukukunun devriydi. Devletin ortaya çıkışı, meşruluğu ve amacına dair kabuller üzerinde çok geniş bir uzlaşma bulunmaktaydı.”

⁶⁸⁴ Georg Gottfried Strelin, Erlangen 1827, a.g.k., s.VI

⁶⁸⁵ Michael Stolleis, *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland, Staatsrechtslehre und Verwaltungswissenschaft 1800-1914, Zweiter Band*, Verlag C.H. Beck, München 1992, s.123

Nesne ve kavramlara ilişkin bu bir çeşit karmaşanın, feodal toplumun yönetim bilgisinin, kapitalist üretim tarzının başlangıcının 15.yüzyıla çekilerek, bu bağlamda incelenmesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Kameral-Polizy Bilim ile Devlet Bilimi'nin, klasik feodalite ve 15.yüzyıl sonrasında dönüşmekte olan, ancak halen feodal olan toplumsal gerçekliğin yönetim bilgisi olduğu, göz ardı edilmemelidir. Kameral-Polizy Bilim ve Devlet Bilimi'nde başlangıçlarından itibaren görülen kapsam ve içerik değişiklikleri, yeni bir üretim tarzına geçmekten değil, feodal düzendeki iktidar ilişkilerinde yaşanan değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Başka deyişle Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu için Roma Hukuku üzerinden üretilen devlete ait bilgi, Vestfalya Antlaşması ile Alman prensliklerinin kurularak, imparatorlukla bağlarının büyük ölçüde gevşemesiyle, önce bu bölgesel devletlerin ihtiyaçları, daha sonra da Prusya için “mutlak monarşinin” kurulmasına dönük çabaların desteklenmesi ve Prusya “mutlak monarşisinin” gereksinimleri için üretilmeye başlanmıştır.⁶⁸⁶ Kameral-Polizy Bilim ve Devlet Bilimi'nde, feodal düzenin hüküm sürdüğü tüm bu dönem boyunca görülen değişiklikler, söz konusu ihtiyaçlarda kaynağını bulmaktadır. Öte yandan 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren oluşturulmaya çalışılan Devlet Bilimi'nin ise kapitalist üretim tarzının giderek toplumsal yaşamın her alanına etki etmesi ve toplumsal gerçeklikteki dönüşümle ilgili olduğu değerlendirilmektedir. Söz konusu dönemdeki Devlet Bilimi ile değişmekte olan toplumsal gerçekliğin yönetim bilgisinin kavranmasına çalışılmıştır. Bu yapılırken de Kameral-Polizy Bilim'in arkaik bilgiler bütünü olarak kabul edildiği, Hukuk Devleti ilkesiyle keskin bir karşıtlık içerisinde görüldüğü ve Devlet Bilimi'nde yer bulamadığı düşünülmektedir. Dolayısıyla Devlet Bilimi'nin, ekonomik alan-siyasal alan ayrışmasına da paralel biçimde sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlere ayrılmasıyla terk edildiği değerlendirilmektedir.

Bu çerçevede öncelikle Devlet Bilimi'nin tanımlanarak, Kameral-Polizy Bilim ile bağlantısının ortaya konması gereklidir. Ayrıca Almanya'da günümüzde yapılan “Yeni Devlet Bilimi” tartışması geniş bir alanda olmasa da sürmektedir. Ancak kapitalizmin yönetselliğiyle ilgili olması nedeniyle bu, başka bir çalışmanın konusu

⁶⁸⁶ Karşılaştır *a.k.*, s.244 ve Volker Hentschel, “Die Staatswissenschaften an den deutschen Universitäten im 18. und frühen 19.Jahrhundert”, *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte*, Volume 1, Issue 3-4 Januar, Akademische Verlagsgesellschaft 1978, s.182

yapılacaktır. Devlet Bilimi'ni tanımlamak ve başlangıcını açıklamak için çok sayıda düşünür, yazar ve olaydan referans alınabilmektedir. Alman Dilindeki alanyazında hemen hemen aynı düşünürlerin eserleri üzerinden bir tanımlama yapılmakta, ayrıca daha önemli görülen yazar ve eserleri ön plana çıkarılmaktadır. Bu sebeple aşağıda yer verilen genel çerçeve göz önünde bulundurularak Devlet Bilimi'nin okunması daha doğru olacaktır.

Roma Hukuku kaynaklı İmparatorluk Hukuku'nun tek iktidar kaynağı olarak kabul gördüğü bir dönem ardından, Vestfalya Antlaşması ile Alman prenslikleri, Roma Hukuku'nun bağlayıcılığından kurtulmak istemekte ve siyasi, iktisadi, askeri alanda güçlenmenin yollarını aramaktadırlar.⁶⁸⁷ Bu isteğe yanıt, Doğal Hukuk ve siyasallaştırılmış Devlet Hukuku yaklaşımlarından gelmiştir. Öncelikle Cermen Hukuku'nun, İmparatorluk Hukuku olan Roma Hukuku'ndan ayrıştırılması gerekmiştir. Böylece iktidarın kaynağının tarifini ve siyasi, hukukî bağımlılık ilişkilerini lehlerine değiştiren Alman prensliklerinde, devletin amacı, yani tebaanın esenliği için devletin her açıdan güç kazanmasının yöntemleri, aranmaya başlanmıştır. Bu arama çabasının bilim alanına yansımaları ise, Kameral-Polizey Bilim ile yakın içsel bağları olan Devlet Bilimi olmuştur.

Son olarak karışıklığa yol açılmaması amacıyla Devlet Bilimi'nin, Kameral-Polizey Bilim ile aynı anlamda, yerine ya da birbirini tamamlar şekilde birlikte kullanılabildiği, özellikle 19.yüzyılın başlarına kadar Devlet Bilimi'nin alt dallarından biri olarak Kameral-Polizey Bilim'in de sayılabildiği vurgulanmalıdır. Dolayısıyla bu karmaşanın, devlet tanımı ve Özel Kameralizm'den Evrensel Kameralizm'e geçişe ilişkin tartışmalardan kaynaklandığı söylenebilir.

A. Devlet Biliminin Gelişimi

Hakkında Türkçe alanyazında ayrıntılı bir çalışmaya rastlanmayan Devlet Bilimi, daha çok 19.yüzyılda tanımlanmış bir kavram olarak düşünülmekte ve Kameral-Polizey Bilim'den sonra gelen yeni bir disiplin olarak görülebilmektedir. Ancak Devlet Bilimi ya da Devlet Bilimleri (*Staatswissenschaft, Staatwissenschaften*) 17.yüzyılda da kullanılan bir kavramdır. Ancak benzer şekilde “*Staatslehre*” (*Devlet Öğretisi*) ve “*Staatswissenschaftslehre*” (*Devlet Bilimi Öğretisi*) kavramları da

⁶⁸⁷ Volker Hentschel, 1978, *a.g.k.*, s.184

benzer alanların tanımlanmasında kullanılmıştır. Devlet Bilimi'ne önemli katkıları olan August Ludwig von Schlözer (1735-1809)⁶⁸⁸, devlete ilişkin tüm konuların ele alındığı alanda, Alman Dilinin terimler açısından fakir olduğundan bahsetmektedir.⁶⁸⁹

“Aynı şeyin (*Polizei, Statswirtschaft, Cameralwissenschaft* vd.) tek tek parçalarının isimleri ne kadar belirsiz, dengesiz, çok anlamlı. Neden Alman Dilinin zenginliği ve esnekliğini kullanarak terimleri belirlemiyor ve kesin terimler kullanmıyoruz.”⁶⁹⁰

Öte yandan Von Schlözer, küçük Yunan şehir devletlerinin kullandığı “*Politika*”dan, “Devlet Bilginliği” (*Statsgelehrsamkeit*), “Devlet Hukuku” (*Statsrecht*), “Anayasa Öğretisi” (*Statsverfassungslere*), “Devlet Sanatı” (*Statskunst*), “Devlet Bilgisi” (*Statskunde*) ve “Devlet Tarihi” (*Statsgeschichte*)’nin çıkarılamayacağını belirtir. Çünkü en küçük Yunan kent devletinde bile “Polizy, Politika, “Kent Bilimi” (*Stadtwissenschaft*) ve “Devlet Bilimi” (*Staatswissenschaft*)” iç içe geçmiştir. Alman Dilinde çok daha açıklayıcı ifadeler varken Politika kullanılması yanlıştır.⁶⁹¹ Diğer yandan bir konunun açıklanması yararlı olacaktır. 1801 tarihli bir sözlükte *Staatsgelehrsamkeit*; hem devletlerin doğal durumlarının öğrenilmiş bilgisi hem de devletin dış ilişkilerinin ve tarihinin bilgisi olarak tarif edilmiştir.⁶⁹² Dolayısıyla, “Devlet Bilgeliği” (*Staatsklugheit*) ile karıştırılmaması amacıyla ve daha doğru olacağı düşüncesiyle Devlet Bilginliği karşılığı tercih edilmiştir. Öte yandan Devlet Bilginliği’nin, Devlet Bilgeliği’nden daha geniş bir alanı kapsadığı vurgulanmalıdır.

Hatırlanacağı üzere iktidarın kaynağının gösterilmesine ilişkin prenslerin endişeleri, büyük ölçüde giderilmişti. Bu çerçevede, artık özellikle Vestfalya Antlaşması ardından Alman prensliklerinin, Roma Hukuku’ndan kaynaklanan Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu ile bağları oldukça gevşemiştir. Bu prenslikler, Köylü İsyanları ve Otuz Yıl Savaşları’ndan çıkardıkları tecrübeyle devletin güçlendirilmesi için yeni yollar aramaktadırlar. Diğer taraftan bu yeni yolların nasıl belirleneceği ve

⁶⁸⁸ Bkz. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118608339.html#ndbcontent> (13.06.2017)

⁶⁸⁹ August Ludwig Schlözer, *Allgemeines Statsrecht und Statsverfassungslere. Einleitung in alle Statswissenschaften*, Wandenhoek und Ruprechtscher Verlag, Göttingen 1793, s.XI,3

⁶⁹⁰ Diğer yazarlarda olduğu gibi Schlözer’den yapılan alıntılarda da yazarın, Staat yerine Stat, Lehre yerine Lere gibi, yazım tercihleri, olduğu şekliyle verilmiştir.

⁶⁹¹ August Ludwig Schlözer, Göttingen 1793, *a.g.k.*, s.XI

⁶⁹² Joachim Heinrich Campe, *Wörterbuch der Deutschen Sprache, vierter Theil*, Schulbuchhandlung, Braunschweig 1810, s.567

bu yolun neleri içereceğine dair tartışmaların, birbiri yerine ya da iç içe kullanılan kavramları beraberinde getirdiği düşünülmektedir.

Bu tartışmaların öznesi, devlettir. Ancak ilk aşamada soru, devletin ne olduğu, nasıl açıklanacağı ve amacına ulaşmak için nasıl “iyi” yönetileceğidir. Bu nedenle “devleti açıklamak, nasıl ortaya çıktığı, ne yönde geliştiği ve gelişeceği ile devleti oluşturan unsurların ne olduğu” gibi çok sayıda sorunun yanıtını verecek bir bilim dalı gereklidir. Öyleyse bu bilim dalının nesnesi, araçları ve yardımcı disiplinler (*Hilfswissenschaften*) ortaya konmalıdır. Buna göre yukarıda yer verilen kavramların tanımlanabileceği ve kapsadıkları bilgi yığınlarının sınıflandırılabilmesi söylenebilir.

Gerek incelenen dönem gerekse günümüzde Alman Dilindeki alanyazında Devlet Bilimi; Aristo ve Platon’dan başlatılarak, çeşitli düşünürlerde iktidarın kaynağı, yasallığı ve zorun kullanımı, hükümdar ve tebaa arasındaki hukukî ilişki ile karşılıklı görevler, bu görevlerden çıkarılan devletin amacı ve bu amaca ulaşılmasını sağlayacak yöntemler gibi konular üzerinden açıklanmaktadır. Örneğin kitabında Voss, Hindistan’daki Veda uygarlığı ile İsrail, Mısır, Pers, Kartaca ve Yunan devletlerini ayrıntılarıyla incelemektedir.⁶⁹³ Ancak Devlet Bilimi, kimine göre birçok disiplini kapsayan bir araştırma alanı iken, kimine göre de sınırları açık bir disiplindir.⁶⁹⁴

Bu bölümde Devlet Bilimi’nin tarihi incelenecek, ardından incelenen dönemdeki tanımı ve Kameral-Polizay Bilim ile bağlantısı irdelenecektir. Böylece Kameral-Polizay Bilim’in ve dolayısıyla Devlet Bilimi’nin çağdaş yönetim kuramlarına köken olup olamayacağı tartışması için gerekli zemin oluşturulabilecektir. Ancak seçilen kimi yazarlar üzerinden yapılacak tanımlamalar eksik kalacaktır. Çünkü alana ilişkin çok sayıda eser verilmiştir ve aslında birçoğunun birbirini tekrar ettiği görülmektedir. Ayrıca günümüzde sosyal bilimler alanında bir köken aramaya başlandığında, bu kaynaklara başvurulmaktadır. Dolayısıyla bir yazarın tek bir paragrafına, hem iktisat ya da siyaset bilimi hem de devlet bilimi ve kamu politikası analizinin başlangıcının gösterilmesi çabasında referans verilebilmektedir. Bu sebeple dönemdeki ruhunu verecek biçimde seçilmiş eserlerden yararlanılarak Devlet Bilimi incelenmeye

⁶⁹³ Christian Daniel Voß, *Handbuch der allgemeinen Staatswissenschaft nach Schlözers Grundriß, Fünfter Theil*, Weidmannsche Buchhandlung, Leipzig 1800, s.1-9

⁶⁹⁴ Helge Peukert, Berlin 2005, *a.g.k.*, s.5

çalışılacaktır. Son olarak da Kameral Bilim, Polizey Bilim ve Devlet Bilimi'nin parçalarına ayrılması kısaca gösterilecektir. Bu parçalanmanın ayrıntılarıyla ortaya konmasının farklı bir çalışma konusu olduğu düşünülmektedir.

1. Devlet Bilimi: Sorunlu Bir Kavramın Açıklanması

Devlet Bilimi kavramı, aslında sorunludur. Çünkü insanların devlet üzerinde düşünmesi ve bazı temel ilkeler bulmaya çalışması, Devlet Bilimi olarak tanımlanabilir. Alman prensliklerinde, Kameral-Polizey Bilim ile birlikte devlete dair bilgilerle ilgilenen dal olarak da Devlet Bilimi'nden bahsedilebilir. Aynı zamanda 19.yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren oluşan alan da Devlet Bilimi olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde akademik çevreler dışında da, Devlet Bilimi dendiğinde kabaca “devletin yönetimine ilişkin bilgiler”in akla gelen ilk açıklama olacağı söylenebilir. O halde Devlet Bilimi ile aslında neyin kastedildiğinin açıkça ortaya konması gerekir. İlk aşamada, tez bağlamında Devlet Bilimi'nin, kapitalist üretim tarzına geçişin beraberinde getirdiği yönetim bilgisindeki değişimin karşılığı olduğu söylenebilir. Kısaca tezin bu bölümünde incelenen, 19.yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren yönetime ilişkin üretilen bilgidir.

Devlet Bilimi ile ilgili düşünceler, aslında bilinenden daha eskidir. Sadece “Devlet Bilimi” kavramı ve bu kavram çerçevesinde yazılan kitaplar değil, akademik olarak da “Devlet Bilimi”, Kameral-Polizey Bilim'in nasıl kavrandığını göstermektedir. Hatırlanacağı gibi Thomasius, yüksek okulların, Seminaria Ecclesiae&Reipublicae (*Kilise ve Devlet Seminerleri*) olması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁹⁵ Thomasius bununla özellikle *reipublicae* yani devlete ilişkin her şeyin ders konusu olması gerektiğine ifade etmektedir. Dolayısıyla dönemin iktisadi faaliyetlerinin düzenlenmesi de, devletin yönetiminden ayrılamayacaktır. Başka deyişle, daha önce açıklanmaya çalışıldığı gibi, Kameral-Polizey Bilim ile düşünülen, sadece iktisadi ve polizey uygulamalar değil, aynı zamanda devlete ilişkin diğer tüm konulardır. Ancak Kameral-Polizey Bilim'in ilk dönemlerinde devlet, hükümdarın kişiliğiyle özdeşleşmiş olduğundan, oldukça dar bir yönetici kadro ve idari yapıdan bahsedilebilir. Ayrıca devletin iktisadi faaliyetler dışında

⁶⁹⁵ Christian Thomasen, “Eröffnet Der Studierenden Jugend zu Leipzig in einem Discours; von denen Mängeln derer heutigen Academien / absonderlich aber der Jurisprudenz, Zwey Collegia”, Halle 1721, a.g.k., s.183

yönetilmesi, Devlet Bilgeliği ile yani daha çok tarihi olaylardan çıkarılan tecrübeler ve hükümdarın sahip olduğu yeteneklerle açıklanmaktadır. Diğer taraftan Aristocu devlet-toplum tasarımı artık aşılmaktadır. Ailenin iktisadi faaliyetleri sürdüren, kendine yeten ve iktidar sahibinin müdahale etmediği, buna karşın hükümdarın iradesinin kesin geçerli olduğu düzen geride kalmaktadır. Artık devlet, var olabilmek ve varlığını sürdürebilmek için her alanı kontrol etmek zorundadır. Öyleyse devletin, amacına ulaşabilmek, yani varlığını sürdürebilmek ve her türlü tehdide rağmen güçlenebilmek için görevleri ve yükümlülükleri vardır. Bu görev ve yükümlülüklerinin tanımlanması bir yandan, Aydınlanma ile düşün dünyasındaki değişim diğer yandan, devletin kökeni, durumu ve yönü yeniden tanımlanmaktadır. Tanımlama ise Alman İdealist Felsefesi'nin kavram ve yazım üslubuyla yapılmaktadır.

Rotteck ve Welcker, Devlet Bilimi Ansiklopedisi'nin önsözünde, insanların binlerce yıldan bu yana dini, dünyevi, askeri iktidar sahipleri tarafından yasalar, gelenekler vb. ile yönetildiklerini, ancak bu insanların ortak yaşama ilişkin kararlara katılamadıkları gibi, herhangi bir söz hakları da olmadığından bahsetmektedirler. Antik Yunan ve barbarlıktan kurtulan devletlerde, ortak yaşamın düzenlenmesine katılma hakkı elde ettiğinde ise halk, devlet yönetiminin temel ilkeleri değil, kişisel ve anlık çıkarlarını dile getirmiştir. Devlet gücüne sahip olan hükümdarlar da iktidar iddiasını sürdürecek ve genişletecek araçlara başvurmuş, ancak akla dayanan yasalar ya da devlet amacına ilişkin ilkelere dikkat etmemişlerdir.⁶⁹⁶ Buraya kadar ki ifadelerde, Devlet Bilimi ile ilgili açıklamaların daha başından temel ilkeler bulma, sistem oluşturma ve dönemin anlayışıyla bilim oluşturma çabası görülmektedir.

Devlet Bilimi'nin tarihini öne çekmeye çabalayan diğer bazı yazarların aksine Rotteck ve Welcker, Aristo'dan başlayarak, devlet hakkında yazmış âlimlerin başlangıç kabul edilemeyeceğini ileri sürmektedirler. Çünkü Aristo, sadece fiili olarak var olan ya da var olmuş yapılar üzerindeki gözlemler ya da tarihsel olayları özetlemiş, Platon ise yaratıcı fantezisi ya da öznel hayallerinin yapısından bahsetmiştir. Cicero, yönetim olarak ya anayasayı ya da üyesi olduğu belirli bir devletin, Roma İmparatorluğu'nun, ihtiyaçlarını ele almış, Roma Hukuku üzerine söz

⁶⁹⁶ Carl von Rotteck, Carl Welcker, *Staats-Lexikon oder Encyklopädie der Staatswissenschaften, Erster Band*, Verlag von Friedrich Hammerich, Altona 1834, s.3-5

söylemiş, ancak devleti özenli bir şekilde ve bütüncül olarak incelememiştir.⁶⁹⁷ Ayrıca bu ve diğer düşünürlerin öğretileri, yeterince kavranmamış ve yayılmamış, pratiğe dönüştürülememiştir. Dolayısıyla genel geçerli temel ilkeler, hukuka dayandırılmış, ancak devletin görevleri açıklanamamış, sıklıkla ahlak ve bilgelik (*Klugheit*) ile hukuk karıştırılmıştır. O nedenle Rotteck ve Welcker'e göre buradan hukuk ve akılla bulunan devlete ait görevlerin öğretisi olarak Devlet Bilimi yaratılamaz.⁶⁹⁸ Açıklamada dikkat çekici olan, devlete ilişkin temel ilkelerin, hukuka dayandırılmasıdır. Bu aynı zamanda, Devlet Bilimi'nin, zamanla hukuk içerisinden ayrıştığını da ifade etmektedir.

Devlet Bilimi, despotluğun, tiranlığın olmadığı, devlet gücünün sınırlama olmaksızın kullanılmadığı bir hukukun mevcudiyetinde ortaya çıkacaktır. Toplumlar ve devlet, öncelikle devamlılıklarını sağlamak zorundadırlar. Varlığını sürdürmek, devletin ilk amacıdır. Devlet kötü ya da yanlış yönetilebilir. Ancak gerçek Devlet Bilimi, iktidar sahibine, tüm akla uygun, insancıl ve toplum yararına olan amaçlara ulaşmak için en etkili ve yararlı yol ile araçları gösterebilmelidir.⁶⁹⁹ Dönemin en önemli ansiklopedilerinden birinde öncelikle Devlet Bilimi'nin, bilim olarak hukuktan farkı vurgulanmakta, varlığı ya da ortaya çıkışı ise kabaca üç temele dayandırılmaktadır. İlki dönemin hukuk devleti tartışmalarının da etkisiyle iktidarın iradesini sınırlayıcı hukuk, ikincisi devletin amacı ve üçüncüsü, bu amaca ulaşılmasında üstlenmesi gereken görevlerdir. Ansiklopedinin önsözünün basım tarihi olan 1834'ün anayasa ya da meşruti monarşi tartışmalarının yaşandığı bir dönem olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla Devlet Bilimi, iktidarın sınırlandırılmasıyla ilişkilendirilmiştir.⁷⁰⁰ Bunun da Kameral-Polizey Bilim ile ayrıştığı noktayı gösterdiği düşünülmektedir. Çünkü Kameral-Polizey Bilim, anayasal hareketler döneminde “mutlak monarşi” ile ilişkilendirilmekte ve yeni dönemde eski, gereksiz bilgiler olarak aşağılanmaktadır. Diğer yandan anayasal hareketlerin, iktisadi alandaki gücünü kullanarak siyasi etkinlik kazanmaya çalışan burjuvazinin çabaları olduğu da unutulmamalıdır.⁷⁰¹ Bu çerçevede Kameral-Polizey

⁶⁹⁷ a.k., s.5

⁶⁹⁸ a.k., s.5

⁶⁹⁹ a.k., s.9

⁷⁰⁰ Bkz. a.k., s.1-10

⁷⁰¹ Michael Stolleis, München 1992, a.g.k., s.246

Bilim yerine 19.yüzyılın ikinci yarısında anlamıyla yeni toplumsal gerçekliğin kapsayan Devlet Bilimi yaratılmaya çalışıldığı söylenebilir.

2. Doğal Hukuk'tan Devlet Bilimi'ne Geçiş

Yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde öncelikle devlet idesinin ve tartışmasının yapıldığı hukuk alanından, Devlet Bilimi'nin zamanla nasıl ortaya çıktığı incelenmelidir.

Würzburg Üniversitesi Felsefe Profesörü Johann Jakob Wagner (1775-1841), Devlet Bilimi'nin ortaya çıkışını şu şekilde açıklamaktadır:⁷⁰²

“Devlet Bilimi'nin ilk oluşumu, devletin hukukî tarafını insan doğası üzerine kurma çabalarından başlamıştır.”

Yine aynı şekilde Gustav Marchet (1846-1916), Von Seckendorff'un rasyonel yönetim düşüncesinin kimi yazarlarca bazen ileriye, bazen de geriye taşındığını, ileriye taşınan düşüncelerin hemen hemen sadece iktisadi alanla sınırlandırıldığını, bu fikirlerin geliştirilmesinin “*ulusal, bağımsız bir sanayinin kurulması ve bununla yine bağımsız, yaşatılabilir bir devletin yaratılmasıyla*” bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Bu yönlü bilimsel çabaların yanında, Doğal Hukuk Felsefesinin mükemmelleştirilmesi için çalışmakta ve gelmekte olan “refah devletin” temeli oluşturulmaktadır. Doğal Hukuk ise insanların karşılıklı yükümlülüklerini belirlemektedir.⁷⁰³ Bu çerçevede Devlet Bilimi'nin kaynağının, Doğal Hukuk'un belirlediği, insanların, daha doğru deyişle yöneten ve yönetilenlerin karşılıklı yükümlülüklerinin, yani “devletin amacının” ortaya konma çabası olduğu söylenebilir. Çünkü insanların üstlendikleri yükümlülükler ya da yönetilmeye rıza göstermeleri karşılığında devletten bekledikleri, devletin amacını oluşturmaktadır.

Devlet Bilimi ile ilk olarak çok sayıda disipline incelenen, kendine ait araştırma nesnesi olan bir alan anlaşılabilir. Fakat aynı zamanda kesin olarak sınırlandırılmış nesnesi olan bir uzmanlık alanı olarak da Devlet Bilimi tarif edilebilir. İlk açıklamada, devletin çok çeşitli görüngüleri sebebiyle “Genel Devlet Öğretisi”

⁷⁰² Johann Jakob Wagner, *Grundriß der Staatswissenschaft und Politik*, bei Breitkopf und Härtel, Leipzig 1805, s.1

⁷⁰³ Gustav Marchet, *Studien über die Entwicklung der Verwaltungslehre in Deutschland von der zweiten hälfte des 17. bis zum Ende des 18.Jahrhunderts*, Verlag von R.Oldenburg, München, Leipzig 1885, s.75

(*Allgemeine Staatslehre*), “Politika” (*Politik*), “Maliye”, (*Finanzwissenschaft*), İdare Hukuku (*Verwaltungsrecht*) vd., Devlet Bilimi altında toplanmaktadır.⁷⁰⁴ Ancak bu yeni isimlendirmeler, daha yakın tarihli bir ayrımı gösterdiği gibi yazarın yaklaşımına da işaret edebilmektedir. Örneğin Strelin, “Devlet Bilimi’nin Tarihi ve Literatürü Denemesi” (*Versuch einer Geschichte und Literatur Staatswissenschaft*) adlı ve 1827 tarihli kitabında, Devlet Bilimi’ni Kameral Bilim’in de yer aldığı yedi temel başlığa ayırmaktadır.⁷⁰⁵ Benzer şekilde Devlet Bilimi’nin üniversite tarihine ilişkin çalışmasının girişinde Hentschel de, aslında Kameral-Polizay Bilim’in üniversiteleşme sürecini anlatmakta, ikinci bölümde ayrıntılarına yer verildiği gibi Thomasius, Von Ludewig gibi profesörlerin bu sürece etkilerini gündeme getirmektedir.⁷⁰⁶

Thomasius, özellikle hukuktan ayrı olarak verilecek, güncel yaşamda işe yarayacak, pratik bilgilere dayalı yeni bir disiplinin öğretilmesini istemektedir. Ancak Devlet Bilimi’nin, bununla başladığı söylenemez. Devlet Bilimi’nin başlangıcı, Roma Hukuku ve Cermen Hukuku tartışmalarıyla doğrudan ilgilidir. Bu noktada en önemli katkının Alman Hukuk Tarihi’nin kurucusu olarak kabul edilen Hermann Conring (1606-1681)⁷⁰⁷ ile Samuel von Pufendorf (1632-1694) ve Ulrik (Ulrich) Huber (1636-1694)’ten geldiği belirtilebilir.

Doğal Hukuk’un (*Naturrecht*) bir parçası olarak Devlet Hukuku (*Staatsrecht* ya da *ius publicum universale*)’de devletin oluşumunun ana ilkeleri, insan aklından çıkarılmaktadır. Dolayısıyla Devlet Hukuku’nun, aslında Doğal Hukuk’a dair ilk eserlerde yer bulduğu söylenebilir. Doğal Hukuk’un bir alt dalı olarak geç 17.yüzyılda geliştirilen *ius publicum universale*, Aristocu eski *prudentia civilis* (*Staatsklugheit* ya da *Devlet Bilgeliği*) ile birleşmiş ve yeni bir hukuk disiplini olarak ortaya çıkmıştır. Böylece Huber ile bağımsız bir dal haline gelen Devlet Hukuku, ayrı bir disiplin olarak öğretilmeye başlanmıştır. Öyle ki 18.yüzyılda Devlet Hukuku büyük önem kazanmış, teorik temellerini Doğal Hukuk’tan tümüyle kopararak, bu ilkeleri “Genel Devlet Hukuku” (*Allgemeine Staatsrecht*) adıyla sunmuştur.⁷⁰⁸

⁷⁰⁴ Helge Peukert, Berlin 2005, *a.g.k.*, s.5

⁷⁰⁵ Georg Gottfried Strelin, Erlangen 1827, *a.g.k.*, s.4

⁷⁰⁶ Volker Hentschel, 1978, *a.g.k.*, s.181

⁷⁰⁷ Bkz. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz8686.html#ndbcontent> (13.06.2017)

⁷⁰⁸ Michael Stolleis, München 1992, *a.g.k.*, s.122

Devlet Hukuku'nun önemi, zaman ve coğrafyadan bağımsız biçimde, insanların neden örgütlü bir yapıda biraraya geldikleri sorusunu yanıtlayan genel bir devlet teorisi oluşturmanın kaynağı olmasından gelmektedir.⁷⁰⁹ Stolleis da, 18.yüzyıldaki devlet teorisine dair çok çeşitli fikirler bulunduğunu, buna rağmen devlet öğretisinin yönetsel ilkelerinin homojen olduğunu ifade etmektedir. Devletin ortaya çıkışı, meşruluğu ve amacı hakkında çok geniş bir uzlaşma bulunmaktadır.⁷¹⁰ Bu çerçevede iktidarın meşruiyetinin temellendirilmesi, iktidar yetkisi ve gücün dağıtılması gibi devletin doğası ile formunu tanımlayan, hükümdar ile tebaanın sorumluluklarını belirleyen sorunlar, Devlet Hukuku'nun ana konularını oluşturmaktadır.⁷¹¹ Tüm bunlar, ama özellikle karşılıklı sorumluluklar, devletin nasıl yönetilmesi gerektiğine ilişkin soruların da yanıtlanmasını içermektedir. Dolayısıyla Devlet Bilimi'nin, ana bileşenlerinden biri yukarıda değinilen kapsamda olmak üzere Devlet Hukuku'dur.

Conring, “Notitia Rerum Publicarum”da (*Staatenkunde ya da Staatskunde-Devletler Bilgisi ya da Devlet Bilgisi*)⁷¹² devlet yapılarını analiz etmiş, “yaşanmış olayların” (*res gestae*) ele alınış biçimi ile kurumların ve devletlerin gelişimini incelemiştir. Thomaisus'tan önce geleneksel skolastik bilimin içinde bulunduğu krizin farkında olan Conring, eserlerinde sadece hâkimiyet düzeni ile ilgilenmemiş, aksine “devleti” (*civitas*) temalaştırarak, toplumu da kapsayan iktidar düzenini incelemiştir. Ayrıca çalışmasındaki analizleri, feodal zümreler başta olmak üzere sadece iktidar sahibi gruplar arasındaki krizlerle ilgili değildir. Çeşitli devlet formlarının sosyal ve iktisadi şartlarını da ele almıştır.⁷¹³ Öte yandan III. Lothar tarafından Roma Hukuku'nun, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nda genel geçerli yasa olarak 12.yüzyılda yürürlüğe sokulduğu efsanesi, Conring tarafından çürütülmüştür.⁷¹⁴ Söz konusu çalışmayla ilk olarak Roma Hukuku'nun, ancak 15.yüzyılda Alman prensliklerinde uygulanmaya başlandığı ve ikinci olarak da buna

⁷⁰⁹ Merio Scattola, “Schlözer und die Staatswissenschaften des 18.Jahrhunderts”, *August Ludwig (von) Schlözer in Europa*, Heinz Duchhardt, Martin Espenhorst (Yay.), Vandenhoeck&Ruprecht Verlag, Göttingen 2012, s.102

⁷¹⁰ Michael Stolleis, München 1992, *a.g.k.*, s.123

⁷¹¹ Merio Scattola, Göttingen 2012, *a.g.k.*, s.99

⁷¹² Immanuel Johann G.Scheller, *Lateinisch-Deutsches und Deutsch-Lateinisches Handlexikon, zweyter Theil*, dritte Auflage, Hahnsche Buchhandlung, Leipzig 1817, s.726

⁷¹³ Horst Dreitzel, “Hermann Conring und die Politische Wissenschaft seiner Zeit”, *Hermann Conring (1606-1681), Beiträge zu Leben und Werk, Historische Forschungen Band 23*, Michael Stolleis (Yay.), Duncker&Humblot Verlag, Berlin 1983, s.156-159

⁷¹⁴ Volker Hentschel, 1978, *a.g.k.*, s.183

rağmen Cermen Hukuku'nun, ayrı bir hukuk olarak gelişmesini sürdürdüğü gösterilmiştir.⁷¹⁵ Bu Roma Hukuku'ndan kopuş bağlamında önemlidir. Bu şekilde iktidarın kaynağı ve meşruiyetine dair iddialar, Roma Hukuku'dan değil, Cermen Hukuku'ndan alınabilecektir.

Conring'in eserlerindeki devlet, Aristocu yaklaşımdan çıkarılamayacak bir kavramdır. Devlet, günümüzdekiyle benzer biçimde “toplumun bütününe birliği” (*integrum corpus civilis societatis*) olarak tanımlanmakta ve temel bir yasaya göre hazırlanmış devlet düzenini ifade etmektedir. Başka deyişle iktidarın yapılanması ve sahip olduğu varlığı kapsamaktadır. Bu varlık da, nüfus, toprakların büyüklüğü ve niteliği, tarım ve tarımla ilgili her şeyi içermektedir.⁷¹⁶ Dolayısıyla söz konusu dönemde “Staatskunde” (*Devlet Bilgisi*), aynı zamanda “Statistik” (*İstatistik*) olarak da tanımlanmaktadır. İstatistik, günümüzdeki anlamını daha geç bir tarihte almıştır. Ancak Statistik, o dönemde özellikle devletle ilgili istatistikî bilgileri ifade etmektedir. İyi bir yönetim, bu bilgilere sahip olarak, devletin varlığını sürdürmeli ve daha güzele taşınmalıdır. Öyleyse Devlet Bilgisi, iyi bir yönetimin vazgeçilmez parçasıdır. Ancak bu şekilde devletin varlıkları, dönemsel olarak karşılaştırılabilmekte ve amaca uygun yönetilip yönetilmediği anlaşılabilmektedir.⁷¹⁷

Devlet Bilgisi'ne ihtiyacın, Devlet Hukuku'na dair anlatılanlarla örtüşen bir yanı da bulunmaktadır. Von Schlözer, Devlet Bilgisi ile despotizmin birbiriyle geçinemediğini söylemektedir. Scattola'nın da belirttiği gibi Devlet Bilgisi, ancak devletin tüm parçalarına erişimin olduğu ve devlet sırrının, tebaanın siyasa yaşama etki etmesini engellemediği yerde etkili olacaktır. Dolayısıyla “Staatsräson” (*Devlet Akli*) ve “arcana imperii” (*Devlet Sırrı*)'nın kaybolmaya başlamasıyla “Devlet Bilgisi” ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Kameral Bilim ve Devlet Bilgisi (*Staatskunde*)'nin birbirinin tamamlayıcısı olduğu söylenebilir. Çünkü Devlet Bilgisi, mevcut ve ulaşılan duruma ilişkin bilgileri toplayarak, Kameral Bilim'in kullanımına sunar. Kameral Bilim ise etkin bir yönetim için bu bilgileri kullanır.⁷¹⁸

⁷¹⁵ Franz X. von Wegele, *Geschichte der Deutschen Historiographie seit dem Auftreten des Humanismus*, Verlag von R. Oldenbourg, München, Leipzig 1885, s.589

⁷¹⁶ Merio Scattola, Göttingen 2012, *a.g.k.*, s.102

⁷¹⁷ *a.k.*, s.101,102

⁷¹⁸ *a.k.*, s.102-104

3. Devlet Bilimi ve Kapsadığı Disiplinler: İçerik

Von Schlözer, Staatskunde (*Devlet Bilgisi*) ve Staatslehre (*Devlet Öğretisi*)’ni şu şekilde açıklamaktadır:⁷¹⁹

“Devletlerin tek tek niteliklerine göre incelenmesi, genel anlamıyla Devlet Bilgisi (*Staatskunde*), devlet denen insan yapısının amacı ve varlığının incelenmesi Devlet Öğretisi (*Staatslehre*)’dir.”

Hollanda’dan gelen rasyonel Doğal Hukuk fikrini Alman üniversitelerine taşıyan Samuel von Pufendorf ⁷²⁰ ise eserlerinde, iktidara sahip olanların ve devletin, temel eylemleri ile egemenleri bu eylemler için harekete geçiren motifleri incelemiş, Doğal Hukuku siyasallaştırmıştır.⁷²¹ Bu katkısının, yukarıda da değinilen gelişmeler bağlamında siyasallaştırılan hukuk içerisinde Devlet Bilimi olarak ayrı bir alanın yaratılmasına önemli bir katkı sağladığı düşünülmektedir.

Devlet Bilimi’nin ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkmasına ve sistemleştirilmesine en önemli katkıyı yaptığı düşünülen Von Schlözer, Devlet Hukuku ve Devlet Bilgisi üzerinden Devlet Bilimi’ni inşa etmiştir. Daha 1793’te Von Schlözer, politika dersleri olmadığını, politikanın üniversitelerde öğretilmesinin talep edilmediğini, medeni Avrupa’da kimsenin tıp diploması olduğunu kanıtlamadan mesleğini icra edemediğini, ancak teorik ya da tümüyle pratik olarak politika yapan bir kişinin, konunun eğitimini alıp almadığının sorgulanmadığını belirtmektedir. Çünkü bu durum insanlara garip gelmektedir. Tıp, eczacılık ve hukuk gibi diğer mesleklere de, daha önce aynı şekilde bakılmıştır. Politika da aslında, onuruna yakışır şekilde 17.yüzyılda insanlığın en önemli ve çok katmanlı bilgileri düzeyine yükselmiştir.⁷²² Öncelikle politika ile Von Schlözer’in, Devlet Bilimi’ni kastettiği belirtilmelidir. Vestfalya Antlaşması sonrası oluşan yeni yaklaşımlar yönetim işlerinin bilgisine bakışı da değiştirmiştir.

Vestfalya Antlaşması sonrasında despotizmin halkı ağır şekilde baskı altına alması ve Wolff dizgesiyle birlikte politika, farklı tanımlanmaya başlanmıştır. Halkı yönetme işi olarak politika, ya bilim olarak görülmemiş ya da önemsiz, kolay bir

⁷¹⁹ August Ludwig Schlözer, Göttingen 1793, *a.g.k.*, s.IX

⁷²⁰ Volker Hentschel, 1978, *a.g.k.*, s.182

⁷²¹ Horst Dreitzel, Berlin 1983, *a.g.k.*, s.184

⁷²² August Ludwig Schlözer, Göttingen 1793, *a.g.k.*, s.X

disiplin olarak kabul edilmiş ve yönetme işi saray görevlileri, aristokratlar ya da “soylu” ailelere bırakılmıştır. Devlet Bilimi artık, diğer mesleklerce hiçbir şekilde ciddiye alınmamaktadır. “Oekonomi” öğrenimi görmüş birine en aptal çiftçi bile tepeden bakmaktadır.⁷²³ Von Schlözer’in eserini hazırladığı dönem, Kameral-Polizey Bilim’in üniversitelerde değil, uygulama yapılarak alanda öğrenileceğine inanan II. Friedrich’in tahtta olduğu yıllardır. Prusya Kralı’nın bu yaklaşımı, Kameral-Polizey Bilim’in belirli bir gerileme yaşamasına yol açmıştır. Ancak daha sonra Kameral-Polizey Bilim yeni bir yükselme sürecine girmiştir.

Von Schlözer, Devlet Bilimi’ni sistemleştirmek ve açık şekilde tanımlamak istemektedir. Çünkü daha önceki denemelerin başarısız olduğuna inanmaktadır. Başarısızlığın nedeni ise devlet ya da hükümete dair bilgilerin çok kapsamlı olmasıdır. Von Schlözer şu şekilde açıklamaktadır:⁷²⁴

“Devlet ya da hükümete ilişkin bilgiler muazzam bir büyüklüktedir: Daha da fazlası, ilk bakışta sıklıkla (bu bilgiler) son derece heterojendir. Hepsini bir sisteme, kapalı bir sisteme, bir tabloya bağlamak mümkün müdür? Yıllarca bu tablo üzerinde uğraştım – ya da daha çok, mümkün olduğunca, doğal olmasını denedim ve tüm yapay olanları ayıkladım.”

Von Schlözer, dönemin yaklaşımına uygun şekilde devleti, belirli bir amaca yönelik bir makine olarak tanımlamaktadır. Devlet, insanların kendi iyilikleri için yarattıkları yapay bir keşiftir. Bu nedenle “Devlet Öğretisi” (*Staatslehre*)’yi yapıcı bir şekilde inceleyebilmek için devlete, belirli bir amaca doğru giden makine olarak bakmak gerekmektedir.⁷²⁵

Devlet böylesi kapalı bir makine olarak kabul edilince, bilgisinin de aynı şekilde bütüncül biçimde olması gerekmektedir. Sadece makinenin tek tek parçalarının nasıl “yönetileceği” değil, aynı zamanda bir bütün olarak makinenin, tüm parçalarının uyum içinde ve amaca gidecek şekilde yönetilmesinin bilgisi üretilmelidir. Devlet Bilimi de bu bakış açısıyla oluşturulabilir. Bu çerçevede Von Schlözer’i kendinden öncekilerden ayırt eden nokta, Devlet Bilimi’ni bir meta-bilim, bir çatı olarak gören yaklaşımıdır. 18.yüzyıldaki diğer birçok yazar, devletin iyi yönetilmesi için gereken

⁷²³ a.k., s.X

⁷²⁴ a.k., s.X

⁷²⁵ a.k., s.3

bilim dallarını sıralamışlar, ancak bir meta-düzlem fikrine ulaşamamışlardır. Scattola bunu şu şekilde açıklamaktadır:⁷²⁶

“18.yüzyılın önceki yazarları daha önce Devlet Hukuku’ndan Kameral Bilimlere kadar politika eğitiminin tüm disiplinlerini birbirine bağlamış ve böylece Devlet Bilimi’nin tüm döngülerini yapılandırmışlardır. Johann Heinrich Gottlob Justi, örneğin 18.yüzyılın ortalarında bir dizi kitapla devletin iyi yönetimi için gereken tüm bilimleri incelemiştir. Justi, Genel Devlet Hukuku ve Anayasa Öğretisi’nin kendi versiyonunu, “Die Natur und das Wesen der Staten” (1760) yazısında, Hükümet Öğretisi ya da Politika’yı, “Grundriss einer guten Regierung” (1759) ile “Grundfesten zu der Macht und Glückseligkeit der Staaten” (1760) ve Polizey Bilim’i “Grundsätzen der Policey-Wissenschaft” (1756)’ta tarif etmiştir. Justi, “politik Metafizik” fikrini tasarlamasına rağmen, aslında bağımsız metodolojik meta-düzlem fikrine kadar gelememiştir. Buna karşın sadece Devlet Bilimlerini tanımlamamış, aksine (Devlet Bilimleri üzerine) bir teori, “Devlet Bilimlerinin epistemolojisini”, göstermiştir. Benzer şekilde Gottfried Achenwall’ın durumu da ele alınabilir. Ne Justi ne de Achenwall, tüm bilgileri sistematik olarak düzenleyen/sıralayan ve gösteren bir sistem fikrini açıkça tasarlamıştır. Onlar, meseleyi bilmelerine rağmen konunun (konunun bütünü) net şekilde bilincinde değillerdir.”

Gerçekten de Von Schlözer, Devlet Bilimlerini tanımlamaktan çok, böyle bir sistem nedir ve nasıl biraraya getirilebilir dair teorisini önermiştir.⁷²⁷ Meta-Düzlem, tüm bilimleri içeren ve bu bilimlerin içsel bağlantılarını kurarak, çelişkiye yer vermeyecek biçimde devletin nasıl yönetilmesi gerektiğinin bilgisini üretecek Devlet Bilimi’dir. Devlet Bilimi’ni oluşturmak, içerisinde yer alan alanları seçmek, sıralamak ve betimlemek değildir.

Von Schlözer, iki temel kategori oluşturur: “Cursus politicus historicus” (*politika tarihi dersleri*) ve “Cursus politicus philosophicus” (*politika felsefesi dersleri*).

Cursus politicus historicus, iki ana alt bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki daha önce bahsedilen, devletin maddi, görünür varlıklarını inceleyen Staatskunde (*Devlet Bilgisi*) ya da Statistik, diğeri Staatsgeschichte (*Devlet Tarihi*)’dir. Devlet tarihi sadece savaşlar, tahta çıkışların yazılması değildir. İncelenen devletin nasıl ortaya çıktığı, adli, mali, dini vb. yapı ve kurallarını nasıl oluşturduğunun araştırılmasıdır.⁷²⁸

⁷²⁶ Merio Scattola, Göttingen 2012, *a.g.k.*, s.93,94

⁷²⁷ *a.k.*, s.95

⁷²⁸ August Ludwig Schlözer, Göttingen 1793, *a.g.k.*, s.9-11

Cursus politicus philosophicus ise devletin amacına ulaşma düşüncesi bağlamında hem devletin işleri (*Staatsverwaltung-Devlet Yönetimi*) hem de bu işlerin yerine getirilebilmesi için yönetenler ve yönetilenlerin karşılıklı hakları ve yükümlülükleri (*Staatsrecht-Devlet Hukuku*) ve hâkimiyetin yapısı (*Staatsverfassung*) ile ilgilidir.⁷²⁹ Devletin amacını ise şöyle tanımlanmaktadır:⁷³⁰

“Doğası gereği özgür olan insan, bir hükümdara tabi olmaya, boyun eğmeye eğilimlidir. Bunun belirli nedenleri ve hedefleri olmalıdır. Bu hedefler nelerden oluşmaktadır? - Devletin amacı (bu hedeflere ulaşmaktır).”

Dönemin bir başka yazarınca, Devlet Bilimi bu kez farklı bir şekilde ele alınmaktadır. “Bilimsel Devlet Öğretisi” (*wissenschaftliche Staatslehre*) ya da Devlet Bilimi, her devlette görülmesi gereken toplumsal olayları öğretir. Çok sayıda gücün biraradalığı olarak devlet, bir bütün olmalıdır. Bunu gerçekleştirebilmek için devlete ait çok sayıda iş yerine getirilmelidir ve bu işler hiçbir şekilde birbiriyle çelişmemelidir. Aynı zamanda devletin kurallarına göre ve sırasıyla yerine getirilmeli, bu kurallar kendi aralarında bir bütün olmalı ve biri diğerini engellememeli ya da biri diğerini ortadan kaldırmamalıdır. Bu sebeple “devlet işlerinin” genel geçerli temel ilkelerinin bulunması gerekir.⁷³¹

Temel ilkelerin belirlenmesinin, başka deyişle Devlet Bilimi’nin aslında iki kaynağı vardır: Tecrübe ve akıl. Bu yaklaşımda Devlet Bilginliği (*Staatsgelehrsamkeit*), kapsayıcı bir kavram olarak tercih edilmiştir. Devlet Bilginliği; tarihsel ve bilimsel olarak iki temel başlık altında incelenmelidir. Tarihsel olan Devlet Bilgisi (*Staatskunde*) ve Devlet Tarihi (*Staatsgeschichte*)’dir. Bu alanlar, tecrübeye dayalı bilgilerin edinileceği yerdir. Akla dayalı bilgiler, bilimsel olandan gelecektir. Öyleyse bilimsel olan ya da Devlet Bilimi ise, Devlet Anayasası (*Staatsverfassung*) ve Devlet İdaresi (*Staatsverwaltung*) olarak iki ana başlık altında incelenmelidir. Ayrıca yardımcı bilimler de (*Hilfswissenschaften*), Devlet Bilimi’nin ele aldığı konuların incelenmesinde önemli rol oynamaktadır. Çok çeşitli ve vazgeçilmez olan bu disiplinler, devletin amacına en iyi nasıl ulaşılacağına temel

⁷²⁹ a.k., s.11-13

⁷³⁰ a.k., s.12

⁷³¹ J.K Von H-h., *Erste Grundzüge eines Versuches über Staatswissenschaft, nebst einer Vorbereitung mit Rücksicht auf die jetzige Zeiten*, ? 1795, s.9-11

ilkelerini verirler. Devlet Bilimi sadece devleti yönetenler değil, aynı zamanda devlet görevlileri ve yurttaşlar için de gereklidir.⁷³²

Öte yandan Kameral-Polizy Bilim gibi Devlet Bilimi için de teorisinin olmadığı ya da kurulamadığı, pratik bilgilere dayandığı eleştirileri yapılmıştır. Voß, “diğer bütün bilimler gibi “Genel Devlet Bilimi”nin de, hem parçaları hem de bütünün bilimsel olarak ele alınmasından daha çok pratik olarak uygulandığını, bunun nedeninin teorisinin, pratik uygulamalara çok az etki etmesinden kaynaklandığını” belirtmektedir. Ancak Voß’a göre, Devlet Bilimi’nin teorisi vardır ve Devlet Bilimi’nin büyük bölümü “anayasa ve idari tarihte” aranmalıdır.⁷³³ Aslında dönemin yazarlarının hemen hepsi, Devlet Bilimi’ni benzer şekilde ele almakta ve bölümlere ayırmaktadır. Frits de, Devlet Bilimi’ni pratik ve teorik tartışmalarından kurtarmak için benzer bir yol izlemiştir. Frits, Devlet Bilimi’nin tarihsel ve teorik olmak üzere ikiye ayırır. Tarihsel Devlet Bilimi, aynı zamanda pratik Devlet Bilimi; Devletler Tarihi (*Staatengeschichte*) ve Devletler Bilgisi (*Staatenkunde ya da Statistik*)’den oluşmaktadır.⁷³⁴ Devletler olarak çoğul kullanım, Frits’in Devlet Bilimi’nin evrensel olduğunu düşünmesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Devletler diyerek, aslında üretilen bilginin var olan ya da varolmuş her devleti açıkladığını göstermek istediği düşünülmektedir. Çünkü eserinde Frits, insanlık tarihinden ve devletin ortaya çıkışından başlayarak, Devlet Bilimi’ne ulaşmaya çalışmaktadır. Ayrıca tarihsel olanın, tecrübe ve gözlemlerden kazanılan bilgiler olduğunu, felsefi olanın ise “kendi aklına güvenmekten geçen”, başka deyişle akılla bulunan alana girdiğini, devlete ilişkin soruların dönemin yaşam ve çıkarlarıyla doğrudan ilgili olduğunu, bu soruların yanıtlanmasının felsefi araştırmaların en zorlarından biri olduğunu ifade eder.⁷³⁵

Teori üzerinden felsefeyle ilişkilenen Devlet Bilimi’ni Frits, şu alt başlıklara ayırmaktadır:⁷³⁶

1) Yargı, yasama

⁷³² a.k., s.27-29

⁷³³ Christian Daniel Voß, Leipzig 1800, a.g.k., s.2,3

⁷³⁴ J.F.Frits, *Politik oder philosophische Staatslehre*, G.J.Apelt (Yay.) Erökersche Buchhandlung, Jena 1848, s.1,2

⁷³⁵ a.k., s.8

⁷³⁶ a.k., s.2,3

- 2) Polizei (Polizy), devletin iç güvenliği ve düzeninin sağlanması ile sürdürülmesi,
- 3) Devlet Hukuku, hükümet formları, hükümetin yurttaşlarla ilişkisi,
- 4) Devletlerin dış ilişkileri,
- 5) Kameral Bilimlerin konuları; tarım, ticaret, işletme bilgisi, devletin gelir ve giderlerinin gösterilmesi,
- 6) Halkın manevi eğitimi, bilimlerin geliştirilmesi, sanat, din, eğitim, okullar,
- 7) Savaş,

Hatırlanacağı gibi “teorik Devlet Bilimi”nin konularını oluşturan bu alanlardan Polizy’in anlamının, iç güvenlik ve düzenle sınırlandırılması, 19.yüzyılın ilk yarısındaki yaklaşımı ortaya koymaktadır. Aynı zamanda özellikle 18.yüzyılın sonu ve 19.yüzyılın ilk yarısında Kant’ın çığır açıcı etkisiyle dönemin tüm akademisyenleri ve yazarlarının, Alman İdealist Felsefesi’nin kavram ve üslubuyla yazmaya çalıştıkları, Devlet Bilimi’nin ana nesnesi devleti, özellikle felsefinin araçlarıyla açıklamaya önem verdikleri söylenebilir.

Dönemin önemli akademisyenlerinden Johann Schön (1802-1839), Devlet Bilimi’ni, iktisat, maliye, genel ve Prusya Devlet Bilgisi (*Statistik ya da Staatskunde*) ile birlikte ele almaktadır. Dersleri, öğrenci olmayan dinleyicilerce de takip edilen Schön’e göre Devlet Bilimi, genel anlamıyla devlete ait sistematik bilgidir. Özel anlamıyla devleti, Devlet Bilgisi incelemektedir.⁷³⁷ Devlet, “amacı, niteliği ve ortaya çıkışı” olmak üzere üç ana tema üzerinden ele alınmalıdır. Bu bağlamda Devlet Bilimi; “Devlet Felsefesi” (*Staatsphilosophie*), “Devlet Hukuku” (*Staatsrecht*) ve “Devlet Sanatı” (*Staatskunst*) olarak ayrılmaktadır. Schön, Staatskunst’u “dar anlamıyla Politika” olarak tanımlamaktadır. Devlet Bilimi ise “geniş anlamıyla Politika”dır. Yaşadığı dönemdeki çalkantıların, “devletleri” olduğu gibi Devlet Bilimi’ni de olumsuz yönde etkilediğini söyleyen Schön, Devlet Bilimi’nin yok olmadığına, ancak enkaza döndüğüne inanmaktadır. Sanki “bütün”, artık moda değildir ve sadece “Devlet Bilimleri” yayınlanmaktadır.⁷³⁸ Burada Devlet Bilimleri

⁷³⁷ Johann Schön, *Die Staatswissenschaft, geschichts-philosophisch begründet*, zweite Auflage, bei Wilhelm Gottlieb Korn, Breslau 1840, s.1

⁷³⁸ a.k., s.1

ile Schön, bu alanın bir bütün olarak ele alınmadığını, Devlet Bilimleri olarak tek tek dalların incelendiğini belirtmektedir.

Kamu Hukukçusu (*Publicist*)⁷³⁹, neler olup bittiğine bakmadan, sadece kendisi için çalışmakta ve yazdıkları “Devlet Hukuku” olmaktadır. Tarihçi, bununla ilgilenmemekte ve “Devlet Sanatı”nı ortaya koymaktadır. Her ikisine sırtını dönen “Devlet İktisatçısı” (*Staatswirth*), Devlet Sanatı’nın tek bir bölümünden, 17.yüzyılın ortalarından bu yana, “politik iktisadı” geliştirmektedir. Schön, Devlet Bilimi’nin parçalarının bu şekilde izole edilmesinin, çok sayıda tek taraflı ve katı görüşlerin yayılmasına yol açtığını vurgulamaktadır.⁷⁴⁰ Ona göre Devlet Bilimi, bir bütün olarak ele alınmalıdır. Aksi takdirde devleti incelemeye çalışan her bir disiplin, bir bütün olarak nesnesini irdeleyememektedir.

Hukuk, devleti sanki sadece hukukî bir kuruluşmuş gibi ele almaktadır. Bu şekilde yasalar ve devlet görevleri, gerçek yaşamda her zaman faydalı bir şekilde hareket etme olanağını yitirmektedir. Aynı zamanda refah ve kültür de bu yaklaşımın kurbanı olmaktadır. Çünkü bu şekilde refah ve kültür, artık kamu gücünün görevi gibi görülmemektedir. Politika, tarihten çıkarılan belirli bilgelik kurallarından oluşan bir ağ ya da hareketsiz, kısır ideallerin anlatımı olmaktadır. Devlet İktisadı (*Staatswirthschaft*) ise devletin tüm özelliğini, niteliklerini iktisada indirgemektedir. Ancak özgürlük, kültür ve devlet anayasası için bir kurum olarak devletin önemi ve anlamı incelenmemektedir. Bunların doğal sonucu, Devlet Bilimi’nin herhangi bir dalına bakan herkesin, devleti açıkladığını ve bunun anahtarını bulduğunu sanmasıdır.⁷⁴¹ Ancak gelişen toplumsal, siyasi ve iktisadi yaşam, Devlet Bilimi’nin tek başına ele alınmasını güçleştirmektedir. Çünkü kapsamı genişleyen gerçek yaşamla uyumlu Devlet Bilimi’nin, bütüncül olarak ele alınması ve parçalarının bütünü açıklayacak şekilde ilişkilendirilmesi artık daha zordur.

Bu durumu Schön şöyle açıklamaktadır:⁷⁴²

⁷³⁹ Immanuel Johann G.Scheller, *Lateinisch-Deutsches und Deutsch-Lateinisches Handlexikon, vornemlich für Schulen, zweyter Band*, Verlage der Geistinger’scheu Buchhandlung, Wien, Triest 1820, s.437

⁷⁴⁰ Johann Schön, Breslau 1840, a.g.k., s.2

⁷⁴¹ a.k., s.2

⁷⁴² a.k., s.2

“Bu hastalıkla mücadele edebilmek için yeniden Devlet Bilimi’ne gözler çevrilmiştir. Ancak çok sayıda özel disiplinin yaratılmasıyla artan detaylar, tüm parçaların bilimsel bir bütün olarak ele alınmasını zorlaştırmıştır.”

Görüldüğü üzere Schön de, Devlet Bilimi’ni aslında hemen hemen diğer yazarlar gibi tanımlamakta ve parçalarını sıralamaktadır. Ancak 19.yüzyılın ilk yarısında Alman Dilinde yazan akademik çevreler, değişmekte olan toplumsal gerçekliğin farkında olarak bilim anlayışındaki değişime ayak uydurmuştur. Bu çerçevede Maier’in de belirttiği gibi öncelikle pratik ve teorik olarak kesin ayrımın yerini, saf teorik yaklaşım almaya başlamıştır. Bu bilim anlayışında politik olan her şey keyfi müdahaleler olarak görülmektedir. Hukuk Devleti anlayışının yükseldiği bir dönemde yönetenlerin keyfi olarak iradelerini uygulamaya koymaları engellenmelidir.⁷⁴³ Öyleyse yönetimin, yeni bir bilgisinin, başka ifadeyle teorisi olan bilgisinin üretilmesi gerekmektedir. Karmaşıklaşan toplumsal yaşam, beraberinde giderek artan bir bilgi yığını getirmiştir. Ancak sorun, 19.yüzyıldaki ile eski, pratik felsefeyi içeren Politika Bilimi arasında ilişkinin yokluğudur. Maier, bunun sebebinin, giderek “bağımsızlığını kazanan toplum ve monarşik devlet arasında, 19.yüzyıl boyunca oluşan uçurum ve uçurumu her iki tarafın da kapatamamasından” kaynaklandığını belirtmektedir.⁷⁴⁴ Çünkü artık yeni bir üretim tarzının baskısıyla “Tarım Reformu” (*Agrarreform*), “Köylülerin Özgürleştirilmesi” (*Bauernbefreiung*) gibi reformlarla feodal toplumsal gerçekliğin dönüşmeye başladığı söylenebilir.

Bu noktada, dikkat çekici bir başka bulgunun vurgulanmasında yarar görülmektedir. Şöyle ki, Devlet Bilimi’nin, kapitalizme geçiş sürecinin yönetim bilgisini oluşturmaya çalıştığı belirtilmişti. 19.yüzyılla birlikte Devlet Bilimi adıyla yayınlanan ve yukarıda değinilen eserler incelendiğinde, Kameral-Polizey Bilim’de alt dallar olarak sıralanan madencilik, ormancılık, arıcılık gibi bölümlere artık yer verilmediği görülmektedir. Bunun da devletin amacı ile sorumluluklarının farklı şekilde tanımlanması, söz konusu alanlarda artık devletin giderek daha az faaliyet göstermesinden kaynaklandığı, dolayısıyla feodal üretim tarzının terk edilmeye başlanmasına işaret ettiği düşünülmektedir.

⁷⁴³ Hans Maier, Neuwied am Rhein-Berlin 1966, *a.g.k.*, s.285,286

⁷⁴⁴ *a.k.*, s.286

B. Değişen Toplumsal Gerçeklik ve Devlet Bilimi:

1. Restorasyon Çabası: Robert von Mohl

Reformlar bir yandan, anayasal monarşi ile birlikte Hukuk Devleti kavramının yükselişi diğer yandan Kameral-Polizey Bilim ile oluşturulan bilgi alanı, giderek gözden düşmeye başlamıştır. Ancak bu disiplinin değişen toplumsal gerçeklikle ilişkisini kurarak, hâlâ yararlı ve kullanılabilir bir bilim dalı olduğunu göstermeye yönelik çabalar da mevcuttur. Özellikle sosyal bilimler alanına diğer katkıları yanı sıra Robert von Mohl (1799-1875)'ün Polizey Bilim'e ilişkin çalışmaları bu açıdan önemlidir.

Von Mohl, “mutlak monarşinin” geç dönemlerindeki tanımıyla Polizey Bilim'in, gelmekte olan “anayasal monarşinin” yükselen kavramlarıyla içsel bağıni kurmaya çalışmıştır.⁷⁴⁵ Bu şekilde Polizey Bilim'in, yeniden bütüncül bir disiplin olarak yaşatılmasını amaçlamıştır. Aynı zamanda Kameral ama özellikle Polizey Bilim'in dönüşümüne katkı sağlamıştır. Bu dönüşümün, “İdare Hukuku” ve “Yönetim Öğretisi” için yol gösterici olduğu ifade edilmektedir.⁷⁴⁶

Von Mohl'ün, Hukuk Devleti kavramının Alman prensliklerinde yerleşmesini sağlayan “Die Polizei-Wissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates” (*Hukuk Devleti İlkelerine Göre Polizey Bilim*) başlıklı kitabında, dönemin siyasi kavramları ile Polizey Bilim'in yakın bağıni göstermeye çalışmıştır.⁷⁴⁷ Amacının nedenini de önsözde açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Von Mohl, o zamana kadar yayınlanmış tüm Polizey Bilim kitaplarının anlamsız ve değersiz olarak kabul edilemeyeceğini, Polizey Bilim kitaplarında temel ilkelerin tam olmadığını, bu sebeple dayanaksız ve sonuçsuz tarifler toplamları haline geldiğini, ayrıca kapsamı ile içeriğinin de eksik olduğunu, bu hatalara ilişkin devlet bilimi âlimlerinin aynı görüşü paylaştıklarını belirtmektedir.⁷⁴⁸ Ardından da asıl hedefini açıklamaktadır. Von Mohl, bu hatalardan kaçınmaya çalıştığını vurgulayarak, Polizey Bilim'in tüm alanlarını incelemeye çalıştığını, okuyucuların kitabında sadece “devletin polizey

⁷⁴⁵ Michael Stolleis, München 1992, *a.g.k.*, s.258

⁷⁴⁶ *a.k.*, s.258

⁷⁴⁷ *a.k.*, s.258

⁷⁴⁸ Robert von Mohl, *Die Polizei-Wissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates, Erster Band*, bei Heinrich Laupp, Tübingen 1832, s.III, IV

faaliyetlerinin” yani “yasaların çiğnenmesinin önlenmesinin” ele alındığını sanabileceğini, ancak eserin bütünüyle incelenmesi halinde gerçeğin anlaşılacağını ifade etmektedir.⁷⁴⁹ Yasaların çiğnenmesinin önlenmesinin anlamı ve önemine aşağıda daha ayrıntılı değinilecektir. Ancak kısaca Von Mohl’ün, sadece Polizey Bilim ile Hukuk Devleti ilkesinin ilişkisini kurmaya çalışmadığı, daha fazlasını ortaya koymak istediği söylenebilir.

Stolleis’a göre Von Mohl, yönetimden, geniş anlamıyla siyasi görevler ya da anayasayla belirlenmiş temel ilkelerin, ayrı her bir durum için uygulanmasını anlamaktadır. Anayasa maddeleri, eğer güzel ama boş sözler olarak kalmayacaksa, yönetimin günlük yaşantısına/işlerine erişebilmelidir. Polizey görevler ise, doğrudan devletin amaçları ve Hukuk Devleti düşüncesiyle bağlantılıdır. Ancak Von Mohl’ün amacı Polizey Bilim ile Polizey Hukuk ya da İdari Hukuku incelemek değildir. Öte yandan dönemin bilim anlayışı ve incelenen nesne, büyük ölçüde hukuk tarafından belirlenmektedir. Stolleis’a göre, Von Mohl’ün anayasayla bağı kurulmuş, diğer disiplinlerden bağımsız İdare Hukuku’nun ortaya çıkması ve Polizey Bilim’in son evresi için katkıları, 1848 Devrimi öncesinde ve sonrasında uzun süre konu olmaya devam etmiştir.⁷⁵⁰

Von Mohl, Hukuk Devleti kavramını tanımlamakta ve Hukuk Devleti’nin amacını açıklamakta, ardından bu amaçtan Polizey kavramını çıkarmaktadır. Von Mohl’e göre Hukuk Devleti, devletin her üyesinin, tüm güçlerini/yeteneklerini, olabildiğince özgür ve çok yönlü kullanımında desteklenecek ve teşvik edilecek şekilde ortak yaşamı düzenlemelidir. Hukuk Devleti’nin bunun dışında amacı olamaz. Ayrıca Hukuk Devleti, sadece yasal değil aynı zamanda bu amacın hayata geçirilebilmesi için maddi olanakları da sağlamla yükümlüdür.⁷⁵¹ Von Mohl, bu amaca ulaşılması için devletin yapması gerekenlerden de, Polizey kavramını çıkarmaktadır. Hukuk Devleti, amacını gerçekleştirebilmek, başka deyişle yurttaşların manevi güçlerinin her açıdan gelişmesinin önündeki engelleri ortadan kaldırmak için iki kurumdan yararlanır. Bu kurumlar, engellerin görüldüğü alanları düzenleyerek, amaca ulaşılmasını sağlayacaktır. İlk engel, insanların, diğerlerinin

⁷⁴⁹ a.k., s.IV

⁷⁵⁰ Michael Stolleis, München 1992, a.g.k., s.259

⁷⁵¹ Robert von Mohl, Thübingen 1832, a.g.k., s.7,8

kanunlarla düzenlenmiş alanına yasa dışı müdahalelerinden kaynaklanmaktadır. Bu müdahalelerin, önlenmesi ve cezalandırılması gerekmektedir. Dolayısıyla bu alan, adalet yönetimi ya da yargı ile düzenlenecektir.⁷⁵²

Bir diğer engel, dış şartların etkisidir. Bu şartlar, yurttaşların “kendilerini gerçekleştirmelerini” (*Selbstverwirklichung*) önlemektedir ve bu şartların ortadan kaldırılması zorunludur. Devlet gücünün bu ikinci eylemi, Polizey olarak adlandırılmaktadır. O halde Polizey, devlet gücünü kullanarak, insanların, kendilerini gerçekleştirmelerinin önünde bulunan ve tümüyle ya da amaca uygun olarak aşamadıkları engelleri ortadan kaldıran çeşitli kurum ve kuruluşların bütünüdür. Başka deyişle Polizey, Hukuk Devleti’nin, amacına ulaşmak üzere kullandığı diğer kurumdur. Polizey Bilim de, son derece güçlü olan engelleyici dış şartlara karşı, tek tek yardımcı kurumların oluşturulması ve kapsamının genişlemesine ilişkin temel ilkelerin, bilimsel olarak düzenli biçimde gösterilmesidir.⁷⁵³ Yazar, Polizey’i de bu bağlamda tanımlamaktadır. Yunanca’dan geldiğini söylediği Polizey, Von Mohl’e göre, geniş anlamıyla Politik veya bütüncül olarak Devlet Sanatı anlamıyla ya da genel olarak devletin yardım-destek faaliyetlerinin sadece bir bölümünü tanımlamak için kullanılmaktadır. Ancak Von Mohl’e göre devletin bu yardım eylemlerinin bir yönü de, “Önleyici Yargı” (*Präventiv-Justiz*)’dir.⁷⁵⁴

Von Mohl’ün çalışmalarından da izlenebileceği gibi, ikinci bölümde anlatılan Kameral-Polizey Bilim’in, yeni üretim tarzına doğru dönüşümle birlikte anayasal monarşinin unsurlarıyla uyuşmadığı düşüncesinin, yeni arayışları beraberinde getirdiği düşünülmektedir. Kameral-Polizey Bilim, mutlak monarşinin yönetim bilgisi olarak görüldüğünden yoğun şekilde eleştirilmekte ve terk edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Özellikle Hukuk Devleti-Polizey Bilim karşıtlığı, bu bağlamda en önemli sorun olarak durmaktadır. Ancak Von Mohl gibi bazı yazarlar, Kameral-Polizey Bilim’in yazın mirasının tümüyle reddedilmesine karşı çıkmakta, Kameral-Polizey Bilimi, değişmekte olan toplumsal gerçekliğin yeni kavramlarıyla barıştırmaya çalışmaktadırlar.

⁷⁵² a.k., s.10,11

⁷⁵³ a.k., s.11,12,13

⁷⁵⁴ a.k., s.10 (dipnot 2)

Von Mohl, Devlet Bilimi'nin 19.yüzyılın ortalarında bir dönüm noktasına ulaştığının farkındadır.⁷⁵⁵ Devlet ve bireyler arasında, hem devletten hem de toplumdan farklı amaçları olan yaşam alanları (*Lebenskreise*) oluşmuştur ve bu alanlar, Devlet Bilimi tarafından yeterince kapsanmamaktadır.⁷⁵⁶ Ortak yaşamın organizma olarak birliği olan devlete ilişkin bilim, bireyin yaşamını inceleyen bilimlerden çok daha önce ayrılmıştır. Devlet Hukuku, Özel Hukuk, Devlet Maliyesi, Hanehalkı Bütçesi, birbirinden ayrı kavramlar olarak çok uzun süre önce kabul edilmiş ve yerleşmiştir. Ancak devlet ve toplum yaşamı birbirinden ayrılarak, incelenmemiştir.⁷⁵⁷

Benzer biçimde Fischer de, Von Mohl'ün "bireyler ve ortak yaşamın organik birliği yani devlet arasında, farklı amaçlar güden yeni yaşam alanlarının ortaya çıktığını fark ettiğini, ancak dönemin ana akım biliminin, bu alanları araştırma konuları arasına almadığına inandığını" belirtmektedir. Von Mohl, yeni bir disiplin olarak "Toplum Bilim" (*Gesellschaftswissenschaft*)'ın, devlet düzeni dışında bu alanları inceleyerek, temel ilkelerini oluşturmaya başladığını ifade etmektedir. Devlet ve toplum ile bu alanlara ait kavramlar ile sistemleri birbirinden ayırmanın gerekliliğine inanan Von Mohl, "Toplum Bilim"ın kurulması ve geliştirilmesi, bununla birlikte Toplum Bilimi ile Devlet Bilimi arasındaki sınırın belirlenmesi gerektiğini belirtmektedir.⁷⁵⁸ Dolayısıyla Von Mohl'ün, Devlet Bilimi tanımı ve açıklamalarının bu bağlamda irdelenmesi daha doğru olacaktır. Çünkü Von Mohl, aslında Devlet Bilimi'nden bağımsız bir Toplum Bilim isterken, bu bilimi Devlet Bilimi'nden ayırarak türetmekte ve "devlet bilimsel" (*staatswissenschaftlich*) olarak Toplum Bilim'e yaklaşmaktadır.⁷⁵⁹

Von Mohl, İdealist Felsefe'nin düşünme araçları ve kalıplarıyla devleti açıklamaktadır. Özellikle Hegel'in devlet kavramı ve tarih felsefesinden etkilenen⁷⁶⁰ Von Mohl'ün, amacı üzerinden devleti tanımlamasındaki yaklaşımı, Alman

⁷⁵⁵ Robert von Mohl, *Gesellschaftswissenschaften und Staatswissenschaften*, Klaus H.Fischer (Yay.), Wissenschaftlicher Verlag, Schutterwald/Baden 1992, s.VI

⁷⁵⁶ Gertraude Mikl-Horke, *Soziologie-Historischer Kontext und soziologische Theorie-Entwürfe*, sechste Auflage, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, München 2011, s.41

⁷⁵⁷ Robert von Mohl, *Die Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften. In Monographien Dargestellt. Erster Band*, Verlag von Ferdinand Enke, Erlangen 1855, s.70

⁷⁵⁸ Robert von Mohl, Schutterwald/Baden 1992, *a.g.k.*, s.VI

⁷⁵⁹ Gertraude Mikl-Horke, München 2011, *a.g.k.*, s.41,42

⁷⁶⁰ *a.k.*, s.42

Aydınlanmasının bir ferdi olduğunu açık şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre, insan, aile, toplum üzerinden devlete ulaşan Von Mohl, insanın maddi ve manevi olarak kendini gerçekleştirebilmesinin, başka deyişle iç ve dış yaşam amaçlarına ulaşabilmesinin, toplum içerisinde daha kolay olduğunu ifade etmektedir.⁷⁶¹ Ancak bu kez soru toplumun devlete neden ihtiyaç duyduğu olmaktadır.

Öncelikle birlikte yaşamak, doğal bir formdur ve dışsal bir otorite tarafından kuralları konmamıştır. Bu nedenle ortak yaşamın kuralları, tüm üyelerce ve her şartta kabul edilmeyebilir. Ayrıca insanların oluşturduğu bu yaşam alanlarında, her yerde, yeterli ve her zaman hazır olan, düzensizlikleri giderecek bir güç yoktur. Düzenleyici gücün yokluğu, üyelerin haklı taleplerine ulaşmaları ve mevcut toplumsal organizmanın varlığını tehdit eder. Öte yandan topluma ilişkin kavramlarda, coğrafyanın sınırlanmasına dair terimler bulunmamaktadır. Başka deyişle toplum, coğrafyayı tanımlamaz ve sınırlarını çizmez. Ancak bu, insanların bir organizasyon planı yapması, genel kuralların oluşturulması, hak sahipleri ve sorumluların belirlenmesi, yeterli toplumsal gücün ortaya çıkması ve toplum tarafından kabul görmesi için gereklidir. Kısaca toplumun yaşayacağı coğrafya, ancak devletin varlığıyla belirlenebilir. Son olarak toplum, aslında tesadüfi bir birlikteliktir. İnsanların yaşam amaçlarının yeterli biçimde ve birbirleriyle çelişmeyecek şekilde gerçekleştirilebilmesi için uygun araçlara ihtiyaç vardır. O halde insanların birbirine bağlı olduğu, ancak diğer toplumlardan ayrıldığı, sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde, bütüncül ve güçlü şekilde donatılmış bir “organizmaya” ihtiyaç vardır. İşte Von Mohl’e göre, “bu organizma, devlettir.”⁷⁶²

Von Mohl’ün, Devlet Bilimi’ne bakışı ise, Devlet Bilimi ile diğer disiplinlerle ilişkisine dair yazdıklarından açık bir şekilde çıkarılabilir. Devlet Bilimleri Ansiklopedisi (*Encyklopädie der Staatswissenschaften*)’da Von Mohl, Devlet Bilimleri’ni iki ana başlık altında incelemektedir: “Dogmatik Devlet Bilimleri” ve “Tarihsel Devlet Bilimleri”. Dogmatik Devlet Bilimi de; “Genel Devlet Öğretisi” (*Allgemeine Staatslehre*), “Kamu Hukuku” (*Öffentliches Recht*), “Devlet-Ahlak Öğretisi” (*Staats-Sittenlehre*), “Devlet Sanatı” (*Staatskunst ya da Politik*) başlıklarına

⁷⁶¹ Robert von Mohl, *Encyklopädie der Staatswissenschaften*, Verlag der H.Laupp’schen Buchhandlung, Tübingen 1859, s.30,31

⁷⁶² a.k., s.30-32

ayrılmıştır. Diğer taraftan “Tarihsel Devlet Bilimi”; “Devlet Tarihi” (*Staatsgeschichte*) ve “Devlet Bilgisi” (*Statistik*) olarak iki temel konudan oluşmaktadır.⁷⁶³ Öncekilere benzer biçimde Von Mohl de aslında Devlet Bilimi’ni, felsefi ya da teorik ve pratik olarak ikiye ayırmakta, Devlet Bilimi içerisinde yer aldığını düşündüğü diğer disiplinleri, bu iki ana başlık ve diğer alt başlıklarda incelemektedir. Örneğin anayasa hukuku ve idari hukuk, “Genel Felsefi Devlet Hukuku” (*Allgemeines Philosophisches Staatsrecht*) içerisinde ele alınmaktadır.⁷⁶⁴

Von Mohl, Devlet Bilimleri Sistemi’nin doğru bir biçimde oluşturulması için nesnesi devlet olmayan tek başına tartışma alanları ve disiplinlerden uzak durulması gerektiğini belirtmektedir. Bu tür alanlardan elde edilecek bilgi ve sonuçlar, sadece yaşam alanlarının düzeninin anlaşılmasına katkı sağladığı ölçüde önemlidir. Başka deyişle, devletin bütüncül organizmasına dâhilse, Devlet Bilimi açısından anlamlıdır. Örneğin insanın, kendini gerçekleştirmesine katkı sağlayan kabile yaşamının (*Das Leben des Stammes*) incelenmesi, devletler arasındaki ilişkiler ya da Toplum Bilim, bu bağlamda ele alınmalıdır. Devlet Bilimlerinin araştırma konusunun sınırı doğru çizilecekse, sadece “Özel Hukuk, bireyler ile ailenin inançları ve ahlaki öğretileri, bireylerin yaşam tecrübelerine/bilgeliklerine dair kurallar değil, aynı zamanda Toplum Bilimi ve alt dalları kilise hukuku ve dogmaları, feodal zümrelere dair öğretileri” dışarıda kalacaktır.⁷⁶⁵ Ancak tekrar vurgulanmalıdır ki, Devlet Bilimlerinden ayrılan Toplum Bilimi de dâhil olmak üzere diğer disiplin ya da araştırma konularından, organizma olarak devlet kavramına katkı sağladığı ölçüde yararlanılabilecektir.

2. Yeni Üretim Tarzı ve Devlet Bilimi: Lorenz von Stein

19. yüzyılın siyasal bilimler alanındaki önemli isimlerinden olan Lorenz von Stein (1815-1890)’ın mirasının incelenmesi ayrı bir çalışma konusudur.⁷⁶⁶ Ancak bu aşamada Devlet Bilimi’ne katkısı ve Türkçe alanyazındaki bazı hataların, tezin amaçlarıyla ilgili olanlarla sınırlı kalmak kaydıyla gidirilmesi gerekli görülmektedir.

⁷⁶³ a.k., s.V-VIII,53

⁷⁶⁴ a.k., s.VI

⁷⁶⁵ a.k., s.42-44

⁷⁶⁶ Lorenz von Stein, Tübingen 2010, a.g.k., s. VII, s.X.

Von Stein, Türkçe alanyazında hemen hiç incelenmemiş, hatta Kameralizm-Polizey Bilim içerisinde değerlendirilmiş, bazı yazarlarca Kürsü Sosyalizmi'nin kurucularından sayılarak yanlış bir şekilde tanıtılmıştır.⁷⁶⁷ Almanya'da yapılan bazı Von Stein incelemelerinde de “eski kameralist Polis Bilimleri ile modern sosyal bilimlerin bir dalı olarak Yönetmel Öğreti (*Verwaltungslehre*) arasında köprü kurduğu”⁷⁶⁸, Hegel dizgesini takip ettiğı gibi farklı ve tartışmalı yaklaşımlar savunulmuştur. Ancak Von Stein, uzun sayılabilecek akademik yaşamı boyunca tüm soruları kapsayacak bir “Devlet Bilimi” (*Staatswissenschaft*) oluşturmaya çalışmıştır. Dolayısıyla iktisat, maliye, toplum, hatta kadına ilişkin tüm eserleri, yaratmaya çalıştığı “bağımsız meta bilim” olarak “Devlet Bilimi”nin yapı taşları olarak görülebilir.

Öncelikle oluşturmaya çalıştığı kapsamlı Devlet Bilimi bağlamında Von Stein'in, idealist felsefenin sistemleştirmeye olan inancıyla ilişkisinin incelenmesi yararlı olacaktır. Dönemin önemli sosyal bilimcilerinden ve politik iktisatçılarından Gustav von Schmoller (1838-1917)⁷⁶⁹, Von Stein'in sistemleştirmeye bakışı için şöyle demektedir:⁷⁷⁰

“(Von Stein) Her şeyden önce sistemleştirme yönüyle tanımlanmakta ancak, sistemleştirmenin sadece materyal ve kaynak toplayarak tasnif etmekle kalmayıp, sistemin kendisinin de, yaşamın zorunlu gelişimini ortaya koyması gerektiğine inanmaktadır.”

Ancak Von Stein'in sisteme ulaşma çabası İdealist Felsefe ve özellikle Hegel'in yaklaşımından farklıdır. Devleti bir organizma olarak gören Von Stein, sosyal bilimler yazınında belki de bir ilk olarak, bu organizmaya bir kişilik (*Persönlichkeit*) tanımıştır. Çünkü organizma, yaşamını sürdürebilmek için belirli ve kesin bir ussalılık içerisinde hareket etmek zorundadır.⁷⁷¹ Aksi takdirde yaşamı sonlanabilecektir. Dolayısıyla Von Stein'in organizmaya ilişkin düşüncelerinden insanın tümüyle örgütlü ve rasyonel bir varlık olduğuna inandığı çıkarılmamalıdır. Çünkü Zander'in

⁷⁶⁷ Bkz. Orhan Hançerlioğlu, *Ekonomi Sözlüğü*, 6.Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 1986, s.257

⁷⁶⁸ Eckart Pankoke, “Lorenz von Stein 1815-1890”, *Klassiker der Politikwissenschaft - Von Aristoteles bis David Easton*, Wilhelm Bleek, Hans J. Lietzman (Der.), C.H.Beck Verlag, München 2005, s.109

⁷⁶⁹ Bkz. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz74741.html#ndbcontent> (13.06.2017)

⁷⁷⁰ Gustav Schmoller, “Lorenz von Stein” *Preussische Jahrbücher* Band 19, Heft 3, Heinrich von Treitschke, Wilhelm Wehrenpfennig (Der.), Georg Reimer Verlag, Berlin 1867, s.262

⁷⁷¹ Jürgen Zander, “Lorenz von Stein als Soziologe”, *Tönnies-Forum : Mitglieder-Rundbrief der Ferdinand-Tönnies-Gesellschaft e.V.*, Heft 1, Jahrgang 13/2004, s.40-45

belirttiği gibi büyük olasılıkla sosyal bilimler yazınında eşsiz bir anahtar kavram olan “kişilik”, bu sorunu ortadan kaldırmaktadır.⁷⁷² Bu durumda bir organizma olarak devletin hataları nasıl açıklanabilir sorusu gündeme gelmektedir. Soruyu Von Stein, kişilik kavramıyla aşmaktadır. Çünkü kişilik, keyfi hareket etmeyi içermekte ve bu da devletin yapacağı hataların sebebini açıklamaktadır. Ayrıntılarına değinilecek olan organizma kavramı, aynı zamanda parçaların birbiriyle çelişmeden birlikte hareket ettiği bir sistemdir. Bu bağlamda idealist felsefe açısından sisteme ulaşmanın özellikle önemli olduğu söylenebilir.

Von Stein’in yaşadığı dönemde etkinliğini sürdüren Alman İdealist Felsefesi’nin amaçlarından biri, sistemleştirme çabasıdır. Bütüncül bir Devlet Bilimi kurma hedefiyle birlikte düşünüldüğünde sistemleştirmeye fazla önem verdiği yönünde eleştirilen Von Stein’in, aslında “Devlet Bilimi” ile her dışsallığı kapsama iddiasında olacak ve belirli bir andaki durumu nesnesi yapacak ya da bağlı dalları birleştirecek bir sisteme yönelmediği açıktır. Ona göre gerçekliği kavrayacak *kapalı bir sistem* olanaklı değildir. Von Stein düşüncesini, Hegel dizgesini zorlayan bütüne yönelme ve dışsallıkları kavrama çabasının kısıtlarından, kişilik (*Persönlichkeit*) ve organizma yaklaşımı kurtarmaktadır.⁷⁷³ Çünkü kişiliği olan, yani kendi belirlenimine kendisi karar veren organizma olarak devletin, irrasyonel davranışlar sergilemesi şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla devlet de gerçek hayatın içerisine alınmıştır. Bu çerçevede Von Stein’in, hukuk, iktisat ve topluma ilişkin sistematik bir kavrayışı olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.⁷⁷⁴

“Hegel, ayırmak ve sistemin birliğinden/bütünlüğünden vazgeçmek zorunda kaldığında basitleştirmiştir. Gerçek ilişkilerin ve gerçek insanın, çok çeşitli karşılıklı etkileşimleri ve karmaşıklığını hiçe saymıştır. Gerçekliğin değil aksine objektif idealizmin yanlışlığı ortaya çıkmıştır. Stein “bu nedenle sistemin büyüünden kurtulmak zorunludur” demektedir.”

Başka deyişle Von Stein, Hegel’in kesin ve her şeyi açıklayan bir sisteme ulaşma, ancak sapmalar dolayısıyla yan yollar arama sorununu, organizma olarak devlete kişilik vererek çözmektedir. Hegel’de gördüğü sorunu, kişilik sahibi bir bireyin, sadece ussal değil, keyfi de hareket edebileceği, bu nedenle yanlışa düşebileceği,

⁷⁷² a.k., s.40

⁷⁷³ Stefan Koslowski, *Zur Philosophie von Wirtschaft und Recht, Lorenz von Stein im Spannungsfeld zwischen Idealismus, Historismus und Positivismus*, Dunker&Humboldt Verlag, Berlin 2005, s.138,139

⁷⁷⁴ a.k., s.139

aynı şekilde devletin de hata yapabileceğini söyleyerek aşar. Von Stein, dönemin sistemleştirme çabalarını şöyle eleştirmektedir:⁷⁷⁵

“... Merkezinde temel hatalar taşıyan bir sistemin gerçek bir değeri olabilir mi? Ve böyle bir sistemi izleyen bir okulun var olabilmesinin gizemi nasıl açıklanır?”

Dolayısıyla Von Stein’ın devlet kavramı ve Devlet Bilimi’ni bu bağlamda ele almak doğru olacaktır.

Von Stein, devlet kavramına birey, topluluk ve toplum üzerinden ulaşmakta, bu bağlamda “Toplum Öğretisi” (*Gesellschaftslehre*)’den “Devlet Bilimi”ni oluşturmaktadır. Von Mohl ile çeliştikleri nokta da buradadır. Von Mohl, Devlet Bilimi’nden ayrı bir Toplum Bilimi (*Gesellschaftswissenschaft*) istemekte ve özellikle daha sonra Sosyoloji’nin alanında kalacak konularını sıralayarak, Toplum Bilimi’nin sınırlarını çizmeye çalışmaktadır. Ancak Heinrich von Treitschke⁷⁷⁶, son derece dikkate değer bulunan “Toplum Bilimi” (*Die Gesellschaftswissenschaft*) adlı eserinde, Devlet Bilimi’nin birleşik dışsal düzeni içinde toplum yaşamının bütününe kapsamı gerektiğini söyleyerek, Von Mohl’ün devlet kavramının dar olduğunu belirtmektedir. Aksi takdirde Devlet Bilimi, sorunlarını çözemeyecektir.⁷⁷⁷ Von Stein ise doğa bilimlerinin karşısında insan yaşamını kapsayan bir genel bilim ön görmekte ve bu bilim bağlamında, toplumsal ilişkileri, bağlantıları tematik biçimde derinlemesine incelenmesini istemektedir. Kısaca Von Stein, Toplum Bilimi’ni Devlet Bilimi içerisinde görmektedir.⁷⁷⁸

Von Stein alanyazında genel kabul gördüğü şekliyle Hegel’in sıkı bir takipçisi olarak tanımlanmakta, çalışmaları bu açıdan incelenmektedir. Öte yandan söz konusu çalışmalarda Von Stein’ın, Hegel dizgesiyle ilişkisinin açık biçimde gösterilmesine pek de ihtiyaç duyulmamaktadır. Çünkü gerek yaşadığı dönemde Hegel’in etkisini büyük ölçüde sürdürmesi gerekse Arnold Ruge başta olmak üzere Sol-Hegelcilerle ilişkisi Von Stein’ın Hegelci olarak tanınmasına yol açmıştır. Ayrıca Alman İdealist Felsefesi’nin kavramları ve üslubunu kullanması, bu kanının yerleşmesini

⁷⁷⁵ Lorenz von Stein, *Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs. Ein Beitrag zur Zeitgeschichte*, Otto Wigand, Leipzig 1842, s.220

⁷⁷⁶ Bkz. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz74978.html#adbcontent> (13.06.2017)

⁷⁷⁷ Bkz. Heinrich von Treitschke, *Die Gesellschaftswissenschaft, Ein kritischer Versuch*, Verlag von Salomon Hirzel, Leipzig, 1859, s.94

⁷⁷⁸ Helge Peukert, Berlin 2005, *a.g.k.*, s.17

kolaylaştırmıştır.⁷⁷⁹ Ancak aksine, Devrim Fransa’sında karşılaştığı “gerçek yaşam” ve bu yaşamla idealist felsefe arasında gördüğü uyumsuzluk Von Stein’ı, “Gerçeklik Bilimi” (*Wirklichkeitswissenschaft*)’a taşımıştır. İdealist felsefe geleneğinden geldiğini de hiçbir zaman inkâr etmemiştir. Von Stein’ı özellikle felsefi açıdan inceleyen çalışmalarıyla tanınan Stefan Koslowski şöyle demektedir:⁷⁸⁰

“Ütopylar yalnız korkulara ve umutlara yanıt vermez, aynı zamanda geleceği önceden gerçekleştirir. Eğer ütöpik sis ardından geleceğe işaret eden bir anlayış/görüş ortaya çıkarsa, bunun başlangıçta sadece bir hayal, felsefi bir ide olduğu, bu idelerin sonunda katı olgular olarak yeni bir gerçeklik yarattıkları sıklıkla unutulur. Alman İdealizmi’nin yükselişi ve çöküşü bunu açık şekilde göstermektedir: (Alman İdealizmi’nin yükselişi ve çöküşü), (Alman İdealizmi’nin) tanrıbilimsel ve dinsel felsefi çıkış noktasını, Fransız Devrimi’nin ülkeleri ile sosyal devrim hareketlerindeki değişimin içiçe geçmişliğini (göstermektedir). (Alman İdealizmi’nin) kahramanlarından J.G.Fichte, devrimci ve ulusal içerikli, çöşkulu bir anlatıma bağlıken, Hegel diyalektiğiyle tüm karşıtlıkları barıştırmaya çalışırken, Schelling de geç dönem eserleriyle muhafazakâr bir uyarıcı/hatırlatıcı olmuştur. Bu üçlü, birlikte Geç-İdealizm, Sol-Hegelci ve Restorasyon Felsefesi’ndeki farklı Senkretizmlerin⁷⁸¹ ön koşullarını sağlamışlardır. (Bunu yaparken ki) eksiklikleri, Alman İdealizmi’nin çöküşünün ardından aynı zamanda felsefeye karşı mesafeli bir duruşa da sebep olmuştur. Tüm realizmine (gerçeklik inancına) karşın idealist felsefedeki çıkış noktasını inkâr etmeyen az sayıdakilerden biri Lorenz von Stein olmuştur.”

Von Stein, yaşadığı dönem, eğitim süreci, yazılarının yer aldığı yayınlar, üslubu ve kullandığı bazı kavramlara bakılarak, kolayca Hegelci ve Alman İdealist Felsefesi’nin sözümona katı bir temsilcisi olarak tanımlanmaktadır. Ancak gösterilmeye çalışılacağı gibi bu görüş yanlıştır.

Hegel’in 1831’de ölümü ardından yaşanan tartışmalardan, Sol-Hegelci (*Links, Neu- ya da Junghegelianer*) ve Sağ-Hegelci (*Rechts-, Alt Hegelianer*) düşünce olmak üzere iki akım ortaya çıkmıştır. Bölünmenin nedeni Karl Löwith’e göre esas itibarıyla Hegel’in diyalektik devriminin ya da diyalektik ortadan kaldırmanın

⁷⁷⁹ Werner Schmidt, “Lorenz von Stein. Ein Beitrag zur Biographie, zur Geschichte Schleswig-Holsteins und zur Geistesgeschichte des 19.Jahrhunderts”, *Jahrbuch der Heimatgemeinschaft des Kreises*, Schwensen Verlag, Eckernförde 1956, s.28-30

⁷⁸⁰ Stefan Koslowski, Berlin 2005, *a.g.k.*, s.13

⁷⁸¹ Dini, tanrıbilimsel düşüncelerin/felsefelerin yeni bir sistemde biraraya getirilmesi.

(*dialektische Aufhebung*)⁷⁸² hem muhafazakâr hem de devrimci biçimde yorumlanmasına yol açan çokanlamlılığundan kaynaklanmaktadır.⁷⁸³ Diğer taraftan Sol-Hegelcilerin ortaya çıkışı David Friedrich Strauß'un eseri "Das Leben Jesu" (*İsa'nın Yaşamı*) ile başlatılmaktadır. Eser irdelendiğinde bölünmenin, "Hegel'in dizgesinin sistem içkin muhafazakârlığı ve devleti yücelttiği eleştirilerine yanıt verme çabasından" çıktığı söylenebilir. Ancak Strauß'un amacı, sadece Hegel felsefesinin dine, yani evanjelik tarih ve Hristiyan dogmasına ilişkin farklı anlamlarda yorumlanabilen yaklaşımının ortadan kaldırılmasıdır. Öte yandan Sol-Hegelcilerin önde gelen isimlerinden Heinrich Heine ya da August Cieszkowski de amaç, Hegel dizgesinde eksik kalan spekülâtif teoriden, politik-toplumsal uygulamaya geçişin gerçekleşmesidir.⁷⁸⁴ Bu çerçevede Sol-Hegelcilerin temsil ettikleri düşünce; "Hegel dizgesinin özü, "sistem"de değil, "gelişmenin diyalektik metodunda" yatmaktadır ve gelişmenin diyalektik metodu varolanın yadsınmasına zorlamakta, var olan zorunlu şekilde zamanla anlamsız/akıl dışı olmakta ve karşıtı olana dönüşmektedir" cümlesiyle özetlenebilir.⁷⁸⁵ Sol-Hegelciler aynı zamanda "teorik alanda" saplanıp kalmayı istememekte, "uygulamanın teorisi" çerçevesinde pozisyon almayı amaçlamaktadırlar. Uygulamaya verilen önem, Bruno Bauer'in 1841'de Karl Marx'a yazdığı mektuptaki ifadelerden de anlaşılabilir. Bauer, mektubunda "teori, şimdi en güçlü uygulamadır ve biz, (teorinin) ne kadar büyük bir anlamda pratik olabileceğini önceden söyleyemeyiz" demektedir. Dolayısıyla Fichte'de görüldüğü gibi Sol-Hegelci hareketin temeli, "eylemin felsefesi" (*Philosophie der Tat*) olarak tanımlanabilir. Siyasi açıdan ise Sol-Hegelciler, Mart Devrimi Öncesi (*Vormärz*) ve Mart 1848 Devrimi'ni etkilemişler, devrim öncesinde radikal siyasi muhalefette yer almışlar, bu bağlamda ilerici bir hareket sayılmışlardır.⁷⁸⁶ Bu felsefi ve siyasi zeminin, Von Stein'ın akademik, düşünsel

⁷⁸² Bkz. Ragıp Ege, "Jacques Derrida'nın, Hegel'in *Aufhebung* (ortadan kaldırma) kavramını soruşturması üzerine", *Kaygı, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı 4, 2005 Bahar, s.116-125

⁷⁸³ Karl Löwith, *Von Hegel zu Nietzsche, Der revolutionäre Bruch im Denken des neunzehnten Jahrhunderts*, Meiner Verlag, Stuttgart 1988, s.83

⁷⁸⁴ Elmar Treptow, *Theorie und Praxis bei Hegel und Junghegelianern*, Ludwig Maximilian Universität München Philosophische Fakultät, yayınlanmamış doçentlik tezi, München 1971, s.102

⁷⁸⁵ Karl Vorländer, *Geschichte der Philosophie, Band 2, fünfte Auflage*, Felix Meiner Verlag, Leipzig 1919, s.364-370

⁷⁸⁶ Jürgen Stahl, "Junghegelianische Tatphilosophie in ihrem Verhältnis zu Fichte", *Wissen, Freiheit, Geschichte, Die Philosophie Fichtes im 19. und 20. Jahrhundert*, Band III.: Sektion 7-9, Jürgen Stolzenberg, Olivier-Pierre Rudolph (Yay.), Edition Rodopi, Amsterdam 2006, s.109

gelişimini etkilediği açıktır. Öyle ki Von Stein, öğrenim hayatının ve akademik kariyerinin erken dönemlerinde Hegel dizgesinin geleceği ön gördüğüne, Hegel ile birlikte yeni Pflingsten'in⁷⁸⁷ geldiğine, insanlığın gerçekten tarihin sonuna ulaştığına, Hegel'in dizgesinde yaptığı kişisel hataların da, Fichte'nin subjektif idealizmiyle ortadan kaldırılabileceğine inanmıştır.⁷⁸⁸ Ancak bu etkinin uzun süreli olmadığı belirtilmelidir. Şöyle ki Sol-Hegelerlerin tanınan isimlerinden A.Ruge, Von Stein'ı özellikle Berlin'deki eğitimi sırasında akademik olarak önemli ölçüde etkilemiştir.⁷⁸⁹ Ruge'nin çıkardığı, Sol-Hegelerlerin en önemli yayın organı olan ve daha sonra adı "Alman Yıllığı" (*Die Deutschen Jahrbücher*) olarak değiştirilen "Halle Yıllığı" (*Die Halleschen Jahrbücher*)'dir. Ruge, Von Stein'dan Tarihselci ve Felsefi Hukuk Okulları arasında Berlin'de süregelen tartışmalar hakkında Halle Yıllığı'nda bir yazı yayınlamasını istemiştir. Heinz Nietzschke, Von Stein'ın bu isteğe verdiği yanıtı incelemiş ve Von Stein'ın gerek akademik yaşamındaki amacı gerekse Hegel ile ilişkisini şöyle açıklamıştır:⁷⁹⁰

"(Von Stein'ın) Öncelikli ve baskın ödevi kendisini ekollerden/okullardan özgür kılmak ve kendi sistemini yaratmaktır... Tümüyle şaşırtıcı olan daha Eylül 1841 tarihli mektubunda bile Stein'ın açık ve belirgin şekilde Hegel ile arasına mesafe koymasıştır: ... (Stein mektubunda der ki) Hegel'in bakış açısından devlet ve hukuk bilimini tanımlamak neredeyse olanaksızdır, ancak ben (de) doğru olanı bulma yeterliliğine sahip değilim. Yapılmak zorunda olan ilk şey bugüne kadarki teorisinin – kesin olarak Hukuk Bilimi doktrininin – eleştirilmesidir."

Öğreniminin ve akademik kariyerinin başından itibaren Von Stein, tümüyle teoriye dayanmamış, günlük yaşam kaynaklı pratiği, teori lehine terk etmemiştir. Koslowski, "buradan Von Stein'ın felsefeyi dışladığı ya da gereksiz gördüğü anlamının çıkarılmaması gerektiğini" belirtmektedir. Von Stein, sadece teoriye dayanan bütün her şeye karşı mesafelidir.⁷⁹¹

Sol-Hegelerler ile Von Stein'ın, Friedrich Carl Von Savigny'nin (1779-1861) hukuk görüşüne, dolayısıyla hukuka yaklaşımları da farklıdır. Felsefe ve pozitif hukukun birbirini tamamlaması, hatta gerekli hallerde birbirlerini düzeltmesi

⁷⁸⁷ Pflingsten, Hz.İsa'nın ölüp yeniden dirilerek göğe yükselişi ve Kutsal Ruh'un havarilerin üzerine indiği kutsal gün.

⁷⁸⁸ Stefan Koslowski, Berlin 2005, *a.g.k.*, s.23,24

⁷⁸⁹ Werner Schmidt, Eckernförde 1956, *a.g.k.*, s.29

⁷⁹⁰ Stefan Koslowski, Berlin 2005, *a.g.k.*, s.23

⁷⁹¹ *a.k.*, s.25

gerektiğine inanan Von Stein, Sol-Hegelcilerin aksine Savigny'nin hukuk görüşünde sadece “tarihsel olanı” ve hukukun kaynağı olarak Roma Hukuku'nun kalmasını reddetmektedir.⁷⁹² Von Stein'ın felsefeye yaklaşımı aslında Hegel dizgesi, özellikle Sol-Hegelci akımla ayrışmasını açıkça göstermektedir. Koslowski bu ayrışmayı şu şekilde ortaya koymaktadır:⁷⁹³

“Stein, iktisat, toplum ve devlette, bireyin ve topluluğun özgürlüğünü soyut bir ilke olarak görmemektedir, aksine (bu özgürlük), toplumsal farkların mümkün kılınması, ortaya konması ve yatırılması/kontrol altına alınmasına hizmet edecektir. Bu inanış, Stein'ı zorunlu olarak sadece Sol-Hegelciler ile değil, Hegel dizgesiyle de uyumsuzluğa düşürmektedir. Paris'teki öğrenim dönemi sonrasında artan şekilde dogmatik Hegelcilikten uzaklaşır, Hegel'i, özgürlük söylemli eylem felsefesi (Tatphilosophie) ve Fransa'nın pozitif felsefesiyle birleştirir. Almanya'da (ise) felsefenin pozitif değeri/içeriği, düşüncenin krallığına, metafiziğe ve aklın kritiğine akmaktadır.”

Bu bağlamda Hegel dizgesinden ve genel olarak idealist felsefeden farkını Von Stein şöyle özetlemektedir:⁷⁹⁴

“Alman Felsefesi, bilginin felsefesidir, ama eylemin felsefesi değildir. Nedir, ne olacaktır bilir, ancak bizim ne yapmamız/yaratmamız gerektiğini değil.”

Özellikle “Die Geschichte der socialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage” (1789'dan Günümüze Fransa'daki Sosyal Hareketlerin Tarihi) incelendiğinde Von Stein'ın erken Fransız Sosyalizmi'nde Fransız eylem felsefesini gördüğü anlaşılmaktadır. Eylem felsefesi Von Stein için önemlidir. Çünkü Von Stein'a göre Devlet Bilimi bağlamında *felsefenin eylemi*, dünyayı *anlamak* değil, aksine *değiştirmek* demektir.⁷⁹⁵ Dolayısıyla Von Stein'ın eserleri irdelenirken, toplumsal ve iktisadi sorunlarla mücadelesi, öğrenim hayatının başından itibaren etkilendiği ve ilişkili olduğu kişiler ile düşün akımları, 1789 Fransız Devrimi ve sonrasında yaşanan toplumsal hareketleri Paris'te yerinde gözlemlemesiyle edindiği tecrübeyi birlikte değerlendirmek doğru olacaktır. Aynı zamanda idealist felsefenin genel olarak hayatı, toplumu açıklama çabasının, gerçek yaşamın hareketleri ve özelde Fransız Devrimi ile sonrasında yaşananlarla uyummadığı gibi anlamlı biçimde açıklayamadığını, gerçekliğin çok farklı geliştiğini deneyimlemesi, tüm eserlerini ve

⁷⁹² a.k., s.25-27

⁷⁹³ a.k., s.64,65

⁷⁹⁴ Lorenz von Stein, Leipzig 1842, a.g.k., s.220

⁷⁹⁵ Stefan Koslowski, Berlin 2005, a.g.k., s.65

akademik çabalarının yönünü etkilemiştir. Bu tecrübenin, devrimi barışçıl olarak engelleyecek, bireyin en üst şekilde gelişimini sağlayacak devlet ve devleti yönetmenin bilgisini oluştururken önemli katkı sağladığı söylenebilir. Koslowski, Von Stein'in Gerçeklik Bilimi'ne yaklaşımı, çalışmalarının esas unsurlarını ve Hegel ile Sol-Hegelcilerden farkını şu şekilde özetlemektedir:⁷⁹⁶

“Öğrenimi sırasında Arnold Ruge üzerinden Sol-Hegelci görüşle tanışan Stein, en başından itibaren Sol-Hegelciliğe mesafeli durmuştur ve Tarihselci Hukuk çalışmalarıyla motive olarak Fransa ve Almanya'daki Kant öncesi devlet felsefesi ve sosyal felsefeyi hatırlamıştır. Bu şekilde Sol-Hegelciler de olmayan bir bakış açısı kazanmıştır. Stein, bilgelik (felsefe) ve gerçekliğin birbirine eşit olmadığını/uyuşmadığını, düşünme, tanıma ve hareket etme/eyleme geçmenin, en azından teorik yaklaşımı (gerçek yaşamı kapsayacak şekilde) etkileyecek bir gerçekliğin biçimlendireceğini biliyordu. Bu yüzden onu (Stein), toplum ve devlette bulunan ve gerçekliği etkileyen/belirleyen ide gibi unsur ve etmenler ilgilendirmiştir. Bu unsur ve etmenler ide'ye hizmet etmelidir. Bu şekilde Stein, çoklu bir bilim anlayışına ulaşır ve toplumsal değişimin tek nedenli açıklamalarını ve kendisine fazla değer biçen bir felsefenin yükselişini reddeder. Aynı zamanda tüm bunların, felsefenin sunduğu var oluşun en derin öğelerine başvurarak bir son sonuca götürebileceği bütünsel görüşe sadık kalır.”

Von Stein, toplumun ve toplumdaki güçlerin değişimini/dönüşümünü bilimsel olarak açıklamak çabasıyla Devlet Bilimi'ni oluşturmaya çalıştığı düşünülmektedir. Asıl amacı olan devlet ve hukuk teorisini de, bu temeller üzerinde oluşturmayı istemiştir. Bu yaratma çabasında kullandığı araç ise Gerçeklik Bilimi'dir. Yayıncı ve sosyal bilimci Gottfried Salomon (1892-1964)⁷⁹⁷, “1789'dan Günümüze Fransa'da Sosyal Hareketlerin Tarihi” kitabının 1921 yılı basımına yazdığı önsözde, Karl Marx'ın, Von Stein'ı şu şekilde tanımladığını aktarmaktadır:⁷⁹⁸

“Marx, Stein'in geniş bir idealist palto içinde yürüten bir realist olduğunu ifade etmiştir.”

Eserlerindeki üslubu ve yaşam öyküsü üzerinden yaptıkları araştırmalarda Von Stein'in Hegel'i izlediği ya da idealist felsefenin çelişkili ve içeriksiz kavramlarıyla düşünmeyi Hegel'den öğrendiği iddia edilmektedir.⁷⁹⁹ Başka bazı yazarlar da, yönelttiği eleştirileri göstererek Hegel'i reddettiğini ileri sürmektedir. Ancak aslında

⁷⁹⁶ Stefan Koslowski, Berlin 2005, *a.g.k.*, s.13

⁷⁹⁷ Bkz. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz109858.html#ndbcontent> (13.06.2017)

⁷⁹⁸ Lorenz von Stein, “*Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage*” *Erster Band*, Gottfried Salomon (Yay.), Drei Masken Verlag, München 1921, s.XLII

⁷⁹⁹ Bkz. Werner Schmidt, Eckernförde 1956, Eckart Pankoke, München 2005 ve Stefan Koslowski, Berlin 2005

Von Stein'in, nihai amacı olan devlet ve hukuk teorisine, felsefi iddialar/kabuller ve gözleme dayalı toplum incelemeleri arasındaki karmaşık ilişkiye dayanarak ulaşmaya çalıştığı göz ardı edilmektedir. Doktora çalışmasında Gerçeklik Bilimi'ne ilişkin düşüncelerinin belirgin izleri görülmektedir. Bununla birlikte çıkış noktasını, büyük ölçüde Fransız Devrimi ardından yaşanan toplumsal olaylara dair gözlemleri, felsefenin devrime giden yolu, devrimi ve sonrasında yaşananları açıklamakta tümüyle yetersiz kaldığı inancını oluşturmuştur. Sosyolog Hans Freyer (1887-1969)'e göre de "Die Geschichte der socialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage" (1850), Von Stein'in Hegel'den entelektüel kopuşunu ve fikirlerinin, tin felsefesinden, toplumun Gerçeklik Bilimi'ne dönüşümünü" göstermektedir.⁸⁰⁰ Yine Sosyolog Albert Salomon (1883-1966), Von Stein'in Hegel'in sistemini Gerçeklik Bilimi'ne dönüştürerek, sosyolojinin bir bilim olarak gelişimini önemli ölçüde desteklediğini belirtmektedir.⁸⁰¹

Vurgulandığı üzere Gerçeklik Bilimi, Von Stein'in devlet teorisi ve Devlet Bilimi'nin açıklanmasında merkezi bir öneme sahiptir. Von Stein, devleti tanımlarken kişilik kavramını kullanmakta, devleti ayrı bir kişilik olarak görmektedir.⁸⁰²

"Devlet, ne bir müessese, ne bir hak/hukuk talebi, ne bir ahlaki yapı, ne de mantı ki bir kavramdır. Devlet, kişiliğin en yüksek maddi formudur. Kendi varoluşunu ve kendi sebebini kendi içinde (kendine içkin) taşır. O, "Ben"den (*das Ich*) daha az kanıtlanabilir ve daha az temellendirilebilir/gerekçelendirilebilir. O, kendisidir. Devlet, "Ben" (*das Ich*) gibi ötekenden/başkasından yaratılamaz. Devlet, insanların oluşturduğu topluluğun, topluluğun iradesinin üstünde ve dışında, kendine özgü, bağımsız, kendiliğinden harekete geçen bir varoluşa sahip (*Dasein*) muazzam bir gerçekliktir. Devlet, bugüne kadar ki felsefenin söylediği gibi, sadece bir "belirlenim" (*Bestimmung*) ve bu belirlenimle birlikte yaratılmış değildir, aksine devletin bir yaşamı vardır... o (*devlet*) hatta haksızlık bile yapabilir."

Kişilik kavramının, Von Stein'in İdealizm'den Realizm'e geçişinin temel dayanağı olduğu söylenebilir. Devlete bir kişilik atfedildiğinde "gerçek yaşama da"

⁸⁰⁰ Carsten Quesel, *Soziologie und soziale Frage: Lorenz von Stein und die Entstehung der Gesellschaftswissenschaft in Deutschland*, Deutscher Universitätsverlag, Wiesbaden 1989, s.254

⁸⁰¹ Albert Salomon, "Die deutsche Soziologie", *Albert Salomon Werke*, Band 3, Schriften 1942-1949, Peter Gostmann, Claus Härpfer (Ed.), Verlag für Sozialwissenschaften/Springer Fachmedien, Wiesbaden 2010, s.110

⁸⁰² Lorenz von Stein, *Die Verwaltungslehre, Die vollziehende Gewalt, Erster Theil*, zweite Auflage, Verlag der J.G Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart 1869, s.5

geçiş yapılmaktadır. Dolayısıyla Von Stein'in Devlet Bilimi'nin başlangıcı da Gerçeklik Bilimi'ne geçişle başlamış olmaktadır. Bu bağlamda Von Stein'in yarattığı devlet teorisi ve Devlet Bilimi'nin açıklanabilmesi, kişilik kavramı üzerinden Gerçeklik Bilimi ile olanaklı olmaktadır. Von Stein'in yaklaşımını Koslowski şöyle özetlemektedir.⁸⁰³

“Onun (Von Stein) için Hegelci Apriorizm gibi Sol-Hegelci Aksiyonizm'den de kaçınmayı deneyen Gerçeklik Bilimi'nin karşılıklı olarak birbirini tamamlayan varsayımları, idealist yapı ve realist düşünme oldu.”

Von Stein'in Toplum Bilimi Öğretisi üzerine çalışmasıyla tanınan Ernst Grünfeld (1883-1938) de, “Von Stein'in toplumunun manevi ve maddi olmak üzere iki temel üzerinde yükseldiğini, sistemindeki tinsel unsurları açıklarken sadece felsefi spekülasyonlara dayanmadığını, aksine daha sonra ihtiyaç duyacağı önermeleri, ilkeleri fark edilmeksizin, oluşturduğu Toplum Bilimi Öğretisi'ne yerleştirdiğini belirtmektedir.”⁸⁰⁴

Belirtildiği gibi Von Stein, idealist felsefenin araçlarına ve yapılarına hâkim olmasının yanı sıra eksikliklerinin de farkındadır. Bu eksiklikleri aşmak ve gerçek yaşamdan uzaklaşmış felsefi spekülasyonlardan kaçınmak için Devlet Bilimi Sistemi (*System der Staatswissenschaft*) kitabıyla Gerçeklik Bilimi'ne geçişi başlar. Devlet Bilimi içerisine istatistik (*Statistik, Staatskunde-Devlet Bilgisi*), iktisat, toplum ve nüfus bilimini almasının nedeni de gerçek yaşamla ilintili olanı kapsama isteğidir.⁸⁰⁵ Koslowski de “bu başlangıcın aynı zamanda bir geri dönüş, felsefi soyutlamadan gerçekliğe geçiş olduğunu, Devlet Bilimi Sistemi'nin İdealizm'den Realizm'e götüren bir giriş bölümüyle başladığını, bu dönüşümün merkezinde iktisat, maliye yönetsel öğreti kitaplarının giriş bölümlerinde belirtildiği gibi “kişilik kavramı”nın (*Persönlichkeitsbegriff*) yattığını” belirtmektedir.⁸⁰⁶

Von Stein, “devlet kavramının”, Sözleşme Kuramı (*Vertragslehre*) ile başladığını, ancak Hobbes, Rousseau gibi Fichte'nin (*toplumsal*) sözleşme yaklaşımının, devleti tüm varoluşuyla ortaya koyamadığını, temelde sadece hukukun

⁸⁰³ Stefan Koslowski, Berlin 2005, *a.g.k.*, s.23

⁸⁰⁴ Ernst Grünfeld, *Lorenz von Stein und Gesellschaftslehre*, Gustav Fischer Verlag, Jena 1910, s.48

⁸⁰⁵ Lorenz von Stein, *System der Staatswissenschaft, Erster Band*, J.G.Cotta'scher Verlag, Stuttgart, Tübingen 1852, s.1-26

⁸⁰⁶ Stefan Koslowski, Berlin 2005, *a.g.k.*, s.138

açıklaması olarak kaldığını, bu kuramda kişilik kavramının bulunmadığını, çünkü ihtiyaç duymadığını belirtmektedir. Sözleşme Kuramı, sözleşmeyi ilkesel olarak “zorunlu” kılmaktadır. Öyleyse bu bir sözleşme olmamaktadır. Sözleşmenin içeriği olarak gösterilen de artık devlet değil, Anayasa Hukuku’nun zeminidir.⁸⁰⁷

Devlet kavramının tanımını arayan Von Stein, Filozof Karl Christian Krause (1781-1832)⁸⁰⁸ ile kişisel yaşamın daha yüksek bir formu olarak devlet fikrinin oluştuğunu, ancak gerçek devlet ile yeterli ilişkisi kurulmadığından geçerlilik kazanamadığını/uygulama alanı bulamadığını, *gerçek devlet adamlarınca* kullanılmadığını belirtir. Çünkü bu devlet kavramına, ne soru yöneltilebilmektedir, ne de yöneltmiş dünyevi soruları çözme gücü vardır. Von Stein’a göre, genç Fichte’nin özellikle “Etiğin Sistemi II”de (*System der Ethik II. 2.Abth. s.329*) devleti en kapsamlı ahlaki birey olarak gördüğünü, ancak sadece bu formel ide ile herhangi bir kazanım elde edilemediğini belirtir. Ayrıca devlet, kişiliğin böylesi bir yüksek formu olarak tanımlansa da devlet idesi “organik” olarak ele alınmalıdır. Kısaca, bir kişilik olarak devlet, kendi içsel düzeni içerisinde, organizma olarak irdelenmemiştir. Tüm bu görüşler, tamamlanmış devlet kavramına ulaşamamıştır. Gerçek yaşam için bir değer taşıyacak aşamaya gelememiştir. Bunun için ölçüt ise “*der Begriff der That*” yani “eylem kavramı”dır.⁸⁰⁹ Eylem kavramının kilit önemini Von Stein şöyle özetlemektedir:⁸¹⁰

“Eylemde bulunmayan gerçek bir devlet yaşayamaz; devletin eylemini içermeyen devlet kavramı, Hegel’in ki gibi kesinlikle yanlıştır ya da Krause’nin ki gibi, sadece açık olmayan bir düşüncedir.”

Tüm bu açıklamalardan, Von Stein’ın, kısaca devleti sadece belirli bir andaki varoluşuyla değil, kişiliği olan bir organizma biçiminde kavrayabilmeyi amaçladığı, dolayısıyla “sisteminin” gerçeklikle ilişkisini bu şekilde kurduğu söylenebilir.

Von Stein’ın Devlet Bilimi’ni açıklamadan önce Kameral-Polizay Bilim’e yaklaşımının açıklanması yararlı olacaktır.

⁸⁰⁷ Lorenz von Stein, Stuttgart 1869, *a.g.k.*, s.6,7

⁸⁰⁸ Bkz. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118566342.html#ndbcontent> (13.06.2017)

⁸⁰⁹ Lorenz von Stein, Stuttgart 1869, *a.g.k.*, s.7,8

⁸¹⁰ *a.k.*, s.8

Von Stein, Polizey Bilim'in, gerçek Yönetim Bilimi'ni olanaksız kılan bir kavram olduğuna inanmaktadır. Ayrıca her açıdan Polizey Bilim'in gerçek anlamı üzerinde tartışıldığını, yönetim ve yönetimin bilgisiyle ilgilenen herkesin, Polizey'in gerçek tanımı yapılmadan ve içeriği kesin bir şekilde belirlenmeden, Polizey kavramının, yönetim ile organik ilişkisi ortaya konmadan “Yönetmel Öğretisi” (*Verwaltungslehre*)’den konuşulamayacağını kabul edeceğini belirtmektedir.⁸¹¹ Çünkü Polizey, tek başına yönetim kavramını kapsamaz ve kendi içinden yaratamaz. Tarihsel nedenlerle Polizey, yüzlerce yıl boyunca tek başına yönetim anlamında kullanılmıştır. Ancak yavaş yavaş, Polizey’den yönetim kavramı ortaya çıkarılmış, farklı adlar altında Polizey karşısında bağımsızlık kazanmıştır.⁸¹² Bu açıklamalara Von Stein’ın, Yönetmel Öğretisi kitabının İç Yönetim bölümünde yer verdiği de göz önünde tutulmalıdır.

Von Stein’ın söz konusu bilimlere yaklaşımından gitmek gerekirse, Kameral Bilim, devlete ait mülklerin yönetilmesinde, devlet görevlilerinin kullandığı iktisada dayalı bir eğitim dalı olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla çıkış düşüncesi bakımından yönetim (*Verwaltung*) ile hiçbir ilişkisi yoktur. Kameral bilgiler, kesinlikle bir sistem oluşturmamakta, olayların nasıl işlediğiyle çok az ilgilenmektedir ve en başından itibaren her türlü iktisadi nesnenin tümüyle pratik, uygulamaya dönük öğretisidir.⁸¹³

“Yönetim kavramı Hukuk Devleti’nde kaybolduğu, ancak görevleri, yani iktisadi görevleri aynı kaldığından, doğal olarak bu görevler için iktisadın pratik sorunlarıyla ilgilenen bilimi kullanılmıştır. Böylece Kameral Bilim’i, pratik (ulusal) iktisat biliminin bir türü yapan doğal eğilim ortaya çıkmıştır. ...Devlet, kamu mülklerini ilgilendiren konularda kendisi işletmecidir ve işletmeler için neyin yararlı olduğunu bilmek zorundadır. Devlet, söz konusu bilgileri toplamış ve kendisi için yararlanmıştır. Böylece daha sonra bütün (tüm işletmeler) için kullanabilmiştir. Bu şekilde kolayca Kameral Bilimlerde pratik yönetim görevlerinin çok değerli bir parçasının yattığı düşüncesi oluşmuştur. İç yönetimin içeriği ve görevi nedir ve bu sorulara göre devlet, vatandaşlarının refahı için ne yapmalıdır sorusunu içeren akım oluşmuştur. Bu akımın pozitif, maddi tarafında kısmen Kameral Bilimlerin de sorusu yatmaktadır. Kameral bilgiler, sistemsiz, düzenlenmemiş ancak yönetimin son kalıntılarının yaşamaya devam ettiği kesinlikle etkili bir alan olmuştur. Sadece bu bakış açısından iç yönetim teorisinin yaratılamamış taşıyıcısı olarak Kameral Bilim’in tarihsel gelişiminin incelenmesi/takip edilmesi gereklidir.”

⁸¹¹ Lorenz von Stein, Stuttgart 1866, *a.g.k.*, s.62

⁸¹² *a.k.*,s.63

⁸¹³ *a.k.*, s.32

Başka deyişle Von Stein için maddi uygulamalardan ortaya çıkan bu akımın tamamı yüksek felsefi anlayışa kesinlikle sahip değildir. Kısaca felsefi içerikten yoksundur. Dolayısıyla Polizey ya Kameral Bilimlerden devlet kavramı ve devlet idesi oluşturulamaz. Bunlar olmaksızın söz konusu bilimler, Von Stein'ın kişiliğe sahip organik devlet kavramı bağlamında devletin özüne, sistemine ilişkin herhangi bir önerme ortaya koyamaz. Sistemleri olmadığı gibi, kullanamayacaklarından sisteme de ihtiyaç duymazlar. Sistem ve devlet kavramı olmadan “gerçek devlet” için bilim olarak işlev göremezler. Böylece bu gerçekçi metot, önce devleti terk etmiş ve ardından yavaş yavaş ancak engellenemez biçimde Devlet Bilimi'nin bir dalından, pratik öğreti yani ticaret, zanaat ve işletme öğretisi ansiklopedisine dönüşmüştür.⁸¹⁴

Hukuk Devleti-Polizey Bilim karşıtlığı, Von Stein tarafından refah ve güvenlik ya da pozitif ve negatif Polizey ayrımı üzerinden açık şekilde ortaya konmuştur. Aynı zamanda Polizey Bilim'in, yönetimin bir parçası olduğu, refah polisi ve güvenlik polisi ayrımında görülür. Refah polisi kavramı, devletin, kendi refahı için bireylere yasa hazırlama gücüyle isteklerini dayatabilmesidir. Ancak Hukuk Devleti idesi ve bu idenin temelinde yatan özgür/bağımsız kişilik kavramı, bu dayatmayı istemez. Buradan çıkarılacak sonuç, Polizey Bilim'in devlet baskısıyla yaratılan refahın öğretisi, zorlayıcı gücün yönetimi olduğudur. Ancak aynı anda bu güç, ahlaki ödevlerini yitirir ve esaretin karakterini kazanır. Yönetimsel Öğreti, bu şekliyle Polizey Bilim'den uzaklaşmaktadır. Yönetimsel Öğreti'nin içeriği, Polizey Bilimi terk eder ve yepyeni bir akıma yönelir.⁸¹⁵ Çünkü Von Stein'a göre Polizey, yönetimin negatif, koruyucu faaliyeti olarak iç yönetimsel öğretinin değil, icracı gücün öğretisinin parçasıdır. Koruyucu ve teşvik edici görevler arasında ayrım yapılabilir. Ancak devletin kısıtlayıcı her türlü faaliyeti, yönetimin tümü anlamında Polizey Bilim olarak adlandırılmaz. Yönetimde, göçmen işlerinden evlilik hukukuna, sağlık işlerine kadar birçok konuda pozitif ve negatif tarafları ayırmak artık olanaklı değildir. İdare Hukuku ile sağlanan düzen, aynı zamanda düzensizliğin kötü sonuçlarına karşı koruma sağlar. Dolayısıyla güvenlik ya da refah polisi ayrımı yapmak olanaksız olur. Öyleyse Von Stein'a göre, tüm yönetimi kapsayan bir bilimi, Polizey Bilim üzerine inşa etmek, imkânsızdır. Hayatın birçok alanında yönetimin

⁸¹⁴ a.k., s.72

⁸¹⁵ a.k., s.72

koruyucu olarak faaliyet gösterdiği silahlı emniyet birimleri, itfaiye, sağlık, ticaret gibi işler bulunmaktadır. O halde yönetimin, geneli ilgilendiren kapsamlı koruyucu faaliyetleri, Polizey olarak adlandırılabilir. Hatta bu, Polizey Bilim olarak görülebilir. Ancak bütüncül, kesin bir Yönetmel Öğreti'nin tanımlanmasında Polizey Bilim kullanılamaz. Ancak aslında sadece toplumun korunmasına ilişkin özel polis alanlarındaki görevler ile süreçlerin bilimsel olarak tanımlanması, Polizey Öğretisi ya da Polizey Bilim adıyla anılabilir. Öte yandan Polizey, yönetim faaliyeti ve bilimin nesnesi olarak dışarıda bırakılmamaktadır. Polizey Bilim'den elde edilen bazı pratik bilgiler ya da tecrübeler, Yönetmel Öğreti'nin bütünlüğü içinde yönetim ve İdare Hukuku'nun ilkelerince hükmedilen, içkin, özel ödevleri ve konumuyla bu bütünlükte sıralanmış parça olacaktır.⁸¹⁶

Von Stein için devletin amacı, kişinin kendini en üst düzeyde gerçekleştirmesini sağlama üzerine kuruludur. Yönetim düşüncesi de, doğrudan idealist felsefede kaynağını bulan bu düşünceden çıkmaktadır. Devletin dikkatli bir şekilde topluma müdahale ederek, görevlerini yerine getirmesi “yönetim”, yani Verwaltung'dur. Yönetim, “toplumda insanın bireysel gelişimini öyle desteklemeli ki, çıkar çatışmaları ve uyuşmazlıklarına rağmen insan kişiliğini serbestçe gerçekleştirebilsin” demektir. Devlet Yönetimi (*Staatsverwaltung*) da, çeşitli şekillerde bireyler üzerinde etkin olmalıdır. Dolayısıyla eğitim, öğretim, ıslah, kültür işleri, tinsel bir varlık olarak insana yöneliktir. İktisat yönetimi, üreten insan için çalışır. Sosyal reform ve sosyal yönetim, çıkar çatışmalarının toplumdaki zararlarına karşı etki eder.⁸¹⁷ Nedenini Von Stein şöyle açıklamaktadır:⁸¹⁸

“Devlet, tüm tekillerin iradesinin, kişisel birliğe yükseltildiği topluluktur ve bu irade, devletin eylemi olarak ortaya çıkar her birey, kendi gelişimlerinin farklı aşamalarında bulunmaktadır. Tüm tekiller, devletin kişiliğini oluşturduğundan, her tekil bireyin bulunduğu gelişim düzeyi, devletin de gelişim düzeyidir. Devlet ne kadar zeki yurttaşlara sahipse kendisi de o kadar zeki, ne kadar zengin yurttaşlara sahipse o kadar zengindir. ... bireyin tinsel, fiziksel ve maddi serveti geriye giderse, devlet de geriler... Bu şekilde anlaşılır olmaktadır ki, tüm bireylerin gelişimlerinin toplamı, devletin gelişiminin toplamıdır. Devlet en yüksek kişilik olarak, en üst gelişimi gerçekleştirmeye ayarlanmış/tanımlanmıştır ve bunun için tüm yeteneklere sahiptir. Yaşamının en üst gelişimine, kendi belirlenimine ulaşmak için

⁸¹⁶ a.k., s.72,73

⁸¹⁷ Jürgen Zander, a.g.k., s.49-51

⁸¹⁸ Lorenz von Stein, *Geschichte der sozialen Bewegung*, München 1921, a.g.k., s.XXXIV

devlet, bütün tekil bireylerin ilerlemesi, zenginliği, gücü ve zekâsının gelişimini tüm kuvvetiyle amaçlamak zorundadır. Çünkü devlet, her bireyle ilgilenerek/gelişimini sağlayarak kendisiyle ilgilenmekte/gelişimini sağlamaktadır. Tekil kişiliklerin birliği olarak devletin, kendi bilgisini/durumunu ilerletmek dışında başka bir yolu yoktur.

Devlet kavramından kaynaklanan ve devlet tarafından değiştirilemeyen bu görev, eylemleri/faaliyetleri için (faaliyetlerini yerine getirebilmesi için) gerekli olan görevdir. Tek kelimeyle bu görev, devletin temel ilkesidir.”

Tüm bu açıklamalardan sonra Von Stein’ın yaratmaya çalıştığı Devlet Bilimi, daha anlaşılır şekilde ortaya konabilecektir. Von Stein, 29 Mayıs 1879’da İmparatorluk Bilim Akademisi’ndeki Devlet Bilimi konulu konferansında çok kısa şekilde düşüncesini özetlemektedir:⁸¹⁹

“Devlet Bilimi ile devlete ait tüm bilgiyi kastettiğim doğrudur.”

Ancak Von Stein’a göre Devlet Bilimi, birbirine yakın kavramların ve disiplinlerin toplandığı bir çatı değildir. Bu durumda Devlet Bilimi sadece çok büyük bir malzemenin amaca uygun birliği ve düzeninden başka bir anlam ifade etmez. Devlet Bilimi, kavramların ve öğretilerin üstünde bir bütünlüktür.⁸²⁰ Bu tanım bağlamında Von Stein’ın, Devlet Bilimi altında yer alan çok sayıda disiplinin, Toplum Bilimi örneğinde olduğu gibi bağımsızlığını kazanmaya başladığını görerek tüm bu öğretilerin üstünde bir bilim yaratma ve parçalanmayı önleme düşüncesinde olduğu söylenebilir. Von Stein, Devlet Bilimi’ni iki ana dal altında ele almaktadır. Bunlar, Genel Bölüm (*Allgemeiner Theil*) ve Özel Bölüm (*Besonderer Theil*) olarak sıralanmaktadır.⁸²¹

Genel Bölüm, Devlet Bilgisi (*Statistik ya da Staatskunde*) ve Nüfus Bilimi (*Populationistik ya da Bevölkerungslehre*) alt başlıklarından oluşmaktadır. Daha önce ayrıntılarına girildiği için bu iki kavram yeniden açıklanmayacaktır. Ancak Von Stein da, alt dalların içeriklerini, kendinden öncekilerle aynı şekilde tanımlamaktadır. Özel Bölüm ise “gerçek Devlet Bilimi” (*die wirkliche Staatswissenschaft*)’dır ve gerçek yaşamı kapsamaktadır. Gerçek yaşamda ise üç alan bulunmaktadır: Mal varlıkları (*Güterwesen*), Toplum (*Gesellschaft*) ve Devlet (*Staat*). İşte bu üç alanın

⁸¹⁹ Lorenz von Stein, *Wesen und Aufgaben der Staatswissenschaft, Vortrag gehalten in der Feierlichen Sitzung der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, K.K.Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1879, s.6

⁸²⁰ a.k., s.6,7

⁸²¹ Lorenz von Stein, *Stuttgart und Tübingen 1852, a.g.k.*, s.20

bilimsel bir sistem olarak kavranması, “gerçek Devlet Bilimi”ni oluşturmaktadır. Buna göre Devlet Bilimi, “Politik Ekonomi” (*Volkswirtschaftslehre*), “Toplum Bilimi” (*Gesellschaftslehre*) ve “asıl Devlet Bilimi” (*eigentliche Staatswissenschaft*) dallarına ayrılmaktadır.⁸²²

Von Stein, *Die Lehre vom Güterwesen* ya da *Volkswirtschaft*, başka deyişle politik iktisadı, yine üç alt başlıkta incelemektedir. Bunlar; Güterlehre ya da Mal Sistemi Öğretisi, *Wirtschaftslehre* ya da Kişisel İktisat ve *Volkswirtschaftslehre* ya da Politik İktisat olarak sıralanmaktadır.⁸²³ Burada dönemin iktisat anlayışını yansıtır şekilde, bireylerin iktisadi faaliyeti ile bütünün iktisadi faaliyetinin birbirinden ayrı görüldüğü ifade edilebilir. Bu nedenle *Wirtschaftslehre*, özel sektörün iktisat öğretisi iken *Volkswirtschaftslehre* organik bütün olarak devletin iktisat öğretisidir denebilir. İkinci dal olan Toplum Bilimi, mülkiyet sistemi olmadan düşünülemez. Çünkü mülkiyet sisteminin gelişimine hâkim olan yasalar, aynı zamanda insanların topluluğunda yani devletli toplumda, kişisel ve doğal unsurların mücadelesini sonuca ulaştıran yasalardır. Toplum Bilimi, bireysel yaşamın gerçeği olarak mülkiyetin/mülk edinmenin, doğal gerçekliğinin düzeni ve gelişimine hükmettiği yerde başlamaktadır. Üçüncü dal olan “asıl Devlet Bilimi”, organizmanın yaşamına dair bilimin bütününe adını vermiştir.⁸²⁴

Devlet Öğretisi, kendi irade/istek ve eylemlerini gerçekleştirme yeteneğine sahip, bağımsız kişiliği olan bireylerin birliğinden, yani devletten kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu, öncelikle Devlet Kavramı Öğretisi (*Die Lehre vom Begriffe des Staates*)’dir. Ardından ise Devlet Anayasası Öğretisi (*Die Lehre von der Staatsverfassung*)’dur. Çünkü toplumun unsurları ve mal sistemiyle devlet, bu anayasada kesin formunu alır. Son olarak ise Devlet Yönetimi Öğretisi (*Die Lehre von der Staatsverwaltung*) gelmektedir. Devlet Yönetimi Öğretisi’nde de, devletli yaşamdaki mal/mülk sistemi ve toplum, devletin eylemlerinin nesnesi haline gelir. Ayrıca devletin eyleminin, bir kişiliğin eylemi olduğu unutulmamalıdır.⁸²⁵

Özetlemek gerekirse Von Stein’a göre, hayatın tüm gerçekliklerinin toplamı olan ve yaşamın en önemli gerçekliği devlet, yeryüzünün coğrafi biçiminde, ülkesini;

⁸²² a.k., s.20, 21

⁸²³ a.k., s.21

⁸²⁴ a.k., s.22

⁸²⁵ a.k., s.23

insanlığın etnografisinde, halkını bulur. Tüm bunlar, birlikte bir yapı oluşturur. Söz konusu yapıyla bağlantılı olarak istatistikten; nüfus ilişkilerinin, anayasanın, siyasi partilerin, örgütlerin sistematik ifadesi olarak Devlet Bilgisi (*Staatskunde*), yer bilimden; Politik Coğrafya, devlet organizmasından; Devlet Öğretisi (*Staatslehre*), tarihten; Devlet Tarihi (*Staatsgeschichte*) çıkar. Tüm bu alanlar, bir bütün yani dünyanın en önemli ve kişiliğe sahip gerçeği olarak devlettir. Bu en büyük gerçeğin bilimsel olarak ortaya konması da “bütüncül Devlet Öğretisi” (*Staatslehre*)’yi oluşturur.⁸²⁶ Ancak bu Devlet Bilimi anlamına gelmez. Aslında tam anlamıyla Devlet Öğretisi de denemez. Çünkü Devlet Felsefesi, devlet kavramını saf kişiliğin en yüksek formu olarak ortaya koymalıdır. Bu şekilde ancak Devlet Öğretisi (*Staatslehre*), kavramsal ve gerçek, ruh ve beden olarak devleti, verecektir. Öyleyse felsefe devleti kavrar, Devlet Bilgisi ve Devlet Tarihi, devleti tanır. Böylece politik iktisat (*Volkswirtschaftslehre*), Hukuk Bilimi (*Rechtswissenschaftslehre*) ve Toplum Bilimi (*Gesellschaftslehre*)’yi içeren Devlet Öğretisi (*Staatslehre*)’den bahsedilebilir. Ancak bu Devlet Öğretisi de hâlâ aradığımız Devlet Bilimi değildir. Çünkü bu devlet, sadece insanların yaşamının organik birliği değildir. Bununla birlikte, yaşamın ilişkilerini açıklayan bilim, felsefe ve gerçek de değildir. Bu devlet, daha çok en yüksek dünyevi kişiliktir. Kişilik olarak devletin gerçek yaşamı ise ne olduğu değil ne istediği ve yaptığıdır.⁸²⁷ Böylece Von Stein’in, Devlet Bilimi’ni, eylem, yani yönetim alanına taşıdığı söylenebilir. Vurgulamak gerekirse Von Stein, tek tek bilimlerin biraradalığı olarak Devlet Bilimi’ni görmemektedir. Devlet Bilimi, devlet, toplum ve mülkiyeti inceleyen her türlü sistemleştirilmiş düşüncenin bir üst düzeyde soyutlanmasıyla oluşturulmuş bir bilim olmalıdır. Bu da hiçbir zaman, tamamlanmış bir bilim olmayacaktır. Çünkü gerçek yaşam ve ilişkiler, başka deyişle toplumsal gerçeklik değişmektedir. Von Stein, bu yönüyle Devlet Bilimi’ni şöyle açıklamaktadır:⁸²⁸

“(Devlet Bilimi) Kişilik ile bilgiden eyleme dönüştüğü ölçüde, daha çok kişisel yaşamın tüm bilgilerinin en yüksek birliğidir ve bu nedenle hiçbir bilim yoktur ki sonunda Devlet Bilimi’ne ait olmasın.”

⁸²⁶ Lorenz von Stein, Wien 1879, *a.g.k.*, s.20

⁸²⁷ *a.k.*, s.19-22

⁸²⁸ *a.k.*, s.25

Von Stein, doğa bilimleri, felsefi-tarihi bilimler, kimya, ticaret, endüstri, hepsinin sonunda devletin hiç tamamlanamayan işlerine ait olduğunu belirtmektedir.⁸²⁹ Eserleri incelendiğinde de görülen, Von Stein'in gelmekte olan yeni üretim tarzının tüm gerçekliğiyle farkında olduğudur. Gerçeklik, gelişmekte olan sanayi toplumundadır ve Von Stein için doğal bir gelişim değildir. Ancak gözlem, gerçekliğin irdelenmesiyle açıklanabilecek bir olgudur. Bu bağlamda Von Stein, değişen toplumsal gerçekliğin, yani mülkiyet edinme ve sahip olma baskısı/dürtüsü, diğerlerini bağımlı kılma isteği, kişisel özgürlüğün artırılması ve garanti edilmesine dönük sürekli bir dürtüyü görmekte ve sınıf çatışmasını gerçekçi biçimde kavramaktadır.⁸³⁰ Kısaca Von Stein'in, kapitalist üretim tarzının yerleşmeye başladığı bir toplumda, bu toplumun içinde yaşadığı muazzam bir gerçekliğin yani devletin yönetme bilgisini oluşturmak istediği değerlendirilmektedir.

3. İrade-Eylem İkiliği ve Devlet Bilimi: Johann Kaspar Bluntschli

Özellikle “Die Lehre vom modernen Staat” (*Modern Devlet Öğretisi*) adlı eseriyle tanınan Johann Kaspar (Caspar) Bluntschli (1808-1881)'nin⁸³¹ mirası incelendiğinde, 19.yüzyılın idealist felsefesinin etkileri hemen göze çarpmaktadır. Ancak Bluntschli'nin, Von Stein'in gerçekliği kavrayışı ve aktarışı, düşünce örgüsünün sağlamlığı ve felsefi bakış açısını yakalayamadığı düşünülmektedir. Bunda Bluntschli'nin, basit ve herkesin anlayacağı şekilde yazma çabasının etkisi olduğu söylenebilir.⁸³² Özellikle söz konusu kitabın ilk bölümü olan “Allgemeine Staatslehre” (*Genel Devlet Öğretisi*)'nde organizma olarak gördüğü devleti tanımlayışı ve açıklayışının, Von Stein'in soyutlama düzeyine yaklaşmadığı değerlendirilmektedir. Bu çerçevede kişiliği bulunan organizma olarak devleti ilk kez Von Stein'in tanımladığı göz önünde tutularak, Bluntschli'nin devlet kavramı ve Devlet Bilimi anlayışı ele alınacaktır. Böylece köken sorunun incelenmesi için gerekli zeminin hazırlanmasına çalışılacaktır.

⁸²⁹ a.k., s.25

⁸³⁰ Ernst Rudolf Huber, “Lorenz von Stein und die Grundlegung der Idee des Sozialstaats”, *Lorenz von Stein, Gesellschaft-Staat-Recht*, Ernst Forsthoff (Yay.), Ullstein Verlag, Frankfurt am Main, Berlin, Wien 1972, s.509

⁸³¹ Bkz. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz4832.html#ndbcontent> (13.06.2017)

⁸³² Michael Stolleis, München 1992, a.g.k., s.432

Devlet Bilimi'ni oluştururken Bluntschli'nin kullandığı ve doğru olduğunu düşündüğü bilimsel metot, felsefi ve tarihi yöntemdir. Ancak felsefi yöntemin, aşırı soyutlamaları ve soyut-ideolojik yaklaşımı ile tarihi metodun tek yönlü-ampirik yaklaşımına dikkat edilmesi gerektiğine de inanmaktadır.⁸³³ Bluntschli'ye göre doğru yöntem şudur:⁸³⁴

“Devlet, hem felsefi olarak kavranmalı, hem de tarihi olarak anlaşılmalıdır.”

Bu çerçevede, öncelikle Bluntschli'nin devlet kavramının incelenmesi yararlı olacaktır. Bluntschli, devlet kavramının sadece “tarihi inceleme” ile anlaşılacağını belirtmektedir. Devlet idesi ise “felsefi spekülasyon” ile kavranabilecektir. Devlet kavramı, gerçek devletlerin doğası ve başlıca özelliklerini tanımlar ve belirler. Bu kavram üzerinden gerçek hayattaki tecrübeler incelenebilir. Genel devlet kavramı ise, tarihteki devletleri inceler ve ortak nitelikleri arar.⁸³⁵ Ancak bu şekilde devletin nitelikleri evrensel olarak ortaya konabilir.

Bluntschli'ye göre devlet, kesinlikle cansız bir enstrüman, ölü bir makine değildir. Aksine devlet, organik bir varlıktır. Ancak her zaman devletin bu organik doğası anlaşılammıştır. Bilim de, uzun süre devlet organizması görüşüne takılıp kalmıştır. Halkın ve devletin organik doğasını tanımlamak, büyük ölçüde Alman Tarihsel Hukuk Okulu'nun kazancıdır. Ayrıca böylece hem matematik-mekanik devlet anlayışı hem de tekile bakarken bütünü unutan atomize inceleme yöntemi çürütülmüştür.⁸³⁶

Bluntschli, devletin doğanın yarattığı bir varlık olmadığını, bu nedenle doğal bir organizma olarak görülemeyeceğini söylemektedir. Devlet, insanın dolaylı eseridir ve devletin kuruluşu, insanın doğasında bulunabilir. Ayrıca devletin doğal temel ilkeleri vardır. Ancak devletin kuruluşunu, doğa, insanın çabası ve yapımına bırakmıştır.⁸³⁷ Görüleceği üzere Von Stein'ın organizmaya kişilik tanıyarak çözdüğü sorunu, Bluntschli doğanın değil, insanın eseri olan, ancak insanın doğasından kaynağını alan devlet kavramıyla çözmektedir. Devleti organizma olarak adlandırsa

⁸³³ Johann Caspar Bluntschli, *Die Lehre vom modernen Staat, Erster Theil, Allgemeine Staatslehre*, sechste Auflage, Verlag der J.G.Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart 1886, s.5

⁸³⁴ a.k., s.11

⁸³⁵ a.k., s.14

⁸³⁶ a.k., s.14,17,18

⁸³⁷ a.k., s.18

da Bluntschli, doğadaki bir canlının gıda araması, çoğalması gibi bir organizmayı düşünmemektedir.⁸³⁸ Bluntschli'nin ifadesiyle devlet, insanın eyleminin ürünüdür ve organik varoluşu, doğal organizmanın kopyasıdır.⁸³⁹ Diğer taraftan bu yaklaşımda da devlete aslında bir kişilik tanınmaktadır.⁸⁴⁰

“Devletin kişiliğinin kabulü, Devletlerarası Hukuk kadar Devlet Hukuku için de vazgeçilmezdir.”

Başka ifadeyle Bluntschli, devleti kişilik sahibi bir organizma olarak görmekte, ancak insanın doğasından kaynaklanan eylemlerinin sonucu olarak devleti tanımlamaktadır. Eylemler de, insanın doğasında kökenini bulmaktadır. Dolayısıyla devlet örgütlenişi ve işleyişi açısından, doğanın eseri olan herhangi bir organizmanın sadece kopyasıdır. Ancak ortaya çıkışı, varlığını sürdürmesi ve amacına ulaşması, eyleme, insanın eylemine ihtiyaç duymaktadır. Buradan devletin, insan eliyle oluşturulmuş yapay bir yapı olarak görüldüğü anlamı çıkarılmamalıdır. Bluntschli'ye göre devlet, tarihsel olarak süreç içerisinde ortaya çıkan bir olgudur.⁸⁴¹

Devlet kavramını inceleyen dönemin diğer yazarları gibi Bluntschli de, idealist felsefeden gelen bir amaç tanımlamaktadır. Halk, yurttaşların biraraya gelmesi olmadığı gibi devlet de kurumlar yığını değildir. Halk ve devlet bunlardan daha fazlasıdır.⁸⁴² Öyleyse insanların kendi belirlenimlerinin en üstüne çıkabilmek ve kendilerini toplum yaşamı içerisinde gerçekleştirebilmek için birlikte yaşamaktadırlar. Devlet de, özgürlük idesinin hayata geçirilmesi ve insanların kendilerini gerçekleştirebilmesinin koşullarını sağlamak için vardır ve bu devletin amacını oluşturmaktadır.

Giriş bölümünde, “asıl anlamıyla Devlet Bilimi”, nesnesi devlet olan ve devleti, temel ilkeleri, varoluşu, doğası, formları ve gelişimiyle inceleyen bilim olarak açıklanmaktadır.⁸⁴³ Bu bağlamda diğer bazı bilimler de, Devlet Bilimi ile birlikte sayılmaktadır. Ancak bu bilimler, devlet ile ilintili olsalar da Devlet Bilimi'ne ait değildir ve devlet yaşamının açıklanmasında “Yardımcı Bilim” (*Hilfswissenschaft*)

⁸³⁸ a.k., s.19

⁸³⁹ a.k., s.18

⁸⁴⁰ a.k., s.23

⁸⁴¹ a.k., s.17-25

⁸⁴² a.k., s.18

⁸⁴³ a.k., s.1

olarak kullanılmaktadırlar. Ancak devletle ilgili olmasına rağmen, sadece Devlet Tarihi (*Staatsgeschichte*) değil de, bir ulusun geçmişini anlatan tarih, toplumun ve hanehalkının durumunu açıklayan Devlet Bilgisi (*Statistik*), tek başına devleti ele almayan Ulusal İktisat ve devletin yaşamı olarak incelenmeyen Toplum Öğretisi, bu yardımcı bilimler arasında sayılamaz.⁸⁴⁴ Kısaca bütünlüğü içinde devleti nesnesi yapan bilimler, Devlet Bilimi açısından yararlı ve gereklidir. Bluntschli'nin bu yaklaşımının devleti, daha dar bir kapsamda tanımladığı ve Von Mohl'e benzer biçimde devletle ilintili olsalar da, bazı disiplinlerin Devlet Bilimi dışında kalmasını ön gördüğü söylenebilir.

Bu bağlamda Bluntschli'nin Devlet Bilimi'ne dair temel yaklaşımının açıklanması yararlı olacaktır. Ona göre Devlet Bilimi, genel ve özel olmak üzere ikiye ayrılmalıdır. “Özel Devlet Bilimi” (*Besondere Staatswissenschaft*), inceleme alanını Roma Cumhuriyeti, İngiliz Anayasası, Alman İmparatorluğu gibi belirli bir halkın devleti ve tek bir devletle sınırlandırmıştır. “Genel Devlet Bilimi” (*Allgemeine Staatswissenschaft*) ise belirli bir halkın değil, evrensel devlet anlayışı üzerine kurulmuştur.⁸⁴⁵ Ancak aslolan, Genel Devlet Bilimi'dir. Bu, Özel Devlet Bilimi'nin gerekli olmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü tek tek halkların tecrübelerini içeren bu yaklaşım, tarihi arka planı olan ortak unsurların belirlenmesinde yararlı olabilecek bilgileri bir araya getirmektedir. Genel Devlet Bilimi'ne de bu şekilde katkı sağlayabilecektir. Ancak felsefi olarak devlet idesinin ve kavramının kavranıp, açıklanmasında bu tekil yaklaşım faydasızdır. Dolayısıyla Genel Devlet Bilimi, insanlığın en muazzam eseri olarak “evrensel devletin” incelenmesinin ana kaynağıdır. Bluntschli'nin ifadesiyle “Genel Devlet Bilimi, bugünkü uygar insanlığın ortak devlet bilincini, temel kavramlarını ve önemli ortak kuruluşlarını” göstermektedir.⁸⁴⁶ Bu çerçevede Bluntschli'de, bu temel yaklaşım üzerinde Devlet Bilimi'nin inşa edilmesi ve evrensel olarak tanımlanıp sınıflandırılabilen Devlet Bilimi'ne ulaşılması amaçlanmaktadır denebilir.

Bluntschli, eski Yunan'da Politika'nın, “bütüncül Devlet Bilimi” olarak görüldüğünü belirtmektedir. Fakat bu, 19.yüzyılın son çeyreği açısından Devlet

⁸⁴⁴ a.k., s.1,2

⁸⁴⁵ a.k., s.11

⁸⁴⁶ a.k., s.13

Bilimi’ni tümüyle kavrayacak bir kavram değildir. Öncelikle Devlet Hukuku (*Staatsrecht*) ve Politika (*Politik*)’in titiz bir şekilde iki ayrı bilim dalı olarak birbirinden ayrılması ve Devlet Öğretisi, İdare Hukuku, Polizey Bilim, Devletlerarası Hukuk (*Völkerrecht*) gibi bazı özel dalların eklenmesi gerekmektedir. Ancak bilim dalı olarak ayırmak gerekse de Devlet Hukuku ve Politika, kesin bir biçimde birbirinden ayrılamaz.⁸⁴⁷ Çünkü “gerçek devlet” yaşamaktadır ve dolayısıyla hukuk ve politikanın birleşimidir. Hukuk, değişmez değildir. Sadece bir hukuk sistemi değil, aynı zamanda hukuk tarihi vardır. Ayrıca yasa yapımında da politika bulunmaktadır.⁸⁴⁸ Dolayısıyla Devlet Hukuku ve politika, gerçek yaşamda iç içedir. Öte yandan Devlet Hukuku ve politika, kendi bakış açılarından devleti irdelemektedir. Fark, varoluşu ve yaşamı olarak iki ayrı noktadan devletin ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Devlet Hukuku, devleti düzenlenmiş varlığı ve doğru sisteminde inceler, devletin organizasyonunu gösterir. Başka deyişle devleti, varlığının kuralları, düzen içerisindeki ilişkileriyle ele alır. Öte yandan politika, devletin yaşamı ve gelişimini konusu yapmakta, devletin çabalarının amacını işaret etmektedir.⁸⁴⁹

Devlet Hukuku ve politika arasında “organik varlığın olduğu her yerde” karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır.⁸⁵⁰ Gerçekten Bluntschli, devletin organizma olarak ele alınmasıyla Devlet Hukuku ve politika arasındaki farkın ortadan kaldırılmayıp, aksine karşılıklı etkinin daha iyi açıklanabileceğini belirtmektedir. Bu noktada politika, bilimden çok bir sanattır ve hukuk, politikanın tek olmasa da ön koşullarından biridir.⁸⁵¹ Dolayısıyla politika, hukuk sınırları içerisinde gelişmeli ve bu şekilde yaşamın değişen ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Buna karşın hukuk da politikaya ihtiyaç duymaktadır. Aksi takdirde hukuk, yaşama ayak uyduramamakta ve belirli bir anda donup kalmaktadır. Tüm bunları Bluntschli şu şekilde özetlemektedir:⁸⁵²

⁸⁴⁷ Bkz. Rukiye Akkaya Kia, *Bir Ders Konusu Olarak Devlet ya da Genel Kamu Hukuku Dersinin Kökenleri*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2013, s.79,80

⁸⁴⁸ Johann Caspar Bluntschli, Stuttgart 1866, *ag..k.*, s.2,3

⁸⁴⁹ *a.k.*, s.3

⁸⁵⁰ *a.k.*, s.4

⁸⁵¹ *a.k.*, s.4

⁸⁵² *a.k.*, s.4

“Politika’nın can verici nefesi olmadan Hukuk, bir cesede dönüşmekte, Hukuk’un ilkeleri ile sınırları olmaksızın Politika, dizginlenemeyen bencillik ve felaket getiren yıkıcı bir öfkede yok olmaktadır.”

Öte yandan Bluntschli’ye göre Devlet Bilimi, sadece bu iki ana bölümden oluşmamaktadır. Bunlardan başka Devlet Bilimi’nin bir diğer parçası “Allgemeine Staatslehre” (*Genel Devlet Öğretisi*)’dir. Genel Devlet Öğretisi’nde, hukuk ve politika ayrımı olmaksızın devlet bir bütün olarak incelenmektedir. Devlet kavramı, esasları, halk ve ülkeden oluşan temel unsurları, oluşumu, amacı, anayasasının temel formları, devlet gücü kavramı ile düzeni, Genel Devlet Öğretisi’nin içeriğini oluşturmaktadır.⁸⁵³ Özetlemek gerekirse, kişiliği bulunan organizma olarak devleti inceleyecek bilim, tarihi ve felsefi yaklaşımlar birlikte kullanılarak oluşturulabilir ve kavram olarak devlet, ancak bu şekilde anlaşılıp ortaya konabilir.

Bu noktada kısaca Bluntschli’nin devlet görevlileri ve idari yapılanmayla ilgili düşüncelerine değinmek yararlı olacaktır. Bluntschli, Yönetim (*Verwaltungs-Administration*) kavramının, yeni Devlet Öğretisi (*Staatslehre*)’de öne çıktığını ve Polizy’in tek başına hâkimiyetini elinden aldığını belirtmektedir. Yönetim ile ilgili tartışmalı konuların başında “anayasa ve yönetim” ya da “yasa ve yönetim” karşıtlığı gelmektedir. Ayrıca buna “politika ve yönetim” ayrımı da dâhildir. Bluntschli’ye göre Von Stein bunu, “irade” (*Wille*) ve “eylem” (*That*) karşıtlığı olarak görmektedir. Yasa ya da anayasa, iradeyi; yönetim ise eylemi kapsamaktadır. “Yasa”, formu gereği irade açıklaması (*Willensact*) anlamına gelmektedir. Halk ve devletin ifadeleri ise “halk ve devletin iradesi” (*Volks-und Statswille*)’dir. Yönetim işleri de, eylem (*That*)’dır.⁸⁵⁴ Ancak Bluntschli, devletin anayasası, yasaları ve yönetim arasındaki ilişkinin, irade ve eylemin ilişkisine eşit tutulamayacağını belirtmektedir. Çünkü devlet iradesi, yönetim eylemlerinde, yasada olduğundan daha az etkili değildir. Yönetim işlerinin büyük çoğunluğu, hiçbir şekilde sadece yasanın iradesinin kullanımı değil, aksine idari kurumların irade açıklamalarıdır. Yasa, yönetimi en küçük ayrıntısına kadar önceden belirleyemez. Yönetim, yasada ifadesini bulan iradeyi, kendi kontrolünden geçirmeye ve amaca uygunluk ölçütüne uygunluğuna bakmaya ihtiyaç duyar. Bu nedenle Bluntschli, Yönetim (*Verwaltung*) ve Yasa

⁸⁵³ a.k., s.4,5

⁸⁵⁴ Johann Caspar Bluntschli, *Lehre vom modernen Staat, Dritter Theil, Politik*, Verlag der J.G.Cotta’schen Buchhandlung, Stuttgart 1876, s.465,466

(Gesetz)’in, eylem ve irade ile eşleştirilmesine karşı çıkmaktadır. Çünkü bu ilişkinin kurulması, sanki yönetimin kendine içkin iradesi yokmuş gibi, yönetimin yanlış anlaşılmasına yol açmaktadır. Ayrıca yasa, sadece iradenin ifadesi değildir. Çok sayıda yasal düzenleme, iradeyle değil, “gerekli olana ilişkin bilgiyle” yapılmaktadır. Son olarak yasa yapımı da, aslında bir eylemdir.⁸⁵⁵ Yönetim, politikanın karşısına konduğunda ise hem yasa hem de politikadan ayrılmaktadır. Böylece politika, devletin büyük ve bütüncül eylemi, buna karşın yönetim, küçük ve tekil devlet eylemlilikleri olmaktadır. O halde politika, devlet adamlarının işi iken yönetim, teknik memurların görevidir. Ancak bu ayrım, kesin bir şekilde yapılamaz. Bluntschli, politikanın, yönetimin yardımı olmaksızın hayata geçirilemeyeceğini belirtmektedir. Çünkü bazı yönetim eylemleri, tüm devlet ve halk üzerinde etkilidir ve dolayısıyla politik bir karaktere sahiptir.⁸⁵⁶

Tez açısından bir diğer önemli nokta, Bluntschli’nin, söz konusu dönemdeki kavranışıyla Polizey Bilim’e ilişkin düşünceleridir. Bluntschli’ye göre “Polizey Yönetim” (*Polizeiverwaltung*), devlet yönetiminin asıl özü ve en açık tanımıdır. Dolayısıyla bu eski teori, özellikle ve hâlâ Von Mohl’ün “*Polizeiwissenschaft*” adlı temel eserinde de, “tüm sivil yönetim” (*Civilverwaltung*), Polizey olarak adlandırılmıştır. Burada sivil ile kast edilenin, politika dışında kalan işler olduğu düşünülmektedir. Ancak Bluntschli, artık Polizey yönetim ile teknik sosyal memurlukları kesin biçimde ayırdıklarını, bu teknik görevlere Polizey denmediğini, çünkü zorlayıcı devlet gücüne gerek duyulmadan yapıldığını belirtmektedir.⁸⁵⁷ Hatırlanacağı üzere polizey düzenlemeler ve Polizey Bilim’e yöneltilen eleştiriler de bu noktadan yapılmaktadır. Çünkü anayasa ve Hukuk Devleti düşüncesinin gelişimiyle birlikte, zorlayıcı devlet gücüyle özdeşleşmiş Polizey, kavram olarak terk edilmektedir.

Bluntschli, “memurları” bu bağlamda tanımlamaktadır. Başka deyişle, irade ve eylemin amacı ile bunların hayata geçirilmesindeki konumlarına göre devlet için çalışan görevlilerin özellikleri, seçimi ve sorumluluklarını açıklamaktadır. Bluntschli, “meslek olarak memurların” modern devlet öncesinde, mutlakiyetle

⁸⁵⁵ a.k., s.466

⁸⁵⁶ a.k., s.467,468

⁸⁵⁷ a.k., s.469

birlikte Kıta Avrupası'nda ortaya çıktığını belirtmektedir. Prensler, bir süre sonra bu görevlilerin yardımı olmadan yönetim işlerinin üstesinden gelemeyen olmuşlardır. Kullandıkları otoritenin presten kaynaklanmasına ve prensin tebası olmalarına rağmen “memurlar” giderek, kritik bir konum almışlardır. “Memurlar”, zamanla yüksek bir özgüven geliştirmiş, monarkın keyfî uygulamalarına karşı, ücret ve nedensiz işten çıkarılmama hakkı gibi, bazı pragmatik haklar elde etmiştir.⁸⁵⁸ Ardından bu şekilde yerini sağlamlaştırmış bir “memur sınıfı” ile monarşiden, anayasal monarşiye geçilmiştir. Ancak monark gibi “memurlar da” buna pek hazırlıklı değildir. Bazı “meslekten memurlar”, parlamentoda yeni bir siyasi gücün yükseldiğini ve bu siyasi gücün, yani burjuvazinin, o ana kadar sadece “memurlara” ayrılmış olan kamuya ilişkin işlerin yönetiminde önemli bir pay talep etmeye başladığını, isteksizce izlemişlerdir.⁸⁵⁹

“Memurlar”, “temsîlî anayasanın” (*Repräsentativverfassung*) yükselişine uyum sağlamışlar, konumlarının muhafazasını garanti etmesi başta olmak üzere, bu yeni sistemin getirdiği faydaların farkına varmışlardır. Bluntschli'ye göre artık memurların büyük bir bölümü, anayasal monarşi yanlısıdır.⁸⁶⁰ Kıta Avrupası'ndaki memurların, iyi eğitilmiş, işine hâkim, çalışkan, yasalara saygılı, onurlu oldukları yadsınamaz. Ancak devlet ve toplumun, “memurların” hizmetleri ile yardımına ihtiyaç duymalarına ve müteşekkîr olmalarına rağmen, hem monarşi hem de anayasal monarşide bazı tehlikeler vardır. Bu tehlikelerden en önemlisi, monarşide görülen ve anayasal monarşide büyük ölçüde azalan, memurların kast benzeri bir yapı gibi toplumdan kopmalarıdır. Bu durum, memurların, gerçek yaşamın ihtiyaçlarına dair doğru görüşleri olmaksızın, biçimsel kurallara göre bürokratik ya da ruh hallerine göre amirane bir şekilde ofislerinden yönetmelerine yol açmaktadır. Aynı zamanda memurlar, kural ve idari işlere boğarak, bireylerin özgürlüklerini bastırmakta ve rahatsız edici bir vasîlik uygulamaktadırlar. Ancak bu tehlike, anayasayla birlikte artık azalmıştır. Çünkü anayasa, bireylerle kişisel olarak çok yönlü ilgilenen “memurlara” hem alışkındır hem de ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca anayasa,

⁸⁵⁸ a.k., s.490

⁸⁵⁹ a.k., s.491

⁸⁶⁰ a.k., s.491

“memurların”, işlerini amirane ve kibirli bir şekilde yapmalarını da engellemektedir.⁸⁶¹

Anayasal monarşi bağlamında “memurlarla” ilgili olarak Bluntschli farklı bir tehlike görmektedir. Bu tehlike, parti hâkimiyetidir. Tehlikenin kaynağında, Prusya’da, bakanların, siyasi partilerden gelmemesi yatmaktadır. Kısaca bakanlar, işleri yürütürken iktidarda olan partiyi hesaba katmaya zorlanacak, partinin güvenini kazanmaya çalışacaktır. Dolayısıyla hiçbir bakan, en güçlü partinin etkisinden uzun süre kaçamayacaktır. Bu durumda iki tehlike ortaya çıkacaktır. Bunlardan ilki, bakanın, iktidardaki partinin politikasına göre yönetmesi, farklı partiden olan alt kademedeki memurların buna direnmesiyle idarenin ikiye bölünmesi ve felç olmasıdır. Diğer ise bakanlığın, iktidardaki partinin “ruhuna” göre yönetilmesi halinde, azınlık olanların ezilmesi ve devletin, “parti diktatörlüğünde” yok olmasıdır.⁸⁶²

Bluntschli, “memurluğu” üç ayrı sınıfa ayırmaktadır: “Siyasi ya da güven memurlukları”, “hukuk memurlukları” ve teknik-kültür memurlukları”. “Siyasi memurluklar”, doğrudan devletin en üst düzeyde siyasetini oluşturan ve yürüten görevleri kapsamaktadır. Bunlar parti değil, devlet görevleridir. Ancak partilerin güveninin kazanılmasıyla yapılan atamalardır.⁸⁶³ Dönemin İngilteresi’nin aksine Prusya’da bakanlar iktidara gelen partinin üyelerinden değil, “memurlar” arasından seçilmektedir. Bu nedenle görevlerini amaca uygun ve mükemmel bir şekilde yürütseler de her an görevden alınabilirler.⁸⁶⁴

“Hukuk memurlukları” ise partilerin siyasi mücadelelerinden ve parlamentodaki çekişmelerden ayrı tutulması gereken, dolayısıyla tarafsızlığı sağlanması gereken görevlerdir. Yargıçlar dışında alt düzeydeki polisler ve tüm ordu mensupları da, bunlar arasında yer almalıdır. Tarafsızlıklarının sağlanması ve sürdürülebilmesi için bu “memurların” pozisyonları, derece ya da rütbeleri ve ünvanları ile maaşları

⁸⁶¹ a.k., s.491,492

⁸⁶² a.k., s.493

⁸⁶³ a.k., s.494,495

⁸⁶⁴ a.k., s.495

garanti altına alınmalıdır. Bu şekilde “siyasetteki” değişikliklerden etkilenmemelidirler.⁸⁶⁵

Son olarak “teknik-kültür memurlukları” gelmektedir. Bu “memurlar”, hiçbir şekilde egemenlik ve yasama yetkisi kullanamamakta, ülkenin siyasi yönetimine katılamamaktadırlar. Bunlar arasında profesörler, devlet doktorları, devlet mühendisleri vb. saymak mümkündür. “Hükümet etmeye” katılmadıkları için partilerin baskısının dışında kalmaktadırlar. Özel kişi olarak tüm siyasi özgürlüklerden yararlanırken, “memur” olarak devlet ve yönetimine dikkat etmek durumundadırlar.⁸⁶⁶

Son olarak Bluntschli’nin, “memurların” nasıl seçileceği, hangi özellikleri taşımaları gerektiğine dair düşüncelerinin kısaca aktarılması yararlı olacaktır. Öncelikle Bluntschli’ye göre Alman “memurluk” sistemi, Fransa ve İngiltere’deki örneklerden daha gelişmiştir. Farkı göstermek amacıyla Alman sisteminin temel ilkeleri, başlıklar altında toplanmıştır. Bunlardan ilki, “memurluğun” herkese açık olmasıdır. Gerekli eğitim için çok sayıda burs, fakir ailelerin çocuklarının da “memuriyete” girmesinin yolunu açmaktadır. Ancak eğitilmiş ve daha yüksek gelir seviyesine sahip ailelerin çocukları, iyi bir bilgi ve kültürle donanmış olarak avantajlı şekilde okula başlamaktadır. İkinci özellik, önce lise, ardından üniversite öğreniminin, “memuriyet” için şart haline getirilmesidir. Aynı zamanda “memur” olabilmek için bazı sınavların tamamlanması gerekmektedir. Üçüncü olarak, hizmet yılı ve başarıya göre terfi ve ücret almaktır. Ancak Bluntschli, “memuriyette” ilerlemenin, hizmet yılına değil, bilgi, yetenek ve başarıya, başka deyişle liyakata bağlı olmasını istemektedir. Ayrıca Alman “memurlar”, “sanayide” alınanlardan az da olsa, aileleri ve kendileri için onurlu bir yaşam sürmeye yetecek yeterli maaşı almaktadırlar. Maaş, “memurun”, garanti edilmiş hakkıdır. Ayrıca “memur”, hizmetine ihtiyaç kalmaması, yaşlılık ya da hastalık gibi nedenlerle görevden ayrılırsa, “emekli maaşı” almaktadır. Tüm bunlar, Alman “memurlara” güvenli ve itibarlı bir yaşam sağlamakta, “memurların” aidiyet bilincinin oluşmasını mümkün kılmaktadır. Başka deyişle böylesi bir sistem sonucu, Alman “memurlar” göreve

⁸⁶⁵ a.k., s.496

⁸⁶⁶ a.k., s.496

bağlılıkları ve sadakatleriyle anılmaktadırlar.⁸⁶⁷ Bluntschli, Kuzey Amerika'daki sistemin ise köken olarak İngiltere'den alındığını, diğer yandan cumhuriyetçi ve demokratik bir ruhla bezendiğini belirtmektedir. Ancak Başkan Andrew Jackson'ın (1767-1845)⁸⁶⁸ göreve gelmesiyle birlikte, yönetimde hızlı bir değişiklik geleneği başlamıştır. Duruma göre dört ya da en fazla sekiz yıl sonra yeni bir başkan seçildiğinde, çok sayıda görev boşalmakta ve yeni “memurlar” atanmaktadır. Dolayısıyla bir “memuriyet avı” başlamakta, ancak devlet ve toplumun çıkarları, partilerin isteklerinden ve adayların açgözlülüğünden, daha az dikkate alınmaktadır. Bu nedenle tüm “memurluk sistemi”, düzensiz ve şiddetli değişimlere uğramakta, yolsuzlukla mücadele edilememektedir. Sadece yargıçlar, bu tür değişikliklere karşı daha iyi korunmaktadır.⁸⁶⁹

Bluntschli'nin “Özel Yönetim” (*Privatverwaltung*) ve “Devlet Yönetimi” (*Staatsverwaltung*) kavramlarının, Devlet Bilimi'nin kapsayacağı alanlara dair düşüncesi bağlamında açıklayıcı olduğu söylenebilir. Devlet Yönetimi, Kamu Hukuku'na dayanmaktadır ve kamusal görev anlayışı ya da ruhuyla yerine getirilmektedir. Özel Yönetim ise Özel Hukuk'a dayanmakta ve özel kişinin hakkı olduğundan, bireyin isteğine göre keyfi şekilde uygulanmaktadır. Aynı zamanda devlete karşı sorumlulukları kapsamamaktadır. İki yönetim açısından hem geçişlilik hem de rekabet vardır. Örnek olarak Bluntschli, sigorta kuruluşlarının, özel çıkarlarla ilişkisinden hareketle Özel Yönetim'e dâhil olduğunu, ancak devletin, yangın tehlikesini kamusal bir tehdit olarak gördüğünü ve bu kuruluşları ya denetime aldığını ya da devlet idaresinin kuralları koyduğu yangın sigortası düzenlemeleriyle “özel iktisat” alanına müdahale ettiğini ifade etmektedir.⁸⁷⁰

Bluntschli, halkın ya da devletin yaşamsal ihtiyaçları ve güvenliği, yönetsel eylemi gerekli kıldığı ölçüde, zorlayıcı/otoriter devlet yönetimini haklı görmektedir. Bu aslında imperium ve jurisdictio, başka deyişle otoriter hükümet yönetimi ve hukukun alanıdır. Bu alanları, özel yönetime bırakmak barbarlıktır.⁸⁷¹ Ardından

⁸⁶⁷ Johann Caspar Bluntschli, *Lehre vom modernen Staat, Erster Theil, Allgemeine Staatslehre*, Verlag der J.G.Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart 1875, s.605-611

⁸⁶⁸ Andrew Jackson, 7.ABD Başkanı olarak 1828-1837 arasında iki dönem görev yapmıştır.

⁸⁶⁹ Johann Caspar Bluntschli, Stuttgart 1875, *a.g.k.*, s.612

⁸⁷⁰ Johann Caspar Bluntschli, Stuttgart 1876, *a.g.k.*, s.470,471

⁸⁷¹ *a.k.*, s.471

Bluntschli, yönetim alanlarının ayırımında kullanılmasını ön gördüğü temel ilkeyi şu şekilde açıklamaktadır:⁸⁷²

“Özel çıkarların ağır bastığı ve özel (alan) güçlerinin yeterli olduğu yerde, “özel yönetim” daha doğrudur. Devlet yönetimi, kamu çıkarlarının bağlantılı görüldüğü veya toplumun çıkarlarının yerine getirilmesinde devletin yardımının gerekli görüldüğü ara alanlarda, bakımı üstlenmeli ve teşvik edici şekilde desteklemelidir... Bu şartların değerlendirmesinde çeşitli ülkeler birbirlerinden çok ayrı yönle gitmektedir. İngilizler ve Kuzey Amerikalılar tümüyle özel güçlere ve özel (girişimin/sektörün) serbestliğine inanmaktadırlar. Bu nedenle devlet yönetimi geri çekilmekte, özel kendine yeterlilik, tek başına çalışmaktadır.”

II. KAMERAL-POLİZEY BİLİM VE DEVLET BİLİMİ: KÖKEN

Buraya kadar özellikle Kameral-Polizey Bilim’in toplumsal gerçeklik bağlamında ve toplumsal gerçeklikle birlikte ortaya çıkışı ile değişimi gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Kameral-Polizey Bilim’in oluşumu ve gelişimi, nesnesinin dönüşümü üzerinden açıklanmış ve Devlet Bilimi’ne geçiş incelenmiştir. Diğer taraftan Kameral-Polizey Bilim ile Devlet Bilimi’nin ilişkisi ve içsel bağı ele alınmış, Kameral-Polizey Bilim’in “Universalkameralismus” (*Evrensel ya da Genel Kameralizm*) ve Devlet İktisadı üzerinden 19.yüzyıldaki Devlet Bilimi’ne temel oluşturması irdelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Devlet Bilimi, başlangıcı, dönüşümü ve özellikle 19.yüzyıldaki içeriğiyle ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu zemin üzerinde Kameral-Polizey Bilim’in nesnesi, 19.yüzyıldaki Devlet Bilimi ile farkı irdelenmiştir.

Kısaca Kameral-Polizey Bilim’in yerini, 19.yüzyılının ikinci yarısından itibaren oluşturulan Devlet Bilimi’ne bıraktığının söylenemeyeceği, özellikle başlangıç aşamasında Kameral-Polizey Bilim’in farklı bir üretim tarzının yönetim bilgisi olduğu değerlendirilmektedir. Toplumsal gerçeklikteki değişimle birlikte ihtiyaç duyulan yeni yönetim bilgisinin, Devlet Bilimi ile doldurulmaya çalışıldığı düşünülmektedir. Devlet Bilimi’nin, kapitalizme özgü ekonomik alan-siyasal alan ayırımına dayandığı düşünülen uzmanlaşmayla birlikte, İngiltere ve Fransa’dan daha geç olmakla birlikte Alman üniversitelerinde farklı disiplinlere ayrıştığına

⁸⁷² a.k., s.473

inanılmaktadır.⁸⁷³ Ancak bu ayrışmanın ayrıntılarıyla gösterilmesi farklı bir çalışmanın konusu olacaktır. Öte yandan 19.yüzyılın başlarından itibaren Devlet Bilimi içerisinde yer alan bilgi alanlarının, 19.yüzyılın ortalarıyla birlikte yine Devlet Bilimi içerisinde gösterilmekle birlikte bağımsız dallar olarak ortaya çıkmaya başladığı söylenebilir. Von Mohl, Von Stein ve Bluntschli'nin eserlerinin incelenmesinden hatırlanacağı gibi toplum bilimi, iktisat başta olmak üzere çeşitli disiplinler, Devlet Bilimi'nin alt dalları olarak ayrılmaya başlamıştır. Dolayısıyla Von Stein'ın çabasının, ekonomik alan-siyasal alan ayrımı olmaksızın bu parçalanmanın giderilmesine dönük olduğu değerlendirilmektedir.

1. İktisadi Bilimlerin Kökeni Olarak Kameral Bilim

Kameral Bilim ve Polizey Bilim ardından Devlet Bilimi'nin açıklanmasıyla birlikte Devlet Bilimi ve içerisinde yer alan Kameral Bilim ve Polizey Bilim'in parçalarına ayrılması ve bu parçalanmanın nedeninin gösterilmesi yararlı olacaktır. Bu çerçevede öncelikle 1848 öncesi ve sonrası olarak iki dönemde Kameral-Polizey Bilim'in parçalanması, bu parçalanmayı giderme amacıyla Devlet Bilimi'ni yaratma çabası ve Devlet Bilimi'nin alt dallara ayrılması incelenecektir. Böylece feodal üretim tarzının yönetim bilgisi olan Kameral-Polizey Bilim'in toplumsal gerçeklikteki değişimle birlikte güncellenmeye çalışılması, bu bağlamda Devlet Bilimi'ne evrilme, Devlet Bilimi'nin, yeni ihtiyacı karşılayamaması ve ekonomik alan-siyasal alan ayrımından kaynaklandığı düşünülen bir şekilde parçalarına ayrılmasının gösterilebileceği düşünülmektedir.⁸⁷⁴

Kameral Bilim, ilk ortaya çıkışı, Özel Kameralizm'den Evrensel Kameralizme dönüşümü ve Devlet İktisadı'ndan Devlet Bilimi'ne evrilmesinde, ana konu devletin amacına ulaşması için iyi yönetilmesi olduğu söylenebilir. Bunun temel şartlarının başında iktisadi alanın en iyi biçimde örgütlenmesi ve en doğru politikaların hayata geçirilmesi gelmektedir. Anton Tautscher, "Geschichte der Volkswirtschaftslehre" (*Politik İktisadın Tarihi*)'nde Kameral Bilim'in, iktisadi bilgilere ilişkin sisteminin uzun süre aşağılandığından ve büyük ölçüde unutulduğundan, hatalı temellere

⁸⁷³ Bkz. Gunnar Folke Schuppert, *Staatswissenschaft*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2003, s.17

⁸⁷⁴ Bkz. Gulbenkian Raporu, *Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*, Şirin Tekeli (Çev.), Metis Yayınları, İstanbul 2003, s.5-30 ve Michael Stolleis, München 1992, a.g.k., s.121-393

dayanan yanlış yargıların yıkılamadığından bahsetmektedir.⁸⁷⁵ Bu yanlış yargılar zincirinin çıkış noktası ise Tautscher'e göre, Adam Smith'in "Merkantilizm'e yönelik eleştirisidir. Bu eleştiri bağlamında Kameralistler, "18.yüzyılın en korkunç rehineleri" ya da "Midas'ın deliliğinin hatası" olarak tarif edilmişlerdir. Ancak bu hatalı yaklaşım, Kameralizm'in, Merkantilizm'in Alman versiyonu olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Öncelikle Friedrich List (1789-1846), Kameralizm'in, paranın zenginlik olduğu görüşünü savunmadığını göstermiştir. Julius Kautz (1829-1909) da, eleştirileri reddederek, kameral bilgilerin, zamanındaki ilişkilerle uyumlu, dolayısıyla geçerli ve doğru olduğunu belirtmiştir. Hermann Ignaz Bidermann (1831-1892) ise Kameralizm'in, teorisinden çıkardığı iktisat politikalarıyla devlet ve politik iktisat arasındaki doğru ilişkiyi bulmaya çalıştığını söylemektedir.⁸⁷⁶

Hatırlanacağı üzere, çıkış noktası ve üniversiteleşmesi sırasında alt dalları olarak verilen konular bağlamında, dar anlamıyla Kameral Bilim daha çok iktisadi-mali konularla ilgilenmektedir. Von Mohl de, Kameral Bilim'in politik iktisadın temel ilkelerini, bilimsel bir sisteme bağlamaya dönük ilk deneme olduğunu iddia etmektedir.⁸⁷⁷ Bu çerçevede Tautscher, Merkantilizm'in, iktisat tarihinde bir dönemi tarif ederken, Kameralizm'in iktisat teorisi tarihinden bir bölüm olduğunu belirtmektedir.⁸⁷⁸ Wilhelm Lexis (1837-1914), "Die Entwicklung der deutschen Volkswirtschaftslehre" (*Alman Politik İktisadının Gelişimi*)'nde, Kameral Bilim'den zamanla politik iktisadın ayrıldığını, yazarların eserlerinde Kameral Bilim'i giderek daha fazla iktisadi içerikli alt dallara ayırması üzerinden anlatmaktadır.⁸⁷⁹ Lexis'e göre, 18.yüzyılın sonlarında yeni İngiliz ve Fransız politik iktisadı, Alman prensliklerine ulaşmış, ancak uzun süredir üniversitelerde öğretilen, çok çeşitli iktisadi bilgilerin bir bileşimini içeren Kameral Bilimi, en yakın akrabası olarak hazır bulmuştur. Kameral Bilim, özel iktisadi işler, teknik bilgiler, tarım ve orman iktisadı, madencilik, ticaret, o zamanki içeriğiyle mali konular gibi çok sayıda bilgiyi

⁸⁷⁵ Anton Tautscher, *Geschichte der Volkswirtschaftslehre*, Grundrisse der Sozialwissenschaften, Verlag A.Sexl, Wien 1950, s.25

⁸⁷⁶ a.k., s.25

⁸⁷⁷ a.k., s.26

⁸⁷⁸ a.k., s.26

⁸⁷⁹ Wilhelm Lexis, "Systematisierung, Richtungen und Methoden der Volkswirtschaftslehre", *Die Entwicklung der deutschen Volkswirtschaftslehre, Erster Teil*, Verlag von Duncker und Humblot, Leipzig 1908, s.1-45

kapsamaktadır. Ancak içsel bağlantılar, politik iktisatla ilintili olayların karşılıklı etkileşimlerini içeren ayrıntılı bir teori eksiktir. Bu sebeple İngiltere ve Fransa kaynaklı politik iktisat, Alman topraklarında etkili olamamıştır. Aynı şekilde Adam Smith'in eseri de, yayınlanmasının hemen ardından Alman Diline tercüme edilmesine rağmen çok yavaş bir şekilde etkisini gösterebilmiştir. Sartorius, 1796 tarihli "Handbuch der Staatswirtschaft" (*Devlet İktisadı El Kitabı*)'nın önsözünde Smith'in çok az ya da hemen hiç etkili olmadığı, tanınmadığı ya da anlaşılamadığından bahsetmiştir. Ancak 1806 tarihli ikinci basımında, bu konuda önemli gelişmeler olduğunu aktarmaktadır. Çünkü Kameral Bilim içerisinde "teori", artık daha fazla yer edinmektedir.⁸⁸⁰ Zaten söz konusu dönem, devlete ilişkin düşüncelerin, prensin kişiliğinde toplanan bir birlikten uzaklaştığı, devletin ayrı bir varlık olarak görüldüğü, tebaanın esenliğinin sağlanması bağlamında devletin amacı ve görevlerinin yeniden tanımlandığı, dolayısıyla karmaşıklaşmaya başladığı bir zamanı işaret etmektedir.⁸⁸¹ Bu çerçevede İngiltere ve Fransa'dan gelen akımın, toplumsal ve iktisadi olarak gelişmişlik farkları sebebiyle ilk aşamada Alman prensliklerinde ve Prusya'da pek etkili olamadığı, zamanla etkinin arttığı söylenebilir. Lexis de, devletli yaşam ve iktisadi faaliyetlerin karmaşıklaşmasıyla, politik iktisat, maliye gibi konuların, Kameral-Polizy Bilim kitaplarında giderek artan şekilde ayrı, bağımsız dallar olarak gösterilmeye başlandığını ifade etmektedir. Lexis'e göre karmaşıklaşan ve içeriği genişleyen bu alt dallar, bir kişinin tümünü öğrenebileceği düzeyi aşmıştır ve politik iktisat, üniversitelerde de birkaç yırayılda öğretilmeye başlanmıştır.⁸⁸² Tautscher de, devlet ve amaçlarına yönelik olan iktisat biliminin, devlete ilişkin olduğunu ve devlet tarafından şekillendirildiğini belirtmektedir. Çünkü amaç, devletin iktisadi bağımsızlığı ve devletin de tüm üretici güçleri en yüksek gelişimine ulaştırmasıdır. Dolayısıyla Kameralizm, devlet bilimsel iktisat teorisi, yani politik iktisat teorisidir.⁸⁸³ Burada, iktisat biliminin temeline Tautscher'in de, Kameral Bilimi koyduğu açıktır. Nedenin ise, toplumsal ve iktisadi yaşamın karmaşıklaşması, başka deyişle kapitalist üretim tarzının yerleşmeye başlamasıyla devlet dışında başka iktisadi ve ardından siyasi güçlerin yükselmesi

⁸⁸⁰ a.k., s.2,3

⁸⁸¹ Axel Rüdiger, Tübingen 2005, a.g.k., s.220-225

⁸⁸² Wilhelm Lexis, Leipzig 1908, a.g.k., s.4-20 ve 14

⁸⁸³ Anton Tautscher, Wien 1950, a.g.k., s.29

olduğu söylenebilir. Böylece, artan ve gelişen toplumsal-iktisadi ilişkileri ayrı ayrı kavrayan ve açıklayan bilgi alanları yaratıldığı düşünülmektedir.⁸⁸⁴ İşletme disiplinin de benzer biçimde Kameral Bilim’den kaynaklandığı alanyazında ifade edilmektedir. Kameral Bilim’in, çeşitli işletmelere ilişkin pratik bilgilerinin, işletme disiplininin temelini oluşturduğu söylenmektedir. Ancak Kameral Bilim’in yaşadığı dönemdeki işletmelerin, kârın ençoklaştırması gibi kapitalist üretim tarzının temel mantığına göre faaliyet gösteren günümüzdeki işletmelerden tamamen farklı olduğu değerlendirilmektedir.⁸⁸⁵

2. Sosyal Bilimlerin Kökeni Olarak Polizey Bilim ve İdare Hukuku

Prusya başta olmak üzere Alman prensliklerinde “eski rejim” (Ancien Régime)’den anayasal döneme tedrici geçişle paralel biçimde, “Aydınlanma felsefesine dayanan, mutlakçılığa uygun yönetim bilgisi olarak Polizey Bilim’de yavaşça çözülmüştür. Ancak 18.yüzyılın bu “refah devleti” anlayışı yok olmamış, aksine değişimlere uyum sağlamıştır.⁸⁸⁶

Kameral Bilim adı altında biraraya getirilen “Polizey, Politik İktisat-Hanehalkı İktisadi ve dar anlamıyla Kameralizm”, devletin, tebaanın refahını sağlama amacına yönelik öneriler getirmektedir. Ancak Polizey, süreklilik gösteren ve tutarlı olması gereken kanundan (*Gesetz*) ayrılmaktadır. Çünkü Polizey, prensin her an değiştirilebilir veya kaldırılabilir emirleridir ve kanun formunda düzenlemeler olarak kabul edilemezler. Polizey ve Polizey-Hukuku, yönetimin, dengesiz, tepkisel araçlarıdır.⁸⁸⁷ Bu bağlamda özellikle Halle ve Göttingen’de üretilen bilgi çerçevesinde önce devlet eylemlerinin bütünlüğü incelenirken, Polizey konular, zamanla mali, teknolojik, iktisadi ve dar anlamıyla hükümet etme işlerinden bağımsızlığını kazanmaya başlamıştır. Ağırlıklı olarak 1750’den sonra, diğer ülkelerle etkileşimle birlikte devlette reform tartışmaları giderek gelişmiştir. Yararlı bilgilerin yayılması için çok sayıda dergi çıkarılmış, dernek kurulmuş, konferanslar verilmiştir. Oluşma aşamasında bulunan ve soylu olmayanlardan oluşan kesimlerde, “mutlakiyet” sorgulanmaksızın pratik reformlar tartışılmaya başlanmıştır. Bu

⁸⁸⁴ Bkz. Michael Stolleis, München 1992, *a.g.k.*, s.246

⁸⁸⁵ Bkz. Dieter Schneider, *Betriebswirtschaftslehre, Band 4: Geschichte und Methoden der Wirtschaftswissenschaft*, Oldenburg Wissenschaftsverlag, München 2011

⁸⁸⁶ Michael Stolleis, München 1992, *a.g.k.*, s.262

⁸⁸⁷ *a.k.*, s.244, 245

tartışmalar, Alman prensliklerinde, özellikle 1789'dan sonra, devrime gerek olmadığı, Alman mutlakiyetlerinin kendiliğinden reform istekli olduğu ve devrim olmaksızın reformları hayata geçirebileceği görüşünün yerleşmesine yol açmıştır. Ancak buna rağmen Fransız Devrimi'nden sonra reform tartışmaları yoğunlaşmıştır. Reform konularının başında, serfliğin ve soylulara ait hakların kaldırılması, kiliselere ait mülklerin devletleştirilmesi, işletme açma özgürlüğü gelmektedir.⁸⁸⁸ Stolleis, işin özünün, anayasa hareketleri ve Hukuk Devleti talepleriyle “üçüncü zümrenin” siyasi özgürlüğünün sağlanması olduğunu belirtmektedir.⁸⁸⁹ Polizey Bilim de bu değişime tepki göstermiş, Polizey Bilim ve Polizey-Hukuk olarak ikiye ayrılmıştır. Polizey-Hukuk, 19.yüzyılda anayasa kavramına boyun eğmiş ve kanun yapımı başta olmak üzere parlamentonun her alandaki etkisini ve katılımını göz önünde bulundurmaya başlamıştır. Anayasal hareketlerin gelişmesiyle artık soru, “mutlakçı Polizey uygulamaların” toplumsal yaşamın tüm alanlarını içeren kapsamlı düzenleme yetkisinin ne şekilde sınırlandırılacağı ya da mümkünse kaldırılacağıdır.⁸⁹⁰ Ancak hâlâ kapsamlı bir içeriğe sahip Polizey Bilim, iktisadi ve teknik tek tek dallara ayrılmaya başlamış ve tek başlarına ele alınır olmalarıyla bu dalları 1848'den sonra tedrici olarak kaybetmiştir.⁸⁹¹

Von Mohl'ün en önemli etkilerinden biri bu noktada görünür olmaktadır. Von Mohl, geç mutlakçılığın bilgisi olarak Polizey Bilim'in, anayasal hareketler, kısaca Hukuk Devleti ile ilişkisini kurmaya çalışmıştır.⁸⁹² Scheuner de, kameral konular ama özellikle Polizey Bilim'in yeni bir formda ele alınmasına dönük çabalarının, İdare Hukuku ve Yönetmel Öğreti için yol gösterici olduğundan bahsetmektedir.⁸⁹³ Von Mohl, Polizey-Hukuk'tan ayrı bir Polizey Bilim ön görmekte ve idari görevlilerin eğitiminde hukukun ağırlığının kaldırılması, bu nedenle üniversitelerde Devlet Bilimi ve İdare Hukuku olarak ayrı ayrı kürsülerin kurulmasını istemektedir.⁸⁹⁴

⁸⁸⁸ a.k., s.246

⁸⁸⁹ a.k., s.246

⁸⁹⁰ a.k., s.248

⁸⁹¹ a.k., s.246

⁸⁹² Robert von Mohl, Thübingen 1832, *a.g.k.*, s.III-V ve Michael Stolleis, München 1992, *a.g.k.*, s.258

⁸⁹³ Ulrich Scheuner, “Robert von Mohl: Die Begründung einer Verwaltungslehre und einer staatswissenschaftlichen Politik”, *Beiträge zur Geschichte der Universität Tübingen 1477-1977*, H. Decker-Hauff, G. Fichtner, K. Schreiner (Yay.), Tübingen 1977, s.514

⁸⁹⁴ Michael Stolleis, München 1992, *a.g.k.*, s.260

Von Stein, 19.yüzyılın başında Yönetmel Öğreti'nin, bütüncül Devlet Bilimi alanyazınından ve üniversitelerden kaybolduğunu söylemektedir. Yönetmel Öğreti'ye ilişkin teori ve fikirler, felsefe ve anayasal sorular ile İdare Hukuku'na karşı hukukî mücadelelerin alanında kalmıştır.⁸⁹⁵ Hukuk Devleti fikri, Yönetmel Öğreti üzerinde zafer kazanmış ve hâkimiyetini kurmuştur. Von Stein bu durumu, yönetimin biliminin (*Wissenschaft der Verwaltung*)⁸⁹⁶ çözülmesi olarak tanımlamaktadır.⁸⁹⁷ Sorun, bu çözülmenin izleyeceği yoldur. Von Stein'a göre yönetimin bilimi, ya kameral ya hukukî ya da politik iktisat formuna doğru çözülecektir. Von Stein burada "kameral" formla, yönetime ilişkin konuları kastetmektedir. Yönetime dair kalıntıların, özellikle iç yönetime ilişkin olanların, Kameral Bilim içerisinde kaldığını ifade etmektedir.⁸⁹⁸ Devamında, bu üç formdan birinin yani Yönetmel Öğreti'nin, diğerlerinden tümüyle farklı olduğunu belirtmektedir.⁸⁹⁹ Yönetime ilişkin bilgiler, nereye ait olduklarına dair bilinçlerini kaybetmişlerdir. Daha önce devlet kavramına nüfuz eden ve ona hükmeden Yönetmel Öğreti, başka bilimlerin, başka görevlerin aracı olarak kullanılmıştır. Bu üç yön de yanlış ya da değersiz değildir, ancak yüksek ve bütüncül bir düşünceyle/ideyle bağlantısı yoktur. Bu noktada Von Stein, amacının gidilebilecek diğer yönleri ortadan kaldırmak değil, üç yolu da birleştirmek olduğunu söylemektedir.⁹⁰⁰ Başka deyişle bütüncül Devlet Bilimi içerisinde biraraya getirmektedir.

Von Mohl gibi Von Stein'da, İdare Hukuku'nun Yönetmel Öğreti'den ayrı öğretilmesi gerektiğine inanmaktadır. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun prensliklere bölünmesi ardından hukukçulara, her prenslik ayrı bir bütün olarak görünmüş ve bu bütünün de bir yönetimi olması gerektiği kabul edilmiştir. Ancak yönetime ilişkin kavram ve teori eksik olduğundan, mevcut olan hukuk kullanılmıştır. Bu nedenle İdare Hukuku, yönetimin doğru ifadesi olarak kabul edilmiştir.⁹⁰¹ Böylece yönetime dair konular, sadece hukukî açıdan ele alınmaya

⁸⁹⁵ Lorenz von Stein, Stuttgart 1866, *a.g.k.*, s.29

⁸⁹⁶ Von Stein, Yönetmel Öğreti'yi tam olarak ortaya koymadığından, Yönetmel Öğreti değil, Yönetimin Bilimi ifadesini kullandığı değerlendirilmektedir.

⁸⁹⁷ Michael Stolleis, çözümme nedenlerine uzmanlaşmayı da katmaktadır. Bkz. Michael Stolleis, München 1992, *a.g.k.*, s.263

⁸⁹⁸ Lorenz von Stein, Stuttgart 1866, *a.g.k.*, s.32

⁸⁹⁹ *a.k.*, s.30

⁹⁰⁰ *a.k.*, s.31

⁹⁰¹ *a.k.*, s.35

başlanmıştır. Öyleyse yönetim, organik devlet kavramı olarak ortaya çıkmamakta, Devlet Hukuku ya da Kamu Hukuku'nun doğal bir dalı olarak görülmektedir.⁹⁰² Aslında yönetime dair bilgilerle, hukukun iç içe geçmişliği, Yönetmelik Öğretisi'nin gerekliliğini de göstermektedir. Çünkü ödemeler, ağırlık vb. ölçülere dair düzenlemeler gibi birçok konuyu Devlet Hukuku olarak tanımlamak özellikle zordur. Öte yandan bağımsız bir İdare Hukuku da gereklidir.⁹⁰³ Von Stein'a göre Yönetmelik Öğretisi için de yönetime dair soruların rasyonel bir şekilde ele alınabileceği çok önemli bir dönem başlamaktadır. Bu bir anda olmamıştır. Daha çok yeni oluşmakta olan İdare Hukuku'nun, tek tek sorulara hukukî olarak yanıt vermesi, yani sınırlarını çizmeye başlamasıyla gerçekleşmiştir.⁹⁰⁴ Von Stein'a göre ilk kez olmak üzere İdare Hukuku'nu, Anayasa Hukuku yanında Devlet Hukuku'nun organik bir parçası olarak Von Mohl ortaya çıkarmıştır. Başka deyişle Von Mohl'un, İdare Hukuku'nu, yükselmekte olan Hukuk Devleti bağlamında ayrı bir dal olarak ortaya koyduğu söylenebilir. Von Stein da şöyle demektedir:⁹⁰⁵

“Eğer aslında bağımsız bir Yönetmelik Öğretisi olacaksa, devletlerin de bağımsız İdare Hukuku olmak zorundadır.”

Stolleis da, eski Polizey Bilim ve yeni İdare Hukuku'nun farklı bakış açıları olan iki ayrı disiplin olduğunu ifade etmektedir. Polizey Bilim, devletin amacına ulaşmak için devlet ve idari aygıtta yararlanmak üzere gerekli bilgilerin alındığı cephaneliktir. İdare Hukuku'nun ise anayasanın durumuna uygun olarak iki yönü bulunmaktadır. İdare Hukuku, hem devletin koyduğu hedeflere ulaşılması için yönlendirme aracı hem de sivil özgürlüklerin sınırır.⁹⁰⁶ Stolleis, Polizey Bilim'in, Yönetmelik Öğretisi olarak yeni bir isim almasını, İdare Hukuku'nun ağırlığının giderek artmasına uyum sağlama çabası olarak görmektedir. İdare Hukuku, 1850'den sonra Polizey Bilim içerisinde sınıflandırılmamıştır. Çünkü İdare Hukuku, iç yönetimin iştiğal konuları arasında sayılmayan, klasik Polizey konular olmayan dış ilişkiler, adalet, silahlı kuvvetler gibi çok sayıda alanda kendini kabul ettirmiştir. Dolayısıyla “kapsamlı Yönetmelik Öğretisi”nin bir çatı olarak görülmesi, İdare Hukuku ve dar anlamıyla Yönetmelik Öğretisi'nin (*Verwaltungspolitik ya da Yönetim Politikası*) eşit ağırlıklı dallar

⁹⁰² a.k., s.33,34

⁹⁰³ a.k., s.35

⁹⁰⁴ a.k., s.36

⁹⁰⁵ a.k., s.38

⁹⁰⁶ Michael Stolleis, München 1992, a.g.k., s.264

olarak bu çatı altında toplanması ön görülmüştür. Ancak pratikte İdare Hukuku, ön plana çıkmış, Kameral-Polizey Bilim, Hukuk karşısında hızla gerilemiştir. Aynı zamanda “Ulusal İktisat”(Nationalökonomie), 19.yüzyılın sonlarına doğru lider bilim dallarından biri haline gelmeye başlamıştır. Mali ve iktisadi sorulara yanıt, iktisat ve maliye disiplinlerinden gelirken, yönetimin hukukî problemleri İdare Hukuku tarafından incelenmektedir. Dolayısıyla Devlet Bilimi’nin ana ve en önemli parçası olan Yönetmel Öğretisi, diğer dallar arasında kaybolmuştur. Avusturya’da İdare Hukuku ve Yönetmel Öğretisi’nin birlikte öğretilmesi çabaları da İdare Hukuku’nun öne çıkmasıyla sonuçlanmıştır.⁹⁰⁷

Benzer açıklamalar, Genel Devlet Öğretisi için de söylenebilir.⁹⁰⁸ 19.yüzyılın ikinci yarısında Pozitivizm, hukuk bilimlerine bilimsellik kazandırılması ve apolitikleştirilmesi eğilimi, Genel Devlet Öğretisi için önemli sonuçları beraberinde getirmiştir. Hukukun ötesinde yatan devletin evrensel ilkelerini arayan Genel Devlet Öğretisi’ne ihtiyaç giderek azalmıştır. Çünkü artık bir yandan Alman İmparatorluğu kurulmakta, diğer yandan Anayasa Hukuku ön plana çıkmaktadır. Ayrıca görece huzurlu ve dengeli siyasi durum ve mevcut hukukun kazandığı yüksek meşruiyet, devletin evrensel ilkelerinin bulunmasına ihtiyacı oldukça azaltmıştır.⁹⁰⁹ 1848 Devrimi⁹¹⁰ döneminde Genel Devlet Öğretisi, göz ardı edilemeyecek ölçüde önem kazanmıştır. Çünkü artık Alman Birliği ya da tek tek Alman devletlerinin hukukuyla ilgili konularda mücadele verilmemektedir. Mücadele, siyasi düşüncelerin, kabul gören, güçlü ve anayasaya dönüştürülebilir hukuk ilkelerine dönüştürülmesi sürecinde yürütölmektedir. 19.yüzyılın ikinci yarısında Genel Devlet Öğretisi, Alman Birliği’nin kuruluşuyla ilgilenmiş, ancak 1866’dan sonra ilgi alanında büyük bir boşluk oluşmuştur. Bu boşluk 1860’lardan 1900’lü yılların başına kadar sürmüştür. Alman ulusunun birliği ile ilgili yoğun çabalar, devlet bilimsel yöntemlerin yerini hukukî metotlara bıraktığı yeni bilim anlayışı, yönetim ve idari kanunların yapılışında pozitif hukukun muazzam ölçüde artışı, “genel anlayışları” ciddi biçimde

⁹⁰⁷ Michael Stolleis, München 1992, a.g.k., s.420

⁹⁰⁸ Manfred Friedrich, *Geschichte der deutschen Staatsrechtswissenschaft*, Schriften zur Verfassungsgeschichte Band 50, Duncker und Humblot Berlin 1997

⁹⁰⁹ Michael Stolleis, München 1992, a.g.k., s.423

⁹¹⁰ Bkz. Alexa Geisthövel, *Restauration und Vormärz 1815-1847*, Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn 2008 ve Frank Engehausen, *Die Revolution von 1848/49*, Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn 2007

olumsuz etkilemiştir.⁹¹¹ Artık felsefi yaklaşımlar, yerini gerçek hayata bırakmaktadır. Bluntschli de, Genel Devlet Öğretisi kitabıyla, gerçekçi liberallerden biri sayılmaktadır. Anayasal monarşiyi, reforma elverişli model olarak görmektedir. İdealist, organik liberal anlayışın izinden ayrılmayan Bluntschli, pozitivizm ve teknikçi ilerleme iyimserliğine yönelik olumsuz düşünceler taşımaktadır. Bu düşünceleri, onu “açık görüşlü” Liberalizm’den ayırmaktadır.⁹¹² Bu nedenle daha çok muhafazakâr liberal olarak tanımlanmıştır.⁹¹³

Bluntschli, devletin amacını siyasi katılım ve özgürlüklere ilişkin haklarda değil, özgürlük ve düzenin uyumunda görmektedir. Bluntschli’ye göre monarşik güç ve temsili anayasa, birbirine kenetlenmiştir ve dengeyi sağlayan unsur, “yönetimdir”. Bu bağlamda Bluntschli, kitabının adında yer verdiği modern devlet ile anayasaya bağlı monarşik, temsili olarak yönetilen Hukuk Devleti’ni anlamaktadır.⁹¹⁴

Öte yandan Bluntschli, Antik Yunan’da, devlete ait tüm bilimlerin, Politika olarak adlandırıldığını, ancak modern zamanlarda kendilerinin, Devlet Hukuku ve politikayı iki bilim dalına ayırdıklarından bahsetmektedir. Ancak her ikisi de aslında devleti konu edinmektedir ve dolayısıyla Devlet Öğretisi’dir. Ancak Devlet Hukuku, devlete, hukukun bakış açısından yaklaşmaktadır. Politika ise Bilgelik (*Klugheit*) bağlamında devleti incelemektedir. Ancak Bluntschli’ye göre bu açıklama, ne tatmin edici ne de değerlidir. Özellikle politikanın, “Bilgelik Öğretisi” olarak görülmesi yanlıştır.⁹¹⁵ Devlet Hukuku, devleti, değişmez, sabit var oluşuyla yani organizasyonu ile kavrar. Politika ise devletli toplum yaşamının etkileri ve harekete/eyleme geçirici nedenlerinin bilimidir.⁹¹⁶ Bu çerçevede Bluntschli’de Devlet Bilimi’nin, Genel Devlet Hukuku ve Politika olarak iki ayak üzerinde yükseldiği söylenebilir. Bluntschli’ye göre devlet bilincinin gelişimi, aynı zamanda Devlet Bilimi’nin gelişimidir.⁹¹⁷ Diğer bilimlerin aksine felsefi ve tarihsel yöntemlerin karşıtlığı hukuk bilminde uzlaştırılmıştır. Devlet Bilimi ise felsefi-

⁹¹¹ Michael Stolleis, München 1992, *a.g.k.*, s.423

⁹¹² *a.k.*, s.425

⁹¹³ *a.k.*, s.432

⁹¹⁴ *a.k.*, s.431,432

⁹¹⁵ Johann Caspar Bluntschli, *Allgemeines Staatsrecht*, Verlag der literarisch-artistischen Anstalt, München 1851, s.1.

⁹¹⁶ *a.k.*, s.2

⁹¹⁷ Johann Caspar Bluntschli, *Geschichte der Staatswissenschaft, Allgemeines Staatsrecht und Politik, Seit dem 16.Jahrhundert bis zur Gegenwart, dritte Auflage*, Druck und Verlag von R.Oldenbourg, München und Leipzig 1881, s.V, VI

spekülatif yöntemle tek yönlü ele alınmıştır ve tarihsel yöntemin bakış açısına ihtiyaç duymaktadır.⁹¹⁸ Ancak Bluntschli'nin hukuk ve yönetim öğretisini, Devlet Bilimi altında birleştirme çabasının da, Genel Devlet Öğretisi bağlamında yukarıda değinilen değişime karşı yeterli olamadığı söylenebilir.

Polizey Bilim'in içeriği ve Polizey kavramının, bundan daha önce, "Politik" ile ilişkisi kurulmuştur. Ancak bunun daha çok Polizey kavramının değişiminden kaynaklandığı ileri sürülmektedir.⁹¹⁹ Bleek'e göre, İngilizce ve Almanca'da aynı anlamda kullanılan Polizey kavramı, 19.yüzyıldan sonra farklılaşmıştır. Polizey ve Policy, hemen hemen aynı anlama gelmekte, yani kamunun faaliyetlerini ifade etmektedir. Ancak 19.yüzyılda Alman Dilindeki alanyazında, Polizey'in anlamı iç güvenlikle ilgili konulara doğru daralmış, bu sebeple Polizey kavramı yerine henüz tam tanımlanmamış "politik", kamu faaliyetleriyle ilgili olarak kullanılmaya başlanmıştır. Daha açık ifadeyle politik kavramı, bu dönemde siyasi iradenin oluşturulması süreci ve temel kurumlar anlamını üstlenmiştir.⁹²⁰ Diğer yandan bu anlamıyla da politik, Polizey gibi hâlâ Devlet Bilimi içerisinde alt dallardan biri olarak yer almaktadır. Polizey'in, anayasa hareketleri ve Hukuk Devleti karşısında yaşadığı anlam daralmasının giderilmesi amaçlanmaktadır. Aslında bu gelişmenin, kapitalizme geçiş sürecinde, iktisadi olanın siyasi olandan ayrılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Almanya'daki politik bilimler alanının da Polizey ve politik ayrışmasından kaynaklandığı ileri sürülmektedir.⁹²¹ Kısaca Devlet Bilimi bağlamında yaşanan çözülme devam etmiş ve 1920'li yıllarda da Devlet Bilimi yerini Sosyal Bilimler (*Sozialwissenschaften*)'a bırakmıştır.⁹²²

⁹¹⁸ a.k., s.756, 757

⁹¹⁹ Willibald Steinmetz, Frankfurt am Main 2007, a.g.k., s.310

⁹²⁰ Wilhelm Bleek, *Geschichte der Politikwissenschaft in Deutschland*, C.H.Beck Verlag, München 2001, s.72

⁹²¹ a.k. s.72,73

⁹²² Bkz. Gulbenkian Raporu, İstanbul 2003, a.g.k., s.10-20

Bölüm Değerlendirmesi

Devlet Bilimi, 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren önceki yüzyıllardakinden tümüyle farklı, yeni bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Bu gelişimde, kapitalizmin giderek her alanda yerleşmeye başlaması etkili olmuştur. Feodal üretim tarzının yönetim bilgisi olan Kameral-Polizey Bilim, yeni toplumsal gerçekliği kapsamaktan uzaktır. Bu sebeple yeni toplumsal gerçekliğin yönetim bilgisinin oluşturulması Devlet Bilimi ile yapılmak istenmiştir. Ancak Devlet Bilimi, özellikle 16.yüzyıl sonrasına özgü feodalite ve yükselmekte olan kapitalizmi bir arada kapsamaya çalışmış ve kapitalizmin gelişimiyle birlikte parçalarına ayrılarak dağılmıştır.

Devlet Bilimi, kabaca devleti ilgilendiren tüm bilgi alanlarının sistemli bir biçimde bir araya getirilme çabasıdır. Genel olarak dönemin alanyazınında tarihsel ve felsefi olarak devlet kavranıp açıklanmaya ve amacına ulaşabilmesi için nasıl yönetilmesi gerektiği sorusuna yanıt aranmıştır. Devletin amacı, bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerini sağlayacak şartların yaratılmasıdır. Bu çerçevede Hukuk Devleti gibi dönemin gözde kavramları ile geçmiş çağların yönetim bilgisi Kameral-Polizey Bilim uzlaştırılmaya çalışılmıştır. Von Mohl'un çabası bu yöndedir. Ancak Von Stein, Kameral-Polizey Bilim'in Devlet Bilimi'ne köken olamayacağını söylemektedir. Von Stein'in, yeni üretim tarzının yönetim bilgisinin, felsefi içerikten yoksun olduğunu vurguladığı Kameral-Polizey Bilim üzerinde yaratılamayacağına inandığı söylenebilir. Benzer şekilde Bluntschli'nin de, Devlet Bilimi'ni modern çağların disiplini olarak gördüğü ve Kameral-Polizey Bilim'den ayrı yeni bir disiplin yaratmaya çalıştığı düşünülmektedir.

Öte yandan gelişen ve karmaşılaşan yeni toplumsal gerçekliği açıklama çabaları sırasında Devlet Bilimi'nin alt dallarının giderek belirginleşip bağımsız birer alan olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu gelişimde, ekonomik alan-siyasal alan ayrımının etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Devlet Bilimi, zamanla bu ayrımı gösterecek şekilde iktisat, maliye, toplum bilim, siyaset bilimi gibi alanlara ayrılarak dağılmıştır.

SONUÇ

Giriş bölümünde yer verildiği gibi, bir ideali temsil etmeyen yönetsel gerçeklik, toplumda, bürokrasi, idare, kamu yönetimi ya da devlet olarak çeşitli şekillerde somutlanabilir. İnsan-doğa ilişkisinin başlangıcından bu yana ve özellikle yöneten-yönetilen ayrımıyla birlikte yaşananlar, toplumların bir diğerinden farklı tecrübeler edinmesine ve bu tarihsellikler de, yönetsel gerçekliğin farklı şekilde somutlaşmasına yol açmıştır. O halde sorulması gereken soru, farklı tarihselliklere dayanan bu somutlukların, ortak bir kökene dayanıp dayanmadığı, başka deyişle ortak bir kökenden somutlanıp somutlanmadığıdır.

Yönetim, toplumsal gerçekliğin oluşturuç unsuru olarak ele alınırsa, bu sorunun yanıtını vermek kolay olacaktır. Çünkü bu durumda, dünya genelindeki somutlanmaların benzerliklerinden hareketle, toplumsal gerçekliğin oluşturuç unsuru olarak “yönetime” evrensellik atfetmek sorun yaratmayacaktır. Yanıt ise, her yerde çeşitli farklılıklar gösterse de, yöneten-yönetilen ayrımı üzerinden açıklanan yönetsel gerçekliğin, insanın varoluşundan bu yana beraberinde getirdiği, insanın doğasında, kendine içkin olan özelliklerin toplumsallaşmasından kaynaklandığı ve dolayısıyla her yerde aynı olacağıdır. Örnek olarak günümüzde, kârın ençoklaştırması başta olmak üzere kapitalist üretim tarzının mantığının insan doğasında yattığı inancı verilebilir. Bu bizi, kapitalist üretim tarzının vazgeçilmez ve insan doğasının bir sonucu olduğuna götürecektir. Bir kez söz konusu durum kabul edildiğinde, sadece “kamunun yönetiminin” değil, topluma dair her olgunun işletmecilik teknikleri, daha doğrusu piyasa ilkeleriyle yönetilmesi, aynı ölçüde olağan ve doğal kabul edilecektir. Aslında toplumsal gelişme süreci farklılıklarına rağmen yönetsel gerçeklik, içinde yaşadığımız “modern” kapitalist toplumsal gerçekliğin yönetim bilgisinin farklı görüngüleridir. Dolayısıyla toplumlar arasındaki tecrübe edilen farklılara rağmen “yönetimde” görülen benzerliklerin kaynağı, ortak payda olan görece yeni kapitalist üretim tarzıyla açıklanabilir. Bu noktada, günümüz toplumsal gerçekliğinin dışında, ayrı soyut bir biçim olarak görülen “yönetsel gerçekliğin somutlanması”nın nasıl açıklanacağı ve/veya tanımlanacağı sorusu yöneltilebilir. Ayrıca bu soruya, günümüz yönetim olgusunun tarihsel ve kuramsal kökenlerinin, farklı iktisadi, toplumsal düzenlerde bulunup bulunamayacağı da

eklenebilir. Bu çerçevede tez boyunca bu soruların yanıtları irdelenmeye çalışılmıştır.

Her toplumsal gerçeklik, beraberinde kendine özgü “yönetim bilgisini” yaratmaktadır. Ancak burada vurgulanması gereken, insanların bilinçli tekillikler olarak bir arada yaşamalarından daha fazlası olan toplumun, belirli bir andaki durumuna işaret eden toplumsal gerçekliğin, durağanlığı değil, devam eden bir süreci ifade etmesidir. Öyleyse toplumların hayatında belirli bir ana karşılık gelen iktisadi ve toplumsal örgütlenmenin eylemliliği olarak “yönetsel gerçekliğin somutlanması” da, iktisadi ve toplumsal değişimlerle birlikte farklı yüzler ya da adlar kazanacaktır. Dolayısıyla tez kapsamında, içinde yaşanan anı taşıyan iktisadi ve toplumsal koşulların, o koşullara özgü yönetimi oluşturacağı gösterilmeye çalışılmıştır. Özellikle ilk bölümde, kısmen ikinci ve üçüncü bölümlerde Brandenburg, ardından Brandenburg-Prusya, sonrasında da Prusya’da toplumsal gerçekliğin değişimi, feodal yapıdaki değişikliklerle birlikte yönetim bilgisindeki dönüşümün tarihi arka planıyla birlikte ayrıntılı olarak ortaya konmuştur. Bu çerçevede Prusya’da yönetsel gerçekliğin somutlanması monarşik-bürokratik yapıdır.

Otuz Yıl Savaşları başta olmak üzere edinilen tecrübeler, Brandenburg-Prusya’yı farklı yöntemler aramaya yöneltmiştir. Bu yöntemler ilk bakışta, diğer feodal yapılarda iktidarın merkezileştirilmesi çabalarıyla aynı gibidir. Ancak Prusya’da kurulan “geleneksel-ussal monarşik-bürokratik” yapı, diğer örneklerden farklılaşmasını göstermektedir. Bu süreç içerisinde feodal yapıdaki dönüşümle, yani toplumsal gerçeklikteki değişimle birlikte yönetimin bilgisi oluşturulmaya başlanmıştır.

Vestfalya Antlaşması sonrasında çok sayıdaki Alman prensliği arasında görece siyasi, iktisadi ve askeri dengeden söz edilebilir. Bu denge durumunda, yıkımın etkilerini gidermek amacıyla içeride yeniden yapılanmaya giden Alman prensliklerinde, artık “nasıl daha iyi yönetilebilir” ya da “nasıl yönetmeli” sorusu gündeme gelmiştir. Bu soruya yanıtı, Kameral-Polizey Bilim vermiştir. Kameral-Polizey Bilim, önceleri Partikularkameralismus ya da Özel Kameralizm olarak hükümdar ile devletin özdeşliği durumunda, hükümdarın gelirlerinin yönetimini konusu yapmıştır. Ancak giderek devlet algısındaki değişimle birlikte

Universalkameralismus ya da Evrensel Kameralizm ortaya çıkmıştır. Bu kez Kameral-Polizey Bilim'in konusu, sadece devletin iktisadi faaliyetleri değil her yönüyle yönetilmesine ilişkin konulardır.

Hohenzollern ya da diğer ifadeyle Prusya Devleti'nin kuruluşu öncesi, kuruluş aşamasının yönetim bilgisi olarak Kameral Bilim, farklı bir toplumsal gerçekliğin bilgisidir. Kameral Bilim'in hemen hemen tümüyle terk edilerek, Prusya'da siyasi birikim yoluyla inşa edilmekte olan kapitalist üretim tarzına geçilirken, bu gerçekliğin yönetim bilgisini oluşturmak üzere Devlet İktisadı (*Staatswirtschaft*) üzerinden Devlet Bilimi (*Staatswissenschaft*)'a geçilerek, yeni ve kapitalist toplumsal gerçekliğin yönetim düşünüy oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak bu feodaliteden kapitalizme geçiş sürecidir ve feodal ilişkiler henüz tümüyle ortadan kalkmamıştır.

Devlet Bilimi, bu süreçle paralel biçimde, Kameral-Polizey Bilimi de kapsayan, yönetimle ilgili olduğu düşünülen bilgilerin biraradalığından, felsefi olarak devleti açıklayan ve devletin amacına ulaşmak için nasıl yönetmesi gerektiğini inceleyen bir aşamaya geçmiştir. Ancak özellikle 19.yüzyılın ilk yarısından itibaren yeni bir üretim tarzı ve dolayısıyla toplumsal gerçeklikte değişimle birlikte Kameral-Polizey Bilim ve Devlet Bilimi sancılı bir döneme girmiştir. Aslında Kameral-Polizey Bilim açısından sürekli bir nesne sorunu varmış gibi görünmektedir. Özel ve Evrensel Kameralizm bağlamındaki tartışmalarda da bu görülmektedir. Ancak bu kez, sahip oldukları iktisadi ve toplumsal güce karşılık siyasi alanda daha fazla yer edinme uğraşısındaki yeni bir toplumsal güç görünür olmaktadır. Bluntschli'nin parlamentoda siyasi güç ve yönetimden büyük pay isteyen yeni "sınıf" ifadesi, bu durumu anlatmaktadır.

Anayasal monarşi ve "Hukuk Devleti" kavramları, iktidar ilişkilerinde görülen güç dengesindeki bu değişim döneminin önemli kavramları olarak ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde Kameral-Polizey Bilim ise toplum yararına topluma müdahale edilmesini, baskıcı ve sert müdahaleci, patrimonial bir yönetimi ifade eder hale gelmiştir. Dolayısıyla kapitalizme geçiş aşamasında yeni bir yönetim bilgisine ihtiyaç duyulduğu açıktır.

Yukarıda sözü edilen ihtiyaca yanıt, iki yönlüdür. İlk olarak Kameral-Polizey Bilim'in, yeni üretim tarzının ihtiyaçlarıyla bağdaştırılmasına çalışılmıştır. Gözden düşen Kameral-Polizey Bilim ile oluşturulan bilgi alanının, değişen toplumsal gerçeklikle ilişkisini kurarak hâlâ yararlı ve kullanılabilir bir bilim dalı olduğunu göstermeye yönelik çabalar mevcuttur. En önemli örnek, Von Mohl'ün Polizey Bilimi, yeni kavramlarla barıştırma çabasından gelmiştir. Von Mohl, “mutlak monarşinin” geç dönemlerindeki tanımıyla Polizey Bilim'in, kurulmakta olan anayasal monarşinin yükselen kavramlarıyla içsel bağı oluşturmaya, kavram ve uygulama olarak Polizey'in, “Hukuk Devleti” ilkesi ile her durumda çelişmediğini göstermeye çalışmıştır.

Von Mohl, o zamana kadar yayınlanmış tüm Polizey Bilim kitaplarının anlamsız ve değersiz olarak kabul edilemeyeceğini, Polizey Bilim kitaplarında temel ilkelerin tam olmadığını, bu sebeple dayanaksız ve sonuçsuz tarifler toplamları haline geldiğini, ayrıca kapsamı ile içeriğinin de eksik olduğunu, bu hatalara ilişkin devlet bilimi âlimlerinin aynı görüşü paylaştıklarını belirtmektedir. Bunun, bütüncül bir disiplin olarak Devlet Bilimi içerisinde Polizey Bilim'den yararlanma girişimi olduğu söylenebilir.

Diğer yanıt ise özellikle Von Stein'dan gelmiştir. Von Stein, kapitalist üretim tarzı ve beraberinde getirdiği toplumsal gerilimlerin farkında olarak bir meta-bilim, “Devlet Bilimi” yaratmaya çalışmıştır. Öte yandan bu “yeni” Devlet Bilimi, 18.yüzyılda aynı adla anılandan farklı bir bilgi alanını temsil etmektedir.

1850'lerden itibaren kapitalist üretim tarzının, toplumsal yapı dâhil her alanda kendini giderek kabul ettirmesiyle birlikte Devlet Bilimi ile yeni toplumsal gerçekliğin yönetiminin bilgisi oluşturulmaya çalışılmıştır. Prusya'da, geç feodal bir yapıdan sanayileşerek kapitalist üretim tarzına geçiş, Devlet Bilimi üzerinden izlenebilmektedir. Alman İdealist Felsefesi'nin ifadesiyle artık insanın kendini gerçekleştirmesinin şartlarının yaratılması, devletten beklenmektedir. Devlet, feodal ilişkileri/bağımlılıkları ortadan kaldırmanın aracı olarak insanın özgürleşmesini sağlamalı, diğer yandan insanın kendini gerçekleştirmesinin hem maddi hem de manevi koşullarını, “eşit” biçimde “herkese” sağlamalıdır. Bu bağlamda Devlet Bilimi, bir yandan devleti, felsefi olarak kavrayıp açıklamaya diğer taraftan da sözü

edilen maddi ve manevi şartların sağlanması, devletin nihai amacına ulaşmasının nasıl gerçekleştirileceğinin, yani nasıl iyi yönetileceğinin bilgisini oluşturmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda artık, sadece Devlet İktisadı değil, idealist felsefenin yıkıcı olabileceğini kabul ettiği ve kişisel çıkarlar olarak tanımladığı, aslında Özel İktisat da, Devlet Bilimi'nin konusudur. Özel İktisat, günümüzde özel sektör, piyasa ve girişimcilik gibi kavramların olmadığı ya da somutlaşmadığı bir dönemde, tam da gelişmemiş halleriyle bu kavramları ifade etmektedir. Ancak bu yeni “sınıfın”, özel çıkarlarının peşinden gitmesi ve kişisel çıkarlarını ençoklaştırması, “devletin amacı” ile nasıl uzlaştırılacaktır. Bu sorunun yanıtını artık, Devlet Bilimi aramaktadır.

Von Stein, hangi devlet biçiminin toplumda çelişkileri azaltacağı ve uyumu sağlayabileceği sorusunu yanıtlamaya çalışmaktadır. Bu, devamlılık göstermek zorunda olan sosyal reformları yönetmek durumundaki devletin görevidir. Sosyal sorun, anayasanın mükemmelleştirilmesine dayanan mutlakiyetçi devlet, devrim ya da toplumun bir zümre/sınıfa bırakılmasıyla çözülemez. Von Stein, geldiği bu noktada çözüm olarak başta “Sosyal Monarşi - Sosyal Reformlar Monarşisi” (*soziales Königtum veya Königtum der sozialen Reform*) ve “Karşılıklı Çıkarlar Cumhuriyeti - Karşılıklı Çıkarların Sosyal Cumhuriyeti” (*Republik des gegenseitigen Interesses - soziale Republik des gegenseitigen Interesses*) gibi sanayi toplumuna sahip çeşitli devlet biçimlerini irdeler. Bu çerçevede Von Stein, her iki sınıfın da çıkarlarını gerçekleştirmek için iktidarı ele geçirmek ve ele geçirdiğinde de çıkarlarını devlet düzeninde geçerli kılmak istediğini, ayrıca diğer sınıfı, anayasa ve yönetim araçlarıyla egemenliği altına alacağını belirtir. Bu sorun, önceki toplum biçimlerine göre sanayi toplumunda daha ağırdır. Çünkü emek ve kapital arasındaki çelişki, sanayi toplumunda çok daha keskin şekilde ortaya çıkar.⁹²³ Von Stein’ın açıklamalarından anlaşılacağı üzere, artık yeni üretim tarzının yönetim bilgisi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ancak başka bir toplumsal gerçekliğin, yani feodalitenin yönetim bilgisi olarak Kameral-Polizy Bilim ise felsefi içerikten yoksun olduğu, içerdiği bilgilerin artık bir işe yaramadığı gerekçesiyle göz ardı edilmekte, yükselen yeni kavramlar “Hukuk Devleti, özgürlük, demokrasi” karşıtlığıyla suçlanarak lanetlenmektedir.

⁹²³ Bkz. Mathias Schmoeckel, *Rechtsgeschichte der Wirtschaft*, Mohr Siebeck Verlag, Tübingen 2008, s.200

Diğer taraftan giderek birbirlerinden ayrışan ve bağımsızlık kazanan yeni disiplinler için bir üst kavram olarak tasarlanan Devlet Bilimi, yeni üretim tarzının beraberinde getirdiği değişime dayanamamıştır. Devlet Bilimi'ndeki gelişim ve değişimlerin gösterilmesi açısından üretim tarzındaki değişime koşut bir biçimde oluşturulan, daha doğrusu karmaşılaşan toplumsal gerçekliği yeterince açıklayamadığı inancıyla yaratılan “Devlet İktisadı” (*Staatswirtschaft*), “İktisat” (*Wirtschaft*), “Ekonomi Politik” (*Volkswirtschaft*) ve bireylerin iktisadi faaliyetleri anlamında “Özel İktisat” (*Privatwirtschaft*) gibi kavramların ortaya çıkışı, gelişimi dikkat çekicidir. Dolayısıyla Prusya ve sonrasında Almanya özelinde, ancak diğer merkez kapitalist ülkelerde Almanya'dan önce gerçekleştiği gibi, bu aşamaların, sosyal bilimler alanında parçalanmayı gösterdiği düşünülmektedir. Devlet Bilimi'nin, kapitalist üretim tarzı bağlamında yeniden ele alınıp, sosyal bilimlerdeki ayrışmanın giderilmesindeki olası rolü, Almanya'da dar bir çevrede yapılırsa da süregelen “Yeni Devlet Bilimi” tartışmaları, ayrı bir çalışma konusudur. Şöyle ki meta-bilim, diğer bilimleri/disiplinleri nesnesi yapan bilimi/disiplini tanımlamakta ve tek bir disiplinin diğerlerini kapsadığı, üzerinde yer aldığı olguyu açıklamaktadır. Dolayısıyla feodalizmden kapitalizme sanayileşerek geçen bir toplumun yönetim bilgisi olarak ürettiği Devlet Bilimi'nin, günümüzde kamu yönetiminin nesnesine dair tartışmalarda kullanılabilecek, kapitalist üretim biçimine özgü, sosyal bilimlerde yeni bir içerikle kavramsallaştırılıp kavramsallaştırılamayacağı ya da araçsallaştırılıp araçsallaştırılamayacağı ayrıca araştırılmalıdır.

Tüm bu açıklamalardan sonra Kameral-Polizy Bilim'in, feodalizmin yönetim bilgisi olduğu, feodalizmden kapitalizme geçiş süreciyle birlikte, özellikle 19.yüzyılın ikinci yarısında terk edildiği söylenebilir. Artık yeni üretim tarzının farkında olan, başka deyişle farklı bir toplumsal gerçekliğin dayatmalarını sistemleştirmeye çalışan Devlet Bilimi yaratılmaktadır. Ancak Devlet Bilimi, tamamlanamamış ve bu gerçekliğin yönetim bilgisini oluşturma aşamasında Almanya'da, II. Dünya Savaşı sonrasında parçalarına ayrılmıştır. Bu noktada nedenlerin daha ayrıntılı ortaya konması gerekir.

Üçüncü zümre olarak burjuvazinin, “anayasa ve Hukuk Devleti” taleplerini dayatarak iktisadi ve siyasi bağımsızlığını elde etmeye çalışmasının, kapitalist üretim tarzının toplumun devletli yaşamında giderek daha fazla kendini yerleştirmesinden

kaynaklandığı söylenebilir. Kameral-Polizy Bilim, önce prensin hazinesinin idaresinden, devlet kavramının yükselmeye başlamasıyla Evrensel Kameralizm'e evrilmiş, bununla monarşilerin yönetime dair ihtiyaç duyduğu bilgilerin üretildiği disiplinler olmuştur. Ancak burjuvazinin her alanda ağırlık kazanması, yani kapitalizmin yerleşme başlamasıyla artık monarşilerin ihtiyaç duyduğu bilgilere gereksinim kalmamıştır. Öte yandan değişmekte olan toplumsal gerçekliğin yönetim bilgisi, Devlet Bilimi olarak yaratılmak istenmiştir. Bunda bir yandan geleneksel Kameral-Polizy Bilim'in her alanı içermeye iddiasındaki yaklaşımı, diğer yandan Aydınlanma'nın sistemleştirme, bir sisteme bağlama düşüncesinin etkili olduğu değerlendirilmektedir. Böylece insanlığın en muazzam buluşu olarak devletin, tümüyle ve her açıdan incelenebilmesi amaçlanmıştır. Ancak kapitalizmin beraberinde getirdiği ekonomik-siyasal alan ayrımının düşünce alanındaki yansıması, başka deyişle iktisadi ve siyasi olanın birbirinden ayrılması gerektiği düşüncesi, bu dalların uzmanlaşma gerekçesiyle parçalanmasına yol açmıştır.

Parçalarına ayrılması bir yana, son birleştirme çabası olan Devlet Bilimi'nin, yeni üretim tarzının yönetime ilişkin taleplerini karşılayabileceği de söylenemez. Çünkü 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren zirvesini yaşıyan Devlet Bilimi, değişmekte olan toplumsal gerçekliği kavrama amacının bir ürünüdür. Ancak içerisinde eritmeye çalıştığı disiplinlerin, anlamlı bir içsel bağına kuramamıştır. Bunda devlet ve toplumsal ilişkilerin daha önce görülmemiş şekilde artması ve karmaşıklaşmasının önemli etkisi bulunmaktadır. Önceki dönemin feodal ilişkilerden kaynağını alan toplumsal gerçekliği açıklama ve bilgisini üretmeye odaklı Kameral-Polizy Bilim, burjuvazinin taleplerini gerçekleştirme mücadelesinde yerini kaybetmiş, İdare Hukuku başta olmak üzere farklı dallara konularını vererek terk edilmiştir. Hukuk Devleti ve Kameral-Polizy Bilimi uzlaştırma çabası, bu Kameral-Polizy Bilim'in zora dayalı yönetim uygulamalarının aşılmasında güçlükler sebebiyle pek de başarılı olmamıştır. Dönem, anayasa ve Hukuk Devleti'nin yükseldiği zamanlardır. Bu sebeple özellikle Polizy düzenlemeler, doğası gereği Hukuk Devleti kavramıyla uzlaşamamıştır. Kameral-Polizy Bilim içerisindeki iktisadi ve mali konuların da, yeni üretim tarzının bilgisini üretemeyeceği açıktır. Çünkü Kameral-Polizy Bilim, feodal içeriği henüz yoğun olan iktisadi-mali ilişkileri açıklamaya dönüktür. Kullandığı yöntemler de bu amaca yöneliktir. Dolayısıyla bu bilgi alanları, zamanla

bağımsız dallar olarak ayrılmış, farklı içerik, yaklaşım ve yöntemlerle bambaşka disiplinlere dönüşmüşlerdir. Tüm bunlardan hareketle farklı bir üretim tarzı ve toplumsal gerçekliğin bilgisini üreten Kameral-Polizey Bilim, çağdaş yönetim kuramlarının kökeni olamaz. Kapitalist üretim tarzının yönetime dair bilgisini üretmek üzere yaratılmaya çalışan Devlet Bilimi de, yeni toplumsal gerçekliğin geçiş aşamasında olması, feodal ilişkilerin tümüyle ortadan kalkmaması, bu sebeple geçiş aşamasının bir özelliği olarak feodal ve kapitalist ilişkileri uzlaştırmaya çalışması nedeniyle eksiktir. Aynı zamanda tam da açıklanmaya çalışan bu nedenle bazı benzerlikler bulunarak Devlet Bilimi ile çağdaş yönetim kuramları arasında bağ kurulmak istenebilir. Ancak belirtildiği gibi Devlet Bilimi, feodaliteden kapitalizme geçiş aşamasının bir ürünüdür ve kapitalist üretim tarzının yönetim bilgisini tam anlamıyla konusu yapamamıştır. Kısaca Kameral-Polizey Bilim gibi Devlet Bilimi de çağdaş yönetim kuramlarına köken oluşturmaz.

Öte yandan Devlet Bilimi’ni canlandırmak üzere günümüzde bazı çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar incelendiğinde karşılaşılan, çeşitli disiplinleri bir çatı altında toplama ve içsel bağlarını kurarak devleti, aslında tüm yönleriyle devletli toplum yaşamını açıklama çabasıdır. Bu çabanın, kapitalist üretim tarzının yönetim bilgisinin üretilmesi olduğu açıktır. Dolayısıyla 19.yüzyılında son yarısındaki Devlet Bilimi ile isim benzerliği ve çeşitli disiplinleri biraraya getirme amacı dışında bir benzerliğin bulunmadığı değerlendirilmektedir.⁹²⁴

Günümüzde çeşitli Alman üniversitelerinde de “Yönetim Bilimi” (*Verwaltungslehre*) ya da Devlet Bilimi/Bilimleri (*Staatswissenschaft,-en*) bölümleri/fakülteleri kurulmuştur. Ancak ABD kaynaklı, işletmecilik tekniklerine dayalı, kapitalizmin kendisini yaratma ve yeniden yaratma sürecinde araç haline getirilen “kamu yönetimi”nin alanyazındaki ağırlığı ile ABD merkezli yaklaşımların genel kabul görmesi, Almanya’daki bir açıdan restorasyon çabası olan bu bölümlerin süreklilik kazanmasını engellemektedir. Örneğin bazı üniversitelerde bu dallar, ABD kaynaklı alanyazının Dünya genelinde siyasi ve akademik çevrelerdeki ağırlığına

⁹²⁴ Devlet Bilimi’ni restore etme girişimiyle ilgili olarak Bkz. Gunnar Folke Schuppert, Baden-Baden 2003, a.g.k.-

dayanamamış, MBA benzeri “Aufbaustudium”⁹²⁵ (*Yüksek Lisans*) öğrenimine dönüştürülmüştür.

Tez bağlamında öncelikle Kameral-Polizey Bilim’in, feodal yapının; Devlet Bilimi’nin ise feodalizmden kapitalizme geçiş aşamasının yönetim bilgisi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla gerek Kameral-Polizey Bilim gerekse Devlet Bilimi, kapitalizmin yönetim bilgisi olan Çağdaş Yönetim Bilimlerine köken olamaz. Ayrıca 19.yüzyıldaki anlamıyla Devlet Bilimi, feodaliteden kapitalizme geçiş sürecinde ortaya çıkmıştır ve her iki üretim tarzının çelişkilerini uzlaştırmaya çalışarak bütüncül bir yönetim bilgisi oluşturmaya yöneliktir. Kısaca, 19.yüzyılda görülen Devlet Bilimi, Prusya’da sanayileşerek feodaliteden kapitalizme geçiş sürecinin yönetim bilgisidir. Öte yandan Kameral-Polizey Bilim, sadece kral ya da prensin hazinesinin yönetimi olmadığı gibi içeriksiz, toplum ve devlet tasarımı bulunmayan bilgi yığını şeklinde sınıflandırılmaz. Bu bağlamda olmak üzere Kameral-Polizey Bilim ve Devlet Bilimi’nde başlangıçlarından itibaren görülen kapsam ve içerik değişiklikleri, yeni bir üretim tarzına geçmekten değil, feodal düzendeki iktidar ilişkilerinde yaşanan farklılaşmalardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca Kameral Bilim, Merkantilizm’in Alman versiyonu olarak tanımlanamaz. Çünkü Kameral Bilim, Merkantilizm’den tümüyle farklı bir bilgi alanıdır.

Sonuç olarak Çağdaş Yönetim Bilimlerinin kökeni; Kameral-Polizey Bilim’in ortaya çıkışı, değişimi ve Von Stein aracılığıyla Kameral-Polizey Bilim üzerinden Devlet Bilimi ve Yönetimsel Öğreti’ye geçiş, ardından özellikle 1945’ten sonra çağdaş yönetim kuramlarının bu miras üzerinde yükselmesi, tarih sıralamasıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Ancak göz ardı edilen Kameral-Polizey Bilim ve Devlet Bilimi’nin tamamen farklı bir toplumsal gerçekliğin yönetim bilgisi olduğudur.

⁹²⁵ Alman üniversitelerinde, yüksek lisans eğitimi bulunmamaktadır. Üniversite mezuniyeti sonrasında doktora çalışmasına başlanabilmektedir. Ancak ihtiyaçlar doğrultusunda çeşitli disiplinlerde “Aufbaustudium” olarak adlandırılan yüksek lisans karşılığı eğitim programları oluşturulmuştur.

KAYNAKÇA

- Abel, Wilhelm, “Zur Entwicklung des Sozialprodukts in Deutschland im 16. Jahrhundert: Versuch eines Brückenschlags zwischen Wirtschaftstheorie und Wirtschaftsgeschichte”, *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* Vol. 173 No: 5, 1961, s.448-489.
- Abel, Wilhelm, “Landwirtschaft 1500-1648”, *Handbuch der deutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Band 1*, Hermann Aubin, Wolfgang Zorn (Yay.), Stuttgart 1971, s.386-413.
- Adler, Hans, *Die Prägnanz des Dunklen, Gnoseologie, Ästhetik, Geschichtsphilosophie bei Johann Gottfried Herder*, Felix Meiner Verlag, Hamburg 1990.
- Akbulut, Örsan Ö., “Yönetim Üzerine”, *Yönetişel Gerçeklik ve Yönetişel Olan*, İpek Özkal Sayan (Ed.), Ankara Üniversitesi Yayınları, No: 266, Ankara 2010, s.53-60.
- Akbulut, Örsan Ö. “Kapitalizm ve Uluslaşma”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 47, Sayı 3, Eylül 2014, s.19-42.
- Akbulut, Örsan Ö., *Siyaset ve Yönetim İlişkisi, Kuramsal ve Eleştirel Bir Yaklaşım*, Turhan Kitabevi, İkinci Bası, Ankara 2009.
- Aktel, Mehmet, Kerman, Uysal, Altan, Yakup vd., “Kameralizmi Anlama Çabası”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 12, Haziran 2015, s.83-98.
- Aretin von, Karl Otmar Freiherr, “Europa im Spannungsfeld zwischen Aufklärung und Absolutismus”, *Der aufgeklärte Absolutismus im europäischen Vergleich*, Hans Reinalter, Harm Klueting (Yay.), Böhlau Verlag, Wien-Köln-Weimar 2002, s.21-35
- Aristoteles, *Politika*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.
- Backhaus, Ursula, “Johann Heinrich Gottlob von Justi (1717-1771): Health as Part of a State’s Capital Endowment”, *The Beginnings of Political Economy Johann Heinrich Gottlob von Justi*, Jürgen Georg Backhaus (Ed.), Springer Verlag, New York 2009, s.171-195.

- Barth, Anton, *Vorlesungen über sämtliche Hauptfächer der Staats- und Rechtswissenschaft*, sechster Band, Jenische und Stagesche Buchhandlung, Augsburg 1840.
- Baumstark, Edward, *Kameralistische Encyclopädie. Handbuch der Kameralwissenschaften und ihrer Literatur für Rechts- und Verwaltungsbeamte, Landstände, Gemeinderäthe und Kameral-Candidaten*, Druck und Verlag von Karl Groos, Heidelberg und Leipzig 1835.
- Behr, Wilhelm Joseph, *Polizei-Wissenschaftslehre oder pragmatische Theorie der Polizei-Gesetzgebung und Verwaltung, Erster Band*, Verlag der Officin des Fränkischen Merkur, Bamberg 1848.
- Berenhorst von, Georg Heinrich, *Aus dem Nachlasse von Georg Heinrich von Berenhorst*, Karl Eduard von Bülow (Yay.), Verlag von Aue, Dessau 1845.
- Beyme von, Klaus “Vorläufer der Politikfeldanalyse auf dem europäischen Kontinent”, *Lehrbuch der Politikfeldanalyse 2.0*, Klaus Schubert, Nils C. Bandelow (Yay.), zweite Auflage, Oldenburg Verlag, München 2009, s.25-37.
- Blaich, Fritz, *Die Epoche des Merkantilismus*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden 1973.
- Bleek, Wilhelm, *Geschichte der Politikwissenschaft in Deutschland*, C.H.Beck Verlag, München 2001
- Blickle, Peter, *Studien zur geschichtlichen Bedeutung des deutschen Bauernstandes*, Gustav&Fischer Verlag, Stuttgart 1989.
- Blickle, Peter, *Die Revolution 1525*, R.Oldenbourg Verlag, dritte Auflage, München 1993.
- Bloch, Marc, *Feodal Toplum*, Üçüncü Baskı, Opus Yayınları, Ankara 1998.
- Bluntschli, Johann Caspar, *Die Lehre vom modernen Staat, Erster Theil, Allgemeine Staatslehre*, sechste Auflage, Verlag der J.G.Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart 1886.
- Bluntschli, Johann Caspar, *Lehre vom modernen Staat, Dritter Theil, Politik*, Verlag der J.G.Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart 1876.
- Bluntschli, Johann Caspar, *Lehre vom modernen Staat, Erster Theil, Allgemeine Staatslehre*, Verlag der J.G.Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart 1875.

- Bluntschli, Johann Caspar, *Allgemeines Staatsrecht*, Verlag der literarisch-artistischen Anstalt, München 1851.
- Bluntschli, Johann Caspar, *Geschichte der Staatswissenschaft, Allgemeines Staatsrecht und Politik, Seit dem 16.Jahrhundert bis zur Gegenwart*, dritte Auflage, Druck und Verlag von R.Oldenbourg, München und Leipzig 1881.
- Boelcke, Willi A., "Wirtschaftskriege", *Handwörterbuch der Wirtschaftswissenschaft*, Band 9, Gustav Fischer Verlag vd., Stuttgart-New York 1982, s.119-130.
- Borchardt, Knut, *Grundriß der deutschen Wirtschaftsgeschichte*, Vandenhoeck&Ruprecht Verlag, Göttingen 1978.
- Bornhak, Conrad, *Geschichte der preussischen Universitätsgeschichte bis 1810*, Druck und Verlag von Georg von Reimer, Berlin 1900.
- Boockmann, Hartmut, "Über einen Topos in den Mittelalter-Darstellungen der Schulbücher: Die Lehnspyramide", *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, Vol. 43, Juni 1992, s.361-372.
- Brenner, Robert, "Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe", *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*, T.H.Aston ve C.H.E Philpin (Ed.), Cambridge University Press, Cambridge 1987, s.10-63
- Breysig, Kurt, "Der brandenburgische Staatshaushalt in der zweiten Hälfte des siebzehnten Jahrhunderts", *Jahrbücher Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich*, Vol. 16, Erster Theil, s.1-42, Zweiter Theil s-449-526, Leipzig 1892.
- Bruckmüller, Ernst, *Sozialgeschichte Österreichs*, Verlag für Geschichte und Politik, München 2001.
- Brunner, Otto, "Das Ganze Haus und die alteuropäische Ökonomik", *Neue Wege der Verfassungs- und Sozialgeschichte*, Otto Brunner (Yay.), zweite Auflage, Göttingen 1968, s.103-127.

- Brückner, Jutta, *Staatswissenschaften, Kameralismus und Naturrecht: Ein Beitrag zur Geschichte der Politischen Wissenschaft im Deutschland des späten 17. und frühen 18. Jahrhunderts*, C.H. Beck Verlag, München 1977.
- Campe, Joachim Heinrich, *Wörterbuch der Deutschen Sprache, vierter Theil*, Schulbuchhandlung, Braunschweig 1810.
- Cerman, Markus, “Agrardualismus in Europa? Geschichtsschreibung über Gutsherrschaft und ländliche Gesellschaften in Mittel- und Osteuropa”, *Jahrbuch für Geschichte des ländlichen Raumes I*, 2004, s.12-29.
- Denker, Arif Cemil, Davran, Bülent, *Grosses Deutsch-Türkisches Wörterbuch Cilt I*, Kanaat Kitapevi, İstanbul 1973.
- Der Sprach-Brockhaus, F.U.Brockhaus Yayinevi, Leipzig 1940.
- Dithmar, Justus Christoph, *Einleitung in die Oeconomische Policei und Cameral-Wissenschaften*, Johann Christian Kleyb Verlag, Franckfurt an der Oder 1748.
- Dorn, Nico, Oetsjens, Lena, Schneider, Ulrich J., “Die sachliche Erschließung von Zedlers Universal-Lexicon Einblicke in die Lexikographie des 18. Jahrhunderts”, *Zeitschrift der Deutschen Gesellschaft für die Erforschung des achtzehnten Jahrhunderts*, Jahrgang 33, Heft 1, Wallstein Verlag, Wolfenbüttel 2008, s.96-127.
- Dreitzel, Horst, “Hermann Conring und die Politische Wissenschaft seiner Zeit”, *Hermann Conring (1606-1681), Beiträge zu Leben und Werk, Historische Forschungen Band 23*, Michael Stolleis (Yay.), Duncker&Humblot Verlag, Berlin 1983, s.135-173.
- Duchhardt, Heinz, *Deutsche Verfassungsgeschichte 1495-1806*, W.Kohlhammer Verlag, Stuttgart 1991.
- Eberty, Felix, *Geschichte des preußischen Staats bis zum Regierungs-Antritt Friedrichs des Großen, Erster Band 1411-1688*, Verlag von Eduard Trewendt, Breslau 1867.
- Eckermann, Johann Peter, *Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens*, Heinz Schlaffer (Yay.), München-Wien 1986.
- Ege, Ragıp, “Jacques Derrida’nın, Hegel’in Aufhebung (ortadan kaldırma) kavramını soruşturması üzerine”, *Kaygı, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı 4, 2005 Bahar, s.116-125.

- Engehausen, Frank, *Die Revolution von 1848/49*, Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn 2007.
- Erdem, Çiğdem, “Mehmet Sadık Rıfat Paşa ve 19.Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’na Batılılaşma Bağlamında Kameralizmin Girişi”, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2010, 12/2, s.171-196.
- Erdem, Çiğdem, *Kemalist Kameralizm, Kameralizmin Tek Parti Dönemine Yansımaları (1930-1939)*, Savaş Yayınları, Ankara 2015
- Felbick, Dieter, *Schlagwörter der Nachkriegszeit 1945-1949*, Walter de Gruyter Verlag, Berlin-New York 2003.
- Franz, Günther, *Der Dreißigjährige Krieg und das deutsche Volk*, vierte Auflage, Gustav Fisher Verlag, Stuttgart-New York, 1979.
- Franz, Günther, *Der deutsche Bauernkrieg*, siebte Auflage, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1965.
- Friedrich, Manfred, *Geschichte der deutschen Staatsrechtswissenschaft*, Schriften zur Verfassungsgeschichte Band 50, Duncker und Humblot Berlin 1997.
- Frits, J.F., *Politik oder philosophische Staatslehre*, G.J.Apelt (Yay.) Erökersche Buchhandlung, Jena 1848.
- Garner, James Wilford, “Siyasal Bilimin Niteliği ve Alanı”, *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, (Çev. M.Tuncer Karamustafaoğlu), Cilt XX, Sayı 1, Yıl 1963, s.91-104.
- Gasser, Simon Peter, *Einleitung zu den Oeconomischen, Politischen und Cameral-Wissenschaften*, In Verlegung des Wäysenhauses, Halle 1729.
- Geisthövel, Alexa, *Restauration und Vormärz 1815-1847*, Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn 2008.
- Goetz, Dorothea, “Naturwissenschaftliche Aspekte der Deutschen Aufklärung. Zur naturwissenschaftlichen Bildung an den Universitäten”, *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte*, 1974 Teil II, s.99-121.
- Grimm, Jacob, Grimm, Wilhelm, *Deutsches Wörterbuch*, Fünfter Band, Verlag von S.Hirzel, Leipzig 1873.

- Grimm, Jacob, Grimm, Wilhelm, *Deutsches Wörterbuch, siebenter Band, bearbeitet von Matthias von Lexer*, Verlag von S.Hirzel, Leipzig 1889.
- Gulbenkian Raporu, *Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*, Şirin Tekeli (Çev.), Metis Yayınları, İstanbul 2003.
- Gundling, Nicolai Hieronymi, *Einleitung zur wahren Staatsklugheit*, Bey Wolfgang Ludwig Springs sel. Erben und Johann Gottlieb Garbe, Frankfurt und Leipzig 1751.
- Gundling, Nicolai Hieronymi, *Philosophische Discourse III.*, Nachdruck der Ausgabe Frankfurt am Main, Leipzig 1740, Georg Olmas Verlag, Hildesheim 2016.
- Gurjewitsch, Aaron J., *Das Individuum im Europäischen Mittelalter*, (Çev. Erhard Glier), Verlag C.H. Beck, München 1994.
- Gutmann, Andre, *Die Schwabenkriegschronik des Kaspar Frey und ihre Stellung in der eidgenossischen Historiographie des 16.Jahrhunderts*, Veröffentlichungen der Kommission für geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg, Rh.B: Forschungen, Band 176/1–2, Kohlhammer Verlag, Stuttgart 2010.
- Grünfeld, Ernst, *Lorenz von Stein und Gesellschaftslehre*, Gustav Fischer Verlag, Jena 1910.
- Güler, Birgül Ayman, “Yönetim Bilimi ya da Kamu Yönetimi: Yöntembilimsel Özellikler Üzerine”; *Türkiye’de Kamu Yönetimi ve Kamu Politikaları*, Filiz Kartal (Ed.), TODAİE Yayını No: 357, Ankara 2011, s.9-45.
- Gürkan, Ceyhun, “Adam Smith’in Police Kavramı”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 16, Güz 2013, s.149-174.
- Gürkan, Ceyhun, “Modern Maliye Teorisinin Klasik Kökenleri: İbni Haldun’dan “Post-Kameralizm”e Mali Düşünce”, *Maliye Dergisi*, Sayı 164, Ocak-Haziran 2013, s.1-26.
- Gürkan, Ceyhun, “Modern Kamu Maliyesinin Oluşumu: Maliye Tarihine Alternatif Kuramsal Yaklaşımlar”, *SBF Dergisi*, Yıl 2014, Cilt 69, Sayı 1, s.43-76.
- Gürkan, Ceyhun, “Kameralizm: Modern Yönetim ve Maliye Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 110, 2007, s. 216-246.

- Gürkan, Ceyhan, “Kameralizm: Merkantilizm ve Fizyokrasi ile Bir Karşılaştırma”, *Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü*, Fikret Başkaya ve Aydın Ördk (Der.), Özgür Üniversite Yayınları, Ankara 2008, s. 625-650.
- H-h. von, J.K, *Erste Grundzüge eines Versuches über Staatswissenschaft, nebst einer Vorbereitung mit Rücksicht auf die jetzige Zeiten*, Yayınevi (?), 1795.
- Hagen, William, “How Mighty the Junkers? Peasant Rents and Seigneurial Profits in Sixteenth-Century Brandenburg”, *Past&Present*, Oxford University Press No: 108, August 1985, s.80-116.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Ekonomi Sözlüğü*, 6.Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 1986.
- Harl, Johann Paul, *Allgemeiner Kameral-Oekonomie, Forst, Technologie Korrespondent für Deutschland, Erster Band*, Verleger Johann Jakob Palm, Erlangen 1806.
- Harl, Johann Paul, *Vollständiges Handbuch der Staatswirtschaft und Finanz*, Yayınevi (?), Erlangen 1811.
- Harnisch, Hartmut, “Die Gutsherrschaft in Brandenburg, Ergebnisse und Probleme”, *Jahresbuch für Wirtschaftsgeschichte- Deutsche Akademie der Wissenschaft zu Berlin*, Teil IV, Berlin, März 1969, s.117-148.
- Hausen, Carl Renatus, *Geschichte der Universität und Stadt Frankfurt an der Oder seit ihrer Stiftung und Erbauung bis zum Schluß des achtzehnten Jahrhunderts*, Gedruckt Friedrich Abitz, Frankfurt an der Oder 1800.
- Heaton, Herbert, *Avrupa İktisat Tarihi*, Teori Yayınları, Ankara 1985.
- Heckscher, Eli F., “Revision in Economic History: V.Mercantilism”, *The Economic History Review*, Vol.7, No.1, December 1936, s.44-54.
- Hengstmengel, Joost, *Divine Oeconomy The Role of Providence in Early-Modern Economic Thought before Adam Smith*, Erasmus Üniversitesi’ne sunulan, yayınlanmamış doktora tezi, Rotterdam 2015, s.3 <http://www.thesis.xlibx.info/th-economy/147983-1-joost-hengstmengel-hengstmengel-divine-economy-the-role-providen.php> (19.03.2016).
- Henning, Friedrich Wilhelm, *Landwirtschaft und ländliche Gesellschaft in Deutschland : 800 bis 1750, Band I*, Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 1979.

- Hentschel, Volker, "Die Staatswissenschaften an den deutschen Universitäten im 18. und frühen 19. Jahrhundert", *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte*, Volume 1, Issue 3-4 Januar, Akademische Verlagsgesellschaft 1978, s.181-200.
- Heyden van der, Ulrich *Rote Adler an Afrikas Küste, Die brandenburgisch-preußische Kolonie Großfriedrichsburg in Westafrika*, zweite Auflage, Selignow Verlag, Berlin 2001.
- Hilton, Rodney, *Bond Men Made Free: Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381*, Temple Smith, London 1973.
- Hinrichs, Ernst, *Fürsten und Mächte, Zum Problem des europäischen Absolutismus*, Vandenhoeck&Ruprecht Verlag, Göttingen 2000.
- Hintze, Otto, *Feudalismus-Kapitalismus*, Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, Göttingen 1970.
- Hintze, Otto, *Die Hohenzollern und ihr Werk: 500 Jahre vaterländische Geschichte*, sechste Auflage, Verlag von Paul Parey, Berlin 1915.
- Hintze, Otto, *Beamtentum und Bürokratie*, Kersten Krüger (Yay.), Vandenhoeck&Ruprecht Verlag, Göttingen 1981.
- Hocaoğlu, Durmuş, "Demokrasi, Kameralizm ve Osmanlı'daki Etkileri", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sivil Toplum Özel Sayısı, Yıl 3 Sayı 18, Kasım-Aralık 1997, s.375-381.
- Homeyer, Karl Gustav, *Die Deutschen Rechtsbücher des Mittelalters und Ihre Handschriften*, Ferd. Dümmlers Verlagsbuchhandlung, Berlin 1856.
- Hornick von, Philip Wilhelm, *Österreich über alles, wann es nur will, das ist: wohlmeinender Fürschlag, wie mittelst einer wolbestellten Lands-Oeconomie, die Kayserl. Erbland in kurzem über alle andere Staat Von Europa zu erheben, und mehr als einiger derselben Von denen andern independent zu machen*, Franckfurt und Leipzig 1753.
- Huber, Ernst Rudolf, "Lorenz von Stein und die Grundlegung der Idee des Sozialstaats", *Lorenz von Stein, Gesellschaft-Staat-Recht*, Ernst Forsthoff (Yay.), Ullstein Verlag, Frankfurt am Main, Berlin, Wien 1972, s.495-512.
- Humpert, Magdalene, *Bibliographie der Kameralwissenschaften, Kölner Bibliographische Arbeiten Band I*, Balduin Pick Verlag, Köln 1937.

- Isenmann, Moritz, "Einleitung", *Merkantilismus. Wiederaufnahme einer Debatte*, Vierteljahresschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Beiheft 228, Moritz Isenmann (Yay.), Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2014, s.9-17
- Justi von, Johann Heinrich Gottlobs, *Staatswirtschaft oder Oekonomischen und Cameral-Wissenschaften, Erster Theil, Welcher die Lehre von Erhaltung und Vermehrung des Vermögens des Staats*, zweyte Auflage, Verlegts Bernhard Christoph Breitkopf, Leipzig 1758.
- Kabaağaç, Sina, Erdal Alova, *Latince-Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1995.
- Kazgan, Gülten, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2009.
- Kellenbenz, Hermann, Walter, Rolf, "Das Deutsche Reich 1350-1650", *Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte-Band 3*, Klett-Cotta Verlag, Stuttgart 1986, s.822-893.
- Kia, Rukiye Akkaya, *Bir Ders Konusu Olarak Devlet ya da Genel Kamu Hukuku Dersinin Kökenleri*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2013
- Kletzin, Birgit, *Fremde in Brandenburg: Von Hugenotten, sozialistischen Vertragsarbeitern und rechtem Feindbild*, zweite Auflage, LIT Verlag, Münster 2004.
- Klosa, Sven, *Die Brandenburgische-Africanische Compagnie in Emden*, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 2011.
- Klueting, Harm, "Reformierte Konfessionalisierung in West- und Osteuropa", *Konfessionsbildung und Konfessionskultur in Siebenbrücken in der Frühen Neuzeit*, Volker Leppin, Ulrich A.Wien (Yay.), Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2005, s.25-27.
- Koslowski, Stefan, *Zur Philosophie von Wirtschaft und Recht, Lorenz von Stein im Spannungsfeld zwischen Idealismus, Historismus und Positivismus*, Dunker&Humboldt Verlag, Berlin 2005.
- Köbler, Gerhard, *Historisches Lexikon der deutschen Länder- Die deutschen Territorien vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Siebente Auflage, Verlag C.H. Beck, München 2007.

- Krünitz, Johann Georg, *Oekonomisch-technologische Encyklopädie oder allgemeines System der Stats-, Stadt-, Haus- und Land-Wirtschaft*, 33.Theil, Joachim Pauli Buchhändler, Berlin 1785.
- Kriele, Martin, *Einführung in die Staatslehre*, zweite Auflage, Westdeutscher Verlag, Opladen 1981.
- Küntzel, Georg, *Die Politischen Testamente der Hohenzollern Nebst Ergänzenden Aktenstücken*, Band I, Druck und Verlag B.G. Teubner, Leipzig-Berlin 1911.
- Lehmann, Hartmut, "Frömmigkeitsgeschichtliche Auswirkungen der Kleinen Eiszeit", *Geschichte und Gesellschaft, Sonderheft - Volksreligiosität in der modernen Sozialgeschichte*, Vol.11, Göttingen 1986, s.31-50.
- Leupold, Jacob, *Theatrum Machinarum Generale oder Schauplatz des Grundes mechanischer Wissenschaften*, Drucks Christoph Zunckel, Leipzig 1724.
- Wilhelm Lexis, "Systematisierung, Richtungen und Methoden der Volkswirtschaftslehre", *Die Entwicklung der deutschen Volkswirtschaftslehre, Erster Teil*, Verlag von Duncker und Humblot, Leipzig 1908, s.1-45
- Löwith, Karl, *Von Hegel zu Nietzsche, Der revolutionäre Bruch im Denken des neunzehnten Jahrhunderts*, Meiner Verlag, Stuttgart 1988.
- Lutz, Heinrich, *Die Kolonien Deutschlands, Ihre Erwerbung, Bevölkerung, Bodenbeschaffenheit und Erzeugnisse*, Verlag von Karl Scherer, Karlsruhe 1900.
- Lütge, Friedrich, *Die mitteldeutsche Grundherrschaft und ihre Auflösung*, Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte Band 4, zweite Auflage, Gustav Fisher Verlag, Stuttgart 1957.
- Magnusson, Lars, *The Political Economy of Mercantilism*, Routledge, New York 2015.
- Maier, Hans, *Die ältere deutsche Staats- und Verwaltungslehre (Polizeiwissenschaft), Ein Beitrag zur Geschichte der politischen Wissenschaft in Deutschland*, Hermann Luchterhand Verlag, Neuwied am Rhein-Berlin 1966.
- Maier, Hans, *Die ältere deutsche Staats- und Verwaltungslehre (Polizeiwissenschaft)*, C.H Beck Verlag, München 2009.

- Marchet, Gustav, *Studien über die Entwicklung der Verwaltungslehre in Deutschland von der zweiten Hälfte des 17. bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*, Verlag von R. Oldenburg, München, Leipzig 1885.
- Mathis, Franz, *Die deutsche Wirtschaft im 16. Jahrhundert, Enzyklopädie deutscher Geschichte - Band 11*, Lothar Gall (Yay.), R. Oldenburg Verlag, München 1992.
- Mehring, Franz, *Geschichte der Deutschen Sozialdemokratie-Von der Julirevolution bis zum preußischen Verfassungskampfe 1803 bis 1863, Erster Theil*, Verlag von J.H.W. Dietz, Stuttgart 1897.
- Meyers Konversations-Lexikon, *Eine Enzyklopädie des allgemeinen Wissens*, vierte, gänzlich umgearbeitete Auflage, Verlag des Bibliographischen Instituts, Leipzig 1889.
- Mieck, Ilja, "Großen Themen der preußischen Geschichte. Preußen und Westeuropa", *Handbuch der Preußischen Geschichte, Band I*, Wolfgang Neugebauer (Yay.), Walter de Gruyter Verlag, Berlin-New York 2009, S. 411-854.
- Mikl-Horke, Gertraude, *Soziologie-Historischer Kontext und soziologische Theorie-Entwürfe*, sechste Auflage, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, München 2011.
- Mohl von, Robert, *Die Polizei-Wissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates, Erster Band*, bei Heinrich Laupp, Tübingen 1832.
- Mohl von, Robert, *Gesellschaftswissenschaften und Staatswissenschaften*, Klaus H. Fischer (Yay.), Wissenschaftlicher Verlag, Schutterwald/Baden 1992.
- Mohl von, Robert, *Die Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften. In Monographien dargestellt. Erster Band*, Verlag von Ferdinand Enke, Erlangen 1855.
- Mohl von, Robert, *Enzyklopädie der Staatswissenschaften*, Verlag der H. Laupp'schen Buchhandlung, Tübingen 1859.
- Mooers, Colin, *Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu*, Birinci Baskı, Dost Yayınevi, Ankara 1997.
- Neugebauer, Wolfgang, "Epochen der preußischen Geschichte. Brandenburg-Preußen in der frühen Neuzeit. Politik und Staatsbildung im 17. und 18. Jahrhundert", *Handbuch*

der Preußischen Geschichte, Band I, Wolfgang Neugebauer (Yay.), Walter de Gruyter Verlag, Berlin-New York 2009, s.113-401.

Nielsen, Axel, *Die Entstehung der deutschen Kameralwissenschaft im 17.Jahrhundert*, Verlag von Gustav Fischer, Jena 1911.

Nipperdey, Thomas, *Deutsche Geschichte 1800-1866. Bürgerwelt und starker Staat*, C.H.Beck Verlag, München 1983.

Nitschke, Peter, "Von der Politeia zur Polizei: Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte des Polizei-Begriffs und seiner Herrschaftspolitischen Dimensionen von der Antike bis ins 19.Jahrhundert", *Zeitschrift für Historische Forschung*, Vol. 19, No:1, 1992, s.1-27.

Nitschke, Peter, "Die Polizierung aller Lebensbereiche: Sozialdisziplinierung und ihre polizelichen implikationen in der Prämoderne", *Die Deutsche Polizei und Ihre Geschichte*, Peter Nitschke (Yay.), Verlag Deutsche Polizeiliteratur GmbH, Hilden/Rhld 1996, s.27-45.

Nitschke, Peter, *Einführung in die Politische Theorie der Prämoderne 1500-1800*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2000.

Oncken, August, *Geschichte der Nationalökonomie, Erster Teil: Die Zeit vor Adam Smith*, Verlag von C.L. Hirschfeld, Leipzig 1902.

Önen, Yaşar, Şanbey,Cemil Ziya, *Almanca-Türkçe Sözlük 2 O-Z*, Türk Dil Kurumu Yayını 546, Ankara 1993.

Paley, William, *The Works of William Paley*, Published by William Smith, London 1838.

Pankoke, Eckart, "Lorenz von Stein 1815-1890", *Klassiker der Politikwissenschaft - Von Aristoteles bis David Easton*, Wilhelm Bleek ve Hans J. Lietzman (Der.), C.H.Beck Verlag, München 2005, s.109-123.

Patzold, Steffen, *Das Lehnswesen*, Verlag C. H. Beck, München 2012.

Peukert, Helge, *Das tradierte Konzept der Staatswissenschaft*, Erfurter Beiträge zu den Staatswissenschaften, Heft 4, Frank Ettrich, Arno Scherzberg, Gerhard Wegner (Yay.), De Gruyter Rechtswissenschaften Verlag, Berlin 2005.

- Pfister, Christian, *Bevölkerungsgeschichte und Historische Demographie 1500-1800*, zweite Auflage, R. Oldenburg Verlag, München 2007.
- Philippson, Martin, *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, Salzwasser Verlag, (1913 tipkibasım), Paderborn 2015.
- Philippson, Martin, *Der Große Kurfürst Friedrich Wilhelm Von Brandenburg: 1660 bis 1688, Dritter Teil*, Verlag Siegfried Cronbach, Berlin 1903.
- Pierenkemper, Toni, “Friderizianischer Merkantilismus und preußische Industriepolitik in Oberschlesien 1740-1786”, *Cologne Economic Paper*, Universität zu Köln, Köln 2007, s.3-34
- Pirenne, Henri, *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, İletişim Yayınları, Yedinci Baskı, Ankara 2015.
- Polenz von, Peter, *Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart, Band II, 17. und 18. Jahrhundert*, Walter de Gruyter Verlag, Berlin 1994.
- Preussen von, August Wilhelm Prinz, *Die Entwicklung der Kommissariats-Behörden in Brandenburg-Preussen bis zum Regierungs-Antritt Friedrich Wilhelms I.*, Kaiser Wilhelm Universität Strassburg'a sunulan doktora tezi, Berlin 1908.
- Quesel, Carsten, *Soziologie und soziale Frage: Lorenz von Stein und die Entstehung der Gesellschaftswissenschaft in Deutschland*, Deutscher Universitätsverlag, Wiesbaden 1989.
- Ranke von, Leopold, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*, zweiter Band, Bei Duncker und Humblot, Berlin 1839.
- Rau, Karl Heinrich, *Über die Kameralwissenschaft, Entwicklung ihres Wesens und ihrer Theile*, Universitäts-Buchhandlung von C.F. Winter, Heidelberg 1825.
- Rau, Karl Heinrich, “Ueber Begriff und Wesen der Polizei”, *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, Neunter Band, Heft 3./4. Jahrgang 1853, s.605-625
- Repgen, Konrad, “Über die Geschichtsschreibung des Dreißigjährigen Krieges: Begriff und Konzeption”, *Krieg und Politik 1618-1648, Europäische Probleme und Perspektiven*, Konrad Repgen (Yay.), R. Oldenburg Verlag, München 1988, s.1-84.

- Ribbentrop, Sonja, *Pest und Policy im nordeutschen Raum: Die Entwicklung der Pest im Kontext von Wirtschaft, Administration und Policy*, Diplomica Verlag, Hamburg 2014.
- Roellecke, Gerd, "Theoretische Überlegungen zum Verhältnis von Rechtsgeschichte und Rechtspraxis", *Der praktische Nutzen der Rechtsgeschichte-Hans Hattenhauer zum 8.September 2001*, Jörn Eckert (Yay.), C.F. Müller Verlag, Heidelberg 2003, s.425-439.
- Rosenberg, Hans, "Die Ausprägung der Junkerherrschaft in Brandenburg-Preußen 1410-1618" *Machteliten und Wirtschaftskonjunkturen, Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft*, Helmut Berding, Jürgen Kocka, Hans-Ulrich Wehler (Yay.) Vandenhoeck&Ruprecht Verlag, Göttingen 1978, s.24-83
- Rosenberg, Hans, *Bureaucracy, Aristocracy and Autocracy – The Prussian Experience 1660-1815*, Harvard University Press, second Printing, Cambridge/Massachusetts 1966, s.43-45
- Rotteck von, Carl, Welcker, Carl, *Staats-Lexikon oder Encyklopädie der Staatswissenschaften, Erster Band*, Verlag von Friedrich Hammerich, Altona 1834.
- Rüdiger, Axel, *Staatslehre und Staatsbildung, Die Staatswissenschaft an der Universität Halle im 18.Jahrhundert*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 2005.
- Sabeau, David Warren, *Landbesitz und Gesellschaft am Vorabend des Bauernkriegs, Eine Studie der sozialen Verhältnisse im südlichen Oberschwaben in den Jahren vor 1525*, Gustav Fischer Verlag, Stuttgart 1972.
- Sachse, Carl Robert, *Sachsenspiegel oder Sächsischeslandrecht*, Akademische Verlagshandlung von C.F Winter, Heidelberg 1848.
- Saklı, Ali Rıza, "Kamu Yönetimi Disiplinin Kökenleri: Prusya Ekolü", *Ege Akademik Bakış*, Cilt 13, Sayı 3, Temmuz 2013, s.285-294.
- F.Savaş, Vural, *İktisatın Tarihi*, Siyasal Kitapevi, Ankara 2007
- Salomon, Albert, "Die deutsche Soziologie", *Albert Salomon Werke*, Band 3, Schriften 1942-1949, Peter Gostmann, Claus Härpfer (Ed.), Verlag für Sozialwissenschaften/Springer Fachmedien, Wiesbaden 2010, s.103-137.

- Sarnowsky, Jürgen, “Der Deutsche Orden: Entwicklung und Strukturen im Mittelalter”
Vortrag auf der Jahrestagung der Gesellschaft der Freunde der Technischen Hochschule Danzig in Wernigerode 6 Oktober 1993, <http://www.spaetmittelalter.uni-hamburg.de/Landesforschung/Literatur/Entwicklung.html> (30.03.2017).
- Scattola, Merio, “Schlözer und die Staatswissenschaften des 18.Jahrhunderts”, *August Ludwig (von) Schlözer in Europa*, Heinz Duchhardt, Martin Espenhorst (Yay.), Vandenhoeck&Ruprecht Verlag, Göttingen 2012, s.87-111.
- Schärmeli, Liliane, “Entwicklung und Tragweite des Polizeibegriffs im Verwaltungsrecht”, *Der Schutz polizeilicher Güter, Entwicklung und Spannungsfelder*, Omar Abo Youssef, Andrea Töndury (Yay.), Dike Verlag, Zürich 2011, s.37-58.
- Scheller, Immanuel Johann G., *Lateinisch-Deutsches und Deutsch-Lateinisches Handlexikon, zweyter Theil*, dritte Auflage, Hahnsche Buchhandlung, Leipzig 1817.
- Scheller, Immanuel Johann G., *Lateinisch-Deutsches und Deutsch-Lateinisches Handlexikon, vornemlich für Schulen, zweyter Band*, Verlage der Geistinger'scheu Buchhandlung, Wien, Triest 1820.
- Scheuner, Ulrich, “Der Staatsgedanke Preußens”, *Moderne Preußische Geschichte 1648-1947, Band I*, Otto Büsch, Wolfgang Neugebauer (Yay.), Walter de Gruyter Verlag, Berlin-New York 1981, s.26-74.
- Scheuner, Ulrich “Robert von Mohl: Die Begründung einer Verwaltungslehre und einer staatswissenschaftlichen Politik”, *Beiträge zur Geschichte der Universität Tübingen, 1477-1977*, H. Decker-Hauff, G. Fichtner, K. Schreiner (Yay.), Tübingen 1977, s.514-538.
- Schikorsky, Isa, “Hohe Schulen”, *Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte: 18.Jahrhundert. Vom späten 17.Jahrhundert bis zur Neuordnung Deutschlands um 1800, Band II*, Notker Hammerstein, Ulrich Herrmann (Yay.), Verlag C.H. Beck, München 2005, s.355-369
- Schilling, Lothar, “Vom Nutzen und Nachteil eines Mythos”, *Absolutismus, ein unersetzliches Forschungskonzept? Eine deutsch-französische Bilanz*, Lothar Schilling (Yay.), R.Oldenburger Verlag, München 2008, s.13-33.

- Schimmelfennig, Friedrich Gustav, *Die Preußischen direkten Steuern, Erster Theil*, zweite Auflage, Ferdinand Riegel Verlag, Potsdam 1843.
- Schlözer, August Ludwig, *Allgemeines Statsrecht und Statsverfassungslere. Einleitung in alle Statswissenschaften*, Wandenhoek und Ruprechtscher Verlag, Göttingen 1793.
- Schmidt Manfred G, "Policy-Analyse", *Grundzüge der Politikwissenschaft*, Arno Mohr (Yay.), zweite Auflage, R.Oldenbourg Verlag, Wien-München 1997, s.567-605.
- Schmidt, Walther, Kraetsch, Emil, Wessely-Schmidt *Deutscher Wortschatz, Handwörterbuch der deutschen Sprache*, siebte Auflage, Carl Henschel Verlag, Berlin 1930.
- Schmidt, Werner, *Lorenz von Stein. Ein Beitrag zur Biographie, zur Geschichte Schleswig-Holsteins und zur Geistesgeschichte des 19.Jahrhunderts*, Jahrbuch der Heimatgemeinschaft des Kreises, Schwensen Verlag, Eckernförde 1956.
- Schmoller von, Gustav, *Das Merkantilssystem in seiner historischen Bedeutung. Städtische, territoriale und staatliche Wirtschaftspolitik*, Wegbreiter Deutscher Volkswirtschaftslehre Heft 2, Vittorio Klostermann Verlag, Frankfurt am Main 1944.
- Schmoller von, Gustav, "Lorenz von Stein" *Preussische Jahrbücher*, Band 19, Heft 3, Heinrich von Treitschke, Wilhelm Wehrenpfennig (Der.), Georg Reimer Verlag, Berlin 1867, s.245-270.
- Schmoeckel, Mathias, *Rechtsgeschichte der Wirtschaft*, Mohr Siebeck Verlag, Tübingen 2008.
- Schneider, Dieter, *Betriebswirtschaftslehre, Band 4: Geschichte und Methoden der Wirtschaftswissenschaft*, Oldenburg Wissenschaftsverlag, München 2011.
- Schneider, Franz, *Geschichte der formellen Staatswirtschaft von Brandenburg-Preußen*, Duncker&Humblot Verlag, Berlin 1952.
- Schön, Johann, *Die Staatswissenschaft, geschichts-philosophisch begründet*. zweite Auflage, bei Wilhelm Gottlieb Korn, Breslau 1840.
- Schreckenbach, Paul, *Luther und Bauernkrieg*, Schulzesche Hof- und Buchdruckerei, Oldenburg 1895.

- Schultze, Johannes, *Neu Deutsche Biographie*, Historische Kommission bei der Bayerische Akademie der Wissenschaften, Duncker&Humblot Verlag, Berlin 1974.
- Schulze, Winfried "Gerhard Oestreichs Begriff Sozialdisziplinierung in der Frühen Neuzeit", *Zeitschrift für historische Forschung*, Band 14, Heft 3, 1987, s.265-302.
- Schuppert, Gunnar Folke, *Staatswissenschaft*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2003.
- Schüz, Wolfgang, "Kameralwissenschaft", *Staats-Lexikon oder Encyclopädie der Staatwissenschaften, Neunter Band*, Carl von Rotteck, Carl Welcker (Yay.), Verlag von Friedrich Hammerich, Altona 1840, s.161-167.
- Schweitzer von, Rosmarie, "Haushalte, private, II: Haushaltsökonomie", *Handwörterbuch der Wirtschaftswissenschaft*, Band 4, Willi Albers, Karl Erich Born, Ernst Dürr vd. (Yay.), Gustav Fischer Verlag vd. Stuttgart-New York, s.51-63
- Schweitzer von, Rosmarie, "Von den ökonomischen Schriften des Aristoteles zur Haushaltswissenschaft unserer Tage", *Gießener Universitätsblätter*, 9.Jahrgang, Heft 1, Gießen 1976, s.74-83,
http://geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2013/9937/pdf/GU_9_1976_1_S74_83.pdf
- Seckendorff von, Veit Ludwig, *Teutscher Fürsten-Staat*, Verlegts Johann Meyers Wittwe, Jena 1720.
- Seidlmayer, Michael, *Das Mittelalter, Umriss und Ergebnisse des Zeitalters Unser Erbe*, zweite Auflage, Vandenhoeck&Ruprecht Verlag, Göttingen 1967.
- Siemann, Wolfram, *Vom Staatenbund zum Nationalstaat, Deutschland 1806-1871*, Verlag C.H. Beck, München 1995.
- Sieyès, Emmanuel Joseph, *Was ist der Dritte Stand? Ausgewählte Schriften*, Oliver W.Lembcke, Florian Weber (Yay.), Akademie Verlag, Berlin 2010.
- Simon, Thomas, *Gute Policy. Ordnungsleitbilder und Zielvorstellungen politischen Handelns in der Frühen Neuzeit*, Vittorio Klostermann Verlag, Frankfurt am Main 2004.
- Simon, Thomas, "Merkantilismus und Kameralismus. Zur Tragfähigkeit des Merkantilismusbegriffs und seiner Abgrenzung zum deutschen Kameralismus",

Merkantilismus. Wiederaufnahme einer Debatte, Vierteljahresschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Beiheft 228, Moritz Isenmann (Yay.), Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2014, s.65-82.

Small, Albion W., *The Cameralist: The Pioneers of the German Social Polity*, Published by Burt Franklin, Chicago 1909.

Sommer, Louise, "Bibliographie der Kammeralwissenschaften by Magdalene Humbert, Book Review", *Journal of Political Economy*, Vol. 48, No 3, 1940, s.451-452

Sprandel, Rolf, *Verfassung und Gesellschaft im Mittelalter*, Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 1991.

Stahl, Jürgen, "Junghegelianische Tatphilosophie in ihrem Verhältnis zu Fichte", *Wissen, Freiheit, Geschichte, Die Philosophie Fichtes im 19. und 20.Jahrhundert*, Band III.: Sektion 7-9, Jürgen Stolzenberg, Olivier-Pierre Rudolph (Yay.), Edition Rodopi, Amsterdam 2006, s.109-124.

Stein von, Lorenz, *Handbuch der Verwaltungslehre und des Verwaltungsrecht*, Utz Schliesky (Yay.), Mohr-Siebeck Verlag, Tübingen, März 2010.

Stein von, Lorenz, *Die Verwaltungslehre, Vierter Theil, Innere Verwaltungslehre-Das Polizeirecht*, Verlag der J.G. Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart 1867.

Stein von, Lorenz, "*Die Verwaltungslehre, Zweiter Theil, Die Lehre von der Innern Verwaltung*", Verlag der J.G.Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart 1866.

Stein von, Lorenz, "Zur Geschichte der deutschen Finanzwissenschaft im 17.Jahrhundert", *FinanzArchiv, Zeitschrift für das Gesamte Finanzwesen*, Jahrgang 1 Heft 1, 1884, s.1-44.

Stein von, Lorenz, *Handbuch der Verwaltunglehre und des Verwaltungsrecht*, Utz Schliesky (Yay.), Mohr-Siebeck Verlag, Tübingen 2010.

Stein von, Lorenz, *Die Verwaltungslehre, Die vollziehende Gewalt, Erster Theil*, zweite Auflage, Verlag der J.G Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart 1869.

Stein von, Lorenz, *System der Staatswissenschaft, Erster Band*, J.G.Cotta'scher Verlag, Stuttgart, Tübingen 1852.

- Stein von, Lorenz, *Die Verwaltungslehre, Zweiter Theil, Die Lehre von Innern Verwaltung*, Verlag der J.G.Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart 1866.
- Stein von, Lorenz, *Wesen und Aufgaben der Staatswissenschaft, Vortrag gehalten in der Feierlichen Sitzung der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, K.K.Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1879.*
- Stein von, Lorenz, *“Geschichte der socialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage” Erster Band*, Gottfried Salomon (Yay.) Drei Masken Verlag, München 1921.
- Stein von, Lorenz, *Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs. Ein Beitrag zur Zeitgeschichte*, Otto Wigand, Leipzig 1842.
- Steinmetz, Williband, *Politik, Situationen eines Wortgebrauchs im Europa der Neuzeit*, Williband Steinmetz (Yay.), Historische Politikforschung Band 14, Campus Verlag, Frankfurt am Main 2007.
- Sternegg von, Theodor Inama, “Gasser, Simon Peter”, *Allgemeine Deutsche Biographie* Band 8, 1878 s.401-406, (<http://www.deutsche-biographie.de/pnd116449454.html?anchor=adb>) (06.06.2016).
- Sternegg von, Theodor Inama, "Dithmar, Justus Christoph", *Allgemeine Deutsche Biographie* Band 5, 1877, s.259-260, (<http://www.deutsche-biographie.de/pnd128453230.html?anchor=adb>) (06.06.2016).
- Stolleis, Michael, *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland, Reichspublizistik und Policywissenschaft 1600-1800, Erster Band*, zweite Auflage, Verlag C.H. Beck, München 2012.
- Stolleis, Michael, “Pecunia nervus rerum, Die Finanzfrage in der deutschen Staatsräsonliteratur des 17.Jahrhunderts”, *Finanzen und Staatsräson in Italien und Deutschland in der frühen Neuzeit*, Aldo de Maddalena, Hermann Kellenbenz (Yay.), Duncker&Humblot Verlag, Berlin 1982, s.21-37.
- Stolleis, Michael,, *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland, Staatsrechtslehre und Verwaltungswissenschaft 1800-1914, Zweiter Band*, Verlag C.H. Beck, München 1992.

- Strelin, Georg Gottfried, *Versuch einer Geschichte und Literatur der Staatswissenschaft*, Verlag Johann Jakob Palm und Ernst Enke, Erlangen 1827.
- Takahashi, Kohachiro, “Tartışmaya Bir Katkı”, *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş Süreci*, Paul M.Sweezy, Maurice Dobb, H.K.Takahaşı vd. (Yay.), Çetin Yetkin (Çev.), May Yayınları İstanbul, s.78-127.
- Tautscher, Anton, *Geschichte der Volkswirtschaftslehre*, Grundrisse der Sozialwissenschaften, Verlag A.Sexl, Wien 1850.
- Thomasen, Christian, “Eröffnet Der Studierenden Jugend zu Leipzig in einem Discours; von denen Mängeln der Aristotelischen Ethic und von andern das Jus publicum betreffenden Sachen, zwey Collegia Über die Christliche Sitten-Lehre und über das Jus Publicum”, *Allerhand bißher publicirte Kleine Deutsche Schrifften. Mit Fleiß colligiret und zusammen getragen; Nebst etlichen Beylagen und Einer Vorrede*, Dritte Edition, Gedruckt und verlegt von Christoph Galfelds Wittwe und Erben, Halle 1721.
- Thomasen, Christian, “Eröffnet Der Studierenden Jugend zu Leipzig in einem Discours; Von denen Mängeln derer heutigen Academien / absonderlich aber der Jurisprudenz, Zwey Collegia”, *Allerhand bißher publicirte Kleine Deutsche Schrifften. Mit Fleiß colligiret und zusammen getragen; Nebst etlichen Beylagen und Einer Vorrede*, Dritte Edition, Gedruckt und verlegt von Christoph Galfelds Wittwe un Erben, Halle 1721.
- Treitschke von, Heinrich, *Die Gesellschaftswissenschaft*, Ein kritischer Versuch, Verlag von Salomon Hirzel, Leipzig, 1859.
- Treptow, Elmar, *Theorie und Praxis bei Hegel und Junghegelianern*, Ludwig Maximilian Universität München Philosophische Fakultät, yayınlanmamış doçentlik tezi, München 1971.
- Torp, Cornelius, *Max Weber und die preußische Junker*, Mohr Siebeck Verlag, Tübingen 1998.
- Tönnies, Ferdinand, “Cemaat ve Cemiyet Nazariyesi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, (Çev. Ziyaeddin Fındıkoğlu), Cilt 9, Sayı 3-4, Yıl 1944, s.712-748.

- Tribe, Keith, *The Reformation of German Economic Discourse 1750-1840*, Cambridge University Press, Cambridge 1988.
- Ullmann, Walter, *Individuum und Gesellschaft im Mittelalter*, Vandenhoeck und Ruprecht Verlag, Göttingen 1974.
- Vierhaus, Rudolf, *Deutschland im Zeitalter des Absolutismus (1648-1763)*, zweite Auflage, Vandenhoeck&Ruprecht Verlag, Göttingen 1984.
- Vorländer, Karl, *Geschichte der Philosophie, Band 2*, fünfte Auflage, Felix Meiner Verlag, Leipzig 1919.
- Voß, Christian Daniel, *Handbuch der allgemeinen Staatswissenschaft nach Schlözers Grundriß, Fünfter Theil*, Weidmannische Buchhandlung, Leipzig 1800.
- Wagner, Johann Jakob, *Grundriß der Staatswissenschaft und Politik*, bei Breitkopf und Härtel, Leipzig 1805.
- Wakefield, Andre, “Cameralism: A German Alternative to Mercantilism”, *Mercantilism Reimagined, Political Economy in Early Modern Britain and its Empire*, Philip J.Stern, Carl Wennerlind (Ed.), Oxford University Press, New York 2014, s.134-153.
- Wegele von, Franz X., *Geschichte der Deutschen Historiographie seit dem Auftreten des Humanismus*, Verlag von R.Oldenbourg, München, Leipzig 1885.
- Wendt,Heinz F., *Langenscheidts Taschenwörterbuch Teil 1 Türkisch-Deutsch*, Langenscheidt Verlag, Berlin-München 1993.
- Wilhelmi, Johann Ferdinand, *Panorama von Düsseldorf und seinen Umgebungen*, J.H.C. Schreiner'sche Buchhandlung, Düsseldorf 1828.
- Winkel, Harald, “Wirtschaftswissenschaft I: Geschichte”, *Handwörterbuch der Wirtschaftswissenschaft*, Band 9, Willi Albers, Karl Erich Born, Ernst Dürr v.d (Yay.), Gustav Fisher, J.C.B Mohr, Vandenhoeck&Ruprecht Verlag, Stuttgart, Tübingen, Göttingen, Zürich 1982, s.413-424
- Wood, Ellen M., *Yurttaşlardan Lordlara-Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*, Yordam Kitap, İstanbul 2013.
- Wood, Ellen M., *Kapitalizmin Kökeni, Geniş Bir Bakış Açısı*, Epos Yayınları, Ankara 2003.

- Wood, Ellen M., *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, (Çev. Şahin Artan), 2.Baskı, Yordam Kitap, İstanbul 2016.
- Wunder, Heide, *Die bäuerliche Gemeinde in Deutschland*, Vandenhoeck und Ruprecht Verlag, Göttingen 1986.
- Wüst, Wolfgang, *Die "gute" Polizey im Fränkischen Reichkreis*, Akademie Verlag, Berlin 2003.
- Wüst, Wolfgang, *Die "gute" Policey im Schwäbischen Reichkreis, unter besonderer Berücksichtigung Bayerisch-Schwabens*, Akademie Verlag, Berlin 2011.
- Zander, Jürgen, "Lorenz von Stein als Soziologe", *Tönnies-Forum : Mitglieder-Rundbrief der Ferdinand-Tönnies-Gesellschaft e.V.*, Heft 1, Jahrgang 13/2004, s.33-51
- Zedler, Johann Heinrich, *Grosses vollständiges Universal Lexicon aller Wissenschaften und Künste*, Band 1 A-Am, Verlegt Johann Heinrich Zedlers, Halle und Leipzig 1732.
- Zedler, Johann Heinrich, *Grosses vollständiges Universal Lexicon aller Wissenschaften und Künste*, Band 10 G-Gl, Verlegt Johann Heinrich Zedlers, Halle und Leipzig 1735.
- Zimmermann, Wilhelm, *Grosser Deutscher Bauernkrieg*, Wilhelm Bloß (Yay.), Verlag von J.H.W. Dieck, Stuttgart 1891.
- <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D16551.php> (02.08.2016).
- <https://www.uni-muenster.de/FNZ-Online/theorien/modernisierung/unterpunkte/disziplin.htm> (02.08.2016).
- <https://archive.org/stream/actaeruditorum00mencgoog#page/n3/mode/2up> (Acta Eruditorum 1682, 11.08.2016).
- <https://www.zedler-lexikon.de/index.html?c=zedlerinfo&l=de> (07.06.2017)
- <http://www.polit-bits.de/Lernzone/Entwicklung%20der%20Politikwissenschaft%20seit%201871.pdf> (07.06.2017)
- <https://www.deutsche-biographie.de/sfz38138.html#ndbcontent> (13.06.2017)
- <https://www.deutsche-biographie.de/sfz8686.html#ndbcontent> (13.06.2017)
- <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118608339.html#ndbcontent> (13.06.2017)

<https://www.deutsche-biographie.de/sfz74741.html#ndbcontent> (13.06.2017)

<https://www.deutsche-biographie.de/sfz74978.html#adbcontent> (13.06.2017)

<https://www.deutsche-biographie.de/sfz109858.html#ndbcontent> (13.06.2017)

<https://www.deutsche-biographie.de/pnd118566342.html#ndbcontent> (13.06.2017)

<https://www.deutsche-biographie.de/sfz4832.html#ndbcontent> (13.06.2017)

<https://www.deutsche-biographie.de/sfz3565.html#ndbcontent> (13.06.2017)

Haritalar:

https://www.gsta.spk-berlin.de/historischer_atlas_547.html (23.01.2015)

ÖZET

Bu tez, Kameral-Polizey Bilim ile Devlet Bilimi'nin incelenmesini ve Çağdaş Yönetim Bilimlerinin kökeniniyle olası bağlantılarının çözümlenmesini amaçlamaktadır. Araştırmanın temel nesnesi, Alman prensliklerinde ve Prusya'da yönetim bilgisinin ortaya çıkışı ve feodalizmden kapitalizme geçiş süresinde değişimidir. Bu çerçevede, öncelikle Alman coğrafyasında feodal yapı, Hohenzollern Devleti'nin kuruluşu incelenmiştir. Ardından Hohenzollern Devleti'nde monarşik-bürokratik yapının kuruluşu ve Kameral-Polizey Bilimlerin ortaya çıkışı ele alınmıştır.

Tezin devamında, Kameral-Polizey Bilimlerin dönüşümü ve feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde Devlet Bilimi'nin yükselişi incelenmiştir. Son olarak da Devlet Bilimi'nin parçalarına ayrılması ile çağdaş yönetim kuramlarına köken olup olamayacağı irdelenmiştir.

Araştırmanın bulgularına göre birkaç sonuca ulaşılmıştır. Öncelikle Kameral-Polizey Bilim, feodal yapının; Devlet Bilimi ise feodalizmden kapitalizme geçiş aşamasının yönetim bilgisidir. Dolayısıyla gerek Kameral-Polizey Bilim gerekse Devlet Bilimi'nin, kapitalizmin yönetim bilgisi olan Çağdaş Yönetim Bilimlerine köken olamayacağı sonucuna varılmıştır. Ayrıca 19.yüzyıldaki anlamıyla Devlet Bilimi, feodaliteden kapitalizme geçiş sürecinde ortaya çıkmıştır ve her iki üretim tarzının çelişkilerini uzlaştırmaya çalışarak, bütüncül bir yönetim bilgisi oluşturmaya dönüktür. Kısaca, 19.yüzyılda görülen Devlet Bilimi, feodaliteden kapitalizme geçiş sürecinin yönetim bilgisidir.

Öte yandan Kameral-Polizey Bilim, sadece kral ya da prensin hazinesinin yönetimi olmadığı gibi toplum ve devlet tasarımı bulunmayan pratik bilgiler yığını olarak tanımlanamaz. Aynı biçimde Kameral-Polizey Bilim ve Devlet Bilimi'nde başlangıçlarından itibaren görülen kapsam ve içerik değişiklikleri, yeni bir üretim tarzına geçmekten değil, feodal düzendeki iktidar ilişkilerinde yaşanan farklılaşmadan kaynaklanmaktadır.

Son olarak Kameral Bilim, Merkantilizm'in Alman versiyonu olarak tanımlanamaz. Çünkü Kameral Bilim, Merkantilizm'den tümüyle farklı bir bilgi alanıdır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi Disiplini, Çağdaş Yönetim Kuramlarının Kökeni, Kameral Bilim, Polizey Bilim, Devlet Bilimi, Prusya, Hohenzollern, Alman Feodalizmi, Feodalizm, Kapitalizm, Grundherrschaft, Gutsherrschaft, Junkertum

ABSTRACT

This study aims to examine the Cameral-Polizei Sciences and to analyze its potential relationship with the Contemporary Public Administration Theory. The main object of the study is to examine the dawn of administration knowledge in German princedoms and Prussia and its evolution from feudalism to capitalism during the transition period. Within this framework, primarily the feudal structure in Germany and the foundation of Hohenzollern State is analysed. Following this, the establishment of monarchical-bureaucratic structure and the Cameral-Polizei Sciences in Hohenzollern State is addressed.

Subsequently, the evolution of Cameral-Polizei Sciences and rise of State Science during the transition from feudalism to capitalism is examined. Finally, the question of whether State Science can be the origin of Contemporary Public Administration Theory is discussed.

According to the findings of the study a number of conclusions results have been achieved. First of all, Cameral-Polizei Sciences is the administration knowledge of the feudal structure while State Science is the knowledge of transition phase from feudalism to capitalism. Therefore, it is decided that neither Cameral Polizei Sciences nor State Science cannot be the origin of the Contemporary Public Administration Theory which is the management knowledge of capitalism. Besides, state science, as it was understood with its meaning in the 19th century and which had arisen during the transition from feudalism to capitalism with the aim of eliminating the conflicts of two production styles, intends to constitute an integrated management knowledge. Briefly, State Science of the 19th century, is the administration science of transition from feudalism to capitalism. On the other hand, Cameral-Polizei Science was not only the management of the king's or prince's treasury. Moreover, it cannot be classified as a mass of practical information which do not have community and state design. Likewise, the reason for the the variances in the scope and content of Cameral-Polizei Science and State Science, which had been seen witnessed from the beginning was not due to the

transition to a new production style but was derived from the changes in the workings of the power within the feudal system.

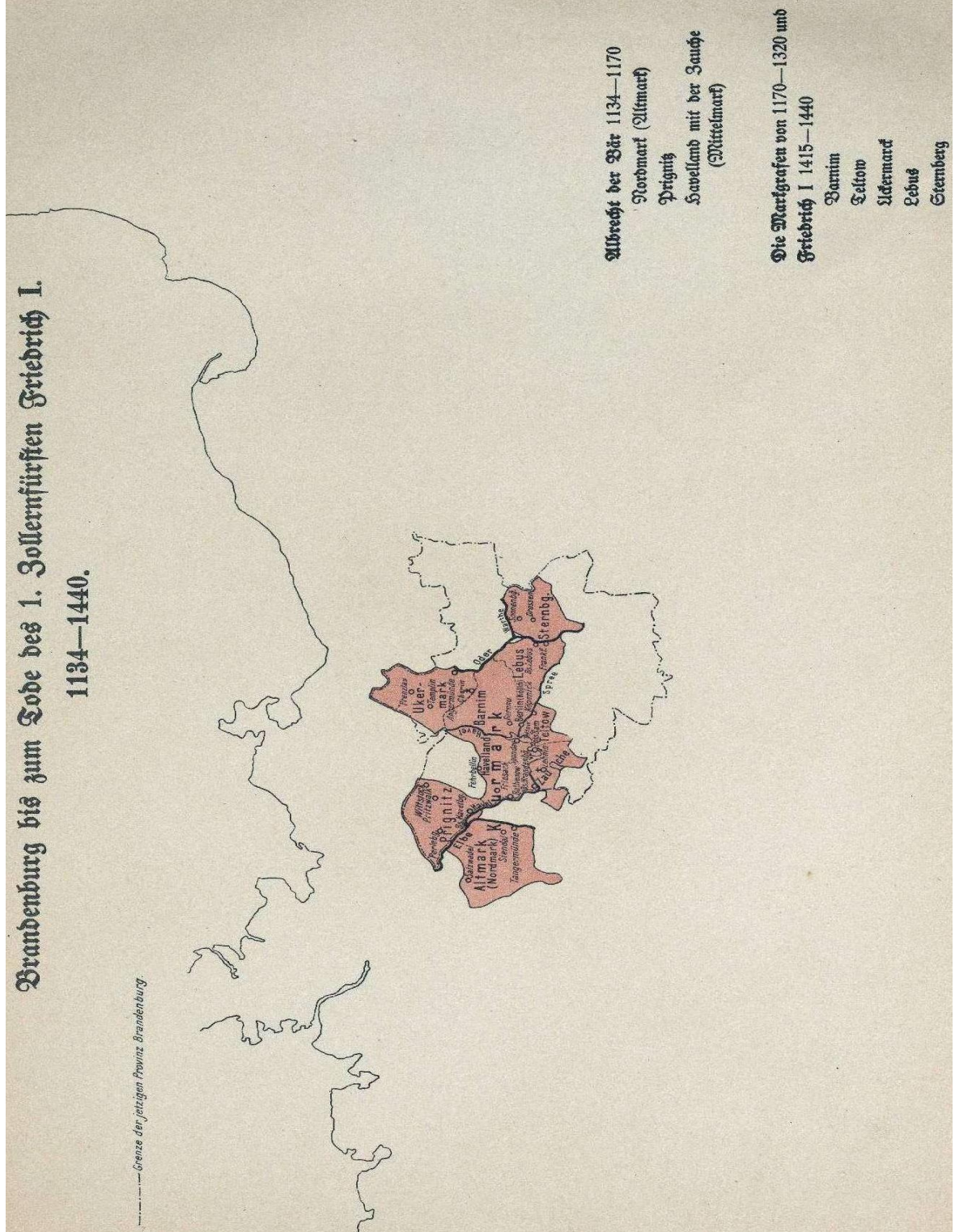
Additionally Cameral Science, cannot be considered as the German version of Mercantilism, because Cameral Science not entirely, but significantly differs from Mercantilism.

Keywords: Public Administration Discipline, Origin of Contemporary Public Administration Theories, Cameral Science, Polizey Science, Policy Science, State Science, Prussia, Hohenzollern, German Feudalism, Feudalism, Capitalism, Grundherrschaft, Gutsherrschaft, Junkertum

EKLER

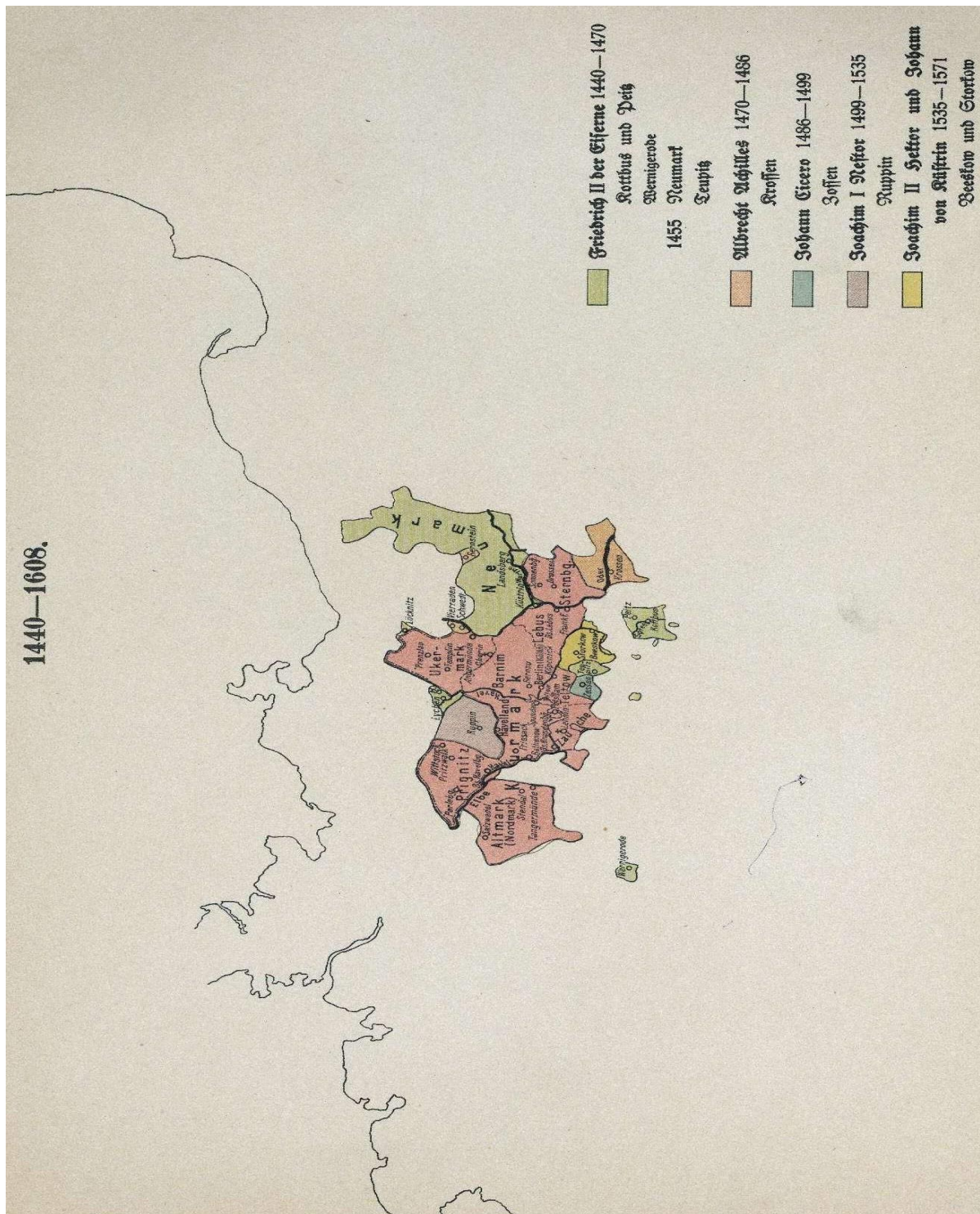
Ek-1: Brandenburg (1134-1440) (Günümüzde Brandenburg'un sınırları) - - - - -

Albrecht 1134-1170
 Nordmark (Altmark), Prignitz,
 Zauche dâhil Havelland
 (Mittelmark)

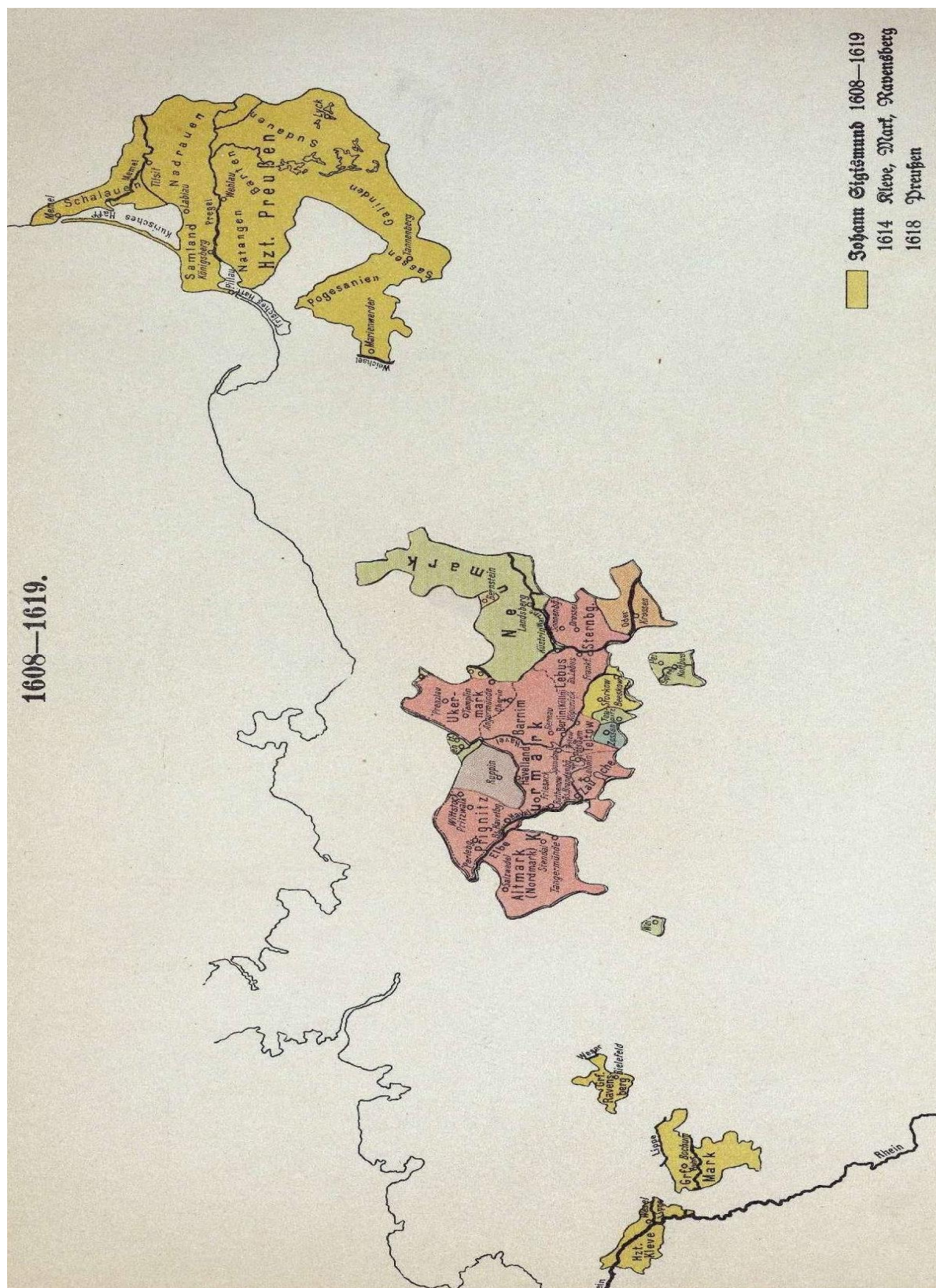
**Markgraf (Marki-Beyler) 1170-1320 ve
I.Friedrich**
 Barnim, Teltow, Uckermark, Lebus,
 Sternberg

Ek-2: Brandenburg (1440-1608)

	II. Friedrich 1440-1470 Cottbus ve Peitz 1455 Neumark Leupitz		Albrecht 1470-1486 Kroffen		Johann 1486- 1499 Zoffen		I. Joachim 1499-1535 Ruppun		II. Joachim ve Johann von Küstrin 1535- 1571 Beeskow ve Storkow

Ek-3: Brandenburg-Prusya (1608-1619)

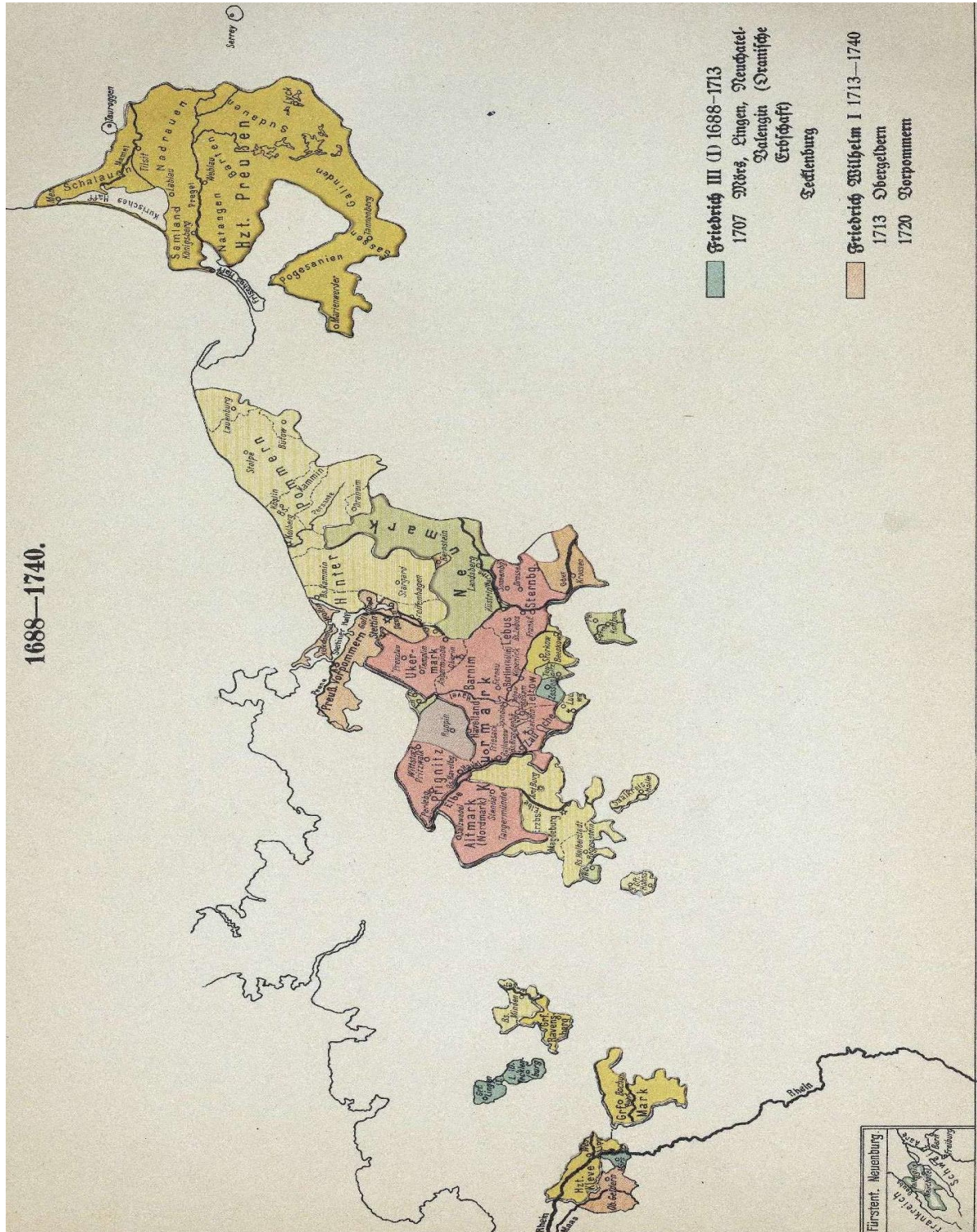
Johann Sigismund (1608-1619)
 1614 Kleve, Mark, Ravensberg
 1618 Prusya

[illegible]

Büyük Elektör Friedrich Wilhelm (1640-1688)
1648 Hinternpommer ve Kammin, Halberstadt,
Minden, Magdeburg
1686 Schwiebus

Kuzey Batı Goldküste
Afrika'daki Kolonileri
Koloni (Bugünkü Gana)

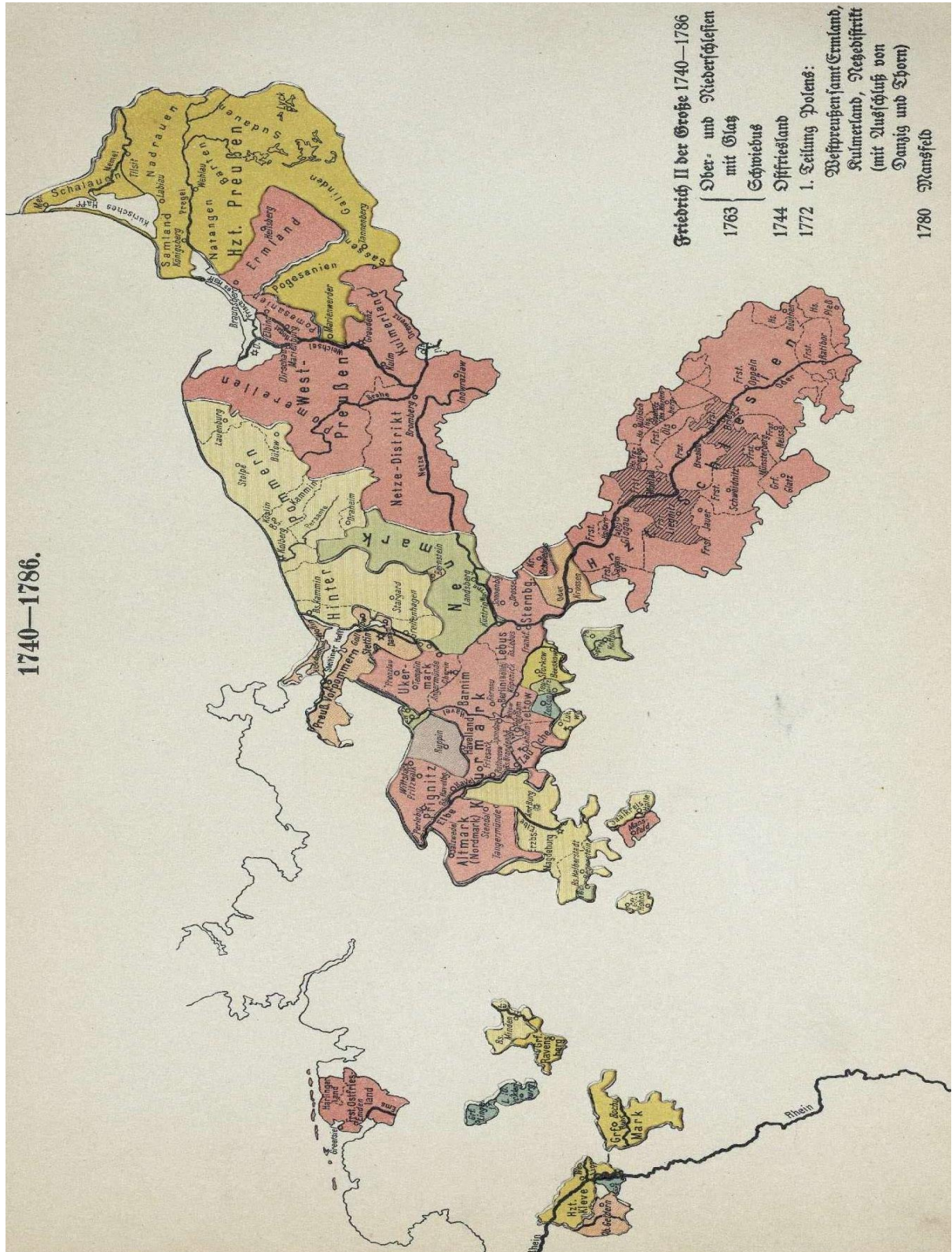
Ek-5: Brandenburg-Prusya (1688-1713) ve Prusya (1713-1740)

III (I). Friedrich 1688-1713
 1707 Mörs, Lingen, Neuchatel,
 Valengin, Feckenburg

I. Friedrich Wilhelm 1713-1740
 1713 Obergeldern
 1720 Vorpommern

Ek-6: Prusya 1740-1786

II. Friedrich 1740-1786

1763 Glatz dâhil Ober ve Niederschlesien, Schwiebus

1744 Ostfriesland

1772 Polonya'dan Alınan İlk Parçalar: Ermland'ın tümü, Batı

Prusya, Kulmerland, Netze bölgesi (Danzig ve Thorn hariç)

1780 Mansfeld